

¹**ADATLAP**
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: *dr. Horváth Attila*

MTMT-azonosító: *10033014*

A doktori értekezés címe és alcíme: *Zárt vagy nyitott? A pártok versenyének struktúrája a visegrádi államokban (1990–2015)*

DOI-azonosító²: *10.15476/ELTE.2017.051*

A doktori iskola neve: *Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Doktori Iskola*

A doktori iskolán belüli doktori program neve: *politikatudományi*

A témavezető neve és tudományos fokozata: *Dr. Navracsics Tibor PhD, egyetemi docens*

A témavezető munkahelye: *Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézet*

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként³

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az Állam- és Jogtudományi, Politikatudományi Doktori Tanács hivatalának ügyintézőjét, Dr. Kovács Mártát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁴

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁵

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.⁶

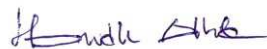
2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: *Budapest, 2017. március 22.*

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

¹ Beiktatta az Egyetemi Doktori Szabályzat módosításáról szóló CXXXIX/2014. (VI. 30.) Szen. sz. határozat. Hatályos: 2014. VII.1. napjától.

² A kari hivatal ügyintézője tölti ki.

³ A megfelelő szöveg aláhúzendő.

⁴ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell adni a tudományági doktori tanácshoz a szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentést tanúsító okiratot és a nyilvánosságra hozatal elhalasztása iránti kérelmet.

⁵ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a minősített adatra vonatkozó közokiratot.

⁶ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a mű kiadásáról szóló kiadói szerződést.

ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Doktori Iskola

Zárt vagy nyitott?
A pártok versenyének struktúrája a visegrádi államokban
(1990–2015)

PhD értekezés

Készítette: *dr. Horváth Attila*

Témavezető: *Dr. Navracsics Tibor PhD, egyetemi docens*

Budapest, 2017

TARTALOM

Ábrák és táblázatok jegyzéke	6
1. Elméleti keretek.....	8
1.1. Témafelvetés	8
1.2. A dolgozat fókuszpontja I.: a visegrádi pártrendszerek	10
1.2.1. Térbeli lehatárolás.....	10
1.2.1. Időbeli lehatárolás	14
1.3. A dolgozat fókuszpontja II.: Peter Mair modellje	16
1.3.1. Egy sartorianus perspektíva	16
1.3.2. Értelmezési keret I.: a zárt és a nyitott struktúrájú verseny.....	19
1.3.3. Értelmezési keret II.: a pártrendszer kritériumai	22
1.3.4. A modell utóélete: kiegészítések és adaptációk.....	25
1.4. A dolgozat célkitűzései, módszertana és felépítése.....	28
1.4.1. Célkitűzések.....	28
1.4.2. Módszertan	32
1.4.3. Felépítés.....	37
2. A vizsgálatok alapegységei: a kormányok és a pártok	42
2.1. A kormányok mint a vizsgálat alapegységei	42
2.1.1. A kiindulópontul szolgáló kormányok.....	43
2.1.2. A kormányok azonosítása és elhatárolása	44
2.1.3. A kormányok (koalíciós) összetétele	48
2.2. A parlamenti pártok azonosítása	51
2.2.1. A választási együttműködések kezelése	52
2.2.2. További kikötések.....	55
2.3. Az azonosított kormányok	58
3. Az indikátorok vizsgálata	63
3.1. A kormányváltások.....	63
3.1.1. A kormányváltások jellege.....	63
3.1.2. A részleges kormányváltások kérdése.....	66
3.2. A koalíciós variációk	71
3.3. A kormányra jutás lehetősége.....	73
3.3.1. I. állítás: „a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”	77
3.3.2. II. állítás: „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”	79
3.3.3. III. állítás: „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”	84
3.3.4. Összegzés – vannak-e a kormányzásból kizárt pártok?.....	87
4. Kiszámítható-e a verseny? A vizsgálatok értékelése	90
4.1. Az indikátorok kvantifikációja.....	90
4.2. A verseny záródásának dinamikája	94
4.3. Az eredmények összevetése I.: Toole és Müller-Rommel	97
4.4. Az eredmények összevetése II.: Casal Bértoa–Enyedi.....	100
4.4.1. A tárcaalapú operacionalizálás	100
4.4.2. A rendkívüli kormányok kérdése	103
4.4.3. A párton kívüli miniszterek problémája	108
4.4.4. A PSI-indexek.....	112

5. Törésvonalak és blokkok: a kormányalakítást meghatározó tényezők	118
5.1. Értelmezési keretek	118
5.2. Magyarország	124
5.2.1. Törésvonalak és blokkok	124
5.2.2. A kormányalakítás mintázata.....	132
5.3. Csehország.....	138
5.3.1. A stabil többség nyomában: a kormányalakítás rögzös útjai	143
5.3.2. A bipoláris verseny (?) és hanyatlása.....	147
5.4. Szlovákia.....	158
5.4.1. Törésvonalak és blokkok	159
5.4.2. „Blokk-kényszer” és kormányalakítás	165
5.5. Lengyelország.....	174
5.5.1. Törésvonalak és blokkok	174
5.5.2. A kormányalakítás mintázata.....	181
6. A verseny meghatározottsága I.: a pártrendszerek koncentrációja	189
6.1. A pártok száma: tipológiák és indikátorok	191
6.2. A koncentráció dinamikája a visegrádi államokban	197
6.3. A verseny struktúrája a pártok effektív számának tükrében (Loomes modellje)	204
6.4. Egypárti vagy kétpárti dominancia? – A koncentráció profiljai	211
7. A verseny meghatározottsága II.: a pártok tartóssága.....	216
7.1. ‘Core persistence’ Nyugat-Európában és a visegrádi államokban	217
7.2. A pártok cserélődése (PST-index).....	225
7.3. A pártok súlyozott életkora (WPA-index).....	227
7.4. A pártok tartóssága és a verseny struktúrája.....	233
8. A verseny meghatározottsága III.: a választói illékonyság.....	239
8.1. Az összevont választói illékonyság mint indikátor	241
8.1.1. Hogyan mérünk?.....	242
8.1.2. Mit (nem) mérünk?.....	245
8.1.3. Miként értelmezzük?	249
8.2. A választói illékonyság a visegrádi államokban.....	255
8.3. A választói illékonyság és a pártok interakciói	264
8.3.1. Stabil interakciók	269
8.3.2. Átalakuló interakciók	271
8.3.3. Interakciók és illékonyság: van-e összefüggés?.....	273
9. Összegzés és következtetések	280
9.1. A modell alkalmazhatósága	280
9.1.1. Az indikátorok alkalmazásának értékelése	281
9.1.2. A modell alkalmazásának tapasztalatai	283
9.2. A visegrádi pártrendszerek: zárt vagy nyitott verseny?	289
9.2.1. A pártrendszerek relatív pozíciói	290
9.2.2. Zártság vs. kiszámíthatóság	294
10. Epilógus: a 2015-ös lengyelországi és a 2016-os szlovákiai választások	302
10.1. Földrengés vagy rutinszerűség? A 2015. októberi lengyelországi választások.....	302
10.2. Formai és tartalmi innováció: a 2016. márciusi szlovákiai választások	304
11. Irodalomjegyzék.....	307
12. Függelék	339
12.1. A PSI-indexek alapjául szolgáló adatok és számítások	339
12.1.1. Magyarország.....	340

12.1.2.Csehország	341
12.1.3.Szlovákia	344
12.1.4.Lengyelország.....	346
12.2. A pártok effektív számának számítása	348
12.2.1.Magyarország.....	348
12.2.2.Csehország	352
12.2.3.Szlovákia	359
12.2.4.Lengyelország.....	366
12.3. A PST-index számítása	371
12.4. A WPA-index számítása.....	372
12.4.1.Magyarország.....	372
12.4.2.Csehország	374
12.4.3.Szlovákia	376
12.4.4.Lengyelország.....	378
12.5. Az összevont választói illékonyosság számítása	380
12.5.1.Magyarország.....	381
12.5.2.Csehország	387
12.5.3.Szlovákia	393
12.5.4.Lengyelország.....	399
12.6. Az eltűnő és az újonnan belépő pártokra vonatkozó adatok.....	405
12.7. A külföldi pártok nevének rövidítései	407
12.7.1.Csehországi pártok	407
12.7.2.Szlovákai pártok	408
12.7.3.Lengyelországi pártok.....	409
12.7.4.Egyéb pártok	410
13. Summary.....	411
13.1. Goals and methodology of the dissertation	412
13.1.1.Mair's model.....	412
13.1.2.Research goals	414
13.1.3.Methodology.....	415
13.2. Research conducted in the framework of the dissertation	416
13.3. Conclusions and findings	424
13.3.1.Experiences of applying the research method	424
13.3.2.Party systems in the Visegrad countries: open or closed competition?.....	428

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

Ábrák

1. ábra - Parlamenti választások a visegrádi államokban (1990–2015)	15
2. ábra - A kormányváltások jellege Magyarországon	59
3. ábra - A kormányváltások jellege Csehországban.....	60
4. ábra - A kormányváltások jellege Szlovákiában.....	61
5. ábra - A kormányváltások jellege Lengyelországban	62
6. ábra - A parlamenti pártok kormányzati szerepvállalása.....	78
7. ábra - A verseny záródásának dinamikája.....	96
8. ábra - A kormányváltások jellegének eltérő értelmezései Csehországban (2002–2010)	107
9. ábra - A párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya	109
10. ábra - A cseh kormányok parlamenti támogatottsága a mandátumok alapján	141
11. ábra - A bipoláris verseny gyengülése Csehországban	150
12. ábra - A pártok koalíciós előélete Csehországban.....	151
13. ábra - Az „elveszett” szavazatok aránya a visegrádi államokban	196
14. ábra - A pártrendszer koncentrációja Magyarországon (1990–2014)	198
15. ábra - A pártrendszer koncentrációja Csehországban (1992–2013).....	199
16. ábra - A pártrendszer koncentrációja Szlovákiában (1992–2012).....	201
17. ábra - A pártrendszer koncentrációja Lengyelországban (1991–2011)	203
18. ábra - A Mair-féle tipológia kiegészítése a pártok számával.....	205
19. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Magyarországon	209
20. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Csehországban	209
21. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Szlovákiában	210
22. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Lengyelországban	210
23. ábra - Kétpárti dominancia a választások tükrében (1990–2014)	213
24. ábra - A PST-index a visegrádi pártrendszerekben	226
25. ábra - A pártrendszerek súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi államokban (1990–2015)....	231
26. ábra - A pártok súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi pártrendszerekben (1990–2015).....	232
27. ábra - Az „eltűnő” pártok szavazataránya.....	253
28. ábra - Az újonnan megjelenő pártok szavazataránya	254
29. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Magyarországon (1994–2014)	257
30. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Csehországban (1996–2013).....	259
31. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Szlovákiában (1994–2012).....	260
32. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Lengyelországban (1993–2011)	261
33. ábra - A választói illékonyság és a pártok interakciói a visegrádi államokban.....	268
34. ábra - A nyitott verseny és a választói illékonyság összefüggése Mairnél	274
35. ábra - A visegrádi pártrendszerek zártsága és a választói illékonyság	276
36. ábra - Az egyes pártrendszerek relatív pozíciói a különböző vizsgálatok tükrében	293
37. ábra - Blokkosodás és kormányalakítás	297

Táblázatok

1. táblázat - A pártok közti verseny struktúrájának indikátorai	21
2. táblázat - Mair teóriájának utóélete a politikatudományi szakirodalomban.....	26
3. táblázat - A kormányváltások jellege	64
4. táblázat - A részleges kormányváltások típusai és megoszlása.....	67
5. táblázat - A kormányok pártösszetételének változásai.....	71
6. táblázat - Innováció és ismétlődés a kormányalakítási gyakorlatban	72
7. táblázat - A kormánypártok száma és aránya	79
8. táblázat - A kormányra soha nem kerülő parlamenti pártok	80
9. táblázat - Az új pártok kormányzati szerepvállalása.....	86
10. táblázat - A harmadik indikátor tesztelésének eredményei.....	88
11. táblázat - Az indikátorok összesítése	93
12. táblázat - Az indikátorok összesítése az 1990–2002-es időszakra	95
13. táblázat - A verseny jellege Toole vizsgálatai alapján	98
14. táblázat - A verseny záródásának első évtizede különböző számítások alapján.....	98
15. táblázat - A PSI-index Magyarországon.....	113
16. táblázat - A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányokkal)	113
17. táblázat - A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányok nélkül)	114
18. táblázat - A PSI-index Szlovákiában.....	114
19. táblázat - A PSI-index Lengyelországban.....	115
20. táblázat - A PSI-indexek összesítése	116
21. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Magyarországon.....	126
22. táblázat - A Fidesz győzelmi szériája (2006–2014)	130
23. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Csehországban	139
24. táblázat - A szavazótáborok pártszimpátiája Csehországban (2014. szeptember)	153
25. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Szlovákiában	160
26. táblázat - A kormányalakítás lehetséges forgatókönyvei Szlovákiában 2016-ban	169
27. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Lengyelországban.....	176
28. táblázat - A korábbi kormánypártok helyzete 2015-ben.....	222
29. táblázat - A pártok tartósságának mutatói.....	223
30. táblázat - A kormányalakítás mintázatának változása az új pártok függvényében.....	237
31. táblázat - A szétválások és az egyesülések kezelésének módjai (választói illékonyság)	243
32. táblázat - A megelőző választáson is induló pártok aránya a visegrádi államokban	244
33. táblázat - A választói illékonyság és a pártok interakciói Mair példáin	264

1. ELMÉLETI KERETEK

A disszertáció első fejezete az elméleti keretek tisztázására szolgál. Elsőként a témaválasztásról, valamint a mögötte húzódó személyes motivációkról ejtek néhány szót, majd a dolgozat fókuszpontjait – egyrészt a visegrádi pártrendszereket, másrészt Peter Mair modelljét – mutatom be. Végezetül a dolgozat célkitűzéseinek, módszertanának, valamint felépítésének összefoglalására kerül sor.

1.1. Témafelvetés

A disszertáció készültekor volt a negyedszázados évfordulója a kelet-közép-európai térség első szabad parlamenti választásainak. Az átmenet óta eltelt 25 év abból a szempontból nem tekinthető hosszú időtartamnak, hogy ezek az országok mintegy 40–45 évet töltöttek el a kommunista uralom alatt, azaz a rendszerváltás óta még mindig csak alig több mint fele annyi idő telt el, mint amennyi ideig az előző rendszerek működtek. Ugyanakkor az említett időtáv – figyelemmel arra is, hogy ez alatt országonként legkevesebb hét-nyolc parlamenti választásra került sor – kellően hosszú ahhoz, hogy az egyes pártrendszerek fejlődéséről is fontos megállapításokat tegyünk. A kelet-közép-európai átmenetek – és azon belül is különösen a visegrádi államok – természetszerűleg már az 1990-es évek elejétől rendkívül intenzív érdeklődést váltottak ki a nyugati politikatudományban, és rövid idő alatt számos olyan kötet jelent meg, amelyek – részben a térség szerzőinek közreműködésével – az új demokráciákat tárgyalták.¹ Ezek a munkák nagyvonalakban megegyeztek abban, hogy a demokrácia konszolidációjával, valamint a pártrendszerek stabilizációjával kapcsolatban meglehetősen óvatosan fogalmaztak. Utóbbit illetően visszatérő elem volt a pártok társadalmi beágyazottság hiánya, valamint az ebből fakadó instabilitás – igaz, ehhez hozzátehetjük, hogy már az évtized közepén kirajzolódott, hogy az egyes posztkommunista pártrendszerek² különböznek egymástól

¹ Így pl. BERGLUND–DELLENBRANT, 1991; BANAC, 1992; WHITEFIELD, 1993; PRIDHAM–VANHANEN, 1994; PRIDHAM–LEWIS, 1996; DAWISHA–PARROTT, 1997

² Követve a nemzetközi szakirodalom szóhasználatát, a (közép-)kelet-európai térség államaira, illetve a pártrendszereire a *posztkommunista* jelzőt használom, amely ugyan több mint negyedszázaddal a rendszerváltások után már kissé idejétmúltnak tűnhet, de alkalmas az európai pártrendszereken belüli lehatárolásra. Egyes álláspontok szerint az európai uniós csatlakozással már nincs létjogosultsága a

az intézményesültségi szintjüket tekintve. A 25 éves évfordulót követő visszatekintés alkalmas lehet arra, hogy nyújtson egy képet arról, hogy hova is jutott az általam tárgyalt négy pártrendszer az elmúlt negyedszázadban – még akkor is, ha a dolgozatban alkalmazott vizsgálatok csak egy szűkebb szeletét fogják át a pártrendszerekre irányuló kutatásoknak.

Ami a témaválasztással kapcsolatos személyes motivációkat érinti, elsőként azt emelném ki, hogy a visegrádi pártrendszerek iránti érdeklődésem mintegy 10 évre nyúlik vissza; az ELTE ÁJK politológus szakán 2007-ben írt évfolyamdolgozatom a csehországi és a szlovákiai koalíciókkal foglalkozott, majd a szakdolgozatomban a visegrádi pártrendszerek stabilizációját és koncentrációját vizsgáltam. Ekkor találkoztam először Mair 1997-ben írt könyvével, amelynek utolsó fejezete a pártrendszereket számomra innovatív módon, a pártok kapcsolatrendszere, pontosabban a pártok között kibontakozó, a kormányra kerülésért folytatott verseny nyitottsága, illetve zártsága alapján kategorizálta. A problémakör már akkoriban is inspirálóan hatott rám, ugyanis a pártrendszerek stabilitását mind a szakdolgozatomban, mind pedig egy későbbi publikációmban elsősorban a választói magatartással (közelebbről az illékonysági indexekkel) kötöttem össze – és pontosan ez volt az a megközelítés, amit Mair bírált. Az előbbi munkáimban csak röviden érintettem Mair téziseit, de egyúttal megfogalmazódott bennem, hogy érdemes lenne alaposabban megvizsgálni, hogy a kelet-közép-európai pártrendszerek mennyiben írhatóak le a szerző terminológiájával és kategóriáival.

Időközben a visegrádi államok politikai rendszereinek több elemével is foglalkoztam. A pártrendszereken kívül – esetenként szerzőtársakkal együtt – vizsgáltam egyes baloldali pártok választási ígéreteit; foglalkoztam a külhoni szavazás módjaival és jelentőségével, valamint a külhoni szavazók pártpreferenciáinak sajátosságaival, továbbá kollégáimmal hozzájárultam a kelet-közép-európai államfők politikai szerepét tárgyaló kötethez is. Ezen időszak alatt több alkalmam adódott tanulmányi utakon és konferenciákon részt venni Csehországban, Szlovákiában és Lengyelországban is. 2011 őszén TÁMOP-os forrásból lehetőségem nyílt Kassán egy hónapot eltölteni és a Šafárik Egyetem munkájába bekapcsolódni. Az itt töltött időszak, különösen a szlovák kollégákkal folytatott szakmai és informális beszélgetések értékes adalékként szolgáltak ahhoz, hogy jobban megértem a szlovák pártrendszer logikáját. Ezen túl oktatói pályafutásom is hozzájárult a témakörben történő elmélyedésemhez: a Választási és pártrendszerek, az Összehasonlító alkotmányjog, valamint a Demokratikus választások szervezése c. tantárgyak oktatása

posztkommunista jelzőnek; Rose és Munro ehelyett az *új európai demokráciák* kifejezést használja (ROSE–MUNRO, 2009: 54.).

során mintegy folyamatosan rá voltam kényszerítve a kapcsolódó szakirodalom nyomon követésére, ezáltal ismereteim bővítésére.

1.2. A dolgozat fókuszpontja I.: a visegrádi pártrendszerek

1.2.1. Térbeli lehatárolás

Disszertációm egy országcsoporthoz, a visegrádi államokhoz – Magyarország, Csehország, Szlovákia és Lengyelország – pártrendszereivel foglalkozik. Tekintve, hogy a dolgozat az összehasonlítás igényével (is) íródott, adódik a kérdés, hogy a vizsgálat tárgyául szolgáló országok mely szempontok alapján, milyen megfontolásból kerültek kiválasztásra. Az *országcsoporthoz* kifejezés természetesen nemcsak a visegrádi négyek esetén alkalmazható fogalom – így pl. beszélhetünk a BRICS-, G7- vagy akár EU15-országcsoporthoz. Az ilyen fajta kategorizálásnak kétségtelenül van egy olyan előnye, hogy a tágabb, égtájakon alapuló megközelítésekkel szemben világos határmegvonást jelentenek. (Hasonló a helyzet az olyan kifejezésekkel, mint a balti államok, Benelux-államok vagy skandináv államok.) A *Közép-Európa*, *Közép-Kelet-Európa*, *Kelet-Közép-Európa*, illetve a *Közép- és Kelet-Európa* kifejezések ugyanakkor sokrétű polémiára adnak alapot: mit jelentenek az egyes elnevezések, hol találhatóak ezek határai és pontosan mely államokat értjük bele a különböző kategóriákba.³ Míg tehát a *„Hol húzódnak Európa belső határai?”* Szűcs Jenő-i kérdésre⁴ számos – egymást természetesen részben átfedő – válasz adható, addig, a visegrádi államok kifejezés egy teljességgel egyértelmű meghatározás, hiszen közismert, hogy a fogalom melyik államokat takarja.

Ezek után arra kell röviden kitérni, hogy milyen tényezők alapján lehet a négy országot mint országcsoporthoz kezelni. Amint az közismert, a visegrádi együttműködésnek közel hét évszázados történelmi gyökerei vannak. A névadó visegrádi királytalálkozóra 1335-ben került sor, azonban a szövetség megújítása egészen 1991-ig váratott magára. Bár az összefogás intenzitása és eredményei esetenként elmaradtak az előzetes várakozásoktól,⁵

³ A problémakör egyik legismertebb áttekintését adja Szűcs Jenő, aki Európa három történelmi régiójáról értekezve Kelet- és Nyugat-Európa között feltételezett egy harmadik, *„hibrid módon kettős arculatú régió”*-t (SZÜCS, 1981: 356.). Az elnevezések mögött meghúzódó megfontolásokra lásd még pl. SCHÖPFLIN, 1989; valamint ROMICS, 1998. Mout pedig arra mutat rá, hogy egyes nyugati történészek azt is vitatják, hogy Nyugat- és Kelet-Európa mellett létezik-e egyáltalán Közép-Európa (MOUT, 2006).

⁴ SZÜCS, 1981: 314.

⁵ A visegrádi együttműködés rendszerváltás utáni két évtizedének értékelésére lásd: HAMBERGER, 2010. Amint a szerző rámutat, *„A visegrádi együttműködés fejlesztése és elmélyítése tehát türelmet és*

a visegrádi kezdeményezés a mai napig egy létező együttműködési formát jelöl. A „visegrádiság” természetesen nemcsak az országok együttműködésében és az ezzel járó intézményi keretekben ragadható meg; a témám szempontjából ennél sokkal fontosabb a négy államot összekötő további szempont, nevezetesen a *hasonlóság*. A hasonlóság a földrajzi fekvésen túl a közös történeti-kulturális hagyományok, a sok szempontból hasonló geopolitikai helyzet alapján ragadhatóak meg. A visegrádi államok történelme számos szempontból már a kezdetektől összefonódott, de a konvergencia a 20. században vált igazán látványossá. A második világháborút követően rövidesen mindhárom államra egy szovjet típusú, kommunista-szocialista politikai-társadalmi-gazdasági fejlődést kényszerítettek rá, és ezzel – a térség többi országához hasonlóan – a keleti blokkba tagozódtak be. A rendszerváltások békés, tárgyalásos jellege,⁶ az első szabad választások, majd az európai integráció és a csatlakozás folyamata szintén erősítette a három, majd 1993-tól négy állam sorsának párhuzamosságát. (A párhuzamosság azonban értelemszerűen nem teljes egybevágóságot jelent – erre Szlovákia 1990-es évekbeli problémás fejlődése a legjobb példa.)

A sok szempontból egybevágó történelmi fejlődés mellett egy másik kézenfekvő hasonlóságot jelent a már említett földrajzi fekvés is. A négy állam egy tömbben helyezkedik el Kelet-Közép-Európában; a visegrádi országcsoportot északról a skandináv államok, keletről a szovjet utódállamok és Románia, délről a Balkán (jugoszláv utódállamok), nyugatról pedig Ausztria és Németország határolja. Bár szinte valamennyi előbbi szomszédos ország történelme hosszabb-rövidebb ideig összekapcsolódott egyik vagy másik visegrádi országgal (így pl. gondoljunk a magyar-osztrák vagy a lengyel-orosz viszonyra), mégis elmondható, hogy bármelyik égtáj fele indulunk el, Európa egy másik, eltérő karakterű és identitású régiójába jutunk. A terminológiai problémákra utalva Ágh arra mutat rá, hogy az 1990-es évek elejétől a visegrádi államokra leginkább a *Kelet-Közép-Európa* ('East-Central Europe') kifejezés honosodott meg a politikatudományban – szemben a *Közép- és Kelet-Európa* ('Central and Eastern Europe')

kitartást igényel. Az eredményes együttműködés felépítését és megalapozását – sajnos – nem a szélesebben és egyenesen felfelé ívelő út, hanem a kis lépésekben való lassú előrehaladás biztosíthatja” (47.). Ugyanakkor Fawn úgy értékeli, hogy a posztkommunista térségben ez a négy állam bizonyult a legsikeresebbnek a „geokulturális újrapozicionálás” terén (FAWN, 2013: 129.).

⁶ A hasonló történelmi-politikai fejlődés természetesen nem jelent teljes egybevágóságot. Az, hogy a pártállami rendszer karaktere, valamint az átmenet módja miként hatott ki az egyes pártrendszerek fejlődésére, számos vizsgálat tárgyát képezte (különösen pl. KITSCHOLT, 1992; EVANS-WHITEFIELD, 1993; KITSCHOLT, 1995; RIVERA, 1996; KITSCHOLT, 2001).

fordulattal, amely az egész posztkommunista térséget magában foglalja.⁷ Az, hogy a Kelet-Közép-Európa kifejezés mennyiben azonos a visegrádi államokkal, természetesen részben értelmezés kérdése, ugyanakkor említést érdemel, hogy a térséghez Szlovénia, de akár Horvátország is hozzásorolható.⁸ A V4-ek tehát értelemszerűen egy szűkebb kategóriát jelent egyrészt a volt keleti blokkon belüli posztkommunista Európában, másrészt pedig Közép-(Kelet-)Európában belül is. Amint Ágh az imént hivatkozott munkájában kiemeli, a Közép-Európa kifejezés pontosan azért éledt újra az 1980-as évek végén, mert a visegrádi államok történelmileg Európának inkább a nyugatiasabb feléhez tartoztak.⁹ A közép-(kelet-)európai identitás a V4-eken kívül nyilvánvalóan nem vitatható el sem Ausztriától, sem Szlovéniától vagy Horvátországtól, azonban azt is látni kell, hogy a négy állam összetartozását maga a visegrádi együttműködés is megszilárdította, azaz a közös történeti-kulturális hagyományok mintegy kiegészültek a „visegrádiság” rendszerváltás után újjáéledő nemes szellemiségével és szimbólumaival.¹⁰ Krzysztof Skubiszewski, egykori lengyel külügyminiszter mindezt úgy fogalmazta meg, hogy a V4 elsősorban nem egy formális együttműködés volt, hanem „a szívek szövetsége”.¹¹ Fawn pedig arra mutatott rá, hogy Visegrád egy olyan „márkanévvé” nemesedett, amely immár nemzetközi ismertséggel is rendelkezik.¹² Összességében tehát elmondható, hogy az országcsoport egy jól körülhatárolható entitást jelent nem csak Európán, hanem Közép-Kelet-Európán belül is.

⁷ ÁGH, 2008: 307–308. Ugyanakkor egyes komparatív kötetek – nevükben az *East-Central Europe* kifejezéssel – nemcsak a V4-ekkel foglalkoznak, hanem pl. Bulgáriával (WIGHTMAN, 1995; LEWIS, 1996), (Kelet-)Németországgal (LEWIS, 1996) vagy a balti államokkal is (DAWISHA–PARROTT, 1997).

⁸ Szlovénia közép-európai és „visegrádi” jellegéről lásd pl.: BRGLEZ et al, 2015. Az is megjegyzést érdemel, hogy az elmúlt évtizedekben időről időre felmerült a V4 együttműködés kiegészítése további országokkal. Így pl. a 2005. augusztus 30-i budapesti V4-csúcson az osztrák és a szlovén kormányfő is részt vett, előrevetítve egy tartósabb V6-os együttműködés lehetőségét (PESTI, 2006: 339.). 2010-ben pedig az ún. „Visegrád Plusz” kezdeményezés született meg, amelynek célja Románia és Bulgária bevonása az együttműködésbe, elsősorban külpolitikai szempontból (erről lásd a felvidek.ma hírportáltól írását: <http://felvidek.ma/2011/06/visegrad-plusz-tamogatjak-szerbia-eu-s-integraciojat/>). (A helyzetet kissé bonyolítja, hogy a „Visegrád+” kifejezés 2008 óta egyben egy programot is jelent a délkeleti szomszédokkal való partneri viszony ápolásában, de egy lengyel külügyminisztérium által patronált think-tank is ezt a nevet viseli [<http://visegradplus.org>], amely „V4+” régió alatt a visegrádi országok mellett Bulgáriát, Horvátországot, Litvániát, Moldovát, Romániát, Szerbiát és Szlovéniát érti [TÓTH, 2015: 33.]). A dél-keleti „terjeszkedésen” kívül többször felmerült egy dél-nyugati, Szlovéniára és Horvátországra kiterjedő bővítés is (erről lásd pl. SZILÁGYI, 2010).

⁹ ÁGH, 2008: 307. Mindez egybevág a brit történész, Timothy Garton Ash szavaival: „*ami igazán »közép-európai«, az mindig is nyugatias, racionális, hunánus, demokratikus, kételkedő és toleráns volt*” – írta egy, a közép-európai írók munkáit taglaló 1986-os esszéjében (ASH, 1986; saját fordítás). Ugyanitt azt is megjegyzi, hogy Václav Havel és Kondrád György írásaiban a „Kelet-Európa” és a „kelet-európai” kifejezések mindig negatív kontextusban fordulnak elő, szemben a „(Kelet-)Közép-Európa” fordulattal, amelyhez pozitív értékek tapadnak.

¹⁰ Ezt a szellemiségét kiválóan illusztrálja visegrádi együttműködés 15. évfordulója alkalmából megjelent, mintegy 100 írást tartalmazó kötet (JAGODZIŃSKI, 2006).

¹¹ JESZENSZKY, 2006: 61.

¹² FAWN, 2013: 134.

Visszatérve a földrajzi fekvésre, ez természetesen többet jelent, mint pusztán fizikai adottság. Kopstein és Reilly meggyőzően bizonyította, hogy a geográfiai elhelyezkedés már önmagában meghatározó jelentőséggel bírt a demokratikus átmenet – beleértve a versengő többpártrendszer és a piacgazdaság kiépítését – sikerességét illetően.¹³ A szerzők szerint egyrészt a nyugathoz való közelség, másrészt pedig a szomszédos államok fejlettsége olyan faktorok, amelyek legalább olyan erős kihatással vannak az adott állam fejlődésére, mint a hazai kormányzat által kialakított politikai irányvonal. Kopstein és Reilly a fekvés szempontjából mind a négy visegrádi államot az „előnyös” kategóriába sorolta, hozzátéve azonban azt is, hogy a Szlovákia által 1993–1998 között folytatott politika nem járult hozzá az előbbi előny kiaknázásához.¹⁴

Részben az előnyös fekvésből és a rendszerváltások sikerességéből adódóan a visegrádi államok iránt mindig is erősebb volt az érdeklődés, mint a térség többi orszával kapcsolatban. Slomczynski és Tomescu-Dubrow a posztkommunista Európára irányuló vizsgálata arra világít rá, hogy minél magasabb politikai-gazdasági fejlettséget ér el egy állam, annál inkább felülreprezentált a nemzetközi összehasonlító felmérésekben és kutatásokban, azaz annál inkább „érdekesebb” a tudományos szféra számára is.¹⁵ Ennek megfelelően a szerzők vizsgálatából az rajzolódik ki, hogy a visegrádi országok – különösen Magyarország, Csehország és Lengyelország – sokkal inkább felülreprezentáltak ezekben a nemzetközi összevetésekben, mint a többi új európai demokrácia.¹⁶

Végezetül arra is utalni kell, hogy a visegrádi négyek egyfajta elkülönültsége – talán nem függetlenül Slomczynski és Tomescu-Dubrow előbbi okfejtésétől – a térségben belül a tudományban és a közgondolkodásban is visszatükröződik.¹⁷ Ez alól természetesen a politikatudomány sem jelent kivételt. Noha a posztkommunista európai politikai rendszerekre fókuszáló kutatások és elemzések egy része az egész térséget ragadja meg (amelyek között találhatunk országtanulmányokat tartalmazó köteteket,¹⁸ valamint

¹³ KOPSTEIN–REILLY, 2000

¹⁴ KOPSTEIN–REILLY, 2000: 26.

¹⁵ SLOMCZYNSKI–TOMESCU-DUBROW, 2006

¹⁶ A nemzetközi felmérésekben való részvételt tekintve a legnépszerűbb államok sorrendje: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Bulgária, Szlovákia (SLOMCZYNSKI–TOMESCU-DUBROW, 2006: 47.).

¹⁷ Egy 2011-ben megjelent bibliográfiai összefoglaló nem kevesebb, mint 1412 olyan forrást (nagyraészt tudományos közleményt, kisebb részben sajtócikket) gyűjtött össze, amelyek mindegyike a visegrádi országcsoporttal foglalkozik – többnyire komparatív módon (DANČÁK et al., 2011).

¹⁸ Különösen pl. BANAC, 1992; BIHARI, 1993; WHITEFIELD, 1993; BERGLUND–DELLENBRANT, 1994; WIGHTMAN, 1995; PRIDHAM–LEWIS, 1996; SMITH–TEAGUE, 1999; BOZÓKI–ISHIYAMA, 2002; BIRCH et al. 2002; GLATZ, 2004; WHITE–WEBB, 2007 (latin-amerikai kitekintéssel)

különböző vizsgálati szempontok mentén felépített monográfiákat is,¹⁹ illetve a kettő ötvetet²⁰), ezek mellett nagy számban születtek kimondottan a visegrádi országcsoportot tárgyaló munkák is.²¹

1.2.1. Időbeli lehatárolás

A visegrádi államokban a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel után pártrendszerekről – legalábbis versengő pártrendszerekről – értelemszerűen nem beszélhetünk. Míg Magyarországon az 1940-es évek végére valódi egypártrendszer épült ki, addig Csehszlovákiában és Lengyelországban az állampárt mellett legális módon működhetett néhány kisebb párt – természetesen a verseny és a hatalomváltás lehetőségének teljes kiiktatásával.²² A politika kompetitív jellege csak a rendszerváltással párhuzamosan beinduló pártosodási folyamat nyomán, de manifeszt módon csak az első szabad választások során tért vissza, mintegy eleve kijelölve az vizsgálódás legkorábbi kezdőpontját.

Magyarországon és Csehszlovákiában 1990-ben, Lengyelországban pedig 1991-ben került sor a kommunista rendszer összeomlása utáni első szabad választásokra. Az azóta eltelt két és fél évtizedben a visegrádi államok mindegyikében hét vagy nyolc parlamenti választásra került sor (1. ábra).²³ Tekintve egyrészt, hogy az 1990-ben megalakuló csehszlovák parlament (beleértve a cseh és a szlovák nemzetgyűlést is) megbízatási ideje eleve csupán két év volt, valamint hogy az első teljesen szabad lengyel választásokra csak 1991-ben került sor, a négy államban időben eltolódva működtek a választási ciklusok.

¹⁹ Többek között ÁGH, 1998a; ÁGH, 1998b; LEWIS, 2000; BIRCH, 2003; MILLARD, 2004; WHITE et al., 2013; CABADA et al., 2014; GHERGHINA, 2015

²⁰ HOFFERBERT, 1998; LAWSON et al., 1999; LEWIS, 2001; ROSE–MUNRO, 2009

²¹ Így pl. FIZTMAURICE, 1998; GRZYMALA-BUSSE, 2002; KOSTELECKÝ, 2002; TWORZECKI, 2003; HANLEY–SCZERBIAK, 2006; O'DWYER, 2006; BÚTORA et al., 2007; HLOUŠEK–CHYTILEK, 2007; KUBÁT, 2010; GYÁRFÁŠOVÁ–MESEŽNIKOV, 2011; DÚRÓ–GALLAI, 2012; MESEŽNIKOV et al., 2013; TAVITS, 2013 (Szlovákia helyett Észtország) Egyes munkákban a V4-ek kiegészülnek néhány további közép-kelet-európai állammal (lásd pl. LEWIS, 1996; DAWISHA–PARROT, 1997; JUNGERSAM–MULDERS 2006a; HAUGHTON, 2013) vagy az egy évtizeddel korábban demokratizálódásnak induló déli országokkal (VAN BIEZEN, 2003).

²² Az utóbbi formulát nevezte Sartori hegemon pártrendszernek (SARTORI, [1976] 2005: 230–238.). Lengyelországban az állampárt mellett az Egyesült Parasztpárt (ZSL) és a Demokrata Párt (SD) működött mint a kommunista párt szatellitpártjai (WIATR, 1970; SULA, 2008: 312–314.). Csehszlovákiában az állampárton kívül formálisan további négy párt – beleértve a mai KDU–ČSL jogelődjét is – működött a Nemzeti Frontba tömörülve (TABORSKY, 1961: 144–163.). Összességében elmondható, hogy a keleti blokkon belül a lengyel szatellitpártok őrizték meg leginkább az önállóságukat (ÁGH, 1994: 222.).

²³ A dolgozatban választások alatt – az 1.4.2. alpontban kifejtetteknek megfelelően – csak a parlamenti és csak az alsóházi (képviselőházi) választásokat értem.

1. ábra - Parlamenti választások a visegrádi államokban (1990–2015)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Magyaro.																											
Cseho.																											
Szlovákia																											
Lengyelo.																											

	rendes választások
	előrehozott választások
	a disszertációban nem érintett választások
	a disszertációban nem feldolgozott – de a 10. fejezetben röviden érintett – választások

1998-ra azonban a magyar, a cseh és a szlovák választások „összeértek”, így három egymás követő választási ciklus is közel párhuzamosan futott le egymással: 1997, 2001, 2005 őszén Lengyelországban, majd a rákövetkező években néhány hónap leforgása alatt Magyarországon, Csehországon, végül pedig Szlovákiában is megmérkőztek a pártok. Ez a „menetrend” elsőként a 2007-es előrehozott lengyel választások miatt tört meg, majd a 2010-ben megalakult cseh és szlovák kormány sem tudta kitölteni hivatali idejét, így ezekben az országokban is előrehozott választásokra került sor. (A jelenlegi ütemezés alapján tehát minden egyes év parlamenti választásokkal jár valamelyik visegrádi országban.) Bár a disszertációban a 2014-es magyarországi az utolsó teljes alapossággal feldolgozott választás, az utolsó fejezetben röviden érinteni fogom a 2015. októberi lengyel, valamint a 2016. márciusi szlovákai választásokat abból a szempontból, hogy ezek kimenetele mennyiben hozott újat a verseny struktúráját illetően.²⁴ Összességében tehát mind a négy államban hét-hét választás – valamint az ezeket követő kormányalakítások – álltak rendelkezésemre a részletes vizsgálatok céljából.

²⁴ Jelen dolgozat már a véglegesítési fázisban volt, amikor a két utóbbi választásra sor került. A disszertáció kutatóhelyi vitára benyújtott változata (2017. január) még jövő időben beszélt a 2015-ös lengyel, illetve a 2016-os szlovákiai választásokról (valamint az ezeket követő kormányalakítási forgatókönyvekről), amit joggal kifogásoltak a dolgozat bírálói. Áthidaló megoldásként a 2015-ös és a 2016-os fejleményekkel egy külön szerkezeti egységben foglalkozom.

1.3. A dolgozat fókuszpontja II.: Peter Mair modellje

Amint a témafelvetésben említettem, disszertációm nem általában vizsgálja a visegrádi pártrendszereket (ez talán egy túlzottan parttalan vállalkozás is lenne), hanem egy meghatározott szempontrendszeren keresztül. A dolgozatban alkalmazott megközelítés Peter Mair, a közelmúltban elhunyt, ír származású politikatudós modelljén alapul.²⁵ A következőkben Mair mintegy két évtizeddel ezelőtt kidolgozott téziseit foglalom össze, majd röviden arra is kitérek, hogy a modellnek milyen hatásai voltak a pártrendszerekre irányuló vizsgálatokra.

1.3.1. Egy sartorianus perspektíva

A pártrendszerekről – tehát nem pusztán a pártokról mint önálló entitásokról – való tudományos és egyben komparatív igényű gondolkodás kezdetét nagyjából az 1940–50-es évekre teszik a témakör történetét vizsgáló források.²⁶ Annak felismerése, hogy az egyes országokban egymástól akár gyökeresen eltérő képet mutat a pártok száma, relatív ereje stb., logikus módon vezetett el a pártrendszerek különböző kategóriákba rendezéséhez, azaz tipizálásához (különösen a második világháború utáni évtizedekben).²⁷ Ebből a szempontból Mair elsőként 1996-ban publikált – jelen disszertáció tárgyát képező – teóriája sem jelent kivételt, ugyanis a szerzőt ebben az esetben is az a célkitűzés vezérelte, hogy bizonyos kritériumok alapulvételével leírja és kategorizálja a pártrendszereket.²⁸ Mair kiindulópontjául Sartori első alkalommal 1976-ban megjelent, *Pártok és pártrendszerek* c. munkája szolgált;²⁹ a korábbi évtizedekben kialakított tipológiák közül Mair egyértelműen az olasz szerző megközelítését tartotta a

²⁵ Amint az 1.3.4. alpontban visszatérek rá, Mair „alapmunkája” 1996-ban jelent meg, de később több alkalommal is módosította és kiegészítette teóriáit.

²⁶ A tudománytörténeti áttekintésekre lásd pl. ECKSTEIN, 1968; WOLINETZ, 2006a

²⁷ Néhány ilyen tipizálás rövid áttekintésére lásd a 6.1. pontot.

²⁸ Röviden érdemes arra utalni, hogy Mair modellje természetesen a saját munkásságát tekintve sem előzmények nélküli; a korábbi írásaiban a most kifejtendő teória több eleme is visszaköszön. Így pl. a pártrendszerek változásának mibenléte már a Daalderrel közösen szerkesztett, 1983-ban megjelent kötetének utolsó fejezetében is tárgyalásra került (MAIR, 1983). Egy 1989-es tanulmányában a pártrendszerek változását határozta el a választói preferenciák hullámlásától, immár nagy hangsúlyt helyezve Sartori keretrendszerére (MAIR, 1989a). A Bartolinivel írt, a Lipset–Rokkan-féle törésvonal elméletet vizsgáló – szintén meghatározó jelentőségű – kötete (BARTOLINI–MAIR, 1990) is számos szempontból kapcsolódik a verseny struktúrájára fókuszáló munkáihoz. Ezen kívül ki kell még emelni azokat az írásokat is, amelyekben Mair az ír pártrendszerre adaptálta a pártrendszerek változásáról felállított téziseit (MAIR, 1989b; MAIR, 1990; MAIR, 1993a).

²⁹ SARTORI, [1976] 2005

leginkább innovatívnak és egyben a legfontosabbnak.³⁰ Sartori kategorizálásának újszerűségét az adta, hogy meghaladta a pusztán a pártok számán és relatív erején alapuló megközelítéseket, hogy egy újabb dimenziót, a pártok ideológiai távolságát is bevonta a vizsgálódás körébe. Mair különösen két szempontból emelte ki Sartori modelljének jelentőségét. Egyrészt azt méltatta, hogy Sartorinál a korábbi szerzőkhöz képest jóval nagyobb hangsúly került a pártok közötti verseny mintázatára és általában a pártok közötti interakciókra, ráirányítva ezzel a figyelmet a pártrendszer *rendszerűségére*.³¹ Sartori jelentősége másrészt abban ragadható meg, hogy az ő elméleti keretében a pártrendszer egyfajta független változóként működik, amely jelentős mértékben determinálja a választói preferenciákat, így mintegy lehetővé téve a szavazói viselkedés a pártrendszer dinamikájának különválasztását.³²

Bármennyire is jelentősek voltak Sartori tézisei, az általa kialakított tipológia mintegy két évtizeddel később több szempontból is veszített relevanciájából. Amint Mair rámutat, a mérsékelt pluralizmus kategóriája az 1990-es közepére „túlterheltté” – vagy ahogyan Penning fogalmazott néhány évvel később: túlságosan inkluzív – vált.³³ Mindez abban nyilvánult meg, hogy a század végére egyre kevesebb állam volt egyértelműen besorolható a klasszikus kétpártrendszerek közé, valamint a polarizált pluralizmus kategóriája is egyre inkább kiüresedett.³⁴ A harmadik – kezdetektől vitatott³⁵ –

³⁰ Az, hogy Mair mennyire fontosnak tartotta Sartori kötetét, abból a bevezetésből is kiderül, amelyet Mair írt a Sartori-könyv 2005-ös kiadásához. Néhány évvel később pedig Mair és szerzőtársa arra mutatott rá, hogy bár az utóbbi évtizedekben számos munka foglalkozott a pártrendszerekkel, „a pártrendszerek iránti elméleti érdeklődés korlátozottan bizonyult, és Sartori 1976-os klasszikus munkája óta minimális innováció mutatható ki” (BARDI-MAIR, 2008a: 148.; saját fordítás).

³¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy természetesen Sartori ezen megközelítése sem előzmények nélküli. Így pl. Duverger-nek a pártrendszerre adott – talán elsőnek számító – definíciójában („a pártok együttélésének formái és módjai egy államban”) is utalás történik a pártok kapcsolataira (DUVERGER, [1954] 1969: 204.). Eckstein az *International Encyclopedia of the Social Sciences* pártrendszerekről szóló pontjában pedig így fogalmazott: „Annak érdekében, hogy a pártrendszer koncepcióját pontosabban ragadhassuk meg, a verseny mintázataira kell koncentrálni, amelyek az egyes egységek [pártok – H. A.] közti interakciót határozzák meg” (ECKSTEIN, 1968: 437.; saját fordítás).

³² MAIR, 1996: 87–88. Mindez tehát – némi leegyszerűsítéssel – az jelenti, hogy nem a választói magatartás lesz az, amelyik meghatározza a pártrendszert, hanem az összefüggés fordított. A jelenségnek a holland pártrendszeren keresztül történő bemutatására lásd: MAIR, 2008a (különösen 241–242.). A problémára a 8.3. pontban térek ki részletesen.

³³ PENNING, 1998: 81.

³⁴ Hasonló érvelésre lásd: WARE, 1996: 159–175. (Mair a klasszikus kétpártrendszerek eltűnésére és a polarizált pluralizmus kategóriájának kiüresedésére egyébként a Sartori-könyv 2005-ös kiadásához írt bevezetőjében is visszatért.) A polarizált pluralizmus egyik sajátossága, a kétoldali rendszerellenes ellenzék immár nem valósul meg abban a formában, ahogyan azt Sartori ideáltípusos módon – főként Olaszország példáján – leírta. A kommunista pártok hanyatlásával (Európában a szavazatarányuk az 1990-es évekhez az 1970-es évekhez képest átlagosan a felére-harmadára esett vissza [GALLAGHER et al., 2011: 244–245.]) a szélsőbaloldali pólus lényegében kiesett.

³⁵ Mair maga is megjegyzi, hogy a predomináns pártrendszerek kategóriája nehezen illeszthető bele Sartori tipológiájába, ugyanis az a lényegében bármelyik másik típussal *együtt* is létezhet (így pl. egy pártrendszer elméletileg egyszerre lehet predomináns és szélsőségesen plurális) (MAIR, 1996: 87.). A

kategóriába, a predomináns pártrendszerekbe pedig eleve kevés állam tartozott, ráadásul ezek közül később többre már egyre nehezebben volt ráilleszthető a predomináns jelző.³⁶ Azzal tehát, hogy a pártrendszerek egyre nagyobb arányban a „maradék” típusba, a mérsékelt pluralizmusba tartoznak, ez a típus elveszti magyarázó erejét. Mair – összefüggésben az előbbiekkal – az egyes kvantitatív indikátorokat (pl. pártok száma, pártrendszer frakcionalizáltsága) is fenntartással kezelte: meggyőződése szerint a pártok számán alapuló kategorizálás a pártrendszer számos jellegzetességét elfedi, így mindenekelőtt semmit nem mutat meg a pártok kapcsolatrendszeréről.³⁷ Hasonló a helyzet a pártok számának változásánál, ami önmagában szintén keveset mond el magának a pártrendszernek a változásáról.³⁸

A számokon (valamint a számokon alapuló tipológián) túl a pártrendszerek leírásának és összevetésének másik bevett szempontja a választói magatartás, mindenekelőtt a választói illékonyosság (erről lásd a 8.1. pontot). Mair azonban már egy korai munkájában is hangsúlyozta, hogy az egyes pártrendszerekben olyan releváns változások is bekövetkezhetnek (így pl. a pártok stratégiájának módosulása nyomán), amelyek nem okvetlenül tükröződnek a választók – és ezzel a választási eredmények – szintjén.³⁹ Közelebbről: a választói elköteleződésben bekövetkezhetnek változások (akár drámai mértékben is), de ezek nem szükségszerűen vannak hatással a verseny struktúrájára, és így magára a pártrendszerre sem. Ezzel szemben a pártok versenyének mintázata – és ezzel a pártrendszer jellege – akár jelentősebb választói fluktuáció *nélkül* is átalakulhat rövid idő alatt.⁴⁰

Mair tehát egyrészt elvetette a szimpla numerikus tipizálást, másrészt pedig egy olyan teóriában gondolkozott, amelyben a pártrendszerek leírása függetleníthető a választói magatartástól (különösen a választói preferenciák hullámzásától). Az új modell megalkotásánál Sartori képezi a kiindulópontot: Mair „megtartotta” a pártok interakcióira (kapcsolatrendszerére) fókuszáló megközelítést, és a saját

predomináns rendszerek értelmezésére lásd még: PENNINGS, 1998; valamint az erre adott választ: EVANS, 2002 (különösen 159–160). A predomináns pártrendszerek kategóriájának legújabb kritikájára és újragondolására lásd: NWOKORA–PELIZZO, 2013

³⁶ WARE, 1996: 160. Így pl. Írország (MAIR, 1990; FARRELL, 1999), Norvégia (HEIDAR, 1990) vagy Svédország (ARTER, 1999) az 1980-as évektől kezdve egyre kevésbé felelt meg a predomináns pártrendszer követelményeinek.

³⁷ A pártok számán alapuló osztályozás korlátaira már Smith is rámutatott, mintegy 30 évvel Mair előtt. Smith a numerikus tipizálás helyett az alapján különítette el a pártrendszereket, hogy hol és hogyan születnek meg a legfontosabb döntések (SMITH, 1966). Néhány évvel később Eckstein is érintette a számokon alapuló klasszifikáció tarthatatlanságát (ECKSTEIN, 1968: 439–411.).

³⁸ MAIR, 2006: 64–65. Ebből a szempontból beszédes Mair írásának fejezetcíme: *Against numbers*

³⁹ MAIR, 1983: 407.

⁴⁰ MAIR, 1996: 97. Ezt a témakört részletesebben a 8.3. pontban érintem.

interpretációjában a pártrendszerek leírásánál a pártok közötti versengésre, ezen belül különösen a kormányra kerülésért folytatott versenyre helyezi a hangsúlyt. Bár nem állítható, hogy a pártrendszerekre vonatkozó korábbi tipológiákban a versengés nem kapott figyelmet, azonban ez az aspektus háttérbe szorult a pártok számának, méretének és relatív erejének vizsgálata mögött.⁴¹ Mair modelljének újszerűsége abban nyilvánult meg, hogy a pártrendszerek (in)stabilitását – pontosabban (de)stabilizálódását – közvetlen módon összekötötte a pártverseny struktúrájával. Mair álláspontja szerint ahhoz, hogy megértsük egy pártrendszer működését és belső kötőerejét, azt kell feltérképeznünk, hogy hogyan zajlik a kormányzásért való küzdelem.⁴² A pártok közti verseny mintázatára fókuszáló megközelítés Mair szerint sokkal inkább alkalmas a pártrendszer lényegének – és különösen a pártrendszer változásának – megragadására és leírására, mint akár a pártrendszereket számszerűsítő, kategóriákban és tipizálásban gondolkozó, akár pedig a választói preferenciák (in)stabilitását középpontba helyező elméletek.⁴³

1.3.2. Értelmezési keret I.: a zárt és a nyitott struktúrájú verseny

Mair a pártok közötti – elsődlegesen a kormányra kerülés érdekében folytatott – versenynek (*'structure of competition'*) két alapvető formáját különböztette meg, a zártat és a nyitottat. A két típusú versenyt („kormányalakítási arénát”⁴⁴) három indikátor mentén vizsgálta:⁴⁵

- a) a kormányváltás jellegénél az számít, hogy amennyiben egy új kormány lép hivatalba, a korábbi kormánypártok mindegyike lecserélődik (tehát egy teljesen új összetételű kabinet kerül hatalomra), vagy pedig a cserélődés csak részleges (azaz egyes párt vagy pártok egy megváltozott pártösszetételű kormányban folytathatják

⁴¹ MAIR, 1996: 89–90.; MAIR, 2006: 65.

⁴² MAIR, 2007: 136–137. (hasonlóan: MAIR, 2006: 65.)

⁴³ Lásd erről még: MAIR, 2006 (különösen 63–69.). Persze Mair már jóval az 1996-os munkája előtt kifejtette, hogy a választói preferenciák hullámvázából adódó választói illékonyság, és így az egyes pártok támogattságának változása önmagában még nem jelenti azt, hogy maga a pártrendszer is változik (MAIR, 1989a).

⁴⁴ Enyedi és Casal Bértoa kifejezése (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12.)

⁴⁵ Megjegyzendő még, hogy Mair a már hivatkozott 2007-es munkájában egy negyedik indikátorral (a kormány pártösszetétel-változásának gyakoriságával) egészítette ki a modelljét (MAIR, 2007: 138.). Ez a negyedik vizsgálati szempont Mair két másik munkájában is megjelent (MAIR, 2008a; CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012), azonban a szerzőtárs Casal Bértoa később írásában már nem képezte elemzés tárgyát (CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 3.). Az indikátor elvetése ez utóbbi tanulmányban azzal az indokkal történt meg, hogy a kormányok pártösszetétel-változása inkább a kabinetek stabilitásával, sem mint a verseny struktúrájának stabilitásával áll összefüggésben. A magam részéről ehhez annyit teszek hozzá, hogy ez az indikátor némileg redundánsnak tűnik, és nem kínál olyan szempontokat, amelyet a másik három indikátor ne tükrözne vissza.

a kormányzást). A harmadik lehetőség természetesen az, amikor az új kormány teljes egészében változatlan pártösszetételű. Mair szerint az első és a harmadik eset a zárt struktúrájú versenyre jellemző, míg a részleges kormányváltás a nyitottra.⁴⁶

b) a koalíciós alternatívák („kormányzati formulák”⁴⁷) indikátora azt mutatja meg, hogy a kormányzást inkább a visszatérő pártösszetételű kormányok (beleértve az egypárti és a koalíciós kabineteket is) váltakozása jellemzi, vagy pedig folyamatosan újabb és újabb összetételű kormányok váltogatják egymást. Az ismétlődő koalíciós alternatívák a verseny zártságát mutatják, az innovatív megoldások viszont a nyitott verseny sajátosságai.

c) a kormányra jutás lehetősége egyes pártrendszerben csak meghatározott pártok privilégiuma, másokban azonban lényegében valamennyi párt – beleértve a parlamentben az újonnan megjelenő pártokat is – előtt nyitva áll a kormányzati szerepvállalás. A zárt struktúrájú versenyt a kormányzati pozícióhoz való korlátozott hozzáférés jellemzi, míg a nyitottban bármelyik formációból lehet kormánypárt.⁴⁸

Az 1. táblázat összefoglalja, hogy az egyes indikátorok hogyan alakulnak a zárt, illetve a nyitott struktúrájú versenyben. Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy amikor Mair 1997-ben – tehát egy évvel az első változat megjelenés után – ismét publikálta a modelljét (immár saját könyvében), az indikátorokat összegző táblázatban nem pontosan ugyanazon kifejezéseket használta.⁴⁹ Mivel az eltérő szóhasználatnak még lesz jelentősége, a táblázatban utaltam az 1996-os és az 1997-es változat közötti eltérésekre is.

⁴⁶ Mair az 1996-os írásában a nyitott versenyhez a részleges kormányváltást társította (MAIR, 1996: 95.), azonban az egy évvel későbbi könyvében annyiban módosította ezt, hogy a nyitott versenyt vagy a részleges kormányváltás, vagy pedig a részleges és teljes kormányváltás *váltakozása* jellemzi (MAIR, 1997: 212. – erről részletesebben lásd a 4.1. pontot). Mair egyébként a holland pártrendszert tárgyaló munkájában az országokat három kategóriába sorolta: ahol a teljes (pl. Egyesült Királyság), illetve ahol a részleges kormányváltás az általános (pl. Hollandia); valamint ahol nincs konzisztencia, és mindkét típusú kormányváltás előfordulhat (pl. Dánia) (MAIR, 2008a: 242–243.). Ezzel kapcsolatban a *wholesale alternation* értékelésére lásd: LOOMES. 2012: 101–102.

⁴⁷ Enyedi és Casal Bértoa kifejezése (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12.)

⁴⁸ Mair némileg ezt a szempontot is finomította. Az eredeti modellben a nyitott versenynél az szerepelt, hogy a kormányra kerülés lehetősége „sok párt részére áll nyitva” (MAIR, 1996: 95.), ami később úgy módosult, hogy „(majdnem) az összes párt részére nyitva áll” (MAIR, 1997: 212.). Erről részletesebben lásd a 3.3. pontot.

⁴⁹ Mindez különösen annak fényében érdekes, hogy Mair 1997-es könyve elvileg az 1996-os írást ismétli meg. Bár ezek a módosítások nem lényegtelenek a teória szempontjából, Mair nem reflektált arra, hogy miért változtatott a szóhasználaton.

1. táblázat - A pártok közti verseny struktúrájának indikátorai

		verseny struktúrája	
		zárt	nyitott
indikátorok	kormányváltás jellege (<i>'alternation of government'</i>)	teljes vagy semmilyen (<i>'wholesale or none'</i>)	1996: részleges (<i>'partial'</i>) 1997: részleges vagy részleges és teljes vegyesen (<i>'mix of both partial and wholesale'</i>)
	koalíciós alternatívák (<i>'governing formulas'</i>)	megszokott (<i>'familiar'</i>)	innovatív (<i>'innovative'</i>)
	kormányra jutás lehetősége (<i>'access to government'</i>)	néhány párt számára (<i>'restricted to a limited number of parties'</i>)	1996: sok párt számára (<i>'open to many parties'</i>) 1997: (majdnem) minden párt számára (<i>'open to (almost) all parties'</i>)

Forrás: MAIR, 1996: 95.; MAIR, 1997: 212.

A fentiek alapján az ideáltipikus zárt struktúrájú versenyben a kormányváltások vagy teljesek vagy pedig egyáltalán nem érintik a kormány összetételét; jellemzőek a „bevett”, ismétlődő kormányzati formulák; a kormányzás pedig csak meghatározott pártok privilégiuma. (Mair szerint ilyen a verseny jellege az Egyesült Királyságban, de az 1990-es évek közepéig Új-Zéland és Japán is ide tartozott.) Ezzel szemben nyitott a verseny mintázata, ha a kormányváltások (főként) részlegesek; a koalíciós alternatívákat nem a megszokottság jellemzi; a kormányzásból pedig egyetlen párt sincs kizárva. Mintapéldaként Mair Hollandiát és Dániát említi, de a posztkommunista új demokráciákat is ide sorolta. Az elmélet egy további fontos jellegzetességként értékelhető, hogy a szerző a verseny mintázatát a kiszámíthatóság („megjósolhatóság”) dimenziójában is elhelyezte. A zárt struktúrájú versenyhez Mair a kiszámíthatóságot társította: álláspontja szerint a pártverseny záródása voltaképpen a kormányra jutás érdekében folytatott versengés növekvő kiszámíthatóságát jelenti. A „rutinszerűség” egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a kormányzati alternatívák (egypárti kormányok vagy koalíciós variációk) „kiforrottak”; a pártok együttműködési hajlandósága világos szabályokat követ. Másrészt az is előre kalkulálható, hogy mely pártoknak van egyáltalán

lehetősége kormányozni, és ezzel párhuzamosan mely párt vagy pártok vannak kizárva a kormányzás lehetőségéből. Ezzel szemben a nyitott struktúrájú versenyt értelemszerűen főként a kiszámíthatatlanság jellemzi: túlsúlyban vannak az innovatív megoldások azáltal, hogy a pártok a legkülönbözőbb kombinációban is képesek együtt kormányozni – ráadásul a kormányzás lehetősége voltaképpen valamennyi párt előtt nyitva áll.

Maga Mair a zárt és a nyitott struktúrájú verseny mint kategóriák kialakításának legfontosabb hozadékát abban látta, hogy ezzel még inkább el lehet távolodni attól a – Mair szerint konvencionális – megközelítéstől, amely szerint *„a pártrendszerek változása nagyrészt – vagy éppen kizárólagosan – a választási eredmények változásának függvénye, vagy éppen szinonimája”*.⁵⁰ A pártok versenyére való fókuszálás tehát egyben azt is jelenti, hogy a pártrendszerek változását nem egyszerűen a választók preferenciáiban bekövetkezett változásoknak tudjuk be. Azt azonban természetesen Mair is elismeri, hogy a pártrendszerek stabilitása / változása, valamint a választói stabilitás / változás összefügghet egymással, ugyanakkor a két dimenzió távolról sem feleltethető meg egymásnak (erre a kérdésre még visszatérek a 8.3.3. alpontban). Ehelyütt feltétlenül utalni kell arra, hogy mindössze egy évvel Mair 1996-os írása előtt jelent meg Mainwaring és Scully – Mair által egyébként nem hivatkozott – latin-amerikai pártrendszereket tárgyaló, szintén meghatározó jelentőségű munkája, amelynek bevezető fejezetében nemcsak a pártok, hanem a pártrendszerek definíciójánál is Sartori jelenti a kiindulópontot.⁵¹ A pártrendszer intézményesültségénél a szerzők az első kritériumot mint a „pártok közötti verseny szabályainak és természetének stabilitása”-t határozták meg. Azonban a kritériumhoz hozzárendelt indikátor a választói illékonyság volt, és a pártok kapcsolatrendszere egyáltalán nem került vizsgálatra.⁵²

1.3.3. Értelmezési keret II.: a pártrendszer kritériumai

A versenyszerkezetek felvázolása után azt a kérdést szükséges tisztázni, hogy Mair mit is értett pártrendszer alatt, és a posztkommunista európai demokráciákat mennyiben tekintette pártrendszereknek. Sartori hatása e tekintetben is megmutatkozik, ugyanis Mair a pártrendszerek alatt többet értett, mint egy adott állam pártjainak összességét.

⁵⁰ MAIR, 1997: 214–215. (vö. MAIR, 1996. 97.)

⁵¹ MAINWARING–SCULLY, 1995: 2–5.

⁵² Kérdéses ugyanakkor, hogy a választói illékonyság mennyiben minősül adekvát indikátornak a pártrendszerek intézményesültségének vizsgálatánál – erről lásd pl. WOLINETZ, 2006a: 60.

Már az eredeti, 1996-os írásában utalt arra, hogy a posztkommunista pártrendszerekben pontosan a rendszer(szerűség) az, ami nem mutatható ki.⁵³ Az egy évvel későbbi munkájában nagyobb teret szentelt a problémának, rámutatva, hogy már maga az *újonnan kialakuló pártrendszer* (*'newly emerging party system'*) kifejezés is eleve ellentmondásos, hiszen egy formálódó pártrendszert aligha lehet *rendszernek* tekinteni, ugyanis – Mair várakozásai szerint – az új demokráciákban a pártok nagyfokú instabilitása és a pártközi interakciók kiszámíthatatlansága pontosan a rendszerszerűséget ássa alá.⁵⁴ Ebből következően Mair helyesebbnek tartotta az idézőjeles kifejezés (*post-communist party 'systems'*) használatát.

A témakör legalaposabban Bardi és Mair 2008-as írásában került megtárgyalásra, amelyben leszögezik, hogy *„a fő probléma abban rejlik, hogy a »pártrendszer« kifejezés több értelemben is használatos, amelyek közül a leggyakoribb az, amikor a kifejezés alatt egy adott politikai rendszerben működő pártok összességét ('set of parties') értjük»*.⁵⁵ A szerzők számba veszik a másik megközelítést is, amelyik abban haladja meg az előző értelmezést, hogy – Sartori nyomán – a pártrendszer lényegi elemének tekinti az interakciók kikristályosodott mintázatát, magára a rendszerszerűségre helyezve a hangsúlyt (*systemic approach*). Bardi és Mair egyes – közelebbről meg nem nevezett – posztkommunista demokráciákat arra hozzák fel példaként, amikor is hiába működik több párt, a rendszer olyan mértékben képlékeny, hogy a pártok közötti interakciók nem tudnak megszilárdulni, és így a verseny sem mutat egy stabil mintázatot.⁵⁶

Látható tehát, hogy Mair fenntartással kezelte a posztkommunista pártrendszerek rendszerszerűségét. A helyzetet némiképp tovább bonyolítja, hogy Mair írásaiban arra is találunk példát, hogy a nyitott mintázatú pártrendszereknél – konkrétan a hollandnál – is idézőjelben használta a *system* kifejezést, ugyanis érvelése szerint ezek a rendszerek csak csekély vagy semmilyen mértékben nem tudják strukturálni a választói magatartást, így a kifejezés használata ezen esetekben csak részben fogadható el.⁵⁷ Mindezek alapján adott a kérdés: minősíthetőek-e pártrendszernek a posztkommunista pártrendszerek (különösen a rendszerváltás utáni években)?

A válaszomban abból indulok ki, hogy Mair értelmezése mellett léteznek „kevésbé szigorú” megközelítési módok is. Mainwaring és Scully a latin-amerikai pártrendszereket

⁵³ MAIR, 1996: 96.

⁵⁴ MAIR, 1997: 175–176. vö. SITTER, 2001b: 3.

⁵⁵ BARDI–MAIR, 2008a: 151. (saját fordítás)

⁵⁶ BARDI–MAIR, 2008a: 153 (hasonlóan: MAIR, 2001: 34.) A szerzők arra is utalnak, hogy a jelenség összevethető Sartori ún. atomizált pluralizmusával, amelyben a pártok köre lényegében választásról választásra változik (SARTORI [1976] 2005: 253.).

⁵⁷ MAIR, 2008a: 243–244.

tárgyaló – fentebb már hivatkozott – kötetük bevezetőjében leszögezték, hogy „*a kötetben tárgyalt valamennyi országnak van pártrendszere*”, függetlenül annak intézményesültségi szintjétől.⁵⁸ A posztkommunista térség választási rendszereit tárgyaló monográfiájában Birch is utalt a fentebb említett mairi dilemmára.⁵⁹ A szerző válasza egybevágott Mainwaring és Scully alapállásával, ugyanis elvetette a pártrendszer kifejezés szűkített értelmezését, és a fogalom alatt a választások során aktívan működő pártok összességét értette. Később Mainwaring és Torcal nagyobb teret is szentelt a problémának; a szerzők Sartori elméletét kritizálva azt hangsúlyozták, hogy Sartori dichotóm megközelítése (ti. léteznek *pártrendszerek* és „nemrendszerek”) túlzottan merev.⁶⁰ Álláspontjuk szerint helyesebb a pártrendszer intézményesültségéről beszélni, amely mérce egy folyamatos skálát képez, így azon minden pártrendszer elhelyezhető. Mainwaring és Torcal arra is rámutatott, hogy Sartori a pártrendszer kritériumát túlzottan szigorúan húzta meg, ráadásul a nem-rendszereket eleve kivonta a részletesebb vizsgálatok alól, ugyanis az intézményesültségnek nem szentelt kellő figyelmet.

Követve az előbbi megoldásokat, magam is abból indulok ki, hogy mindegyik vizsgált állam esetén lehet pártrendszerről beszélni, még hozzá már a kezdetektől.⁶¹ Ebből következően tehát a dolgotatban a *pártrendszer* kifejezés használata nem implicálja azt a fajta jelentéstöbbletet, amit Mair – Sartorit kiindulópontként használva⁶² – hozzátársít a fogalomhoz. Ilyen értelemben tehát magam inkább Mainwaring és Scully alapállását követem – már csak azon oknál fogva is, hogy meglehetősen körülményes lenne valamennyi alkalommal jelezni, hogy a *pártrendszer* vagy éppen a „*pártrendszer*” (így idézőjelesen) a helyes kifejezés az adott kontextusban.⁶³

⁵⁸ MAINWARING–SCULLY, 1995: 4. (saját fordítás)

⁵⁹ BIRCH, 2003: 100

⁶⁰ MAINWARING–TORCAL, 2006: 205–207.

⁶¹ A kifejezés használatát annál is inkább jogosnak érzem, mert – amint arra a 2.1.1 alpontban még visszatérek – a vizsgálatokat Csehország és Szlovákia esetén nem 1990-től, hanem csak 1992-től indítom, amikor már a pártosodás és a rendszerszintű fejlődés egy előrehaladottabb szakaszában volt a két államban. (Ugyanakkor Magyarország és Lengyelország esetén – a fentebb már jelzett okok miatt – nem volt szükség ilyenfajta időbeli „elcsúsztatásra”.)

⁶² Sartori közismert definíciója szerint a pártrendszer „*a pártok közötti versenyen alapuló interakciók rendszere*” (SARTORI, [1976] 2005: 39.).

⁶³ A praktikus okok mellett azt is szükséges megjegyezni, hogy Mair a 2001-es munkájában azt is kiemelte, hogy „*a pártrendszerek »rendszerszerűségének« fokozata országról országra és időszakonként is különbözik*” (MAIR, 2001: 34.; saját fordítás). Bár Mair ezt nem mondja ki, de az előbbi meglátás akár úgy is értelmezhető, hogy minden esetben beszélhetünk pártrendszerről, csak éppen a *rendszerszerűség* mértéke államonként különbözik.

1.3.4. A modell utóélete: kiegészítések és adaptációk

Mair a nyitott és a zárt struktúrájú versenyre vonatkozó elmélete jelentős hatást gyakorolt a pártrendszerekre irányuló vizsgálatokra, így érdemes röviden áttekinteni a teória utóéletét (részben azért is, mert a most említésre kerülő munkák többségét magam is érinteni fogom a disszertációban). Amennyiben számba akarjuk venni a Mair téziseire reflektáló írásokat, alapvetően három kategóriát különíthetünk el (2. táblázat).

Elsőként arra kell rámutatni, hogy – amint arra fentebb már utaltam – a szerző maga is több változatban publikálta modelljét. Először 1996-ban fejtette ki elméletét a *Comparing Democracies* első kiadásában,⁶⁴ majd az írás minimálisan módosított és aktualizált formában megjelent a szerző 1997-es könyvében,⁶⁵ később pedig a *Comparing Democracies* második kiadásában is.⁶⁶ Egy másik írásában a teóriáját a Lipset–Rokkan-féle befagyási hipotézis keretébe illesztve arra mutatott rá, hogy befagyás leginkább a pártrendszerek vonatkozásában értelmezhető.⁶⁷ A tézisek között később megjelent a – témám szempontjából is különösen fontos – bipolaritás mint a pártok közti verseny egyre univerzálisabbnak minősülő módja.⁶⁸ Összességében tehát elmondható, hogy maga az elmélet első alkalommal az 1996-os tanulmányban jelent meg, azonban a következő mintegy másfél évtizedben Mair számos további munkája – beleértve még az alábbiakban említendő írásokat is – kiegészítette, magyarázta és tesztelte a teóriát.

A Mair munkáját hivatkozó vizsgálatok egy második csoportját képezik azok az írások, amelyek átveszik Mair elméleti keretét és terminológiáját. Ezen tanulmányok egy része egy vagy több pártrendszerre vonatkoztatja a modellt, és Mair fogalomkészletével igyekszik leírni az adott pártrendszer(ek) működését (esetenként csak érintve a szerző modelljét). Így pl. Luther és Deschouwer azt vizsgálta, hogy a pilléresedett társadalmakban a szubkulturális pártok dominanciája hogyan csökkent.⁶⁹ Linz és Montero, később pedig Wilson a spanyol pártrendszer zártabbá válásának illusztrálásához,⁷⁰ Müller és Fallend pedig az osztrák pártrendszer bipoláris fejlődésének leírásakor használta Mair tipológiáját.⁷¹

⁶⁴ MAIR, 1996

⁶⁵ MAIR, 1997. Tapasztalataim alapján a későbbi szakirodalmi hivatkozások mintegy fele-fele arányban irányulnak az 1996-os, illetve az 1997-es változatra.

⁶⁶ MAIR, 2002a

⁶⁷ MAIR, 2001

⁶⁸ MAIR, 2006: 70–71.

⁶⁹ LUTHER–DESCHOUWER, 1999: 253–257.

⁷⁰ LINZ–MONTERO, 2001: 166–169.; WILSON 2012

⁷¹ MÜLLER–FALLEND, 2004

2. táblázat - Mair teóriájának utóélete a politikatudományi szakirodalomban

A szerző által módosított, kiegészített és aktualizált változatok	Az elméleti keret (terminológia) átvétele	A modell operacionalizált, komparatív tesztelése
MAIR, 1997 MAIR, 2001 MAIR, 2002a MAIR, 2006	LUTHER-DESCHOUWER, 1999 TOOLE, 2000 (V4-ek) SITTER, 2001 (V4-ek) LINZ-MONTERO, 2001 (Spanyolország) MÜLLER-FALLEND, 2004 (Ausztria) RYBAŘ, 2004 (Szlovákia) ENYEDI, 2006b (Magyarország) O'DWYER, 2006 (V4-ek) STRMISKA, 2007 (Csehország) HORVÁTH, 2008 (V4-ek) MAIR, 2008a (Hollandia) MILLARD, 2009 (Lengyelország) ENYEDI-CASAL BÉRTÓA, 2010 (posztkommunista Európa) MILLARD, 2010 (Lengyelország) LOOMES, 2012 LUNDELL, 2011 WILSON, 2012 (Spanyolország) DAGHIE, 2015 (Románia és Lengyelország)	MÜLLER-ROMMEL, 2005 (posztkommunista Európa) MAIR, 2007 (Nyugat-Európa) CASAL BÉRTÓA-MAIR, 2012 (posztkommunista Európa) CASAL BÉRTÓA, 2012 (V4-ek) CASAL BÉRTÓA-ENYEDI, 2014 (46 európai pártrendszer)

Forrás: saját összeállítás

Mair a holland pártrendszerre jellemző magas választói illékonyságot vezette le a nyitott struktúrájú versenyből.⁷² Természetesen a modell visegrádi pártrendszerekre történő adaptációja sem előzmények nélküli. Toole már alig egy évtizeddel a rendszerváltások után elemezte a magyar, a cseh és a lengyel pártrendszert Mair modellje alapján, rámutatva, hogy egyes esetekben a verseny záródásának már tiszta jelei vannak.⁷³ Sitter hasonló következtetéseket vont le a négy visegrádi állam vonatkozásában, kiemelve a pártok stratégiájának szerepét a verseny struktúrájának kialakításában.⁷⁴ Rybař a szlovák pártrendszert elemezve azt járta körül, hogy a pártok közötti törésvonal hogyan kezdett átalakulni az ezredfordulót követően.⁷⁵ Enyedi a magyar pártrendszert írta le zártként, kiemelve, a relatíve gyorsan bekövetkező záródás ellentmond Mair korábbi várakozásainak.⁷⁶ O'Dwyer a cseh, a szlovák, valamint a lengyel pártok államépítő tevékenységének – különösen patronázspolitikájuknak – összehasonításához alkalmazta

⁷² MAIR, 2008a

⁷³ TOOLE, 2000

⁷⁴ SITTER, 2001b

⁷⁵ RYBAŘ, 2004

⁷⁶ ENYEDI, 2006b: 197.

Mair fogalomrendszerét.⁷⁷ Strmiska a cseh pártrendszert viszonylag nyitottként írta le, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a nyitottság több kritériuma is eltorzulva érvényesül.⁷⁸ Egy korábbi munkámban magam is tárgyaltam a verseny jellegét a visegrádi pártrendszerekben; következtetéseim nagyrészt megerősítették Toole nyolc évvel korábbi eredményeit.⁷⁹ Millard – bár szisztematikus adaptáció nélkül – a lengyel pártrendszert meghatározó versenyről is ír, szembeállítva egymással a 2005 előtti és utáni kormányalakítási gyakorlatot.⁸⁰ Enyedi és Casal Bértoa a kelet-közép-európai pártverseny-mintázatokat tárgyalta, számos indikátort számba véve;⁸¹ Daghie pedig a román és a lengyel kormányalakítási gyakorlaton próbálta meg Mair téziseit tesztelni.⁸² A Mair téziseire reflektálok írások egy részének nem az elmélet egy vagy több konkrét pártrendszerre történő adaptációja a célja, hanem annak továbbgondolása. Loomes a nyugat-európai pártok stratégiáját tárgyaló könyvében Mair teóriáját a pártrendszer koncentrációjával egészíti ki.⁸³ A szerző vélekedése szerint Mair tipológiája nem reflektál a pártok számára, és ezzel nem képes megragadni azon pártrendszerek közötti különbséget, amelyek a három indikátor alapján ugyanazon kategóriába sorolhatóak.⁸⁴ A szerző emellett a kormányváltások típusa és a pártok versenyének jellege közti összefüggést megalapozottságát is vizsgálta.⁸⁵ Lundell a kormányváltások és az elszámoltathatóságot vizsgáló tanulmányában Mair első indikátora alapul véve értelmezte a kormányváltások jellegét, illetve az indikátort illetően is tett észrevételeket.⁸⁶

Végezetül azokat a munkákat kell megemlíteni, amelyek nem csak érintették Mair modelljét, hanem kifejezetten arra vállalkoztak, hogy kvantifikált módon, az összehasonlítás igényével mintegy teszteljék a verseny struktúrájára vonatkozó téziseket. Müller-Rommel tíz új európai demokráciát vizsgált; munkájának újszerűsége abban állt, hogy kísérletet tett az egyes indikátorok operacionalizációjára, azaz a kormányváltások mintázatait igyekezett kvantifikált módon összehasonlíthatóvá tenni.⁸⁷ Mair – bő egy évtizeddel az eredeti írása megjelenését követően – maga is kísérletet tett a teória

⁷⁷ O'DWYER, 2006: 40–64. A szerző szerint a nyitott verseny gyengébb kormányokat valószínűsít (Lengyelország), míg a zárt verseny a felelős pártkormányzással jár együtt (Csehország) (42.).

⁷⁸ STRMISKA, 2007: 110–113.

⁷⁹ HORVÁTH, 2008: 267–275.

⁸⁰ MILLARD, 2009. 793–794.; MILLARD, 2010: 198–201.

⁸¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010

⁸² DAGHIE, 2015. (Bár a szerző jobbra csak Toole 2000-es írását interpretálja.)

⁸³ LOOMES, 2012: 98–111.

⁸⁴ Loomes felvetésére részletesebben a 6.3. pontban térek ki.

⁸⁵ Erről lásd a 4.1. pontot.

⁸⁶ LUNDELL, 2011. Erről részletesebben lásd a 3.1. pontot.

⁸⁷ MÜLLER-ROMMEL, 2005. Erre a 4.3. pontban térek vissza.

gyakorlati alkalmazására: tanulmányában 19 parlamentáris demokrácia kormányának pártösszetételét vizsgálta 1950–2000 között, kimutatva, hogy a domináns tendencia a verseny struktúrájának nyitottabbá válása.⁸⁸ Mair ezen munkája abból a szempontból is jelentős, hogy itt jelent meg először – a 4.4.1. alponthoz részletesen tárgyalt – ún. tárcaalapú operacionalizáció, mint a pártrendszer zártságának mérhetőségét lehetővé tevő eljárás, amely a témakörben született későbbi vizsgálatokra is inspirálóan hatott.⁸⁹ Mair néhány évvel később, utolsó munkái között – Casal Bértoa-val közösen – 15 posztkommunista pártrendszer intézményesültségét vizsgálta közel két évtizedes időtávban.⁹⁰ Casal Bértoa röviddel ezután a visegrádi pártrendszereket részletesebben is tárgyalta, a hangsúlyt a négy pártrendszer eltérő intézményesültségének okaira helyezve.⁹¹ Az előbbieknél is nagyobb vállalkozás volt Casal Bértoa és Enyedi 2014-es – a 4.4. pontban közelebbről is megvizsgált – kutatása, amely igen nagy módszertani alapossággal vette számba 46 európai pártrendszer összesen 630 választását és 1483 kormányváltását.⁹²

Bár a fenti számbavétel távolról sem teljes körű (különösen a második kategóriába sorolt források esetén), de ebből a rövid áttekintésből is látható, hogy az elmúlt két évtizedben Mair elmélete nagy hatással volt a pártrendszerekre (beleértve a posztkommunista pártrendszereket is) irányuló tudományos gondolkodásra.

1.4. A dolgozat célkitűzései, módszertana és felépítése

1.4.1. Célkitűzések

Amint a témafelvetésben említettem, a disszertáció megírására leginkább az a két kérdés inspirált, hogy Mair modellje és tézisei mennyiben alkalmazhatóak a visegrádi államokra, és a szerző mércéjét alapul véve hogyan is írhatóak le ezek a pártrendszerek.

Ami az első kérdést illeti, az adaptáció két szempontból érdemel figyelmet. Egyrészt Mair a hivatkozott munkáját mintegy 20 évvel ezelőtt, 1996-ban írta, és jobbára második világháború utáni évtizedeket vette alapul az 1990-es évek elejével bezárólag. Az azóta

⁸⁸ MAIR, 2007

⁸⁹ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Mair az egyes indikátorok értelmezésében és egymáshoz való viszonyuk kialakításában nem mindig volt teljesen következetes. Erről lásd: CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 3–4.

⁹⁰ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012

⁹¹ CASAL BÉRTOA, 2012

⁹² CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014

eltelt két évtized ugyanakkor több szempontból is változást hozott az európai pártok és pártrendszerek életében. A pártok és szavazói eltávolodására, az ennek hozadékaként növekvő választói illékonyságra, valamint a hagyományos pártkormányzással szemben jelentkező problémákra még maga Mair is reflektált;⁹³ de ezen kívül új fejleményként említhető például a populizmus térhódítása⁹⁴ vagy a korábban „outsider”-nek minősített pártok mind gyakoribb kormányra kerülése.⁹⁵ Másrészt arra is rá kell mutatni, hogy Mair alapvetően a nyugati pártrendszerekre vonatkoztatva dolgozta ki az elméletét – ami természetesen annak fényében logikus, hogy a versengő pártrendszereknek itt van a legnagyobb hagyománya. Ennek megfelelően a tanulmányában szereplő példák nagy része is a fejlett nyugati demokráciákon alapul (Nyugat-Európa, Észak-Amerika, Új-Zéland, Japán), és csak kisebb számban érint az előbbi kategóriába nem sorolható államokat (India, Mexikó) – ráadásul az utóbbiak leginkább mint predomináns pártrendszerek voltak érdekesek. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a szerző nem említette meg a formálódó – legalábbis akkoriban még csak formálódó – posztkommunista pártrendszereket. Amint az 1.3.3. alpontban utaltam rá, Mair az új európai pártrendszereket a nyitott struktúrájú verseny kategóriájába sorolta, ugyanakkor némileg megkérdőjelezve a pártrendszerek *rendszerűségét*. Összességében tehát elmondható, hogy egy olyan elmélet (megközelítési mód) képezi a dolgozat gerincét, amelyet Mair alapvetően egy *korábbi időszak* és egy *más térség* pártrendszereinek alapulvételével „fejlesztett ki”.

A második kérdés az egyes visegrádi pártrendszerekre vonatkozik. Mair szerint *„a verseny záródása előfeltételezi a verseny és a kormányalakítás terén a stabil szabályok, illetve szokások kialakulását, ami egy időigényes folyamat, így az újonnan formálódó párt»rendszerek« esetében még nem is mutatható ki”*.⁹⁶ Ez alapján a posztkommunista térség pártrendszereinek stabilizálódási folyamata voltaképpen nem más, mint a verseny záródásának és kiszámíthatóvá válásának folyamata. Az 1990-es évek vége fele Mair úgy gondolta, hogy az új európai demokráciák egy részében kifejlődhet a versenynek egy zártabb és kiszámíthatóbb struktúrája, de ez csak *„valamikor a következő évtizedben”* várható. ⁹⁷ Ezzel lényegében egybevág Strmiska álláspontja: legkevesebb két kormányváltásra és így a különböző kormányzati formulák megtagasztalásra van szükség

⁹³ MAIR, 2002b; MAIR, 2008b

⁹⁴ Erről lásd pl. MUDE-KALTWASSER, 2012

⁹⁵ McDONNELL-NEWELL, 2011

⁹⁶ MAIR, 1996: 96. (saját fordítás)

⁹⁷ Uo.

ahhoz, hogy a pártrendszer „érési” folyamat egyáltalán megkezdődhessen.⁹⁸ A Mair által vizionált időtáv tehát régen „lejárt”, így mintegy tesztelhető is a szerző jóslatának helyessége.

Az a felvetés, hogy Mair indikátorai alapján „hova jutottak” az elmúlt negyed évszázadban ezek a pártrendszerek, két szempont alapján is vizsgálható annak függvényében, hogy mi a viszonyítás alapja. Egyrészt szóba jöhet a *régebbi, nyugati demokráciákkal való összevetés*, amely akár úgy is történhetne, hogy az utóbbi államoknál csak a demokratizálódás utáni első 25 évet vesszük alapul, nem pedig a napjainkig tartó időszakot. A komparatív megközelítés másik lehetséges érvényesítési módja az négy állam *egymással való összevetése*, azaz annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy egymáshoz képest hol helyezkedik el a négy pártrendszer a képzeletbeli nyitott-zárt skálán. Dolgozatomban az összevetés során ezen utóbbi szempont a hangsúlyosabb. Kétségtelen, hogy a nyugati összehasonlítás is számos fontos és érdekes adalékkal szolgálna, azonban ehhez a különböző számításokat és kimutatásokat számos további pártrendszer esetén is el kellett volna végezni, ami viszont meghaladta volna a disszertáció terjedelmi kereteit. Ezzel együtt azonban több alkalommal utalok a nyugati pártrendszerektől való eltérésekre és az esetleges párhuzamosságokra.

Amint az 1.3.4 alponban említettem, több vállalkozás is született Mair modelljének a posztkommunista pártrendszerekre történő adaptálására, így arra is szükséges utalni, hogy ezeket a munkákat – amellet, hogy természetesen számos alkalommal támaszkodom rájuk – mennyiben kívánom meghaladni. Reményeim szerint a dolgozat legalább négy szempontból hozzá tud járulni a Mair modelljéről és a visegrádi pártrendszerekről szóló tudományos diskurzushoz.

Egyrészt a vizsgálódásaim által átfogott hosszabb időtáv (1990–2015) lehetővé teszi az utóbbi évek fejleményeinek értékelését, amelyek mind a négy államban fontos változásokat hoztak a pártverseny struktúrájában. A tágabb vizsgálati horizont tükrében mintegy felülvizsgálható az egyes pártrendszerekről tett korábbi állítások és jóslatok helyessége.

Másrészt az indikátorok operacionalizálását és mérését egy új módszertan alapján végzem el. Meglátásom szerint ez bizonyos szempontból jobban visszatükrözi Mair eredeti koncepcióját, még ha más szempontokból kevésbé jól interpretálható, mint a szerző által 2008-ban kifejlesztett, majd Casal Bértoa és Enyedi által továbbgondolt tárcalapú operacionalizálás (4.4.1. alpont).

⁹⁸ STRMISKA, 2001: 31.

Harmadrészt a vizsgálatok során – különösen az 5. fejezet révén – nagyobb teret kívánok szentelni a kvalitatív szempontoknak. Megítélésem szerint a verseny zártságát vizsgáló munkákban sok esetben a számok és az indexek mögött meghúzódó folyamatok nem kerülnek kibontásra. Azzal, hogy nem 15–30 pártrendszerrel, hanem kizárólag a visegrádi négyekkel foglalkozom (és azt viszonylag nagy terjedelemben teszem), lehetővé válik a politikai kontextus részletesebb kibontása. Ennek megfelelően azt is célul tűztem ki, hogy részletesen feltárjam és értékeljem a verseny struktúráját befolyásoló tényezőket és folyamatokat, különös tekintettel a politikai törésvonalakra és a blokkosodásra. Ennek keretében igyekszem a „miről szól a verseny” mairi kérdést alaposan körüljárni, rámutatva a kiszámíthatóságra utaló jelekre.

Negyedrészt – a 6–8. fejezet révén – kísérletet teszek arra, hogy a verseny struktúrájának környezetét is bemutassam, ugyanis a pártverseny záródása (vagy éppen nyitottabbá válása) szorosan összefügg az egyes pártrendszereket meghatározó olyan faktoroktól, mint a fragmentáció, a pártok állandósága, valamint a választói illékonyság. A célom itt az, hogy feltérképezsem, hogy az előbbi tényezők milyen módon függnek össze a verseny struktúrájának alakulásával.

Végezetül a dolgozat célkitűzéseinek ismertetésénél azt is szükséges megemlíteni, hogy mire nem vállalkozik jelen munka. A disszertáció ugyan a visegrádi pártrendszerek fejlődéséről szól, ugyanakkor ezt hangsúlyozottan egy kitüntetett szempont, a Mair-féle zárt–nyitott mintázatú verseny teóriája alapján tárgyalja. Ennek megfelelően egyrészt nem vállalkozik arra – pontosabban nem arra vállalkozik –, hogy a négy pártrendszer elmúlt negyed évszázadáról egy átfogó és részletes, mindenre kiterjedő képet nyújtson. Tekintve, hogy a dolgozat elsősorban nem leíró jellegű, a politikai eseményeket és folyamatokat (így pl. a választási eredményeket, kormányalakítási procedúrákat, pártstratégiákat) csak a legszükségesebb mértékben ismertetem. Másrészt a dolgozat alapvetően nem azzal a céllal íródott, hogy átfogó igénnyel megmagyarázza a négy pártrendszerben kialakult versenymintázat közti különbség *okait*, még ha a későbbiekben számos lehetséges összefüggést fel is vázolok.⁹⁹

Ezen túl azt is szükségesnek tartom kiemelni, hogy számos, általam érintett kiegészítő vizsgálati szempontnak természetesen jóval nagyobb szakirodalma van, mint amennyit érinteni fogok. Így pl. a választói illékonyságról, a pártrendszerek fragmentációjáról vagy a koalíciós modellekről is elmondható, hogy nagyságrendekkel nagyobb terjedelemben és mélységben is tárgyalható lenne, azonban ezek a problémakörök csak járulékosan

⁹⁹ A visegrádi pártrendszerek eltérő intézményesültségi szintjének magyarázatára lásd: CASAL BÉRTÓ, 2014; CASAL BÉRTÓ, 2015

kapcsolódnak a disszertáció magjához, így nem az a célom, hogy ezekben a témakörökben tegyek új megállapításokat.

1.4.2. Módszertan

1. „Összehasonlítani annyi, mint ellenőrizni” – szögezi le Sartori a komparatív módszer értelméről és csapdáiról írt munkájában.¹⁰⁰ A szerző szerint az összehasonlítás alkalmas arra, hogy egy általánosítás érvényességét megvizsgáljuk bizonyos esetekben, megerősítve vagy megcáfolva azt. Amint a szerző a rámutatott, az összehasonlítás elsősorban olyan entitások között célszerű elvégezni, amelyek attribútumai részben hasonlóak, részben pedig különbözőek.¹⁰¹ A fentebb említettek alapján egyértelműen kirajzolódnak a négy országot összekötő – fentebb már említett – közös pontok, ugyanakkor a témám szempontjából releváns különbségek sem elhanyagolhatóak. Egyrészt a négy állam demokratizálódási folyamata, illetve a pártrendszerének korai fejlődése jelentős különbséget mutatott (részben a kommunista rezsim eltérő karaktere miatt, részben pedig az önálló cseh és szlovák államiság későbbi kialakulása következtében – erről lásd a következő pontot), másrészt pedig a közjogi keretek (pl. különböző választási rendszerek, különböző kormányformák) is fontos eltéréseket mutattak.

Amint fentebb többször utaltam rá, dolgozatomban az összehasonlítás igényével íródott. A tudományos módszerekkel foglalkozó irodalom az összehasonlító módszer(ek)en belül megkülönbözteti a sok esettel (*'large N studies'*) és a kevés esettel foglalkozó kutatásokat (*'small N studies'*).¹⁰² Disszertációm két szempontból is egyértelműen az utóbbi kategóriába tartozik: egyrészt mindössze négy pártrendszert vizsgálok, másrészt pedig az elemzésbe bevont választások száma is országonként csak hét. A vizsgálatok tárgyául szolgáló esetszám sok szempontból eleve meghatározza azt, hogy mire lesz alkalmas a kutatás. A nagy elemszámmal dolgozó vizsgálatok elsősorban egy függő és egy vagy több független változó közti kapcsolat kimutatására alkalmasak, viszont – amint Hopkin rámutat – ezeknél a vizsgálatoknál az egyes eseteket meghatározó kontextusok kevésbé fontosak.¹⁰³ Ezzel szemben a kis elemszámot, kevés esetet feldolgozó munkák értelemszerűen nagyobb teret biztosítanak a folyamatok és az adatok mögött meghúzódó jelenségek bemutatására és értékelésére, azaz a kvalitatív szempontok nagyobb

¹⁰⁰ SARTORI, 1991: 244. (saját fordítás)

¹⁰¹ SARTORI, 1991: 246.

¹⁰² Így pl. HOPKIN, 2002; HAGUE-HARROP, 2004; LANDMAN, 2008

¹⁰³ HOPKIN, 2002: 255.

hangsúlyt kapnak. Hopkin ezzel kapcsolatban azt is megemlíti, hogy a kvalitatív vizsgálatokat gyakran tekintik módszertanilag „puhább” opcióknak, ami viszont nem jelenti azt, hogy magyarázóerejük elmaradna a nagy elemszámmal dolgozó, kvantitatív kutatásokétól.¹⁰⁴

Hague és Harrop az összehasonlításnak három technikáját különbözteti meg: az egyetlen esetet feldolgozó esettanulmányokat (*case studies*), a kevés esetre koncentrálnó fókuszált összehasonlítást (*focused comparison*), valamint a sok esettel dolgozó statisztikai elemzéseket (*statistical analysis*).¹⁰⁵ Disszertációm ezek közül a középső technikához áll a legközelebb: a fókuszált összehasonlítás lehet alkalmas arra, hogy kevés számú ország kerüljön összevetésre egy bizonyos szempont alapján. Amint említettem, az alacsony elemszám mellett lehetővé válik az egyes pártrendszerek intenzív vizsgálata is (ez főként az 5. fejezetben történik meg), ugyanakkor arra is ügyelnem kell, hogy a komparatív szempont ne sikkadjon el, ugyanis ez esetben a dolgozat inkább, csak párhuzamos esettanulmányokból (*multiple case studies*) állna.

2. A *small N study* jellegből ugyanakkor nyilvánvalóan nem következik az, hogy a dolgozatnak mellőznie kellene a kvantitatív vizsgálati szempontokat, bár a kvantitatív-statisztikai technikáknak és számításoknak (pl. regresszióanalízis) nyilvánvalóan csak korlátozott tere lehet.¹⁰⁶ Értelemszerűen az összevetés sok esetben könnyebb, amennyiben kvantifikált mutatók állnak rendelkezésünkre – éppen ezért a disszertációmnak van egy viszonylag hangsúlyos analitikus profilja is. A kvantifikáció egyrészt a mairi indikátorok értékelésénél (4. fejezet) lesz fontos, hiszen a négy pártrendszer egymáshoz való elhelyezkedése így mutatható ki plasztikus módon. Ezen kívül a pártrendszerek koncentrációját, a pártok tartósságát, valamint a választói illékonytságot is numerikus mutatók révén illusztrálom.

Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a számításokat minden esetben magam végeztem el, és a számítások alapjául szolgáló adatok is saját gyűjtés eredményei. Mindez nagyban megnövelte a disszertáció elkészítésével járó munkaterhet, azonban több okból is indokoltnak tartottam ezt az eljárást. Egyrészt az adatok átvételénél felmerül a probléma, hogy azok a legkritikább esetben állnak rendelkezésre pontosan azokra az országokra, abban a formában és – főként – időtávra, amelyre a kutatónak szüksége van. Az időtávnak azért is különös jelentősége van, mivel dolgozatom napjainkkal bezárólag tárgyalja a viseigrádi pártrendszereket (ebből a szempontból tehát egy „élő” témakörrel van szó),

¹⁰⁴ HOPKIN, 2002: 261.

¹⁰⁵ HAGUE–HARROP, 2004: 79–85.

¹⁰⁶ VÖ. LANDMAN, 2008: 78–79.

vagyis a korábbi számítások és elemzések – kevés kivétellel – egy rövidebb időtávot fognak át. Az utóbbi három évben három választásra is sor került, és ezek mindegyike jelentős mértékben alakított az egyes pártrendszerek képén, így tehát ezeket is indokolt volt bevonni a vizsgálatokba. A különböző számítások során abból a megfontolásból is tartózkodtam a más forrásokban található adatok és eredmények átvételétől, majd kiegészítésétől, mert mindez azzal a veszéllyel járt volna, hogy a számítások eltérő módszertana miatt inkonzisztens eredmények születnek. (Ehhez még az is hozzájárult, hogy sok esetben nem ismertem a számítások módszertanát, így a kiegészítés még problémásabb lett volna.) A saját számítások természetesen távolról sem jelentenek garanciát a tökéletes pontosságra, azonban az esetleges következetlenségek így valószínűleg kevésbé élesen jelentkeznek, mintha egy már létező kimutatást egészítettem volna ki utólag a saját számításaimmal.

A dolgozat elkészülte után is fontosnak tartom, hogy a következtetéseim alapjául szolgáló valamennyi (rész)számítás megismerhető, vitatható, és így szükség esetén a későbbiekben korrigálható legyen. Éppen ezért minden adat és a kapcsolódó háttérszámítások megtalálhatók a dolgozat függelékeiben. (A háttérszámítások közzétételét részben az is motiválta, hogy terveim között szerepel egy olyan online adatbázis elkészítése, amely az egyes pártrendszerekre vonatkozó legfontosabb indikátorokat tartalmazná, beleértve a háttérszámításokat is.)

3. A dolgozatban alkalmazott megközelítés alapvetően választás-, illetve kormányalakítás-központú. Mind a választásoknak, mind pedig a kormány(át)alakításoknak kitüntetett szerepe van a pártrendszer fejlődésében. Bár az európai parlamenti, a helyhatósági, a szenátusi, valamint az államfőválasztások hatása sem jelentéktelen, mégis a nemzeti parlamenti (alsóházi) választási eredmények azok, amelyek a legreálisabb képet nyújtanak az egyes pártok súlyáról és mozgásteréről – esetenként alapvető átrendeződést hozva az erőviszonyokban. Sőt, ezek azok az alkalmak, amely során új pártok kerülhetnek be a parlamentbe, más pártok pedig elveszíthetik a parlamenti képviselőtüket. (Amint látni fogjuk, a négy országban meglehetősen ritkán fordult elő, hogy a választásokat követően a parlament pártösszetétele semmilyen változást ne mutasson.) Lewis találóan úgy fogalmazott, hogy a választások voltaképpen halálos ítéletet jelentenek egyes pártok számára; míg mások részére megnyitja az utat a sikeres továbbfejlődés előtt.¹⁰⁷

¹⁰⁷ LEWIS, 2000: 60.

A választások ezen túl azért is fontosak, mert minden esetben egy új – legalábbis közjogilag biztosan új – kormány megalakulása követi; esetenként pedig a ciklus alatt is megváltozhat a kormány pártösszetétele. A kormányalakítás körülményei, a szóba jöhető alternatívák száma, valamint koalíciós együttműködési hajlandóság törvényszerűségei igen fontos lenyomatát képezik a pártverseny mintázatának. Ezek jelentősége hatványozottan megnő egy olyan dolgozat esetében, amely Mair – az 1.3. pontban vázolt – téziseit veszi alapul. A disszertációm ugyanakkor kevésbé foglalkozik a pártok ideológiai profiljával, illetve ezek módosulásával, mint ahogyan a választópolgárok és a pártok kapcsolatát sem tárgyalom. Amint Rose és Urwin rámutat, *„a pártvezetők számára a választók egyéni motivációinál fontosabb a szavazatok száma”*¹⁰⁸ – ez az alapelv jelen dolgozatban is érvényesül.

4. A vizsgálódás körébe bevont választások a pártok általános parlamenti (kétkamarás parlament esetén az alsóházi) választásokon elért eredményeire redukálódik. A pártok közötti verseny erőviszonyait, valamint a pártok interakcióinak alakulását természetesen nemcsak a parlamenti választások érinthetik, azonban a pártok megmérkőzésének egyéb színterei az alábbi okok miatt nem képezik a vizsgálatok tárgyát.

A vizsgálódásból mindenekelőtt kiesnek a felsőházi (szenátusi) választások. A szűkítés azzal indokolható, hogy a második kamara tagjainak megválasztása számos olyan sajátossággal rendelkezik, amely elüt az alsóházi választásoktól. Mindenekelőtt arra kell utalni, hogy a négy vizsgált állam közül eleve csak kettő (Csehország és Lengyelország) rendelkezik kétkamarás törvényhozással. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy míg a két ház képviselőinek megválasztása Lengyelországban időben egybeesik, addig Csehországban az ún. rotációs rendszer érvényesül (kétévente cserélődik a szenátorok harmada).¹⁰⁹ A választási rendszerek különbözősége újabb ellenérvet jelent: az alsóház esetén egy listás arányos szisztéma, a szenátusi választásokon viszont többségi rendszer működik.¹¹⁰ Ebből adódóan a szenátusi választások kimenetele jelentősen eltér az alsóháziakétól. Ugyanakkor ennél is fontosabb körülmény az, hogy a kormányalakítás színtere a kétkamarás parlamenttel rendelkező államok esetén is alsóház, ugyanis a

¹⁰⁸ ROSE–URWIN, 1970: 288

¹⁰⁹ Az, hogy a cseh szenátusi választások ideje eltér a képviselőházi választásoktól (ráadásul két évente kerül rá sor), azzal a következménnyel jár, hogy a részvételi arány (különösen a második fordulóban) rendkívüli alacsony. A szenátusi választások értékelésére lásd: CHYTILEK, 2005

¹¹⁰ A vizsgált időszak alatt mind a négy állam választási rendszere több alkalommal módosult kisebb-nagyobb mértékben. A változások áttekintésére lásd: BIRCH et al., 2002; BIELASIAK, 2002: 191–198.; valamint BIRCH, 2003 (különösen 40–43.); BIELASIAK, 2006

megalakuló kabinetnek az alsóházban kell bizalmat kapnia.¹¹¹ Ebből a szempontból tehát a szenátusban uralkodó politikai erőviszonyok másodlagos jelentőségűek.

Az európai parlamenti választások szintén kívül maradnak a vizsgálódások körén. Amint az közismert, az EP-választások számos szempontból (különösen a viszonylagos „tét nélküliségük” miatt) eltérnek a nemzeti parlamenti választásoktól, és így olyan „másodrendű” választásoknak tekinthetők, amelynek eredményei csak korlátozottan vethetők össze a parlamenti választások kimenetelével.¹¹²

A különböző szintű – és országoként jelentősen eltérő rendszerben lebonyolított – önkormányzati választások kimenetele még kevésbé lennének értelmezhetőek a pártrendszerek fejlődése szempontjából, így ezek vizsgálatára sem térek ki.

Végezetül az államfőválasztás a negyedik figyelmen kívül hagyott szint. Amellett, hogy csak három államban van közvetlen elnökválasztás (Lengyelországban a kezdetektől, de Szlovákiában csak 1999-től, Csehországban pedig 2013-tól), eredményük – a perszonalizált jelleg miatt – eleve csak áttételesen lenne értelmezhető a pártrendszer dinamikája szempontjából.¹¹³

Összességében természetesen elmondható, hogy ezeknek a választásoknak is megvan a maguk politikai relevanciája és hatása (így pl. egy regionális helyhatósági választások kimenetele is interpretálható úgy, hogy az valamelyik párt előretörésével járt; illetve az államfőválasztás eredménye is többnyire egy párt vagy oldal sikereként is értelmezhető), azonban a modellbe való beillesztésük számos technikai-módszertani problémát generálna, így ezeket nem vontam be a vizsgálódás körébe.

5. A dolgozat témája mindenképpen „élő” abban az értelemben, hogy minden egyes választás vagy – főként – kormányalakítás módosítja a verseny struktúrájáról kialakult képet. Bár a napi politikai aktualitásnál a politikatudomány véget ér, és a politikai elemzés világa kezdődik, azonban a téma jellegére tekintettel több helyen utalok a

¹¹¹ Erről részletesebben lásd: HALÁSZ, 2014

¹¹² Reif és Schmitt már az az első (1979-es) közvetlen európai parlamenti választásokat követően a *‘second-order elections’* kifejezéssel írta körül az EP-képviselők megválasztásának új formáját (REIF–SCHMITT, 1980). A későbbi vizsgálatok arra mutattak rá, hogy az EP-választások elsősorban a regnáló kormánypártok és általában a nagy pártok „büntetéséről” szólnak (HIX–MARSH, 2007). Egy másik kutatás arra a következtetésre jutott, hogy az EP-választások kimenetelét nagyban meghatározza a választópolgároknak az Unióhoz való – pozitív vagy negatív – viszonyulása (HOBOLT et al., 2008). Az elméletek visegrádi államokra történő adaptációjára lásd: KARVAI–PLENTA, 2010

¹¹³ A másodrendűség kérdése az államfőválasztások esetén is felvethető. Gregor a 2013-as csehországi és a 2014-es szlovákiai elnökválasztást vizsgáló tanulmánya arra mutat rá, hogy a választói preferenciák és általában a választói magatartás markáns eltérést mutatott a megelőző évben rendezett parlamenti választásokhoz képest (GREGOR, 2014). Lengyelország vonatkozásában Jasiewicz azt emelte ki, hogy az államfőválasztás pártrendszer fejlődésének legfontosabb faktoraként kezelendő (JASIEWICZ, 2007: 109.) Kétségtelen, hogy a pártok stratégiájának és kapcsolatrendszerének fontos lenyomatát képezik az elnökválasztások, azonban a fentebb jelzett okok miatt ezeket a választásokat csak röviden érintem.

jelenlegi helyzetre, illetve néhány lehetséges fejleményt is felvázolok. a pártok jövőbeli interakciójára.

1.4.3. Felépítés

Az elméleti keretek tisztázását követően a dolgozat 2. *fejezete*¹¹⁴ a vizsgálatok alapegységeit, a kormányokat és a parlamenti pártokat veszi számba. Mint modell, úgy Mair modellje is „ideális” állapotok esetén tesztelhető a leghatékonyabban. A körülmények ez esetben akkor lennének optimálisak, ha – többek között – minden esetben pontosan meghatározható lenne a kormánypártok köre; ha egy koalíció felbomlása egyértelműen megítélhető lenne; valamint ha nem bonyolítanák a képet különböző pártszövetségek és szakértői / ügyvezető kormányok. A valóság – ebben az esetben a visegrádi pártrendszerek negyedszázada – azonban bővelkedett olyan fejleményekben és jelenségekben, amelyeknek a modell keretei közé történő beillesztése távolról sem volt triviális. Többször szembesültem azzal, hogy szabályokat kell felállítanom és döntéseket kell hoznom annak érdekében, hogy se az elemzéseknek pontossága, se pedig a következetessége ne sérüljön. Így pl. döntést igényeltek az olyan kérdések, mint hogy milyen kritérium alapján minősíthető egy párt kormánypártnak; meddig állt fenn egy koalíció; hogyan kezelendőek a szakértői / ügyvezető kabinetek. Ugyanakkor azt is igyekeztem elkerülni, hogy a túlzott aprólékosság esetenként irracionálissá tegye a számításokat (így pl. egy egyetlen mandátummal rendelkező pártot meglehetősen félrevezető lenne parlamenti pártként számításba venni, mint ahogyan egy kisebb kormánypártnak a koalícióból való átmeneti kilépését, majd visszatérését sem lenne célszerű úgy kezelni, mintha az adott kormány három különböző összetételben is működött volna). Ebben a fejezetben tehát arra törekszem, hogy a későbbi vizsgálatoknak egy megalapozott kiindulópontot nyújtsak azáltal, hogy megállapítom, hogy melyik országban mikor milyen összetételű kormányok voltak hivatalban, illetve mely pártokra tekintek parlamenti pártként.

A 3. *fejezet* a tulajdonképpeni „tesztelési” rész – legalábbis abban az értelemben, hogy Mair három indikátora alapján mind a négy ország valamennyi kormányváltását számba veszem. Arra keresem a választ, hogy Mair szempontrendszerét alapul véve az egyes kormányváltások hogyan írhatóak körül, mennyiben illeszthetőek be a szerző tipológiáiba. A problémakör tárgyalása során különös figyelmet fordítok a harmadik

¹¹⁴ A disszertáció megírása során háromszintű tagolást alkalmaztam: az elő szintet a *fejezetek* (pl. 2.), a másodikat a *pontok* (pl. 2.1.), a harmadikat pedig az *alpontok* (pl. 2.1.1.) képezik.

indikátornak (kormányra jutás lehetősége), amely a másik két vizsgálati aspektushoz képest összetettebb módon elemezhető – részben arra visszavezethetően, hogy Mair a későbbi munkáiban némileg módosította ezt a szempontot.

A vizsgálatok operacionalizálását és értékelését a *4. fejezetben* végzem el. Az egyes indikátorok kvantifikációja során arra keresem a választ, hogy a négy pártrendszer egymáshoz képest hol helyezkedik el a nyitott-zárt skálán. A pártok versenyének mindhárom vizsgálati szempontját igyekszem úgy számszerűsíteni, hogy Mair valamennyi szempontja megjelenjen az eredményekben. Annak érdekében, hogy a verseny dinamikájáról is képet kapjunk, a pártrendszerek záródására irányuló vizsgálatokat úgy is elvégzem, hogy csak a tárgyalt időszak első felét, azaz a négy pártrendszer első 10–12 évét veszem figyelembe. Ez alapján látványosan ki fog rajzolódni, hogy a négy államban nagyon is különböző irányúak a végbement változások. Szintén ennek a fejezetnek képezi részét a saját eredményeim összevetése a korábbi, hasonló – szintén Mair indikátoraira épülő – kutatásokkal. Az összehasonlítás során három – az 1.3.4. alpontban már említett – munkát veszek alapul, amelyek közül kettő (Toole és Müller-Rommel írása) egyszerűbb módon, kevésbé összetett módszertan alapján és rövidebb időtávon vizsgálta egyes kelet-közép-európai pártrendszerek változását. A harmadik érintett munka Fernando Casal Bértoa és Enyedi Zsolt friss, 2014-es tanulmánya, amely egy igen precíz operacionalizáción alapuló – bár álláspontom szerint esetenként vitatható megoldásokkal élő –, 60 nyugati és posztkommunista európai pártrendszerre kiterjedő összegzés. Tekintve, hogy ez utóbbi munka Toole és Müller-Rommel írásához képest egy jóval nagyobb ívű vállalkozás, ennek a vizsgálatnak nagyobb teret szentelek.

Az *5. fejezet* – a disszertáció messze legterjedelmesebb része – a megelőző fejezetekhez képest kevésbé analitikus jellegű, és itt a számok és az indikátorok világától némileg elszakadva azt járom körül, hogy – egyesével számba véve a visegrádi pártrendszereket – milyen tényezők határozták meg a kormányalakítást a négy államban, azaz – Mair később többször idézett kifejezésével élve – „*miről szól a pártok versenye*”. Nagy teret szentelek annak a kérdésnek is, miszerint kimutathatóak-e olyan blokkok az egyes pártrendszereken belül, amelyek alapvetően determinálják a politikai váltógazdaságot, és ezzel kiszámíthatóvá teszik a kormányalakítás menetét. Ezzel párhuzamosan azt is megvizsgálom, hogy hogy akadt-e példa olyan kormányzati formulákra (különösen olyan összetételű koalíciókra), amelyek nem voltak beilleszthetőek a pártok korábbi interakciójának logikájába. Az egyes országok tárgyalásánál arra is kitérek, hogy a soron

következő parlamenti választás utáni kormányalakítás milyen esetekben hozna nagyfokú innovációt a pártok kapcsolatrendszerében.

A disszertáció következő részében (6–8. fejezet) a pártrendszerek azon jellemzőit veszem számba, amelyek megítélésem szerint szorosan „rátapadnak” a pártverseny struktúrájára. Ezeket a tényezőket úgy is fel lehet fogni, mint a pártok versenyének a „környezetét”. Bár Mair tézise a zárt és a nyitott struktúrájú versenyről egy innovatív és nagyhatású elméletnek bizonyult, nem szabad megfeledkezni arról, hogy ez csak az egyik lehetséges megközelítési módja a pártok világának. Emellett természetesen számos egyéb módon, más jellegű indikátorokkal is le lehet írni a pártrendszereket, valamint meg lehet ragadni az azokban bekövetkező változásokat. A pártok versenyével összefüggő tényezők közül – a disszertáció terjedelmi korlátaira is figyelemmel – háromra (a pártrendszerek koncentrációjára, a pártok tartósságára, valamint a választói illékonyságra) térek ki részletesen. Reményeim szerint ezeknek az elemzésbe való bevonása hozzájárul ahhoz, hogy a 4. és 5. fejezetben felvázolt jelenségek és következtetések megalapozottabbá és egyben érthetőbbé váljanak. Ezen túl a második és a harmadik problémakör bevonását az a körülmény is érdekessé teheti, hogy a Mair által érintett nyugati pártrendszerek mind a pártok tartósságát, mind pedig a választói illékonyság intenzitását tekintve jelentősen különböztek a posztkommunista térség pártrendszereitől.

Az első ilyen kiegészítő jellegű vizsgálati szempont a pártrendszerek koncentrációja (6. fejezet). A gondolatmenetem itt azon alapul, hogy kevesebb – és ezáltal értelemszerűen nagyobb – (parlamenti) párt esetén könnyebben kikristályosodik ki a pártok kapcsolatrendszere, hiszen kevesebb párt esetén mind a pártok közti kapcsolatok száma, mind pedig a szóba jöhető koalíciós alternatívák száma alacsonyabb. A pártrendszer koncentrációját a pártok effektív számán keresztül mérem, és Loomes modelljét követve arra keresem a választ, hogy a pártok versenyének záródása, illetve nyitottabbá válása mennyiben jár együtt a pártrendszer emelkedő, illetve csökkenő koncentrációjával. A fejezet során arra is kitérek, hogy a négy pártrendszerben milyen mértékben volt vagy van jelen a bipoláris tendencia, és ez vajon két megközelítőleg egyenlő erejű párt vetélkedéseként írható-e körül, vagy van-e olyan erő, amelyik messze kiemelkedik a többi párt közül.

A második vizsgálati szempontot a pártok tartóssága képezi (7. fejezet). Itt azt a kérdést járom körül, hogy a (parlamenti) pártok nagyobb fokú állandóssága hogyan hat a pártok versenyére. Kiindulópontként az – az előbbihez hasonló – feltételezés szolgál, hogy a pártok versenyének mintázata könnyebben kirajzolódik, és egyben nagyobb a

valószínűsége a zárt struktúrájú versenynek, ha a kormányalakítás során „rendelkezésre álló” pártok köre nagyobb állandóságot mutat. Ezzel szemben, ha a pártok folyamatosan cserélődnek a parlamentben, azaz választásról választásra megújul a pártkínálat, elméletileg nehezebben stabilizálódik a pártok kapcsolatrendszere. A fejezet során a pártok tartósságát többek között két indikátor, a PST- és a WPA-index segítségével írom le.

A harmadik vizsgálati aspektus a szavazói magatartás – és egyben a pártrendszerek – stabilitásának egyik legismertebb indikátora, az összevont választói illékonyság (8. fejezet). Amint az 1.3.2. alpontban láttuk, Mair a modellje megalkotása során részben pontosan az a célkitűzés vezette, hogy egy adott pártrendszerek változásának leírását elszakítsa a választói magatartás leírásától, ugyanis meggyőződése szerint a pártrendszereket elsősorban a pártok interakcióinak mintázata határozza meg, nem pedig a választói pártpreferenciák stabilitása vagy éppen hullámozása. Ugyanakkor – különösen Mairnek a holland pártrendszert tárgyaló 2008-as írása nyomán – logikus módon adódhat a felvetés, miszerint a zártabb struktúra együtt jár-e az alacsonyabb mértékű szavazatingadozással, illetve a nyitottabb mintázatú verseny a magasabb választói illékonysággal. Ezen túlmenően a fejezetben teret szentelek annak a kérdésnek is, hogy a pártok kapcsolatrendszerének átalakulása és a választói illékonyság között milyen lehetséges összefüggések lehetnek. Mair ugyanis meggyőzően bizonyította, hogy a pártok közötti kapcsolatrendszer a választói preferenciák akár nagyarányú módosulása esetén is változatlan maradhat, viszont egyes esetekben a szavazói magatartás viszonylagos állandósága mellett is radikális változások következhetnek be a pártok közötti verseny struktúrájában. Az iménti tézist felhasználva azt is megvizsgálom, hogy a visegrádi államok esetében akad-e példa olyan választásokra, amelyek beilleszthetők az előbbi két kategóriába.

A dolgozat összegzéseként szolgáló 9. fejezetben alapvetően két – a célkitűzéseket összefoglaló alpontban már érintett – kérdéskörre fókuszálok. Egyrészt arra keresem a választ, hogy Mair modelljének a posztkommunista pártrendszerekre való alkalmazása (azaz inkább tesztelése) milyen tanulságokkal jár, illetve milyen problémák merültek fel az elmélet adaptációja – és az egyes indikátorok használata – során. A másik pontban pedig azt vizsgálom, hogy hogyan is írhatóak le a visegrádi pártrendszerek Mair terminológiájával; mennyiben bizonyult igaznak Mair „jóslata” arról, hogy a pártrendszerek záródása szükségképpen csak hosszabb időtávon valósulhat meg. Itt

természetesen arra is kitérek, hogy a négy pártrendszer a verseny struktúráját illetően egymáshoz képest hol helyezkedik el a képzeletbeli nyitott–zárt skálán.

A disszertációhoz utólag fűzött *10. fejezet* – egyfajta epilógusként¹¹⁵ – a visegrádi pártrendszerek két legutóbbi fejleményét, a 2015. októberi lengyelországi, valamint a 2016. márciusi szlovákai választásokat, illetve az ezt követő kormányalakításokat tárgyalja röviden azzal a céllal, hogy megállapítsa, hogy ezek az események mennyiben hoztak változást a pártok kapcsolatrendszerében.

¹¹⁵ Erről lásd még a 24. lábjegyzetben írtakat.

2. A VIZSGÁLATOK ALAPEGYSÉGEI: A KORMÁNYOK ÉS A PÁRTOK

Jelen fejezetben a későbbi vizsgálatok alapegységeit, vagyis az egyes országokban szóba jöhető kormányokat, illetve (parlamentari) pártok körét tisztázom. Talán meglepőnek tűnhet, hogy ez az első pillantásra triviálisnak tűnő lépés több mint 20 oldalt igényel, azonban rövidesen világossá válik, hogy számos kérdést kell tisztázni, illetve szabályt kell lefektetni ahhoz, hogy megfelelő alapunk legyen a későbbi vizsgálatokhoz – ugyanis sem a kormányok, sem pedig a (parlamentari) pártok köre nem magától értetődő.

2.1. A kormányok mint a vizsgálat alapegységei

Szem előtt tartva, hogy Mair modellje a kormányra kerülésért folytatott versengést tekinti a pártok közti interakció alapvető aspektusának, az első feladat annak tisztázása, hogy melyik kormányokat tekintjük a vizsgálódás alapegységeinek, azaz az egyes országokban voltaképpen hány és milyen összetételű kormányról beszélhetünk a vizsgált időszakban. Ezt megválaszolandó, három kérdést kell körüljárni:

- honnan indítjuk a vizsgálatot, azaz a négy államban melyek lesznek azok a kormányok, amelyekre kiindulópontként tekintünk?
- mely szempontok alapján határozhatóak el egymástól az egyes kabinetek?
- milyen kritériumok alapján lehet megállapítani a kormányok koalíciós összetételét?

Tekintve, hogy vizsgálataim csak két-két és fél évtizedet és országonként 10–12 kormány(váltás)t ölelnek fel, egy-egy indokolatlan módon külön kezelt kormány vagy helytelenül megállapított koalíciós összetétel nem elhanyagolható mértékben torzíthatja az eredményeket. Figyelemmel Mair kevés kategóriával működő kritériumrendszerére, különösen fontos, hogy a kormányok azonosítása és koalíciós összetételének megállapítása minél világosabb kritériumok mentén történjen meg.

2.1.1. A kiindulópontul szolgáló kormányok

Az első kérdés tehát, hogy melyik kormányokat tekintjük az ún. rendszert megalapozó kormányoknak (*founding government*). Amint az 1.2.1. alpontban már utaltam rá, a demokratikus átmenet eltérő politikai és intézményi sajátosságai miatt a vizsgálatok kezdetét félrevezető lenne egy egységesen meghatározott időponthoz vagy az első szabad választásokhoz kötni. Ráadásul a négy országban eltérő képet mutatott a pártfejlődés, így az első szabad választások különböző állapotban érték a pártrendszereket.¹¹⁶

Rátérve az egyes államokra, Magyarországon egyértelmű a helyzet: az 1990-es választásokat követően megalakuló Antall-kormány minden szempontból alkalmas arra, hogy a számítások kiindulópontja legyen. Az 1990-es választásokról nemcsak az mondható el, hogy teljes mértékben szabad és kompetitív volt, hanem 1990 tavaszára – nem kis mértékben a pártállami rezsim utolsó éveinek enyhébb jellegének köszönhetően – a pártosodási folyamat kellően előrehaladott volt ahhoz, hogy azt viszonylag jól elkülöníthető ideológiai profillal rendelkező pártok versenyeként fogjuk fel.¹¹⁷

Csehországban és Szlovákiában két szempontból is összetettebb volt a helyzet. Egyrészt az első (1990) és a második (1992) szabad választásokra is még a csehszlovák állam keretein belül, tehát a nemzeti függetlenség megvalósulása előtt került sor. Másrészt pedig – és ez a fontosabb – a csehszlovák kommunista rezsim elnyomóbb jellege következtében a pártosodás 1990-ben – legalábbis a magyarhoz és a lengyelhez képest – egy kezdetlegesebb szakaszában járt.¹¹⁸ Különösen igaz ez akkor, amikor a politikai színteret olyan ellenzéki ernyőszervezetek (Csehországban az OF, Szlovákiában a VPN¹¹⁹) uralták, amelyek nem rendelkeztek koherens ideológiával vagy programmal, ugyanis céljuk a kommunista rendszer megbuktatására korlátozódott, amelyet követően rövidesen a saját belső problémáikkal is szembesülniük kellett.¹²⁰ Havel az 1990-es csehszlovákiai választásokról úgy vélekedett, hogy „*ez nem a szó valódi értelmében vett választás volt, hanem egy népszavazás, amelyet bár a demokrácia eszméje határozott meg,*

¹¹⁶ A pártfejlődés összehasonlító áttekintésére lásd: COTTA, 1994; LEWIS et al.; 1994., COTTA, 1996; valamint – különösen az egyes állampártok adaptációs képességére – GRZYMAŁA-BUSSE, 2001a.

¹¹⁷ Erről lásd pl. ÁGH, 1992; STUMPF, 1991; FRICZ, 1996. A négy vizsgált állam közül az 1990-es évek legelején így csak magyar pártrendszert lehetett teljes mértékben kompetitív többpártrendszernek tekinteni (KÖRÖSÉNYI, 1991). Cotta ezzel párhuzamosan arra mutatott rá, hogy Magyarországon az átmenet időszakának – hasonlóan pl. a második világháború utáni német demokratizálódási folyamathoz – önmagában jóval kisebb kihatása volt a pártrendszer kialakulására, mint a másik három visegrádi államban (COTTA, 1996: 81.).

¹¹⁸ Csehszlovákiára lásd: BATT, 1993

¹¹⁹ A pártok teljes nevére lásd a 12.7. függelék.

¹²⁰ Erről bővebben lásd pl. COTTA, 1996

viszont még nem teremtett egy valódi demokráciát".¹²¹ Mindez egybevág Bogdanor meglátásával, miszerint az új rendszert megalapozó választásoktól eleve nem várható el, hogy tiszta képet adjanak a politikát meghatározó törésvonalokról.¹²² Emellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy ekkor a két állam még nem nyerte el a függetlenségét, így a pártrendszerek sem különültek el teljesen egymástól. Mindezek alapján a helyesebbnek tűnik a – függetlenség elnyerését már csak fél évvel megelőző – 1992-es választásokat és az ezt követően megalakuló kormányokat kiindulópontnak tekinteni.

Lengyelország esete annyiban speciális, hogy már 1989-ben sor került egy „félszabad” választásra, de ez nem felelt meg a demokrácia kritériumainak,¹²³ így azt követően hivatalba lépő kormány nem egy versengő pártrendszer eredménye. A két évvel későbbi választások nyomán megalakuló kormány ugyanakkor már alkalmas a vizsgálódások megkezdésére.

A fentiekre tekintettel Magyarország esetén az 1990-es, Csehország és Szlovákia esetén az 1992-es, Lengyelországnál pedig az 1991-es választásokat követően megalakuló kormánytól indítom a vizsgálódásokat.¹²⁴

2.1.2. A kormányok azonosítása és elhatárolása

A következő feladat annak megállapítása, hogy a négy vizsgált államban hány kormányt lehet elkülöníteni.¹²⁵ Mair a témakörben íródott munkáiban eleinte nem érintette az operacionálizálhatósághoz szükséges szempontokat, így azt sem fejtette ki, hogy mi alapján lehet elkülöníteni egymástól az egyes kormányokat. A kormányváltásokat 50 éves távon vizsgáló 2007-es írásában viszont már röviden utal az elhatárolás szempontjaira.¹²⁶ Amennyiben egy pillantást vetünk a kormányok (koalíciós) összetételével és élettartamával foglalkozó munkákra, világossá válik, hogy ezek a források is eltérő módon határolják el egymástól a kormányokat.¹²⁷ Dodd – szűkebb megközelítésként – kizárólag a kormány pártösszetételének változását tekinti olyan tényezőnek, amely

¹²¹ HAVEL, 1991: 11–12 (saját fordítás); idézi: LEWIS et al., 1994: 168. Hasonlóan: WIGHTMAN, 1990

¹²² BOGDANOR, 1990: 290.

¹²³ Így pl. az elnyerhető parlamenti mandátumok aránya előre rögzítve lett a különböző politikai erők között. A választások félszabad jellegének bemutatására lásd: LEWIS, 1990; PELCZYNSKI–KOWALSKI, 1990; ZUBEK, 1991: 361–365.

¹²⁴ Hasonlóan: MÜLLER-ROMMEL et al., 2004.; MÜLLER-ROMMEL, 2005; CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012

¹²⁵ Tekintve, hogy Mair modelljének tesztelése a kormányok és a kormányváltások sajátos értelmezését követeli meg, a posztkommunista térség kormányaira fókuszáló adatbázisokra (különösen MÜLLER-ROMMEL et al., 2004 és BERGLUND et al., 2013) nem célszerű mindenfajta fenntartás nélkül támaszkodni.

¹²⁶ MAIR, 2007: 140.

¹²⁷ A problémakör és a különböző szakirodalmi megközelítések egy alapos áttekintésére lásd: LAVER, 2003.

alapján új kormányról lehet beszélni; álláspontja szerint tehát egy kormány létezése egészen addig folyamatos, amíg meg nem változik a kormányt alkotó pártok összetétele.¹²⁸ A kormányváltás ennél természetesen tágabb értelemben is felfogható, és – a pártösszetétel megváltozásán túl – a parlamenti választásokat, a kormány – az illetékes szerv által elfogadott – lemondását, valamint a kormányfő személyében beállt utódlást is lehet olyan eseménynek tekinteni, amely véget vet az adott kormány regnálásának.¹²⁹ Müller és Strøm értelmezésében a következő három körülmény bekövetkezte eredményezi a kormány megszűnését: változás a pártösszetételben; változás a kormányfő személyében; általános parlamenti választások.¹³⁰

Arra is rá kell mutatni, hogy Mair modelljének adaptációját tartalmazó munkák nem azonos módon határozzák meg azokat a feltételeket, amelyek alapján új kormányról lehet beszélni. Enyedi és Casal Bértoa,¹³¹ Müller-Rommel,¹³² valamint Rybář¹³³ munkája Müller és Strøm fenti kritériumrendszerét veszi át. Casal Bértoa és Enyedi egy későbbi írásában viszont mellett érvel, hogy azokat a kormányfőcseréket, amelyek nem a választások nyomán következnek be és nem járnak együtt a kormányt alkotó pártok számának csökkenésével vagy növekedésével, nem célszerű figyelembe venni.¹³⁴ További problémás pontot jelent azoknak a választásoknak a kezelése, amelyek nyomán nem változik meg a kormány pártösszetétele. Mair egyes munkáiban ezeket nem tekintette kormányváltásnak,¹³⁵ amivel viszont – amint Casal Bértoa és Enyedi rámutat¹³⁶ – kizárja

¹²⁸ DODD, 1976: 122.

¹²⁹ BROWNE et al., 1984: 7. Ezek az események Lijphartnál kiegészülnek a kormány parlamenti többségének elvesztésével is, azaz a kormány kisebbségbe szorulása is értelmezhető egy új kormány kezdeteként (LIJPHART, 1999: 131–133.) A kormány megszűnési körülményeinek legrészletesebb csoportosítására lásd: WARWICK, 1994: 29.

¹³⁰ MÜLLER–STRØM, 2000: 12. A *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* ugyanezt a módszert követi az országtanulmányok mellékleteiben (BERGLUND et al., 2013). Az *European Journal of Political Research* posztkommunista államokat feldolgozó adatbázisa ennél cizelláltabb módszert alkalmaz, szétválasztva egymástól a kormányfő lemondását és halálát, valamint külön kategóriaként kezelve a bizalom megvonását a parlament által, illetve az államfői beavatkozást (MÜLLER-ROMMEL et al., 2004: 872.).

¹³¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12.

¹³² MÜLLER-ROMMEL, 2005: 671.

¹³³ RYBÁŘ 2004: 28–29.

¹³⁴ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010: 13–14. Egyébként maga Mair sem tartja a kormányfőcserét az indikátor tesztelésénél relevánsnak (MAIR, 2007: 138., 140.; vö. MAIR, 2008a: 244–245.).

¹³⁵ MAIR, 2007; MAIR, 2008a. Casal Bértoa és Mair a posztkommunista pártrendszereket vizsgáló munkájuk első változatában szintén kizárták az elemzésből a kormány pártösszetételére nem kiható választásokat (CASAL BÉRTOA–MAIR, 2010: 10), azaz pl. a 2002-ben hivatalba lépett MSZP–SZDSZ-koalíciót egészen az SZDSZ 2008-as kilépésig egy kormányként vették számításba. A tanulmány második változatában (CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012) a szerzők azonban a választásokat követően változatlan formában megalakuló (tehát hivatalban maradó) kormányokra új kormányként tekintettek.

¹³⁶ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010: 13.

azoknak a kormányváltásoknak a regisztrálását, amelyek nem eredményeznek változást a kormány pártösszetételében (első indikátor).

Részben szintetizálva a különböző megközelítési módokat, magam a kormányok azonosítása és elhatárolása során a következő szabályokat követem.

1. Minden esetben új kormánynak tekintem a parlamenti választásokat követően megalakult kabineteket – függetlenül attól, hogy az új kormány pártösszetétele vagy kormányfője különbözik-e az elődjétől. A választások nyomán összeülő új parlament egy olyan új intézményi keretet jelent, amelyben ismét meg kell alakítani a kormányt, megszerezve a parlament támogatását is.

2. Kormányváltásnak tekintem azokat az eseteket is, amikor a kormány pártösszetétele megváltozik – akkor is, ha a kormányfő személye változatlan marad. Ez közjogilag ugyan nem jelent kormányváltást, azonban a koalíciós viszonyok átalakulása fontos lenyomata a pártok közötti kapcsolatrendszernek, így szükséges rá reflektálni.

3. Nem veszem viszont számításba azokat az eseteket, amikor a ciklus közben úgy változik a kormányfő kiléte – akár lemondás, akár haláleset miatt –, hogy a kormányt alkotó pártok összetétele változatlan marad. Azzal, hogy a kormányfőváltást önmagában nem tekintem egy új kormány kezdetének, eltérek a fentebb hivatkozott munkák többségétől, amelyek álláspontom szerint túlzott automatizmussal vették át a kormányváltás standardizált kritériumait. A szűkítést azért tartom indokoltnak, mert Mair modellje a pártok közötti interakciókra épül, ám a pusztá kormányfőváltások alapesetben nem érintik a pártok kapcsolatrendszerét – és ezzel ebben az elméleti keretben nem relevánsak. (Vagy ahogyan Casal Bértoa és Enyedi fogalmaz, a kormányfő személyében beállt változás nem éri el egy választás vagy egy koalíció felbomlásának relevanciáját.¹³⁷) Szemben a választásokat követő kormányalakítással, a ciklus alatti kormányfőcsere már egy fennálló intézményi keretben történik, így mintegy természetesnek veszem, hogy az új miniszterelnök is változatlan koalíciós összetételben folytatja a kormányzást. Előbbiekre figyelemmel tehát a pusztá kormányfőcserékre „kormányzati belügyként” tekintek, és nem tartom őket egy új kormány létrejöttét megalapozó körülménynek.¹³⁸ Fontos kiemelni, hogy a kormány pártösszetételére nem kiható kormányfőcsere ignorálásával két torzítás is kiszűrhető a modellben. Egyrészt

¹³⁷ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 4.

¹³⁸ A pusztá kormányfőváltást különösen azokban az esetekben lenne teljes félreértés ebben az elméleti keretben kormányváltásként beszámítani, amikor személycserének semmilyen belpolitikai (pártpolitikai) oka nincs (pl. elhalálozás vagy lemondás egy másik pozíció betölthetősége érdekében [lásd *Tusk távozása* 2014-ben]). Ugyanakkor kétségtelen, hogy az utóbbi csekély számú eset kivételével a ciklus alatti kormányfőváltásoknak mindig van valamilyen kormányválságra visszavezethető oka (vö. BLONDEL, 1968: 190.).

megelőzhető az, hogy a gyakori ciklus alatti kormányfő-cserélődést felmutató országokban (különösen Lengyelországban) a kormányváltás jellegének indikátora félrevezető módon eltolódjon a zárt verseny irányába.¹³⁹ Ugyanis amennyiben az új kormányfőhöz automatikusan egy új kormányt párosítanánk, az új kabinetet változatlan koalíciós összetételüként kellene regisztrálni, azaz a kormányváltás jellege „semmilyen” lenne.¹⁴⁰ A második indikátor szintén torzulna, hiszen az új kormány ugyanolyan pártszerkezetű lenne, így eggyel növekedne az ismétlődő koalíciók száma.

Amint látható, az általam követett értelmezés egyrészt szűkebb a közjogi értelemben vett kormányváltásnál, ugyanis önmagában a kormányfőcsere – ami közjogilag értelemszerűen egy új kormány megalakulásával jár együtt – nem jelenti a kormány megbízatásának megszűntét. Az értelmezés másrészt azonban annyiban tágabb a közjogi szempontoknál, hogy a kormány pártösszetételének módosulása – amely a kormányfő személyének változatlansága esetén közjogilag lényegében indifferens – is egy új kormány létrejöttéért kerül értékelésre.

4. Szerepelnek az elemzésben azok a rendkívüli kabinetek, amelyeket többnyire *szakértői és/vagy ügyvezető* (esetleg „*válságkezelő*”) jelzőkkel lehet illetni (és amelyeknek – amint látni fogjuk – Csehországban vannak a legnagyobb hagyományai).¹⁴¹ Ezen kormányok elemzésbe való bevonása nem magától értetődő, ugyanis a kapcsolódó kutatások eltérő módon viszonyulnak ezekhez az átmeneti formációkhoz. Egyes vizsgálatok a kabinetek hivatali idejétől tették függővé a figyelembe vételt,¹⁴² mások viszont eleve kizárták őket

¹³⁹ Magyarországon két olyan ciklus alatti kormányváltás volt, amely nem járt a koalíció összetételének módosulásával (1993: *Antall* helyett *Boross*; 2004: *Medgyessy* helyett *Gyurcsány*). Csehországban szintén két ilyen eset volt (2004: *Špidla* helyett *Gross*; 2005: *Gross* helyett *Paroubek*), Szlovákiában pedig egy (1991: *Mečiar* helyett *Čarnogurský*). A leggyakrabban Lengyelországban cserélődött a kormányfő személye; ebből ötször maradt változatlan a kormány pártösszetétele (1995: *Pawlak* helyett *Oleksi*; 1996: *Oleksi* helyett *Cimoszewicz*; 2004: *Miller* helyett *Belka*; 2006: *Marcinkiewicz* helyett *Kaczyński*; 2014: *Tusk* helyett *Kopacz*). Amennyiben ezt az öt esetet is számításba venném, mint olyan kormányváltások, amelyek során nem változott meg a kormány összetétele, az első indikátor erőteljesen elmozdulna a zárt struktúrájú verseny irányába.

¹⁴⁰ Ebből a szempontból tanulságos Ieraci munkája, amely 22 európai államban vizsgálja a kormányváltások jellegét (IERACI, 2012). Mivel a szerző a kormányfő személyének változását önmagában is egy új kormány létrejöttéért veszi számításba, azok az országok, ahol gyakrabban fordult elő a kormány pártösszetételére nem kiható kormányfőcsere (lásd az előző lábjegyzetet), úgy tűntek, mint amelyekben a kormány gyakrabban tudja megőrizni a hatalmát.

¹⁴¹ A nem klasszikus pártkormányok tipizálására lásd: MCDONNELL–VALBRUZZI, 2014. A szerzők elhatárolják egymástól a szakértői, illetve a szakértő által vezetett (de egyébként nagyrészt pártpolitikusból álló) kormányokat (full technocratic government / technocrat-led partisan government), valamint az ügyvezető kormányokat (caretaker government). Magam ezeket a továbbiakban átfogóan *rendkívüli kormánynak* nevezem.

¹⁴² ENYEDI–CASAL BÉRTÓ, 2010: 12–13.

az elemzésből.¹⁴³ Álláspontom szerint nem helyénvaló az ideiglenes kormányokat eleve kizárni, ugyanis ezek beiktatása is sokat elmond a kormányalakítás kiszámíthatóságáról – pontosabban annak kiszámíthatatlanságáról. Tény, hogy egy klasszikus ügyvivő-szakértői kormány mintegy idegen test a pártok versenyében, viszont pontosan a rendkívüli volta miatt rontja a verseny kiszámíthatóságát, amelyre a vizsgálatok során reflektálni kell.¹⁴⁴

5. Végzetül szót kell ejteni azokról a kormányokról is, amelyek közjogilag ugyan megalakultak, de a kinevezést követő bizalmi szavazáson elbuktak. Ezen kabinetek között akadnak olyanok is, amelyek a sikertelen bizalmi szavazás ellenére hosszabb ideig voltak hivatalban,¹⁴⁵ és olyan is, amelyik mindössze egy hónapot.¹⁴⁶ A vizsgálatok során csak az előbbieket veszem számításba.¹⁴⁷

Összességében tehát a kormányoknak a következőkben tárgyalandó halmaza nem esik egybe a közjogi-politikai alapokon elkülöníthető kabinetek halmazával – egyszerre tágabb és szűkebb annál. (A következőkben a *kormányváltás*, *új kormány* stb. kifejezéseket ezen értelmezési keretnek megfelelően fogom használni.)

2.1.3. A kormányok (koalíciós) összetétele

A kormányokat érintő harmadik kérdés az, hogy az előbbi módon azonosított kormányoknak mely pártok voltak a tagjai. Mair modelljének alapja a pártok kormányzati szerepvállalása, így az egyes kormányok pártösszetételének alapos vizsgálatára is szükség van – csak hogy nem mindig egyértelmű, hogy mely pártok minősülnek kormánypártnak. Egyrészt egyes esetekben az is értelmezés kérdése, hogy a megalakuló

¹⁴³ MÜLLER-ROMMEL, 2005: 671; CASAL BÉRTÓ –MAIR, 2012; CASAL BÉRTÓ –ENYEDI, 2014: 5. A szakértői kormányok egyébként is gyakran kimaradnak a koalíciók vizsgálatából (lásd pl. GROTZ-WEBER, 2012: 704).

¹⁴⁴ Erről bővebben lásd a 4.4.2 alpontot. Természetesen részben az is értelmezés kérdése, hogy mely kabineteket soroljuk a rendkívüli kormányok közé. McDonnell és Valbruzzi a 141-es lábjegyzetben hivatkozott munkájában Csehországból a *Tošovský*- és a *Fischer*-kormányt (ezekről lásd: HLOUŠEK-KOPEČEK, 2014), Magyarországról pedig a *Bajnai*-kabinetet tekinti ilyen rendkívüli kormánynak. (Magam az utóbbi besorolását vitatom, ugyanis mind a kormányfő személye, mind a kormány tagjainak nagy része erősen kötődött az MSZP-hez. Ugyanakkor a kérdés abból a szempontból irreleváns, hogy a felállított módszertan alapján a harmadik *Gyurcsány*-kormányt és a *Bajnai*-kormányt a későbbiekben együtt kezelem.) McDonnell és Valbruzzi csak 2013 júniusáig vizsgálta az európai kormányokat, így elemzésükből kimaradt a harmadik rendkívüli cseh kormány, a *Rusnok*-kabinet, ami 2013. júliusban alakult meg (HLOUŠEK 2014). Ezen kívül Lengyelországból *Belka* 2004-ben hivatalba lépő kormánya is értelmezhető technokrata vezetésű kormányként (JASIEWICZ, 2008: 436.; MILLARD, 2010: 121.), azonban a pártháttér itt is meghatározó volt. Összességében tehát csak a három említett cseh kormányt tekintem rendkívülinek.

¹⁴⁵ Csehországban *Topolánek* első kormánya mintegy négy hónapig volt hivatalban (2006–2007), *Rusnok* átmeneti kabinetje pedig több mint fél éven át működött 2013-ban.

¹⁴⁶ Ilyen volt *Belka* első kormánya Lengyelországban 2004-ben.

¹⁴⁷ Ebből természetesen az is következik, hogy a sikertelen kormányalakítási kísérleteket (pl. *Pawlak* első kormányfői kinevezését követően 1992-ben) is figyelmen kívül hagyom.

kormány koalíciós kormány-e, és ha igen, akkor mely pártok alkotják a koalíciót. Másrészt – és ez a gyakoribb probléma – nem mindig ítéltethető meg egyértelműen, hogy a ciklus alatt – általában koalíciós konfliktusokból – bekövetkező kormányátalakítások mikor érik el azt a pontot, amikortól kijelenthető, hogy megváltozott a kormány pártösszetétele. A bizonytalanság oka az, hogy a koalícióból való kilépés, illetve az ahhoz való csatlakozás nem minden esetben minősül a párt és/vagy a frakció egészére kiterjedő kollektív cselekvésnek. Értelemszerűen előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy kormánypárt formálisan elhagyja a koalíciót, de – akár egy pártszakadást követően – a frakció egy része továbbra is támogatja a kormányt, és/vagy a párt egyes miniszterei továbbra is hivatalban maradnak. Az utóbbi kérdések eldöntése előre meghatározott objektív kritériumok alapján jóval nehezebb, mint a kiindulópontként szolgáló kormányok meghatározása vagy az egyes kormányok egymástól való elkülönítése. (Azt is meg kell jegyezni, hogy a *koalíciós kormány*, *kormánypárt* stb. kifejezések eleve nem jogi kategóriák, így közjogi alapon sem lehet őket egyértelműen definiálni.) Emiatt a problémás eseteket az alábbiakban egyesével is száma veszem, de kiindulópontként három „szabályt” tartok szükségesnek rögzíteni.

1. Egyrészt egy pártot akkor tekintek koalíciós partnernek, ha az – osztozva a végrehajtó hatalomban – a kormányban miniszteri szinten is képviselve van – azaz azokat a pártokat, amelyek pusztán „kívülről” támogatják a kormányt, értelemszerűen nem veszem figyelembe kormánypártként.¹⁴⁸

2. Másrészt a koalícióból való kilépést akkor tekintem megvalósultnak, ha az a pártvezetés olyan döntésére vezethető vissza, amelynek kifejezett szándéka a koalíció elhagyása és ezzel az ellenzéki szerepkör vállalása (tehát nem pl. a párt vagy a frakció bomlása okozta), és mindez együtt jár a párt által delegált valamennyi kormánytag visszahívásával.

3. Harmadrészt a kormányból való távozás további feltételének tekintem, hogy az végleges legyen, azaz egészen a ciklus végéig szóljon. Amint látni fogjuk, több esetben fordult elő, hogy koalíciós válság nyomán egy-egy párt időlegesen kihátrált a koalícióból, azonban néhány hét vagy hónap után „visszatért” a kormányzati munkához. Ezeket az átmeneti kilépéseket tehát nem veszem figyelembe, és így a koalíciós tagságot folyamatosnak tekintem.

Számba véve a koalíciós kilépéseket, Magyarországon a FKgP vezetése kétszer is (1992-ben és 2001-ben) kihátrált az aktuális kormánykoalícióból (párt- és frakciószakadást

¹⁴⁸ LAVER-SCHOFIELD, 1990: 167.

okozva), de ez egyik alkalommal sem járt a kiscgazda miniszterek távozásával, valamint a parlamenti képviselőcsoport egységes ellenzékbe vonulásával, így a kormányt mindkét esetben változatlan összetételűnek tekintem.¹⁴⁹ A SZDSZ-nek a kormányból való 2008-as kiválása viszont egyértelműen a koalíció megszűnésével járt, és valamennyi szabad demokrata miniszter távozott a kormányból.¹⁵⁰

Csehországban két esetet kell megemlíteni: a KDU–ČSL 2005-ben a kormányfő, Gross botrányai miatt bejelentette kilépését a koalícióból, de Gross rövidesen lemondott, így a kereszténydemokraták visszatértek a kormányba.¹⁵¹ 2012-ben pedig a válságba kerülő VV frakciójából kiszakadt a LIDEM, amely átvette a miniszteri posztokat és folytatta a kormány támogatását.¹⁵² A fentebb kialakított kritériumok alapján mindkét kormányt változatlan összetételűnek tekintem.

Szlovákiában szintén két kabinet érdemel figyelmet. *Mečiar* második (1992-ben megalakult) kormánya egyfajta átmenetet képezett az egypárti és a koalíciós kormány között: formális koalíciós megállapodásra egészen 1993-ig nem került sor, viszont a kabinetnek volt egy SNS-es tagja is, illetve az SNS – egy rövidebb időszakot leszámítva – mindvégig támogatta *Mečiar*t.¹⁵³ Erre figyelemmel a kormányt az egész ciklus alatt mint HZDS–SNS-koalíciót veszem figyelembe.¹⁵⁴ A második *Dzurinda*-kormányból az ANO 2003-ban csak részlegesen lépett ki (egyes miniszterek továbbra is hivatalban maradtak), és a képviselők nagy része továbbra is támogatta a kormányt,¹⁵⁵ így a ciklus során az ANO-t mindvégig kormánypártnak tekintem. A KDH 2006-os kilépése ugyanakkor együtt járt a párt minisztereinek visszahívásával, így onnantól egyértelműen megváltozott a kormány összetétele.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Az FKGP vezetősége 1992. februárban döntött a koalícióból való kilépésről. A képviselőcsoport két frakcióra, a kormánypárti 36-okra (EKGP) és az ellenzéki 12-ekre vált szét

http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_fotit.fotit_frak_cikl?p_fejlec=I&p_stilus=nyito.css

A 2001-es botrányok nyomán a párt és a frakció lényegében felbomlott (BENKŐ, 2002).

¹⁵⁰ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a koalícióból való kilépést egy meglehetősen „lojális” ellenzéki szerep követte, azaz az SZDSZ számos esetben kívülről támogatta a kormányt (TÓTH–WISZT, 2009).

¹⁵¹ CABADA et al., 2014: 157. Ugyanakkor van olyan értelmezés is, hogy amely a kereszténydemokraták nélküli – mintegy három hétig működő – koalíciót is külön kormánynak tekinti (MANSFELDOVA–GUASTI, 2013: 5.).

¹⁵² LINEK, 2013: 53–54.; SPÁČ, 2013: 142.

¹⁵³ MALOVA, 1994: 417.; RYBÁŘ, 2004: 30–31.; BANKS et al., 2009: 1196. Kopeček ugyanakkor egypárti kisebbségi kormánynak tekinti a kabinetet (KOPEČEK, 2003).

¹⁵⁴ Hasonlóan: DEEGAN-KRAUSE, 2013: 286. Más értelmezésben *Mečiar* 1992–1994-es miniszterelnöksége három különböző kormányt ölel fel: egy HZDS–SNS-koalíciót, majd egy kisebbségi egypárti HZDS-kormányt, végül ismét egy HZDS–SNS-koalíciót (RYBÁŘ, 2004: 29–30.; MÜLLER-ROMMEL et al., 2004: 891.).

¹⁵⁵ JURINOVÁ, 2006

¹⁵⁶ MALOVÁ–UČEŇ, 2007: 1104.

A koalíció elhagyása a lengyel pártok körében fordult elő a leggyakrabban. Az első kilépés (a PL 1993. áprilisban távozott a *Suchocka*-kormányból) nem járt az összes miniszter távozásával, így a kabinet pártösszetételét változatlanoknak tekintem.¹⁵⁷ A következő két szakítás azonban már teljes körű volt: 2000-ben az UW a *Buzek*-kormányból lépett ki, 2003-ban pedig a PSL lett eltávolítva a *Miller*-kormányból.¹⁵⁸ A legbonyolultabb helyzet a 2005-ös választásokat követően alakult ki: először egypárti kisebbségi PiS-kormány állt fel, majd – a stabilabb parlamenti háttér biztosítása érdekében – 2006-ban a PiS bevette a kormányba az LPR-t és az SRP-t. Az SRP később hol kilépett a koalícióból, hol pedig visszatért.¹⁵⁹ A vizsgálataimban úgy tekintem, mintha az SRP 2006-tól folyamatosan tagja lett volna a kormánynak, ugyanis az első kilépés (2006. szeptember) kevesebb, mint egy hónapig tartott; a második (2007. augusztus) pedig mintegy két és fél hónapig, de ezek nem jártak SRP valamennyi miniszterének távozásával.

Amint látható, igyekeztem „koalíciópárti” értelmezést követni, és csak akkor állapítottam meg egy párt kilépését a kormányból, ha az explicit jellegű volt, azaz a párt és a frakció egészére vonatkozott, együtt járt a miniszteri posztokról való lemondással és tartósnak is bizonyult. A néhány hétig vagy hónapig tartó koalíciós válságokat nem vettem figyelembe, ugyanis a következő fejezetben alkalmazott számításokat nagyban befolyásolja az azonosított kormányok száma, így minden egyes külön kezelt kabinet jelentős kihatással van az eredményekre.

2.2. A parlamenti pártok azonosítása

A fenti alcím első olvasatra akár két szempontból is feleslegesnek tűnhet. Egyrészt felmerülhet a kérdés, hogy miért van szükség a parlamenti pártokkal átfogóan foglalkozni, ha Mair modellje a kormányalakításra fókuszál. Másrészt míg a kormányok azonosítása és elhatárolása valóban igényel némi okfejtést, addig annak megállapítása, hogy egy adott ciklusban mely pártok minősültek parlamenti pártnak, könnyű feladatnak tűnik, amely nem igényel semmilyen előzetes megfontolást vagy kikötést.

Ami az első szempontot illeti, ahhoz, hogy átlássuk a pártok interakcióinak rendszerét, nemcsak arra kell fókuszálnunk, hogy mely pártok és milyen formában kormányoznak,

¹⁵⁷ JASIEWICZ, 1994: 404.

¹⁵⁸ JASIEWICZ–JASIEWICZ-BETKIEWICZ, 2001: 388.; JASIEWICZ–JASIEWICZ-BETKIEWICZ, 2004: 1111.

¹⁵⁹ A 2005–2007-es évek hektikus kormányzati viszonyainak áttekintésére lásd: MILLARD, 2010: 143–147.

hanem azt is látnunk kell, hogy mely pártok *nem jutottak kormányra*. Tekintve, hogy a kormányalakítás kiindulópontja – legalábbis a parlamentáris kormányzás esetén – a parlament és a parlamenti erőviszonyok,¹⁶⁰ a parlamenti pártok számának és tartósságának vizsgálata is szükséges ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a kormányalakításnál rendelkezésre álló „választékról”.

Rátérve a második problémakörre, a parlamenti pártok száma csak akkor lenne mindenfajta kétség nélkül megállapítható, ha minden, a választáson induló és a parlamentbe bejutó formáció egyetlen pártot takarna. A valóságban azonban a parlamenti választásokon versengő entitások mögött gyakran több pártot találunk, különösen a formálódó pártrendszerekben első évtizedében, amikor tömegesen jelentek meg új pártok – ráadásul a különböző módokon megvalósuló választási együttműködések a pártok egyik túlélési stratégiájának bizonyultak.¹⁶¹ Mindebből pedig az következik, hogy számos esetben közel sem triviális annak megállapítása, hogy egy adott ciklus kezdetekor hány parlamenti párt létezik. (Így pl. bár a jelenlegi magyar parlamentben legkevesebb kilenc párt rendelkezik képviselővel,¹⁶² de az nyilvánvalóan nem állítható, hogy kilenc parlamenti párt van Magyarországon.) A részletesebb vizsgálatok megkezdése előtt itt is szükséges néhány előzetes szabályt lefektetni és kikötést tenni annak érdekében, hogy a számítások ésszerűbb alapokon nyugodjanak.

2.2.1. A választási együttműködések kezelése

Amint fentebb utaltam rá, a leggyakrabban előforduló problémát az okozza, hogy a pártok sok esetben nem önállóan, hanem más pártokkal való – egymástól jelentősen eltérő formában megnyilvánuló – együttműködés keretében mérettetik meg magukat a választásokon. A tág értelemben vett együttműködésnek két alapvető formája létezik: egyrészt a választási koalíció (amely jelentheti két vagy több párt közös listán való

¹⁶⁰ Kivéve az átmeneti (más – egymást nem kizáró – elnevezésekkel: ügyvivő, szakértői, válságkezelő stb.) kormányokat, amikor egy rendkívüli körülmény miatt a kormányalakításra nem a hagyományos módon, a parlamenti erőviszonyok alapul vételével kerül sor.

¹⁶¹ BAKKE-SITTER, 2015. A választási koalíciókra irányuló vizsgálatok szerint a posztkommunista térségben lényegesen gyakrabban fordul ez a fajta együttműködés, mint a nyugati demokráciákban (GOLDER, 2006; CHIRU, 2015; IBENSKAS, 2015). Ibenskas számításai alapján egyébként Magyarországon és Csehországban lényegesen kevesebb választási koalíciót kötöttek, mint Szlovákiában és Lengyelországban (IBENSKAS, 2015: 11.).

¹⁶² Amint az közismert, a Fidesz, az MSZP, a Jobbik, a KNDP, valamint az LMP saját frakcióval is rendelkezik, azonban további négy párt – DK, Együtt, PM, MLP – képviselői is jelen vannak a parlamentben (köszönhetően a 2014-es baloldali összefogásnak). És akkor még nem is beszéltünk a Fideszről, amely számos – lényegében semmiféle politikai önállósággal nem rendelkező – formációt is magába olvasztott (pl. Kiszgazda Polgári Egyesület, Nemzeti Fórum).

indulását és/vagy közös jelöltek indítását),¹⁶³ másrészt pedig a listára való felvétel, azaz amikor egy párt a saját listájára egy vagy több másik párt jelöltjeinek is helyet biztosít. A választásokat megelőző intézményesített együttműködés több okból is létrejöhet: a pártokat többnyire a szavazatmaximalizálási-taktikai okok vezetik,¹⁶⁴ de arra is találunk példát, amikor egy nagy párt abból a célból szövetkezik egy jelentéktelen formációval, hogy – az arculatát „frissítve” – további választói csoportot is megnyerhessen magának.¹⁶⁵ A pártok motivációitól függetlenül azonban leszögezhető, hogy ezek az együttműködések – megnehezítik a parlamenti pártok számának megállapítását, így valamilyen módon kezelni kell őket, hogy beilleszthetők legyenek a számításokba.

Ami a más párt listáján való bekerülést illeti, az így bejutó pártokat egyáltalán nem veszem számításba.¹⁶⁶ Kétségtelen, hogy ez a megoldás is biztosít egyfajta parlamenti jelenlétet az adott pártnak, de az általában néhány mandátumban testet öltő reprezentáció nem éri el azt a szintet, hogy a pártot önálló aktorként vegyük számításba – ráadásul a vizsgálatokat is aránytalanul megbonyolítaná, ha a valamennyi listát elemezni kellene a jelöltek párthovatartozását illetően.

A választási koalíciók kezelésére alapvetően két lehetőség van: a szövetséget vagy egyetlen egységként kell számításba venni, vagy pedig fel kell bontani „alkotóelemeire”. Álláspontom szerint mindkét megoldás mechanikus alkalmazása félrevezető és az eredményeket torzító hatással járhat, ugyanis ezek a szövetségek nagymértékben különböznek egymástól a tekintetben, hogy hány darab és milyen erősségű formációt fognak össze. (Így pl. az 1994-es szlovákiai választásokon csak hét formáció került be a parlamentbe, ám – a választási koalíciók és a közös listás indulások miatt – ez nem kevesebb, mint 16 különböző párt képviselőjét jelentette.¹⁶⁷ Közülük nyolc párt három vagy annál kevesebb mandátumot szerzett.) Amennyiben minden, a parlamentbe bejutó választási szövetséget felbontanánk és az őket alkotó – sokszor marginális – pártokat külön-külön vennénk számításba, a parlamenti pártok száma alaposan megugrana. Ugyanakkor az sem tűnik védhetőnek, hogy valamennyi választási szövetséget egy

¹⁶³ Vö. GOLDER, 2006: 195.

¹⁶⁴ Így pl. a nagyobb pártok a kormányra kerülés, a kisebbek pedig a parlamenti bejutás érdekében működnek együtt. A választási koalíciók megkötését indokolhatja a választási rendszer aránytalanságának kompenzálása (különösen a parlamenti küszöb meghaladása); valamint – főként fragmentált pártrendszereknél – a kormányzóképeség képének erősítése. Az egyes okok kifejtésére, valamint magyarázó erejük tesztelésére lásd: GOLDER, 2006; valamint – a posztkommunista Európa vonatkozásában – IBENSKAS, 2015.

¹⁶⁵ MEŠEZNIKOV, 2004: 84. Ilyen volt pl. az SZA (zöldek) jelöltjeinek felvétele a HZDS listájára 1994-ben.

¹⁶⁶ Vö. RYBÁŘ, 2004: 28–29. Így pl. Lengyelországban a megelőző ciklusban parlamenti képviselővel rendelkező ROP jelöltjei a 2001-es választásokon csak az LPR listáján kerültek be a Szejmbe.

¹⁶⁷ WIGHTMAN–SZOMOLÁNYI, 1995: 610.

formációként vegyünk figyelembe, ugyanis egyes esetekben az együttműködésben olyan pártok vesznek részt, amelyek az előéletük és/vagy támogatottságuk alapján külön-külön is releváns, saját arculattal rendelkező erőnek minősülnek.

A fenti megfontolások alapján a választási szövetségeket – esetenként némileg intuitív módon – három kategóriába sorolom, és különböző módon őket veszem számításba.

1. Szimmetrikus választási koalíciónak azon pártok együttműködését tekintem, amelyek önmagukban is releváns erőnek minősülnek (még akkor is, ha a szövetség nagyságrendileg sem egyforma erősségű pártokat tömörít magában). Magyarországról ide sorolom a 2002-es Fidesz–MDF választási szövetséget, Csehországból a KDU–ČSL és az US–DEU közös indulását (szintén 2002-ben), Lengyelországból pedig a 2001-es SLD–UP választási koalíciót. Bár az erőviszonyok alapján nyilvánvalóan sem a Fidesz–MDF, sem az SLD–UP szövetség nem volt egyenrangú, a választási együttműködés egyik esetben sem jelentette a politikai önállóság feladását – így pl. a parlamentben mindegyik párt önálló frakciót alapított (sőt, a magyar és a cseh szövetségnél a pártok ideológiai profilja is különbözött). A szimmetrikus választási koalícióknál a parlamenti pártok számának megállapításakor mindegyik pártot külön-külön veszem figyelembe.

2. Aszimmetrikusnak minősítem két vagy több párt szövetségét, ha abban egy domináns párt mellett olyan – többnyire marginális támogatottságú – pártok is részt vesznek, amelyek politikai előéletük és támogatottságuk alapján de facto nem minősíthetők önálló szereplőnek. Magyarországon elsőként a Fidesz–KDNP pártszövetséget kell itt megemlíteni: figyelemmel a két párt kapcsolatrendszerére és a politikai realitásokra, a KDNP-t 2006-tól már nem veszem számításba önálló erőként (ez egyben azt is jelenti, hogy a 2010-es és a 2014-es Fidesz–KDNP-kormányt nem kezelem valódi koalícióként).¹⁶⁸ A 2014-es Kormányváltás szövetség (MSZP–Együtt–DK–MLP–PM) kezelése szintén előzetes megfontolást igényel. Az MSZP-t természetesen parlamenti pártnak tekintem, de a négy szövetségest nem, ugyanis – noha néhány képviselővel jelen vannak a törvényhozásban¹⁶⁹ (frakciójuk viszont nincs) –, intézményesültségük 2014-ben még nem érte el azt a szintet, hogy a számítások során önálló pártként vegyem őket

¹⁶⁸ Bár a KDNP de jure természetesen önálló párt, de számos körülmény szól amellett, hogy politikai szempontból nem lehet önálló szereplőnek tekinteni. Így pl. a két párt a 2006–2014-es parlamenti választások mindegyikén kizárólag közös jelölteket indított; a közös kormányzásra nem mint koalícióra, hanem mint pártszövetségre tekintenek; valamint a KDNP lehetővé teszi a kettős párttagságot (a frakció nagy része egyben a Fidesznek is tagja). Utóbbiról lásd a KDNP Alapszabály 5. § (3) bekezdését:

http://kdn.hu/kdnp/part/a_keresztenydemokrata_neppart_alapszabalya

A két párt kormányzati kapcsolatáról lásd: MOLNÁR, 2014. Enyedi egyébként találón mutat rá, hogy a KDNP 2006-os feltámadása „*semmilyen strukturális jelentőséggel nem bír*” (ENYEDI, 2006a: 224.).

¹⁶⁹ Az új országgyűlésben a DK 4, az Együtt 3, a PM, valamint az MLP 1–1 mandátummal rendelkezik.

számításba.¹⁷⁰ Csehországban 1992-ben az ODS és a KDS közösen indult, a KSČM pedig a DL-lel alkotott választási szövetséget LB néven – itt értelemszerűen csak az ODS-t és a KSČM-et veszem figyelembe. Szlovákiában az 1994-es SV választási együttműködés (amely az SĎL mellett további négy marginális pártot – SDSS, SZS, HPSR – fogott össze), valamint a HZDS–RSS közös lista tartozik az aszimmetrikus szövetségek közé. Lengyelországban szintén két választási koalíciót kell megemlíteni: az 1991-es POC a PC és számos kisebb jobboldali formáció szövetségeként jött létre, a 2007-es LiD pedig az SLD-t és három kisebb párt együttműködésén alapult. Az utóbbi esetekben is csak a domináns pártokat veszem figyelembe.

3. Végezetül reflektálni kell azokra a választási koalíciókra is, amelyeknél nem mutatható ki egy egyértelműen domináns erő, viszont a tagjai önmagukban túlzottan súlytalanok ahhoz, hogy külön-külön vegyük számításba őket. Egy extrém, de valós példával megvilágítva: egy négy pártból álló, mindössze 6,5 %-ot elérő formáció (a cseh LSU 1992-ben) felbontása és négy pártként való beszámítása alaposan megnövelné a parlamenti pártok számát Csehországban. Ezeket a választási koalíciókat egyetlen formációként kezelem és saját nevük alatt veszem számításba őket. Szlovákiában az 1990-es évek különböző magyar formációit – figyelemmel arra, hogy a kezdetektől választási koalícióként indultak a választásokon – egyetlen pártként veszem számításba annak ellenére is, hogy a későbbi MKP-nak három párt (MKDM, Együttélés, MPP) egyesülésével jött létre.

2.2.2. További kikötések

A választási koalíciók áttekintése után szükséges néhány további speciális esetet is megtárgyalni a pártok azonosítását illetően.

1. Egyes esetekben a pártok tartós szövetséget (esernyőszervezeteket) hoztak létre, amelyeknél az együttműködés nem csak a választások előtti időszakra korlátozódott. Ilyen volt Lengyelországban az SLD, amely kezdetben az – SdRP vezetésével – több baloldali párt szövetségeként működött, és csak 1999-ben vált egységes párttá.¹⁷¹ Az AWS-t pedig egy mintegy 37 tagszervezetből álló választási pártként lehetett

¹⁷⁰ Megítélésem az a tény sem változtat, hogy a 2014-es európai parlamenti választásokon – röviddel a hazai választásokot követően – a DK és az Együtt-PM is önállóan indult és támogatottságuk alig maradt el az MSZP-étől.

¹⁷¹ Erről részletesebben lásd: MARKOWSKI, 2002: 54–56.; JASIEWICZ, 2008: 425–431.

jellemezni.¹⁷² Tekintettel a tagszervezetek korlátozott önállóságára, az előző két formációt a továbbiakban egy pártként veszem számításba.

2. A ciklus során megalakult – tipikusan egy másik parlamenti pártból kiszakadó – pártokat nem veszem figyelembe (akkor sem, ha saját frakciót alakítottak); amennyiben azonban később saját jogon is bekerültek a parlamentbe (mint pl. a MIÉP és az US 1998-ban), úgy természetesen feltüntettem őket a számítások során.

3. Lengyelországban az 1991-es választások során extrém mértékű, 29 formáció jutott parlamenti képviselőhöz. A vizsgálatokat racionalizálandó, a bejutó pártok közül csak azokat vonom be a számításokba, amelyek a választásokon legalább 3%-os támogatottságot értek el, azaz a többi, néhány képviselővel jelen levő pártot nem veszem figyelembe.

4. Szintén Lengyelországban a német kisebbséget képviselő formáció valójában nem tekinthető pártnak így a továbbiakban kimarad a vizsgálódásokból.¹⁷³

5. Végezetül külön ki kell térni a szlovák SDK esetére, amelyik még a fenti megfontolások után sem illeszthető be a számításokba. A SDK különlegességét az adja, hogy a formáció 1997-ben ugyan még csak egyfajta választási koalíció volt a *Mečiar*-ellenes pártok (KDH, DÚ, DS, SDSS, SZS) részvételével, ám az 1998-as választások előtt – reakcióként a választási szabályoknak a közös indulást igen hátrányosan érintő módosítására¹⁷⁴ – ténylegesen párttá alakult. Az SDK ugyanakkor de jure az előbbi öt párt *mellett* (és nem helyükbe lépve!) jött létre azzal, hogy az öt párt nem indult a választásokon, mintegy maguk helyett indítva az SDK-t, amelynek a jelöltjei előbbi pártokból – kényszerűen – kilépő tagokból kerültek ki.¹⁷⁵ Figyelemmel az SDK sajátos karakterére, a számítások során ezt a formációt nem nevesítem külön pártként, hanem – egyfajta fikcióként – az őt alkotó pártok közül a két legnagyobbinak (KDH, DÚ) a szövetségeként értelmezem.

Végezetül ismét hangsúlyozni szeretném, hogy az előbbi – talán aprólékosnak tűnő – kategorizálások és kikötések nem öncélúak. Mair modelljében, amelynek egyik lényegi pontja a kormányra jutás lehetőségének nyitottsága, különösen fontos annak vizsgálata, hogy hány párt kormányzott, illetve hány párt maradt tartósan ellenzéki pozícióban. Ahhoz, hogy az egyes pártok kormányzati szerepvállalását és interakcióit értelmezni lehessen, logikus módon először magukat a pártokat – mint a vizsgálatok alanyait – kell koherens módon és minél nagyobb pontossággal azonosítani.

¹⁷² MILLARD, 2010: 84–85.; a szervezetéről lásd SZCZERBIAK, 2007

¹⁷³ MILLARD, 2010: 186.

¹⁷⁴ LEBOVIČ, 1999: 45–46.

¹⁷⁵ MESEŽNIKOV, 1999: 54–58. A helyzetet tovább bonyolította, hogy az SDK alig két évvel a kormányra kerülése után lényegeiben alkotóelemire hullott szét.

A pártok azonosításánál és a számuk megállapításánál megkerülhetetlen a pártok relevanciájának kérdése. Sartori közismert meghatározása alapján egy párt egyrészt akkor minősül relevánsnak, ha koalíciós potenciállal rendelkezik, azaz szükséges a részvétele a lehetséges többségi kormány(ok) megalakításához. Ezentúl azon pártok is relevánsnak tekinthetők, amelyek az előbbi értelemben ugyan nem kormányképesek, viszont – jelentékeny mandátumarányuk következtében – a pártversenyt érdemben befolyásoló zsarolási potenciáljuk van.¹⁷⁶ Azok a pártok, amelyek egyik előző kritériumnak sem felelnek meg, irrelevánsnak minősülnek, és Sartori mintegy figyelmen kívül hagyja őket a pártok számának megállapítása – valamint a pártok versenyének tipizálása – során. Erre tekintettel felmerülhet a kérdés, miszerint a vizsgálatok során célszerű lenne-e a relevancia szűrőjét alkalmazva a pártok egy részét kihagyni a számításokból. A későbbiekben részletesen kifejtett megfontolásokból azonban a Sartori-féle distinkciót nem alkalmazom, azaz valamennyi parlamenti pártot számításba veszek. Ennek az az oka, hogy a parlamenti pártok szintjén nagyfokú fluktuációt mutató pártrendszerekben hiányzik az az állandóság, amely alapján a koalícióképeség tekintetében megalapozottan állást lehetne foglalni. (Sartori egyébként a zsarolási potenciálnál azt az olasz és francia kommunista pártot említette példaként, amelyek a könyv írásakor immár három évtizede meghatározói szereplői voltak a pártok versenyének.)¹⁷⁷ Amint látni fogjuk, a négy államban azonosított összesen 57 parlamenti pártból csak egyetlen párt esetén lehetséges teljes egyértelműséggel megállapítani a zsarolási potenciálban megnyilvánuló relevanciát. Ezen túl amellet is érvelni fogok, hogy a pártokat nem lehet aggály nélkül besorolni a koalícióképes, illetve koalícióképtelen kategóriákba, és ezzel együtt a releváns / nem releváns felosztás is túl képlékenynek bizonyulna.

¹⁷⁶ SARTORI, [1976] 2005: 107–108

¹⁷⁷ Mair egy kapcsolódó írásában szintén olyan példákat hozott az irreleváns pártokra (a Liberális Párt és a különböző észak-ír formációk az Egyesült Királyság parlamentjében), amelyek tartós képvisellel rendelkeztek a törvényhozásban, és ezzel a rendszerszintű jelentőségük egyértelműen megállapítható (MAIR, 2001: 34.).

2.3. Az azonosított kormányok

A következőkben azt tekintem át, hogy a felvázolt kritériumrendszer alapján melyik országban hány és milyen összetételű kormányt lehet beazonosítani. A 2–5. ábrákból az is kiderül, hogy milyen volt a kormányváltások jellege.¹⁷⁸

Magyarországon nyolc kormányt lehet elkülöníteni, amelyek közül mindössze egy alakult meg a ciklus alatt. A hét kormányváltásból hat teljesíti a zárt struktúrájú verseny kritériumait. Utóbbiaknál a kormány pártösszetétele négy esetben teljes egészében kicserélődött, két alkalommal pedig változatlan maradt. Részleges kormányváltás mindössze egy alkalommal fordult elő. A koalíciós variációk ismétlődése szintén jól kitapintható: az eddigi választások után felálló hét kormány mindössze négyféle formulát mutatott. A zártság ezen aspektusát tovább erősíti a tény, hogy az utolsó négy választás során már csak kétféle koalíció ismétlődött.

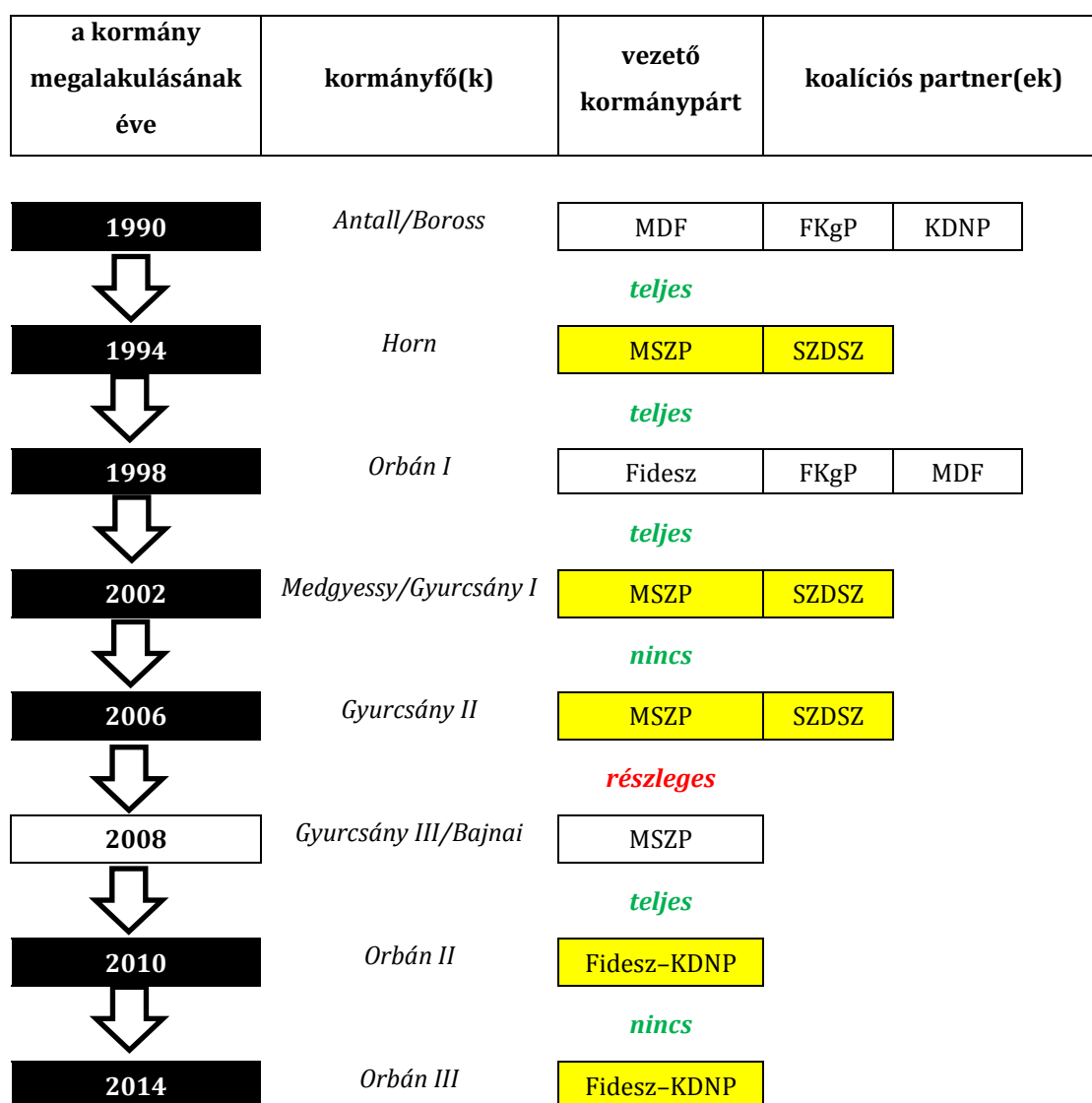
Csehországban 11 kormány azonosítható, ezeknek mintegy harmada nem a választásokat követően alakult meg. A rendszerváltás utáni cseh politika egyik sajátosságaként három alkalommal rendkívüli (ideiglenes) kabinet lépett hivatalba. Az eddigi 10 kormányváltás alkalmával csak egy esetben állt fel ismét ugyanaz a koalíció. További hat esetben teljesen megváltozott a kormány összetétele, viszont három ízben csak részlegesen cserélődtek ki a kormánypártok – mindezek alapján a verseny struktúrája valamelyest közelebb áll a nyitotthoz, mint a zárthoz. Az eddigi nyolc választások után felálló kormány hétféle variációt mutatott – azaz az innováció intenzíven jelen van a kormányalakításoknál. Szlovákiában a vizsgált időszakban kilenc kormányt lehet elkülöníteni, amelyek közül kettő a ciklus során alakult meg. A négy állam közül Szlovákia az egyetlen, ahol egy kormányváltás során sem maradt változatlan a kormány pártösszetétele: kétszer részlegesen, hat alkalommal pedig teljesen kicserélődtek a kormánypártok – ennek megfelelően valamennyi eddigi kormány összetétele különböző volt.

A lengyelországi adatok annyiban megegyeznek a csehországgal, hogy itt is 11 kormány lépett hivatalba és így tíz kormányváltásra került sor. Ebből öt alkalommal teljesen lecserélődtek a kormánypártok, egyszer pedig változatlan maradt a koalíció összetétele.¹⁷⁹ Ezentúl négy részleges kormányváltás is történt, amelyek mindegyike a ciklus alatt következett be.

¹⁷⁸ A *kormány megalakulásának éve* oszlopban fehér háttérrel jelölöm a ciklus közben – tehát nem a választásokat követően – megalakult kormányokat. Sárga háttérrel jelölöm azokat a kormányokat, amelyeknek az összetétele egy korábbi/későbbi mintát ismétel.

¹⁷⁹ Vö. MILLARD, 2010: 198. Az általam vázoltakkal szemben Millard 2005-ig valamennyi kormányváltást teljesnek (még hozzá kifejezetten a mairi értelemben vett teljesnek) írt le – igaz, a szerző csak a választások utáni kormányváltásokra értette ezt.

2. ábra - A kormányváltások jellege Magyarországon

3. ábra - A kormányváltások jellege Csehországban

a kormány megalakulásának éve	kormányfő(k)	vezető kormánypárt	koalíciós partner(ek)
1992	Klaus I	ODS(–KDS)	KDU–ČSL ODA
		nincs ^a	
1996	Klaus II	ODS	KDU–ČSL ODA
		teljes	
1998	Tošovský	rendkívüli ^b	
		teljes	
1998	Zeman	ČSSD	
		részleges	
2002	Špidla/Gross/Paroubek	ČSSD	KDU–ČSL US–DEU
		teljes	
2006	Topolánek I	ODS	
		részleges	
2007	Topolánek II	ODS	KDU–ČSL SZ
		teljes	
2009	Fischer	rendkívüli ^c	
		teljes	
2010	Nečas	ODS	TOP09 VV
		teljes	
2013	Rusnok	rendkívüli ^d	
		teljes	
2014	Sobotka	ČSSD	ANO2011 KDU–ČSL

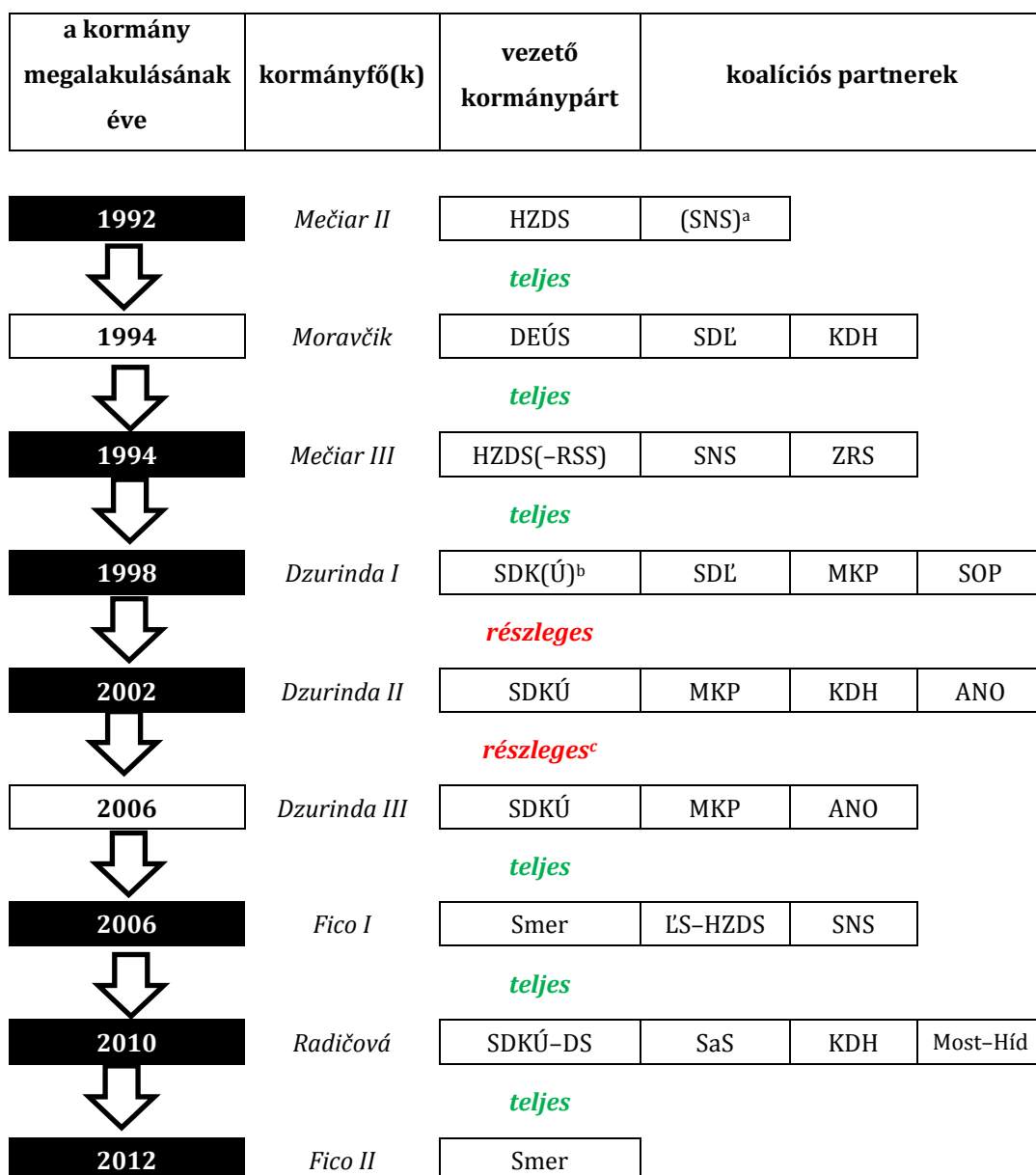
^a A KDS 1996-ban beolvadt az ODS-be, így az 1992-es és az 1996-os koalíció összetételét megegyezőnek tekintem.

^b A Tošovský-kormány megalakulása után az ODS-ből kiléptek a Klaus-ellenes, az új kormányt támogató képviselők és egy új pártot alapítottak US néven. A Tošovský-kormánynak tehát rövidesen nem voltak ODS-es miniszterei (ČABADA et al., 2014: 150.; HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1336–1337.).

^c A Fischer-kormány pártpolitikusok nélkül, tisztán szakértői kormányként lépett hivatalba (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1343.).

^d A Rusnok-kabinet lényegében Zeman köztársasági „bábáskodása” révén jött létre párttagokból álló ügyvezető kormányként (HLOUŠEK, 2014: 108–112.; STEGMAIER–LINEK, 2014: 386.)

4. ábra - A kormányváltások jellege Szlovákiában

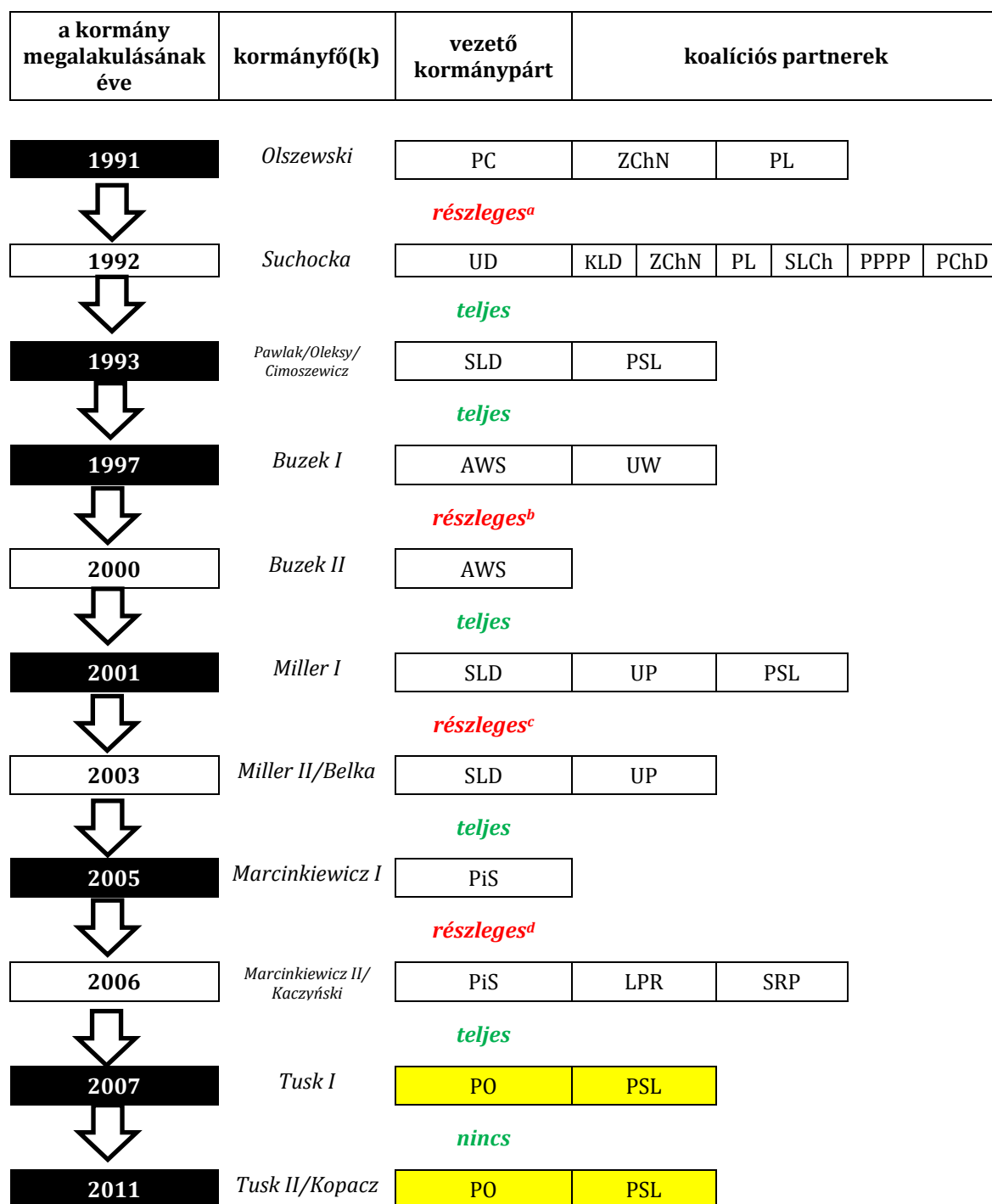

^a Amint arra a 2.1.3. alponban már utaltam, nem egyértelmű annak megítélése, hogy az SNS kormánypárt volt-e – és így a második *Mečiar*-kabinet koalíciós kormányának minősült-e –, azonban magam annak tekintem.

^b Az SDK speciális helyzetére lásd a 2.2.2. alponatot. A párt már a ciklus során felbomlott; utódja az SDKÚ lett.

^c A KDH 2006. februárban kilépett a koalícióból.

5. ábra - A kormányváltások jellege Lengyelországban

^a A parlamenti többséget a megalakulása óta nélkülöző *Olszewski*-kormánytól 1992. júniusban vonták meg a bizalmat a Szejmben.

^b Az UW 2000. júniusban kilépett a koalícióból.

^c *Miller* 2003. márciusban kizárta a PSL-t a kormányból.

^d A 2005-ös választásokat követően a PiS kezdetben egyedül kormányzott kisebbségben az LPR és az SRP támogatásával, majd 2006. májusban az előbbi két pártot formálisan is beemelte a koalícióba.

3. AZ INDIKÁTOROK VIZSGÁLATA

A vizsgálatok alapegységeinek tisztázását követően jelen fejezet célja az, hogy a három indikátor alapján megvizsgálja a visegrádi pártrendszerek alakulását. Amint látni fogjuk, egyik indikátor alkalmazása sem minősül problémamentesnek; mindhárom esetben felmerülnek olyan értelmezési-adaptálási dilemmák, amelyek némileg megnehezítik a négy pártrendszer pontos leírását.

3.1. A kormányváltások

Mair első indikátora látszólag kevésbé komplex, azonban itt is felmerülnek átgondolásra érdemes kérdések. A következőkben elsőként a kormányváltások jellegét tárgyalom, majd a számomra leginkább érdekesnek tűnő típussal, a részleges kormányváltással kapcsolatban teszek néhány észrevételt.

3.1.1. A kormányváltások jellege

A kormányváltások jellegének elemzése előtt szükségesnek tartok egy rövid kitérőt tenni a kormányok azonosításával kapcsolatban. A kormányváltás jellege (semmilyen / teljes / részleges) értelemszerűen két tényezőtől függ: az előd- és az utódkormány pártösszetételétől. Azonban a vizsgálatok eredményét a kormányok sorrendje is befolyásolja, így az sem mindegy, hogy melyik kormány melyikkel kerül „kapcsolatba”. A modell ebből a szempontból igen érzékeny, ugyanis minden egyes kormány beiktatása vagy kivétele a modellből két kormányváltást is befolyásol(hat), hiszen – az első és az utolsó kivételével – minden kabinet egyben előd- és utódkormány is. A fentiekben egy lehetséges – általam koherensnek és logikusnak vélt – értelmezést adtam a vizsgálandó kormányok köréről, azonban meg kell jegyezni, hogy amennyiben más módon történne meg a kormányok azonosítása és elkülönítése (így pl. kiiktatásra kerülnének a rendkívüli és/vagy a rövid ideig hivatalban levő kormányok), úgy megváltoznának az egyes kormányok kapcsolódási pontjai, ami által egy vagy több teljes kormányváltás átminősülhet részlegessé (vagy fordítva; a problémára még visszatérek a 4.4.2. alpontban).

A fentebb jelzett kritériumok alapján a négy államban összesen 35 kormányváltást lehet kimutatni. A kormányváltások megoszlása az alábbi képet mutatja:

3. táblázat - A kormányváltások jellege

	teljes+semmilyen együtt			részleges	összesen
	teljes	semmilyen			
Magyarország	4 (57,1%)	2 (28,6%)	6 (85,7%)	1 (14,3%)	7
Csehország	7 (70%)	1 (10%)	8 (80%)	2 (20%)	10
Szlovákia	6 (75%)	0 (0%)	6 (75%)	2 (25%)	8
Lengyelország	5 (50%)	1 (10%)	6 (60%)	4 (40%)	10
Összesen	22 (62,9%)	4 (11,4%)	26 (74,2%)	9 (25,7%)	35

Forrás: saját számítások a 2-5. ábrák alapján

Amint az összesítésből kitűnik, a kormánypártok teljes lecserélődését eredményező kormányváltások abszolút többségben vannak. A kormányváltások bő harmada minősíthető részlegesnek; a kabinet összetételét nem érintő kormányváltások azonban kivételesen fordulnak elő.

Az általános képtől egyértelműen a magyar pártrendszer tér el a leginkább: mind a részleges kormányváltások alacsony száma, mind pedig a kormány összetételét nem érintő két kormányváltás kiemeli a négy állam közül. Így a zárt struktúrájú versenyre jellemző kormányváltások együttes aránya a magyar pártrendszerben a legmagasabb (85,7%). Az egymástól alig különböző cseh és szlovák értékek is közelebb állnak a zárt versenyhez; a Lengyelországnál kalkulált 50% viszont kevés jelét mutatja a záródásnak.

Mair a teljes, valamennyi párt kicserélődésével járó, valamint a változatlan pártösszetételű kormányváltást egyaránt a zárt struktúrájú versenyhez társította. A táblázatból kiolvasható, hogy az előbbi típusú kormányváltás sokkal gyakrabban (20 alkalommal) volt kimutatható, mint az utóbbi (négy alkalom). Bár Mair a

pártcserélődéssel nem járó kormányváltást a verseny záródásának szempontjából egyenrangúként kezelte a teljes kormányváltással, álláspontom szerint a pártverseny kiszámíthatóságának sokkal jellemzőbb megnyilvánulása lehet az, amikor egy kormány a választásokat követően változatlan pártösszetétel mellett marad hivatalban.¹⁸⁰ A *non-alternation* primátusa a *wholesale alternation*-nel szemben arra vezethető vissza, hogy egy pártrendszerben sokkal „könnyebb” teljes kormányváltást felmutatni, mint változatlan pártösszetétellel hivatalban tartani egy kormányt.¹⁸¹ Utóbbi mintegy előfeltételezi a pártok állandóságát és a szavazói preferenciák bizonyos szintű tartósságát, amik – mint a kiszámíthatóság jegyei – a zárt struktúrájú versenyek a sajátosságai.

Arra, hogy a kabinet ilyen módon tudta megtartani a hatalmát, mindössze négy példát találunk: Magyarországon az MSZP–SZDSZ-kormány 2006-ban, a Fidesz–KDNP-kormány 2010-ben maradt hivatalban; Csehországban az ODS–KDU–ČSL–ODA-koalíció 1996-ban, Lengyelországban pedig a PO–PSL-koalíció 2011-ben őrizte meg kormányzati pozícióját. Mindez különösen érdekes, ha az adatokat a nyugati demokráciákkal állítjuk párhuzamba. Lundell 19 állam 309 parlamenti választásának vizsgálatát követően arra jutott, hogy a kormányváltások több mint 60%-a *non-alternation* jellegű volt.¹⁸² Bár a szerző más módszertan alapján dolgozott (így pl. a kormányváltást akkor is semmilyennek vette, ha a kormány összetételében csak kisebb változás következett be; illetve amennyiben a korábbi koalícióból mindössze egy kis párt marad őrzi meg kormányzati pozícióját, akkor ez a szerző szerint inkább teljes kormányváltás),¹⁸³ ezért az összevetés csak korlátozott érvényű lehet, de a két adat közti hatalmas különbség (10% vs. 61%) egyértelművé teszi, hogy a kelet-közép-európai új pártrendszerekben mit is jelent a *non-alternation* kivételessége.

¹⁸⁰ Bár Müller-Rommel nem utalt erre a gondolatmenetre, figyelemre méltó, hogy az indikátor operacionalizációja során a teljes és a semmilyen kormányváltást nem kezelte egyenrangúként; előbbi a semmilyen és a részleges kormányváltás közé ékelődött be (MÜLLER-ROMMEL, 2005: 671–673.).

¹⁸¹ Amint a 46-os lábjegyzetben utaltam rá, Mair az eredeti elméletét (nyitott verseny = részleges kormányváltás – MAIR, 1996: 95) úgy módosította, hogy a nyitott versenyt vagy a részleges kormányváltás, vagy a részleges és a teljes kormányváltás váltakozása jellemzi (MAIR, 1997: 212.). Ezzel a korrekcióval Mair mintegy „leértékelte” a teljes kormányváltást, arra utalva, hogy ez a nyitott versenyben is könnyen előfordulhat. Itt kell megjegyezni, hogy a részleges kormányváltás nem okvetlenül csökkenti a verseny kiszámíthatóságát (CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010: 12.).

¹⁸² LUNDELL, 2011: 161.

¹⁸³ A szerző a határ meghúzásánál a kormánypártok, illetve az ellenzéki pártok által birtokolt parlamenti mandátumokból (tehát – Mairrel szemben – nem a miniszteri posztokból) indul ki. A részleges kormányváltást Lundell azon esetekben állapítja meg, amikor a mandátumok több mint 20%-a, de kevesebb, mint 80%-a alakul át kormánypártiból ellenzéki mandátummá vagy fordítva. 20% alatti mandátumfluktuáció esetén a kormányváltás jellege semmilyen, felette pedig teljes.

3.1.2. A részleges kormányváltások kérdése

Mindezek után érdemes a részleges kormányváltásokat közelebbről is megvizsgálni. Amint fentebb utaltam rá, a részleges kormányváltást Mair alapvetően úgy írja le, hogy az újonnan hivatalba lépő kormány legalább egy olyan pártot is tartalmaz, amely a korábbi kabinetnek is tagja volt.¹⁸⁴ Amennyiben alaposabban megnézzük a visegrádi államokban detektált kilenc részleges kormányváltást, az egyes esetek három különböző típusba sorolhatóak be.

Az első körbe azok a kormányváltások tartoznak, amelyek során a kormánypártok egy része megőrzi kormányzati pozícióját és a távozó koalíciós partner(ek) helyébe új párt(ok) lép(nek). A 2002-es szlovákiai részleges kormányváltás sajátossága az volt, hogy a korábbi kormányból azért „esett ki” két párt (az SDL és a SOP), mert ekkor már be sem jutottak a parlamentbe; helyükre az ANO lépett (illetve az a KDH, amely az SDK részeként de facto az első *Dzurinda*-kormányban is részt vett.) Vagyis ebben az esetben egyik kormánypárt részéről sem történt ellenzékbe vonulás. Arra, hogy egy korábbi kormánypárt úgy kerül ellenzékbe, hogy az egykori koalíciós partnerei – immár más pártokkal kiegészülve – folytatják a kormányzást, mindössze egyetlen példát találunk (Lengyelországban 1992-ben a PC mint vezető kormánypárt távozott a koalícióból, de a ZChN és a PL továbbra is kormányon maradtak.) (Ugyanakkor azt is ki kell emelni, a lengyel példa inkább csak formailag hasonlít a német, holland stb. részleges kormányváltásokra, ugyanis Lengyelországban ebben a ciklusban – a rendkívül fragmentált szerkezetű és instabil frakciókból álló törvényhozásban – a kormányalakítás pusztán a törékeny, ideiglenesnek minősülő parlamenti többség biztosításáról szólt.)

Ettől élesen elkülönülnek azok az esetek, amikor a kormány pártösszetétele valamely koalíciós partner kilépése miatt változik meg. A négy ilyen eset mindegyikében az történt, hogy a kisebbik kormánypárt a vezető kormánypárttal való konfliktusa miatt a ciklus alatt elhagyta a koalíciót. A belépések (kiegészülések) megint csak sajátos esetkörét képezik a részleges kormányváltásoknak. A táblázatban feltüntetett három esetből kétszer (Lengyelország, 2006; Csehország 2007) arról volt szó, hogy egy egypárti kisebbségi kabinet a stabilabb kormányzás érdekében (illetve Csehországban eleve a sikeres bizalmi szavazás érdekében) bevont maga mellé két kisebb koalíciós partnert (az SPR-t és az LPR-t, illetve a KDU-ČSL-t és a SZ-t) – mindkét esetben a ciklus során. A harmadik esetben (Csehország, 2002) a kiegészülésre a választásokat követően került sor: a ČSSD úgy

¹⁸⁴ MAIR, 1996:91.

folytatta a kormányzást, hogy a korábbi egypárti kabinethez csatlakozott a KDU–ČSL és az US–DEU. A 4. táblázat ezeket a részleges kormányváltásokat veszi számba.

4. táblázat - A részleges kormányváltások típusai és megoszlása

	A részleges kormányváltás típusai		
	Cserélődés	Kilépés („Szűkítés”)	Belépés („Kiegészülés”)
Magyarország	–	1 2008: SZDSZ	–
Csehország	–	–	2 2002: KDU–ČSL + US–DEU 2007: KDU–ČSL + SZ
Szlovákia	1 2002: SDL+SOP helyett KDH + ANO	1 2006: KDH	–
Lengyelország	1 1992: PC helyett UD + KLD + SLCh + PPPP + PChD	2 2000: UW 2003: PSL	1 2006: LPR + SRP
Összesen	2	4	3

Megjegyzés: a közvetlenül a választások után bekövetkező kormányváltásokat dőlten szedtem

Forrás: saját szerkesztés a 2–5. ábrák alapján

Ez a fajta bontás azért lehet érdekes, mert rávilágít arra, hogy a pártok cserélődésén alapuló részleges kormányváltás jóval kisebb számban fordult elő a négy vizsgált államban, mint a kormányból való kilépések, illetve belépések. Ahhoz, hogy mindennek az okait megértsük, érdemes egy kisebb kitérőt tenni. Mair a részleges kormányváltást elsősorban a német, holland és az olasz példán keresztül értelmezi. Ezekben az országokban a részleges kormányváltások „letéteményeseiként” olyan pártokat emel ki, amelyek több évtizedeken keresztül folyamatosan kormányon vannak, és ez alatt többször cserélődnek a náluk mindig kisebb (DC, Olaszország) vagy mindig nagyobb (FDP, Németország), illetve hol kisebb, hol nagyobb (KVP/CDA, Hollandia) koalíciós partnerek.¹⁸⁵ A szerző ezen kívül további három olyan országot (Belgium, Finnország,

¹⁸⁵ Uo.

Luxemburg) is megemlíti, amelyekben szintén a részleges kormányváltás az általános, azonban – szemben az előbbi három állammal – nincs olyan párt, amelyik folyamatosan kormányon lenne.¹⁸⁶

A fenti csoportosítás mellett azonban az említett pártrendszereket az alapján is fel lehet osztani, hogy mennyiben jellemző a meghatározó pártokra, hogy több – szintén meghatározó – párttal is képesek koalícióra lépni. A német, a holland, a finn vagy a luxemburgi példa lényege az volt, hogy a pártrendszer gerincét képező pártok ezekben az országokban évtizedeken át lényegében minden lehetséges kombinációban képesek voltak kormányozni. Az olasz minta ugyanakkor élesen elüt ettől, ugyanis ott a második legerősebb kommunista párt mindvégig ki volt zárva a kormányzásból, így a kormányalakítás során pusztán az volt a kérdés, hogy a kereszténydemokraták egyedül kormányoznak vagy koalícióra lépnek-e egy, de inkább több kisebb párttal.

A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy a részleges kormányváltás előfordulásának valószínűségét egyrészt az növeli, ha a meghatározó pártok közül minél több rendelkezik többirányú koalíciós potenciállal. A másik „hajlamosító tényező” pedig az lehet, ha – az olasz kereszténydemokraták mintájára – a legerősebb párt folyamatosan kormányon van, de a koalíciós partnerei (ha vannak egyáltalán) ciklusról ciklusra változnak.

Ami a többirányú koalícióképeséget illeti, a négy visegrádi állam kormányalakítási gyakorlatát áttekintve mindössze két olyan pártot találunk, amelyek koalíciós potenciálja egyértelműen átlépte a blokkhatárokat.¹⁸⁷ Lengyelországban a PSL négy különböző kormánynak volt tagja (5. ábra): két alkalommal (1993, 2001) a posztkommunista SLD-vel, majd szintén két alkalommal (2007, 2011) a Szolidaritás gyökerekkel rendelkező PO-val lépett koalícióra. A párt hivatalorientáltsága, valamint a pragmatikusságot az ideológiák elé helyező politizálása eredményezte azt, hogy a parasztpárt a rendszerváltás óta mintegy 14 évet töltött kormányon.¹⁸⁸ Csehországban a KDU-ČSL bizonyult koalícióképesnek a jobboldal és a baloldal irányába is. A párt az 1990-es évek közepétől tudatosan igyekezett egy olyan kulcspozícióban levő formációként definiálni magát, amely – a jobboldali kormányokban való folyamatos szerepvállalása ellenére – a

¹⁸⁶ Bár Luxemburgban a CSV a második világháború után egészen 2013-ig mindössze öt évet töltött ellenzékben, így sokkal hosszabb ideig volt kormányon, mint pl. a német FDP (DUMONT-KIES, 2015).

¹⁸⁷ Sartori szerint növeli egy párt súlyát, amennyiben koalíciós partnerként szükség van rá egy vagy több lehetséges többségi kormányban (SARTORI, 2005 [1976]: 107–108. [122–123.]). Megítélésem szerint mind a PSL, mind a KDU-ČSL igazolja Sartori állítását, miszerint a kis pártok is rendelkezhetnek erős alkuképességgel.

¹⁸⁸ WIATR, 1999: 163.; SZCZERBIAK, 2008: 433. A PSL *office-seeking* karaktere azzal magyarázható, hogy a párt fő célja a saját, jól körülhatárolható választói bázisa (agrártermelők) helyzetének javítása.

szociáldemokraták irányában sem zárt.¹⁸⁹ A jelenlegi az ötödik (amennyiben az 1990–1992-es időszakot is figyelembe vennénk, a hatodik) kabinet, amelyben részt vesznek a kereszténydemokraták; három alkalommal – az ODS vezette – jobbközép, kétszer pedig – a ČSSD partnereként – egy balközép koalícióban vettek részt a kormányzásban. (A kereszténydemokraták a vizsgált időszakban így 13 éven át voltak kormányon.¹⁹⁰) A párt két esetben volt részese részleges kormányváltásnak (2002-ben és 2007-ben); mindkét alkalommal „belépő” pártnak minősültek. Alapvetően tehát mindkét párt centrista jelleget mutató, kisebb erőnek minősíthető, így a szerepük némileg az FDP-re hasonlít, azzal a nyilvánvaló különbséggel, hogy egyikük sem tudott annyi időt kormányon tölteni (arányaiban sem), mint a német szabaddemokraták. (A másik eltérés pedig abban mutatkozik meg, hogy sem a KDU–ČSL, sem pedig a PSL nem volt érintve a pártok cserélődésén alapuló kormányváltás által.¹⁹¹)

Összességében tehát elmondható, hogy azzal, hogy mindössze két pártról jelenthető ki, hogy a blokkokon átívelő koalíciós potenciállal rendelkezik, a „klasszikus” részleges kormányváltás esélyei csökkennek, és így a *partial alternation* forrása elsősorban a kormányból való kilépés, illetve az oda történő belépés. Ez elvezet a fentebb említett olasz mintához, hiszen ez a pártrendszer működött úgy, hogy a DC mint legnagyobb párt megszakítás nélkül kormányzott, de az általa vezetett koalíció (ha éppen nem egyedül kormányzott) folyamatosan bővült vagy szűkült, ahogyan be-, illetve kiléptek a kisebb pártok. A korábbi pontok alapján viszont könnyen belátható, hogy a visegrádi országokban egyik pártrendszerben találjuk nyomát ennek az olasz mintának, hiszen hasonló dominanciájú párt nem alakult ki, ugyanis a ki- és belépések sem egy ugyanazon párt által vezetett kormányt érintik.

A pártok cserélődésével járó, illetve a ki- és belépéseken alapuló kormányváltásokat illetően az a kérdés is feltehető, hogy a kettő közül melyik mintázat csökkenti jobban a verseny (azaz a kormányalakítás) kiszámíthatóságát. Itt arra kell visszautalni, hogy Mair

¹⁸⁹ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 143. Az, hogy a kereszténydemokraták mindkét nagy párt számára elfogadhatóak koalíciós partnerként, részben azzal magyarázható, hogy ideológiai alapállásukban egyszerre van jelen a piacpártiság és az aktívabb szociálpolitika iránti igény (KOPEČEK: 2006: 129. vö. HOLUBEC–RAE, 2010: 197.).

¹⁹⁰ Megjegyzendő, hogy a koalíciós részvétel valószínűségét modellező számítások alapján a KDU–ČSL-nek 1998-ban is „helye lett volna” a kormányban (SAVAGE, 2013: 13.), de a választásokat követő rendkívül bonyolult helyzetben végül nem jöhetett létre ez a koalíció (erről részletesebben lásd az 5.3.2. alpontot).

¹⁹¹ A KDU–ČSL-nél annyiban árnyalni kell a képet, hogy amennyiben a 3. ábrából a rendkívüli kormányokat, valamint – a bizalmi szavazás elbukása miatt – csak rövid ideig, ügyvezető jelleggel működő első *Topolánek*-kabinetet kivesszük (ahogyan azt pl. Csasal Bértoa és Mair teszi – lásd a 4.4.2. alpontot), úgy a 2007-es kormányváltás már pártcserélődésnek minősül, amelyben a kereszténydemokraták jelentik a kormányban maradó pártot.

a részleges kormányváltásokat azért tartotta érdekesnek, mert ezek – szemben a teljes kormányváltásokkal – azt tükrözik, hogy egyes pártok több irányban is koalícióképesek lehetnek, és/vagy eleve nem is létezik két, egymástól világosan elkülönülő, átjárhatatlan blokk (kormányzati alternatíva). Bizonyos mértékig természetesen a ki- és belépések is csökkentik a verseny kiszámíthatóságát, hiszen ezek a kormányváltások mindig azt jelentik, hogy egy nagyobb párt akár egyedül, akár – változó számú – koalíciós partnerekkel is képes kormányozni. (A visegrádi államokban leggyakrabban előforduló ciklus alatti kilépés pedig azt igazolja, hogy a kormánypártok együttműködése, azaz a közös kormányzás iránti elkötelezettség nem volt kellően szilárd.) De ennél álláspontom szerint fontosabb az az a tény, hogy önmagában abból, hogy egy (kisebb) párt kilép a koalícióból, nem következik az, hogy a másik (nagyobb) rivális párttal is hajlandó lenne együtt kormányozni – vagyis a Mair által fontosnak tartott blokkszerkezet alapjai ezzel nem változnak meg. (Egy példával megvilágítva: azzal, hogy az 2008-ban SZDSZ kilépett a koalícióból, a szabad demokraták még nem kerültek át a másik blokkba.) Hasonló a helyzet a belépésnél: az, hogy az SRP és az LPR nem egyből a 2005-ös választások után, hanem csak egy évvel később csatlakozott a PiS-hez, szintén nem jelenti azt, hogy az előbbi két párt a rivális PO-val is koalícióra tudott volna lépni.

A részleges kormányváltás kapcsán még egy felvetést érdemes megtárgyalni. Casal Bértoa és Mair a 13 posztkommunista pártrendszer vizsgáló írásukban arra mutattak rá, hogy ahol a pártrendszer intézményesültsége magasabb szintet ért el, a kormányok pártösszetétele ritkábban változik, és ezek a változások inkább a ciklusok között (a választások után) következnek be. Ezzel szemben a nyitott struktúrájú versenyenél sűrűbben változik a kormánypártok kiléte és koalíciós viszonyok átalakulása nagyobb eséllyel történik a ciklus alatt.¹⁹² Az 5. táblázat azt foglalja össze, hogy hány alkalommal és milyen módon változott a kormányok pártösszetétele.

¹⁹² CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 87.

5. táblázat - A kormányok pártösszetételének változásai

	ciklusok között	ciklus alatt	összesen
Magyarország	4	1	5
Csehország	5	4	9
Szlovákia	6	2	8
Lengyelország	5	4	9

Forrás: saját összeállítás az 2–5. ábrák alapján

Az eredmények csak részben igazolják vissza a szerzők meglátását. A disszertáció következő fejezetében a legzártabbnak minősülő magyar pártrendszerben változott a legkevesebb alkalommal a kormányok pártösszetétele, és ezek közül mindössze egy (az SZDSZ 2008-as kilépése a koalícióból) esett ciklus alatti időszakra. A második legzártabbnak bizonyuló cseh pártrendszer viszont – Lengyelországgal együtt – a skála másik végpontján található: egyrészt a kormánypártok ebben a két országban cserélődtek a leggyakrabban, másrészt pedig a változások közel fele ciklus alatt következett be. A legnagyobb fokú nyitottságot mutató szlovák pártrendszerben viszont eggyel kevesebb alkalommal, nyolcszor változott a kormány pártösszetétele – ráadásul ezek közül csak kettő következett be a ciklus alatt.

3.2. A koalíciós variációk

Mair második indikátora a kormányok (többnyire koalíciók) pártösszetételére vonatkozik. A 6. táblázat egyrészt azt mutatja meg, hogy az egyes országokban a koalíciók (beleértve az egypárti kormányokat is) mekkora hányadáról mondható el, hogy más alkalommal is állt már fenn ugyanilyen összetételű kabinet; illetve hogyan alakult az ismétlődő koalíciók összesített hivatali ideje.

6. táblázat - Innováció és ismétlődés a kormányalakítási gyakorlatban

	kormányok száma	koalíciós variációk száma	ismétlődő koalíciók száma	ismétlődő koalíciók összesített hivatali ideje ^a	
				év	%
Magyarország	8	5	5 (3+2)	20	71,4%
Csehország	11	10	2	5,5	22%
Szlovákia	9	9	-	0	0%
Lengyelország	11	10	2	8	33,3%

^aFeltételezve, hogy a jelenleg hivatalban levő kormányok kitöltik a megbízatási idejüket

Forrás: saját számítások a 2-5. ábrák alapján

Amint a táblázatból kitűnik, a négy pártrendszerben a kormányalakítási gyakorlatot sokkal inkább az innováció határozza meg, mint a megszokott koalíciók váltakozása. Összehasonlításként: Casal Bértoa és Mair az 1848–2013-as időtávot átfogó számításai alapján az európai államokban az összesen vizsgált 2032 évből 1445 év (71,1%) ismétlődő összetételű kormányok jegyében telt el.¹⁹³ A táblázat alapján Magyarországon szinte pontosan ugyanez az arány, viszont a másik három országban az innováció a főszabály.

Ahogy tehát az első indikátornál, úgy a magyar értékek itt is elütnek a másik három államtól. Azzal, hogy MSZP–SZDSZ-koalíció három alkalommal, Fidesz–KDNP-kormány pedig kétszer volt hivatalban, messze a hazai pártrendszer minősül a legzártabbnak. A rendszerváltás óta eltelt 25 évből 15 évet az ismétlődő koalíciók jellemeztek – ez hosszabb időszakot jelent, mint a másik három állam együttes értéke. A másik három államban az ismétlődő koalíciók kivételesnek minősülnek. Szlovákiában a kormányalakítást eddig teljes egészében az innováció határozta meg: valamennyi eddigi kormány összetétele különbözött az elődjeitől. Amint fentebb említettem, Csehországban

¹⁹³ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 7.

az ODS-KDU-ČSL-ODA-koalíció, Lengyelországban pedig a PO-PSL-kormány lépett két alkalommal is hivatalba.¹⁹⁴ Kiemelendő, hogy mindkét ismételés – ahogyan a Fidesz-KDNP visszatérése is – egymást követő ciklusokban történt, azaz az egész térségben az MSZP-SZDSZ-koalíció volt az egyetlen, amely (2002-ben) úgy tudott változatlan összetételben visszatérni a kormányzáshoz, hogy időközben egy ciklust ellenzékben töltött. Ez alapján tehát a visegrádi államokat egyelőre kevésbé jellemzik az időről időre visszatérő, néhány pártösszetételt felmutató kormányok.¹⁹⁵

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a fenti áttekintés abból a szempontból „szigorúnak” – és egyben némileg felszínesnek – minősül, hogy kizárólag a pontosan azonos összetételű kormányok esetén állapítottam meg az ismétlődést. Ezentúl azonban voltak olyan kormányok is, amelyek összetételüket tekintve nagyon hasonlítanak egymásra (így pl. Lengyelországban az 1993-as SLD-PSL-, valamint a 2001-es SLD-PSL-UP-koalíció). Amint azonban azt az 5. fejezetben – különösen Szlovákia példáján – látni fogjuk, a kormányok pártösszetételének szintjén kimutatható folyamatos innováció egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a kormányalakítási gyakorlatban kirajzolódjanak bizonyos alapvető szabályok.

3.3. A kormányra jutás lehetősége

Mair harmadik indikátorának értelmezése és különösen a mérhetősége jóval nagyobb problémákkal jár, mint az előző két szempont vizsgálata. Amint Loomes rámutatott, a modellnek ez az a komponense, amelyik az adaptáció során a leginkább igényli, hogy a kutató kvalitatív jellegű döntéseket hozzon.¹⁹⁶ Erre tekintettel a visegrádi pártrendszerek vizsgálata előtt egy hosszabb kitérőt teszek, amely során az indikátor lehetséges értelmezését és belső konzisztenciáját járom körül. A következő három kérdéskört igyekszem tisztázni:

- a harmadik indikátornál a modell két különböző változata (az 1996-os és az 1997-es) mennyiben vág egybe?
- pontosan mely pártokra vonatkozik a kormányzásból való kizártság követelménye?

¹⁹⁴ A disszertáció lezárásakor (2015. október) a közvélemény-kutatások alapján a PO-PSL-koalíciónak reális esélye van arra, hogy 2015. novembertől folytassa a közös kormányzást (immár egymás után harmadik alkalommal).

¹⁹⁵ Vö. CASAL BÉRTÓA–MAIR, 2012: 98–100.

¹⁹⁶ LOOMES, 2012: 100.

- mikor állapítható meg egy pártnál a kormányzásból való kizártság?

Kezdve az első kérdéssel, bár a Mair modelljével foglalkozó munkák erre nem térnek ki, de magam a 1.3.2. alpontban már utaltam rá, hogy Mair az eredeti, 1996-os írásában, illetve az 1997-es átdolgozásban nem pontosan ugyanúgy határozta meg a zárt és a nyitott struktúrájú verseny kritériumait. A zárt versenyt illetően a két verzió érdemben nem különbözik egymástól (*'restricted to a few parties'* vs. *'restricted to a limited number of parties'*) – mindkét megfogalmazásban arról van tehát szó, hogy a kormányzás lehetősége egy csak kevés (korlátozott) számú párt előtt áll nyitva.¹⁹⁷ Ami a nyitott versenyt illeti, az 1996-os munka ezt úgy jellemezte, hogy a kormányra kerülés „sok párt” részére lehetséges. A szerző egy évvel később megjelent írásában viszont az olvasható, hogy nyitott versenynél „(majdnem) az összes párt” kormányozhat.¹⁹⁸ A különbség csak látszólag jelentéktelen, ugyanis egy alaposabb végiggondolás után felismerhető, hogy a két kifejezés miben tér el egymástól.

A probléma megvilágítása érdekében vegyük alapul Németországot, ahol 1961 és 1983 között folyamatosan ugyanaz a három párt(szövetség) – CDU/CSU, SPD, FDP – jutott be a Bundestagba, és ezek közül mindegyik kormányon volt hosszabb-rövidebb ideig (ráadásul valamennyi szóba jöhető kétpárti koalícióra találunk példát).¹⁹⁹ Hogyan minősíthető ez a bő két évtized az előbbi kritériumok alapján? Amennyiben az 1996-os meghatározást vesszük alapul, azzal szembesülünk, hogy a „sok párt” kitétel meglehetősen viszonylagosnak tűnik, de a három kormánypárt több mint 20 év (sőt, amennyiben a Zöldek 1997-es kormányra kerüléséig toljuk ki az időtartamot, három és fél évtized!) alatt minden bizonnyal nem tekinthető soknak. (Sem abszolút, sem pedig relatív – a mindössze három, majd négy pártból álló parlamentet tekintve – értelemben.) Az 1997-es szövegváltozatban szereplő „(majdnem) az összes párt” kormányozhat kritérium viszont egyértelműen teljesül az 1961–1983-as időszakra, hiszen egyik párt sem volt tartós ellenzéki szerepre ítélve.²⁰⁰ Sőt, amennyiben az 1961-től napjainkig terjedő több mint fél évszázadot vesszük alapul, összesen is csak öt parlamenti pártot regisztrálhatunk, amelyek közül – legalábbis szövetségi szinten – csak egy (PDS) nem jutott kormányra a mai napig sem. Kérdés, hogy ez az „arány” (öt pártból négy kormányozhatott) még megfelel-e az előbbi kritériumnak?²⁰¹

¹⁹⁷ MAIR, 1996: 95.; MAIR, 1997: 212

¹⁹⁸ Uo.

¹⁹⁹ JEFFERY, 1999

²⁰⁰ A vizsgált 22 évben a CDU/CSU 14, az SPD 5, az FDP pedig egyetlen évet sem töltött ellenzéki.

²⁰¹ Megjegyzendő, hogy Mair a harmadik indikátornál – szemben az első kettővel – nem hozta fel semmilyen összefüggésben a német pártrendszert mint példát.

Az előbbiek alapján a két állítás (sok párt kormányozhatott / (majdnem) az összes párt kormányozhatott) közül sokkal inkább a másodikra tudunk egyértelmű választ adni: *igen*, Németországban az összes párt kormányra került a vizsgált időszakban, vagyis a kormányzás nem csak egy korlátozott körű pártok privilégiuma volt. Amennyiben feltételezzük, hogy a két állítás ekvivalens egymással (azaz Mair csak pontosította, de érdemben nem módosította az eredeti szövegváltozatot), úgy az első állításra is igennel kell válaszolni, tehát végeredményben a három párt is „soknak” tekinthető. Mindez elvezet bennünket egy újabb kérdéshez: melyik körülmény erősíti jobban a verseny zártságát: ha az egyébként *kevés számú*, állandó párt közül az összes szokott kormányozni (akár mindenfajta kombinációban), vagy pedig ha a potenciális kormánypártok köre bővebb ugyan, viszont van(nak) nyilvánvalóan kizárt párt(ok) is? Látnunk kell, hogy a probléma gyökere abban a kérdésben rejlik, hogy a *kevés párt*, illetve *sok párt* kifejezéseket abszolút értelemben (azaz numerikusan) vagy pedig a parlamenti pártok – mint a kormányalakításnál szóba jöhető „kínálat” – köréhez viszonyítva érdemes vizsgálni.

A második problémakör arra vonatkozik, hogy amikor kizártságról beszélünk, az pontosan melyik pártokra is vonatkozik. Álláspontom szerint itt Mair mintha kissé elmosná a különbséget az „outsider” és az „új pártok” között. A tanulmányának a kormányra jutás lehetőségével foglalkozó részében a kizárást a rendszerellenes – vagy legalábbis annak vélt – pártok vonatkozásában tárgyalja, utalva Sartori polarizált pluralizmusára.²⁰² (A Dán Haladó Párt, az Olasz és a Francia Kommunista Párt vagy az Osztrák Szabadságpárt megegyezik abban, hogy mindegyik erő évtizedeken keresztül ellenzéki szerepbe szorult, erősítve ezzel a kormányalakítás kiszámíthatóságát.) Ezt követően – a zárt és a nyitott verseny jellegzetességeit összefoglaló pontban – Mair már így fogalmaz: *„a pártok versenye viszonylag zárt, amennyiben [...] az új és/vagy »outsider« pártok számára lényegében lehetetlen a kormányra kerülés”*.²⁰³ A megfogalmazásból egyrészt kikövetkeztethető, hogy az „outsider” és az új pártokat – logikus módon – Mair nem kezelte szinonimaként, Ez alapján viszont adódik a kérdés: a harmadik indikátor alapján hogyan minősíthető az a pártrendszer, amelyben az egyik párt tartósan ki van zárva a kormányzásból, ugyanakkor a parlamentbe újonnan bekerülő pártok előtt folyamatosan nyitva áll a kormányra jutás lehetősége? (Amint látni fogjuk, pontosan ez lesz a helyzet Csehországnál.) De az előbbi példa meg is fordítható: mi a helyzet akkor, ha egy régóta parlamenti képvisellel rendelkező, de nem koalíciósképes, kizárt párt egy

²⁰² MAIR, 1996: 93.; MAIR 2002: 97.

²⁰³ MAIR, 1996: 94. (saját fordítás)

idő után mégis kormányra kerül, ugyanakkor a parlamentbe újonnan bekerülő pártok előtt továbbra sem nyílik meg a kormányra jutás lehetősége?

A harmadik felvetésem a kizártság időtartamára vonatkozik. Mair a kormányra jutás lehetőségét két komplementer szempontból közelíti meg. A verseny ebben a dimenzióban akkor zárt, ha a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges, és ebből következően a többi párt ki van zárva a kormányzati pozícióból. A két opciót azért tekintem komplementernek, mert – legalábbis a Mair által a példaként említett pártrendszerekben (különösen: Egyesült Királyság, Svájc, valamint kb. az 1990-es évekig Új-Zéland, Japán és Írország) – az egyes pártok a két csoport valamelyikébe egyértelműen besorolhatóak. Azaz – némi leegyszerűsítéssel – megkülönböztethetjük a kormányzati szerephez hozzáférő és az abból kizárt, „örök ellenzéki” pártokat. Kérdéses ugyanakkor, hogy ez a típusú felosztás mennyiben alkalmazható a formálódó kelet-közép-európai pártrendszerekben, ahol általános jelenség a törvényhozásban az új pártok megjelenése, majd – akár egy ciklus után – eltűnése. Mair a kormányra jutás lehetőségét (illetve az abból való kirekesztést) mint indikátort olyan nyugati államok példáján (Olaszország, Hollandia, Dánia, Franciaország) mutatja be, ahol a pártrendszerek kínálati oldala – vagyis a parlamenti pártok köre – évtizedeken keresztül viszonylagos állandóságot mutatott (erről röviden lásd a 7.1. pontot). A kormányzati szerepből való kirekesztettség Mairnál a párt „outsider” jellegére vezethető vissza – ennek fényében viszont erősen kérdéses, hogy a mindössze egy vagy két ciklusnyi parlamenti jelenléttel rendelkező és ez alatt ellenzéki szerepet betöltő pártok minősíthetők-e „outsider”-nek. Mair nem határozta meg, hogy a kizárásnak milyen időtávon kell megvalósulnia, Toole pedig a Mair téziseit vizsgáló munkájában úgy fogalmazott, hogy *„a kormányra jutás lehetősége csak akkor tekinthető zártnak, ha bizonyos pártok egy sor cikluson át (‘over a series of elections’) ki vannak zárva”*.²⁰⁴ Bár Toole a versengés struktúráját igen rövid időtávon (mindössze három választást alapul véve) vizsgálta, el tudott jutni arra a következtetésre, hogy Magyarország és Lengyelország esetében nyitott, Csehországnál pedig korlátozott a kormányra jutás lehetősége. Gondolatmenetét érdemes felidézni:

- Magyarország esetén a kormányra jutás lehetősége „egyértelműen nyitott”, mivel az addigi (1990–1998) hét parlamenti pártból hat már volt kormányon (a kivétel a MIÉP)
- Csehországban zárt, mivel az addigi négy parlamenti párt mellett négy másik (LSU, SPR–RSČ, KSČM, US) még nem volt kormánypárt

²⁰⁴ TOOLE, 2000: 449.

- Lengyelországban nyitott, ugyanis bár sok parlamenti párt nem volt kormányon, szerinte zártságról mégsem beszélhetünk, mert a pártok egy része nem töltött el annyi időt a parlamentben, hogy kizártságuk megállapítható lenne.

Meglátásom szerint Toole érvelése nem teljes mértékben koherens, ugyanis a rövid parlamenti jelenlét (egy ciklus) a fenti négy cseh párt közül kettőre (LSU, US) is éppen ugyanúgy jellemző.²⁰⁵ Mindez rávilágít a harmadik indikátor tesztelésének egy újabb nehézségére: melyik az az időtáv, ami alatt egy párt „outsider” jellege megállapítható?

A fenti problémakörökre figyelemmel a harmadik indikátort három szempont alapján fogom tesztelni, mintegy különválasztva egymástól a kormányra kerülés lehetőségét és az abból való kizártságot. Ezen túl szükségesnek tartok egy további distinkciót: amint fentebb utaltam rá, az „outsider” és az új pártokat célszerű külön kategóriaként kezelni, ugyanis a két jelző értelemszerűen nem feltételezi egymást. Mindezek alapján a három tesztelendő állítás tehát a következő:

I. állítás: *„a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”*

II. állítás: *„egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”*

III. állítás: *„az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”*

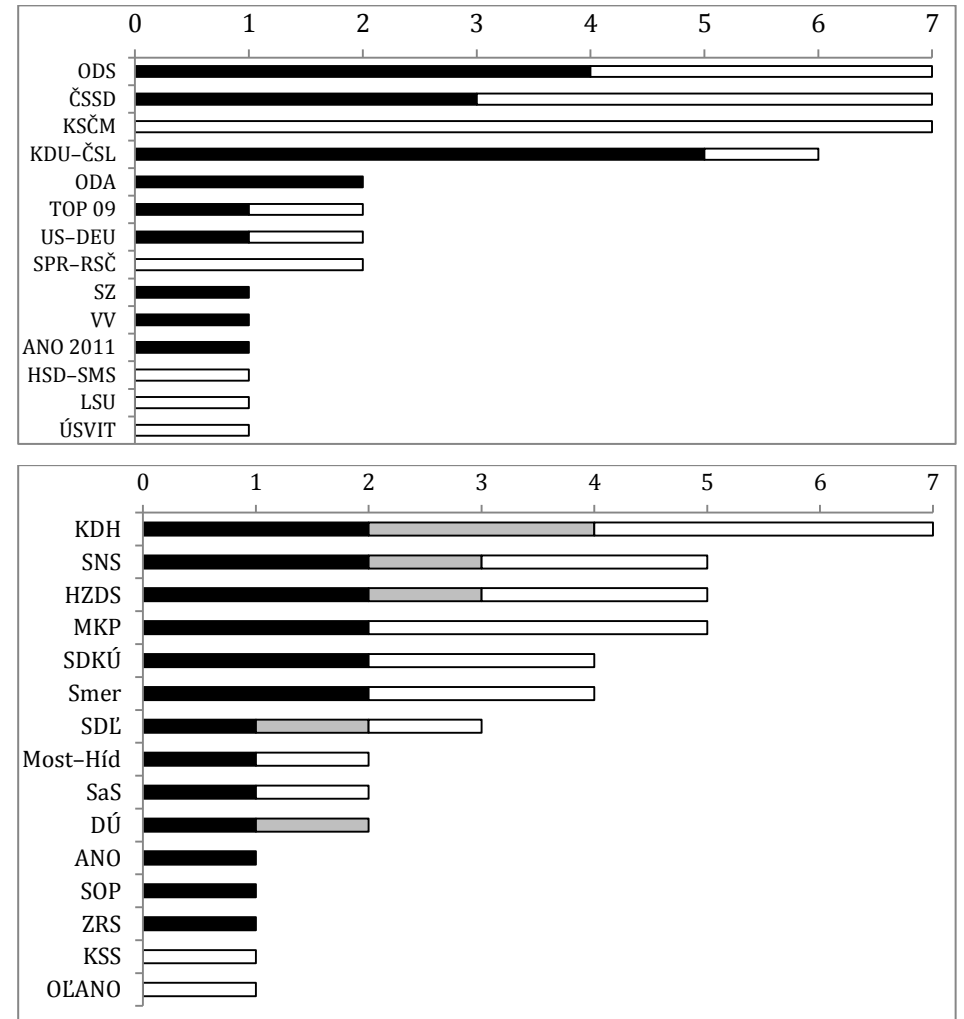
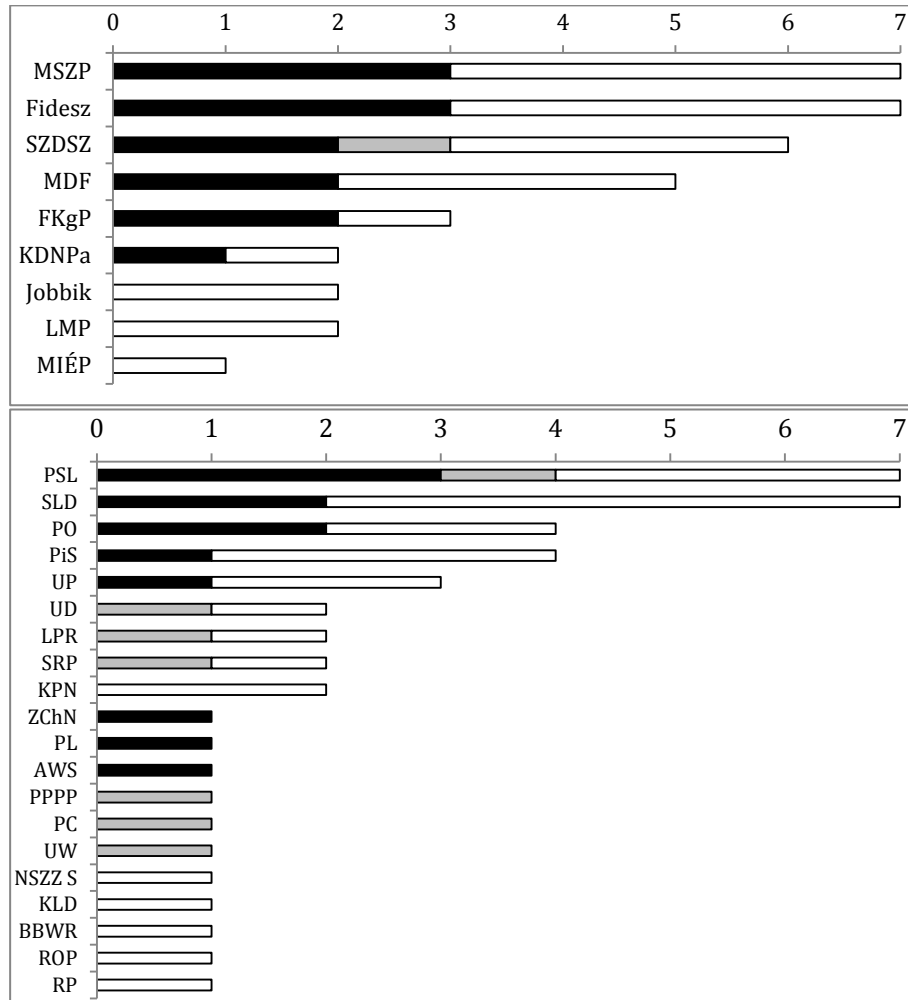
A verseny természetesen annál zártabbnak tekinthető, minél több állítás bizonyul igaznak.

3.3.1. I. állítás: „a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”

Elsőként azt a kérdést járom körül, hogy a négy államban a pártok mekkora hányada jutott kormányzati pozícióhoz. Ennek érdekében – a 2.2. pontban lefektetett szabályokat alkalmazva – valamennyi eddigi parlamenti pártot számba veszek, feltérképezve az eddigi parlamenti jelenlétüket és kormányzati szerepvállalásukat. A 6. ábra azt mutatja meg, hogy az egyes pártok hány alkalommal jutottak be a parlamentbe, és ez alatt hány ciklust töltöttek kormányon, illetve ellenzékben, valamint ún. vegyes szerepben (vagyis amikor ugyanazon ciklus alatt kormányon és ellenzékben is voltak).

²⁰⁵ Toole nem említette a HSD–SMS-t, amelyik az 1990–1992-ben – még Csehszlovákia keretében – működő kormánynak tagja volt, de az 1992-es Klaus-kabinetnek már nem.

6. ábra - A parlamenti pártok kormányzati szerepvállalása

Forrás: saját összeállítás a 2-5. ábrák, illetve az 12.2. függelék alapján

■ kormánypártként □ ellenzéki pártként ■ vegyesen

Az ábra alapján megállapítható, hogy mind a négy államban elsőprő többségben vannak azok a pártok, amelyek legalább egy alkalommal már kormányozhattak. Magyarországon a 9 pártból 6, Csehországban pedig a 13-ból 9 párt rendelkezett kormányzati tapasztalattal. A legtöbb párt (20) Lengyelországban volt beazonosítható; ezek közül 14 kormánypártként is működött legalább egy alkalommal. Az adatok alapján leginkább Szlovákiában volt nyitott a kormányra kerülés lehetősége, ugyanis a 15 pártból mindössze kettő olyat találtam, amelyek egyszer sem nem vehettek részt a kormányzásban. A kormánypártok számát és a parlamenti pártokhoz képest mért arányát a 7. táblázat foglalja össze.

7. táblázat - A kormánypártok száma és aránya

	Parlamenti pártok száma összesen	Kormánypártok	
		száma	aránya
Magyarország	9	6	66,7%
Csehország	14	9	64,3%
Szlovákia	15	13	86,7%
Lengyelország	20	14	70%
Összesen	57	42	73,7%

Forrás: saját összeállítás a 6. ábra alapján

A kormánypártok aránya az összes parlamenti párton belül Magyarország, Csehország és Lengyelország esetén egy viszonylag szűk sávban mozog: a törvényhozásba bejutó pártok mintegy kétharmada tett szert kormányzati tapasztalatra. Szlovákia esetén ez az érték viszont valamivel magasabb. Összességében elmondható, hogy a kiinduló állítás nem nyert visszaigazolást, ugyanis nem mondható, hogy valamennyi párt előtt nyitva állt a kormányzás lehetősége.

3.3.2. II. állítás: „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”

Amint fentebb utaltam rá, Mair modellje nem kínál egzakt mutatót arra, hogy a kormányzásból való kizárásnak milyen időtávon kell megvalósulnia. Az általa említett példák (Olasz Kommunista Párt, Dán Haladó Párt) tartós, évtizedeken át fennálló kizárást

jelentenek – ilyen intenzitású kirekesztésről azonban csak a cseh kommunisták esetén beszélhetünk a visegrádi államokban. A 8. táblázat azokat a parlamenti pártokat veszi számba, amelyek egyszer sem kerültek kormányra.

8. táblázat - A kormányra soha nem kerülő parlamenti pártok

	Parlamenti pártok száma összesen	Folyamatosan ellenzékben levő pártok száma			
		egy cikluson át	két ciklus át	hét cikluson át	összesen
Magyarország	9	1 MIÉP	2 Jobbik LMP	–	3
Csehország^a	14	2 LSU Úsvit	1 SPR-RSČ	1 KSČM	4
Szlovákia	15	2 KSS OĽaNO	–	–	2
Lengyelország	20	5 NSZZ-S KLD BBWR ROP	1 KPN	–	6
Összesen	57	10	4	1	15

^aCsehországnál még meg kell említeni a HSD–SMS-t, amelyik a vizsgált időszakban (1992–2015) ugyan egyszer sem volt kormányon, de 1990–1992 között igen, így nem tüntettem fel a táblázatban.

Forrás: saját összeállítás a 6. ábra alapján

Amennyiben a folyamatosan ellenzékben levő pártoknál megvizsgáljuk a parlamentben eltöltött ciklusok számát is, fontos különbségekre derül fény. Amint látható, a soha nem kormányzó 15 párt közül 10 mindössze egyetlen alkalommal jutott parlamenti képviselőhez. Ezen túl négy olyan párt akad, amelyik kétszer is bejutott a parlamentbe, de kormányra egyszer sem került. Itt azonban egy jókora ugrás következik, ugyanis a fennmaradó egyetlen a párt, a KSČM abszolút kiemelkedik a mezőnyből azzal, hogy a rendszerváltást követően folyamatosan ellenzékben van.

Tekintve, hogy a kizártság értelemszerűen feltételez egy bizonyos időtávot,²⁰⁶ kizárt pártoknak – első körök szűkítésként – azokat tekintem, amelyek legalább kétszer bejutottak a parlamentbe, de mindvégig ellenzéki pozícióban maradtak. Mair példáihoz képest még ez a szűkítés is „enyhének” tekinthető, de már ezzel a szűrővel is a szóba jöhető (tehát soha nem kormányzó) pártok kétharmada kiiktatódott, és mindössze öt párt érdemel közelebbi figyelmet.

A fentiek alapján tehát a térség pártjait a kormányzati hozzáférésük alapján három csoportba sorolom:

- kormányzó pártok (amelyek legalább egy alkalommal kormányra kerültek)
- kizárt pártok (amelyek legalább két alkalommal bejutottak a parlamentbe, de egyszer sem kerültek kormányra)
- nem besorolható pártok (amelyek csak egy alkalommal kerültek be a parlamentbe és ekkor ellenzékben maradtak)

Ez a felosztás egyben arra a kérdésre is válaszul szolgál, hogy mi értelme van az I. és a II. állítást külön kezelni. Önmagában az a tény, hogy nem mindegyik párt került kormányzati pozícióba, nem jelenti azt, hogy léteznek a kormányzásból kizárt pártok. Enyedi és Casal Bértoa a kormányhoz való hozzáférést úgy operacionalizálta, hogy a zárt struktúrájú versenynél a *„vannak pártok, amelyek nem koalícióképesek”,* a nyitottnál pedig a *„minden párt koalícióképes”* tételt használta indikátorként.²⁰⁷ Bár ez a fajta megkülönböztetés viszonylag objektívnek tűnhet, kérdéses, hogy a felosztás mennyiben hézagmentes, azaz valamennyi parlamenti párt besorolható-e ezen kategóriákba. Formálisan ugyanis mindegyik országban találunk pártokat, amelyek mindannyiszor ellenzéki pozícióban maradtak, azonban erősen kérdéses, hogy egy adott párt esetén a kormányzástól való távolmaradás úgy értékelendő-e, hogy a párt nem koalícióképes. Álláspontom szerint vannak olyan helyzetek – különösen a parlamenti pártok szintjén magas fluktuációt mutató pártrendszerknél –, amikor egész egyszerűen nem rendelkezünk elegendő információval ahhoz, hogy a koalícióképeség kérdésében állást foglaljunk. Magam úgy vélem, hogy a kizártság többet jelent, mint hogy egy párt pusztán nem jut kormányzati pozícióhoz (akár hosszabb ideig sem). Utóbbi ugyanis akkor is előfordulhat, ha az adott pártra – a választások kimenetele és a parlamenti erőviszonyok folytán – egyszerűen nincsen szükség, ugyanis pl. nélküle is lehet többségi, ideológiailag többé-kevésbé

²⁰⁶ Ismét felidézve Toole meghatározását: *„a kormányra jutás lehetősége csak akkor tekinthető zártnak, ha bizonyos pártok egy sor cikluson át [over a series of elections] ki vannak zárva”* (TOOLE, 2000: 449.). Az általam alkalmazott két ciklusnyi mérce valószínűleg alatta marad a Toole által meghatározott időtávnak.

²⁰⁷ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12.

konzisztens kormányt alakítani. A kizártság ezzel szemben – Mair példái alapján – akkor állapítható meg, ha egy párt – mintegy politikai karanténba zárva – hosszú időn keresztül semmilyen körülmények között nem kerülhet kormányra, hozzájárulva ehhez a kormányalakítás kiszámíthatóságához.²⁰⁸ A két esetkör elhatárolásához a kormányalakítás körülményeit is szükséges vizsgálni: amennyiben a kormányalakítási folyamat kimenetele egy kevésbé szokványos megoldás (különösen kisebbségi kormány, ideológiailag inkonzisztens és/vagy nagykoalíció), úgy mindez bizonyítékkul szolgálhat a kizártságra.

Magyarországon eddig három olyan parlamenti párt volt, amely még nem jutott kormányra; közülük kettő, a Jobbik és az LMP teljesítette az egynél többszöri bejutás feltételét. A két párt kizártságának (és egyben koalícióképességének) megítélését nehezíti, hogy – a pártok közötti erőviszonyok 2010-es átrendeződése folytán – nem volt még olyan kormányalakítási helyzet, amikor a Jobbik vagy az LMP szóba jöhetett volna kormánypártként. Ugyanakkor jelenleg – a politikai realitás talaján maradva – a Jobbikot nehéz kormányzati pozícióban elképzelni, vagyis a magam részéről valószínűsítem, hogy a radikális párt ellenzékiisége még tartósabbá válik. Az LMP későbbi kormányzati szerepvállalása viszont sokkal kevésbé tűnik elképzelhetetlennek.

Csehországban szintén két párt jöhet számításba a kizártságot illetően. A kommunista párt vitán felül az „outsider” kategóriába tartozik, és azzal, hogy a rendszerváltás óta immár a hetedik (amennyiben az 1990–92-es időszakot is figyelembe vesszük, a nyolcadik) parlamenti ciklusát tölti ellenzékben, a kormányzásból kizárt, koalícióképtelen párt olyan mintapéldája, amelyhez hasonlót nem találunk a másik három államban – de a posztkommunista térségben máshol sem.²⁰⁹ Bár a republikánusok csak kétszer voltak kizárva a kormányalakításból (igaz, többször nem is kerültek be a törvényhozásba), az

²⁰⁸ Így pl. a 2005-ös – patthelyzetet eredményező – németországi választásokat követően annak ellenére sem volt reális esély a Die Linke (korábban PDS) koalíciós részvételére, hogy a három baloldali párt (Linke, SPD, Zöldek) ideológiai pozíciójukat tekintve is közel áll egymáshoz és meg is lett volna a többsége a Bundestagban (PROKSCH–SLAPIN, 2006: 551.; vö. NEUGEBAUER–STÖSS, 2008). Nyolc évvel később hasonló volt a helyzet: a baloldali blokknak ezúttal is többségi koalíciót alakíthatott volna, azonban az SPD kizárta a Die Linke-vel való együttműködést, és ehelyett a nagykoalíciót preferálta (FAAS, 2015: 245.).

²⁰⁹ STEGMAIER–VLACHOVÁ, 2009. A KSČM kirekesztettségét jól illusztrálják az 1998-as és a 2002-es választások utáni kormányalakítási nehézségek. 1998-ban a szociáldemokrata párt – az ODS-szel kötött ún. ellenzéki egyezményt (lásd az 5.3.2. alpontot) követően – inkább vállalta a kisebbségi kormányzást, mint a koalíciót a kommunistákkal (KOPECKY–MUDE, 1999: 424). (Ennek ellenére a szociáldemokraták a törvényhozás során gyakran kérték és meg is kapták a kommunisták támogatását – lásd: ROBERTS, 2003: 1275.) 2002-ben a ČSSD annak ellenére utasította el a KSČM közeledését, hogy a vezetésével felálló koalíciós kormánynak mindössze egyfős többsége volt a parlamentben (PLECITA–VLACHOVÁ–STEGMAIER, 2003: 778.).

„outsider” karakterüket erősítette az a tény, hogy koalíciós partnerként akkor sem jöttek szóba, amikor (1996-ban) a jobboldali pártok nem tudtak többségi kormányt alakítani.²¹⁰

A korábban bemutatott adatok alapján Szlovákiában beszélhetünk a legkevésbé a pártok kizártságáról. Amint láttuk, a 15 azonosított parlamenti pártból mindössze kettő (KSS, OĽaNO) nem került kormányra, azonban ők is mindössze egyetlen alkalommal lépték át a parlamenti küszöböt.²¹¹ (Közülük az OĽaNO-nak is volt egyfajta kapcsolódása a 2010-es Radičova-kormányhoz azzal, hogy négy képviselője a később kormánypárttá váló SaS listáján bejutott a parlamentbe.) Ez alapján tehát leszögezhető, hogy a szlovák Nemzeti Tanácsban megforduló pártok elsőprő többségének volt valamiféle kormányzati szerepvállalása.²¹²

Lengyelországban egyetlen párt, a KPN minősíthető kizártnak a fenti kritériumok alapján. Mivel a párt csak kétszer jutott a parlamentbe, ráadásul mindkét alkalommal még az első két választásokon (vagyis a lengyel pártrendszer legképlékenyebb időszakában), kizártságról csak formális értelemben beszélhetünk. A párt a zűrzavaros első ciklus alatt közel állt a kormányzáshoz, ugyanis támogatta a *Pawlakot*, akinek végül nem sikerült kormányt alakítania.²¹³

Összességében megállapítható, hogy Szlovákiában és Lengyelországban nincs olyan párt, amelyre – a politikai kontextusra is figyelemmel – ráillett vagy ráillik a „tartós kizártság” szubsztantív értelemben.²¹⁴ A kormányzati hozzáférés nyitottságát mindkét országban tovább erősíti az a tény, hogy a kormányzás még a populista, szélsőséges, rendszerellenes karakterű pártok – így pl. az SNS és az SRP – részére is nyitva állt.²¹⁵

A kizárás manifesztálódás képzeletbeli skálájának másik végpontján Csehországot találjuk: a kommunista párt minden értelemben megfelel Mairnek a kormányzásból kizárt pártokról szóló fejtegetéseinek, egyben a Sartori által leírt rendszerellenes párt típusának is megtestesíti²¹⁶ – Kubát szerint egyedülként a visegrádi térségben.²¹⁷

²¹⁰ HANLEY, 2010a. Az 1996-os választások kimeneteléről lásd: FIZTMAURICE, 1996. A két szélsőséges párt parlamenti jelenléte nagyban nehezítette a többségi kormány megalakítását (NOVÁK, 1996).

²¹¹ Érdeemes ugyanakkor megjegyezni, hogy

²¹² Vö. RYBÁŘ, 2004: 33.

²¹³ MILLARD, 2010: 59.

²¹⁴ Rybář ugyanakkor a kommunista pártnak már 2004-ben – a párt első parlamenti bejutását követően –, „megelőlegezte” a kormányzásból kizárt státuszt (RYBÁŘ, 2004: 41.). Kétségtelen, hogy a KSS-sel való együttműködést valamennyi párt elutasította, ugyanakkor ennek rendszerszintű jelentőségét egyrészt az tompítja, hogy a 2002-ben a jobbközép pártok stabil parlamenti többséggel rendelkeztek (így értelemszerűen fel se merült a kommunisták bevonása a kormányzásba), másrészt pedig a párt azóta sem került be a parlamentbe, így a kizártság tartóssága nem igazolható.

²¹⁵ MILLARD, 2010: 201

²¹⁶ SARTORI [1976] 2005: 117–118.

²¹⁷ KUBÁT, 2010: 118–128. A szerző azonban maga is hozzáteszi, hogy a politikatudományi szakirodalomban sem egységes a kommunista párt rendszerellenes karakterének megítélése.

Magyarország a kormányzati hozzáférés vonatkozásában egy köztes helyzetet foglal el a lényegében teljesen nyitott szlovák és lengyel, valamint a zártság jegyeit egyértelműen felmutató cseh struktúra között.

3.3.3. III. állítás: „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”

Ahhoz, hogy a kormányzás „elérhetőségét” átfogóan megítélhessük, az új pártok kormányzati szerepvállalását is szükséges külön áttekinteni. A részletes vizsgálatok előtt azonban le kell szögezni, hogy az „új párt” kifejezés is értelmezést igényel, méghozzá két – Mair által nem érintett – szempontból is. Egyrészt arra kell rámutatni, hogy még az új pártok sem egyforma mértékben minősülnek újnak, azaz az „újdonságnak” eltérő szintjei lehetnek. A posztkommunista pártrendszerek első évtizedét jellemző átalakulások, kiszakadások, össze- és beolvadások számos olyan pártot eredményeztek, amelyek formailag (és jogilag) ugyan újnak minősültek, de kisebb-nagyobb mértékben valamely korábbi párt(ok)hoz kötődtek. Előbbiek kiszűrése végett Sikk az új pártokon belül megkülönbözteti a „valódi” új pártokat (*genuinely new parties*), amelyek megfelelnek a következő kritériumoknak: nem utódjai egyik korábbi parlamenti pártnak sem; új nevük és szervezetük van; valamint vezetőik között nincsenek más pártból érkező személyek.²¹⁸ Ezen utóbbi pártok tehát valódi innovációt jelentenek, és nem rendelkeznek egyetlen elődpárttal sem.

Az új pártok értelmezése során a másik tisztázandó kérdés az időbeli dimenzió: vajon meddig minősíthető egy párt újnak – pontosabban mikor mondhatjuk azt, hogy egy új párt került kormányra? Az egyik – kézenfekvőbb – lehetséges válasz szerint ide azok a pártok tartoznak, amelyek még soha nem kormányoztak korábban. A másik megközelítés alapján ebben az összefüggésben csak azok számítanak új pártoknak, amelyek nyomban az első parlamenti bejutásuk után kormányra kerültek.

Meglátásom szerint különbséget lehet tenni azon esetek között, amikor egy párt azonnal kormánypártként debütál a parlamentben, valamint amikor a parlamentbe újonnan bekerülő párt csak egy vagy több ciklusnyi (ellenzéki) parlamenti jelenlétet követően kerül kormányzati pozícióba. Bár mindkét esetben ugyanaz a végkimenetel (a kormányzás lehetősége eggyel több párt előtt nyílik meg), azonban álláspontom szerint az előbbi eset sokkal inkább utal a verseny nyitottságára. Konkrét példán bemutatva, a Smer 2006-os, vagy még inkább a PO 2007-es hatalomra kerülése abból a szempontból kisebb újdonságot hozott a kormányzás kiszámíthatóságát illetően, hogy ekkor a két párt egy, illetve két

²¹⁸ SIKK, 2005: 399.

parlamenti ciklust már a háta mögött tudott. Ezzel szemben pl. a VV 2010-es vagy az ANO 2013-as kormányra kerülése úgy következett be Csehországban, hogy a két párt korábban nem rendelkezett parlamenti képvisellel.

A 9. táblázat a parlamentbe újonnan belépő pártokat kategorizálja abból a szempontból, hogy képesek voltak-e azonnal kormányra kerülni, vagy csak később, esetleg soha nem vált belőlük kormánypárt. (A táblázat összeállítása során az új pártok körét nem szűkítettem le a Sikk által alkalmazott kritériumrendszer alapján, de annak érdekében, hogy ez a distinkció is megjelenjen, a sikki értelemben vett valódi új pártokat dőlten szedtem.)

Amennyiben az összesített eredményeket tekintjük, szembetűnő, hogy az újként azonosított pártok közel feléből nyomban a parlamentbe kerülésük után kormánypárt lett. Az új pártok egy kisebb része a második ciklusában került kormányra, azonban csak egyetlen párt (a lengyel PO) volt képes arra, hogy két ellenzékben töltött ciklust is „túléljen” és csak a harmadik választást követően kerüljön kormányra.²¹⁹ Az új pártok kevesebb, mint harmadáról mondható el, hogy nem rendelkezett / rendelkezik kormányzati tapasztalattal. A vizsgálatokat a valódi új pártokra leszűkítve hasonló eredményeket kapunk: a Sikk kritériumai alapján újnak minősíthető 14 pártból hatnál a parlamenti képviselet megszerzése egyben kormányra kerüléssel is járt.

Külön-külön is megvizsgálva az egyes országokat, ezúttal is jelentős különbségekre derül fény. Magyarország esetén az eredmények egyrészt visszaigazolják a pártrendszer viszonylagos zártságát: az – egyébként eleve nagyon kevés számú – új párt egyike sem tudott kormányzati pozícióba kerülni – nem hogy az első bejutását követően, hanem – egyelőre – később sem.

²¹⁹ Amennyiben nem csak az új pártokat vesszük figyelembe, két további pártról, a Fideszről és a ČSSD-ről is elmondható, hogy 1998-ban két ellenzékben töltött ciklus után került kormányra.

9. táblázat - Az új pártok kormányzati szerepvállalása

	Az új párt ^a kormányra kerülésének időpontja			
	1. ciklus	2. ciklus	3. ciklus	(még) soha
Magyarország				MIÉP Jobbik LMP
Csehország	SZ (2006) ^b TOP09 (2010) VV (2010) ANO2011 (2013)	US (2002) ^c		Úsvit
Szlovákia	ZRS (1994) SOP (1998) SDKÚ (1998) ANO (2002) SaS (2010) Most–Híd (2010)	DÚ (1998) ^d Smer (2006)		KSS OLaNO
Lengyelország	AWS (1997) UW (1997)	PiS (2005) SRP (2006) ^e LPR (2006) ^e	PO (2007)	BBWR ROP RP
Összesen	12 (42,9%)	6 (21,4%)	1 (3,6%)	9 (32,1%)

^a Annak érdekében, hogy a demokratizálódás első éveiben tömegesen előforduló új pártok ne okozzanak torzulást, Magyarország esetében az 1990-es, Csehország és Szlovákia esetében az 1992-es, Lengyelországnál pedig az 1991-es választásokat figyelmen kívül hagytam, azaz új pártoknak kizárólag a későbbi választásokon parlamentbe bejutó pártokat tekintem.

^b A zöldek nem közvetlenül a parlamenti bejutásukat követően kerültek kormányra, hanem mintegy fél évvel később, a második Topolánek-kormányban vettek részt.

^c Az US már az 1998-ban megalakuló Tošovský -kormányban is közreműködött.

^d Mint az SDK „tagja”. (A DÚ – még DEÚS néven – az 1992–1994-es ciklus végén a Moravčík-kormányban is részt vett.)

^e Nem közvetlenül a 2005-ös választásokat követően került kormányra, hanem a ciklus alatt.

Forrás: saját összeállítás a 2–5. ábrák alapján

Csehország és Szlovákia ugyanakkor nagyfokú nyitottságot mutatott az új pártok irányában: a parlamentbe újonnan bekerülő pártok mintegy kétharmadából azonnal kormánypárt vált.²²⁰ A cseh pártrendszer esetén szembeszökő, hogy míg az 1996-os, 1998-as és a 2002-es választás egyetlen ilyen új kormánypártot sem termelt ki, addig a következő három alkalommal (2006, 2010, 2013) mindig volt legalább egy olyan új párt, amely nyomban kormányra került. Ebből a szempontból a 2010-ben megalakuló hárompárti koalíció volt a legnyitottabb, amelyben a TOP09 és a VV is új erőként vett részt – utóbbi a „valódi” új párt feltételeinek is megfelelt.

Szlovákiában szintén az volt a főszabály, hogy a megalakuló kormányok új pártot is tartalmaztak (kivételt csak a 2006-os és a 2012-es *Fico*-kabinet jelentett). Amint a táblázatban látható, a kormányzás lehetősége nemcsak a kiszakadások nyomán megszülető pártok (ZRS, SDKÚ, Most-Híd), hanem a valódi innovációt megvalósító pártok (SOP, ANO, SaS) előtt is nyitva állt.

Érdekes módon Lengyelországban, amely a többi indikátor alapján nyitott bizonyult, az új pártok azonnali kormányra kerülése nem jellemző. Eddig két párt (AWS és UW, mint az 1997-es koalíció tagjai) tudott nyomban a parlamentbe bejutást követően kormányzati pozícióba kerülni, azonban mindkét formációról elmondható, hogy inkább csak a nevükben minősültek új pártnak, de a Sikk-féle értelemben semmiképpen nem tekinthetők új formációknak.²²¹ A „valódi” új pártok csak a második bejutásukat követően (SRP, LPR) vagy pedig egyáltalán nem kerültek kormányra (RP).

3.3.4. Összegzés – vannak-e a kormányzásból kizárt pártok?

Álláspontom szerint a 10. táblázat visszaigazolja, hogy a kormányzati hozzáférés indikátorának felbontása indokolt volt, ugyanis egy-egy országon belül az egyes szempontok tesztelése eltérő eredményekre vezetett.

²²⁰ Vö.: MESEŽNIKOV, 2013: 59.

²²¹ Vö. SIKK, 2005: 407.

10. táblázat - A harmadik indikátor tesztelésének eredményei

	I. állítás: „a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”	II. állítás: „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”	III. állítás: „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”
Magyarország	igen	inkább igen	igen
Csehország	igen	igen	nem
Szlovákia	igen	nem	nem
Lengyelország	igen	nem	inkább igen

Forrása: saját összeállítás

A Mair által körülírt, „ideáltipikus” zárt mintázatú versenyben mindhárom állítás igaznak, a nyitott versenyben pedig hamisnak bizonyulna. A visegrádi pártrendszerek vizsgálata ugyanakkor azt mutatja, hogy az eredmények (látszólag) inkonzisztensek is lehetnek, ugyanis abból, hogy a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges, nem következett az, hogy mindegyik államban lennének a kormányzásból explicit módon kizárt pártok.

Az I. állítás esetén a mind a négy államra kiterjedő *igen* válasz arra vezethető vissza, hogy a parlamenti küszöböt átlépő pártoknak csak kétharmada-négyötöde került kormányra (9. táblázat).²²² A II. állításnál a magyar pártrendszer elhelyezése okozza a legtöbb nehézséget. A Jobbik és az LMP kizártsága tartósságának megítéléséhez még nem telt el elegendő idő, ugyanakkor előbbi párt kormányra jutása meglehetősen valószínűtlennek tűnik, így a kizártság teljesülését „inkább igen”-nek veszem. A másik három pártrendszernél egyértelmű a helyzet: Csehországban a kommunisták „outsider” jellege vitathatatlan, míg Szlovákiában és Lengyelországban – amint az előző pontban kifejtettem – a szűrőn fennakadt pártok kizártsága csak formálisan állja meg a helyét – a politikai kontextus áttekintése után már egyik esetben sem igazolható a tartós kizártság. Felmerülhet a kérdés, hogy mennyiben paradox az I. és a II. állításra különböző válaszokat adni. Álláspontom szerint önmagában abból a tényből, hogy a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges, nem okvetlenül következik az, hogy egyes pártok de

²²² Amint a 48-as lábjegyzetben utaltam rá, eredeti modellben a nyitott versenynél az szerepelt, hogy a kormányra kerülés lehetősége „sok párt részére áll nyitva” (MAIR, 1996: 95.), ami később úgy módosult, hogy „(majdnem) az összes párt részére nyitva áll” (MAIR, 1997: 212.).

facto ki vannak zárva a kormányzásból. Szlovákia és Lengyelország példája azt igazolja, hogy a kormányzáshoz való széles körű – de nem korlátlan – hozzáférés nem vonja maga után egyes pártok tartós kizártságát.

A III. állítás tesztelése során azt láttuk, hogy Magyarországon új párt még soha nem került nyomban kormányra. Ezzel szemben Csehországban és Szlovákiában az új pártok – beleértve a „valódi” új pártokat – előtt abszolút nyitva áll a kormányra jutás lehetősége – sőt, amint vizsgálataim rámutattak, a parlamentbe újonnan bekerülő pártokból nagyobb eséllyel lesz kormánypárt, mint ellenzéki. A lengyel pártrendszer egyfajta átmenetet képez a két véglet között: volt ugyan példa arra, hogy az újonnan bejutó pártok azonnal kormányzati pozícióba kerültek, de ezen pártok egyike sem volt olyan mértékben új, mint pl. a szlovák ANO 2002-ben vagy a cseh VV 2010-ben. Az utóbbi mintegy másfél évtized kormánypártjai viszont vagy az utódpartok (SLD, PSL) köréből kerültek ki, vagy pedig egy (PiS, SRP, LRP), illetve két ciklusnyi (PO) ellenzékiesség után kerültek kormányra.

Összességében tehát megállapítható, hogy a négy vizsgált államban egyetlen pártra, a cseh kommunistákra illik rá a kormányzásból való teljes kizártság. A KSČM esetében ez nem pusztán abban nyilvánul meg, hogy egyszer sem kormányoztak, hanem hogy a többi párt – beleértve a szociáldemokratákat is – kifejezetten kizárta a koalíciós együttműködést, akár azon az áron is, hogy így kisebbségi kormányzásra (1998) vagy ideológiailag inkoherens koalícióra (2002) kényszerült.²²³ A KSČM mellett még a szintén szélsőséges SPR–RSČ merülhet fel: bár a republikánusok még akkor sem jöttek szóba koalíciós partnerként, amikor a jobboldalnak 1996-ban két mandátum hiányzott a többségi kormány megalakításához, de a párt kizártsága nem vethető össze a kommunista pártéval, ugyanis az SPR–RSČ csak két ciklust töltött a parlamentben. Az előbbi két cseh párton kívül még a Jobbik és az LMP, valamint a lengyel KPN szorult ki a kormányzásból, azonban esetükben a valódi, tudatos kizártság – a korábban kifejtettek miatt – nem igazolható.

²²³ Amint az 5.3.2. alpontban részletesebben érintem, a koalíció következetes elutasítása nem jelentette és ma sem jelenti az együttműködés teljes hiányát.

4. KISZÁMÍTHATÓ-E A VERSENY?

A VIZSGÁLATOK ÉRTÉKELÉSE

A megelőző fejezetben igyekeztem alaposan körüljárni, hogy Mair indikátorai hogyan értelmezhetőek, adaptálhatóak a 20. század második felének nyugati pártrendszeraitől jelentősen eltérő kelet-közép-európai viszonyokra. A megelőző részekben folytatott vizsgálatokra támaszkodva ebben a fejezetben arra teszek kísérletet, hogy számszerűsített módon is összevegyem egymással a négy pártrendszert az egyes indikátorok mentén, képet nyújtva arról, hogy a négy állam *egymáshoz képest* hol helyezkedik el. Ezt követően annak érdekében, hogy a pártrendszerek záródásának (vagy éppen nyitottabbá válásának) dinamikája is kirajzolódjon, a számításokat a tárgyalt időszak első felére külön is elvégzem. Végezetül a saját eredményeimet a hasonló fókuszú vizsgálatokkal is összevetem, rámutatva a párhuzamosságokra és az eltérésekre, valamint ezek lehetséges okaira.

4.1. Az indikátorok kvantifikációja

Az indikátorok számszerűsítése előtt le kell szögezni, hogy a pártok versenyének két mintázata olyan ideáltipikus kategóriának (vagy egy képzeletbeli skála két végpontjának) tekinthető, amelyekbe a pártrendszerek egy részét nehéz besorolni, és így – ahogyan Mair is teszi – helyesebb *inkább zárt* és *inkább nyitott* struktúrájú versenyről beszélni. (Sőt, attól, hogy egy pártrendszer az egyik dimenzióban zárt, egy másik indikátor alapján minden további nélkül lehet nyitottnak minősíthető). Amint arra fentebb utaltam, az indikátorok kvantifikációja elsősorban arra lehet alkalmas, hogy a vizsgált pártrendszereknek az egymáshoz képest elfoglalt (relatív) pozícióját feltárja.

Az első indikátornál vissza kell utalni arra – a 3.1. pontban már jelzett – körülményre, hogy némileg maga Mair is bizonytalan volt abban, hogy a háromféle kormányváltási típus hogyan rendelhető hozzá a nyitott és a zárt versenyhez. Amint korábban már rámutattam, Mair eredetileg (az 1996-os írásában) a nyitott versenyhez a részleges kormányváltást

társította,²²⁴ azonban az egy évvel későbbi könyvében annyiban módosította ezt, hogy a nyitott versenyt vagy a részleges kormányváltás, vagy pedig a részleges és a teljes kormányváltás váltakozása jellemzi;²²⁵ majd a Casal Bértoával közös tanulmányában ismét a részleges kormányváltást kapcsolta a nyitott versenyhez.²²⁶ A problémát leginkább a teljes kormányváltás elhelyezése okozza: vajon ez inkább a zárt vagy a nyitott verseny esetén fordul elő?²²⁷ Könnyű belátni, hogy a teljes kormányváltás nemcsak az egymástól élesen elkülönülő kormányzati alternatívákat felmutató pártrendszereket (pl. Egyesült Királyság) jellemzi, hanem azokban az államokban is előfordulhat, amelyben a parlamenti pártok köre folyamatosan nagy arányban változik, növelve ezzel a kormánypártok teljes lecserélődésének esélyét (utóbbi esetben természetesen a második és a harmadik indikátor fogja tükrözni a nyitott versenyt).²²⁸ A semmilyen kormányváltás ugyanakkor sokkal inkább a pártrendszer érettségének a jele; amint a 3.2. pontban láttuk, mindössze négy olyan esetet találtunk, amikor egy bizonyos összetételű kormány a választásokat követően képes volt kormányzati pozícióját megőrizni.²²⁹ Bár ezek alapján akár egy olyan értékelési metódus is elképzelhető lenne, amely a *non-alternation* jellegű kormányváltást „premizálja”, magam a teljes és a semmilyen kormányváltást – követve Mair gondolatmenetét – egyenrangúként kezelem, és úgy veszem hogy mindkettő a zárt verseny jellemzője. Ennek megfelelően a 11. táblázat első sorában található értékek azt mutatják meg, hogy vizsgálataim alapján a kormányváltások mekkora hányada volt teljesnek vagy semmilyennek minősíthető.

A koalíciós variációknál a számítások alapja az ismétlődő összetételű kormányok aránya, azaz a számok azt jelzik, hogy a kabinetek hány százalékáról mondható el, hogy az öt alkotó pártszövetség már máskor is kormányzott ugyanebben a felállásban. Fentebb már utaltam arra, hogy a mérce itt abból a szempontból „szigorú”, hogy csak a pontosan

²²⁴ MAIR, 1996: 95.

²²⁵ MAIR, 1997: 212.

²²⁶ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 89.

²²⁷ Vö. LOOMES, 2012: 101–102. A szerző szerint elfogadható, hogy Mair mindkét struktúrájú versenyenél számol a teljes kormányváltással, ugyanis álláspontja szerint a nyitott versenyt inkább úgy lehetne leírni, ahol ugyan a részleges kormányváltás dominál, de nem kizárólagosan ez fordulhat elő. Vagy másként fogalmazva: nem a teljes, hanem a részleges kormányváltás az, ami alapján egyértelműbben szét lehet választani egymástól a zárt és a nyitott mintázatot, ugyanis a zárt struktúrájú versenyben sokkal ritkább a részleges kormányváltás, mint a nyitottban a teljes kormányváltás.

²²⁸ Így pl. amennyiben egy A–B-koalíciót egy C–D-, majd egy E–F-kabinet vált, úgy mindegyik esetben teljes kormányváltásról beszélhetünk, noha a másik két indikátor alapján kevés jele van a verseny záródásának.

²²⁹ Itt ismét visszaalakok Lundell vizsgálatára, amely szerint a II. világháború utáni nyugati demokráciákban a *non-alternation* jellegű kormányváltás aránya több mint 60% volt (LUNDELL, 2011: 161.)

ugyanolyan pártösszetételű kormányok esetén állapítom meg az ismétlődést (ez a megközelítés az 5. fejezetben majd finomításra kerül).

A harmadik indikátor számszerűsítése már közel sem ennyire egyszerű feladat, ugyanis – ahogyan azt a 3.3. pontban tárgyaltam – a kormányra jutás lehetőségét és az abból való kizártságot több módon is lehet értelmezni. Megítélésem szerint a kormányzati pozícióval már rendelkező és a még nem rendelkező pártok számának egymáshoz való szimpla arányosítása két okból is félrevezető eredményt adna. Egyrészt – amint fentebb láttuk – sok párt eleve csak egyszer jutott be a parlamentbe, másrészt különbség van aközött, hogy egy párt mindössze egy ciklust töltött a parlamentben, és ez alatt nem jutott kormányra, valamint aközött, amikor egy párt tartósan ki van zárva a kormányzás lehetőségéből. Éppen ezért – egy aggregát mutató képzése helyett – követve az indikátor felbontásának már ismert módját – három szempontból értékelem a kormányzati hozzáférést zártságát. Az I. szempont („kormányzó pártok”) a 3.3.1. alpontban tárgyaltakra utal vissza („a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”).²³⁰ A II. szempont („kizárt pártok”) a pártok kizártságát méri (3.3.2. alpont – „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”),²³¹ míg a III. szempont („új pártok”) az új pártok kormányra kerülésének esélyeit mutatja meg (3.3.3. alpont – „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”).²³² A harmadik indikátor értéke tehát az előbbi három szempont átlagolása alapján került megállapításra. Végezetül a verseny zártságának mértékét a három indikátorra kalkulált értékek átlaga mutatja meg.

A kapott eredményeket a következő táblázat foglalja össze.

²³⁰ Azonban mivel a táblázatban a magasabb értékek a verseny zártságát mutatják, nem a 7. táblázat számait vettem át, hanem ezeknek a számoknak és a 100-nak a különbségét.

²³¹ Az itt szereplő számok nem matematikai műveletek eredményei, hanem a 3.3.2. alpontban kifejtettek alapján kvalitatív értékelések nyomán kerültek megállapításra. A cseh kommunista párt „örök ellenzéki” szerepe mindenben megfelel a kizártság kritériumainak, így Csehországnál a 100%-os érték indokoltnak tűnik. Amint láttuk, Szlovákia és Lengyelország esetén tartós kizártságról szinte egyáltalán nem beszélhetünk, így alacsony értékeket állítottam be. Magyarország egyfajta átmenetet képez az előbbi két kategória között – az 50% ezt tükrözi. Az utóbbi értékek – különösen a magyar – természetesen vitathatóak, azonban a végeredményhez való relatív súlyuk (egy kilenced) kicsi, így akár a 20–30 százalékpontos eltérítésnek is csekély kihatása lenne a végeredményre.

²³² Az itteni számok az mutatják meg, hogy az új pártok mekkora hányada került *ellenzéki* pozícióba a parlamentbe való bejutását követően.

11. táblázat - Az indikátorok összesítése

			Magyar-ország	Csehország	Szlovákia	Lengyel-ország
indikátorok	kormányváltások jellege		85,7%	80%	75%	60%
	koalíciós variációk		62,5%	18,2%	0 %	18,2%
	kormányra jutás lehetősége	I. kormányzó pártok	33,3%	35,7%	13,3%	30%
		II. kizárt pártok	50%	100%	0%	10%
		III. új pártok	100%	33,3%	40%	77,8%
		átlagolva	61,1%	56,3%	17,8%	39,3%
a verseny zártsága			69,8%	51,5%	30,9%	39,2%

Forrás: saját számítások a 3–9. táblázatok alapján

Az eredmények alapján a négy vizsgált pártrendszerben a verseny záródása igen különböző szintet ért el. Magyarország esetén a verseny jellege egyértelműen közelebb áll a zárthoz; ezzel szemben – legalábbis a kapott értékek alapján – Szlovákiában és Lengyelországban a kormányzati szinten zajló interakciók sokkal inkább a nyitottság jegyeit hordozták magukon, amennyiben a rendszerváltás utáni időszakot átfogóan szemléljük. Csehország köztes helyet foglal el, de a kapott értékek alapján közelebb esik a lengyel pártrendszerhez, mint a magyarhoz.

A legzártabbnak bizonyuló magyar pártrendszer elsősorban az első két indikátor alapján érte el az első helyet; mindkét szempontból zártabbnak mutatkozott a többi államhoz képest. Míg azonban a kormányváltások jellegére kapott érték csak kisebb mértékben tér el a többitől, addig a koalíciós variációk terén elért 62,5 %-os érték messze kiemelkedik a másik három pártrendszerhez képest. Amint láttuk, Szlovákiában még nem volt példa változatlan összetételű kormányra, valamint Csehországban és Lengyelországban is pusztán egy-egy ismétlődő koalíciót lehet kimutatni. Azzal, hogy Magyarországon három alkalommal is volt hivatalban MSZP–SZDSZ-koalíció, kétszer pedig a Fidesz–KDNP kormányzott, a kormányalakítási innováció szükségszerűen és jelentősen kisebb volt a többi országhoz képest.

Csehország második helye az első két indikátor egyike alapján sem volt megjósolható. A kormányváltások jellegére kapott érték alacsonyabb a szlováknál, és alig magasabb a lengyelnél. A koalíciós variációk terén szintén kevés jele mutatkozott a zártságnak. A

harmadik indikátor értékét a kommunista párt kizártsága felfele, az új pártok könnyű kormányra jutási lehetősége lefele húzta – előbbi azonban meghatározóbbnak bizonyult. Bár az első indikátornál – a teljes kormányváltások nagy számának köszönhetően – a szlovák pártrendszer viszonylag magas értéket ért el, a másik kettőben lényegében a tökéletesen nyitott verseny jegyeit mutatta. A lengyel pártrendszerre kalkulált végső érték a szlovák és a cseh számok közé ékelődik, de az egyes szempontok alakulása elérő képet mutat. A gyakori – nagyrészt a ciklus alatti koalíciós viszályok nyomán előálló – részleges kormányváltások miatt az első indikátor alacsonyabb mindhárom másik államénál.

A fenti eredményekkel kapcsolatban le kell szögezni, hogy ezek olyan adatok, amelyek akár több szempontból is vitathatóak. Egyrészt az indikátorok értékelése során nem alkalmaztam súlyozást, azaz abból indultam ki, hogy mindhárom dimenzió ugyanolyan jelentőségű és azonos mértékben tükrözi a verseny zártságát vagy nyitottságát.²³³ Másrészt – mint azt fentebb már jeleztem – a koalíciós variációknál kizárólag a pontosan megegyező pártösszetételű kabineteket tekintettem csak ismétlődő kormányoknak. Harmadrészt a 2.3. pont ábrái a „jelentéktelen” kormányváltásokat (pl. egy kisebb koalíciós partner kiválása röviddel a választások előtt) is regisztrálták. Álláspontom szerint azonban ezek az adatok is alkalmasak arra, hogy összegző képet nyújtsanak a vizsgált pártrendszerekről. Az 5. fejezetben részletesen bemutatam a pártok interakcióinak mintázatát és a kormányalakítás gyakorlatát, mintegy tágabb politikai kontextusba ágyazva az eredményeket.

4.2. A verseny záródásának dinamikája

A fejezetben alkalmazott módszertan révén a négy pártrendszerben zajló versenyről egy olyan átfogó helyzetképet kaptunk, amely az elmúlt 25 évet mintegy átlagolja. A vizsgálatok alkalmasak voltak tehát egyfajta összegzésre, ugyanakkor az eredményekből nem válik láthatóvá, hogy az egyes pártrendszerekben milyen irányú folyamatok mutathatóak ki.²³⁴ A Mair modelljét alkalmazó kutatások egy része időbeli bontásban is vizsgálta a verseny struktúráját azzal a céllal, hogy a kibontakozó tendenciák is

²³³ Casal Bértoa és Enyedi egy közelmúltbeli munkájukban úgy találta, hogy a három indikátor közül a második, azaz a koalíciós variációk (kormányzati formula) az, amelyik a leginkább meghatározza a verseny zártságának mértékét (CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 7–8.).

²³⁴ A saját módszertanát illetően hasonlóan érvel Mair (MAIR, 2007: 148).

megragadhatóak legyenek.²³⁵ Annak érdekében, hogy a folyamatok iránya se maradjon rejtve, a 12. táblázatban az elemzésemet leszűkítem a vizsgált időszak első felére, azaz a négy pártrendszer első 10–12 évére.²³⁶ Amennyiben az így kapott eredményeket összevetjük a fenti adatokkal, képet kapunk arról, hogy az egyes államokban inkább a verseny záródása vagy nyitottabbá válása a jellemző tendencia.

A négy pártrendszer első bő egy évtizede alapján az alábbi értékeket kalkuláltam:

12. táblázat - Az indikátorok összesítése az 1990–2002-es időszakra

			Magyar-ország	Csehország	Szlovákia	Lengyel-ország
indikátorok	kormányváltások jellege		100%	75%	75%	60%
	koalíciós variációk		50%	40%	0%	0%
	kormányra jutás lehetősége	I. kormányzó pártok	14,3%	33,3%	16,7%	47,4%
		II. kizárt pártok	0%	100%	0%	10%
		III. új pártok	100%	100%	33,3%	75%
		átlagolva	38,1%	77,7%	16,7%	40,8%
a verseny zártsága			62,7%	64,2%	30,6%	33,6%

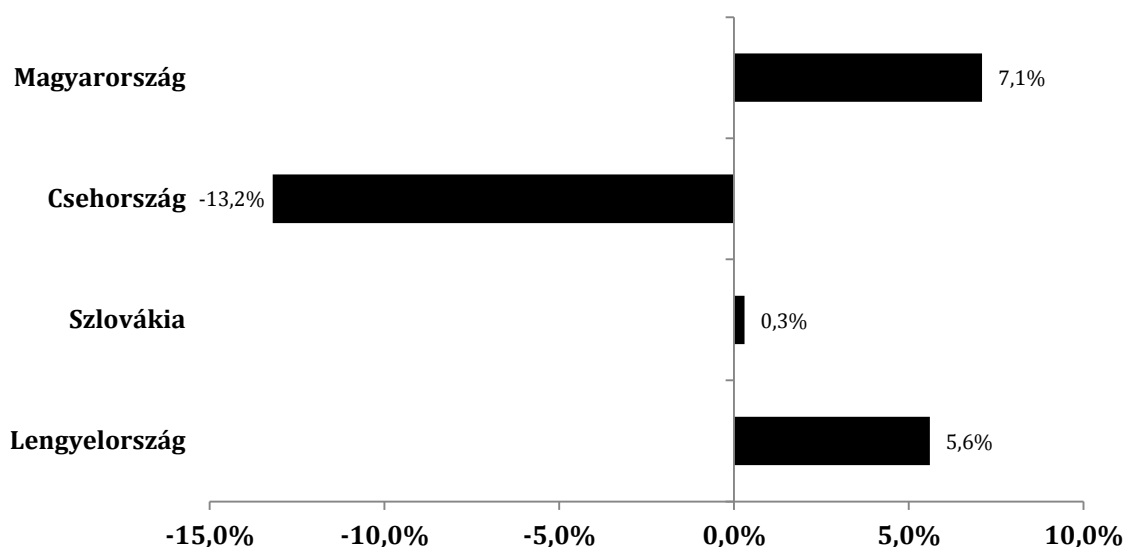
Forrás: saját számítások a 3–9. táblázatok alapján

Az adatokból kitűnik, hogy az egyes pártrendszerek jelenlegi sorrendje a zártsági skálán már 2002-re majdnem kialakult. A két táblázat utolsó sorának számai alapján azonban látható, hogy jelentős elmozdulások történtek a pártrendszerek abszolút pozícióját tekintve. A 11. és a 12. táblázat összevetését a következő ábra illusztrálja:

²³⁵ Különösen MAIR, 2007; valamint CASAL BÉRTÓ–MAIR, 2010.

²³⁶ Magyarország, Szlovákia és Csehország esetén a 2002-es választások nyomán felálló kormány, míg Lengyelországnál a 2001-ben hivatalba lépő kabinet az utolsó, amelyet figyelembe veszek. A számítások módszere egyebekben változatlan.

7. ábra - A verseny záródásának dinamikája

Forrás: saját számítások a 11. és a 12. táblázat alapján

Amint az ábráról leolvasható, az egyes pártrendszerek eltérő utat jártak be a verseny záródását tekintve.²³⁷ A korszakhatárként alkalmazott 2001/2002-es évhez képest Magyarországon és Lengyelországban a pártok közti verseny struktúrája egyértelműen zártabb lett, míg Csehországot a jelentősen növekvő nyitottság – és ezzel együtt a verseny csökkenő kiszámíthatósága – jellemezte. Szlovákiánál szignifikáns változás nem mutatható ki, az első évtizedre kalkulált adatok szinte pontosan megegyeznek a teljes vizsgált időszakra vonatkozó eredményekkel.

Magyarországon a már 2002-re viszonylagos kiszámíthatóságot mutató verseny a következő évtizedben a 2010-es kritikus választás ellenére is zártabbá vált. Ez nagyrészt az ismétlődő pártösszetételű kormányokra (2002 és 2006, illetve 2010 és 2014) – és ebből kifolyólag a teljes/semmilyen kormányváltásokra – vezethető vissza, valamint arra a tényre, hogy az új pártok előtt továbbra sem nyitott a kormányra kerülés lehetősége. Lengyelországban a záródás egyik jele az új pártok csökkenő kormányra kerülési esélye (legalábbis az első parlamenti ciklusukat tekintve) volt, a másik fontos fejlemény pedig az első ismétlődő koalíciós variáció 2011-ben.

²³⁷ Kiemelendő, hogy az összehasonlítás során az 1990–2001/2002-es időszakot *nem* a 2001/2002–2015-ös időszakokkal vetettem össze, hanem az egész vizsgált korszakkal (1990–2015). Tekintve, hogy az utóbbi időszak – mintegy kumulálódva – magában foglalja az első évtizedet is, a számítások során alacsonyabb értékek (–13,7–7,1%) jöttek ki, mintha a két évtizedet egymással hasonlítottam volna össze. Ez alapján az ábra értékeit nem szabad alábecsülni.

Csehország esetén a nyitottabbá váló verseny fő „felelősei” egyrészt azok az új pártok voltak, amelyek nyomban az első parlamenti bekerülésüket követően kormánypárttá váltak.²³⁸ Másrészt a 2002 utáni kormányok pártösszetételét teljes mértékben az innováció határozta meg, erőteljesen elmozdítva a második indikátort a nyitott verseny irányába. Kiemelendő, hogy bár a 2010-es kritikus választások Magyarországon és Csehországban egyaránt a pártok erőviszonyának alapvető átrendeződésével és a parlamenti pártok körének jelentős módosulásával járt, ez a cseh pártrendszerben zajló versenyt mélyebben érintette, mint a magyart.²³⁹

Szlovákiában a korábban is meglehetősen nyitott mintázatú verseny érdemben nem változott. Az egyes kormányok pártösszetétele továbbra sem mutat semmilyen ismétlődést; igen kevés kivétellel valamennyi parlamenti párt előtt nyitva állt a kormányzás lehetősége, ráadásul az új pártok – ahogyan a 2010-es kormányalakítás bizonyította – továbbra is nagy eséllyel kerülnek azonnal kormányzati pozícióba.

4.3. Az eredmények összevetése I.: Toole és Müller-Rommel

Az 1.3.4. alpontban hivatkozott munkák közül kettőről mondható el, hogy a visegrádi pártrendszerek első évtizedét többé-kevésbé kvantifikálható módon vizsgálta, lehetővé téve ezzel egy legalább korlátozott érvényű összehasonlítást. Toole 2000-ben publikált tanulmánya a magyar, a cseh és a lengyel pártrendszer záródását az 1990–1998-es időtávon tárgyalta, mintegy tesztelve Mair modelljét. Bár alaposabb operacionalizációra – nyilvánvalóan az átfogott rövid időtáv miatt – nem vállalkozott (inkább intuitív módon közelítette meg a problémakört), eredményeit részben számszerűsítette azzal, hogy a magyar és a cseh pártrendszert 2/3-os mértékben (azaz a három indikátorból kettő alapján), a lengyelt pedig 1/3-os mértékben (tehát egy indikátor alapján) zártnak találta.²⁴⁰ Ezzel Toole tehát némileg eltérő következtetésre jutott a pártrendszerek záródási folyamatát tekintve, mint Mair, aki – amint arra az 1.4.1 alpontban utaltam – úgy

²³⁸ Itt kell megjegyezni, hogy Mair a 2002-ben (az 1996-os írásának frissített változatában) pontosan Csehországot említette példaként, mint egy olyan új demokrácia, ahol már megkezdődhetett a verseny kiszámíthatóvá válásának és a pártrendszer konszolidációjának a folyamata (MAIR, 2002a: 100; erről részletesebben lásd az 5.3.3. alpontot).

²³⁹ Mair elmélete szempontjából az jelenti a fontos különbséget, hogy a magyar parlamentbe újonnan bekerülő Jobbik és LMP nem jutott kormányra, viszont Csehországban a TOP09-ből és a VV-ből is nyomban kormánypárt lett.

²⁴⁰ TOOLE, 2000. (A szlovák pártrendszer kimaradt Toole vizsgálódásából.)

vélekedett, hogy a verseny zártabb struktúrájának kialakulása szükségképpen hosszabb időt vesz igénybe, és mindez csak „*valamikor a következő évtizedben*” várható.

13. táblázat - A verseny jellege Toole vizsgálatai alapján

		Magyarország	Csehország	Lengyelország
indikátorok	kormányváltások jellege	teljes	teljes	teljes
	koalíciós variációk	ismétlődő	n. a.	innovatív
	kormányra jutás lehetősége	nyitott	korlátozott	nyitott
verseny struktúrája		2/3-os zártság	2/3-os zártság	1/3-os zártság

Forrás: TOOLE, 2000: 449.

Müller-Rommel kb. egy ciklusnyival hosszabb időtávon, 2003-mal bezárólag tárgyalta 10 posztkommunista – közte a négy visegrádi – pártrendszer első bő egy évtizedét.²⁴¹ Figyelemmel a nagyobb időtávra és az összevetésben szereplő államok viszonylagosan magas számára, itt már megjelent az átfogó igényű operacionalizáció igénye.²⁴² A fenti eredményeimet érdemesnek tartom összevetni a két szerző következtetésével; a három vizsgálat kimenetelét a következő táblázat tartalmazza.

14. táblázat - A verseny záródásának első évtizede különböző számítások alapján

		Magyarország	Csehország	Szlovákia	Lengyelország
Zártság mértéke	Toole számításai (1990–1998)	2/3	2/3	NA	1/3
	Müller-Rommel számításai (1990–2003)	56,3%	41,7%	25%	46,9%
	Saját számítások (1990–2002)	62,7%	64,2%	30,6%	33,6%

Forrás: TOOLE, 2000: 449., MÜLLER-ROMMEL, 2005: 672–673.; valamint saját számítások

²⁴¹ MÜLLER-ROMMEL, 2005

²⁴² A szerző ugyanakkor az egyes pártrendszerek összehasonlítását már nem végezte el. Tekintve, hogy a szerző számításaiban az alacsonyabb pontszám jelentette a zártabb struktúrájú versenyt, az általa kalkulált számokat 100-ból kivontam, és az így kapott eredményt tüntettem fel a táblázatban.

Az eredmények részletesebb egybevetése előtt szükségesnek tartom kihangsúlyozni, hogy a három számítási mód eltérő alapjai (különösen Müller-Rommel és a saját kalkulációim alapultak teljesen különböző operacionalizáción), valamint a némileg eltérő időtáv miatt az összehasonlítás elsősorban a négy pártrendszer *egymáshoz képest* elfoglalt pozícióját tekintve bírhat érvényességgel – azaz az egyes országok sorrendje és egymástól való távolsága a mérvadó, nem pedig az egyazon országhoz tartozó három érték közelsége.

A három vizsgálat eredményei nagyvonalakban egybevágnak egymással. A magyar és a cseh pártrendszer Toole kalkulációja és a saját számításaim alapján a két legzártabbnak bizonyult, közel azonos értéket elérve. Nagy eltérések Szlovákia pozícióját illetően sem mutathatók ki: Müller-Rommel és magam is ezt találtam a legnyitottabbnak. A cseh és a lengyel pártrendszer megítélésében ugyanakkor már markánsabb különbségek rajzolódnak ki. A cseh pártverseny mintázatát Toole és magam is viszonylag zártnak találtam, viszont Müller-Rommel – némileg meglepő módon – azt a lengyel pártrendszert sorolta a második helyre, amelyet a másik két számítás egyértelműen a magyar és a cseh mögé tett. Annak, hogy Müller-Rommelnél a lengyel pártrendszer nem hogy csak megelőzte a csehet, hanem meg is közelítette a magyart, a szerző által alkalmazott számítási módszer az oka. Müller-Rommel ugyanis a kormány koalíciós összetételét nem befolyásoló, ciklus alatti kormányfőváltást is kormányváltásként kezelte, ami azzal a – a 2.1.2 alpontban már érintett – következménnyel járt, hogy sűrű kormányfőcserét produkáló országok félrevezető mértékben eltolódtak a zárt pólus felé. Amennyiben a két kérdéses kormányváltást (1995, 1996)²⁴³ kivesszük Müller-Rommel számításaiból, úgy – az általa alkalmazott módszertan alapján – a lengyel pártrendszerre egy lényegesen alacsonyabb, 29,2%-os érték jön ki, amely már teljes egészében illeszkedik a másik két elemzés eredményéhez.²⁴⁴

Végezetül arra is kínálkozik egy magyarázat, hogy míg a cseh pártrendszer Toole-nál egy szinten áll a magyarral, addig a saját számításaim alapján a magyar pártrendszer lényegesen zártabbnak bizonyult. Az általam kalkulált alacsonyabb értéket részben valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a 2002-es kormányváltás – amely Toole vizsgálatainak már nem képezte tárgyát – a részlegességét és az új kabinet innovatív összetételét tekintve is a nyitott verseny fele „tolta” a cseh pártrendszert.

²⁴³ 1995-ben a *Pawlak*-, 1996-ban pedig az *Oleksy*-kormány mondott le.

²⁴⁴ Megjegyzendő, hogy Müller-Rommel Magyarország esetén is beszámított egy vitatható kormányváltást (1993). Ezt kiiktatva a magyar pártrendszer pontosan a cseh szintjére esik vissza.

4.4. Az eredmények összevetése II.: Casal Bértoa–Enyedi

4.4.1. A tárcaalapú operacionalizálás

A három indikátor mérésének egy alternatív módja lehet az a megközelítés, amely a kormánytagokat (a kormányfőket és a minisztereket) tekinti a vizsgálódás alapegységeinek. A tárcaalapú operacionalizálás elsőként Mair 2007-es munkájában jelent meg, eleinte csak az első indikátorra (kormányváltás jellege) vonatkoztatva.²⁴⁵ A kormányváltási index (*index of governmental alternation* – IGA) lényege a Pedersen-index²⁴⁶ (összevont választói illékonyosság) adaptálása a kormányváltásra. Az IGA kalkulációjának logikája megegyezik a Pedersen-index kiszámításának menetével – azzal a nyilvánvaló különbséggel, hogy ezúttal nem a pártok szavazatarányait, hanem az egyes pártok által delegált kormánytagokat (vagyis a koalíciós partnerek százalékos részesedését a miniszteri [beleértve a kormányfői] posztokból) tekintjük kiindulópontnak. Az IGA tehát a kormányváltás során az egyes pártok által realizált tárcarészesedés-változás abszolút értékének összege, osztva kettővel (hiszen az egyik párt nyeresége egyúttal a másik párt vesztesége).²⁴⁷

Bár Mair a 2007-es írásában csak az első indikátor vonatkozásában alkalmazta a fenti tárcaalapú számítást, egy későbbi, Casal Bértoával közös munkájában már a második indikátor is ezen a módon került kalkulálásra.²⁴⁸ Rövidesen Casal Bértoa és Enyedi egyrészt a harmadik indikátorra is kiterjesztette a tárcarészesedésen alapuló számítást, másrészt pedig részben némileg átdolgozta és pontosította az egyes indikátorok kiszámítási módját.²⁴⁹ Egy fontos módosítás, hogy míg Mair az egyes kormányváltásokhoz tartozó IGA-értékeket egyszerűen átlagolta, addig Casal Bértoa és Enyedi az 50% alatti IGA-értékek esetén a (100–IGA) értékkel kalkulált.²⁵⁰ A két szerző a másik két indikátorra

²⁴⁵ MAIR, 2007: 140–141.

²⁴⁶ PEDERSEN, 1979

²⁴⁷ Mair példáján: amennyiben az *A* párt 40%-nyi, a *B* és a *C* párt 30–30%-nyi kormánytaggal rendelkezik, majd az új kormány összetétele a következő: *A* párt: 40%, *B* párt: 40%, *D* párt: 20%, akkor a számítás menete a következő:

$$IGA = \frac{|40-40| + |40-30| + |0-30| + |20-0|}{2} = 30$$

Teljes kormányváltás esetén (pl. *A* egypárti kormány helyett *B* egypárti kormány) az IGA értéke természetesen 100%.

²⁴⁸ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 88. (A tanulmány working paper-ként már 2010-nem megjelent – CASAL BÉRTOA–MAIR, 2010)

²⁴⁹ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014 (Working paper-ként, némileg eltérő terminológiával: CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010)

²⁵⁰ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 5. A módosításra azért volt szükség, mert Mair a kormány pártösszetételben változást nem eredményező – ezzel 0%-os vagy ahhoz közeli IGA-értékeket generáló

is kifejlesztett egy-egy olyan operacionalizálási módot, amelynek alapja a pártok reprezentáltsági aránya a kormányon belül.²⁵¹ A koalíciós variációknál az *index of familiar alternation* (IFA) azt méri, hogy az adott kormány az összetételét tekintve milyen mértékben egyezik meg a hozzá leginkább hasonló kormányra. Az ismétlődő pártösszetételű kormányoknál ez az érték 100%, a teljesen új kombinációké (beleértve az új egypárti kormányokat is) pedig 0%. Amennyiben a kormánynak csak egy része – azaz egyes kormánypártok – minősülnek visszatérőnek, úgy az indikátor a régi pártok által miniszteri posztok alapján kerül kiszámításra. Végezetül, ha a korábban már koalícióban kormányzó párt egyedül alakít kormányt, akkor az indikátor értéke a 100 és a korábbi koalíciós partnerek által birtokolt tárcahányad különbsége. A harmadik indikátor (kormányzati hozzáférés; *index of openness* – IO) azt mutatja meg, hogy a korábban már kormányzó – tehát nem új – pártoknak mekkora a részesedése a miniszteri pozíciókból. Amennyiben az index tartósan 100%-os értéket vesz fel, ez értelemszerűen arra utal, hogy folyamatosan csupa olyan párt kerül kormányra, amelyek már korábban is szert tettek kormányzási tapasztalatra. Ezzel szemben a 100-nál alacsony érték azt tükrözi, hogy egy új, korábban még nem kormányzó párt is kormányzati pozícióba került. Végezetül a három indikátor – tetszőleges időtávon mért – átlaga adja meg a pártrendszer intézményesültségének indexét (*index of party system institutionalization* – iPSI).

Az IGA/iPSI nyilvánvaló előnye az univerzális alkalmazhatósága és az, hogy a kvantifikálás viszonylag könnyen – optimális esetben egyértelműen – elvégezhető. A módszer legnagyobb erőssége abban rejlik, hogy az egyes indikátorok természetüknél fogva (hiszen egy 0–100-as skáláról van szó) alkalmasak a Mair-féle, alapvetően bináris változók pontosabb megragadására (így pl. az egyes új kormányzati formulák eltérő IFA-értéket kaphatnak annak függvényében, hogy az adott koalíciós variáció milyen mértékben számít újnak). Ugyanakkor a módszer néhány problémás pontjára is rá kell mutatni.

1. Először is, az IGA alkalmazása azt feltételezi, hogy minden miniszternek egyértelmű a pártköötődése. Kérdéses viszont, hogy a – különösen a szakérői

– kormányváltásokat nem vette figyelembe (MAIR, 2007: 141.). Azzal, hogy Casal Bértoa és Enyedi – álláspontom szerint teljesen helyesen – visszahozta a vizsgálatokba a *non-alternation* jellegű kormányváltásokat, az IGA „sima” átlagolása félrevezető lenne, hiszen a teljes és a semmilyen kormányváltások váltakozása éppen úgy 50 % körüli IGA-értékeket eredményezne, mint a részleges kormányváltások sora – holott az előbbi a zárt, utóbbi pedig a nyitott struktúrájú verseny sajátossága. Casal Bértoa és Enyedi módosítása – az 50 % alatti IGA „felkonvertálása” – mintegy szimmetrikussá teszi a kalkulációkat: a 0%-os és a 100%-os IGA is 100%-ként kerül értékelésre, hiszen mindkettő zárt versenyre utal.

²⁵¹ A számítási szabályok részletes bemutatására lásd: CASAL-BÉRTOA, 2015; valamint az előbbi projekt kódkönyvét: <http://whogoverns.eu/wp-content/uploads/2015/02/Rules-for-calculating-iPSI.pdf>

kormányokban gyakori – párton kívüli minisztereket hogyan lehet kezelni a kalkulációk során.

2. További számítási nehézséget okozhatnak azok az esetek, amikor a kormánypárt a kormány hivatali ideje alatt bomlik fel vagy szakad ki belőle egy másik párt.²⁵²
3. Egyes esetekben pontosítást igényelhet a kormánytag (miniszter) fogalma is. Így pl. kérdéses, hogy a tárca nélküli miniszterek vagy az ún. kvázi-miniszterek hogyan illeszthetők be a modellbe.²⁵³
4. Ezen túl azt is meg kell említeni, hogy az IGA alkalmazása feltételezi, hogy a koalíciós pártok súlyáról pusztán a tárcarészesedés alapján valós képet kapunk – álláspontom szerint viszont ez két szempontból is megkérdőjelezhető. Egyrészt az eljárás valamennyi posztot egyenrangúnak tekint a kormányon belül – beleértve a kormányfői pozíciót is.²⁵⁴ A minisztériumi portfóliók fontosságának (súlyának) vizsgálatára és értékelésére több kísérlet történt, amelyek megerősítették azt az ésszerű feltételezést, hogy az egyes portfóliók eltérő súllyal bírnak.²⁵⁵ Ezen kívül van egy másik szempont is, ami alátámaszthatja, hogy a pártok koalíción belüli súlyát az elnyert miniszteri posztok száma önmagában nem jelzi teljes körűen. A miniszteri posztokon kívül, amelyek – ahogyan Laver és Schofield is rámutat²⁵⁶ – valóban a legértékesebb „nyereménynek” minősülnek, számításba kell venni ugyanis az egyéb kormányzati pozíciókból (pl. miniszterhelyettesek, államtitkárok, egyéb fontos posztok a végrehajtó hatalmon belül) való részesedést, illetve a

²⁵² Így pl. közel sem egyértelmű, hogy a Csehországban 1998-ban megalakuló *Tošovský*-kormány négy, eredetileg ODS-es, de az ODS-ből rövidesen kilépő, majd az újonnan alapított US-hez csatlakozó miniszterét (CABADA et al, 2014: 150.; HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1336–1337.) melyik pártnál „számoljuk el”. Szlovákiában az ellenzéki pártok által 1998-ban alapított SDK a kormányra jutását követően kezdett felbomlani. Kérdéses, hogy a SDK és a 2002-es második *Dzurinda*-kormány pártjai között milyen módon kalkulálható ki korrekten az IGA.

²⁵³ Így pl. Lengyelországban egyes központi szervek (pl. Tudományos Kutatási Bizottság) vezetői nem miniszterek, de miniszteri ranggal rendelkeznek (azaz tagjai a kormánynak) és rendszeresen részt vesznek a kormányüléseken (BLONDEL–MÜLLER–ROMMEL, 2001: 59.). A négy államban egyébként különböző a szabályozás arra nézve, hogy van-e lehetőség tárca nélküli miniszter kinevezésére (Magyarországon és Lengyelországban engedélyezett, Csehországban és Szlovákiában viszont nem) (FETTELSCHÖSS–NIKOLENYI, 2009: 217.).

²⁵⁴ IERACI, 2012: 533. Egyes esetekben az is előfordulhat, hogy úgy történik kormányfőváltás, hogy az új miniszterelnököt már egy másik kormánypárt adja. (Ez történt pl. Lengyelországban, amikor a parasztpárti *Pawlak* helyére a szociáldemokrata *Oleksy* lépett 1995-ben. Bár ez a fejezetben alkalmazott elméleti keret értelmében nem minősült kormányváltásnak, de ha az lett volna [mert pl. időközben választások voltak], akkor a kormányfő pártkötődésének megváltozása annyit nyomott volna a latban, mint pl. a sportminiszteré.)

²⁵⁵ Így pl. az egyik legkorábbi ilyen jellegű vizsgálat a portfóliók az alapján kísérte meg rangsorolni, hogy mely tárcákat szereznek meg a nagyobb pártok (BROWNE–FESTE, 1975). Egy közelmúltbeli nyugat-európára fókuszáló kutatás pedig az *expert survey* módszerrel állított fel fontossági sorrendet a miniszteri posztok között (DRUCKMAN–WARWICK, 2005).

²⁵⁶ LAVER–SCHOFIELD, 1990: 165.

további elnyert privilégiumokat is (pl. a házelnök vagy az államfő jelölésének joga).²⁵⁷ Ennek az egyszerűsítésnek (ti. minden poszt egyenértékűnek minősül) nyilvánvaló praktikus okai vannak (az egyes tárcák súlyozása újabb operacionalizálási nehézséggel járna), viszont rá kell mutatni, hogy a koalíciós pártok súlya – és ezzel együtt a kormánypártok interakciója – nem mérhető kizárólag a tárcarészesedésen keresztül.²⁵⁸

5. Egy újabb ellenvetésként említhető, hogy ez a fajta eljárás figyelmen kívül hagyja, hogy Mair eredeti koncepciójában a harmadik indikátor fontos szerepet kap a pártok kizártsága is. Az IO a fentebb említett formában nem alkalmas annak kimutatására, hogy vannak-e a pártrendszerben a kormányzásból tartósan kizárt, „outsider” pártok.
6. Végezetül az index az innovációt csak numerikusan, kvantitatív módon képes mérni, de szubsztantív módon nem – vagyis nem veszi figyelembe azt, hogy egy új párt kormányra kerülése vagy éppen egy koalíciós variáció milyen mértékben ássa alá a verseny korábban kialakult struktúráját. Közelebbről itt arról van szó, hogy amennyiben egy új párt 20%-os részesedést szerez egy újonnan megalakuló kormányban, annak is jelentősége van, hogy *melyik párt* ez az új párt. Így pl. Csehországban egy hipotetikus ČSSD–KSČM-koalíció esetén a kommunista párt 20%-os részesedése ugyanolyan mértékben befolyásolná az PSI-értékét, mint ha a szociáldemokraták egy centrista formációval (amely szintén új) kezdenének közös kormányzásba – holott az előbbi eset sokkal inkább átírná a kormányalakítás meglevő „szabályait”.²⁵⁹

A következőkben az PSI-index kalkulálásának a két leginkább problémás pontját veszem számba. Elsőként az ún. rendkívüli kormányok kérdését tárgyalom, majd a párton kívüli minisztereknek a modellbe történő beilleszthetőségét vizsgálom meg.

4.4.2. A rendkívüli kormányok kérdése

A 2.1. pontban már utaltam rá, hogy mint minden modell, úgy Mair modellje is „ideális” állapotok esetén tesztelhető a leghatékonyabban. Jelen esetben az „ideális” állapotokat

²⁵⁷ Így pl. az 1998-as koalíciós megállapodás 2. sz. melléklet 1. pontja értelmében a FKgP a négy miniszteri poszton kívül megkapta a jogot arra, hogy a következő államfőválasztáson javaslatot tegyen a köztársasági elnök személyére (a megállapodás szövegére lásd: KURTÁN et al., 1999: 896–900.)

²⁵⁸ Bár más kontextusban, de hasonlóan érvel: CABADA et al., 2014: 177.

²⁵⁹ Megjegyzendő, hogy erre a problémára az általam alkalmazott számítási eljárás (4.1. pont) sem nyújt semmiféle megoldást, de az 5. fejezetben egyesével is megvizsgálom az egyes országok kormányalakítási gyakorlatát.

rontó egyik tényezőként értékelhetőek azok a kabinetek, amelyek nem a – parlamentáris kormányzati rendszerekre jellemző – hagyományos pártkormányzás sémáját követik (legyen az egy egypárti vagy egy koalíciós kormány). A különböző ügyvezető, szakértői, válságkezelő stb. jelzővel illetett – általam összefoglalóan rendkívülinek nevezett – kormányoknak Mair modelljébe történő beillesztése meglehetősen problémás; a kormányok azonosításának szabályait bemutató 2.1.2. alpontban azonban úgy érveltem, hogy ezeket a kabineteket is érdemes bevonni a vizsgálatokba. Első olvasatra ugyan erős érvnek tűnik az, hogy a pártok interakciójára fókuszáló vizsgálat nem tud mit kezdeni a *nem* pártkormányokkal – miként Casal Bértoa és Enyedi rámutat, a rendkívüli kormányok vizsgálatokba történő bevonása elhomályosítaná a pártverseny rendes mintázatát.²⁶⁰ A rendkívüli kormányok mellett azoknak a kabineteknek a megítélése sem egyértelmű, amelyek valamilyen közjogi okból kifolyólag eleve csak ideiglenes jelleggel működtek.

Mielőtt belefognánk ezen „problémás” kormányok tárgyalásába, le kell szögezni, hogy előfordulásuk a vizsgált időszakban kizárólag Csehországra korlátozódott. Míg a *Tošovský*-, a *Fischer*-, valamint a *Rusnok*-kabinet mandátuma a következő (előrehozott) választásokig szólt, addig *Topolánek* első kormánya annyiban volt speciális, hogy ez a választásokat követően alakult meg (2006-ban), azonban a bizalmi szavazást elbukta, viszont így is hivatalban volt több mint négy hónapon át. Mit lehet kezdeni ezekkel a kormányokkal? Fentebb utaltam rá, hogy Casal Bértoa és Enyedi érvelése szerint ezek a kabinetek mintegy idegen testet képeznek a pártverseny mintázatának vizsgálódása során, így figyelmen kívül kell őket hagyni. Azonban ezeknek a kormányoknak a lényege pontosan abban rejlik, hogy szakítást jelentenek a hagyományos kormányalakítási és kormányzási gyakorlattal.

Mindhárom rendkívüli kabinet olyan kormányválságot követően alakult meg, amely a hagyományos módszerekkel (kormány átalakítása személycserék és/vagy új koalíciós partner bevonása révén) nem volt megoldható.²⁶¹ Tekintve, hogy a rendszerváltás utáni cseh politikai rendszer egyik igen karakteres jelenségéről van szó, álláspontom szerint nem helyénvaló zárójelbe tenni ezeket a kormányokat. Bár az európai demokráciákban a technokrata kormányok ritkán fordulnak elő,²⁶² Csehországban alig több mint két évtized alatt három ilyen rendkívüli kormány megalakítására került sor. Amennyiben elfogadjuk, hogy ezek az átmenetinek szánt kabinetek nem szokványos elemei a pártok versenyén alapuló kormányzásnak, úgy – meggyőződésem szerint – szükséges reflektálni rájuk a

²⁶⁰ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 5. A szerzők a nem pártkormányokat, az ügyvezető kormányokat, az emigráns kormányokat, az ideiglenes kormányokat, valamint a technokrata kormányokat hagyták figyelmen kívül.

²⁶¹ MANSFELDOVA–GUASTI, 2013: 8.

²⁶² Erről lásd: PASTORELLA, 2014

kormányok összetételét vizsgáló kutatásban, hiszen a maguk módján ezek a kormányok is innovatív megoldásokat jelentenek, és ezzel rontják a pártverseny kiszámíthatóságát, „rutinszerűségét”.

A három rendkívüli kabinet megegyezett a tekintetben, hogy mindegyikük ideiglenesen, a következő (előrehozott) választásokig működött ügyvezető jelleggel.²⁶³ Ugyanakkor a pártosságukat és a pártkötődésüket tekintve különböztek egymástól. Az 1998-ban megalakult *Tošovský*-kormányt egy államfői támogatással létrejött „félpolitikai” kabinetként lehet jellemezni.²⁶⁴ Tagjainak mintegy kétharmada a pártok által jelölt pártpolitikus volt (a KDU-ČSL, az ODA, valamint az ODS-ből kiszakadó US képviselőjében), de *Tošovský* nagy önállóságot élvezett a miniszterek kiválasztásában. Ezzel szemben a 2009-ben hivatalba lépő – a három közül a „legapolitikusabb”, leginkább szakértői karakterű – *Fischer*-kormányban egyetlen párttag sem volt, viszont valamennyi miniszterét a pártok jelölték (az ODS nyolc, a ČSSD hét, az SZ pedig két minisztert jelölt); így itt a kormányfő befolyása gyengébb volt a miniszterei kiletétét illetően.²⁶⁵ A 2013-as *Rusnok*-kormány sajátosságaként az emelhető ki, hogy *Zeman* köztársasági elnök nemcsak az új kormányfő személyének kijelölésében vállalt – a parlamentáris kormányformához képest – szokatlanul aktív szerepet, hanem a miniszterek személyére is jelentős befolyással volt.²⁶⁶ A kabinetnek csak párttagsággal rendelkező minisztere volt, viszont a kormánytagok többsége a szociáldemokrata párthoz, valamint az elnök korábbi pártjához (SPO) kötődött.²⁶⁷

Amint látható – a kormánytagok párttagsága és/vagy az őket jelölő pártok alapján – mindhárom ideiglenes kormányban kimutatható valamiféle pártkötődés. Ezek alapján kérdéses, hogy ezek a kabinetek milyen módon illeszthetők be a számításokba. Magam azt tartom döntő tényezőnek, hogy bár a három kabinet mindegyike a pártok megállapodása és támogatása alapján jött létre, de ezek az egyezségek nem minősültek *koalíciós* megállapodásnak, és így a kabinetek felállításában közreműködő pártoknak is erősen korlátozott befolyása volt a testület munkájára. A *Fischer*- és a *Rusnok*-kormány atipikus jellege abban is megmutatkozott, hogy ezek a hagyományos kormány/ellenzék dichotómiában nem is voltak egyértelműen elhelyezhetőek: előbbi a két nagy párt, a

²⁶³ Míg a *Tošovský*- és a *Rusnok*-kormány mindegyike hozzávetőleg csak fél évet volt hivatalban, addig a *Fischer*-kormány több mint egy évig működött, miután a 2009-re tervezett előrehozott választásokra végül nem került sor (BALÍK, 2010). Emiatt az utóbbi kabinet valójában több volt, mint pusztán ügyvezető kormány (LINEK–LACINA, 2010: 945–46. vö. McDONNELL–VALBRUZZI, 2014).

²⁶⁴ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1337.

²⁶⁵ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1342–1343.

²⁶⁶ HLOUŠEK, 2014: 108–112.; STEGMAIER–LINEK, 2014: 386.

²⁶⁷ LINEK, 2014: 100. A kormány három minisztere pedig a ČSSD tagja volt, de ők miniszteri tisztségük alatt szüneteltették párttagságukat.

ciklusban addig kormányzó ODS és az ellenzéki ČSSD megállapodása alapján alakulhatott meg, utóbbi pedig főként az ellenzéki pártok támogatásával jött létre. Mindezekre a sajátosságokra tekintettel ezeket a kormányokat teljes egészében függetlenként veszem figyelembe, és így az IGA-értékeket automatikusan 100%-ra kódolom, ugyanis az előd-, illetve az utódkormányral való – az IGA számítási logikáján alapuló – összevetés ezekben az esetekben túlzottan spekulatív lenne.²⁶⁸

Rátérve *Topolánek* első kormányára, a kormány beszámításával szemben természetesen fel lehet hozni azt az érvet, miszerint a kabinet mindössze három hónapig volt hivatalban (ez alatt is pusztán ügyvivő kormányként), viszont ettől függetlenül ez az egypárti kisebbségi ODS-kormány is egy innováció volt. Ebből a szempontból nem is az a lényeges, hogy a kormány bizalmi szavazáson elbukott, hanem maga a politikai szándék érdemel figyelmet, vagyis az, hogy a kormányfő – igaz, kedvezőtlen körülmények mellett – ezt a megoldást is működőképesnek találta, de legalábbis megpróbálkozott vele. Az, hogy a választásokat követően nem állt össze nyomban a későbbi ODS-KDU-ČSL-SZ koalíció – holott a polgári demokraták és a kereszténydemokraták korábban már kétszer kormányoztak együtt – meglátásom szerint pontosan a kiszámíthatóság hiányára és a pártok bizonytalan együttműködési hajlandóságára utalt.²⁶⁹ Ez esetben tehát nem működött az az automatizmus, amely a két pártot egy oldalra terelte volna, és így a kormányalakítás során nem érvényesült a múltbéli megszokottság (*familiarity and inertia*) kötőereje.²⁷⁰ Fontosnak tartom kiemelni, hogy az ODS *előbb* megkísérelte az egypárti kisebbségi kormányzást, majd csak *ezt követően* próbálkozott egy másik – szintén innovatív – megoldással, a hárompárti koalícióval.²⁷¹ Azzal viszont, hogy a második számítási mód a *Paroubek*-kormány utódjának a második *Topolánek*-kabinetet tekinti, kiiktatja a „kísérleti” egypárti ODS-kormányt, mint az instabil pártinterakciók egyik lenyomatát.

Azzal, hogy Casal Bértoa és Mair sem a három rendkívüli kormányt, sem pedig az első *Topolánek*-kormányt nem vette figyelembe, Csehország esetén mindössze négy innovatív

²⁶⁸ Így pl. – amint fentebb utaltam rá – az ODS vezette második *Topolánek*-kormányt követő *Fischer*-kormányba a polgári demokraták is jelöltek minisztereket, azaz az ODS tárcarészesedése elvileg az utóbbi kabinetben is kiszámítható lenne, azonban nem pártkormányról lévén szó, a két kabinet összevetése félrevezető lenne.

²⁶⁹ A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a három pártnak (ODS– KDU–ČSL–SZ) csak 100 mandátuma volt a 200 fős képviselőházban (lásd majd a 10. ábrát), és az ebből fakadó bizonytalanság eleve hátráltatta a koalíció megalakulását.

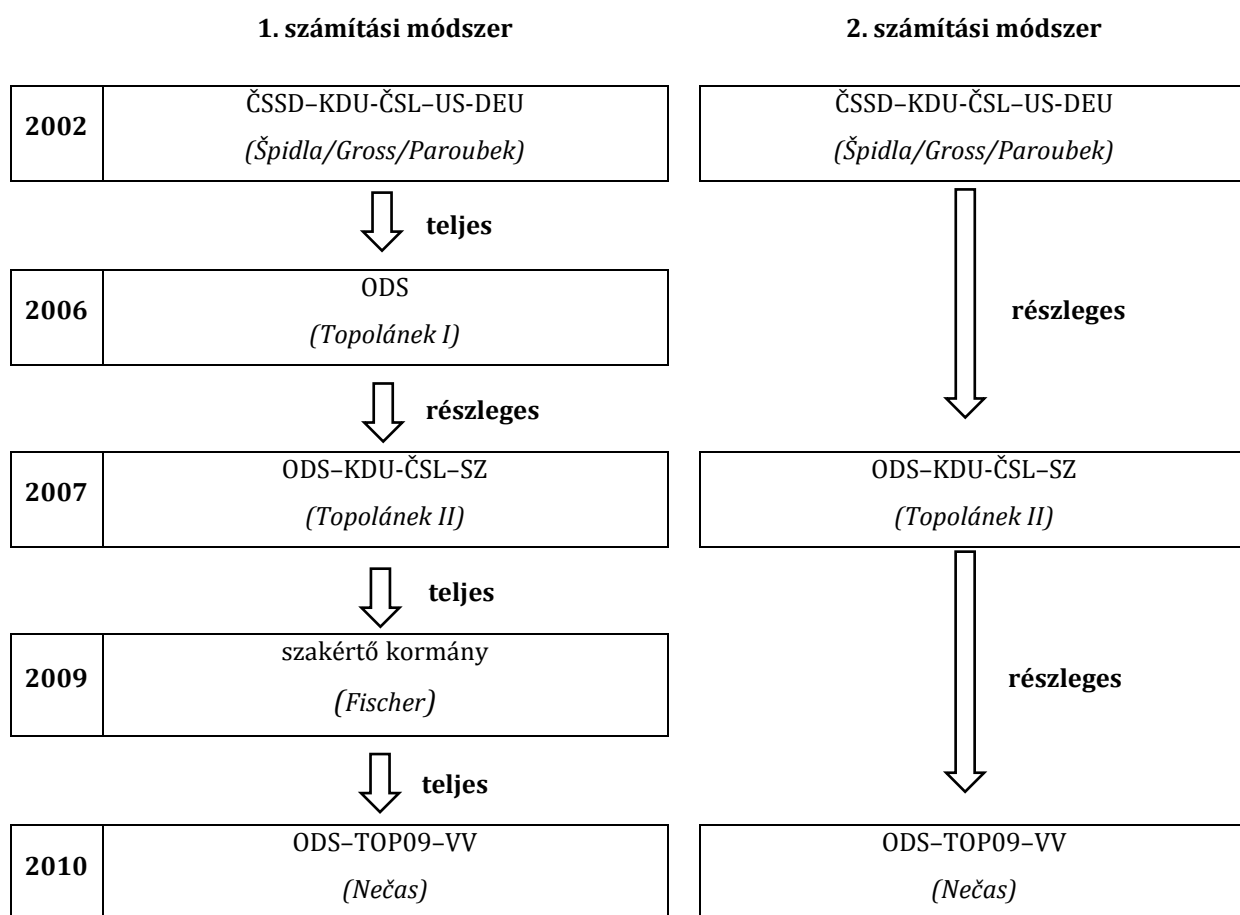
²⁷⁰ FRANKLIN–MACKIE, 1983

²⁷¹ A kormányalakítást követően elbukott bizalmi szavazásra Lengyelországban is akad példa: *Pawlak* (1992) és *Belka* (2004) első kormánya sem ment át a bizalmi szavazáson. Ezeket azonban – a 2.1.2. alpontban írtaknak megfelelően – nem vettem figyelembe a számítások során.

kormányt azonosítottak az 1993–2010-es időszakban, amiből arra következtettek, hogy a kormányzati formulákat nagyrészt a kiszámíthatóság jellemzi. Csakhogy a négy kihagyott kormányalaposan árnyalja a cseh pártrendszer intézményesültségéről és a pártok versenyének kiszámíthatóságáról kialakult képet.

Végezetül arra is rá kell mutatni, hogy az egyes kormányok figyelmen kívül hagyása milyen következményekkel jár a számításokra nézve. A 3.1.1. alpontban már utaltam rá, hogy amikor a kormányváltás jellegét (semmilyen/teljes/részleges) vizsgáljuk, az eredmény értelemszerűen két tényezőtől függ: az előd- és az utódkormány pártösszetételétől. Következésképp különösen fontos, hogy melyik kormány melyik másikkal kerül kapcsolatba, azaz előd-utód relációba. Mindezt nézzük meg a 2002–2010 közötti cseh kormányváltások példáján.

8. ábra - A kormányváltások jellegének eltérő értelmezései Csehországban (2002–2010)

Forrás: saját összeállítás

Azzal, hogy Casal Bértoa és Mair (valamint Casal Bértoa és Enyedi) az első *Topolánek*-kormányt, valamint *Fischer* szakértői kabinetjét nem vette figyelembe, a másik három kormány (a 2002-es szociáldemokrata vezetésű koalíció, *Topolánek* második kormánya, valamint a *Nečas*-kabinet) közelebb csúszott egymáshoz, így a számítások során egymás utódjai lettek. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy a második kalkulációban mindkét kormányváltás részlegessé minősült át, „köszönhetően” a KDU-ČSL-nek és az ODS-nek, mint kormányon maradó pártoknak. Ez a kormányon maradás azonban nyilvánvalóan fiktív abban az értelemben, hogy a kereszténydemokraták kormányzati szerepvállalását az első *Topolánek*-kormány, az ODS kormányzását pedig a szakértői *Fischer*-kabinet szakította meg. (Magam főként az előbbi esetben érzem túlzásnak a KDU-ČSL-t folyamatosan kormány levőnek tekinteni, hiszen *Topolánek* első kormányából annak ellenére maradtak ki, hogy jelen voltak a parlamentben.) Függetlenül attól, hogy a kettő közül melyik számítási módot tekintjük helyesnek, a fenti példa jól illusztrálja az előd- és az utódkormányok megállapításával kapcsolatos problémákat.

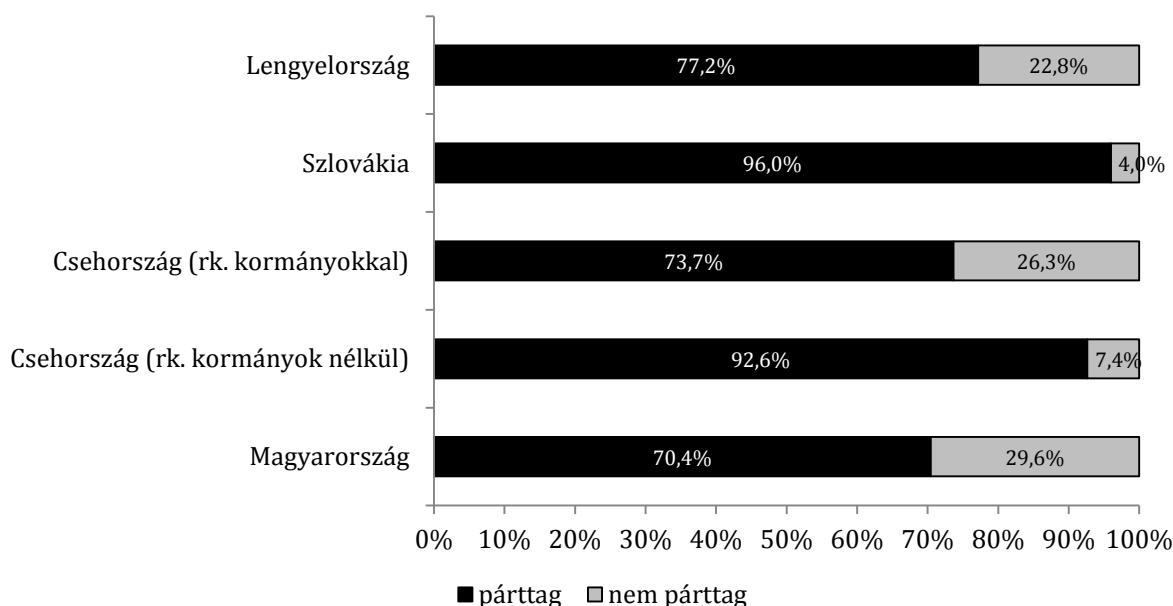
Visszatérve a 8. ábrára, a saját számítási módomat illetően is rá kell mutatni egy kisebb inkonzisztenciára. A rendkívüli kormányok hivatalba lépését teljes kormányváltásként értelmezem – csak hogy a teljes kormányváltás Mair modelljében alapvetően (de nem kizárólagosan) a *zárt* versenyhez van társítva. A második indikátornál (koalíciós variációk) azonban megfelelő módon kerülnek értékelésre, ugyanis ezeket a speciális kabineteket minden esetben innovatív összetételű kormányként veszem számításba (két szakértői kormányt értelemszerűen nem lehet úgy megfeleltetni egymásnak, mint ahogyan két azonos pártösszetételű koalíciót), ezzel pedig a *nyitott* verseny irányába tolódnak el az értékek.

4.4.3. A párton kívüli miniszterek problémája

A 4.4.1. alpontban jelzett problémák közül a párton kívüli miniszterek kezelése is egy alaposabb tárgyalást igényel, ugyanis ez érinti legközvetlenebbül a tárcaalapú operacionalizálás eredményét. Mindenekelőtt felmerülhet a kérdés, hogy vajon a párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya indokoltá teszi-e azt, hogy ezzel a problémakörrel behatóbban foglalkozzam. A külsős miniszterek előfordulási gyakoriságának feltérképezéséhez mind a négy állam összesen 39 kormányának tárcamegoszlását megvizsgáltam. Az eredményekből egyértelműen kirajzolódik, hogy az egyes országokban különböző hagyománya van a párton kívüli miniszterek kinevezésének. A 9. ábra ezt az összefüggést mutatja be azzal a kiegészítéssel, hogy a cseh kabineteket két

módon is megvizsgáltam: egyrészt a nem pártkormányok (azaz a rendkívüli kormányok) figyelmen kívül hagyásával, másrészt pedig előbbieik beszámításával.²⁷²

9. ábra- A párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya

Megjegyzés: csak a 2.3. pontban jelzett kormányokat és a csak a kormányok megalakulásával hivatalba lépő kormánytagokat vettem figyelembe, vagyis a kimutatás nem tartalmazza a kormány hivatali ideje alatt kinevezett párttagság nélküli minisztereket

Forrás: saját számítások a 12.1. függelék alapján

Az ábra alapján megállapítható, hogy a négy állam két jól elkülöníthető csoportra bontható: míg Magyarország és Lengyelország esetén bevett gyakorlat a párton kívüli miniszterek (esetenként kormányfők) kinevezése, addig a szlovák és – főszabály szerint – a cseh kormányoknál ez ritkán fordul elő.²⁷³ Csehországnál azonban másként fest a kép, ha a rendkívüli kormányokat is figyelembe vesszük: ekkor értelemszerűen alaposan megugrik a párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya. A fenti adatok alátámasztják az álláspontomat, miszerint a párton kívüli minisztereket is érdemes bevonni a vizsgálatokba, ugyanis arányuk egyáltalán nem elhanyagolható. Ezeknek a

²⁷² Az ábra adatait érdemes összevetni egy 2006-os vizsgálattal (AMORIM NETO– STRØM, 2006), amely 23 európai demokráciában vizsgálta a párttagság nélküli kormánytagok arányát. Szlovákiánál a 6%-os adat túlzásnak tűnik, ugyanis az 1990–2000-es időszakban (tehát *Mečiar* első kormányát is beleszámítva) az egyes források mindössze egy vagy két párton kívüli miniszterről tesznek említést.

²⁷³ Amorim Neto és Strøm arra a következtetésre jutott, hogy a félpreszidenciális kormányformájú államokban jóval magasabb a párttagság nélküli miniszterek aránya (AMORIM NETO– STRØM, 2006: 640.). Ez egybevág a fenti lengyel adatokkal.

kormánytagoknak a figyelmen kívül hagyása különösen akkor járhat torzító hatással, ha egy kormánypárt a részére jutó miniszteri pozíciókat nagy arányban tölteti be párttagsággal nem rendelkező személyekkel – márpedig ez esetben a párt tárcarészesedése nem a valós képet fogja mutatni.²⁷⁴

A párton kívüli kormánytagok kezelésére meglátásom szerint elméletben négy módszer áll rendelkezésre – ám egyik eljárás sem tekinthető teljes mértékben problémamentesnek.

1. Egy lehetséges megoldás lehet a párton kívüli kormánytagok (párt)politikai kötődésének feltérképezése révén „besorolásuk” valamelyik pártba. Ez egyes esetekben egyértelműen kivitelezhető, azonban vitathatatlan, hogy léteznek olyan – pl. a szakmai-tudományos szférából érkező – miniszterek, akiknél merő spekuláció lenne a párthovatartozás deklarálása.²⁷⁵ További nehézséget jelentene az előbbi két kategória közti határvonal meghúzása, ráadásul egyes szakértői kormányok pártpolitikai megítélése különösen nehéz feladat lehet.²⁷⁶
2. Egy további lehetséges eljárás lehet a párton kívüli kormánytagok külön blokként kezelése, mintha ők is egy pártot alkotnának. Ezzel kiküszöbölhető a párton kívüli miniszterek besorolása, ugyanakkor számolni kell azzal a problémával, hogy a külsős miniszterek nagy száma esetén a kormánypártok tárcarészesedése félrevezetően alacsony lehet.
3. A harmadik alternatív számítási mód az lehet, hogy a párton kívüli kormánytagokat mintegy kihagyjuk, és a kalkulációk során kizárólag a párttagsággal rendelkező minisztereket vesszük figyelembe, azaz előbbieket (ha vannak ilyenek az adott kabinetben) automatikusan 0%-ot kapnak és a tárca részesedés 100%-a a párttag miniszterek között kerül szétosztásra. Ez a megoldás azon a megfontoláson alapul,

²⁷⁴ Így pl. kinevezésekor az első Orbán-kormány alig fele – a kormányfő és nyolc miniszter – volt párttag (KÖRÖSÉNYI et al., 2003: 382–383.); közülük pedig mindössze öten voltak tagjai a Fidesznek; a nyolc párton kívüli miniszter közül viszont hét a Fidesz jelöltje volt. Vagyis amennyiben kizárólag a fideszes párttagsággal rendelkező kormánytagokat tekintjük, úgy csak 33,3% volt a párt tárcarészesedése. Abban az esetben viszont, ha a jelölést vesszük alapul, a Fidesz súlya 72,2%-ra ugrik fel. Másik példa: Lengyelországban az 1992-ben megalakult *Suchocka*-kormányban az UD a neki járó hét miniszteri poszt közül csak négyet töltött be párttaggal, a másik három tárca élére nem párttag miniszter került (GEBETHNER–JASIEWICZ, 1994: 524.).

²⁷⁵ Így pl. az 1998-ban megalakult első Orbán-kormány párton kívüli minisztereinek pártkötődése nyilvánvaló volt. Egy másik példa *Medgyessy Péter* esete, aki úgy volt 2002-ben az MSZP miniszterelnök-jelöltje, hogy nem volt tagja a szocialista pártnak.

²⁷⁶ Illusztratív például szolgál a 2009-ben hivatalba lépett cseh *Fischer*-kormány, amelynek valamennyi tagja párton kívüli volt, viszont az összes miniszterét pártok (a ČSSD, az ODS és az SZ) jelölték (HLOUŠEK–KOPČEK, 2014: 1343.). Utóbbi miatt a *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* adattárában a kabinet a három jelölő párt kormányaként szerepel, a külsős (független) miniszterek száma pedig nulla (MANSFELDOVÁ, 2013: 251.). Amennyiben a *Fischer*-kabinetet tisztán szakértői kormányként kezeljük, Csehország esetén a 2009-es kormányváltás teljesnek minősül 100%-os IGA-értékkel, míg ha pártkormányként értelmezzük, úgy a kormányváltás részleges, 47,3%-os IGA-val. A példa rávilágít arra, hogy a különböző értelmezések merőben eltérő eredményekre vezethetnek a számítások során.

hogy maga a modell is a pártok közti viszonyrendszerről szól, így a (kvázi) „külsős” minisztereknek nincs szerepe a vizsgálatokban.

4. Végezetül abból is kiindulhatunk, hogy értelemszerűen a párton kívüli miniszterek sem „véletlenül” kerülnek a kormányba, hanem azért, hogy valamelyik kormánypárt jelöli őket az adott posztra. Éppen ezért szükségessé válik a koalíciós megállapodások áttekintése abból a szempontból, hogy milyen rendelkezéseket tartalmaz a tárcaelosztásokra vonatkozóan, azaz az egyes miniszterek jelölése melyik párt kompetenciájába tartozik.²⁷⁷ Ennek a megközelítésnek tehát az alapja az, hogy nem a kormánytagok párttagsága/-kötődése a döntő, hanem hogy melyik kormánypárt reszortja az adott minisztérium.²⁷⁸ (Mindez természetesen azon a normatív előfeltételezésen nyugszik, hogy még a párton kívüli miniszterek sem rendelkeznek teljes autonómiájával, vagyis a függetlenségük lényegében feloldódik egy pártkormányban.²⁷⁹) Ezzel az eljárással tehát plauzibilis módon „eltűntethetőek” lennének a külsős miniszterek. Bár az irány ígéretesnek tűnik, komoly problémát jelent, hogy a koalíciós megállapodások nem mindegyike tartalmaz előírásokat a miniszteri posztok elosztására.²⁸⁰ A módszer alkalmazását az sem könnyíti meg, hogy egy koalíciós partner kilépése esetén – legalábbis részlegesen – hatályát veszti a koalíciós egyezmény, így egy három vagy több pártból álló koalíció esetén külön vizsgálni kell, hogy melyik párt „örökölte meg” a kilépő párt által birtokolt tárcákat.

Számba véve az egyes módszerek racionalitását, a vizsgálatok során a negyedik eljárást alkalmaztam.

²⁷⁷ Kivételes esetekben ez a megközelítés sem alkalmazható maradéktalanul. Lengyelországban az 1993-as *Pawlak*-kormánynak három miniszterét *Wałęsa* államfő jelölte (JASIEWICZ, 1994: 403.). További sajátosság, hogy – amint a 253-as lábjegyzetben említettem – a Tudományos Kutatási Bizottságnak – a Szejm által jelölt – elnöke 2004-ig hivatalból tagja volt a mindenkori a kormánynak. Ezeket a kormánytagokat mindig a legnagyobb kormánypártnál veszem számításba.

²⁷⁸ Ebből a megközelítésből az is következik, hogy egypárti kormány esetén valamennyi kormánytagot – beleértve a pártkötődés nélküli minisztereket is – automatikusan a kormánypárthoz sorolom.

²⁷⁹ Vö. ANDEWEG, 2000: 128.

²⁸⁰ Magyarországon 1990 és 2006 között valamennyi koalíciós megállapodás tartalmazta a kormánypártok közötti tárcamegosztás szabályait. Ezek egy része kifejezetten utalt a jelölés jogára is (pl. az 1998-as megállapodásban „*A Fidesz–Magyar Polgári Párt jogosult minisztert jelölni a ... minisztérium irányítására*” fordulattal). 2010-ben és 2014-ben azonban nem született ilyen jellegű megállapodás. Csehországban pl. a 2010-es (42. és 47. old.) és a 2013-as (31. és 35. old.), Szlovákiában pedig pl. a 2006-os (1. sz. melléklet) és a 2010-es (IV. pont) egyezségben találunk hasonló kikötéseket. Lengyelországban ugyanakkor sem a 2006-os, sem a 2011-es koalíciós megállapodás nem tartalmaz előírásokat a miniszteri posztok elosztására. Emiatt a lengyel kormányok párton kívüli miniszterei esetén a jelölés kérdésében emailben egyeztettem lengyel szakértőkkel (a részletekre lásd a 12.1. függelék).

4.4.4. A PSI-indexek

A következőkben a négy pártrendszer az PSI-indexek szempontjából vizsgálom. Casal Bértoa és Enyedi – a megelőző pontban vázolt – számítási módszereitől három szempontból térek el. Egyrészt – a már bemutatott okokból – a párton kívüli minisztereket is bevontam az elemzésbe, a jelölő pártot alapul véve. Másrészt a csehországi rendkívüli kormányokat nem zártam ki eleve a vizsgálatokból; ehelyett a számításokat két módon is elvégeztem (külön valamennyi kormányra és külön csak a pártkormányokra). A harmadik eltérés a kormányok hivatali idejével kapcsolatos. Casal Bértoa és Enyedi a számításai során figyelembe vette azt is, hogy a kabinetek hány éven át működtek; ennek érdekében az egyes kormányváltásokhoz tartozó PSI-indexeket megszorozták az új kormány hivatali idejével.²⁸¹ A magam részéről ezt kevésbé tartom igazolhatónak, részben pontosan azon okokból, amik miatt a szerzők elvetették a negyedik indikátort, a kormány pártösszetétel-változásának gyakoriságát.²⁸² Mair modelljében eredetileg a kormányváltás körülményein és a kormányalakítás kiszámíthatóságán volt a hangsúly – álláspontom szerint ettől külön kell kezelni azt a kérdést, hogy az új kormány végül hány évig maradt hivatalban. Ezzel kapcsolatban vissza kell utalnom a 2.1.2. alpontban lefektetett – Casal Bértoa és Enyedi 2014-es munkája által is követett – szabályokra: kormányváltásnak az tekinthető, amikor a kormány pártösszetétele megváltozik, vagy pedig amikor a választásokat követően megalakul a (közjogilag) új kormány. Az előbbi körülmény akár fel is vetheti a stabil pártinterakciók kérdését, hiszen egy zárt struktúrájú versenyben „elvárás”, hogy a kormány pártösszetétele ne változzon ciklus során. Ezzel szemben a parlamenti választás egy olyan intézményi korlátnak minősül, amelyik mindenképpen véget vet a kormány megbízatásának, függetlenül a pártok viszonyrendszerétől.²⁸³

Az eredményeket a 15–19. táblázat tartalmazza.

²⁸¹ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 5.

²⁸² Erről lásd a 45-ös lábjegyzetben írtakat.

²⁸³ A kérdés alaposabb megvilágításához példaként tekintsük a 2006-os és a 2008-as hazai kormányváltást. Az előbbire az PSI-index 98,7%, az utóbbira pedig 76,9%. Amennyiben figyelembe vennénk a két kormány működési idejét (hosszavetőlegesen két-két év), úgy mindkét értéket kétszeres súllyal kellene figyelembe venni. Abban az esetben viszont, ha az SZDSZ egy évvel később lépett volna ki a koalícióból, a fenti két érték is eltérő súlyozást kapna. Kérdéses ugyanakkor, hogy a koalíciós szakítás *időpontjának* vissza kell-e tükröződnie az PSI-index értékében.

15. táblázat - A PSI-index Magyarországon

kormány-váltás		régi kormány	új kormány	kormányváltás jellege	IGA			IFA	IC	Átlag
ssz.	éve				valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1994	Antall/Boross	Horn	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
2.	1998	Horn	Orbán I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	27,8%	27,8%	51,9%
3.	2002	Orbán I	Medgyessy/Gyurcsány I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
4.	2006	Medgyessy/Gyurcsány I	Gyurcsány II	nincs	1,9%	98,1%	96,2%	100,0%	100,0%	98,7%
5.	2008	Gyurcsány II	Gyurcsány III/Bajnai	részleges	23,1%	76,9%	53,8%	76,9%	100,0%	76,9%
6.	2010	Gyurcsány III/Bajnai	Orbán II	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	72,2%	100,0%	90,7%
7.	2014	Orbán II	Orbán III	nincs	0,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Átlag							92,9%	68,1%	75,4%	78,8%

16. táblázat - A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányokkal)

kormány-váltás		régi kormány	új kormány	kormányváltás jellege	IGA			IFA	IC	Átlag
ssz.	éve				valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1996	Klaus I	Klaus II	nincs	18,4%	81,6%	63,2%	100,0%	100,0%	87,7%
2.	1998	Klaus II	Tošovský	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
3.	1998	Tošovský	Zeman	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
4.	2002	Zeman	Spidla/Gross/Paroubek	részleges	35,3%	64,7%	29,4%	64,7%	82,4%	58,8%
5.	2006	Spidla/Gross/Paroubek	Topolánek I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	50,0%	100,0%	83,3%
6.	2007	Topolánek I	Topolánek II	részleges	50,0%	50,0%	0,0%	77,8%	77,8%	51,9%
7.	2009	Topolánek II	Fischer	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
8.	2010	Fischer	Nečas	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	40,0%	46,7%
9.	2013	Nečas	Rusnok	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
10.	2014	Rusnok	Sobotka	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	64,7%	64,7%	76,5%
Átlag							79,3%	35,7%	46,5%	53,8%

17. táblázat - A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányok nélkül)

kormány-váltás		régi kormány	új kormány	kormányváltás jellege	IGA			IFA	IC	Átlag
ssz.	éve				valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1996	Klaus I	Klaus II	nincs	18,4%	81,6%	63,2%	100,0%	100,0%	87,7%
2.	1998	Klaus II	Zeman	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
3.	2002	Zeman	Spidla/Gross/Paroubek	részleges	35,3%	64,7%	29,4%	64,7%	82,4%	58,8%
4.	2006	Spidla/Gross/Paroubek	Topolánek I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	50,0%	100,0%	83,3%
5.	2007	Topolánek I	Topolánek II	részleges	50,0%	50,0%	0,0%	77,8%	77,8%	51,9%
6.	2010	Topolánek II	Nečas	részleges	60,0%	60,0%	20,0%	0,0%	40,0%	20,0%
7.	2014	Nečas	Sobotka	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	64,7%	64,7%	76,5%
Átlag							58,9%	51,0%	66,4%	58,8%

18. táblázat - A PSI-index Szlovákiában

kormány-váltás		régi kormány	új kormány	kormányváltás jellege	IGA			IFA	IC	Átlag
ssz.	éve				valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1994	Mečiar II	Moravčík	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
2.	1994	Moravčík	Mečiar III	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	77,8%	77,8%	85,2%
3.	1998	Mečiar III	Dzurinda I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	65,0%	65,0%	76,7%
4.	2002	Dzurinda I	Dzurinda II	részleges	40,0%	60,0%	20,0%	81,3%	81,3%	60,9%
5.	2006	Dzurinda II	Dzurinda III	részleges	18,0%	82,0%	64,0%	81,3%	100,0%	81,8%
6.	2006	Dzurinda III	Fico I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	31,3%	31,3%	54,2%
7.	2010	Fico I	Radičová	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	53,3%	53,3%	68,9%
8.	2012	Radičová	Fico II	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	68,8%	100,0%	89,6%
Átlag							85,5%	57,4%	63,6%	68,8%

19. táblázat - A PSI-index Lengyelországban

kormány- váltás		régi kormány	új kormány	kormányváltás jellege	IGA			IFA	IC	Átlag
ssz.	éve				valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1992	<i>Olszewski</i>	<i>Suchocka</i>	részleges	70,6%	70,6%	41,2%	36,0%	36,0%	37,7%
2.	1993	<i>Suchocka</i>	<i>Pawlak/Oleksy/ Cimoszewicz</i>	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
3.	1997	<i>Pawlak/Oleksy/ Cimoszewicz</i>	<i>Buzek I</i>	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
4.	2000	<i>Buzek I</i>	<i>Buzek II</i>	részleges	26,1%	73,9%	47,8%	69,6%	100,0%	72,5%
5.	2001	<i>Buzek II</i>	<i>Miller I</i>	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	93,7%	93,7%	95,8%
6.	2003	<i>Miller I</i>	<i>Miller II/Belka</i>	részleges	12,5%	87,5%	75,0%	87,5%	100,0%	87,5%
7.	2005	<i>Miller II/Belka</i>	<i>Marcinkiewicz I</i>	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
8.	2006	<i>Marcinkiewicz I</i>	<i>Marcinkiewicz II/ Kaczyński</i>	részleges	23,8%	76,2%	52,4%	76,2%	76,2%	68,3%
9.	2007	<i>Marcinkiewicz II/ Kaczyński</i>	<i>Tusk I</i>	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	15,8%	38,6%
10.	2011	<i>Tusk I</i>	<i>Tusk II/Kopacz</i>	nincs	0,8%	99,2%	98,4%	100,0%	100,0%	99,5%
Átlag							81,5%	46,3%	52,2%	60%

A 15–19. táblázatok forrása: saját számítások a 12.1. függelék alapján

Az eredmények könnyebb áttekinthetősége érdekében a legfontosabb adatokat a 20. táblázatban külön is összefoglaltam.

20. táblázat - A PSI-indexek összesítése

		PSI-indikátorok			PSI-index
		IGA	IFA	IC	
Magyarország		92,9%	68,1%	75,4%	78,8%
Csehország	(rk. kormányokkal)	79,3%	35,7%	46,5%	53,8%
	(rk. kormányok nélkül)	58,9%	51,0%	66,4%	58,8%
Szlovákia		85,5%	57,4%	63,6%	68,8%
Lengyelország		81,5%	46,3%	52,2%	60,0%

Forrás: saját számítások a 12.1. függelék alapján

A magyar pártrendszer ezen számítás szerint is a legzártabbnak bizonyult, mindhárom indikátornál a legmagasabb pontszámot érte el. A másik három állam sorrendje és egymáshoz való relatív távolsága ugyanakkor eltér a 4.1. pontban számított eredményektől. A második legmagasabb PSI-index a szlovák pártrendszerénél jött ki, míg harmadik helyen ezúttal is a lengyel pártrendszer végzett. Az indikátor Csehország esetén vette fel a legalacsonyabb indexet (akkor is, ha a rendkívüli kormányokat figyelmen kívül hagyjuk).

A különbségek értelemszerűen a különböző számítási módszerekből fakadnak; az eltérő kalkulációk más szempontokból értékelik a pártrendszerek zártságát, más faktorokra helyezik a hangsúlyt. Így pl. az, hogy a fenti számítások alapján a cseh pártrendszer minősült a leginkább nyitottnak, részben arra vezethető vissza, hogy az iPSI számítása során a kizártság irreleváns, vagyis a KSČM explicit távol tartása a kormányzástól nem befolyásolta a mutató értékét (legfeljebb csak indirekt módon azzal, hogy mivel a kommunista párt nem került kormányra, nem következett be egy olyan innováció, amely hozzájárult volna az IFA és az IC csökkenéséhez). Másrészt amennyiben figyelembe vesszük a rendkívüli kormányokat is, az IFA kiugróan alacsony értéket vesz fel; ha viszont kihagyjuk a számításokból ezeket a kabineteket, úgy – az így „keletkező” részleges kormányváltások nyomán – az IGA értéke „húzza vissza” a PSI-indexet. Végezetül arra is rá

kell mutatni, hogy ugyan Szlovákiában az új pártok jó eséllyel kerültek kormányra, a miniszteri posztokból való részesedésük – a viszonylag alacsony mandátumarányuk miatt – többnyire szerény volt. Ezzel szemben Lengyelországban az újonnan kormányra kerülő pártok több alkalommal is vezető szerepet töltötték be a kabinetben (SLD, AWS, PiS, PO). Ez a különbség az IC értékében is visszatükröződött, hiszen a szlovák érték jóval magasabb volt a lengyelnél (és kevéssel maradt el a Csehországnál számítottól).

5. TÖRÉSVONALAK ÉS BLOKKOK:

A KORMÁNYALAKÍTÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Amint az elméleti kereteket tisztázó fejezetben említettem, disszertációm azzal az igénnyel is íródott, hogy a négy pártrendszert közelebbről is megvizsgáljam. A korábbi részekben viszont kevés szó esett arról, hogy a zárt, illetve nyitott mintázatú versenyre utaló jelek milyen politikai kontextusban mutatkoztak meg. A következőkben ezt a hiányt pótlom azzal, hogy a négy pártrendszert egyesével, egymástól elkülönülten – mintegy esettanulmány jelleggel – veszem számba. A komparatív szempont így ugyan háttérbe szorul, azonban lehetővé válik annak alaposabb megértése, hogy milyen tényezők határozták meg a verseny dinamikáját a visegrádi államokban. Az előző fejezetben láttuk, hogy a négy ország jelentősen különbözött egymástól a tekintetben, hogy a verseny záródása milyen mértéket ért el; ráadásul a pártrendszerek – legalábbis az indikátorok alapján – eltérő irányú utat jártak be: esetenként a kezdeti zártabb struktúra nyitottabbá vált, de ennek a fordítottjára is találtunk példát. Az elmúlt két és fél évtized folyamatainak alaposabb vizsgálata révén azonban – mintegy a számok mögé tekintve – azokban az államokban is kimutatható egyfajta stabilitás és kiszámíthatóság, amelyekben a pártverseny mintázata inkább nyitottnak minősült.

5.1. Értelmezési keretek

Azt, hogy Mair modelljében a kormányra kerülésért folytatott küzdelem miként játszik központi szerepet, már korábban részletesen bemutatam. Mair gondolatmenetét ezúttal érdemes hosszabban idézni: *„Egy pártrendszer minél erősebb, annál könnyebben belátható, hogy egy bizonyos alapvető szembenállás körül forog, vagyis »szól valamiről« [it is ‘about’ something]. Nagy-Britanniában a pártrendszert a Munkáspárt és a Konzervatív Párt konfliktusa határozza meg; Franciaországban a baloldal a jobboldal ellen (gyakran különösebb pártspecifikáció nélkül); Svédországban a szociáldemokrata párt a lazábban összetartozó polgári blokk ellen stb.”*²⁸⁴ (Mair az 1997-es munkájában további két példát

²⁸⁴ MAIR, 2006: 69. (saját fordítás)

említett: Észak-Írországból az unionizmus a nacionalizmus ellen; Írországból pedig a Fianna Fáil „a többiek” ellen.²⁸⁵) Vagyis akkor szilárdul meg a verseny struktúrája, ha egy bizonyos kitüntetett választás („vagy-vagy”) válik uralkodóvá. Ezzel szemben – folytatja Mair – amennyiben nem alakul ki egy ilyen konfliktusvonal, a pártrendszer minden valószínűséggel képlékeny, kiforratlan marad.

A fenti idézetben olvasható felsorolás arra is rávilágít, hogy az egyes pártrendszereket meghatározó szembenállás két oldalán található szereplők nagy változatosságot mutatnak: ezek éppen úgy lehetnek pártok (pl. Munkáspárt, Konzervatív Párt), mint politikai oldalak (baloldal, jobboldal) vagy blokkok (polgári blokk), illetve – amint az ír példánál láttuk – egyszerűen csak „a többiek”. A lényeg tehát az, hogy létezik-e egy olyan alapvető szembenállás, amely strukturálja a pártok versenyét, és ezzel a meghatározza a kormányalakítás *kiszámíthatóságát*. A kiszámíthatóság tehát különösen fontos kifejezés Mair elméleti keretében; egy munkájában úgy fogalmazott, hogy a kiszámíthatóság lényegében a strukturáltság szinonimája: minél inkább kiszámíthatóbb egy pártrendszer, annál inkább tekinthető *rendszernek* mint olyannak, és annál inkább minősül intézményesültnek.²⁸⁶

A következőkben tehát arra keresem a választ, hogy – az előző fejezet kvantitatív elemzéseitől és eredményeitől függetlenül – a visegrádi pártrendszerekben kimutatható-e a pártok versenyét orientáló törésvonal, vagyis – maradva Mair kissé leegyszerűsített, ám kétségkívül expresszív kifejezésénél – „miről szól” a pártok versenye, azaz milyen tényezők határozták meg a pártok együttműködését, különös tekintettel a kormányalakításokat. Természetesen az együttműködések és szembenállások, valamint a koalíciókötések logikája nem értelmezhető a politikai kontextusból kiragadott módon, így szükséges lesz az alapvető pártpolitikai folyamatok felvázolására is.

Mielőtt rátérek az egyes pártrendszerek tárgyalására, szükségesnek tartok néhány megjegyzést tenni a fogalomhasználatot illetően. Ami a *törésvonal* kifejezést illeti, ezt a meglehetősen komplex, sokféle jelentéstartalommal bíró fogalmat²⁸⁷ ebben a fejezetben nem a klasszikus Lipset–Rokkan-i értelemben használom, azaz nem a társadalmi tagoltság (csoport-hovatartozás) leképeződése érdekel, de nem is a Bartolini és Mair által körülírt háromrétegű cleavage koncepciót²⁸⁸ követem. Ennek megfelelően arra sem vállalkozom,

²⁸⁵ MAIR, 1997: 14.

²⁸⁶ MAIR, 2001: 35.

²⁸⁷ A törésvonal (*cleavage*) értelmezéséről és neki a tulajdonított jelentésekről lásd pl.: RÖMMELE, 1999; DEEGAN-KRAUSE, 2007; valamint – magyar nyelven – RÓNA, 2008.

²⁸⁸ BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 198–200. A szerzők értelmezésében a törésvonal három réteget foglal magában: egy *empirikusat* (ami a társadalmi struktúra leképeződését jelenti), egy *normatívát* (utalva a

hogy a visegrádi államok vonatkozásában akár csak megközelítőleg is „teszteljem” az előbbi két munka téziseit.²⁸⁹ A törésvonalak ugyanis csak annyiban érdekelnek, amennyiben azok kihatással vannak a pártok együttműködési hajlandóságára, azaz a kifejezést mint a pártrendszert és a pártversenyt strukturáló konfliktust használom.²⁹⁰ Az efféle leszűkített értelmezés természetesen nem példa nélküli. Így pl. Körösenyi is a *political cleavage* kifejezés használatával írta le a hazai pártrendszer első éveit,²⁹¹ de Tóka és Popa is kifejezetten egy szűkebb értelemben vett cleavage-fogalommal dolgozott a magyar pártrendszer bő első két évtizedét bemutató munkájukban.²⁹² Hloušek és Kopeček a cseh és a szlovák pártrendszert vizsgáló írásában hasonlóan interpretálta a törésvonal kifejezést (*‘political concept of cleavages’*), kifejezetten elszakítva azt a rokkan értelmezéstől.²⁹³ Horváth és Soós pedig törésvonal alatt olyan, a pártrendszeren belül húzódó tartós határt értett, amelyeken a pártok csak nagy politikai költség árán kelhetnek át.²⁹⁴ A sorba illeszkedik még Sitter munkája is, amelynél bár szintén Lipset és Rokkan képezi a kiindulópontot, azonban a törésvonalakat a pártok versenyének tükrében elemezte, kiemelve a pártok stratégiájának fontosságát.²⁹⁵ Sitterhez hasonlóan magam is

közös identitást biztosító értékrendszerre), valamint egy *szervezetit* (értve ez alatt az előbbi szintek intézményes megnyilvánulását, pl. a pártok szerveződése képében).

²⁸⁹ Az, hogy a törésvonalak – az eredeti vagy módosított értelmükben – mennyiben értelmezhetőek a posztkommunista pártrendszerekben, számos vizsgálat tárgyát képezték. Így pl. alig egy évvel a rendszerváltás után Ágh már azt feltételezte, hogy „*a jelenlegi magyar pártrendszer genezise és parlamentesedése a Lipset–Rokkan-féle hipotézis alapján megmagyarázható*” (ÁGH, 1992: 126.). Kitschelt az új pártrendszereket egy kétdimenziós térben igyekezett elhelyezni, rámutatva a posztkommunista versenymintázatoknak a nyugati formáktól eltérő sajátosságaira (KITSCHOLT, 1992); egy későbbi munkájában pedig azt feltételezte, hogy a rendszerváltás előtti kommunista rendszer típusa kihatással van az egyes törésvonalak fontosságára és a verseny jellegére (KITSCHOLT, 1995). Evans és Whitefield – vitatva Kitschelt 1992-es írását – a kétdimenziós tér helyett a gazdasági átmenete sikerességét, az etnikai homogenitást, valamint az államiság státuszát (a rendszerváltás egyben a nemzeti önállóság kivívását is jelentette-e) tartották a pártok versenyét meghatározó tényezőknél (EVANS–WHITEFIELD, 1993). Ezen túl történt kísérlet a kommunista rendszer előtti időszak törésvonalai újjáéledésének tesztelésére, kimutatva azok csekély hatását (RIVERA, 1996), valamint a társadalmi státusz, a gazdasági attitűdök és a pártválasztás közti kapcsolat kimutatására (GIJSBERTS–NIEUWBEERTA, 2000). A legátfogóbb kutatás (LAWSON et al., 1999) összefoglalója azt emeli ki, hogy a klasszikus *cleavage* elmélet csak erős megszorításokkal alkalmazható a posztkommunista államokban (LAWSON, 1999). Végezetül Casal Bértoa közelmúltbeli írásában a visegrádi államokat vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy nem a törésvonalak száma, típusa, illetve erőssége az, amely összefüggést mutat a pártrendszer intézményesültségével, hanem azok struktúrája (ti. egymást keresztbe metsző vagy éppen egymást erősítő törésvonalakról van szó – az előbbihez gyengébben, az utóbbihoz erősebben intézményesült pártrendszer társul) (CASAL BÉRTOA, 2014).

²⁹⁰ Itt kell megjegyezni, hogy a szakirodalomban a *cleavage* mellett további hasonló tartalmú, nem minden esetben definiált fogalmak (pl. *dividing line*, *division*, *conflict line*) is előfordulnak hasonló jelentéstartammal.

²⁹¹ KÖRÖSENYI, 1993a

²⁹² TÓKA–POPA, 2013 (hasonlóan: TÓKA, 2005)

²⁹³ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 520.; hasonlóképpen: CABADA et al., 2014: 91–92., valamint EVANS–WHITEFIELD, 1998

²⁹⁴ HORVÁTH–SOÓS, 2015: 276.

²⁹⁵ SITTER, 2001b

arra fókuszálok, hogy a pártrendszerben mennyiben mutathatóak ki olyan törésvonalak, amelyek strukturálják a pártok versenyét, és így egyrészt kijelölik a blokkhatárokat, másrészt pedig meghatározzák az együttműködési hajlandóságot (különösen a koalíciókötések terén). Az együttműködési hajlandóságot negatív értelemben is szükséges vizsgálni, vagyis azt számba venni, hogy mely pártok *nem* hajlandóak együtt működni, kizárva ezzel a közös kormányzás lehetőségét. Amint Enyedi rámutat, a pártrendszerek kiszámíthatóságát növeli, ha bizonyos pártok biztosan nem kooperálnak.²⁹⁶

Egy adott pártrendszerben természetesen több ilyen törésvonal is jelen lehet, azonban a pártrendszerre és a versenyre gyakorolt hatásuk jelentőségüket tekintve igen különbözőnek bizonyulhatnak. Cabada azt feltételezte, hogy ezek közül a törésvonalak közül egy (az etnikailag, vallásilag vagy regionálisan tagolt társadalmak esetén akár több) olyan van, amelyik alapvetően meghatározza a pártrendszer struktúráját, ezen belül különösen a kormányra kerülésért folytatott küzdelmet.²⁹⁷ Ez a megközelítés közelebb áll a Deegan-Krause által bevezetett *issue divide* fogalomhoz, amely feltételezi az attitudinális (normatív, értékalapú) és az intézményi (politikai, szervezeti) különbségeket (illetve ezek egybeesését), de a harmadik különbség, a strukturális (társadalmi-demográfiai) irreleváns.²⁹⁸

A törésvonal mellett az országtanulmányok során a másik alapvető kifejezés a *blokk* lesz. A fogalom relevanciáját érzékeltetendő, ismételten visszautalok Mairnek a jelen pont elején már idézett gondolatmenetére a pártrendszereket strukturáló lehetséges szembenállásokról. Tekintve, hogy a vizsgált államok nyilvánvalóan nem a kétpártrendszer kategóriájába esnek, figyelmünket az egyes pártok helyett inkább a blokkok irányába kell fordítanunk. Tapasztalataim alapján maga a blokk kifejezés nem különösen került definiálásra a politikatudományi irodalomban – a közismert kivételt Bartolini és Mair munkája jelenti, amelyik a pártokat a közös történelmi eredet, valamint a törésvonal ugyanazon oldalán felvett pozíció alapján rendezte blokkokba, hangsúlyozva egyúttal a szavazóbázis stabilitását is.²⁹⁹ Ez a történeti-szociológiai megközelítés kevésbé lenne alkalmazható annak fényében, hogy a posztkommunista pártrendszerek jóval képlékenyebbnek bizonyulnak, mint a Bartolini és Mair által vizsgált nyugati országok; ráadásul – amint arra fentebb utaltam – a törésvonalnak sem az előbbi szerzők által adott definícióját értem. Enyedi és Casal Bértoa egy közelmúltbéli munkája azonban megfelelő

²⁹⁶ ENYEDI, 2006c: 231.

²⁹⁷ CABADA et al., 2014: 92.

²⁹⁸ DEEGAN-KRAUSE, 2007

²⁹⁹ BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 47.

kiindulópontként szolgál a fogalom értelmezéséhez. A szerzők szerint az azonos blokkhoz tartozó pártokat egyrészt az együttműködési hajlandóság, másrészt pedig valamiféle közös identitás köti össze.³⁰⁰ A szerzők a blokk kifejezést tehát a „megszabadították” a történeti-szociológiai tételezettségétől, lehetővé téve így annak rugalmasabb alkalmazását. Ugyanakkor meglátásom szerint Enyedi és Casal Bértoa megközelítése két szempontból vitatható, illetve pontosítható. Egyrészt ami a közös identitást illeti, a magam részéről kérdésesnek tartom, hogy ezt mennyiben célszerű a blokk konstruáló feltételeként meghatározni, ugyanis egyes esetekben előfordulhatnak olyan körülmények, amelyek az együttműködés szempontjából mintegy felülírják az identitásbeli különbségeket.³⁰¹ Egy példával megvilágítva: Szlovákiában a társadalmi kérdésekben meglehetősen liberális, kissé euroszeptikus SaS, valamint a kereszténydemokrata-konzervatív, EU-párti KDH lényegében magától értetődően lett tagja – az SDKÚ és a Híd-Most mellett – a 2010-es jobboldali kabinetnek, holott a két párt esetén közös identitásáról nehéz lenne beszélni. Ha az identitás nem is, de a nacionalista populizmus bírálata, valamint a Smer-ellenesség összekötötte őket, így – a szlovák pártok versenyét meghatározó kontextusban – vitathatatlanul egy blokkba tartoztak. (De pl. az 1998-as kabinet – mint „anti-*Mečiar*” blokk – hasonlóan interpretálható.) Egy másik példa lehet az 1993-as lengyel SLD-PSL-koalíció, amelyben a két pártot lényegében csak a pártállami múlt kötötte össze, de – szintén csak az adott, egész évtizedet meghatározó kontextusra figyelemmel – ez már önmagában megalapozta az azonos blokkba tartozást. Összességében tehát a közös identitás mint blokkot konstruáló feltétel túlságosan bizonytalannak tűnik ahhoz, hogy ez alapján lehessen meghúzni a blokkhatárokat.³⁰²

A másik kiegészítésem arra vonatkozik, hogy az én értelmezésemben a blokk nem feltételezi a „tagjai” állandóságát (ez Enyedi és Casal Bértoa definíciójából nem derül ki egyértelműen), azaz úgy is beszélhetünk blokkról (vagy hasonló kifejezéssel: táborról), hogy az adott blokkhoz tartozó pártok kiléte változik. (Így pl. – amint az 5.4. pontban látni fogjuk – Szlovákiában az anti-*Mečiar* [később már jobboldalinak nevezhető] blokk összetétele folyamatosan módosult, de ez nem érintette a közös kormányzásra irányuló hajlandóságot.) A változás többnyire azért következik be, mert a parlamenti pártok köre – kevés kivétellel – választásról választásra eltérést mutatott (erről lásd majd a 7. fejezetet).

³⁰⁰ ENYEDI-CASAL BÉRTOA, 2015: 4–5. Kiegészítésképpen érdemes megjegyezni, hogy a blokk kifejezés értelmezhető egy harmadik (talán köztes) módon is, amennyiben a választók preferenciáiból indulunk ki (STANLEY, 2011: 260.).

³⁰¹ A szerzők a nagykoalíciót említik mint olyan esetet, amely során annak ellenére valósul meg a közös kormányzás, hogy a két párt megőrzi saját identitását.

³⁰² A szerzők maguk is rámutatnak arra, hogy esetenként komplikált lehet a blokkokat és a koalíciókat elválasztani egymástól.

Nyilvánvaló, hogy a folyamatosan változó összetételű parlament megnehezíti az ismétlődő koalíciós variációk (kormányzati formulák) kikristályosodását, holott adott esetben egy kormány az összetételét tekintve úgy is hasonlíthat egy korábbi kabinetre, hogy az őt alkotó pártok nem egészen ugyanazok. Visszatérve Mair példáira, ahogyan a francia jobboldal és baloldal sem pontosan ugyanazon pártokból állt a második világháborút követő évtizedekben,³⁰³ vagy ahogyan a svéd polgári-jobboldali blokkot is mutatott némi változást,³⁰⁴ úgy a visegrádi államokban – természetesen országonként eltérő mértékben – is jelen van a blokkokon belüli fluktuáció (különösen Szlovákiában és Lengyelországban). Amennyiben a blokkokra fókuszálunk, lehetővé válik, hogy jelentősen lazítsunk Mair második indikátorának értelmezésén, ugyanis mind az általam követett módszertan, mind a tárcaalapú operacionalizálás túlzottan „szigorú” volt abban az értelemben, hogy pontosan ugyanazon pártok koalíciós részvétele esetén volt megállapítható az innováció hiánya (bár az IGA módszere ebből a szempontból rugalmasabbnak bizonyult). A blokkok vizsgálata révén viszont a verseny struktúrájának olyan elemei is kirajzolódnak, amelyek pusztán a koalíciós variációkra fókuszálva esetleg rejtve maradnának. A blokkok jelentőségét egyébként kiválóan megvilágítja Toole fentebb már többször hivatkozott munkája, amelyben a szerző úgy véli, hogy a pártrendszerek stabilizációja a három mairi indikátor sorrendjét követi: elsőként a pártok blokkjai szilárdulnak meg, majd ezt követi az ismétlődő kormányzati formulák kialakulása. (Utóbbihoz már arra is szükség van, hogy az egyes blokkokat alkotó pártok állandóak legyenek.) A harmadik szakasz pedig a kormányzási lehetőség „bezáródása” bizonyos pártok számára.³⁰⁵

A blokkok vizsgálatát azért is fontosnak tartom, mert Mair a pártrendszerek jövőjének taglalása során azt valószínűsítette, hogy Európa szerte egyre inkább a bipoláris verseny válik uralkodóvá, amelyben – a francia vagy az olasz mintához hasonlóan – *„többé-kevésbé rugalmas, képlékeny blokkok”* küzdenek egymással, amelyek közül egyik a jobbközéphez, a másik pedig a balközéphez sorolható.³⁰⁶ Mair felvetése kimondottan izgalmasan hangzik, így feltétlenül érdemes alaposabban is megnézni, hogy a visegrádi pártrendszerekben mennyiben mutatható ki ez a blokkosodás.

A következő pontokba foglalt „országtanulmányok” mindegyike két részből áll. Elsőként azt vázolom fel, hogy melyek azok a törésvonalak, amelyek a pártokat blokkokba

³⁰³ Lásd pl. HANLEY, 1999

³⁰⁴ Lásd pl. ARTER, 1999

³⁰⁵ TOOLE, 2000: 450. Ugyanakkor Toole némileg ellentmond önmagának azzal, hogy Csehország esetén a harmadik indikátort (egyben fázist) úgy tartja zártnak (a kommunista párt kirekesztése miatt), hogy a második fázist még nem érte el a cseh pártrendszer.

³⁰⁶ MAIR, 2006: 70–71.

rendezték, és mindez hogyan tükröződött a kormányalakítás terén. (Ezeket a kérdésköröket mindegyik pártrendszer esetén összefoglalom egy táblázatba, amely azonban szükségképpen leegyszerűsített, és inkább a később kifejtettek áttekinthetőségét szolgálja.) Ezt követően egyesével számba veszek minden parlamenti választást követő kormányalakítást, megvizsgálva, hogy az egyes koalíciók (ritkábban: egypárti kormányok) megalakulását milyen konkrét tényezők határozták meg, azaz hogyan működött a törésvonal és a blokkosodás kényszerítő ereje. Amint látni fogjuk, mindegyik országnál találunk olyan kormányalakítást is, amelyik többé-kevésbé rutinszerűnek minősült, de értelemszerűen olyanokat is, amelyeket az innováció határozott meg, átalakítva ezzel az pártok interakcióinak korábban kialakult mintázatát.

Végezetül le kell szögezmem, hogy a következő pontokban nem célom, hogy mind a négy pártrendszer fejlődéséről egy kimerítő képet adjak (ez már csak a terjedelmi keretek miatt sem lenne lehetséges). Másrésztől viszont arra sem vállalkozom, hogy az egyes koalíciók „megjósolhatóságának” és magyarázatának egy szisztematikus, analitikus (pl. programelemzésen alapuló) vizsgálatát adjam, ugyanis Mair figyelme sem ebben az irányba fordult a hivatkozott munkái során.

5.2. Magyarország

5.2.1. Törésvonalak és blokkok

A rendszerváltás utáni politikát meghatározó törésvonalakról számos hazai elemzés született. Összességében elmondható, hogy a törésvonalakra irányuló vizsgálatok nemcsak abban különböztek egymástól jelenősen, hogy hogyan milyen értelmezési keretet választottak, hanem abban is, hogy milyen törésvonalakat (konfliktusvonalakat) különítettek el. Míg egyes szerzők a klasszikus Lipset–Rokkan-i téziséből indultak ki (mintegy „tesztelve” ennek megállapításait a hazai viszonyokra),³⁰⁷ addig olyan írások is születtek, amelyek elszakadtak a törésvonalak szociológiai meghatározottságtól, és inkább a pártrendszerre, valamint a pártok stratégiájára fókuszáltak,³⁰⁸ illetve a választói magatartást helyezték középpontba,³⁰⁹ vagy éppen az előző két szempontot

³⁰⁷ pl. KÖRÖSÉNYI, 1991; ; G. MÁRKUS, 1991; G. MÁRKUS, 1994; FRICZ, 1996; KÖRÖSÉNYI, 1996; G. MÁRKUS, 1997; LÖFFLER, 2002; a külföldi írások közül pl. EVANS–WHITEFIELD, 1995

³⁰⁸ pl. KÖRÖSÉNYI, 1993a; FRICZ, 1999a

³⁰⁹ pl. TÓKA, 1992; EVANS–WHITEFIELD, 1995; SIMON, 1999

kombinálták.³¹⁰ A különböző szerzők különböző törésvonalakra helyezték a hangsúlyt, azoknak eltérő jelentőséget tulajdonítva. Így pl. G. Márkus rendszerváltás idején egy elsődleges (kommunista rendszer restaurációja/lebontása) és – az ellenzéken belül – két további másodlagos (kompromisszumkeresők/radikálisok; nemzeti identitás / nyugatosodás) konfliktusvonalról ír, megjegyezve, hogy a negyedik konfliktusvonal (munkavállalók/vállalkozók) egyelőre kifejeletlen.³¹¹ Az évtized közepén Fricz az egymást erősítő nemzeti-kulturális és vallási jellegű törésvonalakról írt, kiemelve, hogy a két törésvonal jelentőségét erőteljesen felnagyította a pártosodás.³¹² Körösi két erősebb (vallás és nomenklatura) és egy gyengébb (város/vidék) törésvonalat azonosított, rámutatva egyúttal, hogy „a kialakult politikai törésvonalak az egész pártrendszert strukturálják”.³¹³ Löffler interpretációjában az ún. komplex predomináns törésvonal határozta meg a magyar pártrendszer első bő egy évtizedét (ennek lényege a szerző által vizionált baloldali hegemonia fenntartása, illetve – a jobboldal részéről – ennek megtörése, kiegyensúlyozása).³¹⁴

Az előbbi felsorolás természetesen távolról sem teljes körű, viszont a disszertációm témája nem is követeli meg, hogy valamennyi vizsgálatot részletesen áttekintsem, ugyanis – amint az előző pontban utaltam rá – témám szempontjából csak azok a (politikai) törésvonalak bírnak jelentőséggel, amelyek a kormányalakítást meghatározó hatást gyakorolnak. Ezzel kapcsolatban Körösi már igen korán, 1993-ban rámutatott, hogy „Az 1990-es választások óta Magyarországon a baloldal-jobboldal dimenzió vált a koalícióképzés, a kormányalakítás kritériumává”.³¹⁵ Noha ekkor a rendszerváltás utáni magyar politika mindössze egy kormányalakításon volt túl, a későbbi fejlemények maradéktalanul igazolták az iménti tézist, ugyanis valóban nem került sor olyan koalícióra, amely átlépte volna a bal/jobbs törésvonalat. (Ezzel összefüggésben azt is ki kell emelni, hogy a 2.3. pontban mindössze egyetlen részleges kormányváltást tudunk kimutatni – ráadásul ezt is egy koalícióból történő kiválás idézte elő.) A kormányok összetételét és a kormánypártok blokkhovatartozását a 21. táblázat foglalja össze.

³¹⁰ pl. TÓKA, 1993; ENYEDI, 2004a; TÓKA, 2005; TÓKA-POPA, 2013

³¹¹ G. MÁRKUS, 1991

³¹² FRICZ, 1996

³¹³ KÖRÖSI, 1996: 84.

³¹⁴ LÖFFLER, 2002

³¹⁵ KÖRÖSI, 1993b: 105. (vö. KÖRÖSI et al., 2003: 124–125.)

21. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Magyarországon

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele	a kormánypárt(ok) blokkja
1990–1994	bal/jobb	MDF–FKgP–KDNP	jobb
1994–1998		MSZP–SZDSZ	bal
1998–2002		Fidesz–FKgP–MDF	jobb
2002–2006		MSZP–SZDSZ	bal
2006–2010		MSZP–SZDSZ	bal
		MSZP	
2010–2014		Fidesz(–KDNP)	jobb
2014–		Fidesz(–KDNP)	jobb

Forrás: saját összeállítás

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a bal- és a jobboldal értelmezése Magyarországon leginkább a kulturális-ideológiai dimenzióban lehetséges, azaz az előbbi jelzőknek csekély gazdaságpolitikai relevanciája van. (A törésvonalakkal foglalkozó hazai írások többsége is rámutat a kulturális-ideológiai dimenziónak a gazdasági[-szociális] kérdésekkel szembeni primátusára.³¹⁶) A másik visszatérő gondolat, amelyben a legtöbb szerző egyetért, az az, hogy a pártrendszer fejlődését egyáltalán nem lehet pusztán a társadalom tagoltságából levezetni, és így mindvégig meghatározó jelentősége volt a pártok szerepének, ugyanis keresletet kellett támasztaniuk az általuk kínált identitásra – ezt nevezte G. Márkus „mesterséges táborteremtő mobilizáció”-nak.³¹⁷ Löffler pedig ebben az értelemben használja a *törésvonal-politika* kifejezést, utalva a pártok tudatos, törésvonalakat generáló-alakító szerepére.³¹⁸ Ebben a megközelítésben tehát a pártok stratégiája – mindenekelőtt az egyes különösen fontos döntések (mint pl. az MSZP–SZDSZ-koalíció 1994-ben) – alapvető módon határozta meg a verseny jellegét és ideológiai tartalmát.³¹⁹

³¹⁶ Így pl. EVANS–WHITEFIELD, 1995; KÖRÖSÉNYI, 1996; G. MÁRKUS, 1997; SIMON, 1999. Mindezt Kitschelt abból vezette le, hogy a kommunista rendszer Magyarország esetén ún. nemzeti jellegű volt, ami a tárgyalásos átmenettel párosulva csökkentette a gazdasági dimenzió jelentőségét (KITSCHelt, 1995: 462.).

³¹⁷ G. MÁRKUS, 1997: 44.

³¹⁸ LÖFFLER, 2002: 179.

³¹⁹ A stratégia hangsúlyozására lásd pl. KÖRÖSÉNYI, 1993a; TÓKA, 2005; SITTER, 2011, Soós, 2012.

Amennyiben az 1990-es választásokat vesszük kiindulópontnak, a hazai pártrendszer blokkosodását tekintve alapvetően három szakasz különíthető el egymástól.³²⁰ Az első fázis lényegében a blokkszerkezet stabilizációját valósította meg: első lépésben az MSZP–SZDSZ együttműködés kezdetével a baloldali blokk jött létre, majd a Fidesz jobbközép táborba integrálódásával véglegesült a jobboldali blokk is.³²¹ Amint Enyedi és Casal Bértoa rámutat, tulajdonképpen ez a két jelentős innováció kellett ahhoz, hogy a hazai blokkrendszer megszilárduljon.³²² Az 1998-as választás nyomán megalakuló kormány egyszerre zárta le az első szakaszt és egyben az új fázis nyitányaként szolgált.

Ahogy Enyedi fogalmaz, az 1990-es évek végére „*két alternatív ideológiai csomag maradt fenn*”³²³ (ti. egy jobboldali és egy baloldali), vagyis innen számíthatjuk a bő egy évtizeden át működő bipoláris versenyt, amelyeket a stabil blokkok és a világos kormányzati alternatívák jellemeztek, és amelyet a hazai szakirodalomban kétfőpártrendszerként³²⁴ vagy kétblokkrendszerként³²⁵ írtak körül. Mindennek a legszembetűnőbb megnyilvánulása az volt, hogy ahogyan 1998-ban, úgy 2002-ben és 2006-ban is a Fidesz és az MSZP között dőlt el a választás, még hozzá meglehetősen szoros küzdelemben.

A harmadik fázis kezdetét a 2010-es választásokhoz szokás kötni, azonban a 2006–2010-es ciklus végén már viszonylagos egyértelműséggel látható volt, hogy a következő választások nagyobb változással járnak majd, mint 2002-ben vagy 2006-ban, ugyanis egyre több jel mutatott a – Török és Tóth kifejezésével élve – „*pártrendszer összeomlására*”.³²⁶ A 2010-es kritikus választás valóban jelentős átrendeződéssel járt a pártok erőviszonyát illetően³²⁷ Egyrészt a parlamenti pártok köre – legalábbis hazai mércével – radikális mértékben megváltozott azzal, hogy a négy korábbi pártból kettő – 1990 óta folyamatos tagsággal rendelkező erő – kiesett, kettő másikat újonnan jutott parlamenti képviselőkhöz. Másrészt az egyes pártok relatív súlya is alapvetően megváltozott – e tekintetben a legfontosabb fejlemény az volt, hogy a Fidesz és az MSZP már nem esett egy súlycsoportba, noha továbbra is ez a két párt végzett az első két helyen.

³²⁰ A pártrendszer fejlődése természetesen több eltérő módon is szakaszolható. Fricz az 1998–1998 közötti 10 évet négy időszakra bontotta (FRICZ, 1999b: 229–233.). Körösi és szerzőtársai 1988/89-től 2002-ig öt szakaszt különítettek el (KÖRÖSI et al., 2003: 147–152.); Enyedi pedig három fázisról ír egy 2006-os munkájában (ENYEDI, 2006b: 195–197.).

³²¹ A Fidesz arculatváltásáról, illetve a párt által bejárt ideológiai és szervezeti útról lásd pl. CSIZMADIA, 1999; FRICZ, 2000; ENYEDI, 2004a; WÉBER, 2010; valamint – különösen a lengyel jobboldallal való összevetésre – FOWLER, 2004

³²² ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 18.

³²³ ENYEDI, 2006a: 213.

³²⁴ FRICZ, 1999a

³²⁵ Soós, 2012

³²⁶ TÓTH–TÖRÖK, 2015: 374. Ágh pedig – erős kritikai éllel – egy „*második pártrendszer*” létrejöttéről ír egy friss munkájában (ÁGH, 2016: 4.).

³²⁷ A választások „kritikai” jellegére lásd: ENYEDI–BENOIT, 2011; valamint RÓBERT–PAPP, 2012

A változásokat interpretáló elemzések arra is rámutatnak, hogy a verseny struktúrája is megváltozott.³²⁸ Egyrészt az 1990-es évek közepén kialakulásnak induló, majd 1998-tól uralkodó bipoláris, két blokk szembenállásán alapuló verseny léte megkérdőjeleződött azzal, hogy a Jobbik előretörésével hárompólusú (más kifejezéssel háromosztatú) politikai tér jött létre.³²⁹ Ebből adódik a 2010 utáni fejlemények leírásának másik visszatérő toposza, a centrális erőter. Ennek értelmében a Fidesztől jobbra és balra is létezik egy-egy jelentősebb formáció (a Jobbik, illetve az MSZP, majd később a baloldali pártok fragmentált blokkja), ám az valószínűtlennek tűnik, hogy a kétoldali ellenzék a Fideszen „átnyúlva” intézményesített együttműködésbe fogjon vagy közösen alakítson kormányt.³³⁰ Bár a centrális erőter (rendszer) visszatérő eleme a politikai átrendeződés értékelésének,³³¹ Török úgy fogalmazott, hogy a 2010-es választások utáni politikai fejlemények nyomán „a centrális pártrendszer helyét egyre inkább a magyar politika elmúlt húsz évéből jól ismert konfliktusok vették át”.³³² Enyedi és Benoit ezzel egy időben pedig arra mutatott rá, hogy a centrális rendszer jövője alapvetően a Jobbik szerepének jelentőségétől függ, ugyanis amennyiben a radikális pártra mint egy kormányképtelen „zárványra” tekintünk, amelynek a támogatottsága nem lépi át a 15–20%-ot – miközben esetleg az MSZP erősödésnek indul –, úgy a verseny továbbra is leírható a Fidesz és a baloldal szembenállásaként.³³³ Létezik azonban ellentétes irányú egy – álláspontom szerint inkább elméleti – forgatókönyv is, ami a Jobbik további erősödésével és a baloldal gyengülésével számol. Egy korábbi, a 2010-es választások előtti munkámban már tárgyaltam egy lengyel

³²⁸ Tóka és Popa ugyanakkor a hazai pártrendszer bő első két évtizedét áttekintő írásában úgy érvelt, hogy bár a pártrendszer alapvetően megváltozott 2010-ben, a politikai törésvonalak alig változtak, ugyanis a Jobbik és az LMP is elhelyezhető a korábban kialakult versenymezőben (TÓKA-POPA, 2013: 313.).

³²⁹ ENYEDI et al., 2014: 536.; HORVÁTH-SOÓS, 2015: 276–278. Sitter ugyanakkor a 2010-es választásokat követően is a verseny bipoláris jellegét hangsúlyozza; álláspontja szerint a Fidesz/MSZP szembenállás tovább konszolidálódott (SITTER, 2011). Enyedi és szerzőtársai szintén amellet érvelnek, hogy a háromosztatúság óvatosan kezelendő (vagyis a bipoláris logika nem tűnt el teljesen), hiszen „A Jobbik médiajelenléte továbbra is eltörpül a Fidesz és a baloldal jelenléte mellett, és a hagyományos baloldal és jobboldal továbbra is egymást kezeli fő ellenfélként” (ENYEDI et al., 2014: 536.).

³³⁰ Itt kell megjegyezni, hogy a 2014-ben életbe lépő új választási rendszer legjelentősebb újítása, az egyéni választókerületi ág relatív többségivé tétele – amely már viszonylag kis szavazataránnyal (akár 30–35%-kal) elért győzelemnél is biztosítja a mandátumot – kedvező a *mindenkori* legtámogatottabb pártnak; más elemek pedig kifejezetten a jobboldal számára előnyösek (LÁSZLÓ, 2014: 5.).

³³¹ Lásd pl. ENYEDI-BENOIT, 2011: 19.; TÖRÖK, 2011; TÓTH-TÖRÖK, 2014: 515–519.; ENYEDI-CASAL BÉRTÓ, 2015: 17.; HORVÁTH-SOÓS, 2015: 276–278.; TÓTH-TÖRÖK, 2015: 558–559.

³³² TÖRÖK, 2011. A 2014-es választások után viszont Tóth és Török már a centrális erőter stabilizálódásáról ír, kiemelve, hogy „A Fidesz által a 2010-es választások után megteremtett centrális erőter soha nem tűnt annyira erősnek, mint 2014 májusában” (TÓTH-TÖRÖK, 2015: 558.).

³³³ ENYEDI-BENOIT, 2011: 19.; vö. HORVÁTH-SOÓS, 2015: 276–278. Itt érdemes megjegyezni, hogy ez esetben a Jobbik helyzete némileg hasonló lenne a cseh kommunista pártéra. Ahogyan a KSČM is csak elvileg sorolható a cseh baloldalhoz, úgy a Jobbik is csak teoretikusan része a hazai jobboldalnak – értve ez alatt azt, hogy pl. egy Fidesz–Jobbik koalíció jelenleg kizártnak tűnik.

típusú felállás esélyeit, amelyben két nagy – egy mérsékelt és egy radikálisabb – jobboldali párt áll egymással szemben, míg a baloldal 10–15% körüli eredménnyel nem tud beleszólni az előbbi pártok vetélkedésébe.³³⁴ A lengyel minta realitását némileg növeli, hogy a Jobbik a közvélemény-kutatások alapján immár több mint egy éve a második legerősebb párt, ráadásul a párt több időközi választáson is megelőzte a baloldalt.³³⁵ A – későbbiekben részletesen tárgyalandó – PO–PiS szembenálláshoz hasonló versenyre azonban szükség lenne a hazai baloldal további gyengülésére (ugyanis a baloldal – az LMP-t is beleértve – egyelőre jóval erősebb, mint a lengyel).³³⁶

A 2014-es – a négy évvel korábbi eredményeket sok szempontból megismétlő – választások után Tóth és Török már részletesebb kifejtését adta a centrális pártrendszernek, aláhúzva, hogy *„a jelenlegi centrális pártrendszer nem egyszerűen „kialakult”, hanem azt a Fidesz tudatos politikai stratégiával igyekezett kialakítani és igyekszik azt fenntartani”*.³³⁷ A szerzők ugyanakkor centrális erőter mellett a korábbi bal/jobb felosztást továbbra is használhatónak találják, amely változatlanul alkalmas a verseny szerkezetének leírására.

A centrális erőter toposzán kívül ki kell térni még egy másik, 2010 óta szintén gyakran emlegetett fogalomra, a domináns párt, illetve (pre)domináns pártrendszer kifejezésekre.³³⁸ Ezek használatát egyrészt az a tény indokolja, hogy a Fidesz a 2010-es és a 2014-es választásokat is szokatlan fölényrel nyerte meg (ennek komparatív szempontú megközelítésére lásd a 6.4. pontot).³³⁹ Másrészt pedig a közvélemény-kutatások alapján Fidesz közel tíz éve – egész pontosan 2006 nyara óta – folyamatosan a leg támogatottabb erőnek minősül Magyarországon. Ennek fényében nem meglepő, hogy a párt az előbbi időponttól kezdve győzni tudott valamennyi országos szintű megmérettetésen (beleértve

³³⁴ HORVÁTH, 2010

³³⁵ Azzal, hogy a 2014-es választásokat követően a korábbi baloldali Összefogás pártjait külön-külön mérik, a Jobbikot szinte valamennyi kutatás a második legerősebb pártként regisztrálja. A 2014-es európai parlamenti választásokon szintén a Jobbik bizonyult a második legerősebb pártnak. de a szavazataránya (14,7%) lényegesen elmaradt az Összefogás – immár külön-külön induló – pártjainak összesített eredménye (27,9%) mögött.

³³⁶ Lengyelországban az SLD a 2005-ös súlyos veresége óta 10–15% körüli támogatottsággal rendelkezik, és a soron következő 2015. októberi választásokon már a parlamenti bekerülése sem garantálható.

³³⁷ TÓTH–TÖRÖK, 2014: 519.

³³⁸ A *domináns és a predomináns pártrendszer* kifejezések – hasonló jelentéstartamuk ellenére – nem szinonim kifejezések, és némileg eltérő értelmezési keretre utalnak. A *predomináns pártrendszer* a Sartori-féle tipológiába illeszkedik (SARTORI, [1976] 2005: 171–178). Ugyanakkor más szerzők a *domináns párt(rendszer)* kifejezést használják (pl. DUVERGER, [1954] 1969: 410.; PEMPEL, 1990, 2–5.).

³³⁹ Enyedi és Benoit vizsgálata alapján a Fidesz 2010-es mandátumaránya az eredmények 99. percentilisében található, amennyiben a második világháború utáni demokráciák több mint 500 választását vesszük alapul (ENYEDI–BENOIT, 2011: 22.). (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a párt 2010-es 52,7%-os listás szavazatarányát a választási rendszer – az egyéni választókerületekben aratott győzelmek következtében – eleve „felnagyította” a mandátumok szintjén.)

a 2010-es és a 2014-es parlamenti, a 2006-os, a 2010-es és a 2014-es önkormányzati, a 2009-es és a 2014-e európai parlamenti választásokat, valamint a 2008-as „szociális” népszavazást is).³⁴⁰

22. táblázat - A Fidesz győzelmi szériája (2006–2014)

	megmérettetés	szavazatarány		mandátumarány	
		Fidesz	2. párt	Fidesz	2. párt
2006	önkormányzati választások ^a	17,6%/35,6%	12,1%/24,5%	11,3%/40,2%	6,2%/21,9%
2008	népszavazás ^b	82–84%	16–18%	—	—
2009	európai parlamenti választások	56,36%	17,37%	63,64%	18,18%
2010	parlamenti választások	52,73%	19,30%	68,13%	15,28%
2010	önkormányzati választások ^a	25,4%/57%	8,6%/19,3%	16,2%/69,3%	2,5%/10,7%
2014	parlamenti választások	44,9%	25,6%	66,8%	19,1%
2014	európai parlamenti választások	51,5%	14,7%	57,1%	14,3%
2014	önkormányzati választások ^a	28,9%/53%	7,7%/14%	16,5%/68,7%	2,3%/9,2%

^a Az első szám a tényleges szavazat-/mandátumarányt jelenti, a második pedig a jelölőszervek között (tehát a függetlenek figyelmen kívül hagyásával) elért szavazat-/mandátumarányra utal

^b Szavazatarány alatt az „igen”, illetve a „nem” válaszok arányát értve

Forrás: saját összeállítás a Nemzeti Választási Iroda honlapja alapján

A fentiek alapján adódik a kérdés: hogyan lehet leírni a Fidesznek, illetve magának a pártrendszernek a helyzetét figyelemmel a fenti, mintegy egy évtizedes időtávú győzelmi szériára, valamint a parlamenti választásokon aratott győzelmek fokára?

Enyedi és Casal Bértoa arra mutat rá, hogy bár alapvetően három alternatíva létezik, a verseny a Fidesz tartós és tetemes előnye miatt mégis egypólusú (!).³⁴¹ Fricz – Sartori tipológiáját alapul véve – a 2010-es választások után azt írta, hogy „formálisan megállapítható, hogy a magyar pártrendszer a 2010-es választások eredményeképpen polarizált pártrendszerből predomináns pártrendszerré változott át”.³⁴² Enyedi és Benoit

³⁴⁰ Vö. SZABÓ, 2015: 294–295.

³⁴¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 17.

³⁴² FRICZ, 2011. Álláspontom szerint a szerző félreérti Sartori feltételrendszerét, amikor azt írja, hogy „A predomináns is demokratikus, versengő pártrendszer, amely akkor jön létre, ha egy párt (pártszövetség) egymás után három választást képes egyedül megnyerni, vagy – s itt a vagy a fontos! – egy választást

ennél óvatosabban fogalmazott: „Amennyiben a jelenlegi támogatók többsége hű marad a Fideszhez, egy teljesen új képlet, a domináns pártrendszer kialakulásáról beszélhetünk”.³⁴³ Ilonszki – ugyancsak Sartorira hivatkozva – a Fidesz újabb győzelmét követően úgy fogalmazott, hogy „nem sok kétségünk lehet, hogy a predomináns pártrendszer kialakulásának lehetünk tanúi”.³⁴⁴ Enyedi és szerzőtársai szintén kétoldali ellenzékkel rendelkező domináns pártrendszerről írnak.³⁴⁵ A kérdést Horváth és Soós is tárgyalta, rámutatva, hogy a különböző szerzők eltérő módon, különböző feltételeket támasztva definiálják a (pre)domináns pártrendszer fogalmát, így a vizsgálatok során akár más-más következtetésre juthatunk annak függvényében, hogy melyik megközelítést (kritériumrendszert) vesszük alapul.³⁴⁶ Bár a problémakör részletesebb tárgyalása meghaladná a disszertáció kereteit, azt érdemes kiemelni, hogy Fidesz esetén az évtizedes időtáv, valamint az ez alatt elért két (parlamentari) választási győzelem még kevésnek tűnik ahhoz, hogy egy valódi (pre)domináns pártrendszerről beszéljünk. A legismertebb meghatározásnak (Sartori) a jelenlegi helyzet még biztosan nem felel meg, ugyanis a szerző legalább három egymást követő, abszolút többséget eredményező parlamenti választást támaszt feltételként,³⁴⁷ ráadásul további kritériumként a stabil választói bázis is megjelenik, aminek a megléte a Fidesz esetén nem igazolható teljes bizonyossággal.³⁴⁸ Ugyanakkor az vitathatatlan, hogy maga a Fidesz leírható domináns pártként (Sartorinál ez a minimum 10% -os előnnyel megnyert választási győzelmet jelenti), azonban ez nem okvetlenül jelent predomináns pártrendszert.³⁴⁹

Visszatérve a 2010-es fejleményekre, egy további fontos következményként értékelhető, hogy blokkokról csak igen korlátozott értelemben beszélhetünk – és ennyiben az előbbi táblázat is pontosításra szorul –, ugyanis a Fidesz–KDNP-ről és a Jobbikról is elmondható,

abszolút többséggel nyer meg.” Sartori ugyanis a három egymást követő, abszolút többséget eredményező választást „kiválthatatlan” feltételként említi. Lásd: SARTORI [1974] 2005: 175–177.

³⁴³ ENYEDI–BENOIT, 2011: 19.

³⁴⁴ ILONSZKI, 2014: 17.

³⁴⁵ ENYEDI et al., 2014: 536.

³⁴⁶ HORVÁTH–SOÓS, 2015: 273–276.

³⁴⁷ Az általunk említett másik két szerző (Duverger és Pempel) Sartorinál is hosszabb időtávon értelmezte a domináns pártrendszert, így a magyar pártrendszer értelemszerűen az ő olvasatukban sem minősül dominánsnak.

³⁴⁸ Róbert és Papp arra jutott, hogy a Fidesz szavazótábor 2002 után nemcsak bővült, hanem pártosabb, elkötelezettebb is lett (RÓBERT–PAPP, 212). Szabó a 2014-es választások fényében ugyanakkor azt állapította meg, hogy „a Fidesz tábor 2010-es bővülése inkább kivétel, mint fő szabály”, ugyanis a legutóbbi parlamenti választások során a párt szavazatokban mért támogatottsága visszaesett a 2006-os szintre (SZABÓ, 2015: 295–296.). Összességében tehát óvatossá kell lennünk a Fidesz választói bázisa stabilitásának kérdésében.

³⁴⁹ Sartori kifejezetten utalt rá, hogy egy domináns párt megléte önmagában távolról sem jelent predomináns pártrendszert. Így pl. Olaszországban a DC ugyan közel 50 éven át valamennyi választást nagy fölénnyel nyert meg, de – egyetlen kivétellel – valamennyi alkalommal koalícióra kényszerült (SARTORI [1974] 2005: 175.).

hogy nem rendelkeznek potenciális szövetséggel. A baloldalon annyiban más a helyzet, hogy az MSZP mellett 2010 után több kisebb formáció is megjelent (DK, Együtt, PM), amelyek az önálló arcukat keresése ellenére is megalapozottan tekinthetők egymás (potenciális) szövetségeseinek. (Ennek egyik illusztratív bizonyítéka a 2014-es parlamenti választásokon történő közös indulás vagy éppen a közös főpolgármester-jelölés.) Az LMP helyzete annyiban tér el, hogy a párt önmagát következetesen igyekszik a baloldali tábortól is elhatárolni (így pl. az előbbi kettő szövetkezésből is kimaradt), azonban támogatottsága nem indokolja, hogy önálló pólusként vagy „blokként” kezeljük. Ehelyütt érdemes felidézni Enyedi és Benoit egyik gondolatát a 2010-es választások hatásairól szóló elemzésükből: *„A verseny mértékének csökkenése magával vonta, hogy a pártok közötti kooperáció is jelentőségét veszítette”*.³⁵⁰ Noha a szerzők az együttműködést itt a választási visszalépések vonatkozásában említették (a 2014-ben debütáló választási rendszerben egyébként a visszalépés – az egyfordulós jelleg miatt – már nem bír relevanciával), a problémakör tágabb kontextusba is helyezhető. Míg a 2010 előtti időszakban meghatározó szerepe voltak a pártok közötti szövetkezésnek – amely lehetett formalizált (pl. közös listán indulás) vagy nem formalizált –, addig 2010-re egymástól teljes mértékben izolált entitások jöttek létre.³⁵¹ A Fidesz–MSZP–Jobbik hármáról elmondható, hogy egymásnak antagonisztikus ellenfelei, és így jelen állás szerint elképzelhetetlen valamiféle intézményesített együttműködés közöttük. A 2010 utáni negyedik releváns erővel, az LMP-vel, hasonló a helyzet, ugyanis – amint fentebb említettem – önmagát következetesen elhatárolja a baloldaltól is. Láttuk, hogy a 2010 utáni fejlemények ebből a szempontból annyi változást hoztak, hogy a baloldal fragmentálódásával ismét értelmet nyert a pártok közötti kooperáció, és ismét beszélhetünk valamifajta baloldali blokkról.

5.2.2. A kormányalakítás mintázata

Az 1998-as választásokat értékelő tanulmányában Bihari találóan mutatott rá, hogy *„A versengő többpártrendszerben választási ciklusokon keresztül bekövetkező kormányzati-ellenzéki pozícióváltást a politikai innováció hosszú láncolatának tekintjük”*.³⁵² Ami ezeket a bizonyos innovációkat illeti, Magyarországon a kormányalakítás mintázata – összevetve a

³⁵⁰ ENYEDI–BENOIT, 2011: 20. (A *„verseny mértékének csökkenése”* arra utal, hogy a Fidesz példátlan fölénye miatt az „első helyért” való küzdelem eleve nem lehet olyan kiélezett, mint pl. az 1998–2006-os választások során.)

³⁵¹ Itt ismét kiemelem, hogy a 2006 utáni KDNP-t nem tekintem önálló, független szereplőnek a hazai pártpolitikában, így a Fidesz–KDNP együttműködés ehelyütt nem releváns.

³⁵² BIHARI, 1999: 271.

másik három állammal – egyedülállónak bizonyult abban, hogy valamennyi jelentősebb innováció az első évtizedre koncentrálódott. A pártok együttműködési hajlandóságának egy nagyon világos szerkezete jött létre, és – ellentétben Csehországgal vagy Lengyelországgal – nem akadt olyan párt, amelyik többirányú koalíciós potenciállal rendelkezett volna. Bár a visegrádi pártrendszerek első 10–15 évére fókuszáló vizsgálatok a magyar és a cseh pártrendszert tartották a legstabilabbnak³⁵³ (nem utolsósorban a parlamenti pártok viszonylagos állandósága miatt), látni fogjuk, hogy a pártok együttműködési hajlandóságát és így a kormányalakítás kiszámíthatóságát tekintve a két ország jelentősen eltérő képet mutatott. Míg Csehországban – amint ezt rövidesen részletesen tárgyalom – a választások kimeneteléből általában nem következett automatikusan a kormány összetétele, addig Magyarországon 1998-tól kezdve ennek éppen ellenkezője történt, ugyanis a mandátumok megoszlásának fényében lényegében pontosan lehetett tudni, hogy ki kivel fog kormányozni.

Fentebb már utaltam arra, hogy hazánkban a koalíciókötés valamennyi esetben a bal/jobbszembenállás mentén történt. Enyedi egy későbbi írásában arra mutatott rá, hogy a pártok koalíciókötési szokásai Magyarországon a kezdetektől a kulturális dimenzióbeli közelségen alapulnak.³⁵⁴

Az 1990-es első szabad választásokat követő kormányalakítás értelemszerűen sajátos volt abból a szempontból, hogy a pártok kapcsolatrendszere rendkívül bizonytalan volt, hiszen hiányoztak az intézményesített együttműködési formák. Ennek fényében nem is meglepő, hogy a választásokat megelőző elemzések egyáltalán nem annak a három pártnak a koalícióját valószínűsítették, amelyek végül kormányra kerültek.³⁵⁵ Soós a hazai pártrendszert – az útfüggőségi elemzés módszerével – leíró munkájában kiemelte, hogy *„egyáltalán nem volt nyilvánvaló, milyen koalíciós együttműködés jön majd létre”*.³⁵⁶ A hivatalba lépő MDF–FKgP–KDNP-kabinetet illetően Tóka már igen korán leszögezte, hogy a három párt szövetsége alapvetően meghatározta a pártrendszer jövőbeli fejlődési irányát azzal, hogy megalakult koalíció újradefiniálta a politikai mező tagoltságát.³⁵⁷ A három párt közös kormányzása természetesen magyarázható a keresztény-nemzeti táborhoz való tartozással, azonban ezen kívül egyéb variációk is „igazolhatóak” lettek

³⁵³ Lásd pl. TOOLE, 2000; BAKKE–SITTER, 2005; JUNGERSTAM–MULDERS, 2006b

³⁵⁴ ENYEDI, 2006b: 195.

³⁵⁵ Erről lásd: TÓKA, 1993: 208–209.

³⁵⁶ Soós, 2012: 23.

³⁵⁷ TÓKA, 1993; vö. TÓKA, 2005

volna – csak éppen más szempontból (pl. a gazdasági dimenzió mentén).³⁵⁸ Tóka az előbb hivatkozott munkájában ezzel kapcsolatban jegyzi meg, hogy amennyiben más összetételű koalíció alakult volna, akár a gazdasági dimenzió is lehetett volna a hangsúlyosabb, nem pedig a kulturális.³⁵⁹

Amint fentebb utaltam rá, az 1994-es választásokat követő kormányalakítás tűnik az elmúlt negyedszázad legnagyobb innovációjának. Igaz ugyan, hogy ekkor a versengő pártrendszer viszonylag korai szakaszában (mindössze a második választásnál) jártunk, amikor a pártok interakciói még nem stabilizálódtak teljes egészében, azonban az MSZP és az SZDSZ koalíciója még ebben a korai időszakban is némileg váratlannak, de legalábbis semmiképpen sem triviálisnak tűnt.³⁶⁰ A két párt közös kormányzása több szempontból sem volt megjósolható: egyrészt az MSZP egyedül is abszolút többséggel rendelkezett, másrészt pedig a rendszerváltás során az SZDSZ rendelkezett a leginkább antikommunista hangvétellel, így ideológiai szempontból is „érdekesnek” tűnt ez az együttműködés. Ezeken túl arra is rá kell mutatni, hogy a két párt választási programjának tartalmi elemzése alapján is csak igen korlátozottan volt igazolható a koalíció.³⁶¹ Más aspektusból szemlélve ugyanakkor „logikusnak” tűnt a szocialisták és a szabad demokraták közös kormányzása, hiszen 1990-ben az MDF-FKGP-KDNP-koalíció alakulása lényegében egy meghatározott pályára állította a pártok kapcsolatrendszerének alakulását, amelynek egyik fejleménye az SZDSZ és az MSZP közeledése volt.³⁶² (A harmadik ellenzéki párt, a Fidesz pedig a jobbközép-konzervatív irányban kezdett el tájékozódni.) Összességében elmondható, hogy az MSZP-SZDSZ-koalíció kulcsfontosságú volt abból a szempontból, hogy megtestesítette a jobboldali szövetség alternatíváját és egyben – az elkövetkező mintegy másfél évtizedre – kijelölte a baloldali blokk határait. A magyarországi jobboldal fejlődését vizsgáló írásában Fowler az 1990-es koalíció mellett ezt az 1994-es szövetséget minősítette olyan „kritikus fordulathat”, amely hosszabb távon is strukturálta a pártok versenyét.³⁶³

Az 1998-as jobboldali koalíció újabb innovációt jelentett, azonban ennek intenzitása elmaradt az 1994-es kormányalakításétól. *„A választások két fordulójának eredménye s*

³⁵⁸ Horváth a hazai koalíciókötéseket a pártprogramok távolsága tükrében vizsgáló írásában arra mutat rá, hogy az MDF-FKGP-KDNP-koalíció a három párt programja alapján egyáltalán nem igazolható (HORVÁTH, 2014: 106–121.).

³⁵⁹ TÓKA, 1993: 224.

³⁶⁰ Az MSZP-SZDSZ-koalíció körülményeinek kimerítő tárgyalására lásd: KÖRÖSÉNYI, 1995. A szerző értékelése alapján *„nem kényszerkoalíció, de nem is természetes szövetség eredménye”* a két párt közös kormányzása (280.). További motivációkra lásd: FRICZ, 1999a: 71–72.; valamint TÓKA, 2005: 278. Soós pedig arra mutat rá, hogy a koalíció létrejöttében nem volt semmi determinisztikus (SOÓS, 2012: 23.).

³⁶¹ HORVÁTH, 2014: 125–130. A szerző következtései szerint – természetesen kizárólag a választási programokat alapul véve – egy MSZP-Fidesz-koalíció inkább igazolható lett volna.

³⁶² Erről lásd pl. BOZÓKI, 1997.

³⁶³ FOWLER, 2004: 101–104.

nem utolsósorban az azt követő kormányalakítás természetesen új fényben állította be a választók számára a kialakult erőviszonyokat [...]” – mutat rá Angelusz és Tardos.³⁶⁴ Noha az 1990-es kabinethez képest „pusztán” annyi változás történt, hogy a KDNP helyét a Fidesz vette át, az idézet arra is rávilágít, hogy a Fidesz-FKGP-MDF hármass koalíció nem volt teljes egészében magától értetődő. A Fidesz jobbközép párttá pozicionálása értelemszerűen közelebb hozta a pártot az 1998-ra egyre inkább súlytalanná váló MDF-hez, így az, hogy a Fidesz-MDF együttműködés kormányra kerülve is folytatódhat, lényegében egyértelmű volt.³⁶⁵ A Fidesz-FKGP viszony a választásokat megelőzően már közel sem volt ennyire egyértelmű. Az előbbi szerzők azt is kiemelik, hogy a Fidesz és a FKGP kapcsolatát a megelőző ciklusban még egy erőteljes szembenállás jellemezte, ami a két párt szavazóinak percepciójában is tükröződött.³⁶⁶ A választások első fordulóját követő szövetkezés – az FKGP jelöltjeinek visszalépése a Fidesz javára – természetesen már előre vetítette a közös kormányzást, így ebből a szempontból a két párt koalíciója már nem tűnt váratlannak. Amint Tóka rámutat, a Fidesz-FKGP-MDF-koalíció megalakulásával „nagy lépés történt a jobboldalon belüli törésvonal jellegű megosztottságok tompítása, illetve súlytalanná tétele irányában”.³⁶⁷

Az 1998-as koalícióval kapcsolatban még egy fontos körülményt ki kell emelni, még pedig azt, hogy ez egy – mairi értelemben vett – teljes kormányváltás volt, akár csak az 1994-es; vagyis minden korábbi kormánypárt ellenzékbe szorult, és minden addigi ellenzéki párt – a parlamentből kieső KDNP kivételével – kormányra került. Mindez nagyban elősegítette – és egyben visszatükrözte – a blokkosodásnak már az évtized közepén meginduló folyamatát, és egyben növelte a pártok interakcióinak kiszámíthatóságát. A tény, hogy az SZDSZ eleve szóba sem jöhetett koalíciós partnerként, jól illusztrálta, hogy a blokkok között nincs átjárás. Grzymala-Busse interpretációjában mindez úgy jelenik meg, hogy a Fidesz lényegében „megbüntette” az SZDSZ-t a rezsim-törésvonal átlépése miatt.³⁶⁸ Valójában a büntetés ebben az összefüggésben nem is értelmezhető, hiszen – amint az előbb utaltam rá – fel sem merült, hogy a szabad demokraták tagjai lehetnek egy Fidesz

³⁶⁴ ANGELUSZ-TARDOS, 2000: 105.

³⁶⁵ Itt érdemes megemlíteni, hogy az 1994-es önkormányzati választásokat megelőzően a Fidesz, az MDF és a KDNP szövetségre lépett, amely sok helyen kiegészült a kisgazdával is (SZOBOSZLAI, 1995). Ez némileg már előre vetítette az 1998-as koalíciót. Ezen túl ismét utalni kell a Fidesznek a ciklus során bekövetkező ideológiai arculatváltására (lásd 321-es lábjegyzet).

³⁶⁶ A Fidesz szavazói között még 1998 elején is többségben voltak azok, akiknek negatív véleménye volt a FKGP-ről (ANGELUSZ-TARDOS, 2000: 109.)

³⁶⁷ TÓKA, 2005: 283.

³⁶⁸ GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 97. Fowler ugyanakkor úgy érvel, hogy az 1994-es koalíció nyomán a rezsim-törésvonal mintegy hozzáidomult a nemzeti és szociokulturális törésvonalakhoz (FOWLER, 2004: 103.)

vezette kormánynak (ami egy részleges kormányváltást eredményezett volna), hiszen ők immár egyértelműen az MSZP szövetségeseinek – azaz a másik blokkba tartozónak – számítottak.³⁶⁹

Ami a 2002-es, a 2006-os, a 2010-es, valamint a 2014-es választásokat illeti, ezek mindegyikéről elmondható, hogy az eredmények pontosan kijelölték a megalakuló kormány összetételét. Nemcsak Magyarországot, hanem valamennyi vizsgált államot is tekintve ezen időszak alatt érvényesült leginkább az a rutinszerűség, kiszámíthatóság, amelyet Mair a zárt struktúrájú versenyhez társított. 2002-ben és 2006-ban – figyelemmel az 1994–1998-as ciklusra is – az MSZP–SZDSZ-koalíciónak, 2010-ben és 2014-ben pedig az Fidesz–KDNP-kormánynak nem volt olyan alternatívája, amelyik a választási eredmények fényében – politikai realitások alapján – létrejöhetett volna. Az automatizmus 2002-ben és 2006-ban azért volt különösen erős, mert a koalíció már ismétlődő kormányzati formulának minősült; 2010-ben és 2014-ben pedig eleve nem volt koalíciós kényszer. 2002-től egészen napjainkig tehát minimális innováció volt kimutatható a kormányalakítás terén. Az egyik ilyen újszerűség az egypárti MSZP-kormány megalakulása volt 2008-ban (ami persze az SZDSZ koalícióból történő kilépésével előidézett egy kényszerhelyzet volt), a másik pedig a 2010-es Fidesz–KDNP-kormány, ami formailag ugyan újnak minősült, de tartalmilag az 1998-ashoz nagymértékben hasonlított. A különbség egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a korábbi koalíciós partnerek „integrálásával”, illetve eltűn(tet)ésével *de facto* egy egypárti kormány jött létre. Másrészt 2010-es kormány kétharmados parlamenti többséggel rendelkezett, ami által a Fidesz példátlan hegemon szerephez jutott nemcsak a jobboldalon, hanem az egész hazai pártrendszert tekintve.

Végezetül fontosnak tartom kiemelni, hogy bármekkora átrendeződések is következtek be a pártrendszerben 2010-ben, ezek a változások – talán kissé paradox módon – egyelőre nem éreztetik a hatásukat a kormányalakítási gyakorlaton. Visszatérve ugyanis Mair három indikátorához azt látjuk, hogy az első és a harmadik szempont alapján semmilyen nyitottságot nem mutatott a magyar pártrendszer: a két legutóbbi kormányváltás egyike sem volt részleges, illetve – és ez talán még fontosabb – az új pártok nem jutottak kormányzati pozícióhoz. Ami a második indikátort illeti, a Fidesz–KDNP-kormány az összetételét tekintve, formailag jelentett egyfajta innovációt 2010-ben (de 2014-ben már értelemszerűen nem), viszont tartalmilag nézve nem esik túlzottan távol az 1998-as koalíciótól. Összevetve a két kormányt, a legmarkánsabb különbséget az jelenti, hogy az

³⁶⁹ Vö. FRICZ, 1999a: 71.

1998-as kabinet – különösen a kezdetekben – egy valódi koalíció volt (szemben a 2010-es Fidesz–KNDP fúzióval). Ugyanakkor a ciklus végére a Fidesz meglehetősen hegemon helyzetbe került a kormányon belül, még ha ez nem is érte el a 2010-es dominancia szintjét.³⁷⁰ Ez a jelenség arra világít rá, hogy mennyiben kizárólag a kormányváltás jellemzőire fókuszálunk, a pártok versenyében bekövetkező jelentős fejlemények figyelmen kívül maradhatnak. A probléma jobb megvilágításához induljunk ki abból, hogy a pártok interakcióinak kikristályosodása egyben azt is jelentette Magyarországon, hogy nemcsak a megalakuló koalíció összetétele vált kiszámíthatóvá, hanem annak a – természetesen hipotetikus – alternatívája is. Így az 1998-as kormánynak minden valószínűség szerint az MSZP–SZDSZ-koalíció lett volna az alternatívája, míg a 2002-ben és a 2006-ban a Fidesz(–MDF) volt a „másik” opció.³⁷¹ Viszont sem 2010-ben, sem pedig 2014-ben nem igazán volt látható, hogy az egypárti Fidesz-kormánynak milyen alternatívája vagy alternatívái lettek volna. (Sőt, ez az alternatíva a jelenlegi ciklus közepe fele haladva sem látható.) Mindez egyben azt is jelenti, hogy amíg a Fidesz képes megszerezni mandátumok abszolút többségét a kormányalakításhoz, addig az „új képlet”³⁷² nem ismerhető meg teljes mértékben.³⁷³

Összességében tehát elmondható, hogy a magyar pártrendszer zártsága csak addig tartható fenn, amíg a Fidesz–KNDP pártszövetség képes egyedül kormányozni, ugyanis a másik „bevett” koalíciós alternatíva (MSZP–SZDSZ) értelemszerűen már nem jöhet szóba. Sőt, a Fidesz–KNDP-kormányon kívül minden kormányzati formula innovatívnak bizonyulna, noha eltérő mértékben. Egy baloldali pártok szövetségén alapuló, valószínűleg (?) MSZP vezette kormányzás kisebb innovációt jelentene, viszont a Jobbik esetleges kormányra kerülése viszont egy radikálisabb szakítást jelentene az eddigi kormányalakítási gyakorlattal. Természetesen a pártok versenye abban az esetben is zártnak (és egyben kiszámíthatónak) minősíthető, ha hosszabb távon sem következik be kormányváltás, azaz a versengő alternatívák megléte nem feltétele a zárt struktúrájú versenynek. (Mairnél ez volt a japán vagy az indiai példa.)

³⁷⁰ Az 1998–2002-es ciklus végére az FKgP megszűnt politikai tényezőnek lenni; ekkora a kisgazdák már csak az Orbánhoz lojális minisztereivel voltak jelen a koalícióban (BENKŐ, 2002). Az MDF pedig eleve pusztán egy miniszterrel volt jelen a kormányban. Összességében úgy vélem, hogy 2002-re az akkori kormány nem volt sokkal plurálisabb, mint a 2010-es.

³⁷¹ Az, hogy 2006-ban is a Fidesz–MDF-kormány lett volna az alternatíva, nem olyan egyértelmű, mint amilyen 2002-ben volt, ugyanis a 2002-es vesztes választásokat követően az MDF igyekezett minél távolabb pozicionálni magát a Fidesztől (erről lásd pl. LÖFFLER, 2003; LÖFFLER, 2005).

³⁷² Utalás ENYEDI et al. (2011) munkájára

³⁷³ Vö. TÓKA–POPA, 2013: 291

5.3. Csehország

Csehszlovákia felbomlásával a két utódállam politikai fejlődése markánsan eltérő képet mutatott. Már az új európai democráciákra vonatkozó korai elemzések különböző utat jósoltak a két államnak a pártrendszer és a pártversenyt meghatározó törésvonalakat illetően.³⁷⁴ A későbbi empirikus vizsgálatok arra mutatottak rá, hogy – Szlovákiával szemben – Csehországban a bal/jobb versenyt szinte kizárólag a gazdasági kérdések (állam szerepe a gazdaságban, redisztribúció, privatizáció stb.) határozzák meg, és a többi témakör (mint pl. a nemzettel összefüggő kérdések, a valláshoz/egyházhoz való viszony vagy a kommunista múlttal való viszonyulás) jóval kisebb jelentőséggel van jelen.³⁷⁵ A szavazói attitűdök egy viszonylag korai kutatása pedig arra a megállapításra jutott, hogy a pártválasztást igen erősen befolyásolja a választópolgár önbesorolása a bal/jobb skálán.³⁷⁶ A fentiekkel összefüggésben a pártrendszer gerincét alkotó pártok ideológiai profiljukat tekintve – szemben egyes szlovák pártokkal – sokkal inkább besorolhatóak voltak a hagyományos pártcsaládokba, és egyben sokkal inkább elhelyezhetőek voltak a bal/jobb skálán, aláhúзва ezzel a cseh pártrendszer „nyugatos” jellegét – legalábbis ami a szereplőket illeti.³⁷⁷ Kitschelt és szerzőtársai négy posztkommunista demokráciára irányuló kutatása azt mutatta ki, hogy a vizsgált államok közül Csehországra volt a leginkább jellemző, hogy a meghatározó pártok kikristályosodott pozícióval rendelkeztek a gazdasági kérdésekben.³⁷⁸

A pártok versenyének igen fontos fejleményeként már az 1990-es évek közepére – kelet-közép-európai összevetésben tehát meglehetősen korán – kialakult egy kétpólusú verseny, amely nagyrészt megfeleltethető volt egyes hagyományos nyugati mintáknak. Mindez

³⁷⁴ KITSCHOLT, 1992; KITSCHOLT, 1995; EVANS-WHITEFIELD, 1993. Utóbbi szerzők feltevésüket arra alapozták, hogy Csehországban nagyobbak a sikeres gazdasági átmenet esélyei, és – Szlovákiával szemben – egy etnikailag viszonylag homogén nemzet alakult ki; ráadásul a csehszlovák állam felbomlása Szlovákia számára jelent nagyobb terhet az államépítés szempontjából.

³⁷⁵ HUBER-INGLEHART, 1995: 86.; EVANS-WHITEFIELD, 1998; KITSCHOLT et al., 1999; BLAHOŽ et al., 1999; DEEGAN-KRAUSE, 2006. Blahož és szerzőtársai az 1990-es évek végén a gazdasági populizmus vs. piaci liberalizmus ellentétéről mint a cseh politikát leginkább strukturáló valódi törésvonalról írtak (BLAHOŽ et al., 1999: 136–137.). Kitschelt a már hivatkozott 1995-ös írásában „megjósolta”, hogy a bürokratikus-autoriter kommunista múlttal rendelkező országok esetén nagyobb az esélye a gazdasági dimenzió által meghatározott versenynek (KITSCHOLT, 1995: 461–462.; a továbbgondolásra lásd: KITSCHOLT, 2001).

³⁷⁶ MATĚJŮ-VLACHOVÁ, 1998 (az kutatás alapjául szolgáló adatok 1996-osak) Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy sem a szavazó által vallott értékrendszer, sem pedig az osztályhelyzete nem bírt jelentős befolyással a pártválasztásra (hasonlóan: BROKL-MANSFELDOVÁ, 1999a: 208–209.). Más kutatások viszont arra jutottak, hogy a vizsgált öt posztkommunista államból egyértelműen Csehországban volt a legerősebb az osztályhelyzet determináló hatása a pártválasztásra (GIJSBERTS-NIEUWBEERTA, 2000).

³⁷⁷ VLACHOVÁ, 1997; SAXONBERG, 1999; HLOUŠEK-KOPEČEK, 2010: 222–223.

³⁷⁸ KITSCHOLT et al., 1999 (Szlovákia nem képezte a vizsgálatok tárgyát, így a cseh-szlovák összevetés ezen munka alapján nem lehetséges.)

elsősorban abban tükröződött, hogy igen hamar kiemelkedett egy jobbközép és egy balközép párt, alapvetően meghatározva a következő másfél évtized versenyének struktúráját. Az OF 1991-es felbomlását követően a jobboldal vezető ereje a mozgalom egyik utódja, az ODS lett.³⁷⁹ Klaus vezetésével egy olyan liberális-konzervatív, piacpárti jobbközép erő jött létre, amely egymást követően két választáson (1992, 1996) is fölényes győzelmet aratott, és így a térség egyik legsikeresebb jobbközép formációjává vált.³⁸⁰ (Ezzel szemben az többi OF-utódpart kevésbé bizonyult sikeresnek a pártépítés terén.)³⁸¹ A baloldalon az erőviszonyok némileg később, csak az 1990-es évek közepére kristályosodtak ki: a ČSSD ekkorra vált a baloldal domináns erejévé, jelentősen nagyobb szavazói bázisra szert téve, mint a kommunista párt.³⁸² Amint Hloušek és Kopeček rámutat, az 1990-es évek közepére a cseh politikai kompetitív karaktere megfeleltethetővé vált a Sartori-féle kétpólusú egydimenziós versenynek.³⁸³

23. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Csehországban

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele ^a	a kormánypárt(ok) blokkja
1992–1996	bal/jobb	ODS–KDU–ČSL–ODA	jobb
1996–1998		ODS/US– KDU–ČSL–ODA	jobb
1998–2002		ČSSD	bal
2002–2006		ČSSD– KDU–ČSL–US–DEU	bal
2006–2010		ODS	jobb
		ODS–KDU–ČSL–SZ	jobb
2010–2013		ODS–TOP09–VV	jobb
2013–		ČSSD–ANO2011–KDU–ČSL	bal

Megjegyzés: a táblázat nem tartalmazza a rendkívüli kormányokat

Forrás: saját összeállítás

³⁷⁹ A jobbközép pártok konszolidációjára lásd: HANLEY, 2010b

³⁸⁰ Az ODS ideológiai profiljára lásd: HANLEY, 1999; HANLEY, 2004.

³⁸¹ Az ODA az 1992-es és az 1996-os választásokon még 6% körüli eredményt ért el, viszont az OH már 1992-ben sem jutott be a parlamentbe.

³⁸² VERMEERSCH, 1994; KOPEČEK–PŠEJA, 2008

³⁸³ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 529. Brokl és Mansfeldová pedig az 1949 utáni Németországhoz hasonlította a pártrendszer fejlődését, kiemelve a bipoláris tendenciákat (BROKL–MANSFELDOVÁ, 1999a: 210.).

Amint a 23. táblázatból is kitűnik, a választások mintegy másfél évtizeden keresztül rendre a polgári demokraták és a szociáldemokraták között dőltek el, így a két párt – leszámítva a szakértői kormányokat – felváltva adta a kormányfő személyét is. (Bár a 2010-es megmérettetésen már egyértelmű jelei voltak az ODS/ČSSD dominancia meggyengülésnek, csak a 2013-as előrehozott választás volt az olyan első alkalom, amikor egy másik formáció [az ANO2011] képes volt a két nagy párt bármelyikét is megelőzni.) A polgári demokraták és a szociáldemokraták állandósult rivalizálásán túl a cseh pártrendszer stabilitásáról alkotott kép számos további vizsgálatban visszaköszön.³⁸⁴ A stabilitás mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy a négy „rég”i párt (ODS, ČSSD, KSČM, KDU–ČSL) 1992-től folyamatosan tagja volt a törvényhozásnak, ráadásul támogatottságuk 1996-tól egy viszonylag szűk sávban mozgott. Az előbbi négy párt mellett a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve kieső pártok száma viszonylag alacsony volt.³⁸⁵ Emellett az összevont választói illékonyság a posztkommunista térségben mindvégig a legalacsonyabbak közé tartozott, ráadásul a pártrendszer fragmentációja is csökkenő tendenciát mutatott, a parlamenti pártok száma is folyamatosan csökkent.³⁸⁶

Amennyiben azonban – Mair téziseinek megfelelően – a pártok interakcióira fókuszálunk, a fenti kép jóval árnyaltabbá válik. A cseh pártverseny sajátosságainak tárgyalása előtt érdemes áttekinteni, hogy az elmúlt évtizedekben hogyan alakultak a választásokat követő kormánypárti és az ellenzéki mandátumarányok a parlamentben. A 10. ábra azt illusztrálja, hogy Klaus első kormányát (1992–1996) követően Csehországban – a szakértői kabineteket leszámítva³⁸⁷ – sokáig egyetlen kormány sem rendelkezett stabil parlamenti többséggel: mintegy másfél évtizeden keresztül kisebbségi vagy mindössze néhány mandátumos többséggel rendelkező kabinetek váltogatták egymást.³⁸⁸ Ennek egyik folyománya volt, hogy a pártok interakciónak a koalíciós együttműködésen kívül volt egy további, sajátos aspektusa is. Az ország kormányozhatósága érdekében ugyanis az ODS és a ČSSD két alkalommal (1996-ban és 1998-ban) is alkut kötött, lehetővé téve ezzel a kisebbségi kabinetek sikerét a bizalmi szavazáson.³⁸⁹

³⁸⁴ KLÍMA, 1998; ÁGH, 1998a: 151.; KOPECKÝ, 2006; LEWIS, 2006

³⁸⁵ Az 1992-es választásokat kiindulópontként tekintve egészen 2010-ig mindössze két új párt került be a parlamentbe (2002: US, 2006: SZ), amelyek közül az előbbi az ODS-ből vált ki, így csak a zöldpárt minősült „valódi” új pártnak.

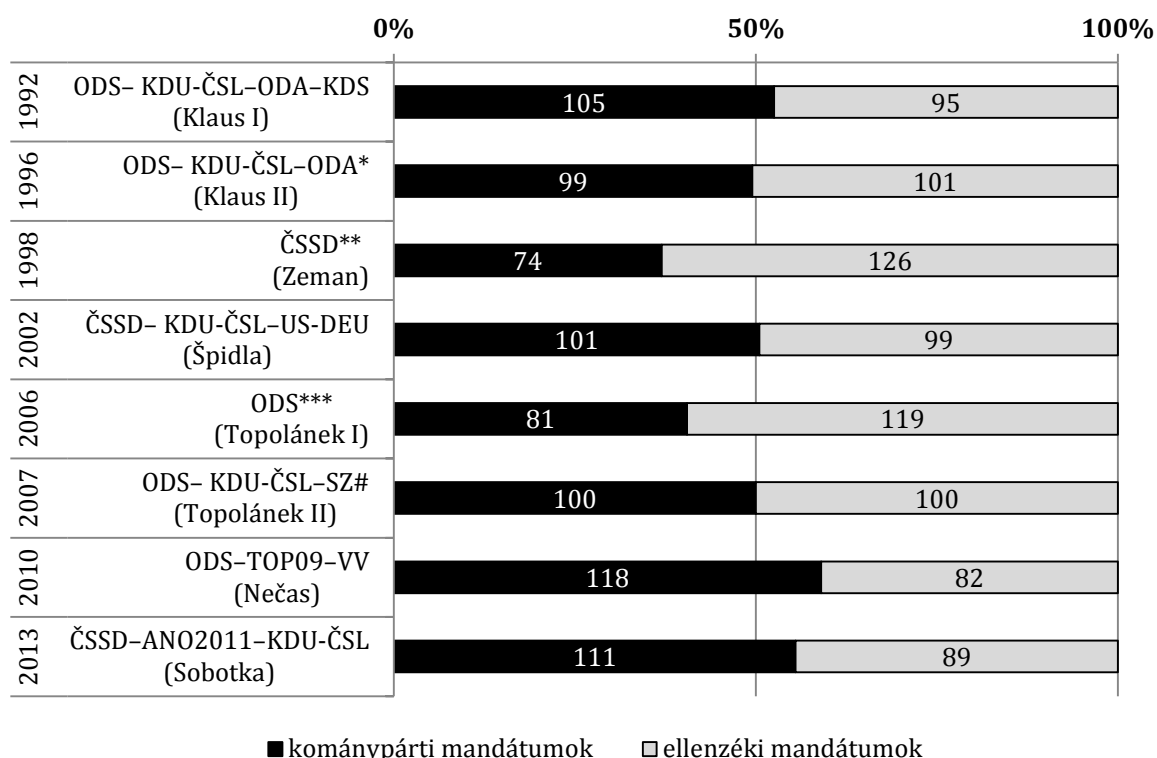
³⁸⁶ DEEGAN-KRAUSE-HAUGHTON, 2010. Az egyes mutatók alakulására lásd: HORVÁTH, 2008

³⁸⁷ A Tošovský-kormány 123, a Fischer-kormány pedig 156 támogató szavazatot kapott a parlamentben. Rusnok kormánya viszont elbukta a bizalmi szavazást (93 szavazat); ennek ellenére még mintegy öt hónapig hivatalban maradt.

³⁸⁸ Részletesebben lásd: GABAL, 2007: 67–70., MANSFELDOVA–GUASTI, 2013

³⁸⁹ 1996-ban a szociáldemokraták a házelnöki posztért cserébe lehetővé tették, hogy a második Klaus-kormány megkapja a bizalmat a képviselőháztól. Ennél jóval nagyobb hatású volt a két párt által az

10. ábra - A cseh kormányok parlamenti támogatottsága a mandátumok alapján

* A bizalmi szavazástól kollektíven távol maradtak a ČSSD képviselői, így a kormány megkapta a többségi támogatást

** A kormány az ún. ellenzéki egyezménynek köszönhetően kapott bizalmat és tölthette ki megbízatását

*** A bizalmi szavazáson nem kapott többséget, így ügyvezető kormányként működött tovább

A bizalmi szavazástól két ČSSD-s képviselő távol maradt, így a kormány megkapta a többségi támogatást

Megjegyzés: Az ábra csak a választásokat követően hivatalba lépett kormányokat tartalmazza. (Bár *Topolánek* második kormánya nem közvetlenül a 2006-os választások után alakult meg, a táblázatban indokolt feltüntetni, ugyanis a 2006-os kabinet csak néhány hónapig volt hivatalban.)

Forrás: saját szerkesztés a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja alapján

Amennyiben a rendszerváltás utáni cseh politika egyik „védjegyévé” váló patthelyzetek okait kívánjuk feltérképezni, a kormányzásból kizárt pártok kell hogy jelentsék a kiindulópontot. A többségi kormány megalakítását számos alkalommal nagyban nehezítette, hogy – amint a 3.3.2. alpontban tárgyaltam – Csehországban voltak legegységesebben kimutathatóak a kormányzásból tartósan kizárt pártok. A KSČM és – parlamenti jelenléte alatt – az SPR–RSČ ab ovo kormányképtelennek számít(ott), így a mindenkor győztes erőnek értelemszerűen beszűkültek a lehetőségei a parlamenti többség megszerzésében. A beszűkülés az 1996-os választásokat követően jelentkezett a

1998-as választásokat követően megkötött ún. ellenzéki egyezmény, amelyben az ODS számos feltételhez kötötten biztosította a kisebbségi ČSSD-kormány működőképességét. Az egyezmény szövegére, valamint hatásainak részletes értékelésére lásd: ROBERTS, 2003

leglátványosabban: 40 mandátum, azaz a képviselői helyek 20%-a „kiesett”, aminek következtében a többségi kormány megalakítását a maradék mandátumokra támaszkodva kellett (volna) megoldani. Bár a republikánusok az 1990-es évek végére eltűntek, a kommunista párt továbbra is a mandátumok 15–20%-át „blokkolja”.³⁹⁰ A KSČM politikai karanténba³⁹¹ helyezése azzal a következménnyel járt, hogy a ČSSD nem rendelkezik kormányzóképes szövetséggel a baloldalon, így a szociáldemokraták győzelmét minden alkalommal vagy kisebbségi kormányzás (1998), vagy pedig ideológiailag inkoherens koalíciók (2002, 2013) követték.³⁹² A szociáldemokrata és a kommunista párt kapcsolata ugyanakkor egyáltalán nem írható le kölcsönös, merev elzárkózásként.³⁹³ Egyrészt a ČSSD több alkalommal számíthatott a KSČM parlamenti támogatására, ráadásul helyi szinten a két párt gyakran együttműködik.³⁹⁴ Sőt, a kommunista párt már az 1990-es évektől „készzen állt” a koalíciós kormányzásra – akár egy baloldali koalícióban, akár egy több párt részvételével megalakuló, széles körű összefogáson alapuló kormányban.³⁹⁵ A szociáldemokrata és a kommunista párt esetleges kormányzati koalíciója nem zárható ki; ez az innováció ugyanakkor alapjában változtatná meg a cseh pártrendszer struktúráját.³⁹⁶ A következő elsőként a választásokat követő kormányalakításokat járom körül. Az események számbavételével arra kívánok rámutatni, hogy az ezen időszak alatt a pártok együttműködési hajlandóságát – mindenekelőtt a kormányalakítási folyamatokat – távolról sem jellemezték azok az automatizmusok, amelyek Mairnél a zárt struktúrájú

³⁹⁰ Mindez arányaiban azt jelenti, mintha a megalakuló kormányoknak – a „sima”, 50% feletti többség helyett – eleve egy minimum kb. 60–63%-os többséget kellene szerezniük a parlamentben.

³⁹¹ A karantén leginkább manifeszt megnyilvánulása a ČSSD 1995-ös döntése (az ún. bohumíni határozat), amely a párt számára megtiltja a szélsőséges pártokkal való együttműködést (KOPEČEK–PŠEJA, 2008: 326.).

³⁹² BRUNCLÍK–KUBÁT, 2014: 174. Az ezredfordulót követően Strmiska mindezt úgy fogalmazta meg, hogy eleve csak a jobbközép koalíciók tűnnek működőképesnek (STRMISKA, 2001: 30.).

³⁹³ A ČSSD és a KSČM kapcsolatának bemutatására lásd: HANLEY, 2001; KOPEČEK–PŠEJA, 2008; MARKOVIĆ, 2013. Amint az utóbbi szerzők kiemelik, a kommunista pártnak a szociáldemokraták irányába tett gesztusai (különösen pl. a Paroubek-kormány számos fontos törvényjavaslatának támogatása előbbi koalíciós partnerei ellenében is) mögött a politikai karanténból való kitörés reménye húzódik meg. Az is megjegyzést érdemel, hogy a ČSSD vezetésének egy része nyitottabb a kommunistákkal való intenzívebb együttműködésre.

³⁹⁴ Mindez nagyban alátámasztja Bardi és Mair elméletét a többszintű pártrendszerekről: a pártok adott esetben különböző stratégiát követnek helyi és nemzeti szinten, illetve az verseny különböző szinterein (választások, parlament, kormányzás) is különböző lehet az együttműködési hajlandóságuk (BARDI–MAIR, 2008A: 160.).

³⁹⁵ HANLEY, 2001: 109–110.

³⁹⁶ STRMISKA, 2007: 112–113.; KUBÁT, 2010: 123. A KSČM esetleges kormányra kerülése kiválóan illusztrálná azt az esetet, amikor akár a pártok támogatottságának jelentősebb módosulása *nélkül* következik be egy nagy horderejű változás a pártrendszerben. Mair utóbbira az 1989-es írválasztásokat említette példaként: azzal, hogy a Fianna Fáil – amely a megelőző évtizedekben elzárkózott a koalíciós partnerek bevonásától – egy másik párttal lépett koalícióra, az írválasztás alapján változott meg (MAIR, 1997: 219–220.). A KSČM részvétele egy koalícióban hasonló hatással lenne a cseh pártrendszerre, és – Mair szavaival élve – *„semmi nem maradna a régi”*.

verseny lényegét adják. Ezt követően a pártok versenyének mintázatával foglalkozom, kiemelve, hogy a bipoláris struktúra nem járt együtt a stabil blokkok létrejöttével. Ami a jelenlegi helyzetet illeti, a 2013-as választásokat követően képlékeny struktúra alakult ki, amelyben a korábbinál bizonytalanabbá vált a pártok versenyének mintázata és egyben a blokkhatárok.

5.3.1. A stabil többség nyomában: a kormányalakítás rögzös útjai

A 10. ábrán láttuk, hogy az 1992-es választásokat követően megalakuló első Klaus-kabinet, az ODS–KDU–ČSL–ODA hármass koalíció hosszú időn át az utolsó olyan kormány volt Csehországban, amely stabil parlamenti többséggel rendelkezett. Az ODS ugyan négy évvel később is a legerősebb pártnak bizonyult, azonban a kormánypártok 1996-os választások nyomán már csak 99 képviselővel rendelkeztek a 200 fős képviselőházban. Amint fentebb utaltam rá, a két szélsőséges párt (a kommunisták és a republikánusok) eleve nem jöhettek szóba koalíciós partnerként egyik nagy párt részéről sem, így kizárólag egy ODS–ČSSD nagyköialíció biztosította volna a parlamenti többséget. Tekintve, hogy a nagyköialíció sem a polgári demokraták, sem a szociáldemokraták részéről nem merült fel, az ODS vezette kisebbségi kabinet tűnt a leginkább ésszerű megoldásnak.³⁹⁷ Parlamenti többség hiányában a kormány természetesen csak úgy kaphatta meg a képviselőház bizalmát, ha valamelyik ellenzéki párt „asszisztál” a bizalmi szavazáson. A segítség a szociáldemokratáktól jött, akik – mintegy bekapcsolódva a koalíciós tárgyalásokba – néhány szakpolitikai feltételt támasztottak a támogatásukért cserébe. Végül a bizalmi szavazástól kollektíven távol maradtak a ČSSD képviselői, így a kormány megkapta a többségi támogatást.³⁹⁸

Az 1998-as – a második Klaus-kabinet bukása miatt előrehozottnak minősülő – választásokat követő kormányalakítás már egy sokkal összetettebb, fordultatosabb – noha időtartamát tekintve nem hosszabb – folyamatnak bizonyult.³⁹⁹ A szociáldemokraták kezdetben egy ČSSD–KDU–ČSL kisebbségi kormányban reménykedtek, azonban a kereszténydemokraták – annak érdekében, hogy a kormánynak meglegyen a parlamenti többsége és ne szoruljon rá a kommunisták támogatására – csak az US-szel együtt léptek volna be a koalícióba. A ČSSD–KDU–ČSL–US hármass koalícióról is megindultak a

³⁹⁷ FITZMAURICE, 1996: 580.

³⁹⁸ BROKL–MANSFELDOVÁ, 1997: 345–346. Később a kormány működését az könnyítette meg, hogy a ČSSD két képviselője kilépett a pártból, és egyikük az ODS-hoz csatlakozott, a másik pedig függetlenként folytatta tevékenységét (ŠARADÍN, 2007: 19.).

³⁹⁹ A felmerült koalíciós alternatívákra lásd: SAXONBERG, 1999: 101–103.; valamint BROKL–MANSFELDOVÁ, 1999b: 360–361.

tárgyalások, azonban az US elutasította a szociáldemokrata párt valamennyi ajánlatát. (Ezt követően a kereszténydemokraták hajlandóak lettek volna a már említett ČSSD-KDU-ČSL-koalícióra is). Mindezzel párhuzamosan egy ODS-KDU-ČSL-US koalíció is komolyan felmerült; a két utóbbi pártnak az volt a kikötése, hogy a kormányban a miniszteri posztokat tekintve egyik pártnak se legyen többsége. Mivel ezt az ODS – az általa elért jóval nagyobb szavazatarányra hivatkozva – elutasította, a jobbközép koalíció terve is megbukott. Ezt követően a KDU-ČSL és az US hajlandó lett volna egy egypárti kisebbségi ODS-kormány támogatására is, amennyiben a polgári demokraták lecserélik az 1997-es pártfinanszírozási botrányban érintett vezetőiket, valamint elismerik a korábbi gazdaságpolitikai hibákat. Az ODS ettől mereven elzárkózott, és – újabb fordulatként – a szociáldemokratákkal kezdett tárgyalásokat egy kívülről támogatandó kisebbségi ČSSD-kabinettről. A végeredmény végül a – fentebb már említett – ún. ellenzéki egyezmény lett, amely keretében az ODS számos feltételhez kötötten biztosította a kisebbségi ČSSD-kormány működőképességét.

A fentiekből látható tehát, hogy nem kevesebb, mint öt egypárti, illetve koalíciós alternatíva merült fel a tárgyalások során, mire megszületett a megoldás. Itt érdemes megjegyezni, hogy Nikolenyi szerint az ODS által támogatott kisebbségi ČSSD-kormány egy olyan kimenetel, amely sem a koalíciós elméletek, sem pedig a kisebbségi kormányzásra vonatkozó teóriák alapján nem volt megjósolható.⁴⁰⁰ Amint a szerző rámutat, az egyik szokatlan körülmény az, hogy mindkét nagy pártnak lehetősége lett volna egy ideológiailag viszonylag koherens (minimális szélességű) többségi kormányt alakítani, ám ez mégsem valósult meg.⁴⁰¹ Emellett a kormányalakítási folyamat eredménye, az ODS által támogatott kisebbségi ČSSD-kormány is megjósolhatatlan volt: egyrészt a két párt még a megegyezés előtt néhány héttel is tagadta az együttműködés lehetőségét, másrészt pedig az a tény is különleges volt, hogy a két párt törvényhozási koalíciója nem járt együtt a végrehajtó hatalom pozícióinak megosztásával.

Négy évvel később a 2002-es kormányalakítás folyamat sokkal kevésbé volt szövevényes. Bár a ČSSD újabb győzelmét követően egyrészt a kisebbségi szociáldemokrata kormány – az ODS külső támogatása általi – hivatalban maradása, másrészt pedig az ČSSD-ODS nagykoalíció is felmerült, a kezdetektől a ČSSD-KDU-ČSL-US-DEU hármas koalíció volt a

⁴⁰⁰ NIKOLENYI, 2003.

⁴⁰¹ A szerző által alkalmazott játékelméleti megközelítés arra mutat rá, hogy az a tény, hogy a két kisebb párt (a KDU-ČSL és az US) képtelen volt az ún. koordinációs dilemma megoldására, nagyban hozzájárult a kormányalakítási folyamat végeredményéhez, azaz a kisebbségi szociáldemokrata kormány megalakulásához.

legvalószínűbb alternatíva.⁴⁰² A megalakuló – mindössze egyfős többséggel rendelkező – kabinet ugyanakkor mindenképpen alaposabb figyelmet érdemel. A választásokon győztes szociáldemokraták egyrészt azzal a kereszténydemokrata párttal léptek koalícióra, amelyik korábban kétszer is az ODS-szel kormányzott. A másik koalíciós partner pedig az az US-DEU lett, amelyet az ODS-ből 1998 elején kilépő képviselők alapítottak. Bár a megalakult hárompárti koalíciót olyan pártok alkották, amelyek egymás mellett helyezkedtek el a bal–jobb skálán,⁴⁰³ látni kell, hogy a szövetség meglehetősen sokszínű volt, hiszen lényegében egy szociáldemokrata, egy kereszténydemokrata és egy jobbközép-liberális formáció együttműködéséről beszélünk. A kabinet innovatív jellege nem csak abban nyilvánult meg, hogy a korábbiaktól jelentősen különböző összetételű kormány jött létre, hanem abban is, hogy az 1990-es évek eleje óta formálódó kétblokk-rendszer (mint a pártok versenyét strukturáló jelenség) jelentősen meggyengült azzal, hogy a jobboldali blokkhoz sorolt kereszténydemokraták ezúttal a balközép ČSSD-vel fogtak közös kormányzásba. Annak, hogy a KDU–ČSL ezúttal a szociáldemokrata párttal lépett koalícióra, csak részben volt az az oka, hogy a jobbközép erőknél (ODS, KDU–ČSL, US-DEU) nem volt meg a parlamenti többsége. Emellett az is szerepet játszott, hogy a kereszténydemokraták az ODS euroszeptikus politikája miatt eleve kizárták a korábbi koalíciós partnerükkel való együttműködést.⁴⁰⁴ Az önmagában természetesen egyáltalán nem példa nélküli, hogy egy kisebb párt mindkét irányban koalícióképes (a klasszikus példát a német FDP jelenti), azonban a KDU–ČSL esetében ez a tény csak 2002-re vált nyilvánvalóvá (noha – amint utaltam rá – már az 1998-as kormányalakítási folyamat során felmerült a szociáldemokratákkal való szövetség).⁴⁰⁵

A 2006-os választásokat követően a kormányalakítási procedúra minden korábbinál fordultatosabb volt. A tárgyalások eleve három szálon is megindultak: a választásokon győztes ODS nemcsak a KDU–ČSL-lel kezdte meg a jobbközép koalícióra irányuló egyeztetéseket, hanem – alapvetően egy szociáldemokrata támogatottságú kisebbségi ODS-kormány céljából, a nagykoalíció esélyét sem kizárva – a ČSSD-vel is felvette a kapcsolatot; ezt követően pedig a kereszténydemokraták – pontosan a nagykoalíció megakadályozása céljából – megkeresték a szociáldemokratákat egy, a kommunisták által

⁴⁰² A 2002-es kormányalakítás folyamatára lásd: MRKLAS–SOKOL, 2003; LINEK, 2003: 923–925. Amint az utóbbi szerző rámutat, a szociáldemokrata párt egyes politikusai a ČSSD–KSČM-koalíciót szorgalmazták, relativizálva a fentebb említett bohumíni határozat érvényességét.

⁴⁰³ MRKLAS–SOKOL, 2003: 181.

⁴⁰⁴ HAVLÍK–HAVLÍK, 2015: 28.

⁴⁰⁵ A teljes képhez hozzátartozik, hogy annak, hogy a kereszténydemokraták nem zárják ki a szociáldemokratákkal való együttműködést, már 1997-ben, a második Klaus-kormány botrányait követően is voltak jelei (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1334.)

támogatott ČSSD–KDU–ČSL kisebbségi kormány létrehozásának szándékával.⁴⁰⁶ Ezen kívül a polgári demokraták részéről felmerült egy ODS–ČSSD–KDU–ČSL–SZ „szivárványkoalíció” is, amely eredményeként csak a kommunista párt maradt volna ellenzékben. Ezt követően a szociáldemokrata párt elnöke is előállt a saját javaslatával: az egyik felkínált alternatíva egy olyan szakértői kormány lett volna, amelynek tagjait az ODS és a ČSSD jelölte volna (hasonlóan a későbbi Fischer-kabinethez); a másik javaslat pedig egy a szociáldemokraták által „tolerált” kisebbségi ODS-kormányra megalakítására irányult.⁴⁰⁷ Végezetül az utóbbi verzió valósult meg, azonban *Topolánek* az egypárti kisebbségi ODS-kabinetje elbukta a bizalmi szavazást a képviselőházban. *Topolánek* második próbálkozása egy ODS–KDU–ČSL–SZ hárompárti koalíció volt, amely 2007. január közepén – több mint hét hónappal a választásokat követően – két átszavazó szociáldemokrata képviselőnek köszönhetően megkapta a bizalmat a parlamentben.

A 2010-es választás alapos átrendeződéssel járt a cseh pártrendszerben.⁴⁰⁸ Az ODS és a ČSSD támogatottsága jelentősen esett; kiesett két régi, illetve bekerült két új párt, valamint a pártrendszer koncentrációja is hatalmasat zuhant; valamennyi parlamenti párt a 10–22%-os szférában foglalt helyet. A kormányalakítás ugyanakkor – legalábbis az előző mintegy másfél évtizedhez képest – viszonylag gördülékenyen zajlott, aminek eredményeként nem kevesebb, mint 18 év után ismét egy erős parlamenti többséggel rendelkező kormánya lett Csehországnak. Kiemelendő továbbá, hogy az ODS–TOP09–VV hármas koalíción kívül lényegében nem merült fel más alternatíva, így a koalíciós tárgyalások a megszokottnál gyorsabban és simábban lezajlottak.⁴⁰⁹ Mindennek ugyanakkor az volt az ára, hogy – nyilvánvaló kényszerből – a populista VV-t is be kellett venni a kormányba.⁴¹⁰

A 2013-as választások ismét alaposan átalakították a parlamenti erőviszonyokat.⁴¹¹ A ČSSD, de főként az ODS mandátumaránya tovább csökkent, és ismét bekerült két új párt a parlamentbe. A kormányalakítási tárgyalások ezúttal problémásabbnak bizonyultak, mint

⁴⁰⁶ A 2006-os választásokat követő kormányalakítási folyamatra lásd: HANLEY, 2006: 135.; HANLEY, 2008: 155–156.; PLECITÁ-VLACHOVÁ–STEGMAIER, 2008: 183.; HAVLÍK, 2014a: 116–117. A további felmerült koalíciós alternatívákra lásd: LINEK, 2007: 935.; ŠARADÍN, 2007: 17–23.

⁴⁰⁷ Érdekességgént megemlíthető, hogy a komplikált helyzetet tovább „színesítette” a kereszténydemokraták elnökének ötlete, amely egy KDU–ČSL–ČSSD kisebbségi, de a kommunisták által támogatott kormány létrehozására irányult (ŠARADÍN, 2007: 22.).

⁴⁰⁸ A „földrengésszerűként” interpretált választási eredmények elemzésére lásd: HAUGHTON et al., 2011; HANLEY, 2012; ŠEDO, 2012.

⁴⁰⁹ STEGMAIER–VLACHOVÁ, 2011: 240.

⁴¹⁰ A VV ideológiai profiljára lásd: HAVLÍK, 2012, valamint HAVLÍK–HLOUŠEK, 2014. A szerzők a pártot egy „hivatalos” ideológia nélküli, populista formációként írják le, amelyik kizárólag a protest hangulatot megragadva mobilizálta szavazóit.

⁴¹¹ A választások értékelésére lásd: HAVLÍK, 2014b; HAVLÍK–VODA, 2014.

három évvel korábban, de az 1998-as vagy a 2006-os helyzethez képest kevésbé volt komplikált a kép a felmerülő variációkat tekintve.⁴¹² Bár a választásokat megelőzően a későbbi győztes szociáldemokraták részéről egy kommunisták által kívülről támogatott kisebbségi ČSSD-kormány volt a leginkább preferált megoldás, az eredmények fényében (a két párt együttes mandátumaránya messze elmaradt az abszolút többségtől), így ez az alternatíva kiesett. Egyúttal az is világossá vált, hogy a ČSSD és az ANO2011 szövetsége nélkül nem igazán képzelhető el egy többségi kormány. Noha a szociáldemokrata párt a választások előtt vonakodott az új, centrista-populista ANO-val való együttműködéstől,⁴¹³ végül a ezen két párt és a KDU-ČSL között indultak meg a koalíciós tárgyalások. Bár a szociáldemokraták és a kereszténydemokraták korábban már kormányoztak együtt, ezúttal az ANO is tagja lett a koalíciónak.

Az 1990-es évek közepétől tehát mintegy másfél évtizeden át *„a parlamenti többség mint küldetés”*⁴¹⁴ problémaköre erősen rányomta a bélyegét a választásokat követő kormányalakításokra. Hosszas szünet után 2010-ben is 2013-ban is stabil többségi kormány alakult, viszont ezt a pártkínálatban beállt változások tették lehetővé (a kormánypárti mandátumok hozzávetőleg felét az új pártok biztosították). A biztos parlamenti többség „ára” a kormányzás lehetőségének megnyitása a populista, bizonytalan, inkohereus ideológiájú, anti-establishment karakterű pártok (VV, ANO) előtt.

5.3.2. A bipoláris verseny (?) és hanyatlása

Amint arra fentebb utaltam, a négy meghatározó párt állandósága, valamint a relatíve alacsony választói illékonyság nyomán egyes elemzők már az 1990-es évek második felében a cseh pártrendszer konszolidációjáról és stabilizációjáról írtak.⁴¹⁵ A jobbközép ODS és a balközép ČSSD kiemelkedése pedig egy „klasszikus” bipoláris verseny képét vetítette előre már az 1996-os választásokat követően.⁴¹⁶ (Amint Hanley rámutat, a kétpólusú, a jobbközép és balközép blokkok versenyén alapuló politika megszilárdulását különösen az ODS szorgalmazta.⁴¹⁷).

A fentiek alapján tehát egy konszolidáló, elsősorban a két nagy párt vetélkedésén alapuló, a bipoláris verseny jegyeit mutató pártrendszer képe rajzolódik ki. Amennyiben azonban a

⁴¹² A 2013-as kormányalakításról lásd: HAVLÍK, 2014b: 48–49.

⁴¹³ Az ANO ideológiájára és szervezetére lásd: KOPEČEK, 2016

⁴¹⁴ *‘majority mission’* (STRMISKA, 2000)

⁴¹⁵ Így pl. KRAUSE, 1996a; FITZMAURICE, 1998; KLÍMA, 1998; OLSON, 1998; BAKKE–SITTER, 2005

⁴¹⁶ NOVÁK, 1996

⁴¹⁷ HANLEY, 2004: 39. Az 1996-os választásokat követően Klaus úgy vélekedett, hogy *„két alapvető út, két vízió létezik: at egyiket az ODS képviseli, a másikat pedig a szociáldemokraták”* (KLAUS, 1997: 116. [idézi: HANLEY, 2004: 52.]).

pártok interakcióira – különösen a kormányalakítási folyamatokra – fókuszálunk, a kép jóval összetettebbé válik. Strmiska – a Sartori és Mair által kimunkált elméleti keretben – a cseh pártrendszert a pártok együttműködési hajlandóságán, valamint a kormányra kerülésért folytatott versenyen keresztül vizsgálta.⁴¹⁸ A szerző már az 1990-es évek végén rámutatott, hogy a stabilitás egyes kimutatható jegyei (így pl. pártok állandósága, releváns pártok számának csökkenése) ellenére a cseh pártrendszer még nem minősíthető egy „érett”, konszolidált pártrendszernek, ugyanis a pártok között nem alakultak ki azok az együttműködési minták és koalíciós formulák, amelyek hosszabb távon is strukturálnák a pártok versenyét.⁴¹⁹ (Mindez az előző, a kormányalakítások menetét áttekintő pontból is kiderült.) Álláspontja szerint a cseh pluralizmus ebben az értelemben „tökéletlennek” minősül, megnyitva ezzel a teret a „nem sztenderd”, fél-konzociális megoldások előtt.⁴²⁰ Ezek alapján felmerülhet a kérdés, hogy a cseh pártrendszer hogyan is írható le Mair-féle nyitott–zárt terminológia alapján?

Enyedi és Casal Bértoa a cseh pártrendszer első évtizedét – a viszonylag nagyfokú kiszámíthatóság alapján – inkább zártként írja le, és vizsgálataik alapján ez a zártság csak a 2000-es évek közepétől indult hanyatlásnak.⁴²¹ Ugyanakkor Strmiska a 2007-es munkájában már a cseh pártrendszer egy korábbi szakaszát (1998–2006) – szintén a mairi terminológia alapján – „viszonylag nyitott”-ként jellemezte, hozzátéve, hogy ez a nyitottság több szempontból is tökéletlen. Amint újfent rámutat, váltakozó (tehát visszatérő) koalíciós variációkról nem beszélhetünk, és magát a koalíciós együttműködések is rendkívüli bizonytalanság kíséri. *„Egy valóban stabil, konszolidált rendszer pontosan az ellenkező képet kellene, hogy mutassa: kevesebb koalíciós alternatíva, kiszámíthatóbb kormányalakítás és kevesebb bizonytalanság”*– emeli ki Strmiska.⁴²²

Ami a verseny bipoláris jellegét illeti, különösen érdekes, hogy Mair már a 2002-es írásában említést tett Csehországról: *„A hosszú távú konszolidáció [...] már elkezdődhetett Csehországban is, nem utolsósorban a két nagy párt erőfeszítéseinek köszönhetően, amelyek célja az intézményi keretek módosítása révén a kisebb pártok hátrányba hozása”*.⁴²³ Mair itt minden bizonnyal a választási rendszer reformjára gondolt, amelyre implicit módon már az 1998-as ellenzéki egyezményben is történt utalás. A ČSSD és az ODS által kidolgozott, a

⁴¹⁸ A kapcsolódó írásokra lásd: STRMISKA, 1999; STRMISKA, 2000; STRMISKA 2001; STRMISKA 2007

⁴¹⁹ STRMISKA, 1999

⁴²⁰ STRMISKA, 2000. (Ne felejtjük, ezeket a szerző az ún. ellenzéki egyezménynek köszönhetően működő kisebbségi ČSSD-kormány alatt írta. A „nem-sztenderd” megoldások körébe ugyanakkor – megalakulásának körülményeire figyelemmel – a Tošovský-kormány is besorolható volt.)

⁴²¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 19–20.

⁴²² STRMISKA, 2007: 111. (saját fordítás)

⁴²³ MAIR, 2002a: 100. (saját fordítás)

parlament által 2000-ben elfogadott új választási törvény ugyanis – ugyan az arányos rendszer talaján maradván – a nagy pártokat preferáló megoldásokat tartalmazott, míg a kis pártok részére rendkívül kedvezőtlen mandátumkiosztási szabályokat tartalmazott.⁴²⁴ A jogszabály az alkotmánybíróság előtt elbukott, és a végül életbe lépő módosítás ugyan nem hozott radikális változásokat, de – a stabil többségi kormányok megalakulását elősegítendő – a nagyobb pártokat preferáló és a fragmentációt csökkentő elemeket tartalmazott.⁴²⁵ Mair érdeklődését tehát a nagyobb pártokat favorizáló választási rendszer irányába tett lépések keltették fel, amelyek erősítették volna azt a bipoláris tendenciát, amely egyébként a 2006-os választásokon tetőzött.⁴²⁶

A bipoláris verseny ugyanakkor nem járt együtt a stabil blokkok kialakulásával. A blokkhatárok bizonytalansága egyrészt abban nyilvánult meg, hogy baloldali blokk mint olyan csak elméletben létezett, ugyanis a kommunista párt – amint fentebb már utaltam rá – még a szociáldemokraták számára sem jöhetett szóba koalíciós partnerként. (A „politikai karantén” ellenére azonban a kommunista párt az 1998–2002-es és főleg a 2002–2006-os ciklusban kívülről támogatta a szociáldemokrata vezetésű kormányokat.) Másrészről viszont a jobboldali blokk is némileg kiüresedett azzal, hogy a hat éven át az ODS-szel kormányzó KDU–ČSL a szociáldemokraták irányában is koalícióképesnek bizonyult (a kereszténydemokrata párt az eredeti szándéka ellenére kimaradt az 1998-as ČSSD-kormányból, 2002-ben viszont létrejött a közös kormányzás). Sőt, utóbbival egyidejűleg az inkább jobbközép, konzervatív-liberális formációk egyesülésével létrejött US–DEU a szociáldemokratákkal lépett koalícióra. Ebből a szempontból különösen érdekes volt a 2006-os választás, amikor a két nagy párt által megszerzett szavazatok aránya minden korábbinál magasabb volt (66,7%), viszont sem a KDU–ČSL, sem a SZ blokk-hovatartozása nem volt megítélhető (mindkét párt politikusai is erősen megosztottak voltak abban, hogy az ODS vagy a ČSSD irányába kellene-e tájékozódni a kormányalakítás procedúra során.)⁴²⁷

⁴²⁴ A tervezett választási rendszer bemutatására és hatásainak értékelésére lásd: KOSTELECKÝ, 2000; CRAWFORD, 2001. A választókerületek számának több mint négyeszeresére emelése a körzeti magnitúdó erős csökkenésével járt volna, maga után vonva a rendszer aránytalanságának jelentős növekedését. Az előbbi forrás szerint kis pártoknak egy 10–12 %-os *implicit* küszöbvel kellett volna szembe nézniük.

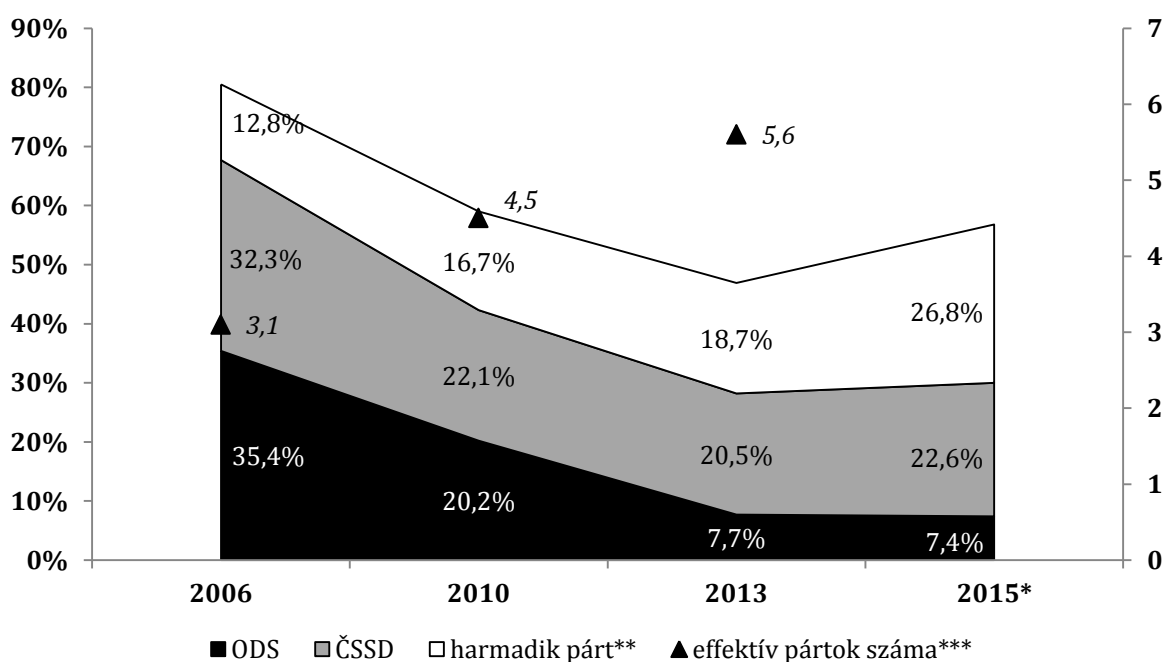
⁴²⁵ Így mindenekelőtt – ha nem is az eredetileg tervezett mértékben – csökkent a körzeti magnitúdó (a korábbi választási rendszerben átlagosan 25 mandátumot osztottak ki egy választókerületben – ez 14,3-ra csökkent), illetve a választási koalíciókra érvényes parlamenti küszöb is emelkedett. A részletekre lásd: BIRCH et al., 2002: 85–86.; NIKOLENYI, 2003: 327–328.

⁴²⁶ Erről lásd: ŠARADÍN, 2007; HLOUŠEK, 2010. Cabada és szerzőtársai szintén a cseh pártrendszer bipoláris tendenciáit emelték ki, megjegyezve ugyanakkor, hogy a kisebb koalíciós pártok miatt nem a teljes kormányváltás a jellemző (CABADA et al., 2014: 87–88.).

⁴²⁷ Vö. LINEK, 2007: 934.

Rátérve a 2010-től bekövetkező változásokra, elsőként azt kell megvizsgálni, hogy az utóbbi 10 évben hogyan alakult az ODS és a ČSSD támogatottsága, és ezzel párhuzamosan a pártrendszer koncentrációja.

11. ábra - A bipoláris verseny gyengülése Csehországban

*A 2015. január-júniusra számított átlagolt közvélemény-kutatási adatok alapján

** Értve ez alatt az ODS-en és a ČSSD-n kívüli legerősebb pártot (2006: KSČM; 2010: TOP09; 2013 és 2015: ANO2011)

***A parlamenti pártok mandátumaránya alapján számítva

Forrás: saját számítások a 12.2.2. függelék alapján

Amint az ábrából kitűnik, a két nagy pártra jutó együttes szavazatok aránya 2006 óta meredeken csökkent: míg a 2006-os választásokon a voksok több mint kétharmadát az ODS és a ČSSD szerezte meg, addig 2010-ben már csak a választópolgárok 42,2%-a, 2013-ban pedig csupán alig több mint negyede támogatta a két pártot. (A közvélemény-kutatási adatok alapján a 2013-as támogatottság azóta sem változott érdemben.) A visszaesés ugyanakkor nem egyforma mértékben érintette a polgári demokratákat és a szociáldemokratákat, ugyanis az ODS gyengülése jóval nagyobb méreteket öltött, mint az ČSSD-é. Az adatokból az is kiolvasható, hogy az ODS-t és a ČSSD-t követő mindenkor harmadik legerősebb párt 2010-ben már alig maradt el a két „nagytól”, 2013-ban pedig – 17 év után – egyértelműen megtört az ODS/ČSSD dominancia azzal, hogy az ANO a második, az ODS pedig csak az ötödik helyen végzett. Az erőviszonyok átrendeződését

ezen kívül a pártrendszer koncentrációját mérő indikátor, a pártok effektív számának emelkedése is tükrözi: a 2006-ra mért, kétpárti dominanciát tükröző 3,1-es érték a 2013-as választások nyomán már a masszív pluralizmusra utaló 5,6-ra emelkedett.

Egy másik szemléletes vizsgálati szempont lehet az az öt releváns, a 2013-as – és vélhetően a 2017-es – kormányalakításnál szóba jöhető pártok kapcsolatrendszerét („koalíciós előéletét”) számba venni (a kommunista párt az ab ovo koalícióképtelensége miatt nem szerepel a táblázatban).

12. ábra - A pártok koalíciós előélete Csehországban

ČSSD	ČSSD			
ANO	2014	ANO		
KDU-ČSL	2002,2014	2014	KDU-ČSL	
TOP09	nem	nem	nem	TOP09
ODS	nem	nem	1992,1996,2006	2010

Forrás: saját összeállítás

Amint látható, a jelenleg szóba jöhető tíz reláció közül öt együttműködés már korábban megvalósult egy vagy több alkalommal. A maradék öt párosításról – figyelemmel az egyes pártok korábbi együttműködési hajlandóságára, valamint ideológiai profiljukra és méretükre – a következő megjegyzések tehetők.

1. Az ANO pragmatikus, liberális jobbközép-centrista alapállásából kiindulva nem alaptalan a feltételezés, miszerint a párt a kereszténydemokratákon kívüli másik két jobbközép formáció (TOP09, ODS) irányában is nyitott lehet a közös kormányzásra.
2. A TOP09 és a KDU-ČSL együttműködési hajlandóságát valószínűsíti az a tény, hogy a TOP09-et a kereszténydemokrata pártból kilépő politikusok alapították, így a két párt nemcsak ideológiailag áll viszonylag közel egymáshoz, hanem a személyi kapcsolatokat tekintve is.⁴²⁸

⁴²⁸ Erről részletesebben lásd: SPÁČ, 2013: 128–129. Tekintve ugyanakkor, hogy a KDU-ČSL 2010-ben kiesett a parlamentből, az ODS és TOP09 partnereként nem lehetett tagja a Nečas-kormánynak.

3. A pártok relációi közül az ODS-ČSSD és a TOP09-ČSSD tűnik a legbizonytalanabbnak. Az ODS és a ČSSD közös kormányzása mintegy két évtizeden keresztül a nagykoalíciót jelentette volna, azonban a polgári demokrata párt 2013-ra a korábbi támogatóinak mintegy kétharmadát-háromnegyedét elveszítve a kispártok közé zuhant, így a két párt egy esetleges jövőbeli koalíciója már kevésbé rengetné meg a pártrendszer alapjait.

Természetesen a fenti kalkuláció annyiban mindenképpen spekulatív, hogy a következő képviselőházi választás csak 2017-ben esedékes, így addig még számos fejlemény módosíthatja az előbbi fejtegetéseket. Azonban a gondolatmenet így is rávilágít arra, hogy jelenleg Csehországban meglehetősen sok a bizonytalanság a pártok interakcióját tekintve. Ennek talán legfontosabb oka az, hogy a pártrendszeren belül hiányoznak azok az alapvető szembenállások, amelyek részben kiszámíthatóvá teszik a pártok interakcióit (ilyen pl. a PO-PiS, a Fidesz-MSZP vagy a Smer és a jobbközép blokk közötti szembenállás). Az ODS és a ČSSD szembenállása, amely a pártok versenyét mintegy két évtizeden keresztül meghatározta, az utóbbi években két szempontból is veszített jelentőségéből: egyrészt az ODS már 2013-ra elvesztette pólusképző szerepét (7-10%-os támogatottsággal immár csak a negyedik-ötödik legerősebb párt), másrészt pedig a ČSSD is egyre inkább az ANO mögé szorul a pártpreferenciákat tekintve. Ezek alapján az ODS-ČSSD konfliktus már egyértelműen nem bír olyan relevanciával, amely alapvetően strukturálná a pártok versenyét.

A pártok kapcsolatrendszerét érdemes ezentúl egy másik dimenzióban is megvizsgálni. A 24. táblázat azt mutatja meg, hogy az egyes pártok szavazói mennyiben szimpatizálnak a különböző pártokkal. Látható, hogy az ANO-nál egy érdekes kettősség rajzolódik ki: miközben a párt a kommunistákat követően a legalacsonyabb népszerűséggel rendelkezik a többi párt támogatóinak körében (4,0-s érték), addig a saját szimpatizánsai a leginkább elfogadóak a többi párttal szemben (5,5).

24. táblázat - A szavazótáborok pártszimpátiája Csehországban (2014. szeptember)

pártok szavazó-táborok	ANO	KDU-ČSL	TOP09	ČSSD	ODS	KSČM	Adott értékelések átlaga
ANO	(8,7)	6,5	6,0	5,6	5,3	4,2	5,5
KDU-ČSL	4,4	(8,4)	4,7	4,9	4,6	3,6	4,4
TOP09	3,8	4,9	(8,9)	2,9	6,2	1,5	3,9
ČSSD	5,5	5,9	4,0	(8,4)	4,1	6,1	5,1
ODS	2,8	3,7	5,3	2,3	(8,1)	1,4	3,1
KSČM	3,2	2,3	2,3	4,7	2,7	(8,8)	3,0
Kapott értékelések átlaga	4,0	4,7	4,5	4,1	4,6	3,3	

Megjegyzés: az átlagok a zárójelbe tett értékek (vagyis a saját pártra leadott minősítések) figyelmen kívül hagyásával történtek.

Forrás: saját szerkesztés a CVVM 2014. szeptemberi felmérése alapján⁴²⁹

Az előbbieket alapján megállapítható, hogy a cseh pártok korábban sem kiszámítható interakciói 2010-től még inkább képlékennyé váltak, így az utóbbi két választáson még inkább hiányzott az az automatizmus, amely az egyes pártokra leadott szavazatokat egy bizonyos, előre látható kormányzati alternatíva irányába „konvertálja”.⁴³⁰ (Ez – amint a következő pontban látni fogjuk, éles ellentétben áll a szlovák pártversennyel, ahol az elmúlt több mint két évtizedben egy adott párt támogatása – meglehetősen kiszámítható módon – egyben egy bizonyos kormányzati alternatíva támogatását vagy éppen elutasítását is jelentette.) Itt érdemes felidézni Mair egyik gondolatmenetét a zárt struktúrájú versennyel kapcsolatban: „A választók a szavazás során nemcsak az adott párt iránti preferenciájukat fejezik ki, hanem – noha a különböző pártrendszerekben eltérő mértékben – [...] egyúttal a potenciális kormányok egyike iránt is kinyilvánítják a

⁴²⁹ Lásd: Image politických stran – září 2014

http://cvvm.soc.cas.cz/en/media/com_form2content/documents/c1/a7059/f3/pv141022a.pdf

(A felmérés eredetileg négyfokozatú értékelési rendszerét a könnyebb érthetőség végett egy tízes skálára konvertáltam.)

⁴³⁰ Vö. HAVLÍK, 2010: 34.

preferenciájukat".⁴³¹ Nos, pontosan ez az, ami Csehországban korábban sem működött teljes egészében, 2010 óta pedig még kevésbé. Így pl. a kereszténydemokrata párt szavazói 1992-ben, 1996-ban és 2006-ban az ODS vezette jobbközép kormány megalakulását segítették elő, 2002-ben és 2013-ban viszont a szociáldemokraták hatalomra kerüléséhez járultak hozzá. A másik szemléletes példa: az elitellenes kampányt folytató, a „régí” pártokat hevesen kritizáló VV 2010-ben az ODS vezette koalíció tagja lett, elősegítve ezzel a polgári demokraták további kormányzását. De ebben a körben említhető meg a zöldpárt is, amelyik a 2006-os bekerülése után pedig kifejezetten hangsúlyozta, hogy a kommunisták kivételével *valamennyi* párttal hajlandó lenne koalícióra lépni.⁴³²

A jelenséget Havlík a közelmúltban úgy írta körül, hogy egy bizonyos *párt* választása nem jelenti egyben egy bizonyos *kormány* (pontosabban kormányzati alternatíva) választását is.⁴³³ Ez tökéletes ellentétben áll Mair imént idézett gondolatával, azaz a zárt struktúrájú verseny lényegével.⁴³⁴ Mindez tehát lényegében azt jelenti, hogy az egyes pártok szavazói abban a tudatban adják le a voksukat, hogy a választások napján megjósolhatatlan, hogy ezzel milyen ideológiai irányultságú és összetételű kormány megalakulását segítik elő, vagy éppen gátolják meg. Amint fentebb láttuk, a csehországi kormányalakításokat 1996-tól folyamatosan a kiszámíthatatlanság, és a különféle koalíciós variációk „lebegtetése” jellemezte. Mindez fokozottan igaz a jelenlegi állapotokra, amikor is a pártok interakcióinak lényegében egyetlen biztos pontja van, a kommunista párt kizártsága. Némi túlzással megállapítható, hogy – a KSČM-et és a marginalizálódó Úsvítot leszámítva – bárki kormányozhat bárkivel. 2013 óta szinte teljes egészében hiányoznak azok a meghatározó szembenállások, amelyek mintegy rutinszerűen strukturálják a kormányalakítást, és így jelentősen lekorlátozzák a szóba a jöhető alternatívákat.

Amennyiben Mair nyomán feltennénk a kérdést, hogy Csehországban miről szól a pártok versenye, jelenleg nehéz lenne erre egy egzakt választ adni. Az 1990-es évek közepétől megközelítőleg 2013-ig a válasz nagyjából az lehetett, hogy az ODS/ČSSD szembenállás a meghatározó, és a választásokon győztes pártnak – elsősorban a ciklusról ciklusra változó centrumra támaszkodva – meg kellett kísérelnie a kormányalakítást. Ehelyütt érdemes Klímának az 1996-os választásokat követően kifejtett álláspontját felidézni. A szerző – figyelemmel az ODS és a ČSSD felemelkedésére – azt állapította meg, hogy baloldal és a jobboldal erői kiegyenlítik egymást, és ez a felállás fokozatosan egy német típusú „két és

⁴³¹ MAIR, 1996: 103–104. (saját fordítás)

⁴³² HANLEY, 2006: 8.; vö. MAŠTALÍŘ, 2006

⁴³³ HAVLÍK, 2014a: 115.

⁴³⁴ Vö. MAIR, 2008a: 241.

fél” pártrendszerre alakulhat a jövőben.⁴³⁵ A szerző emellett azt jósolta, hogy a kommunista párt vissza fog szorulni az idős szavazói eltűnése miatt. Több mint másfél évtizeddel később látható, hogy a cseh pártrendszer nem teljesen ebben az irányban fejlődött. Amint fentebb láttuk, a két oldal között valóban megvalósult egy egyensúly, ám a baloldalon a szociáldemokraták csak a kommunistákkal együtt voltak olyan erősek, hogy esélyük legyen a parlamenti többségre, ugyanis a KSČM – rácsáfolva az eltűnését vizionáló várakozásokra – tartósítani tudta középpárti szerepét.⁴³⁶ Ami a német mintájú „két és fél” pártrendszert illeti, Klíma feltételezése megítélésem szerint nem bizonyult helytállónak. Míg Németországban az FDP egy homogén és stabil centrupártnak bizonyult,⁴³⁷ addig a cseh centrum sokkal komplexebb volt: eleve folyamatosan két pártból állt, amelyek közül csak a KDU–ČSL volt állandó, a másik párt kiléte viszont lényegében ciklusról ciklusra változott (2010 előtt: ODA, US, DEU, SZ).⁴³⁸ A cseh fejlődés abban is eltért a német mintától, hogy az ODS és a ČSSD együttesen nem tudta a szavazatok – és ezzel a mandátumok – akkora hányadát koncentrálni, mint a CDU/CSU és az SPD, így a parlamenti többséghez soha nem volt elegendő egy további párt bevonása a centrumból.

Jelenleg azonban – amint azt fentebb kifejtettem – az ODS/ČSSD vetélkedés – az előbbi párt már markáns meggyengülése következtében – lényegében elvesztette jelentőségét. Egymástól jól elhatárolt blokkokról korábban sem beszélhettünk, és napjainkban még inkább bizonytalanok a blokkhatárok. Ezzel kapcsolatban arra kell rámutatni, hogy

- a KDU–ČSL – az elmúlt évtizedek kormányalakítási gyakorlatát alapul véve – lényegében valamennyi jövőbeli koalíció tagjaként elképzelhető, hiszen egyik nagy párt irányában sem kötelezte el magát (amint utaltam rá, a kereszténydemokraták már 1997–1998-tól jelét adták annak, hogy a ČSSD is elfogadható koalíciós partnerként, 2002-ben pedig meg is történt a koalíciókötés);
- az ANO – részben fiatal korából adódóan – teljességgel besorolhatatlan: önmagát jobbközép pártként definiálja, miközben a szociáldemokratákkal kormányoz (ráadásként pedig az európai szintén a liberális pártszövetség, az ALDE tagja); ennek fényében megjósolhatatlan, hogy az ODS-szel vagy a TOP09-cel mennyiben lennének hajlandóak együttműködni;

⁴³⁵ KLÍMA, 1998: 509.

⁴³⁶ A KSČM választó bázisának egy 2008-as vizsgálata arra a következtetésre jutott, hogy a következő másfél évtizedben sem valószínű, hogy a párt 5 % alá fog kerülni (LINEK, 2008).

⁴³⁷ A teljes képhez hozzátartozik, hogy az FDP kulcspárti szerepe az 1980-as évektől fokozatosan erodálódott – erről lásd: SAALFELD, 2002.

⁴³⁸ Az FDP szerepéről és általában a „két és fél” pártrendszerekről lásd: SIAROFF, 2003

- a KSČM továbbra is egy koalícióképtelen zárványként működik, így csak elméletileg sorolható egy blokkba a szociáldemokratákkal.

Mindezek alapján látható, hogy világos, egymástól jól elkülöníthető kormányzati alternatívákról sem beszélhetünk. Bár a soron következő 2017-es választásokig még szűk két év hátravan, egyelőre nem körvonalazódik, hogy kik lesznek az egymással szembenálló felek, azaz mi lesz a verseny logikája. A helyzetet különösen érdekessé teszi, hogy a közvélemény-kutatások alapján – a 2013-as választások óta folyamatosan – a két legnépszerűbb párt (ANO, ČSSD) *mindegyike* kormánypárt.⁴³⁹ Ez a formula valamiféle nagykoalíciós felállásra emlékeztet, azonban a ČSSD és az ANO együttműködését – egyelőre – több szempontból sem lehet nagykoalícióként értékelni.⁴⁴⁰ A két párt közös kormányzása távolról sem mentes a feszültségektől és az ellenségeskedéstől

Ami a jobboldalt illeti, az ODS, a mai napig nem képes megközelíteni a 2010 előtti támogatottságát. A 2013-as választások óta többnyire 8–10% között mozog a polgári demokraták szavazóbázisa – pontosan abban a sávban, amelyben a TOP09 támogatottsága is ingadozik. A két párt tehát jelenleg együttesen is csak a szavazatok 15–20%-ára számíthat, ami természetesen még emelkedhet a választásokig, azonban az meglehetősen valószínűtlennek tűnik, hogy – akár a kereszténydemokratákkal kiegészülve – egy „tisztán” jobboldali kormány alakuljon 2017-ben. Mindez egyben azt is jelenti, hogy a 2017-ben esedékes választásokat követően minimális az esélye annak, hogy úgy következzen be egy – mairi értelemben vett – teljes kormányváltás, hogy az új kormány egyúttal többségi legyen. Jelen állás szerint tehát vagy a jelenlegi koalíció marad hivatalban, vagy pedig részlegesen cserélődnek ki a kormánypártok.⁴⁴¹

A fentiek alapján az is világossá válik, hogy a 2013-as választásokat követően alaposan átalakult a verseny jellege. Egyrésztől megkérdőjelezhetővé vált, hogy a korábbi

⁴³⁹ A közvélemény-kutatási adatok alapján az ANO kevéssel a 2013-as választások után megelőzte a ČSSD-t, és a két párt sorrendje azóta sem változott meg. A pártok támogattságának idősoros alakulására lásd:

https://en.wikipedia.org/wiki/Next_Czech_legislative_election#/media/File:Next_Czech_Legislative_Election_polls.png

⁴⁴⁰ A nagykoalíció kifejezés alapvetően az „egymással szembenálló jelentős erők” összefogását jelenti (ENYEDI-KÖRÖSÉNYI, 2004: 200.). Ebben az esetben azonban még nem egyértelmű, hogy valóban szembenálló felekről van szó (különösen az ideológiájukat tekintve). Sőt, a két párt jelentősége is viszonylagos abból a szempontból, hogy – bár a két legnagyobb erőről van szó – együttes szavazatarányuk 2013-ban a 40%-ot sem érte el (a közvélemény-kutatások alapján 2015-ben általában 45–55% között volt a két párt együttes támogatottsága). Összességében a ČSSD/ANO szembenállás relevanciája nem éri el az ODS/ČSSD szembenállását, amely utóbbival kapcsolatban jóval inkább megalapozottabbak volt a *nagykoalíció* kifejezés használata (NIKOLENYI, 2003).

⁴⁴¹ Egy különösen érdekes fejlemény lenne az, ha a ČSSD és az ANO együttesen megszerezné a parlamenti többséget. Ebben az esetben kérdéses lenne, hogy a kereszténydemokraták továbbra is tagjai lennének-e a kormánynak.

évtizedekre jellemző bal–jobb verseny primátusa mennyiben jellemzi még a cseh pártrendszert,⁴⁴² valamint – ettől természetesen nem függetlenül – a gazdasági törésvonal dominanciája is kételkedésre adott okot.⁴⁴³ Másrészt pedig a verseny bipolaritása is megingott: blokkokról még annyira sem beszélhetünk, mint a 2013 előtti időszakban, de egyben az is kérdéses, hogy pontosan mely pártok is minősíthetők pólusképzőnek.⁴⁴⁴ Az ODS/ČSSD vetélkedés már csekély relevanciával bír, a ČSSD/ANO szembenállásról pedig még korai lenne kijelenteni, hogy a jövőben ez fogja strukturálni a pártok versenyét – noha jelen állás szerint a 2017-es választás ezen két párt között fog eldőlni.

Összességében elmondható, hogy Csehország példája arra mutat rá, hogy a pártok viszonylagos állandósága és az – előbbivel nyilvánvalóan összefüggő – alacsony választó illékonyság egyáltalán nem jelent „garanciát” a kormányalakítási folyamatok kiszámíthatóságára. (Sőt, némileg paradox módon pontosan a pártok állandósága kellett ahhoz, hogy a kiforratlan együttműködési mintázatok kimutathatóak legyenek.)

Bár az elemzések a 2010-es választást tekintik egy olyan mérőföldkőnek, amely mintegy lezárta a viszonylagos stabilitás szakaszát,⁴⁴⁵ a fentiekben arra kívántam rámutatni, hogy a pártrendszer már ez előtt is mutatott olyan jeleket, amelyek a mai perspektívából instabilitásként értékelhetők. A két pólusképző párt dominanciája (valamint a kommunista párt kizárása) kétségtelenül jelentett egyfajta kiszámíthatóságot (legalábbis 2013-ig), ám a pártok együttműködésénél hiányzott a rutin, így a pártok interakcióit és a kormányalakítást számos esetben kontingencia jellemezte. Havlík a fentebb már hivatkozott munkájának egyik összegző megállapítása szerint a koalíciókötési szokások változékonysága lényegesen csökkentette a pártok versenyének kiszámíthatóságát.⁴⁴⁶ Vagyis a verseny nyitottsága Csehország esetében nem pusztán abban nyilvánul meg, hogy az újabb és újabb kormányok pártösszetétele valamennyi korábbi kombinációtól különbözik (amint a 2.3. pontban láttuk, csak az 1992-es és az 1996-os koalíció egyezett meg egymással), ugyanis ez részben a parlamenti pártok cserélődésére vezethető vissza. (Amint a következő pontban Szlovákiánál látni fogjuk, a pártok rotációja önmagában nem zárja ki a blokkosodást és a kiszámítható kormányalakítást.)

⁴⁴² vö. HLOUŠEK–KANIOK, 2014: 11–12.

⁴⁴³ HAVLÍK, 2014b: 49.

⁴⁴⁴ Havlík már a 2013-as választások előtt *látzólag* bipoláris versenyről írt (HAVLÍK, 2014a: 115.).

⁴⁴⁵ Lásd pl. HAUGHTON et al., 2011; HANLEY 2012; ŠEDO, 2012

⁴⁴⁶ HAVLÍK, 2014a: 117.

5.4. Szlovákia

A cseh pártrendszer vizsgáló előző pontban már utaltam rá, hogy Csehszlovákia utódállamai a szétválást követően eltérő utat járta be a politikai fejlődést illetően. Míg Csehországban az átmenet egy viszonylagos sikertörténetként volt leírható, addig Szlovákiában a demokratizálódási folyamat egy jóval rögzösebb úton haladt az 1990-es években. Bár ez utóbbi fejlemény kiváltó okainak vizsgálata kívül esik a disszertáció témáján, röviden érdemes utalni arra, hogy a kapcsolódó kutatások alapvetően a kulturális-történeti tradíciókból, valamint – nagyjából – a rendszerváltás utáni sajátos politikai körülményekből vezetik le az eltérést. Így pl. Whitefield és Evans arra mutatott rá, hogy a vizsgálatok alapján a két nemzet közül a szlovákok bizalmatlanabbak a demokráciával szemben, jóval kevésbé bíznak a piacgazdaságban és egyes társadalmi kérdésekben konzervatívabbak, mint a csehek.⁴⁴⁷ Kopecný és Mudde a demokratizálódás divergáló útját vizsgálva viszont arra a következtetésre jutott, hogy a különbségek alapvetően nem a két nemzet, illetve állam közötti eltérő gazdasági, kulturális vagy intézményi jellemzőkkel magyarázható, hanem sokkal inkább az elitek stratégiáival és az erre épülő versennyel.⁴⁴⁸ A két országnak a demokratizálódás és a pártok versenyének szempontjából való legátfogóbb összevetése Deegan-Krause nevéhez fűződik, aki – az előbbi két szerzőhöz hasonlóan – kimutatta, hogy a választópolgárok attitűdjei között sokkal több a hasonlóság, mint a különbség. Így bár a választói viselkedést vizsgáló kutatások pl. nem igazolták, hogy a szlovákok eredendően nacionalistábbak lennének, mint a csehek (leszámolva az egyik Szlovákiával kapcsolatos „közhellyel”), ugyanakkor a nemzettel összefüggő kérdések (*national issue divide*) jóval erőteljesebben határozták meg a politikát, mint a másik utódállamban.⁴⁴⁹ A szerző következtetései nagyrészt egybevágnak Kopecný és Mudde meglátásaival: a szlovákiai fejlemények leginkább *Mečiar*nak és a HZDS-nek az átmenetben betöltött szerepével magyarázhatóak.⁴⁵⁰ Deegan-Krause ezentúl

⁴⁴⁷ WHITEFIELD–EVANS, 1999. A szerzők ugyanakkor arra a következtetésre jutottak, hogy ezek a különbségek csak részben vezethetőek vissza a két nemzet eltérő kulturális-történeti tradícióira.

⁴⁴⁸ KOPEČNÝ–MUDDE, 2000

⁴⁴⁹ DEEGAN-KRAUSE, 2006: 149–165.

⁴⁵⁰ Deegan-Krause egy korábbi munkájában azt bizonyította, hogy a választók nacionalista attitűdjei a pártpreferenciájuk rögzülése után alakultak ki, azaz a nacionalista attitűd lényegében „felülről” lett megteremtve azáltal, hogy a szlovák államisággal és függetlenséggel kapcsolatos kérdések politizálva lettek (DEEGAN-KRAUSE, 2004).

arra is rámutatott, hogy a választóknak a gazdasági kérdésekről vallott felfogása csekély kihatással volt a pártválasztásra.⁴⁵¹

Amint láttuk, a 4.1. pontban elvégzett vizsgálatok alapján a szlovák pártrendszer minősült a legnyitottabbnak. Az alternatív számítási módokkal dolgozó vizsgálatok szintén azt igazolták, hogy a mairi indikátorok alapján kevés jele van a verseny záródásának. A következőkben azt mutatom be, hogy a kvantitatív vizsgálatok révén kapott alacsony értékek ellenére a pártok kapcsolatrendszere nagyon is kiszámítható volt Szlovákiában, és az elmúlt évtizedekben két olyan – leginkább egymást követő, de részben párhuzamosan létező – törésvonal is kimutatható volt, amely alapvetően strukturálta a pártverseny mintázatát. Elsőként ezeket a törésvonalakat járom körül, majd a kormányalakításokat veszem számba, rámutatva, hogy a pártok blokkhovatartozása teljes egészében meghatározta a koalíciós viszonyokat.

5.4.1. Törésvonalak és blokkok

Az 1990-es éveket meghatározó, majd az ezredfordulót követően fokozatosan elhalványuló törésvonal a pártokat két blokkba (nacionalista-populista és demokratikus)⁴⁵² rendezte. Mintegy másfél évtizeddel ezelőtt az előbbi törésvonal veszíteni kezdett jelentőségéből, és a pártok versenyét egyre inkább a gazdasági-redistribúciós tengely mentén értelmezhető bal–jobb szembenállás határozta meg. A törésvonalak egyúttal a kormányalakítás szabályait is meghatározták: az 1990-es években a verseny tétje az volt, hogy a populista-nacionalista vagy a demokratikus blokk alakíthat kormányt, majd a 2000-es évek közepétől a verseny egyre inkább egy jobboldali és baloldali alternatíva körül szerveződött.

Az alábbi táblázat összefoglaló módon (így szükségképpen némi egyszerűsítéssel) mutatja be a pártok versenyét meghatározó törésvonalat, valamint az egyes kormányok blokkhovatartozását.

⁴⁵¹ DEEGAN-KRAUSE, 2006: 155. Amint pl. a szerző kiemeli, a HZDS támogatóinak a gazdasággal kapcsolatos attitűdjei nem különböztek a szlovák átlagszavazó e téren vallott felfogásától.

⁴⁵² A blokkok elnevezése szerzőként változik. *Mečiar* táborárát többnyire az autoriter, antidemokratikus illiberális, nacionalista-populista jelzőkkel írták körül. A másik blokkot pedig liberálisként, polgári demokrataként, illetve európaiként aposztrofálták a szakirodalomban (vö. pl. BAKKE-SITTER, 2005: 244.; FISHER, 2006).

25. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Szlovákiában

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele	a kormánypárt(ok) blokkja
1992–1994	nacionalista-populista /demokratikus	HZDS(–SNS)	nacionalista-populista
		SDL–DU–KDH	demokratikus
1994–1998		HZDS–SNS–ZSR	nacionalista- populista
1998–2002		SDK–SDL–MKP–SOP	demokratikus
2002–2006	~átmenet	SDKÚ–MKP(–KDH)–ANO	demokratikus (jobb)
2006–2010	bal/jobb	Smer–SNS–HZDS	bal (nacionalista- populista)
2010–2012		SDKÚ–KDH–SaS–Híd	jobb
2012–2016		Smer	bal

Forrás: saját összeállítás

A törésvonalak és a blokkosodási folyamat megértéséhez abból kell kiindulni, hogy a demokratikus konszolidáció útja Szlovákiában – amint arra fentebb már utaltam – némileg rögzesebbnek bizonyult, mint a három másik államban. Bútora és kollégái már 1991-ben a szlovák demokrácia „nehéz születéséről” írtak, és számos későbbi írás foglalkozott az 1990-es évek Szlovákiájának problémás fejlődésével és a demokratizálódás diszfunkcionális jelenségeivel.⁴⁵³ A rendszerváltással összefonódó állam- és nemzetépítés kihívásai nyomán a formálódó pártrendszer is több olyan jellegzetességet mutatott, ami megalapozta a szlovák „kivételességet”.⁴⁵⁴ A sajátos politikai fejlődés bizonyítékeként Szlovákiában már a pártfejlődés kezdetén megkülönböztették az ún. „standard” és „nem standard” pártokat.⁴⁵⁵ Mesežnikov kifejezése arra utal, hogy míg előbbi pártok többé-kevésbé besorolhatóak a nyugati demokráciákban kialakult pártcsaládokba, addig egyes formációk – mindenekelőtt *Mečiar* HZDS-e – értelmezhetetlenek az előbbi keretben.⁴⁵⁶ A

⁴⁵³ BÚTORA et al., 1991; LEFF, 1996; UČEN, 1999; HENDERSON, 2004. A *Mečiar*-korszak hatalommal való visszaélésére lásd: MALOVÁ–RYBÁŘ, 2000; valamint DEEGAN–KRAUSE, 2006: 23–60. A gazdaságpolitikára lásd: FISHER et al., 2007: 387–389.

⁴⁵⁴ A szlovák átmenet sajátosságairól lásd: LEWIS et al., 1994: 165–175.; ABRAHAM, 1995: 92–96.; WIGHTMAN–SZOMOLÁNYI, 1995: 614–615., valamint WOLCHIK, 1997

⁴⁵⁵ MESEŽNIKOV, 1995: 106–108. Az elnevezés megalapozottságát némileg vitatja Krause, aki szerint ezek a címkék félreérthetőek (KRAUSE, 1996b: 1–2.).

⁴⁵⁶ Huber és Inglehart számos alkalommal idézett, a pártok bal–jobb skálán felvett pozícióját szakértői becslésekre alapozó kutatásában kirajzolódott, hogy a szlovák pártok megítélése a szakértők körében

Mesežnikov által a „nem standard” pártokhoz társított nacionalista és szociális populizmus, valamint autoriter vezetési stílus és konfrontatív politika alapjaiban határozta meg az 1990-es éveket és a mai napig tartó kihatásai vannak. Ebben az időszakban – Mair fordulatát használva – a verseny annak a *Mečiar*nak a legyőzéséről szólt, aki a 2002-essel bezárólag valamennyi választást megnyert.⁴⁵⁷ A mečiarizmus/antimečiarizmus szembenállás teljes mértékben meghatározta a pártok interakcióit; a törésvonal két oldalán elhelyezkedő „standard” és „nem standard” (más olvasatban: autoriter és demokratikus) erők egyben olyan blokkokat képeztek, amelyek között a pártok részére megszűnt az átjárás.⁴⁵⁸ Természetesen a pártok kormányalakítási stratégiája is ezen konfliktus mentén volt megmagyarázható: a pártok együttműködési hajlandósága nem a bal–jobb tengelyen elfoglalt pozíciójától függött (már amennyiben ez egyáltalán értelmezhető volt), hanem a *Mečiar* autoriter, illiberális, a demokrácia és a jogállam határait feszegető nacionalista-populista rezsimjéhez való viszonyulás. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a pártok versenyében ne lehetett volna kimutatni további törésvonalakat. Krause az 1990-es évek közepén megkülönböztette egymástól azokat a dimenziókat, amelyek a pártok versenyére minimális hatással vannak (posztmaterializmus, város–vidék); továbbá amelyek korlátozott hatást gyakorolnak (vallás, gazdasági-társadalmi kérdések); végül amelyek alapvetően meghatározzák a pártok versenyét (a nemzethez és a hatalomfelfogáshoz való viszony).⁴⁵⁹ Krause szerint is egyértelműen ezen utóbbi dimenzió az, amelyik markánsan elválasztja egymástól az akkori kormánypártokat és az ellenzéket.

Fontos kiemelni, hogy ezen utóbbi törésvonal nemcsak a pártok együttműködési hajlandóságát határozta meg, hanem a választók percepciójában is tükröződött.⁴⁶⁰ Korai felmérések arra mutattak rá, hogy a HZDS és a szövetségesei (SNS, ZRS) támogatóinak körében alacsonyabb a demokrácia alapelvei iránti elköteleződés, ugyanakkor

sem egyértelmű (HUBER–INGLEHART, 1995: 105.). Különösen sokatmondó az a tény, hogy a közép- és kelet-európai pártok pártcsaládokhoz való tartozását vizsgáló monográfia a HZDS-t egyik pártcsaládhoz sem tudta besorolni (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 222–223.). (A párt átfogó bemutatására lásd: HAUGHTON, 2001.) Az SNS elhelyezése a pártcsaládokat illetően szintén problémás (HYNČICA, 2007: 61–63.).

⁴⁵⁷ Hloušek és Kopeček a konfliktus három fázisát különböztette meg: kikristályosodás (1991–1994), elmélyülés (1994–2000) és halványodás (2000 után) (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 537–539.).

⁴⁵⁸ Megjegyzendő, hogy a blokk kifejezés Szlovákiában is több értelemben használatos, és a pártok különböző csoportját fogja át. Haughton a szlovák pártrendszerben négy *blokkot* (nacionalisták, baloldal, jobboldal és magyar pártok) különített el, amelyeket – a bipoláris logika mentén – két „*táborba*” sorolt be (HAUGHTON, 2014: 214.). A következőkben a blokk kifejezést ezen utóbbi értelemben használom.

⁴⁵⁹ KRAUSE, 1996b

⁴⁶⁰ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 539.

fogékonyabban a nacionalista hangvételre.⁴⁶¹ A szavazói attitűdök egy másik empirikus vizsgálata azt is igazolta, hogy a pártválasztást Szlovákiában 1992-től sokkal inkább a nemzetről és a demokráciáról vallott felfogások határozták meg, mint a társadalmi-gazdasági vagy vallási szempontok.⁴⁶²

A populista-nacionalista/demokratikus törésvonal jelentősége megközelítőleg a 2000-es évek elején kezdett csökkenni. Az átrendeződés egyik oka a HZDS által kínált narratívának, valamint magának a pártnak a meggyengülése, illetve tudatos pacifikálódása.⁴⁶³ Ennek eredményeként *Mečiar* egyre kevésbé tűnt olyan ellenfélnek, mint aki orientációs pontot jelent a pártok versenyében (szemben az 1994-es és 1998-as helyzettel).⁴⁶⁴ A másik fontos körülmény a Smer – nagyjából ugyanakkorra tehető – felemelkedése és ideológiai profilváltása volt. *Fico* pártja az 1999-es megalakulását követően egy elitellenes, bizonytalan ideológiájú, populista formációként indult, majd a 2002-es választások előtt a „harmadik út” mintájára igyekezett átpozicionálni magát.⁴⁶⁵ A választásokon elért – a vártnál jóval gyengébb – eredmény után világossá vált *Fico* számára, hogy a párt *„baloldali önképét kell erősítenie, mert ez az, amit a reformok által megnyomorított lakosság nagyobbik része ért és értékeli”*.⁴⁶⁶ A markáns baloldali fordulat a második *Dzurinda*-kormány által folytatott neoliberális gazdaságpolitika kontextusában értelmezhető igazán: a társadalmi ellátórendszereket átalakító, valamint az államháztartást konszolidáló reformok (pl. a munkavállalók gyengébb védeltsége vagy a vizitdíj bevezetése) szükségképpen hátrányosan érintette a társadalom kiszolgáltatottabb rétegeit.⁴⁶⁷ A jobbközép kormányzat ellen irányuló erőteljes kritika, valamint a szociáldemokrata ihletettségű jóléti-szociális ígéretek a 2006-os sikernek csak az egyik pillérét jelentették.⁴⁶⁸

⁴⁶¹ WOLCHIK, 1997: 230–231.

⁴⁶² DEEGAN-KRAUSE, 2000; KRIVÝ, 2011: 127.

⁴⁶³ A HZDS választási eredményei 1992 óta folyamatosan romlottak; és bár a 2002-es választásokon még mindig a legerősebb pártnak bizonyult, a 19,5%-os támogatottsága már csak a fele volt a 10 évvel korábbinak. Változott a párt stratégiája is: az ellenzékbe szorulást követően *Mečiar* hangvétele szelídült, és egy mérsékeltebb néppártként kívánta újrapozicionálni önmagát (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 539., 541.). Egy másik megközelítés alapján azonban a párt ideológiai profilja nem változott a ciklus során (MEŠEZNIKOV, 2003: 46–47.).

⁴⁶⁴ Haughton és Rybář már 2004-ben rámutatott, hogy *„Mečiar visszatérésének rémálma”* már nem komolyan vehető érv (HAUGHTON–RYBÁŘ, 2004: 128.).

⁴⁶⁵ A Smer korai ideológiai arculatára lásd: KRIŠTOFÍK, 2001; UČEŇ, 2003. A párt történetére 2007-ig lásd: HAMBERGER, 2007.

⁴⁶⁶ HAMBERGER, 2007: 63. Vö. MARUŠIAK, 2005: 170. Mindezek abban is megnyilvánultak, hogy a párt 2004. decemberben a nevét kiegészítette az szociáldemokrácia utótaggal (Smer–SD).

⁴⁶⁷ A 2002–2006 közötti neoliberális gazdaságpolitika intézkedéseire és politikai hátterére lásd: FISHER et al., 2007

⁴⁶⁸ A Smer 2006-os választási programjában különösen nagy hangsúlyt kaptak a gazdasági-társadalmi kérdések (HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 242–245.); ezen belül a dokumentum több mint 40%-a foglalkozott jóléti-szociális témakörökkel, számos helyen a – következetesen *jobbboldaliként* aposztrofált – *Dzurinda*-kormány intézkedéseinek felülvizsgálatát ígérve (HORVÁTH–NÓGRÁDI, 2015). Megjegyzendő ugyanakkor,

A párt stratégiájának további fontos elemét képezte a nacionalista-populista hangvétel fenntartása (sőt, a 2006-os hatalomra kerülést követően fokozása),⁴⁶⁹ létrehozva ezzel a szociáldemokrácia egyfajta nacionalista irányultságú változatát, ami szlovák viszonylatban egyáltalán nem szokatlan.⁴⁷⁰

A fentiek rávilágítanak arra, hogy a politikai folyamatok hogyan vezettek el a pártversenyt orientáló törésvonal eltolódásához. Krivý már a 2002-es választási eredményeket elemző tanulmányában kiemelte, hogy az autoritarianizmus és a liberalizmus között húzóódó több mint egy évtizedes fundamentális konfliktus háttérbe szorulhat, és így javulnak annak esélyei, hogy a politika a szociális és gazdasági témákról szóljon.⁴⁷¹ Rybář hasonló következtetésre jutott: 2002 után Szlovákiában megváltozott a pártok közötti verseny jellege, és a pártrendszer domináns törésvonala az autoritárius/ demokratikus helyett 2004-ben már sokkal inkább a bal/jobbszembenállás.⁴⁷² A bal/jobbszembenállás azonban a 2006-os választásokon került igazán a középpontba. Ez volt ugyanis az első olyan választás a független Szlovákiában történetében, amelyen nem *Mečiar*ról és a pártjáról szólt a kampány; ehelyett a középpontban a szociális és a gazdasági reformokról, az állami újraelosztásról és a szociális igazságosságról folytatott „standard” bal–jobb vita állt.⁴⁷³

A vázolt fejlemények felvetik a kérdést, hogy a pártversenyt strukturáló alapkonzfliktus megváltozása mennyiben érintette a blokkokat. Maga a kérdés két szinten is értelmezhető: egyrészt vizsgálható a blokkok kohéziós erejének átalakulása, másrészt pedig a blokkok „összetételének” változása. Ami az előbbi szempontot illeti, a 25. táblázatból kitűnik, hogy amit az 1990-es években demokratikus blokkként aposztrofáltunk, az gyökereit tekintve megfeleltethető a későbbi jobboldali tábornak – vagyis a két entitás között nagy az

hogy kormányra kerülése után a Smer inkább csak kisebb, esetenként szimbolikus korrekciókat hajtott végre, amelyek a reformokat érdemben nem érintették (GOULD, 2009).

⁴⁶⁹ A Smer nacionalista-populista agendájának áttekintésére lásd: MEŠEZNIKOV, 2008: 12–32.

⁴⁷⁰ A baloldali és a nacionalista ideológia összefonódásának történelmi bemutatására lásd: HYNČICA, 2007: 66–76. Hloušek és Kopeček az európai pártcsaládokat vizsgáló írásában a Smer – figyelemmel a nacionalista profiljára – csak fenntartással sorolja a szociáldemokrata-szocialista típusú pártok közé (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 33–34.)

⁴⁷¹ KRIVÝ, 2003: 65. Hasonlóan: HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 540–542. Ennek alátámasztására egy szemléletes példa: 1997-ben 39%, illetve 14% volt azok aránya, akik a munkanélküliséget és az egészségügyet az ország legsürgetőbb problémái között említették, miközben 38 százaléknyan sorolták ide a demokráciát. 2001-ben az előbbi két terület sokkal fontosabbá vált (63, illetve 29%), a demokrácia ügye pedig nagyot veszített a jelentőségéből (18%) (GYÁRFÁŠOVÁ, 2003: 115.). A pártversenyt meghatározó konfliktusok egy másik empirikus vizsgálata hasonló eredményre jutott: a gazdasági kérdések fontosabbá váltak, míg a demokrácia jelentősége csökkent (WHITEFIELD–ROHRSCHEIDER, 2009: 675.).

⁴⁷² RYBÁŘ, 2004: 39–42.

⁴⁷³ BÚTOROVÁ–GYÁRFÁŠOVÁ–KRIVÝ, 2007: 39.

átfedés.⁴⁷⁴ Megítélésem szerint itt arról van szó, hogy a kereszténydemokrata-liberális-konzervatív pártok az új törésvonal megjelenésével már nem mint *demokraták*, hanem mint *jobbboldaliak* versenyeztek, azaz a jobbközép identitás tartotta őket egyben.⁴⁷⁵ Másként szólva tehát már nem mint a mečiarizmussal szemben alternatívát kínáló demokraták voltak fontosak, hanem mint a jobbközép politika letéteményesei. A blokk „összetétele” ugyanakkor megváltozott, ugyanis 2010-ben és 2012-ben is voltak a parlamentbe újonnan bejutó, illetve onnan kieső, a jobbközép blokkba sorolható pártok.⁴⁷⁶ Amíg a demokrata blokk és a jobbközép blokk között kimutatható egyfajta folytonosság, addig a térfél másik oldalán összetettebb a helyzet. A korábbi, HZDS által vezetett nacionalista-populista blokk marginalizálódott (ez mindenekelőtt *Mečiar* és pártja meggyengülésében öltött testet), ugyanakkor ez távolról sem jelentette a nacionalista-populista tematika eltűnését. Amint fentebb utaltam rá, a Smer – a szociáldemokrata pártoknál egyáltalán nem megszokott módon – nagy hangsúlyt helyezett a nemzeti-etnikai alapú populista mobilizációra. Ezek alapján a leginkább védhető interpretáció az, hogy a jobb/bal törésvonal és a demokrata/populista-nacionalista szembenállás a 2000-es évek második felében egymást átfedve létezett.⁴⁷⁷ A két konfliktus egymáshoz mért intenzitását nehéz mérni, ugyanakkor a Smerre immár elsősorban mint a jobbközép koalíció(k) *baloldali* alternatívájaként kell tekinteni.⁴⁷⁸

A 2010-es választásokon – a négy évvel ezelőttihez hasonlóan – továbbra is a gazdasági kérdések bizonyultak a legfontosabbnak, de ezen témakör relatív súlya nem érte el a 2006-ost.⁴⁷⁹ A gazdasági dimenzió (különösen a gazdasági-pénzügyi világválság hatásainak mérséklése) mellett hangsúlyosan jelen volt a korrupció, valamint a nemzeti kisebbségek ügye – bár egyes interpretációk szerint – az SNS és az MKP meggyengüléséből kiindulva – 2010-ben a nacionalista agenda visszaszorulóban volt.⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ A két blokk között leginkább abban tér el, hogy a jobbboldali blokk már nem tartalmazza a posztkommunista baloldalt.

⁴⁷⁵ Megjegyzendő, hogy a jobbközép identitás erősödéséhez nemcsak a pártok versenyét uraló törésvonal megváltozása járult hozzá, hanem az is, hogy a 2002-es kormány – elsősorban a posztkommunista baloldal hiánya miatt – ideológiailag jóval koherensebb volt, mint az 1998-as.

⁴⁷⁶ A 2010-es választásokat követően kiesett az MKP és bejutott a Most-Híd, valamint a SaS. 2012-ben az OĽaNO jutott be újonnan. A 2016-os választások során a jobbközép blokkban újabb jelentős átrendeződés ment végbe.

⁴⁷⁷ HYNČICA, 2007: 83–84. Vö. UČEŇ, 2011: 91. Az utóbbi szerző szerint a 2010-es választások előtt a verseny különféle dimenziói egyetlen dimenzióban sűrűsödtek össze.

⁴⁷⁸ ORGOVÁNI, 2006: 100–101. Ezzel némileg ellentétes állásponton van Mesežnikov, aki még a 2010-es választásokat követően is egy nacionalista-populista (Smer, SNS) és egy „programatikus” pártokból álló blokkról (SDKÚ-DS, SaS, KDĽ, Most-Híd) ír (MESEŽNIKOV, 2011: 176). Azaz olyan megközelítés is létezik, amely a nacionalista-populista karaktert erősebbnek érzi, mint a baloldalt.

⁴⁷⁹ A 2010-es választásokat meghatározó témákra lásd: BÚTOROVÁ-GYÁRFÁŠOVÁ, 2011: 142–146.; valamint – a verseny dimenzióira fókuszálva – UČEŇ, 2011: 86–95.

⁴⁸⁰ GYÁRFÁŠOVÁ, 2011

5.4.2. „Blokk-kényszer” és kormányalakítás

Amint láttuk, az 1990-es évek elejétől mintegy egy évtizeden át (megközelítőleg a 2000-es évek elejéig) a fentebb tárgyalt autoriter–demokratikus törésvonal mentén zajlott a pártok interakciója, azaz a verseny központi kérdése a „*Mečiar vagy nem Mečiar*” volt. Mindez a kormányalakítási gyakorlatban is látványosan tükröződött: ⁴⁸¹ a blokkosodás természetesen ideológiailag rendkívül heterogén („szivárvány”-) koalíciókat eredményezett, amelyekben adott esetben megfért egymás mellett a szélsőséges nacionalista és a szélsőbaloldali populista párt (SNS és ZRS a harmadik *Mečiar*-kormányban), de – *Mečiar* kiszorítása érdekében – a kereszténydemokraták, a posztkommunisták, a magyarok, a zöldek és a liberálisok is képesek voltak egymással együtt kormányozni (*Dzurinda* első kabinetjében).⁴⁸² A koalíciók tehát 1992-től kezdve egészen 2006-ig nem lépték át a blokkhatárt, így a kormányalakítás ebből a szempontból nagyon is kiszámítható volt.⁴⁸³

A 2006-os koalíció ugyanakkor nehezebben ítélné meg a blokkon belül maradás szempontjából. *Fico* első kormányával kapcsolatban felmerül a kérdés: hogyan magyarázható a Smer–SNS–HZDS „katasztrófakoalíció”?⁴⁸⁴ A blokkok alapján az egyik lehetséges megközelítés az, hogy a jobbközép blokk, valamint az „egyszemélyes” baloldali blokk mellett a 2006-ra meggyengült populista-nacionalista blokkot (SNS, HZDS) külön kezeljük – ez esetben a koalíció az utóbbi két blokk szövetségéként értelmezhető.⁴⁸⁵ A másik interpretáció szerint a Smer, az SNS és a HZDS a 2002–2006-os ciklus során informális módon fokozatosan létrehozott egy konzisztens blokkot, így a koalíciós együttműködés keretei eleve adottak voltak.⁴⁸⁶ Amint Hynčica kimerítően tárgyalja, a Smer és az SNS ideológiája, illetve egyes célkitűzései sokkal közelebb álltak egymáshoz, mint ami a két párt pártcsaládhoz való tartozásából következne.⁴⁸⁷ Így nemcsak a 2006-os együttműködés volt megmagyarázható, hanem az is felmerülhet, hogy a két párt akár hosszabb távon is egymás természetes szövetségesei lehet. Hasonló álláspontot képvisel

⁴⁸¹ Fontos megjegyezni, hogy ez a törésvonal – a visegrádi államok között egyedülálló módon – teljes egészében eljelentéktelenítette a posztkommunista baloldalt és az új pártok közötti szembenállást (GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 98–100.). Vö. HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 535.

⁴⁸² A két kormány megalakulásának körülményeire és a koalíciós motivációk bemutatására lásd: PRIDHAM, 2002.

⁴⁸³ A kiszámíthatósághoz az is hozzájárul, hogy a pártok általában jóval a választások előtt egyértelművé tették együttműködési hajlandóságuk irányát (MEŠEŽNIKOV, 2004: 79.).

⁴⁸⁴ A média által kitalált kifejezés (<http://www.eurotrib.com/story/2008/7/21/7106/90345>)

⁴⁸⁵ A baloldali és a nacionalista-populista blokk következetesen elkülönítésére lásd: HAUGHTON, 2014

⁴⁸⁶ HYNČICA, 2007: 75. Ebből a szempontból igen szemléletesen illusztrálja a jobbközép pártok percepcióját a KDH egy későbbi, 2010-es választási szlogenje: „*Aki Ficóra szavaz, az Slotára és Mečiarra is szavaz!*” (UČEŇ, 2011: 93.).

⁴⁸⁷ HYNČICA, 2007

Hamberger, rámutatva, hogy a Smer–SNS–HZDS szövetség szerves koalícióként értékelhető, ugyanis a három párt értékrendje és elvei teljes mértékben összeegyeztethetőnek tűntek.⁴⁸⁸ (Ráadásul a Smer és az SNS regionális szinten már több éve együttműködött.⁴⁸⁹) Szomolányi érvelése szerint a Smer részéről a legracionálisabb döntés az SNS és a HZDS bevonása volt, ugyanis a három párt eleve közös platformon volt a *Dzurinda*-kormány erőteljes kritikáját tekintve.⁴⁹⁰ Mindesetre a Smer szempontjából ennek a kombinációnak tehát megvolt az az előnye, hogy elkerülhetővé vált a korábbi kormánypártok bármelyikével való együttműködés. Az elemzések arra is rámutatnak, hogy *Fico* azzal is kalkulált, hogy az SNS és a HZDS részben a nyolc évnyi ellenzékiesség (illetve az SNS esetén részben parlamenten kívüliség) után, részben pedig a kvázi-pária státuszuk miatt valószínűleg „engedékenyebb” tárgyalópartnernek bizonyulnak.⁴⁹¹ A Smer–SNS–HZDS koalíció tehát – különösen a parlamenti mandátumok megoszlásának fényében – egyáltalán nem volt váratlan fejlemény, azonban arra is utalni kell, hogy a választásokat követően számos koalíciós alternatíva felmerült, amelyek közül a Smer–KDH tűnt a legkomolyabbnak.⁴⁹² Összességében tehát elmondható, hogy a Smer–SNS–HZDS koalíció minden racionalitása ellenére sem volt olyan magától értetődő (kiszámítható), mint pl. a 2002-es vagy a 2010-es kormányalakítás.

Visszatérve a 2006-os kormány blokkszerkezetére, a megközelítések „helyessége” természetesen értelmezés kérdése, és magának a kérdésnek a relevanciáját sem szabad túlértékelni. A felvetés pusztán arra a dilemmára kíván rávilágítani, hogy a bal/jobb szembenállás *felváltotta* vagy csak *kiegészítette* a populista-nacionalista/demokrata törésvonalat. Témám szempontjából mindez csak korlátozott jelentőséggel bír, ám a Smernek az utóbbi évtizedben mutatott politizálási stílusa alapján az utóbbi magyarázat tűnik plauzibilisnek: követve Hloušek és Kopeček már idézett szakaszolását, a

⁴⁸⁸ HAMBERGER, 2007: 67. Amint Mešeznikov írásából kiderül, 2006 után számos témakörben (pl. az államisághoz való viszony, a múlt interpretációja, a kisebbségekhez való viszonyulás) csak hangsúlybéli különbségek mutatható ki a három koalíciós párt között (MEŠEZNIKOV, 2008).

⁴⁸⁹ HYNČICA, 2007: 73.

⁴⁹⁰ SZOMOLÁNYI, 2007: 22., 24. A választópolgárok választások előtti másodlagos és harmadlagos preferenciájának vizsgálatából kitűnik, hogy a Smer, az SNS és HZDS szavazói egyaránt a másik két pártot jelölték meg második, illetve harmadik helyen (IVO, 2006).

⁴⁹¹ HALÁSZ, 2006; RYBÁŘ, 2007: 702. A kalkuláció helyességét bizonyítja, hogy a Smer a mandátumarányához képest egyértelműen felülreprezentáltta vált a tárcák elosztása során, ráadásul a legfontosabb portfóliók (belügy, külügy, pénzügy) is hozzá kerültek (MALOVÁ–UČEŇ, 2007: 1104.; HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 251.).

⁴⁹² HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 250. A szóba jöhető koalíciókról lásd: BALOGVÁ, 2006; RYBÁŘ, 2007: 702.; valamint SZOMOLÁNYI, 2007: 21–25.

mečiarizmus/antimečiarizmus szembenállás a 2000-es évek elején halványodásnak indult, de ez nem jelentette a populista-nacionalista agenda eltűnését.⁴⁹³

A 2006-os fejleményekkel szemben a 2010-es kormányalakítás menete nem vetett fel különösebb kétséget. A SDKÚ-KDH-SaS-Híd-koalíció jól illeszkedett az új blokkrendszerbe; az 1998-as és a 2002-es *Mečiar*-ellenes koalíciók analógiájára a négypárti jobbközép összefogás célja a Smer ismételt kormányra kerülésének megakadályozása volt.⁴⁹⁴ A 2012-es választási eredmények szintén egyértelmű helyzetet teremtettek: *Fico* abszolút többsége szükségtelessé tette a koalíciós tárgyalásokat, így egypárti Smer-kormány alakult. (Megjegyzendő, hogy az egypárti kormányzás önmagában is egyfajta innovációként értékelhető a tipikusan három-négy pártból álló koalíciókhoz szokott Szlovákia esetén.)

Ahhoz, hogy a verseny struktúrájáról átfogó képet kapjunk, egyrészt szükséges felvázolni a blokkok jelenlegi állapotát, másrészt érdemes a 2016-ban esedékes választások nyomán előállható kormányalakítási forgatókönyveket áttekinteni.

A Smer a baloldalon – a baloldali versenytársak beolvasztásával⁴⁹⁵ – egy abszolút hegemon szerepet tudott kialakítani. A domináns pozíció azonban egyúttal azzal is jár, hogy a párt mintegy évtizede nem rendelkezik olyan „természetes” és kiszámítható szövetséggel, mint amilyenek a demokrata/jobbközép pártok voltak egymás számára 1998-ban, 2002-ben és 2010-ben.⁴⁹⁶ Bár *Fico* 2006-ban koalícióban kormányzott, az SNS és a HZDS bevonása komoly teherterhelés volt a Smer részére.⁴⁹⁷ Ráadásul a HZDS 2012-ben végleg eltűnt a pártok sorából, az SNS támogatottsága pedig mintegy fél évtizede a parlamenti küszöb környékén mozog, így – amint Cabada és szerzőtársai is rámutatnak – a Smer jelenleg nem rendelkezik olyan partnerrel, amellyel ideológiailag koherens koalíciót hozhatna létre.⁴⁹⁸ Az SNS és a HZDS meggyengülése (illetve utóbbi teljes eltűnése) nem meglepő módon részben összefügg a Smer folyamatos erősödésével: *Fico* a nacionalista-

⁴⁹³ Ebből a szempontból érdemes Baboš és Malová a blokkok közti választói illékonyságot vizsgáló írását megemlíteni. A szerzők az 1994-es és a 2006-os koalíció pártjait egy ún. nacionalista-baloldali; míg az 1998-as, 2002-es és a 2010-es koalíció tagjait egy ún. liberális-jobboldali blokkba sorolták (BABOŠ-MALOVÁ, 2013: 136.).

⁴⁹⁴ MESEŽNIKOV, 2011: 182–183.

⁴⁹⁵ A Smer 2003–2004 folyamán részben vagy egészben integrálta az SOP-t, az SDL-t, az SDA-t, valamint az SDSS-t.

⁴⁹⁶ Az, hogy a Smer tartalékai ilyen értelemben erősen behatároltak, a 2014-es elnökválasztáson is megmutatkozott. *Fico* mint elnökjelölt a második fordulóban is szinte kizárólag csak a saját támogatóira számíthatott és minimális volt azoknak a száma, aki a két forduló között egy másik jelöltről váltottak *Ficó*ra (RYBÁŘ-SPÁČ, 2015: 90.; DEEGAN-KRAUSE, 2014).

⁴⁹⁷ Itt kell megemlíteni azt, hogy az SNS koalícióba való beemelése azzal járt, hogy az Európai Szocialisták Pártjának elnöksége felfüggesztette a Smer ideiglenes tagságát (HAMBERGER, 2007: 69.). Ráadásul az SNS-hez és a HZDS-hez köthető korrupciós ügyek nagyban hozzájárultak a *Fico*-kormány 2010-es bukásához (UČEŇ, 2011: 86–87.)

⁴⁹⁸ CABADA et al., 2014: 137.

populista hangvétel fokozása révén eredményes volt a két koalíciós partner szavazóinak meghódításában.⁴⁹⁹ Ezen túl azt is ki kell emelni, hogy a Smer koalíciós potenciálja – amennyire a választásokat követő kormányalakítási forgatókönyvekből rekonstruálható – egyértelműen csökkent az utóbbi évtizedben. Míg a párt a 2006-os választásokat követően egyik parlamenti erővel sem zárta ki az együttműködést, addig 2010-ben – *Fico* és az ellenzéki pártok közötti viszony mélypontra süllyedéséből kifolyólag – nem volt reális alternatívája a négy jobbközép párt koalíciójának.⁵⁰⁰

Ezzel szemben a jobboldal a kezdetektől fragmentált, és újabban a vezető erejének kiléte is kérdéses. A 2000-es években legerősebb jobbközép pártként működő SDKÚ 2012-ben alig érte el a parlamenti bejutáshoz szükséges támogatottságot, és jelenleg erősen kétséges, hogy meg tudja-e 2016-ban őrizni a parlamenti jelenlétét.⁵⁰¹ A jobboldalon megjelenő vákuumot 2014-ben egy újabb jobbközépre pozicionált párt, a Siet’ igyekszik betölteni, amely jelenleg a KDH-t kevésbé megelőzve a legnépszerűbb ellenzéki pártnak minősül.⁵⁰² Ugyanakkor a jobboldalon végbemenő átrendeződések önmagukban még nem jelentik azt, hogy a pártverseny struktúrája gyökeresen átalakulna. Mair modelljében a hangsúly a kiszámíthatóságon van, viszont a kormányalakítás kiszámíthatóságát nem az befolyásolja, hogy – amennyiben legközelebb a jobboldal alakíthatna kormányt – a bejutásra esélyes hat-nyolc jobbközép párt közül végül melyik lesz parlamenti erő és egyúttal – nagy eséllyel – tagja a koalíciónak. Egy példával megvilágítva: elképzelhető, hogy a 2010-es SDKÚ–SaS–KDH–Most–Híd koalíció helyett jövőre egy Siet’–KDH–Most–Híd–OLANO összetételű kormány alakul. Ez utóbbi koalíció a pártokat tekintve tehát csak felerészben lenne azonos a 2010-es kabinettel (a 2002-esre pedig még kevésbé hasonlítana), ám valódi – a pártverseny struktúráját megingató – innovációt nem jelentene, ugyanis ez a felállás is illeszkedne abba a sémába, miszerint a jobboldali pártok összefognak, és együtt alakítanak kormányt a másik blokk vezetőjének kiszorítása érdekében.⁵⁰³ Összefoglalva tehát, nem is

⁴⁹⁹ BÚTOROVÁ–GYÁRFÁŠOVÁ, 2011: 158–159. A mérések alapján a Smer 2010-es szavazóinak mintegy 30 %-a érkezett az SNS-től és az LS–HZDS-től. 2012-ben tovább folytatódott az utóbbi két párt támogatóinak „elszívása” (DEEGAN–KRAUSE–HAUGHTON, 2012b).

⁵⁰⁰ A 2006-os és a 2010-es választásokat követő koalíciós tárgyalásokra lásd: HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 248–250.; DEEGAN–KRAUSE–HAUGHTON, 2012a: 224.; MESEŽNIKOV, 2011: 182–183. 2006-ban a Smer–KDH koalíció reálisnak tűnt (a kereszténydemokraták hajlandóak voltak a tárgyalások megkezdésére), de röviddel ezután a Smer az SNS és a HZDS mellett döntött. A 2010-es választások értékelése során Deegan–Krause arra mutatott rá, hogy a Smernek az ellenzéki pozícióból is kell találnia egy potenciális szövetségest (DEEGAN–KRAUSE, 2010).

⁵⁰¹ Az SDKÚ-t 2014. július óta rendre 5% alatt mérik (általában 2–3% között), ráadásul a párt parlamenti frakciója 2014. novemberben megszűnt. (VILIKOVSKÁ, 2014).

⁵⁰² A jobbközép pártok stratégiájára lásd: HAUGHTON–RYBÁŘ, 2004

⁵⁰³ Itt kell megjegyezni, hogy az OLaNO – egyfajta „antipártként” – tudatosan nem alakított ki magának egy koherens ideológiai profilt, így a jobbközép blokkban csak feltételesen helyezhető el (MESEŽNIKOV, 2013: 66–78.; GYÁRFÁŠOVÁ–BÚTOROVÁ, 2013: 100–102.).

a koalíciót alkotó pártok kilétének változatlansága, hanem ezen pártok irányultsága és a koalíciókötés körülményei, logikája az, ami hozzájárul a párverseny kiszámíthatóságához, és – amint Deegan-Krause fogalmazott – a *déjà vu* érzéshez.⁵⁰⁴ (Természetesen amennyiben a blokkokat alkotó pártok állandóságát is „elvárjuk”, úgy ez a fajta kiszámíthatóság részben erodálódik.⁵⁰⁵)

Rátérve a pártrendszer fejlődése előtt álló jövőre, a 2016-os választások előtt a kormányalakításnak négyfajta kimenetele lehetett volna (26. táblázat). Amennyiben *Fico* megszerezte volna a parlamenti helyek abszolút többségét, minden valószínűség szerint folytatódhatott volna az egypárti Smer-kormányzás, és így bekövetkezett volna az első *non-alternation* jellegű kormányváltás.

26. táblázat - A kormányalakítás lehetséges forgatókönyvei Szlovákiában 2016-ban

	A kormány összetétele	Innovatív a kormány?			
		pártok alapján	előkép	blokkok alapján	előkép
1.	egypárti Smer-kormány	nem	2012	nem	2012
2.	Smer–SNS koalíció	igen	–	nem	2006
3.	jobbközép koalíció	igen ^a	–	nem	2002/2010
4.	Smer és egy (vagy több) jobbközép párt koalíciója	igen	–	igen	–

^aA jobboldalon az utóbbi években végbement átrendeződések miatt már a választások előtt esélytelen volt, hogy a 2010-es kormány pártösszetétele 2016-ban megismétlődjön.

Forrás: saját összeállítás

Az már a választások előtt látszott, hogy abszolút többség híján a korábbi kormányalakítási logika alapján – amennyiben bejut – kizárólag az SNS jöhetne szóba szövetségesként.⁵⁰⁶ A harmadik – szintén „szokásos” – forgatókönyv a jobboldali pártok

⁵⁰⁴ A szerző arra utalt elemzésében, hogy a 2010-ben megalakult *Radičova*-kormány annak ellenére is nagyon hasonlít a 2002-es *Dzurinda*-kabinetre, hogy a koalíciós pártok nagyban kicserélődtek (DEEGAN-KRAUSE, 2010).

⁵⁰⁵ BAKKE–SITTER, 2005: 248–249. A szerzők még 2005-ben is úgy látták, hogy a szlovák pártrendszert az instabil blokkok jellemzik. Érvelésüket egyrészt a sűrűn cserélődő pártokra, másrészt az 1990-es éveket meghatározó törésvonal (populista-nacionalista/demokratikus) sajátosságára alapozták.

⁵⁰⁶ A SNS-nek az utóbbi fél évben a közvélemény-kutatók rendre 5–8%-os támogatottságot mérnek, így egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy a párt ismét visszakérül a parlamentbe.

koalíciója lett volna.⁵⁰⁷ Végül a negyedik lehetséges – végül aztán megvalósuló⁵⁰⁸ – kimenetel a Smer és egy (vagy több), a másik blokkba tartozó párt koalíciója volt, amely viszont valódi innovációt jelentett és egyben szakítást a bő egy évtizedes kormányalakítási gyakorlattal, meggyengítve ezzel a pártok versenyét strukturáló törésvonalat.⁵⁰⁹

Annak érdekében, hogy az egyes verzióknak a verseny jellegére gyakorolt – részben hipotetikus – hatása jobban kirajzolódjon, a mairi értelemben vett innovációnak két szintjét érdemes megkülönböztetni. Amennyiben a pártösszetétel alapján értelmezett innovációból indulunk ki (ahogyan ezt a 3.2. pontban is tettem), az első verzió kivételével valamennyi változat innovatív összetételű kormányt eredményezett volna. Ugyanakkor ha az innovációt a blokkok szempontjából értelmezzük, csak az utolsó kimenetel jelentett volna újítást, hiszen az első verzió megismételte volna a jelenlegi kormányt, a második a 2006-os, a harmadik pedig a 2010-es koalícióra hasonlított volna. Ezzel szemben a Smer (és az SNS) és a két jobbközép párt (Híd–Most, Siet') részvételével megalakult koalíció nem illeszkedik a verseny eddigi logikájába.⁵¹⁰

A megelőző oldalak gondolatmenete leginkább Mair modelljének második indikátora (koalíciós variációk állandósága) körül forgott. A következőkben az első (kormányváltás jellege) és a harmadik (új pártok kormányra jutási lehetősége) indikátort járom körül röviden, rámutatva, hogy a szlovák pártverseny kiszámíthatósága ezen szempontokból is nagyobb annál, mint amit a 3. fejezet kvantitatív vizsgálatai sugalltak.

Az, hogy az 1992 óta megalakult nyolc koalíciós kormány egyikében sem történt meg a blokkhatárok átlépése, egyben azt is jelenti, hogy valamennyi eddigi kormányzó párt csak a saját blokkján belül volt koalícióképes. Sőt, a blokkok koherenciája abban is megnyilvánult, hogy az azonos blokkba tartozó pártok minden alkalommal teljes mértékben együtt mozogtak a kormány/ellenzék pozíciók között – azaz nemcsak a mindenkori kormánypártok, hanem az ellenzéki formációk is ugyanazon blokkban maradtak.⁵¹¹ Mindez összeeseng azzal, hogy – amit a 3.1.2. alpontban láttuk – a két

⁵⁰⁷ A jelenlegi közvélemény-kutatási adatok alapján a Smeren kívül nem kevesebb, mint hét párt jutna be a parlamentbe.

⁵⁰⁸ Erről lásd a 10.2. pontot.

⁵⁰⁹ Itt megjegyzést érdemel, hogy – amint Enyedi és Casal Bértoa is rámutat – az utóbbi években csökkent a blokkok közötti viszály intenzitása, így akár többféle koalíciós variációs is elképzelhető (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 29.).

⁵¹⁰ A kormányalakítás szempontjából az is egy kisebbfajta innovációt jelentene, ha úgy alakulna meg egy jobbközép kormány, hogy abban a blokkhoz tartozó pártok valamelyike nem venne részt. (Amint fentebb utaltam rá, a demokratikus/jobbközép blokk mintegy kollektíven mozgott a kormányzati és ellenzéki pozíciók között.)

⁵¹¹ Az egyetlen kivétel a mintegy 10 hónapig működő *Moravčík*-kormány volt 1994-ben, amelyhez a magyar pártok formálisan nem csatlakoztak, de kívülről támogatták. Az „együttmozgás” jelensége részben természetesen arra vezethető vissza, hogy – a fragmentált pártrendszerből adódóan – a három,

részlegesen minősített kormányváltás egyike sem volt megfeleltethető a Mair által körülírt „klasszikus” *partial alternation*-nek. 2002-ben a demokratikus oldalon (ami ekkor leginkább jobboldallal esett egybe) bekövetkezett változások (SDK felbomlása, SOP és SDL kiesése, ANO bekerülése) miatt módosult némileg a koalíció pártösszetétele, de az SDK(Ú)–KDH–MKP „mag” megmaradt. 2006-ban pedig a koalíció részleges felbomlása (KDH kilépése) miatt regisztráltunk részleges kormányváltást.⁵¹² Olyan kormány viszont még egyszer sem alakult Szlovákiában, amelyben a korábbi ciklus egy vagy több kormánypártja egy vagy több korábbi ellenzéki párttal lép koalícióra. A 2016-as kormányalakítás fentebb vázolt negyedik foratókönyve (a Smer koalíciója egy vagy több jobbközép párttal) egyben akár azzal is járhat, hogy egy párt először tesz tanúbizonyságot a blokkokon átívelő koalíciós potenciálról.⁵¹³ Ezek alapján tehát megállapítható, hogy amennyiben Mair kritériumait „szigorúan” értelmezzük, hanem a kiszámíthatóság felől közelítünk, akkor a szlovák pártrendszerben a teljes és a semmilyen kormányváltások abszolút primátusa érvényesült.

A harmadik indikátort érintően a 3.3.3. alpontban azt láttuk, hogy a parlamentbe újonnan bekerülő pártok többségéből nyomban kormánypárt lesz. Azonban a helyzet itt is hasonló, mint a kormányváltás jellegénél: bár a kormányra kerülés lehetősége mindvégig nagyfokú nyitottságot mutatott, azonban ez álláspontom szerint nem rontotta a verseny kiszámíthatóságát, hiszen az új pártok többnyire egyértelműen illeszkedtek a fennálló blokkok valamelyikébe, és ezzel mintegy adott volt, hogy az új kormányban szóba jöhetnek-e a koalíciós partnerként.⁵¹⁴ Így pl. az is egyértelmű volt, hogy a 2010-es választásokat követően a két új párt, a Most–Híd és a SaS a jobbközép blokkhoz csatlakozva lesz részese a kormánynak.⁵¹⁵

Összességében tehát megállapítható, hogy a kvantitatív vizsgálatok által jelzett nyitott verseny képét alaposan árnyalja a pártok kapcsolatrendszerének alaposabb vizsgálata. A

illetve négy párti koalíciók voltak az általánosak, ugyanis a parlamenti többség csak így – a komplett blokk „bevonásával” – volt biztosítható. Az egyetlen fölös többségi koalíció az 1998-as első *Dzurinda*-kormány (SDK–SLD–MKP–SOP) volt, amelyben az utóbbi két párt valamelyike nélkül is meg lett volna a kabinet többsége.

⁵¹² Vö. MESEŽNIKOV, 2011: 172–174. A szerző arra mutat rá, hogy az eddigi – választásokat követően bekövetkezett – hatalomváltások (*power rotation*) mindegyike teljes szakítást (*full discontinuity*) vagy (2002-ben) teljes folyamatosságot (*full continuity*) hozott.

⁵¹³ A választások előtt elméletben a Smer–KDH, a Smer–Most–Híd, a Smer–MKP, a Smer–SaS, valamint a Smer–SDKÚ koalíciók jelentették volna a blokkhatár átlépését. Az már 2016 elején látszott, hogy figyelemmel a közvélemény-kutatási adatokra, valamint a pártok korábbi kommunikációjára, az utolsó két változat volt a legvalószínűbb.

⁵¹⁴ A blokkokba illeszkedés szempontjából a 2002-es választás jelentett kivételt, ugyanis ekkor két új pártot, a Smert és a KSS-t sem lehetett (még) egyértelműen besorolni.

⁵¹⁵ A két párt megalakulásától kezdve következetesen kizárta a Smerrel való koalíciót (MESEŽNIKOV, 2013: 63.)

blokkok elkülönítése és elnevezése részben értelmezés kérdése, viszont a kormányalakítást mindvégig egy olyan bipoláris logika határozta meg, amely egy egyértelmű kiszámíthatóságot jelentett a pártrendszerben.⁵¹⁶ A vizsgált bő két évtizedben folyamatosan kimutatható volt egy aktuális törésvonal, amely alapvetően meghatározta a pártok együttműködési hajlandóságát. Amint láttuk, az, hogy az egyes pártok a törésvonal melyik oldalán voltak, mindvégig a pártok által vallott politikai kultúra és a hatalomgyakorlás módjához való viszonyulás kérdése, illetve – az ezredfordulót követően – az állam gazdasági szerepéről vallott felfogás függvénye volt.⁵¹⁷ Itt ismét utalni kell Mair már több alkalommal idézett tételére, miszerint „*A választók a szavazás során nemcsak az adott párt iránti preferenciájukat fejezik ki, hanem – noha a különböző pártrendszerekben eltérő mértékben – [...] egyúttal a potenciális kormányok egyike iránt is kinyilvánítják a preferenciájukat*”.⁵¹⁸ Ehhez kapcsolódóan Mair egy későbbi munkájában Rokkan meglátását idézte, miszerint egyes országokban a választás tétje annak eldöntése, hogy a potenciális, versengő kormányzatok közül melyik kerüljön hatalomra; máshol viszont a szavazás a pártlojalitás kifejezésére szolgál, és elsődleges célja a különböző (szegmentált) választói csoportok részére a képviselőlet biztosítása.⁵¹⁹

Meggyőződésem szerint ebből a szempontból a szlovák pártrendszer markánsan eltér a Csehországnál látottakkal, ugyanis egy-egy párt választása lényegében egyúttal egy kormányzati alternatíva melletti döntésként is értékelhető volt (ez alól a 2006-os választás volt némileg kivétel), hiszen a pártok együttműködési mintázatai alapján a szavazók számára is világos volt, hogy a szavazat milyen irányultságú koalíció megalakulását segíti elő (*Mečiar/nem Mečiar*; majd *Fico/nem Fico*).⁵²⁰ (Ezek alapján a magam részéről vitatom Bakke és Sitter azon – bőven a 2002-es választások után tett – megállapítását, miszerint a blokkosodás még csak kialakulóban van.⁵²¹) Ehelyütt arra is utalni kell, hogy Mair a választások két lehetséges „célját” (ti. pártokra vagy kormányzati alternatívákra szavazunk) összekötötte a verseny kétféle mintázatával olyan módon, hogy – álláspontja szerint – a nyitott struktúrájú verseny jellemzője az, hogy elsősorban pártokat választunk, míg a zárt struktúra esetén a választás sokkal inkább a kormányzati alternatívákról szól.⁵²² Ezen gondolatmenet alapján tehát a szlovák pártrendszer inkább zártként értékelhető,

⁵¹⁶ A kormányalakítás kiszámíthatósága abban is tükröződik, hogy a választásokat követően a koalíciós tárgyalások (1994 kivételével) alig néhány hét alatt lezárultak (MESEŽNIKOV, 2004: 79.).

⁵¹⁷ MESEŽNIKOV, 2011: 172.

⁵¹⁸ MAIR, 1996: 103–104. (saját fordítás)

⁵¹⁹ ROKKAN, 1970: 93. (idézi: MAIR, 2007: 136.). Az utóbbi esetre jelent példát Hollandia, ahol „*a választók parlamentet választanak, nem pedig kormányt*” (VAN DER EIJK–NIEMOLLER, 1985: 345.).

⁵²⁰ BABOŠ–MALOVÁ, 2013: 136.

⁵²¹ BAKKE–SITTER, 2005: 248.

⁵²² MAIR, 2008a: 241.

hiszen – amint említettem – az egyes pártokra leadott szavazatokról nagy valószínűséggel meg lehetett mondani, hogy milyen jellegű kormány esélyeit növelik.

Bár fentebb folyamatosan az együttműködési hajlandóság és a koalíciókötés kiszámíthatósága mellett érveltem, látnunk kell, hogy a kirajzolódó stabilitás európai összevetésben relatív. Mind a populista-nacionalista/demokrata, mind a bal/jobbszélvonal mentén zajló kormányalakítások mindössze három-négy parlamenti ciklusra korlátozódtak, így még több parlamenti ciklusnak kell eltelnie annak megítéléséhez, hogy a fentebb vázolt folyamatok tartóssága és „normatív” jellege megítélhető legyen. Látnunk kell ugyanakkor, hogy a szlovák pártrendszer fragmentáltságából adódóan hagyományosan sok párt kerül be a parlamentbe, amelyek között ráadásul gyakoriak az új formációk. Ebből következően a potenciális interakciók száma is magas, ami megnöveli a kormányalakítási variációk számát.⁵²³ A kiismerési folyamat tehát távolról sem zárult le – sőt, mivel a 2012-ben szükségtelessé vált a koalíciókötés, a legutóbbi választás nem is segítette elő a pártok közötti interakciók további kikristályosodását.⁵²⁴ Az új pártok folyamatos felbukkanása, kombinálva a sokpárti parlamenttel, előbb-utóbb könnyen elvezethet oda, hogy egy olyan kormány alakul, ami ellentmond a fenti törésvonalaknak és blokkhovatartozásnak.

Végezetül azt is meg kell jegyezni, hogy – reflektálva Mair meglátására, miszerint a választások egyre inkább a személyek körül forognak⁵²⁵ – a bipoláris verseny kikristályosodásához nagyban hozzájárulhatott a szlovák politika erősen perszonalizált jellege. Míg az 1990-es és az ezredfordulót követő éveket *Mečiar* személye határozta meg,⁵²⁶ addig a 2000-es évek közepétől elsősorban *Fico* kormányra kerülése jelenti a választások tétjét. Amint arra Kopeček rámutatott, a szlovák pártok nagymértékben függenek a karizmatikus vezetőiktől;⁵²⁷ *Mečiar* és *Fico* – mint a két legkarizmatikusabb vezető – ugyanakkor nemcsak a saját pártja vonatkozásában bír(t) hegemon szereppel, hanem a pártok versenyében is igazodási pontot jelentettek/jelentenek a többi politikai szereplő számára.⁵²⁸

⁵²³ A „koalíciós matematika” 2010-es alkalmazására lásd: DEEGAN-KRAUSE, 2010

⁵²⁴ A Smer részéről ugyanakkor felmerült egy másik párt bevonása a kormányzásba, de valamennyi parlamenti párt elutasította az együttműködést (SPÁC, 2014: 346.).

⁵²⁵ MAIR, 2006: 71.

⁵²⁶ *Mečiar* személyére és karizmájára lásd: HAUGHTON, 2002; HAUGHTON, 2003; *Fico* szerepére lásd: HAUGHTON, 2006

⁵²⁷ KOPEČEK, 2003

⁵²⁸ DEEGAN-KRAUSE-HAUGHTON, 2012a: 223.

5.5. Lengyelország

5.5.1. Törésvonalak és blokkok

A lengyel átmenet hosszú, elnyújtott jellege természetesen a formálódó pártrendszeren is rajta hagyta lenyomatát. Amint Kubik kiemeli, „*az ellenzéki diskurzusok és szimbólumok univerzuma*” gazdagabb volt Lengyelországban, mint a többi rendszerváltó államban.⁵²⁹ Mindez álláspontja szerint azzal járt, hogy a politika „túlszimbolizálttá” és „irracionálissá” vált; a kommunizmusról és a posztkommunizmusról való politikai viták – Zuba kifejezésével élve – egyfajta valóságon túli szférát (*‘hiper-reality’*) generáltak.⁵³⁰ A pártok együttműködési hajlandóságát tekintve ez a jelenség abban nyilvánult meg, hogy a kommunista múlthoz való viszonyulás vált az elsődleges kérdéssé.⁵³¹ Ez a törésvonal a különböző pártokat és egyéb formációkat két jól elkülöníthető, egy ún. posztkommunista és egy poszt-Szolidaritás blokkra osztotta. Az előbbi csoportba az a két politikai erő tartozott, amelyik meghatározó pártállami gyökerekkel rendelkezett. Az SdRP a kommunista állampárt utódjaként (az SLD pártszövetség vezető erejeként) – a magyar MSZP-hez és a szlovák SDL-hez hasonlóan – 1991-től egy megreformált baloldali pártként vett részt a választásokon,⁵³² míg a PSL az előző rendszer egyik szatellitpártjának utódjaként jött létre.⁵³³ A másik blokkot az 1989-es félszabad választásokat követően gyorsan felbomló Szolidaritás utódformációi képezték. A közös gyökerek ellenére a politika ezen térfelén egy rendkívül megosztott, a gazdasági és a társadalmi-kulturális kérdésekben egymástól igen eltérő nézetekkel rendelkező pártokból álló tábor jött létre.⁵³⁴ A fentiek azonban távolról sem jelentették azt, hogy a múlthoz való viszony lett volna az egyetlen fontos szembenállás a lengyel politikán belül. A kapcsolódó vizsgálatok számos további dimenziót emelnek ki – így pl. Wiatr az előbbin kívül további két törésvonalról

⁵²⁹ KUBIK, 1992: 10. Idézi: EKIERT, 1992: 357. A pártállamhoz és az ellenzéki Szolidaritáshoz fűződő narratívák bemutatására lásd: BRIER, 2009.

⁵³⁰ ZUBA, 2013: 101.

⁵³¹ A (poszt)kommunizmushoz való viszony még a 2010-es lengyel elnökválasztások során is meghatározó jelentőséggel bírt, illetve maguk a jelölteknek az öndefiníciójában is megkerülhetetlen tényező volt (ZUBA, 2013). A jelenségnek fontos vetületei voltak az átvilágításról és a „kommunistátlanításról” (*‘de-communisation’*) szóló rendkívül kiélezett viták is (erről lásd: SZCZERBIAK, 2002a). Itt ismét érdemes felidézni Kitschelt – a Magyarországról szóló pontban már hivatkozott – teóriáját, amely szerint a nemzeti jellegű kommunista rendszer a tárgyalásos átmenettel párosulva azzal jár, hogy a politikai táborokat sokkal inkább a morális kérdések, nem pedig a gazdaságiak osztják meg (KITSCHOLT, 1995: 462.).

⁵³² A SLD történetéhez lásd: MARKOWSKI, 2002

⁵³³ A PSL történetéhez lásd: SZCZERBIAK, 2001. A teljes képhez hozzátartozik, hogy a PSL még a 19. század végi agrármozgalmakra vezeti vissza gyökereit, mintegy elhalványítva a kommunizmus évtizedei alatt betöltött szatellitpárti szerepét.

⁵³⁴ A Szolidaritás felbomlására lásd: GRABOWSKI, 1996; SZCZERBIAK, 2004: 56–61.

(gazdasági, vallásos/szekuláris) írt.⁵³⁵ Jasiewicz nem kevesebb, mint öt politikai törésvonalat különített el, amelyek közül vizsgálatai alapján a vallásos/szekuláris, valamint a (gazdasági) liberalizmus/populizmus bizonyult a legfontosabbnak.⁵³⁶ Néhány évvel később Wesołowski hat, egymást keresztbe metsző – és az előbb említettekkel részben átfedést mutató – dimenziót azonosított: nacionalista/kozmodopolita, vallásos/szekuláris, szabad verseny párti/intervencionista, autoriter/demokratikus, elitista/populista, kommunista, valamint – a lusztrációt tekintve – antikommunista / a kommunista múltat toleráló.⁵³⁷ Amint látható, a politikai színtér meglehetősen komplex képet mutatott a demokratikus átmenet után, amennyiben azonban a pártok versenyére fókuszálunk, előtérbe helyezve a koalíciókötési hajlandóságot, akkor megállapítható, hogy a kommunista múlttal való viszonyulás, azaz az ún. rezsim-törésvonal bizonyult a legfontosabb törésvonalnak, ugyanis ez volt a szembenállás, amely csak mintegy másfél évtized után oldódott fel. Ez az éles határ – amint fentebb említettem – a lengyel pártokat két blokkra osztotta. Ennek megfelelően 2005-ig a kormányalakítási aréna kiszámíthatósága abban nyilvánult meg, hogy az egyes kormányok rendre vagy a Szolidaritás utódpartjaiból álltak, vagy pedig az egykori állampártok utódjaiból (SLD, PSL – bár a 2001-es koalíciónak az előbbieken kívül egy kisebb, nem tisztán pártállami gyökerű párt, az UP is tagja lett).⁵³⁸ (Sőt, ez a választóvonal nemcsak a koalíciós együttműködést, hanem a kormánytagok kiválasztását is alapjában meghatározta.⁵³⁹) A blokkhovatartozás a pártok részére tehát egy meglehetősen kemény korlátot jelentett – így nem meglepő, hogy Bakke és Sitter korábban már hivatkozott vizsgálata arra jutott, hogy a blokkok stabilitása a négy állam közül Lengyelországban volt a legerősebb.⁵⁴⁰ A blokkosodás képét azonban két fontos jelenség is árnyalta. Egyrészt ki kell emelni, hogy mindkét blokk egymástól jelentősen eltérő ideológiai profilú pártokat fogott össze, amelyek között gyakori volt a konfliktus. A heterogén arculat – amint arra fentebb utaltam – főként a poszt-Szolidaritás tábor esetén volt hangsúlyos. A Szolidaritás gyökerű formációk között már a kezdetektől

⁵³⁵ WIATR, 1993; később némileg módosítva: WIATR, 1999

⁵³⁶ JASIEWICZ, 1993

⁵³⁷ WESOŁOWSKI, 1996: 239–246.

⁵³⁸ A blokkhovatartozás kényszerítő ereje a helyi és a regionális koalíciók esetén is érvényesült – nagyrészt a poszt-Szolidaritás pártjai által adott „útmutatások” következtében, amelyek többnyire kifejezetten tiltották a posztkommunista pártokkal való regionális vagy helyi együttműködést. Ennek ellenére mindegyik ciklusban akadt példa a rezsim-törésvonalat átlépő lokális koalíciókra (MAJCHERKIEWICZ, 2005).

⁵³⁹ RACIBORSKI, 2007: 24–25. A kormányzati elitet vizsgáló tanulmány rámutat, hogy az 1990-es években működő kormányokban elvétve akadt olyan miniszter, akinek a politikai előélete alapján köze volt a másik táborhoz.

⁵⁴⁰ BAKKE–SITTER, 2005: 248. Különösen az 1993-as SLD–PLS-koalíciónál volt látványos a két párt közötti ideológiai-szakpolitikai távolság – viszont a posztkommunista baloldallal való együttműködést az összes többi párt elutasította.

elkülöníthetőek voltak egymástól a konzervatív (így pl. a ZChN) és a liberális erők (főként az UD és a KLD, majd az ezek egyesülésével létrejövő UW), amelyek mind a gazdaságról, mind pedig a társadalmi-kulturális kérdésekben egymástól igen eltérő nézeteket vallottak.⁵⁴¹ A posztkommunista blokknál annyiban egyszerűbb volt a helyzet, hogy ide mindössze két pártot sorolhatunk (SLD, PSL), azonban ezek is meglehetősen különböző alapállással rendelkeztek (különösen a gazdaságpolitika terén). (Mindezek fényében érthető, hogy Raciborski eleve vitatja a *blokk* elnevezés adekvátságát,⁵⁴² ugyanakkor magam maradok ennél a kifejezésnél, aláhúзва, hogy a fogalom Lengyelország esetén az egyes pártokat nem programatikus szempontok alapján különíti el, hanem a múlthoz való viszonyulás alapján.)

A blokkosodást illetően a másik szükséges kiegészítés a választópolgárok percepciójára vonatkozik. Itt arra kell rámutatni, hogy míg a pártok együttműködési hajlandóságában a rezsim-törésvonal bő egy évtizeden át egy kemény korlátot jelentett, addig a szavazók szintjén az átjárás egyáltalán nem bizonyult kizártnak. A korszak valamennyi választásáról elmondható, hogy a választók igen nagy arányban lépték át a blokkhatárt, azaz a törésvonal sokkal kevésbé orientálta a választókat, mint a pártokat.⁵⁴³

27. táblázat - A kormánypártok blokkhovatartozása Lengyelországban

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele	a kormánypárt(ok) blokkja
1991–1993	posztkommunista/ poszt-Szolidaritás	PC-ZChN-PL UD-KLD-ZChN-PL-SLCh-PPPP-PChD	Szolidaritás utódpartjai
1993–1997		SLD-PSL	pártállami utódpartok
1997–2001		AWS(–UW)	Szolidaritás utódpartjai
2001–2005		SLD-UP(–PSL)	pártállami utódpartok
2005–2007	populista/liberális	PiS(–SRP-LRP)	populista
2007–2011		PO-PSL	liberális
2011–2015		PO-PSL	liberális

Forrás: saját összeállítás

⁵⁴¹ Erről lásd pl. JASIEWICZ, 1993: 404–405.

⁵⁴² RACIBORSKI, 2007: 24.

⁵⁴³ RACIBORSKI, 1999: 255–256.; SZCZERBIAK, 2002b: 51–53.; MILLARD, 2010: 198–199.

Az ezredfordulót követően egy igen jelentős, a mai napig meghatározónak bizonyuló fordulat bontakozott ki a lengyel pártpolitikában. A pártrendszer átalakulásának már a 2001-es választásokon világos jelei voltak: négy új párt jelent meg a parlamentben (megszerezve a szavazatok több mint 40%-át), és ezzel együtt az erőviszonyok gyökeres átrendeződést mutattak a jobboldalon a PO és a PiS megjelenésével.⁵⁴⁴ Bár Szczerbiak szerint a múlthoz való viszonyuláson alapuló bipolaritás ekkor már egyértelműen veszített a jelentőségéből (legalábbis a szavazók szintjén),⁵⁴⁵ a pártok együttműködési hajlandóságát ekkor még továbbra is a rezsim-törésvonal határozta meg. Amennyiben a pártok interakcióira fókuszálunk, úgy a 2005-ös választás tekinthetjük olyannak, mint amelyik megalapozta a lengyel pártrendszer egy új szakaszát.⁵⁴⁶ A rendszerváltás utáni mintegy másfél évtizedet meghatározó rezsim-törésvonal a kétezres évek elejére – nagyrészt az SLD markáns meggyengüléséből adódóan – elhalványult, és a két új jobboldali párt, a PO és a PiS felemelkedésével átalakult a pártok versenyét struktúrázó törésvonal. A múlthoz való viszony továbbra is meghatározó maradt, azonban a rendszerváltás előtti (kommunista) időszakról a hangsúly áttevődött az átmenet utáni (posztkommunista) időszakra. Amint ugyanis Brier kiemeli, az átmenetet – különösen a kerekasztal-tárgyalásokat – illetően két paradigma bontakozott ki a Szolidaritás utódformáció között.⁵⁴⁷ Az első irányzat kiindulópontja az volt, hogy a békés átmenetet követően mintegy új korszak kezdődött, megnyitva a demokratikus fejlődés előtti utat. A másik felfogás viszont a tárgyalásokat a múlt lezárásának pusztán egy szükséges, de önmagában nem elégséges feltételként értékelte. Ezen utóbbi – a demokráciát szubsztantív módon felfogó – nézetrendszernek az az alapja, hogy a rendszerváltás még másfél évtizedet követően sem fejeződött be, azaz a lengyel nemzet és társadalom morális megújulása és megtisztulása még várat magára. Amint Brier rámutat, az iménti gondolatkör már az 1997-es alkotmányozás vitáiban is megjelent, azonban akkor vált igazán relevánssá, amikor a poszt-Szolidaritás tábor nacionalista-konzervatív szárnyából kinövő PiS a 2005-ös választások során a kampányban a „Negyedik Köztársaság” eszméjét emelte a középpontba, mintegy tagadva az átmenet utáni évek eredményeit.

Némi leegyszerűsítéssel a 2005-ös választásokat megelőzően kibontakozó fejlemények úgy interpretálhatóak, hogy a posztkommunista baloldal kvázi kiesésével a poszt-Szolidaritás blokkon belüli, a kezdetektől meglevő feszültségek és konfliktusok kerültek

⁵⁴⁴ A választások politikai következményeire lásd: SZCZERBIAK, 2002b

⁵⁴⁵ SZCZERBIAK, 2002b: 71.

⁵⁴⁶ A választások értékelésére lásd: MARKOWSKI, 2006; SZCZERBIAK, 2007

⁵⁴⁷ BRIER, 2009: 76–77.

előtérbe.⁵⁴⁸ Ugyanis – mutat rá Markowski a 2005-ös választásokról szóló írásában – verseny nem létezhet vákuumban, így elkerülhetetlen volt a két jobboldali párt szembefordulása.⁵⁴⁹ A politikai kommunikáció szintjén ez úgy jelent meg, hogy a PiS tudatosan igyekezett újradefiniálni a versenyt, szembeállítva egymással a „szolidáris” Lengyelországot (mint a saját táborát) a „liberális” Lengyelországgal – utóbbiba besorolva a PO-t is.⁵⁵⁰ *„A lengyel konzervatívok a Szolidaritás történelmi örökségére hivatkoztak, beillesztve azt a saját ideológiai keretükbe – éppen úgy, ahogyan a liberálisok tették azt az átmenet elején”* – emeli ki rá Rae a lengyel konzervativizmus ezredforduló utáni újjáéledését tárgyaló írásában.⁵⁵¹ A szerző arra is rámutat, hogy a PiS a narratívájában következetesen igyekezett összemosni a (poszt)kommunista és a liberális erőket, megteremtve ezzel egy „egyesített” ellenségképet.⁵⁵² Amint Bielasiak bemutatja, a „szolidáris” vs. „liberális” Lengyelország szembenállásnak a Szolidaritás mozgalomban gyökerező, mély történelmi okai vannak, azaz a múlt – közelebbről a Szolidaritás öröksége – ebben az új, 2003–2004 körül kibontakozó konstellációban is meghatározónak bizonyult.⁵⁵³

A PiS a 2003–2004 körül kibontakozó offenzívájában egy konzervatívabb, nacionalistább, populistább alternatívát kínált,⁵⁵⁴ míg a PO egy jóval mérsékeltebb, liberálisabb arculatot mutatott.⁵⁵⁵ A két párt ideológiai profiljának alaposabb felvázolása nélkül is

⁵⁴⁸ A baloldal kiesése egyrészt azt jelentette, hogy a közvélemény-kutatási adatok alapján kormányzó SLD-ről már jóval a parlamenti választások előtt tudni lehetett, hogy 10% körüli eredménnyel pusztán a negyedik-ötödik legerősebb párt lehet. Másrészt pedig az SLD államfőjelöltje mintegy három héttel az első forduló előtt visszalépett az elnökválasztástól.

⁵⁴⁹ MARKOWSKI, 2006: 820.

⁵⁵⁰ KUCHARCZYK-WYSOCKA, 2008: 84. A „szolidáris” vs. „liberális” Lengyelország metaforája olyan meghatározónak bizonyult, hogy a választások eredményét több elemzés is eleve ezzel a címmel interpretálta (így pl. MATUŠKOVÁ, 2007; SZCZERBIAK, 2007).

⁵⁵¹ RAE, 2007: 227.

⁵⁵² A konzervatívok értelmezésében a kommunizmus összeomlásával a baloldal az individuumok hagyományok alóli felszabadítását helyezte előtérbe, ezzel mintegy összeolvadva a liberalizmussal (RAE, 2007: 225–226.).

⁵⁵³ BIELASIAK, 2010

⁵⁵⁴ A kelet-közép-európai populizmussal foglalkozó kötetek (MEŠEZNÍKOV et al., 2008; HAVLÍK-PINKOVÁ, 2012) a PiS-t következetesen populista pártként írják le (KUCHARCZYK-WYSOCKA, 2008; WOJTAS, 2012). Pankowski a lengyelországi populista radikális jobboldali pártokat vizsgáló monográfiájában – az LPR és az SRP mellett – a PiS-t is tárgyalja, antiliberális pártként jellemezve (PANKOWSKI, 2010). A PiS politikájának átfogó bemutatására lásd: BALOGH, 2007; KOLARSKA-BOBIŃSKA et al., 2008. Hloušek és Kopeček a már hivatkozott monográfiájukban a PiS-t a konzervatív pártok között tárgyalják (HLOUŠEK-KOPEČEK, 2010: 174–176.).

⁵⁵⁵ A PO klasszikus pártcsaládokba történő besorolása sem egyszerű feladat. Hloušek és Kopeček a PO-t a liberális pártok között említi, megjegyezve ugyanakkor a párt viszonylag erős keresztény-vallásos kötődését. 2001 után – a vártnál gyengébb választási eredmények miatt – a párt mintegy újrapozícionálta magát: világnézetiileg konzervatívabb lett, gazdaságpolitikájában pedig nagyobb hangsúlyt kaptak a szociális szempontok (HLOUŠEK-KOPEČEK, 2010: 122–123.). A PO jellemzésére lásd pl.: SZCZERBIAK, 2002b: 54–56.; SZCZERBIAK, 2003: 732–733.; MARKOWSKI, 2006: 826–827.; SZCZERBIAK, 2007: 211–213.

megállapítható, hogy a két – eleinte egymás szövetségeseinek tűnő, majd fokozatosan egymás ellen forduló – erő annak ellenére is markánsan eltérő vízióval rendelkezett, hogy mindketten a Szolidaritás-gyökerű jobboldalhoz voltak sorolhatóak. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a gazdaságpolitikát tekintve sokkal kisebb különbség mutatható két párt között, azaz a PiS/PO szembenállás elsősorban éppen úgy a kulturális-ideológiai dimenzióban értelmezendő, mint a korábbi rezsim-törésvonal mentén zajló verseny – ez alapján hangsúlyozta Brier, hogy a lengyel politikát mintegy két évtizeddel a rendszerváltás után továbbra is a szimbólumok határozzák meg.⁵⁵⁶ Shields pedig arra mutatott rá, hogy a PiS vezette kormány a gazdaságpolitikájában nem lépett túl a korábbi kormányok által is alkalmazott neoliberális paradigmán, azaz a (neo)populista retorika nem járt együtt a fiskális fegyelem lazulásával vagy jelentős jóléti intézkedésekkel.⁵⁵⁷

A PiS és a PO kiemelkedésével a pártverseny annyiban továbbra is bipoláris maradt, hogy 2005 után is alapvetően két kormányzati alternatíva létezett – a pólusok szerkezetében azonban egy fontos változás következett be. Amint fentebb láttuk – és a következő alponthan erre még vissza fogok térni – rendszerváltás óta eltelt időszak első felében a *blokkok* voltak a hangsúlyosak. A posztkommunista blokk vezető ereje az az SdRP volt, amely a kommunista állampárt utódjaként működött és amely SLD néven több kisebb baloldali párttal együtt indult a választásokon (az SLD 1999-ben önálló párttá alakult). Ezen kívül ehhez a blokkhoz volt sorolható a PSL, valamint 2001-től az UP is. A poszt-Szolidaritás blokk egyrészt jóval fragmentáltabbnak és képlékenyebbnek bizonyult, másrészt nem is termelt ki egy olyan formációt, amely az SdRP-hez/SLD-hez hasonló hegemon pozíciót lett volna képes kialakítani ezen a térfélen. A PO és a PiS előretörésével és a pártrendszer koncentrálódásával azonban a verseny egyre inkább *a két párt* rivalizálásáról szól, így a blokkok relevanciája fokozatosan csökkent. Álláspontom szerint blokkról utoljára a PiS–SRP–LPR „egzotikus hármas”⁵⁵⁸ idején lehetett beszélni; a rövid ideig együtt kormányzó három párt a populista blokkba különösebb aggály nélkül besorolható volt – még annak ellenére is, hogy a rövid ideig tartó közös kormányzásuk tele volt belső viszályokkal. Az SRP és az LPR eltűnésével azonban a PiS egyeduralkodóvá vált verseny ezen térfélen, és 2007 óta nincs is szövetségese.⁵⁵⁹ Ami a másik oldalt illeti, a PO

⁵⁵⁶ BRIER, 2009: 64.

⁵⁵⁷ SHIELDS, 2007. Hasonló érvelésre lásd: RAE, 2007: 231.; STANLEY, 2013: 185.

⁵⁵⁸ PARADOWSKA (2006) kifejezése; idézi: STANLEY, 2013: 184.

⁵⁵⁹ A PiS igen hatékonynak minősült a két korábbi koalíciós partner szavazóinak elszívásában: az LPR korábbi szavazóinak közel fele, az SRP támogatóinak pedig több mint negyede a PiS-re szavazott a 2007-es választások során (KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 99.; MARKOWSI, 2008: 1060.).

és a PSL immár nyolc éve tartó, nagyobb konfliktusoktól mentes közös kormányzásából⁵⁶⁰ kiindulva a két pártot megalapozottan tekinthetjük egymás szövetségesének, még ha blokkról talán nem is indokolt beszélni. (A baloldali SLD 2005-re elvesztette váltópárti – és egyben pólusképző – erejét, és azóta a 10% körüli eredményeivel meg sem tudja közelíteni a két jobboldali pártot.)

A PO és a PiS vetélkedésének jelentősége nem pusztán abban rejlik, hogy bő egy évtizede⁵⁶¹ a két legnagyobb pártként referenciapontot jelentenek a lengyel pártrendszerben, hanem legalább ilyen fontos a két erő közötti – eredetileg alig létező⁵⁶² – törésvonal folyamatos mélyülése. Amint Szczerbiak rámutat, ez az ellentét nemcsak a két pártelit között fokozódott, hanem a két párt választói bázisa közti átjárhatóság is radikálisan csökkent 2005-ről 2011-re.⁵⁶³ Utóbbit a két szavazótábor eltérő – és 2005-ről 2007-re még inkább eltérő – szociológiai profilja is alátámasztja: míg a PO erősen felülreprezentált a fiatalok, a városiak (főként a nagyvárosiak), a magasabban képzettebbek és a magasabb keresetűek között, addig a PiS az idősebbek, a vidékiek, az alacsonyabban képzettek és az alacsonyabb keresetűek körében népszerűbb.⁵⁶⁴ A PO/PiS szembenállásnak ugyanakkor egy erős regionális vetülete van, ugyanis a két párt látványosan eltérő támogatottsággal bír az egyes országrészekben: a PO északon és nyugaton – vagyis korábban német befolyás alatt álló régiókban – lényegesen nagyobb támogatottsággal rendelkezik, mint az ország többi részében, míg a PiS délen és keleten – vagyis az egykori orosz területeken – bizonyult különösen erősnek.⁵⁶⁵ A két párt éles ideológiai szembenállása tehát kiegészül az egymástól viszonylag jól elkülöníthető szavazótáborokkal.

⁵⁶⁰ A koalíció – lengyel viszonylatban szokatlanul tartós – stabilitásának okairól lásd: SZCZERBIAK, 2013: 482.

⁵⁶¹ A közvélemény-kutatások alapján az SLD 2004 őszén szorult le az első helyről a PO-val szemben. (Lásd a TNS OBOP mérési összefoglalóját: http://tnsglobal.pl/archiw_files/123-03.pdf.) Mintegy fél évvel később a PiS is megelőzte az akkori kormánypártot).

⁵⁶² Amint korábban utaltam rá, a két párt egymásra a 2005-ös kampányban – a közös gyökerek és az akkor még kevésbé hangsúlyos ideológiai különbségek miatt – még mint egymás természetes koalíciós partnerére tekintett.

⁵⁶³ SZCZERBIAK, 2013: 493. A CBOS közvélemény-kutató intézet mérése alapján míg 2005-ben a PO szavazóinak 47%-a, a PiS támogatóinak pedig 37%-a tekintett a másik pártra másodlagos preferenciaként, addig ez az arány 2001-re 3, illetve 6%-ra zuhant.

⁵⁶⁴ MARKOWSKI, 2006: 826–827.; MARKOWSKI, 2008: 1064.; SZCZERBIAK 2013: 493. A 2007-es választások szavazói attitűdjeinek átfogó értékelésére lásd: JASIEWICZ, 2008.

⁵⁶⁵ A szavazatok megoszlásának regionális egyenlőtlenségére a 2005-ös választások vonatkozásában lásd: MARKOWSKI, 2006: 826., 2007-re pedig: JASIEWICZ, 2009: 499–505.

5.5.2. A kormányalakítás mintázata

Grzymala-Busse egy 2001-es – még a parlamenti választások előtti – írásában meggyőzően bizonyítja, hogy a rezsim-törésvonal olyan erősségű volt Lengyelországban, hogy minden racionális koalíciókötési logikát felülírt.⁵⁶⁶ Az alábbiakban azt vázolom fel, hogy a rezsim-törésvonal miként befolyásolta a pártok interakcióit, majd hogyan vesztette el jelentőségét, mintegy másfél évtized után átadva a helyét a populista/liberális szembenállásnak.

Az 1991-es választásokat követő kormányalakítást természetesen megnehezítette a rendkívül fragmentált parlament, amelyben nem kevesebb, mint 29 különböző formáció képviseltette magát. A mandátumok szintjén kialakuló rendkívül alacsony dekoncentráció egyben azt is jelentette, hogy a többségi kormányhoz legkevesebb öt párt koalíciójára lett volna szükség. (Amennyiben csak a minimum 25 mandátummal rendelkező pártokat tekintjük, még úgy is kilenc frakció jöhetett szóba a kormányalakításnál.) Az ugyanakkor már világosan látszott, hogy a kormányalakítással megbízott poszt-Szolidaritás formációk – előbb az UD, majd a PC – a saját táborukra támaszkodva próbálnak egy többségi kabinetet összehozni, a posztkommunista pártok kizárásával.⁵⁶⁷ A poszt-Szolidaritás/posztkommunista szembenállást tovább formálták az *Olszewski*-kormány bukása utáni fejlemények. Miután *Wałęsa* államfő a PSL vezetőjét, *Pawlak*ot kérte fel kormányalakításra, hamar kiderült, hogy a Szolidaritás utódpártjainak többsége rendkívül bizalmatlan a kommunista diktatúrában is működő párttal szemben – ennek következményeként a *Pawlak* még csak kormányt sem tudott alakítani, így el sem jutott a bizalmi szavazásig.⁵⁶⁸ Az első ciklus kormányalakítási folyamatairól összességében tehát elmondható, hogy a parlamenti pártok szokatlanul magas száma, párosulva a pártok rendkívül bizonytalan ideológiai profiljával,⁵⁶⁹ nem kedvezett az erőviszonyok kikristályosodásának, ráadásul a poszt-Szolidaritás blokk maga is megosztott és – az egyes formációk tartósságát tekintve – kimondottan képlékeny volt. A pártok kapcsolatrendszerének kiszámíthatatlansága mellett az viszont már egyértelműen körvonalazódott, hogy az előbbi erők nem igazán hajlandóak a kommunista gyökerű

⁵⁶⁶ GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 93–96.; vö. TZELGOV, 2011

⁵⁶⁷ Az 1991-es és az 1992-es kormányalakítási folyamatra lásd: JASIEWICZ 1992: 501–502.; GEBETHNER–JASIEWICZ, 1993: 525–529.; MILLARD, 2010: 57–61. A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy a poszt-Szolidaritás és a posztkommunista pártok mellett létezett egy kisebb harmadik blokk is, amelybe a nem Szolidaritás-gyökerű ellenzéki pártok tartoztak. A ciklus pártjainak bemutatására lásd: JASIEWICZ, 1993: 393–396.

⁵⁶⁸ GEBETHNER–JASIEWICZ, 1993: 528.

⁵⁶⁹ Erről lásd: WESOŁOWSKI, 1996. A szerző szerint a pártok programjai felületesek, töredékesek és inkonzisztensek (239.).

pártokkal való együttműködésre. A kirekesztés különösen az SLD-t érintette amely – a PSL-lel szemben – már eleve a kormányalakítási tárgyalásokban sem vehetett részt.⁵⁷⁰

Az 1993-as előrehozott választások nyomán lényegesen „letisztultabbá” váltak a parlamenti erőviszonyok azáltal, hogy ezúttal csak hat párt volt képes képviselőhöz jutni a törvényhozásban. A Szolidaritás gyökerű pártok – nagyrészt az összefogás hiányából adódóan – vereséget szenvedtek a kommunista időszak utódpártjaival szemben (az SLD az első, a PSL pedig a második helyen végzett). A győztes SLD-hez ideológiai szempontból az UD és az UP állt a legközelebb, és a baloldali párt – a leendő kormány hazai és a nemzetközi elfogadottságának növelése érdekében – kísérletet is tett valamelyik poszt-Szolidaritás párt bevonására, azonban ezek elzárkóztak az együttműködéstől.⁵⁷¹ Az SLD-nek így lényegében egyetlen lehetősége maradt a többségi kormány alakítására, ami a PSL-lel való koalíció volt. Amint Grzymala-Busse rámutat, a két párt egymástól jelentősen különböző ideológiai profillal, programmal és szavazói bázissal rendelkezett, azonban összekötötte őket a kommunista „pedigré”.⁵⁷² A pártok együttműködési hajlandósága tehát tovább erősítette a poszt-Szolidaritás/posztkommunista blokkok közötti szakadékot mint a pártok versenyét strukturáló tényezőt. Az SLD-PSL-koalíció jelentőségét tekintve hasonlít az 1994-es magyarországi fejleményekre, ugyanis az előbbi kabinet éppen úgy egy világos, az előző kormánytól teljes mértékben különböző alternatívát testesített meg, mint ahogyan az MSZP-SZDSZ-koalíció jelentett alternatívát a jobbközép kormányzással szemben.

Az 1997-es választásokat követően a kormányalakítás szintén az iménti „logika” mentén történt: a számos Szolidaritás-gyökerű pártot egybefogó és a választásokat megnyerő AWS a szintén a poszt-Szolidaritás blokkhoz sorolható UW-vel lépett koalícióra. Bár ez a koalíció a megelőző évek fényében viszonylag kiszámíthatóként értékelhető (hiszen a rezsim-törésvonalat nem lépte át), túlzás lenne azt állítani, hogy a két párt mintegy egymás „természetes szövetségeseiként” viselkedett, ugyanis mindkét formáció kölcsönös gyanakvással fogott a közös kormányzásba, mintegy előrevetítve a koalíciós viszályokat. Az ellenségeskedés oka ugyanaz volt, ami az 1991–1993-as ciklus kormányzati instabilitását okozta: a poszt-Szolidaritás tábor továbbra is erősen megosztott volt. Nemcsak a két koalíciós erő különbözött markánsan egymástól (az UW egy liberálisabb, piacpárti alternatívát kínált), hanem maga az AWS is rendkívül heterogén volt, 37

⁵⁷⁰ Az akkori helyzetet kiválóan szemlélteti, hogy az SLD kész lett volna a *Suchocka*-kormány stabilizálása, de a kormányfő visszautasította az erről való tárgyalást is (GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 103.)

⁵⁷¹ JASIEWICZ, 1994: 407–408.; GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 94.

⁵⁷² GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 95.

különböző ideológiájú szervezetet egybefogó alakulatként.⁵⁷³ Megjegyzést érdemel még, hogy a szocialista párt egy SLD–UW koalíciót preferált volna, azonban ez a variáció parlamenti többség híján lett volna, ráadásul az UW erősen vonakodott a posztkommunista baloldali párttal való együttműködéstől, a PSL bevonását pedig teljesen kizárta a liberális párt.⁵⁷⁴

Négy évvel később a 2001-es választásokat követő kormányalakítás lényegében az 1993-as mintát ismételte: az SLD ezúttal is a PSL-lel lépett koalícióra, azonban a kormánynak tagja lett egy másik kisebb baloldali párt, az UP is (amellyel az SLD közösen indult). Az SLD – a parasztpárttal való korábbi közös kormányzás rossz tapasztalataiból kiindulva – kezdetben a PO irányában is mutatott közeledést, azonban a parlamentbe újonnan bekerülő jobbközép párt elutasította a baloldal ajánlatát.⁵⁷⁵ A PiS és az LPR hangsúlyos antikommunista retorikájából adódóan eleve nem merült fel koalíciós partnerként, míg az SRP a túlzott radikalizmusa miatt tűnt alkalmatlannak a közös kormányzásra – ezek alapján az SLD ismét a PSL-lel kényszerült koalícióra. Látható tehát, hogy a rezsim-törésvonal ismét lekorlátozta a szóba jöhető alternatívákat. Ugyanakkor az UP bevonása a kormányzásba (illetve az SLD-vel való közös indulása) annyiban árnyalta a törésvonal átléphetetlenségéről kialakult képet, hogy a párt a két blokk határán helyezkedett el azzal, hogy vezetői között a Szolidaritás és az egykori kommunista párt tagjai egyaránt megtalálhatóak voltak.⁵⁷⁶

Amint a megelőző alponthban utaltam rá, a 2001-es, de még inkább a 2005-ös választások gyökeres átrendeződést hoztak a pártok erőviszonyaiban. 2005-ben a PiS bizonyult a legtámogatottabb erőnek, kevéssel megelőzve a PO-t. Az megelőző közel másfél évtized kormányalakítási mintázatai alapján ezúttal egy PiS–PO-koalíciónak „kellett volna” megalakulnia a poszt-Szolidaritás-blokk két legerősebb pártjának szövetségeként. Bár ez a megoldás a kampány során is természetesnek tűnt,⁵⁷⁷ a kétpárti – egyébként kényelmes parlamenti többséggel rendelkező – kormány végül nem jött létre. (A két párt ugyan megkezdte a koalíciós tárgyalásokat, de a tárcák elosztása miatt kialakult konfliktus feloldhatatlannak bizonyult.⁵⁷⁸) Az ezt követően hivatalba lépő egypárti kisebbségi PiS-kormány tehát azt jelentette, hogy ezúttal elmaradt az a jobboldali összefogás, amely

⁵⁷³ Az AWS létrejöttéről és hanyatlásáról lásd: SZCZERBIAK, 2004

⁵⁷⁴ MICHTA, 1997: 103.; JASIEWICZ–GEBETHNER, 1998: 503.

⁵⁷⁵ JASIEWICZ–JASIEWICZ–BETKIEWICZ, 2002: 1065–1066.

⁵⁷⁶ JASIEWICZ, 2008: 431.; MILLARD, 2010: 198.

⁵⁷⁷ Röviddel a választások előtt mindkét párt támogatóinak közel 80%-a PiS–PO-koalíciót jósolt (KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 83.).

⁵⁷⁸ A részletekre lásd: KUCHARCZYK–FAMONA, 2007: 88–89.; KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 83–85.; MILLARD, 2010: 137–138.

ugyan 1991-ben és 1997-ben is akadozott, de kiszámíthatóvá tette a pártok versenyét. Sőt, a kiszámíthatóság tovább erodálódott 2006-ban, amikor a PiS – szembesülve a stabil parlamenti többség hiányából adódó nehézségekkel – beemelte a kormányba az egyik nagy blokkhoz sem sorolható LPR-t és az SRP-t. Amint Jasiewicz és Jasiewicz-Betkiewicz rámutat, a koalíció megalakulása fontos fordulópontként értékelhető a lengyel politikában, hiszen ezzel egyértelmű szakítás történt azzal a tradícióval, amely szerint a poszt-Szolidaritás pártok a saját táborukon belül igyekeznek kormányt alakítani, tekintet nélkül az eltérő ideológiai profilokra.⁵⁷⁹

A 2007-es előrehozott választás a PiS vereségével, és a PO győzelmével járt. Ami a kormányalakítást illeti, a PO–PiS koalíció már fel sem merülhetett, hiszen a két párt kapcsolata a két évvel korábbi sikertelen koalíciós tárgyalásokat követően végletekig ellenségessé vált.⁵⁸⁰ Figyelemmel arra, hogy az előbbi két párton kívül csak az SLD (egy baloldali összefogás, a LiD keretében) és a PSL jutott be a parlamentbe, a PO lehetőségei igen behatároltak voltak a koalíciós partnert illetően. A PO–LiD koalíció a PO részéről nem merült fel komolyabban, ugyanis ezzel a párt még inkább támadható lett volna a PiS részéről.⁵⁸¹ A többségi kormány megalakítása így egyetlen módon, a PO–PSL-koalíció révén volt lehetséges. *Tusk* már a választások előtt jelezte a parasztpárttal való koalíció lehetőségét, így nem volt meglepő, hogy a két párt az eredmények kihirdetését követően nyomban tárgyalásokba kezdett.⁵⁸² Kiemelendő, hogy ez volt az első olyan kabinet, amelyik átlépte a korábbi blokkhatárt, hiszen ezúttal a poszt-Szolidaritás táborának egyik pártja egy pártállami múlttal rendelkező formációval kezdett közös kormányzásba.⁵⁸³ A PO–PSL-koalíció létrejöttében az a tény is szerepet játszott, hogy a PSL a 2000-es évekre – a korábbi agrárpopulista profil helyett – már egy pragmatikus, modern centrista agrárpárt képét mutatta, ráadásul a parlamenti erőviszonyok alapján ez volt az egyetlen lehetséges életképes koalíció.⁵⁸⁴ Másrészről pedig – amint arra fentebb már utaltam – maga a PO is változott a korábbi arculatához képest: a gazdaságpolitikájában eleinte hangsúlyos

⁵⁷⁹ JASIEWICZ–JASIEWICZ–BETKIEWICZ, 2007: 1068.

⁵⁸⁰ Erről lásd pl. LAGZI, 2007: 97–99.

⁵⁸¹ Ugyanakkor az SLD – ezúttal a LiD választási koalíció tagjaként indulva – igyekezett önmagát a Harmadik Köztársaság és a liberális-szekuláris állam védelmezőjeként feltüntetni, bízva abban, hogy a választásokat követően koalícióra léphet a PO-val (RAE, 2008: 84–85.).

⁵⁸² GWIAZDA, 2008: 763. A két párt egyébként a 2006-os helyi-regionális választások során már számos helyen együttműködött (MILLARD, 2010: 152.)

⁵⁸³ MILLARD, 2010: 158.

⁵⁸⁴ MARKOWSKI, 2008: 1061. A pártra nem égett rá olyan mértékben a kommunista múlt bélyege, hogy a Szolidaritás-gyökerű jobboldal részére – hasonlóan az SDL-hez – eleve elfogadhatatlan szövetséges legyen, ami részben megmagyarázza a PO és a PSL koalícióját (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 98–99.).

liberális alapállást⁵⁸⁵ jelentősen finomította 2007-re, így már nem volt olyan éles az ellentét a PSL intervencionista profiljával.⁵⁸⁶ A harmadik megemlíthető szempont a két párt eltérő szavazóbázisa volt: míg a PO alapvetően a városokban számított erősnek, addig a PSL a vidéki szavazók körében rendelkezett relatíve nagyobb támogatottsággal – vagyis a leendő koalíciós partnerek eleve különböző karakterű választókért versengtek.⁵⁸⁷

Amint a 2.3. pontban láttuk, a 2011-es választások hozták el az első *non-alternation* jellegű kormányváltást azáltal, hogy ismét egy PO–PSL-koalíció alakult. Emellett a második *Tusk*-kabinet volt az első olyan kormány Lengyelországban, amely pontosan egy korábbi összetételt ismétel. A kormányalakítás körülményeiről elmondható, hogy az automatizmus minden korábbinál erősebb volt. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy sem a parlamenti pártok körében, sem pedig azok relatív erejében nem következett be gyökeres változás (egyedül az RP megjelenése volt jelentősebb fejlemény); másrészt pedig a PO és a PSL korábbi közös kormányzása is viszonylag zökkenőmentes volt, így lényegében nem volt alternatívája a koalíció fennmaradásának.⁵⁸⁸

Összességében tehát elmondható, hogy bár az elmúlt 25 évet tekintve az aggregált adatok alapján a lengyel pártrendszer nagyrészt nyitottnak minősült, a pártok interakciója – dacára a kormányzati formulák terén uralkodó innovációnak – soha nem volt esetleges: a vizsgált időszak első felében a rezsim-törésvonal által meghatározott blokkhovatartozás, ezt követően pedig a PO/PiS szembenállás strukturálta a pártrendszert. Az első szűk másfél évtizedet egy olyan blokkrendszer jellemezte, amely némileg hasonlít a Szlovákiánál látottakhoz – míg azonban Szlovákiában a *Mečiar*/anti-*Mečiar* logika határozta meg a pártok együttműködési hajlandóságát, addig Lengyelországban a rezsim-törésvonal, azaz a múlthoz való viszony bírt olyan kényszerítő erővel, amely esetenként jelentősen eltérő ideológiájú, különböző programokkal rendelkező pártokat ösztönzött közös kormányzásra, ami mintegy eleve kizárta a koherens, minimális szélességű koalíciók létrejöttét.⁵⁸⁹ (Amint láttuk, Szlovákiában is hasonló volt a helyzet, ugyanis a pártok együttműködési hajlandóságát strukturáló tényező ott is olyan erősnek bizonyult, hogy több esetben egymástól nagyon különböző pártokat „rántott össze” egy koalícióba.) Rámutatva a törésvonalból adódó kiszámítható együttműködésre, Millard az 1991–2006-

⁵⁸⁵ Erről lásd pl. SZCZERBIAK, 2002b: 54–55. A PO a 2001-es választások során többek között a munkaerőpiac rugalmasabbá tételével, valamint egykulcsos 15%-os személyi jövedelemadóval kampányolt. „A kampány során úgy tűnt, hogy a PO inkább liberális, mint konzervatív párt” – mutat rá a szerző.

⁵⁸⁶ STANLEY, 2013: 188–189.

⁵⁸⁷ SZCZERBIAK, 2008: 433.

⁵⁸⁸ SZCZERBIAK, 2012: 12.

⁵⁸⁹ ZUBEK, 2009: 141–142.

os időszakot egyenesen zártként írja le a kormányalakítás szempontjából – megjegyezve ugyanakkor, hogy az időszak valamennyi koalíciója ingatag alapokon állt a folyamatos konfliktusok miatt.⁵⁹⁰

A koalíciókötést meghatározó rezsim-törésvonal tehát három lépésben halványult el. Az első mozzanat az volt, amikor 2001-es kormányalakítás során az SLD–PLS páros mellé az alapvetően nem pártállami gyökerű UP is csatlakozott. A 2005–2006-os fejlemények – a PiS és a PO szembefordulása, majd a PiS–LPR–SRP-szövetség (vagyis hogy a PiS nem a poszt-Szolidaritás táboron belülről választott koalíciós partnert magának) tovább gyengítették a kormányalakítás tradicionális szabályait. Végezetül a rezsim-törésvonalat mintegy megszüntető harmadik mozzanat pedig a 2007-es PO–PSL koalíció volt. Bár egyes koalíciók – az 1993-as SLD–PSL és a 2006-os PiS–SRP–LPR – bizonyos szempontból váratlannak tűntek,⁵⁹¹ az uralkodó törésvonalak alapján ezekben is kimutatható volt egy endogén logika, azaz „megmagyarázhatóak” voltak. A 3.3. pontban azt is láttuk, hogy a kormányzás lehetősége a parlamentbe bejutott pártok túlnyomó többsége előtt nyitva állt (és ezzel párhuzamosan nem létezett a kormányalakításból manifeszt módon kizárt párt), mindez nem párosult egy koalíciókötési promiszkuitással. Némi leegyszerűsítéssel tehát „mindenki kormányozhatott, de nem bárkivel”. Állandósult koalíciós formulákról ugyanakkor egyelőre csak korlátozottan beszélhetünk, hiszen a két teljes cikluson át működő PO–PSL-kormány mellett megjósolhatatlan, hogy milyen más kormányzati alternatívák jöhetnek szóba a jelenlegi pártrendszerben. (Az is megítélés kérdése, hogy a PO–PSL-koalíció minősíthető-e már a mairi értelemben vett *familiar governing formulae*-nak.)

A fenti kép alapján úgy vélem, hogy jelenleg Lengyelország esetében is még több ciklusra és ezzel együtt időre van szükség annak megítéléséhez, hogy a pártrendszer 2005-től kezdődő átalakulása mennyiben minősül tartósnak, és mennyiben vezet el egy zártabb struktúrájú, vagyis kiszámíthatóbb versenyhez. A kiszámíthatóságot nagyban növeli, hogy 2005-től kezdve rendre a PiS és a PO végzett az első vagy a második helyen a választások során (és ez végül 2015-ben sem történt másként). A verseny további „tisztulásaként” értékelhető, hogy a 2001-es – négy új parlamenti pártot eredményező – választások óta mindössze egyetlen új pártnak (RP, 2011) sikerült – amint 2015. októberben kiderült, pusztán egy ciklusra szóló – képviselmet szerezni a törvényhozásban. Mindez egyben azt is

⁵⁹⁰ MILLARD, 2009: 793–794.

⁵⁹¹ Az SLD–PSL-koalíciónál a pártok nagy szakpolitikai távolsága, a PiS–SRP–LPR-kormányánál pedig a két kisebbik, szélsőségesen populisták, nem Szolidaritás-gyökerű koalíciós partner bevonása minősült szokatlannak. Utóbbiról lásd: KUCHARCZYK–FAMONA, 2007: 88–90.

jelenti, hogy a négy meghatározó párt mindegyike immár legalább négy folyamatos parlamenti ciklussal rendelkezik. Ez a fajta állandóság a releváns pártok viszonylag alacsony számával párosulva elméletben áttekinthetőbbé teszi a versenyt, hiszen a kevesebb párt eleve kevesebb interakciót (kombinációt) tesz lehetővé.⁵⁹² A pártok közötti versenyt jól strukturáló törésvonal, valamint a pártkínálat viszonylagos állandósága egyértelműen a pártrendszer záródásának irányába mutat. Sőt, amennyiben Mair nyomán feltesszük a kérdést, hogy „miről szól” a pártok versenye, úgy erre 2005–2007 óta egy jól körülhatárolt válasz adható: az egyik alternatíva egy mérsékeltebb, liberális-konzervatív, uniópárti út; a vele szemben álló alternatíva pedig egy radikálisabb, populista (esetenként nacionalista), euroszeptikus politika.⁵⁹³ A PiS/PO vetélkedés tartósságát elősegítheti az a tény, hogy – amint arra Rae a 2007-es választásokról szóló írásában rámutat – a két párt szembenállásnak mélyebb társadalmi gyökerei vannak, mint a korábbi posztkommunista/poszt-Szolidaritás törésvonalnak.⁵⁹⁴

Ugyanakkor – amint Markowski a 2011-es választásokat elemző munkájában hangsúlyozta – egyelőre túl korai lenne a lengyel pártrendszer „befagyásáról” beszélni, ugyanis az elmúlt bő egy évtized konszolidációs és záródási tendenciája mögött kimutathatóak olyan jelenségek, amelyek arra engednek következtetni, hogy előbbi folyamatok ingatag alapokon állnak.⁵⁹⁵ A 2015. májusi elnökválasztás maximálisan visszaigazolta Markowski megfigyeléseit, ugyanis a PiS és a PO jelöltje mögött harmadik helyen – meglehetősen magas szavazataránnyal, 20,8%-kal – egy elitellenes, a fennálló politikai rendszert átfogóan bíráló, komolyabb politikai előélet nélküli jelölt, *Kukiz* végzett. A teljességgel inkoherens ideológiai profillal rendelkező, a protestszavazókra építő mozgalom röviddel az elnökválasztás után párttá alakult.⁵⁹⁶ A képet azonban árnyalja, hogy egy kisebb tétellel bíró elnökválasztás kimeneteléből nyilvánvalóan csak korlátozott következtetések voltak levonhatóak a soron későbbi parlamenti választásokra; másrészt pedig *Kukiz* mozgalma (K'15) lényegében a megalakulása óta folyamatosan veszített népszerűségéből.

⁵⁹² Vö. MILLARD, 2009: 784.

⁵⁹³ Más értelmezésben: „A PO és a PiS közötti különbséget gyakran jellemzik azzal, hogy az egyik a 21. században, a másik a 19. században keresi és találja meg a maga értékeit” (HAMBERGER, 2011: 9.).

⁵⁹⁴ RAE, 2008: 85.

⁵⁹⁵ SZCZERBIAK, 2013: 494–496. A szerző egyrészt a közép-kelet-európai összevetésben is igen alacsony választási részvételi arányokat, valamint a pártok és a támogatóik közötti gyenge kötődést (azaz a pártidentifikáció alacsony fokát) emeli ki. Másrészt további destabilizáló tényezők lehetnek az újonnan megjelenő pártok, illetve az is kérdéses, hogy a két nagy párt – különösen a PO – belső koherenciája, ideológiai összetartó ereje mennyiben bizonyul majd tartósnak a jövőben. A 2011-es választások előtt hasonlóan érvelt Millard, mintegy megkérdőjelezve a pártrendszer rendszer jellegét (MILLARD, 2009).

⁵⁹⁶ *Kukiz* politikájának értékelésére lásd: SZCZERBIAK, 2015a

A 2015. októberi parlamenti választások előtt a pártok interakcióit tekintve három olyan bizonytalan pont is kitapintható volt, amelyek a verseny átláthatóságát némileg csökkentette.⁵⁹⁷ Egyrészt kérdéses volt a – végül a parlamentbe be sem jutó – SLD együttműködési hajlandósága; a baloldali párt eddig sem a PO, sem a PiS részéről nem merült fel mint lehetséges koalíciós partner. Egy PiS–SLD-koalíció – elsősorban a PiS erős antikommunista profilja miatt – lényegében kizártnak tűnt, ugyanakkor a pragmatikusabb, kevésbé ideologikus PO és az SLD együttműködése már inkább elképzelhetőbb lett volna.⁵⁹⁸ Másrészt kérdéses volt, hogy a PSL klasszikus centrista pártként koalícióképes lett volna-e a PiS irányába is, ha a későbbiekben a választások kimenetele úgy alakult volna, hogy a többségi kormány megalakulása csak ilyen formában lett volna megvalósítható. A harmadik bizonytalan pont az előbbi négy párton kívüli további – végül parlamenti képviselhető – formációk (K'15, Nowoczesna) esetleges kormányzati szerepvállalása volt. (Ez a kérdés a PiS abszolút többsége miatt végül irrelevánssá vált.)

Ami a választások előtti kormányalakítási esélyeket illeti, az világos volt, hogy a PiS – a PO-val szemben – nem rendelkezett (és most sem rendelkezik) egy „bevett” koalíciós partnerrel; a bejutásra esélyes pártok között sem volt olyan, amelyikkel kézenfekvőnek tűnt volna a közös kormányzás lehetősége.⁵⁹⁹ A PO helyzete annyiban előnyösebbnek tűnt, hogy a kis pártok közül nemcsak a korábbi koalíciós partnere, a PSL támogatására számíthatott volna, hanem – bejutása esetén – az SLD, valamint a közelmúltban alakult liberális Nowoczesna is szóba jöhetett volna szövetségesként.⁶⁰⁰ Mindez a választásokat megelőzően azt jelentette, hogy a PiS esetleges győzelme esetén sem biztos, hogy (többségi) kormányt alakíthatott volna. Végül azonban a párt abszolút többséghez jutott a Szejmben, így nem volt akadálya az egypárti – de 2005-tel szemben ezúttal többségi! – kormány megalakításának. Tekintve, hogy a PiS nem szorult rá semmilyen koalícióra, az új kabinet nem járt innovációval.

⁵⁹⁷ A 2015. októberi választások és a kormányalakítás értékelésére lásd a 10.1. pontot.

⁵⁹⁸ A két párt önkormányzati szinten már koalícióra lépett egymással SŁOWIKOWSKA–LOWE, 2013; SOWA, 2014

⁵⁹⁹ Szczerbiak választás előtti esélylatolgatásai alapján egyébként leginkább Kukiz partja és a KORWiN jöhetett volna egyáltalán szóba koalíciós partnerként (SZCZERBIAK, 2015b).

⁶⁰⁰ SZCZERBIAK, 2015b; SZCZERBIAK, 2015c

6. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA I.:

A PÁRTRENDSZEREK KONCENTRÁCIÓJA

A disszertáció soron következő három fejezetében azt vizsgálom, hogy milyen környezetben zajlott a pártok versenye a visegrádi államokban. Közelebbről az érdekel, hogy a pártrendszerek bizonyos alapvető jellemzői – a koncentráció (fragmentáció), a pártok állandósága, valamint a választói illékonyság – milyen összefüggésben vannak a verseny struktúrájával. Kiindulópontként az a megállapítás szolgál, hogy ugyan Mair modellje a pártok interakcióira, közelebbről a verseny kiszámíthatóságára fókuszál, azonban a pártok értelemszerűen egy bizonyos jellemzőkkel bíró pártrendszer keretében működnek – és a *pártrendszer* kifejezést ehelyütt abban a kevésbé szigorú értelemben használom, amelyre az 1.3.3 alpontban már utaltam. Amennyiben közelebbről megvizsgáljuk ezeket a pártok közti versenynek keretet adó pártrendszereket, kirajzolódik, hogy ezek a pártrendszerek azon túl is különböznek egymástól, hogy inkább zárt vagy inkább nyitott mintázatú versennyel jellemezhetőek. Így pl. eltérhet a koncentrációjuk (ellentétes kifejezéssel: fragmentációjuk); különbözhetnek abban, hogy parlamenti pártok köre milyen szintű állandóságot mutat az évtizedek során; valamint divergálhatnak a tekintetben is, hogy az egyes pártok – szavazat- vagy mandátumarányban – mért ereje mennyiben mutat állandóságot (választói illékonyság).⁶⁰¹ Látható, hogy ezek a szempontok nem a pártok kapcsolatrendszerére fókuszálnak, azonban a vizsgálatokba történő bevonásuk révén egyrészt teljesebb képet kaphatunk a visegrádi pártrendszerek elmúlt negyedszázadáról, másrészt pedig Mair modelljét is újabb adalékokkal gazdagíthatjuk. Emellett az előbbi három kérdéskörnek azért is van különös jelentősége, mert Mair maga is érintette ezeket a verseny struktúrájával foglalkozó munkáiban.

Rátérve a pártrendszerek koncentrációjának jelentőségére, itt érdemes abból kiindulni, hogy Mair a tisztán zárt struktúrájú versenyt alapvetően az angolszász típusú kétpártrendszerhez társította. Az, hogy kétpártrendszer esetén zárt struktúrájú verseny alakul ki, logikusnak tűnik, ugyanis egyrészt – ami az első indikátort illeti – „biztosítva van” a teljes kormányváltás, másrészt koalíciós kormányok hiányában a szóba jöhető

⁶⁰¹ Természetesen az említett tényezőkön kívül további faktorok is relevanciával bírhatnak (ilyen lehet pl. a pártrendszer polarizáltságának bevonása az elemzésbe), azonban a disszertáció terjedelmi korlátaira tekintettel szelektálnom kellett az egyes vizsgálati szempontok között.

kormányzati formulák is teljességgel behatároltak, azaz az innováció szinte teljes egészében kizárt. Harmadrészt pedig – nem kis mértékben az egyéni választókerületekre épülő, relatív többségi választási rendszer következtében – új pártok csak marginális súllyal lehetnek jelen a parlamentben, de kormányra így sem kerülhetnek. Az Egyesült Királyság és az 1990-es évek előtti Új-Zéland mellett Mair harmadik példája Írország volt, ami ugyan nem kétpártrendszer, de a három nagy párt mellett további formációk egészen az 1980-as évek végéig csak elvétve jutottak mandátumhoz.⁶⁰²

A (parlamentari) pártok számának jelentőségét Sartori is kiemelte, rámutatva, hogy nagyobb számú párt esetén maga a pártrendszer is komplexebb és bonyolultabb.⁶⁰³ Ezzel szemben a kevesebb (parlamentari) párt egyrészt eleve kevesebb variációt tesz lehetővé,⁶⁰⁴ másrészt pedig annak is kisebb az esélye, hogy egy új, korábban még nem kormányzó párt is kormányra kerüljön.⁶⁰⁵ Így pl. Ausztriában 1959 és 1986 között folyamatosan ugyanaz a három párt – SPÖ, ÖVP, FPÖ – jutott be a Nationalratba. A közel három évtized alatt az elvileg szóba jöhető hat variációból (ami az FPÖ tartósan alacsony támogatottsága miatt a valóságban csak öt volt) egyre több valósult meg: előbb SPÖ–ÖVP-koalíció, majd az ÖVP, illetve SPÖ egypárti kormányok, végül az SPÖ–FPÖ-koalíció. (Az ötödik változat, az ÖVP–FPÖ-koalíció csak 1999-ben jött létre, de ekkor már a zöldek is tagjai voltak a parlamentnek.⁶⁰⁶) Amennyiben tehát hosszú időn keresztül ugyanazon kevés számú pártok kerülnek be a parlamentbe, akkor egy idő után – amely az osztrák példa alapján akár több évtized is lehet – „elfogynak” a szóba jöhető új kormányzati alternatívák. (Ehhez természetesen nemcsak arra van szükség, hogy kevés párt legyen a parlamentben, hanem arra is, hogy ezek a pártok folyamatosan *ugyanazok* legyenek – a pártok állandóságának kérdéséről lásd a következő fejezetet.)

Ami a nyitott struktúrájú versenyt illeti, Mair itt két olyan országot – Dániát és Hollandiát – említett mintaadó példaként, amelyek pártrendszerei a legfragmentáltabbak közé tartoztak Európában.⁶⁰⁷ A sokpárti parlamentek esetén a várakozások éppen fordítottak

⁶⁰² Mair további példái (pl. Japán 1955 és 1993 között, Mexikó, Szingapúr) nem kétpártrendszerek, hanem olyan predomináns pártrendszerek, ahol a kormányzó párt hegemon helyzete miatt évtizedeken át eleve nem is került sor kormányváltásra.

⁶⁰³ SARTORI, [1976] 2005: 106.

⁶⁰⁴ Így pl. – amennyiben feltételezzük, hogy legalább egy párt ellenzékben marad – egy kétpárti parlamentnél elvileg 2, három pártinál 6, négy pártinál 14, öt pártinál 30, n pártinál pedig $2^n - 2$ darabkülönböző összetételű kormány jöhet szóba (vö. LAVER, 1989: 307–308.).

⁶⁰⁵ Sőt, Bartolini és Mair vizsgálatai alapján a pártok száma a választói illékonyssággal is erős korrelációt mutat: minél több pártból választhatnak a választók, annál nagyobb a hajlam a szavazatingadozásra (BAROLINI–MAIR, [1990] 2007: 127–138.).

⁶⁰⁶ Erről részletesebben lásd: MÜLLER–FALLEND, 2004

⁶⁰⁷ Az 1950-es évektől kezdve a dán parlament tipikusan 6–10, a holland pedig ennél is több pártból állt, bár a parlamenti pártok kb. fele csak néhány mandátummal rendelkezik. (A fragmentált pártrendszer

lehetnek: több párt eleve több koalíciós alternatívát tesz lehetővé, ezáltal gyakoribbá válhatnak a részleges kormányváltások és nagyobb az esély az új pártok kormányra kerülésére is. Vagyis az előbbi példák alapján felállítható az a hipotézis, hogy egyrészt a pártok száma és/vagy a pártrendszer koncentrációja, másrészt pedig a pártverseny struktúrája között összefüggés van, ugyanis amennyiben minél kevesebb párt rendelkezik a szavazatok/mandátumok minél nagyobb hányadával, nagyobb annak az esélye, hogy – a brit típusú kétpártrendszer mintáján – a kormányváltások teljesek legyenek,⁶⁰⁸ valamint hogy kevés számú kormányzati alternatíva (koalíciós variáció) alakuljon ki. A verseny zártsága és a pártrendszer fragmentációja közti összefüggés vizsgálata természetesen nem előzmények nélküli (a kelet-közép-európai államok vonatkozásában sem): a kapcsolódó kutatások mindegyike az előbbi összefüggést igyekszik igazolni.⁶⁰⁹

A fejezetben először röviden áttekintem a pártok számának összesítésével kapcsolatos problémákat, valamint a pártrendszer koncentrációját mérő indikátorokat. Ezt követően azt járom körül, hogy számításaim alapján hogyan alakult a négy pártrendszer koncentrációja, arra is utalva, hogy az értékek hullámozása mögött milyen folyamatok álltak. Amint látni fogjuk, a négy állam igen eltérő utat járt be mind a pártok számát, mind a pártrendszer fragmentációját tekintve. A harmadik pontban Gemma Loomesnak a verseny struktúrájának változását és a pártrendszerek koncentrációját összefüggésbe hozó modelljét adaptálom a visegrádi országokra, felhasználva a 4.4 pontban bemutatott PSI-indexet. Ezzel együtt azt is megvizsgálom, hogy a pártrendszer koncentrációja az egyes államokban mennyiben járt együtt egy domináns párt kiemelkedésével. Végezetül az előbbi fejtegetések szemléletesebb interpretációja, valamint a könnyebb összehasonlíthatóság érdekében a négy pártrendszer koncentrációjának egy olyan grafikus ábrázolására is kísérletet teszek, amely a koncentráció mellett a mindenkor legnagyobb párt dominanciájának mértékét is megjeleníti.

6.1. A pártok száma: tipológiák és indikátorok

A különböző pártrendszerek leírása és összehasonlítása során a legtriviálisabb vizsgálati szempont maguknak a pártoknak a száma. Az egyik legkorábbi és egyben legismertebb

mindkét állam esetében nagyrészt a rendkívül arányos és alacsony bejutási küszöböt intézményesítő választási rendszerre vezethető vissza [részletesebben lásd: ELKLIT, 2005; ANDEWEG, 2005]].

⁶⁰⁸ Németország példája viszont azt mutatja, hogy egy kevésbé fragmentált pártrendszerben is lehetnek gyakoriak a részleges kormányváltások.

⁶⁰⁹ Lásd pl. TOOLE, 2000; LOOMES, 2012; CASAL BÉRTÓ, 2012; ENYEDI–CASAL BÉRTÓ, 2015

felosztás Duverger nevéhez fűződik, aki a pártok számának egyszerű összesítése nyomán tett különbséget két- és sokpártrendszerek között.⁶¹⁰ A témakörben íródott későbbi munkák már a pártok egymáshoz viszonyított erejét is figyelembe vették a tipológia megalkotása során. Így pl. Blondel négy típusról ír: a kétpártrendszerek mellett – felbontva a Duverger-féle többpártrendszer kategóriát – elhatárolta egymástól a két és fél pártrendszereket, valamint a domináns párttal rendelkező és az e nélküli sokpártrendszereket.⁶¹¹ Az előbbiekhöz hasonlóan Rokkan is a pártok relatív ereje alapján kategorizálta a pártrendszereket, megkülönböztetve a brit-német mintájú versenyt (ahol két nagy párt áll egymással szemben, viszont egy kisebb harmadik párt hátráltatja az előbbieket az abszolút többség megszerzésében),⁶¹² a skandináv típusú rendszert (amelyben egy nagy baloldali párt áll szemben három-négy kisebb párttal), valamint azokat a többpártrendszereket, amelyekben a pártok viszonylag kiegyenlített támogatottsággal rendelkeznek, és így mindegyik erő messze van attól, hogy egyedül többséget szerezzen (mint pl. Hollandia).⁶¹³ Ware tipizálása részben egybevág Blondel és Rokkan megközelítési módjával, azonban a szerző egy további sémát is nevesített munkájában, mégpedig a „két nagy és több kisebb párt” helyzetet, ahol a két nagy párt egyértelműen kiemelkedik ellenfelei közül, megszerezve a mandátumok több mint 65%-át, de az abszolút többségre nincs reális esélyük.⁶¹⁴ (Amint látni fogjuk, pontosan ez a kategória, amivel több visegrádi pártrendszer is leírható bizonyos időszakokban.)

A fenti kategorizálások olyan elméleti modelleket jelentenek, amelyekbe többé-kevésbé valamennyi pártrendszer besorolható, azonban a besorolás esetenként tág teret hagy az értelmezésnek (pl. melyik párt minősül kisebbnek vagy nagyobbknak), továbbá előfordulhat, hogy működésüket tekintve nagyon különböző pártrendszerek kerülnek ugyanazon kategóriába.⁶¹⁵ Emellett a kategorizálás révén nehezebb megragadni az egyes pártrendszerekben végbemenő fejlődési folyamatokat. Éppen ezért bizonyos szempontból használhatóbbak azok a matematikai formulák, amelyek úgy adnak képet a pártok közötti

⁶¹⁰ DUVERGER, [1954] 1969: 206–255.

⁶¹¹ BLONDEL, 1968: 183–186. A szerző a tanulmánya későbbi részében a második kategórián belül megkülönbözteti azokat a pártrendszereket, amelyekben a „fél” párt a centrumhoz, illetve a baloldalhoz tartozik; a harmadik kategórián belül pedig a jobb-, illetve baloldali pártok által dominált pártrendszerek között tesz különbséget (189.). A kategorizálás közép-kelet-európai adaptációjára lásd: KRUPAVIČIUS, 2004: 36–39.

⁶¹² Vö. WOLINETZ, 2006a: 54.

⁶¹³ ROKKAN, 1968: 193–196.

⁶¹⁴ WARE, 1996: 163–168.

⁶¹⁵ Így pl. – amint Wolinetz rámutat – a Blondel-féle domináns párttal rendelkező többpártrendszerek kategóriájába a nagy szociáldemokrata párt révén a norvég és a svéd pártrendszer ugyanúgy beletartozott, mint az erős kereszténydemokrata párttal rendelkező 1993 előtti olasz pártrendszer, holott a skandináv és az olasz felállás jelentősen különbözött egymástól (mindenekelőtt a polarizáltság fokát tekintve) (WOLINETZ, 2006a: 56.). A numerikus osztályozás egy korai kritikájára lásd: SMITH, 1966.

erőviszony-megoszlásról, hogy nem szükséges az adott pártrendszert a kialakított kategóriák valamelyikébe besorolni – ehelyett objektív módon egy folyamatos skálára vetítik ki a pártok számát és a pártok erősségét, könnyebbé téve az egyes pártrendszerek összehasonlítását és a változások detektálását.⁶¹⁶

Az egyik legismertebb ilyen mutató a Rae-féle frakcionalizáltsági index, amely azt mutatja meg, hogy a szavazatok/mandátumok inkább egyenlően oszlanak el a pártok között vagy azok nagyobb része egy vagy több pártnál koncentrálódik.⁶¹⁷ Az index képlete:

$$F = \sum_{i=1}^n p_i^2$$

ahol p az i -edik párt szavazat- vagy mandátumaránya.

A frakcionalizáltsági indexnél jóval elterjedtebb – és könnyebben interpretálható – egy másik fogalom, a pártok effektív száma (más kifejezéssel: effektív pártok száma),⁶¹⁸ amely a politikatudomány talán legismertebb indikátora a pártrendszerek vizsgálatát érintően.⁶¹⁹ A más néven Laakso-Taagepera-indexnek nevezett mutató lényege az, hogy nem pusztán a pártok számát veszi figyelembe, hanem a pártok relatív méretét is.⁶²⁰ Az index számítási módja Rae frakcionalizáltsági indexén alapul, annak a reciprokja:

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2}$$

ahol p az i -edik párt szavazat- vagy mandátumaránya. A számításokat tehát két módon is elvégezhetjük: egyrészt mérhetjük a *választásokon induló* pártok effektív számát⁶²¹ (a kapott szavazatarányokra tekintettel), másrészt pedig – és ekkor nyilvánvalóan

⁶¹⁶ Ezek egy részének magyar nyelvű áttekintésére lásd: KOZMA, 2007: 35–47.

⁶¹⁷ RAE, 1968: 414. Az index értéke – amely 0 és 1 között változhat – úgy értelmezhető, mint annak az esélye, hogy a két véletlenszerűen kiválasztott szavazó ugyanazon pártra adta le a szavazatát.

⁶¹⁸ A szerzők a lentebb hivatkozott írásukban az előbbi kifejezést (*effective number of parties*) használják, így magam is ennél maradok a továbbiakban.

⁶¹⁹ LAAKSO–TAAGEPERA, 1979

⁶²⁰ Maga a szám azt mutatja meg, hogy – hipotetikusán – hány *azonos* erősségű párt eredményezne ugyanolyan mértékű fragmentációt, mint amelyet az aktuális pártok eredményeznek (LAAKSO–TAAGEPERA, 1979: 4.). Amennyiben valamennyi párt pontosan egyforma erősségű, úgy a pártok effektív száma megegyezik a pártok tényleges számával.

⁶²¹ Erre a továbbiakra úgy hivatkozok, mint választási pártok effektív száma. (A választási párt kifejezés alatt így természetesen nem a Panebianco által körülírt választási párt [*electoral professional party*] értelemben használom [PANEBIANCO, 1988: 262–267.]).

alacsonyabb számokat kapunk – a *parlament*i pártok effektív száma is kiszámolható (a mandátumarányok alapján).⁶²²

Az indikátor előnyeként említhető, hogy értéke objektív módon, előzetes mérlegelésen alapuló szabályok lefektetése nélkül kiszámítható, könnyen interpretálható, és így nemcsak egy pártrendszer fejlődési útjáról ad plasztikus képet, hanem az egyes államok pártrendszereit könnyen összehasonlíthatóvá teszi. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az index alkalmazása és értelmezése ne vetne fel bizonyos problémákat. Amint egy későbbi írásában Taagepera rámutat, a fenti indexhez hasonló mérőszámok kalkulálása minden esetben információvesztéssel jár.⁶²³ Témám szempontjából az indikátor legfőbb hátránya az, hogy a pártrendszer nagyfokú koncentrációja esetén (tehát amikor a pártok effektív száma alacsony) nem képes annak kimutatására, hogy a koncentrációért két nagy párt felel, vagy pedig egy nagy és több kisebb párt jelenléte mellett alacsony az indikátor értéke – ezáltal pedig rejtve marad a verseny egyik fontos aspektusa.⁶²⁴ Az index ezen fogyatékoságát korrigálandó több próbálkozás született az eredeti képlet módosításra; ezek a megoldások megegyeznek abban, hogy valamilyen módon a legnagyobb párt szavazat-/mandátumarányát is igyekeztek a számítások során figyelembe venni.⁶²⁵

Tekintve, hogy disszertációm fő témáját nem a pártok számának mérhetőségével kapcsolatos problémák képezik, a különböző számítási módok egyenként történő értékelésétől és tesztelésétől eltekintek, ehelyett csupán a Laakso–Taagepera-index egyik módosított változatát, a közelmúltban kimunkált Golosov-indexet vonom be az elemzésbe, amelynek képlete a következő:

$$NG = \sum_1^x \frac{1}{1 + (p_1^2/p_i) - p_i}$$

⁶²² Az index alkalmazhatósága azonban nem merül ki ennyiben; a szavazat- és mandátumarányokon kívül pl. az egyes pártok törvényhozási folyamatban, valamint a kormányzatban betöltött szerepe is mérhető a fenti módszerrel (BLAU, 2008).

⁶²³ TAAGEPERA, 1999: 502.

⁶²⁴ Így pl. a 45%–45%–5%–5%-os szavazat- (vagy mandátum-) megoszlásnál a pártok effektív száma ugyanúgy 2,4, ahogyan a 61%–13%–13%–13%-os felállásnál, holott a két pártrendszer meglehetősen eltérő képet mutat az erőviszonyokat illetően (vö. DUNLEAVY–BOUCEK, 2003: 301–302.) . Egy további általános kritika a Laakso–Taagepera-indexszel szemben, hogy a képlet – matematikai sajátosságaiból fakadóan – túlértékeli a nagyobb pártok szerepét, és ezzel párhuzamosan a kisebb pártok szavazat- vagy mandátumarányával szemben érzéketlenebb. Az indikátor inherens tulajdonságainak vizsgálatára és kritikájára lásd a következő két lábjegyzetben említett forrásokat.

⁶²⁵ A módosítások között akad olyan, amelyik a legnagyobb párt szavazat-/mandátumarányát elkülönítve építette be a képletbe (MOLINAR, 1991; DUNLEAVY–BOUCEK, 2003); egy másik eljárás pedig egy kiegészítő indikátor alkalmazását javasolta, amennyiben a legnagyobb párt szavazat-/mandátumaránya meghaladja az 50%-ot (TAAGEPERA, 1999).

ahol p az i -edik párt szavazat-/mandátumaránya, míg p_1 a *legnagyobb* párt szavazat-/mandátumarányát jelenti.⁶²⁶ Ez az indikátor immár arra is érzékeny, hogy a legnagyobb párt a szavazatok/mandátumok mekkora hányadát birtokolja, azaz mekkora az előnye a második legerősebb párttal szemben. Amint látni fogjuk, minél erősebb a legnagyobb párt *az ellenfeleihez képest*, a Golosov-index annál jobban el fog távolodni a Laakso-Taagepera-indextől; ezzel szemben, ha a mindenkori legnagyobb párt csak kis mértékben emelkedik ki riválisai közül, úgy a két indikátor egymáshoz közeli értéket fog felvenni.⁶²⁷

A pártrendszerek koncentrációs értékeinek vizsgálata előtt fontosnak tartom kiemelni, hogy a pártok különböző módon (parlamenti / választási) számított effektív száma között akár jelentős különbségek is lehetnek. Az eltérés egyrészt a mandátumkiosztás arányosságára – pontosabban aránytalanságára – vezethető vissza. Szemben a másik három állam arányos-listás választási rendszerével,⁶²⁸ a hazai – erős többségi elemeket tartalmazó – vegyes választási rendszer inherens jellemzője, hogy a választásokon győztes párt esetenként a listás szavazatarányát jóval meghaladó mandátumarányra tesz szert a parlamentben.⁶²⁹ Magyarország esetén a választási pártok effektív számát a listás szavazatok alapján számítottam ki, viszont a mandátumok közel fele (2014 óta pedig több mint fele) egyéni választókerületekben nyerhető el, így amennyiben egy (esetleg több) párt nagy arányban nyeri meg az egyéni választókerületeket, úgy bizonyosan megvalósul az előbb említett parlamenti felülreprezentáció.⁶³⁰

A másik tényező, amely meghatározza a két indikátor egymáshoz való arányát, az az ún. „elveszett” szavazatok aránya, értve ez alatt – követve Anckar definícióját – azon voksok hányadát, amelyek az adott választásokon a parlamentbe be nem jutó pártokra adtak.⁶³¹ Amennyiben a szavazatok jelentősebb hányada (15–20%-a) ilyen módon elveszik, a pártoknak a szavazatok, illetve a mandátumok alapján számított effektív száma már

⁶²⁶ GOLOSOV, 2010

⁶²⁷ Fontos megjegyezni, hogy a későbbi ábrákon nem a parlamenti pártok effektív száma és a Golosov-index közötti abszolút távolság számít, hanem az, hogy a parlamenti pártok effektív száma és az X tengelyt összekötő merőleges szakaszon hol helyezkedik el a Golosov-index. Számszakilag fogalmazva: nem a parlamenti pártok effektív számához, illetve és a Golosov-indexhez tartozó értékek különbsége, hanem a *hányadosa* az, amelyik megmutatja, hogy az adott pártrendszerre mennyiben jellemző az egypárti dominancia.

⁶²⁸ Ezek áttekintésére lásd: BIRCH, 2003: 28–42.; BENOIT-HAYDEN, 2004

⁶²⁹ A vegyes választási rendszerek ezen tulajdonságának tárgyalására és a magyar adatokra lásd: ŠEDO, 2007.

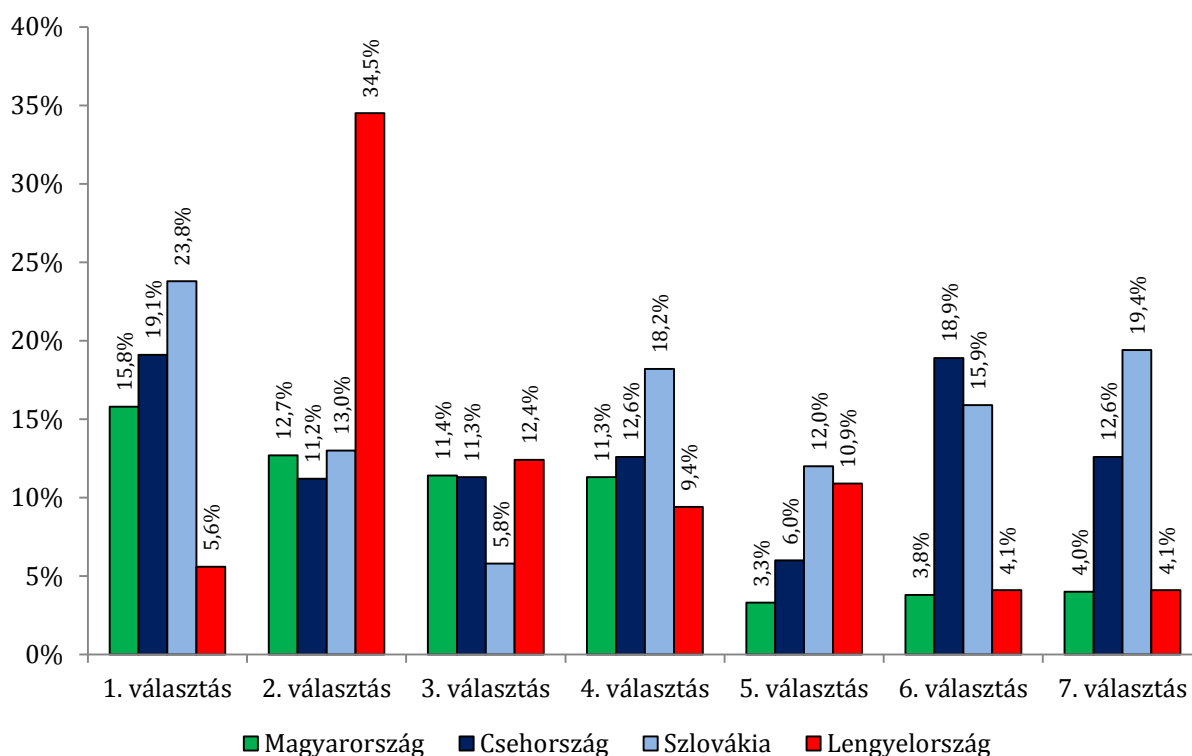
⁶³⁰ Így pl. az MDF 1990-ben a területi listás szavazatoknak csak a 24,7%-át szerezte meg, viszont az egyéni választókerületek közel kétharmadát megnyerte, így a parlamenti mandátumaránya 42,5%-ra ugrott fel. 1994-ben az MSZP-nél volt hasonlóan erős az eltérés: a listán elért 31,3%-os szavazatarány mellett az egyéni választókerületek 84,7% is megnyerte a párt, ami összességében már abszolút többséget jelentett a parlamentben (erről részletesebben lásd: FÁBIÁN-KOVÁCS, 1995: 71-72.; SZOBOSZLAI, 1999).

⁶³¹ ANCKAR, 1997: 503.

jelentős különbséget fog mutatni (különösen akkor igaz ez, ha több olyan párt is volt, amely csak kevéssel maradt el a parlamenti küszöbtől, azaz 3–5% közötti eredményt ért el). Ezekben az esetekben a szavazatok szintjén kialakuló fragmentáció nem tud teljes mértékben „begyűrűzni” a mandátumok szintjén mért fragmentációra, hiszen a parlamenti küszöb eleve kiszűri ezeket a küszöb alatti pártokat, így a parlamenti pártokra vetített Laakso-Taagepera-index szükségképpen alacsonyabb lesz, mint a választásokon induló pártokra kalkulált érték. A parlamenti képviselőre nem jutó pártokra adott szavazatok lényegében tehát a parlamentbe bejutó pártok között kerülnek újraosztásra, növelve azok mandátumarányát – ennyiben tehát mégiscsak van valamiféle hatásuk a választások végeredményére.⁶³²

A 13. ábra az elveszett szavazatok arányáról nyújt egy átfogó képet országokénti és választásonkénti bontásban.

13. ábra - Az „elveszett” szavazatok aránya a visegrádi államokban

Forrás: saját számítások a 12.2. függelék alapján

⁶³² A Smer 2012-es választási szereplése erre szolgáltat egy illusztratív példát: ahhoz, hogy a szinte tökéletesen arányos választási rendszerben a szavazatoknak a 44,4%-a elegendő legyen a mandátumok 55,3%-ához, arra is szükség volt, hogy a szavazatok közel 20%-át olyan pártok szerezzék meg, amelyek nem kerültek be a parlamentbe (utóbbiak között két 4% feletti párt is volt) (SPÁČ, 2014: 345.).

Tekintve, hogy a választás arányossága csak marginálisan érinti disszertációm témáját, az ábra alaposabb kiértékelésére ugyan nem vállalkozom,⁶³³ összességében azonban elmondható, hogy leginkább a szlovák választók hajlamosak a parlamentbe végül be nem jutó pártokat támogatni. A képzeletbeli skála másik oldalán Magyarországot találjuk, ahol a 2006–2014-es választásokon már csak a választópolgárok elenyésző hányada támogatta (listás) szavazattal a küszöböt át nem lépő pártokat. Csehországnál erősen hullámzóak az adatok, viszont Lengyelország 1993 óta csökkenő tendenciát mutat; az utolsó két érték már rendkívül alacsonynak bizonyult.

6.2. A koncentráció dinamikája a visegrádi államokban

A kelet-közép-európai pártrendszerek egymástól meglehetősen eltérő utat jártak be a koncentrációt illetően – a kapcsolódó vizsgálatok alapján mind országonként, mind pedig időszakonként jelentősen különböző mintázatok mutathatóak ki. Összességében elmondható, hogy a visegrádi pártrendszerek fragmentációjának alakulása sem jelent kivételt, azaz a négy állam esetében sem beszélhetünk valamiféle általános érvényű fejlődési tendenciáról.⁶³⁴

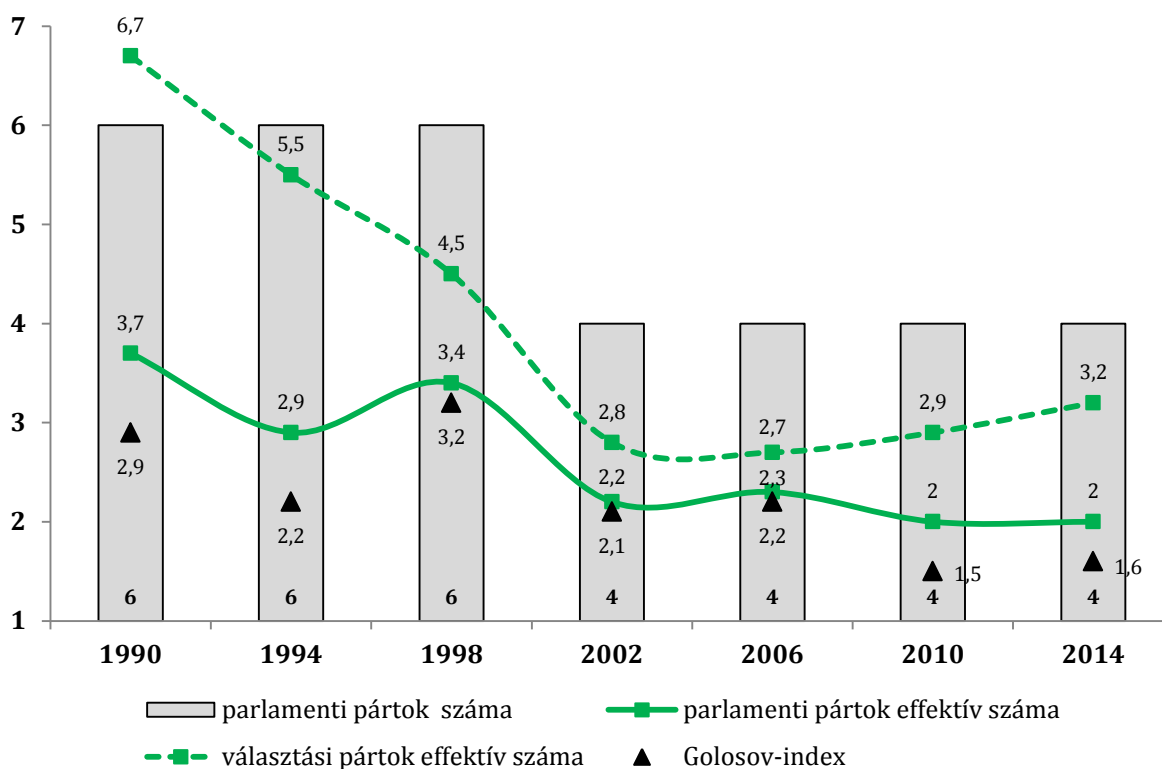
Magyarországon a rendszerváltást követő évtized a pártrendszer fokozatos koncentrálódásával járt.⁶³⁵ A választási pártok effektív száma folyamatosan csökkent, a parlamenti pártokra számítva pedig csak az 1998-as választás törte meg átmenetileg a csökkenő tendenciát.

⁶³³ Röviden érdemes megjegyezni, hogy az elveszett szavazatok arányát számos tényező befolyásolja. Ilyenek pl. a pártok választási indulására vonatkozó szabályok: feltételezhető, hogy amennyiben a szavazólap nagyobb választéket kínál, a parlamentbe be nem jutó pártokra is több szavazat érkezik. Másrészt a választói percepció (érvényesül a pszichológiai faktor, miszerint a választók hajlamosabbak a bejutásra esélyes pártokat támogatni), valamint az intézményi meghatározók (különösen a parlamenti küszöb) is vizsgálandóak. Végezetül véletlenszerűség szerepe sem elhanyagolható, ugyanis esetenként mindössze néhány ezer szavazaton múlik, hogy egy párt elérje-e a parlamenti küszöböt. (Így pl. amennyiben az MDF 2006-ban 2.500 szavazattal kevesebbet kap, a 3,3%-os érték 8,3%-ra ugrott volna fel.) Az elveszett szavazatok elveszett szavazatok arányosságra gyakorolt hatására lásd: ANCKAR, 1997; valamint BEST, 2013 (különösen 325–326.).

⁶³⁴ BIELASIAK, 2002: 202–206; KRUPAVIČIUS, 2004: 41.; ROSE–MUNRO, 2009: 24–29.

⁶³⁵ Erről lásd pl. ANGELUSZ–TARDOS, 2000: 97–105.; TÓTH, 2001; ENYEDI, 2006a: 206–210.

14. ábra - A pártrendszer koncentrációja Magyarországon (1990–2014)

Megjegyzések:

1. A Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra
2. A pártok effektív számánál – mindkét indikátornál – a Fidesz-MDF (2002) és a Fidesz-KDNP (2006–2014) közös listát egyként vettem figyelembe
3. 1998-ra és 2002-re a parlamenti pártok számánál az MDF-et is külön pártként számítom (noha utóbbi esetben csak közös listán, az előbbiben pedig csak egyéni választókerületek révén került be a parlamentbe)
4. 2006–2014-re a Fidesz-KDNP-t egy parlamenti pártként számítottam mindegyik indikátornál

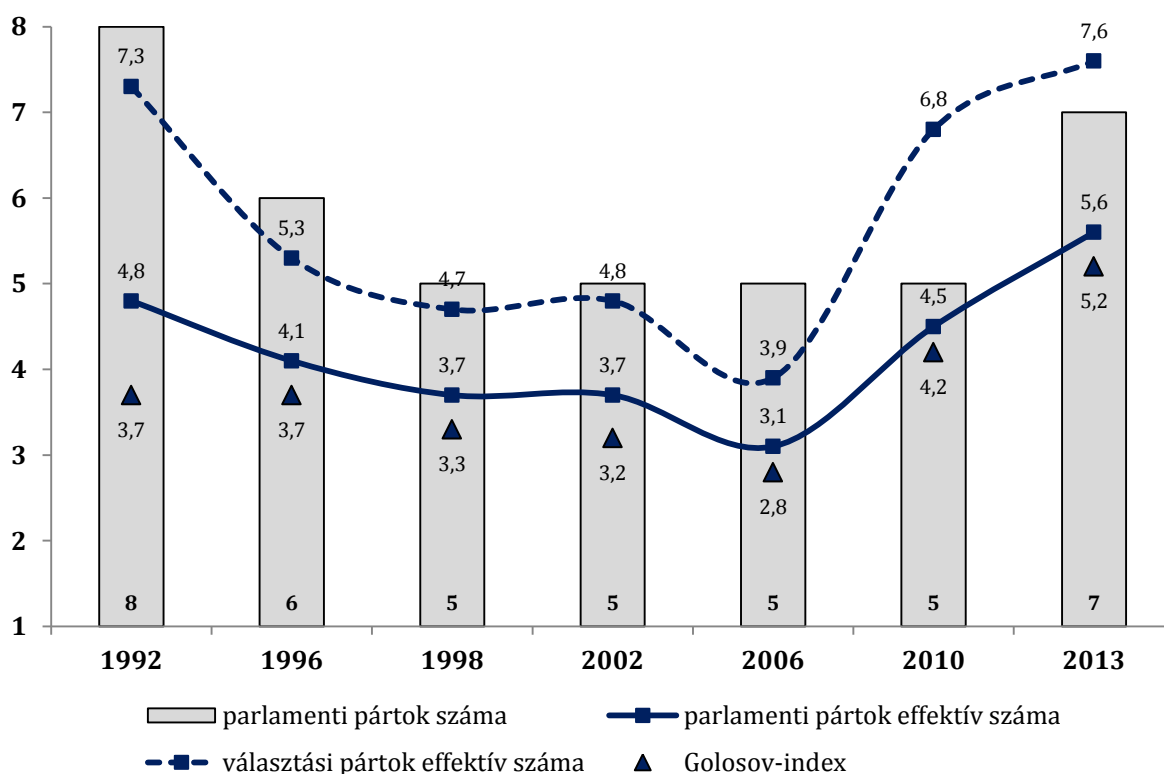
Forrás: saját számítások a 12.2.1. függelék alapján

Az MSZP, majd a Fidesz felemelkedésével a 2002-es és a 2006-os értékek már egy kvázi-kétpártrendszerre utalnak. Ezt követően a 2010-es és a 2014-es választások során érdemben nem változtak a mutatók, csak hogy a verseny jellege mégis jelentős mértékben átalakult. Az 1998–2006 közötti időszakot meghatározó kétpárti dominanciát 2010-től felváltotta egy – az 5.2.1. alpontban már tárgyalt – predomináns rendszerhez hasonló felállás, amelyben a Fidesz egy külön súlycsoportot képvisel.

A hazai pártrendszer fejlődése rávilágít a Laakso-Taagepera-index fentebb már jelzett azon fogyatékosságára, hogy nem képes kimutatni, hogy a magas fokú koncentrációt milyen erőviszonyok idézik elő. Amint az ábrából is kitűnik, a pártok effektív száma – különösen a mandátumok alapján számítva – 2002 és 2014 között alig változott, noha a verseny jellege alaposan átalakult azáltal, hogy a Fidesz minden korábbinál jelentősebb erőfölényre tett szert. Annak érdekében, hogy egy teljesebb képet kapjunk a pártrendszer

koncentrációjáról, tekintsük át, hogy a Golosov-indexet jelképező háromszögek milyen pozíciót foglalnak el a parlamenti pártok effektív számát szimbolizáló adatpontokhoz képest. Amint látjuk, 1990-ben és 1994-ben ez a harmadik indikátor jóval kisebb értéket vett fel, mint a parlamenti pártok effektív száma, jelezve ezzel, hogy a legnagyobb párt – legalábbis a mandátumok szintjén – messze megelőzte ellenfeleit. Az 1998–2006-os időszakban a Golosov-index mintegy rásimul a zöld görbére, ezzel azt illusztrálva, hogy a két legerősebb párt (MSZP és Fidesz) immár szinte tökéletes egyensúlyban volt egymással. A két legutóbbi választáson viszont a Golosov-index nemcsak eltávolodott a másik indikátortól, hanem jóval 2 alá süllyedt. Az 1,5-ös és az 1,6-os értékek kiválóan tükrözik, hogy a magas fokú koncentráció a kétpárti dominanciától időközben eltolódott egy olyan irányba, ahol az egyik pártnak szokatlanul erős, mintegy hegemon szerepe van. Csehországban a pártrendszer koncentrálódása – amint az a 15. ábrából kitűnik – két jól elkülöníthető szakaszra bontható.

15. ábra - A pártrendszer koncentrációja Csehországban (1992–2013)

Megjegyzések:

1. A Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra
2. A pártok effektív számánál – mindkét indikátornál – az US-DEU közös listát (2002) egyként vettem figyelembe, de a parlamenti pártok számánál külön kezeltem őket

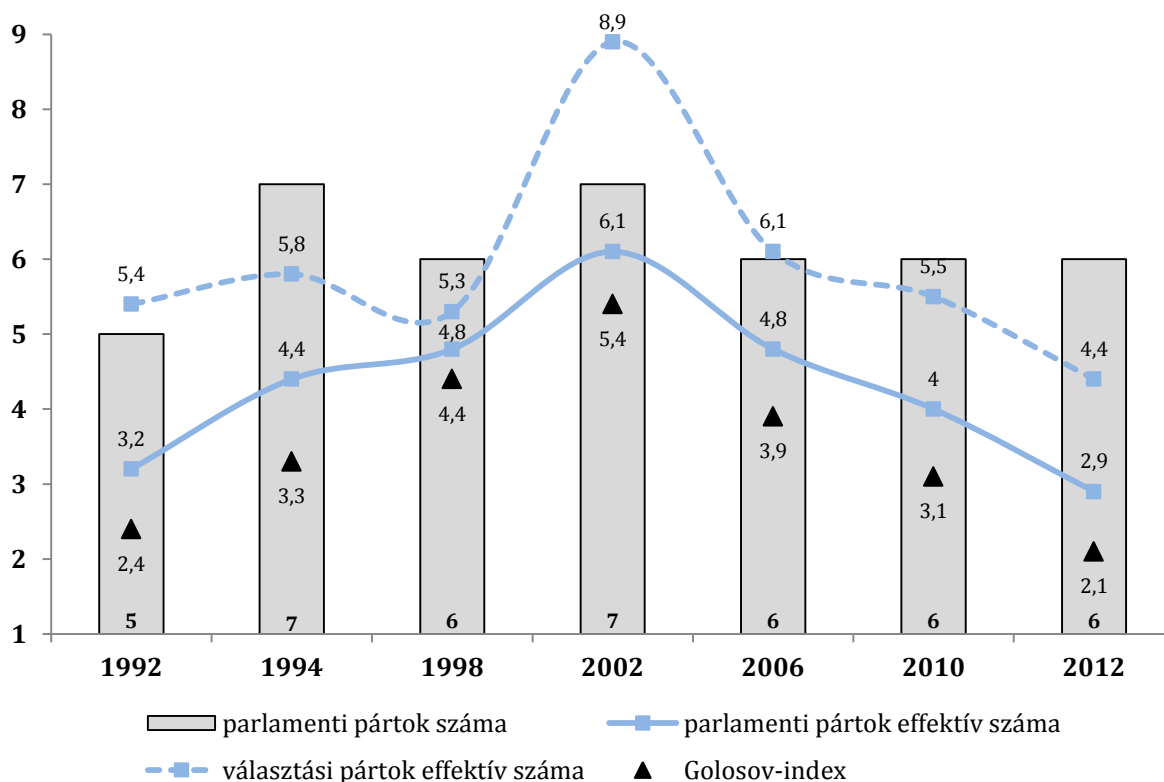
Forrás: saját számítások a 12.2.2. függelék alapján

A rendszerváltás utáni időszak első másfél évtizede egyértelműen a koncentrálódás jegyében telt. Az első vizsgált választások még nyolcpárti parlamentet eredményeztek; később viszont folyamatosan csökkent a törvényhozásba bekerülő pártok száma. A pártok effektív száma 1992-től egészen 2006-ig szintén folyamatosan csökkent. Utóbbi tendencia mögött az ODS, majd a ČSSD megerősödése és a többi párt közül való tartós kiemelkedése állt: amint korábban láttuk, 1996-tól kezdve – egészen 2010-vel bezárólag – rendre ezen két párt végzett az első, illetve a második helyen. A pártrendszer koncentrációja a 2006-os választásokon érte el a csúcspontját: a két nagy párt ekkor már a szavazatok kétharmadát szerezte meg; a Laakso–Taagepera-index mandátumarányok alapján számított értéke pedig mindössze 3,1 volt. 2010-ben azonban alapos átrendeződés következett be a pártok erőviszonyaiban, amely jelentősen megnövelte a pártrendszer fragmentációját: bár a parlamenti pártok száma nem változott, az előbbi két párt együttes szavazataránya minden korábbinál alacsonyabb szintre süllyedt (11. ábra). A tendencia a három évvel későbbi előrehozott választásokon is folytatódott; a pártok effektív száma mindkét számítási mód alapján rekord magasra szökött fel (7,6, illetve 5,6), ráadásul a parlamenti pártok száma a korábban általános ötről hétre emelkedett. Ez alapján a cseh pártrendszer jelenleg messze a legfragmentáltabb a visegrádi államok közül, beleesve egyben a Sartori-féle szélsőséges pluralizmus kategóriájába.

Az ábrán további két szembetűnő jelenséget kell kiemelni. Egyrészt a Golosov-index – 1992-t kivéve – meglehetősen szorosan rátapad a parlamenti pártok effektív számát jelző görbére. Mindez azzal magyarázható, hogy egyedül az 1992-es választásokon sikerült a győztes pártnak viszonylagos fölényrel nyernie a második legerősebb párt előtt, ezt követően azonban valamennyi választáson 6 százalékpont alatt volt a két legnagyobb párt szavazataránya közötti különbség. A másik érdekesség a pártok effektív számát jelző görbék közötti eltérés: 1992-ben, valamint 2010-ben és 2013-ban messze esnek egymástól az értékpárok, a köztes időszakban viszont viszonylag közeli értéket vett fel a két indikátor. Az eltérés mértéke Csehország esetén – listás választási rendszerről lévén szó – nem magyarázható az egyéni választókerületek által előidézett aránytalansággal. A magyarázat itt – amint korábban utaltam rá – az elveszett szavazatok arányában rejlik: a 13. ábrán látszik, hogy pontosan az előbbi három volt az a választás, ahol a szavazatok legnagyobb hányada érkezett a küszöb alatt maradó pártokra – növelve ezzel a parlamenti képviselőkhöz jutó párok mandátumarányát.

A **szlovák** pártrendszer a koncentrációt illetően egy rendkívül látványos utat járt be. A 16. ábra egy szinte tökéletesen szimmetrikus képet mutat a vizsgált indexek alakulását illetően.

16. ábra - A pártrendszer koncentrációja Szlovákiában (1992–2012)

Megjegyzés: a Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra

Forrás: saját számítások a 12.2.3. függelék alapján

A HZDS 1992-ben a mandátumok közel felét szerezte meg, messze megelőzve ezzel a többi pártot, és egyben hozzájárulva a parlamenti pártok alacsony effektív számához. Ezt követően viszont *Mečiar* pártja – noha 2002-vel bezárólag mindegyik választáson a legtámogatottabb erőnek bizonyult – fokozatos gyengülést mutatott. Ezzel párhuzamosan azonban egyik riválisa sem tudott tartósan megerősödni, így a parlamentben választásról választásra nőtt a frakcionalizáltság. A fragmentáció a 2002-es, hét párt parlamenti bejutását eredményező választásokon tetőzött (amelyen még a győztes HZDS is 20% alatt teljesített): a 8,9-es, illetve 6,1-es érték nemcsak Szlovákiában bizonyult a legmagasabbnak, hanem – a sajátos választási rendszer mellett rendezett 1991-es lengyel

választások eredményeit leszámítva – az egész visegrádi térségben.⁶³⁶ Ezt követően azonban a mutató a Smer felemelkedésével párhuzamosan folyamatosan csökkent (dacára annak, hogy a parlamenti pártok száma hatban állandósult), és a legutóbbi választások nyomán – a mandátumok alapján – számított 2,9-es érték már nem sokkal marad el a magyar és főként a lengyel adatoktól.

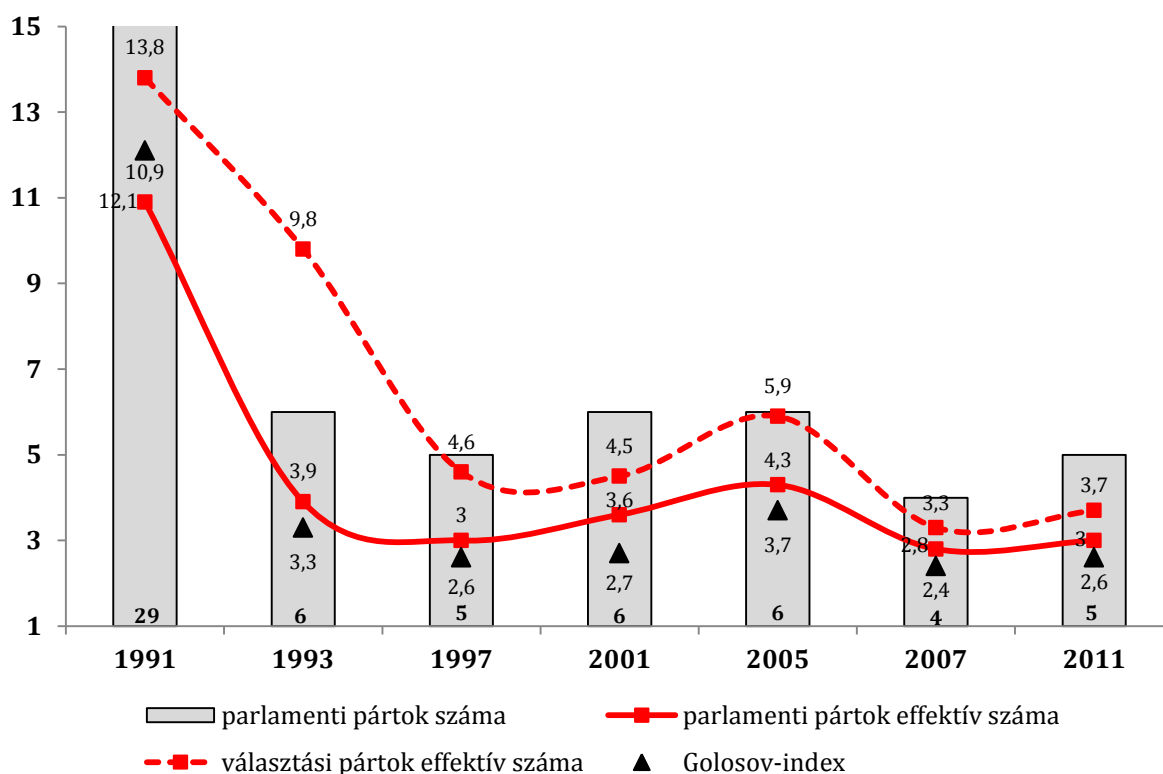
A Golosov-index ezúttal is értékes adalékokkal egészíti ki a pártrendszer fejlődéséről alkotott képet. A világoskék háromszögek – szemben a Csehországnál látottakkal – általában jócskán le vannak szakadva a parlamenti pártok effektív számától,⁶³⁷ jelezve, hogy a választások többségén egy aszimmetrikus verseny alakult ki, és valamelyik párt messze kiemelkedett a versenytársai közül. Amint azt az 5.4. pontban már tárgyaltam, a szlovák pártrendszer egyik nagyon markáns – a koalíciókötés logikáját is nagyban meghatározó – karakterének tekinthető ez az egypárti dominancia. A verseny leginkább az 1998-as és a 2002-es választások során volt leírható két nagyjából egyenlő erejű párt (a HZDS és az SDK/SDKÚ) küzdelmeként. Ezt követően a Golosov-index egyre inkább elszakad a parlamenti pártok effektív számától, jelezve, hogy a koncentráció nem két egyenlő erejű párt kiemelkedése mellett ment végbe, hanem egy párt (a Smer) megerősödésére vezethető vissza. Az erőviszonyok abból a szempontból tehát hasonlítanak az utóbbi évek magyarországi fejleményeire, hogy Szlovákiában is egy nagy párt, a Smer áll szemben több jóval kisebb formációval. Vagyis a pártok alacsony effektív száma itt sem egy szimmetrikus bipoláris verseny eredményeként jött létre (szemben pl. az 1998–2006-os magyar, illetve cseh, valamint a 2007–2011-es lengyel helyzettel) hanem egyetlen párt hegemon szerepe idézte elő. (Mintegy fél évvel a soron következő, 2016. évi parlamenti választások előtt a közvélemény-kutatási adatok alapján egyébként valószínűsíthető, hogy a fragmentáció ismét emelkedni fog a rendkívül széttagolt ellenzéki oldal miatt.)

A Lengyelországnál mért adatok egy újabb mintázatot követnek: a fragmentáció eleinte csökkent, majd emelkedett, végül ismét csökkent.

⁶³⁶ Az, hogy a pártok effektív számára vonatkozó két indikátor ilyen nagy mértékben eltért egymástól, megint csak az elveszett szavazatok arányával magyarázhatjuk: a 2002-es választásokon a voksok rekord magas hányadát, 23,8%-át olyan pártok kapták, amelyek nem kerültek be a parlamentbe (ráadásul utóbbiak közül hatan is 2–5% között teljesítettek).

⁶³⁷ Itt ismét meg kell jegyezni, hogy nem a parlamenti pártok effektív száma és a Golosov-index közötti abszolút távolság számít, hanem az, hogy a háromszög a négyzetet és az X tengelyt összekötő merőleges szakaszon hol helyezkedik el.

17. ábra - A pártrendszer koncentrációja Lengyelországban (1991–2011)

Megjegyzések:

1. A Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra
2. 2001-re a közösen induló SLD-t és UP-t egy pártként vettem figyelembe

Forrás: saját számítások a 12.2.4. függelék alapján

Lengyelországban az első szabad választás – elsősorban a sajátos választási rendszer miatt⁶³⁸ – nemcsak a választási pártok szavazatarányai, hanem a parlamenti mandátumok megoszlása terén is extrém mértékű fragmentációt eredményezett. Később – mindenekelőtt a választási szabályozás ésszerűsítése következtében – már csak hat, majd öt párt került be a parlamentbe és nagyot esett a pártok effektív száma is – sőt, az 1997-re mért 4,6-os, illetve 3-as érték már alacsonyabb volt, mint amit az 1998-as választások hoztak a másik három államban.

Ezt követően az indikátor ismét emelkedett, és a 2005-ös választás – legalábbis a parlamenti pártok szintjén – a legmagasabb fragmentációt eredményezte 1991 óta. Ekkora egy sajátos átmeneti helyzet alakult ki: az SLD már elvesztette a nagypárti jellegét, az újrászerveződő jobboldalon pedig a PiS és a PO még nem emelkedett ki olyan markánsan a

⁶³⁸ MILLARD, 2010: 47–50. A választásokon induló formációk (a pártok és az ún. választói bizottságok) eleve könnyen regisztrálhatták magukat; mindez a szinte teljes mértékben arányos mandátumkiosztási szabályokkal, valamint a parlamenti küszöb hiányával párosulva azt eredményezte, hogy nem kevesebb, mint 29 különböző formáció szerzett képviseletet a parlamentben (BENOIT-HAYDEN, 2004: 407–412.).

többi párt közül, hogy az a korábbi szintre szorítsa le a pártok effektív számát. 2007-ben viszont az utóbbi két párt a szavazatok közel háromnegyedét, a mandátumoknak pedig több mint 80%-át szerezte meg, így jóval koncentráltabbá vált a pártrendszer; a parlamenti pártok száma ekkor 4-re, az effektív parlamenti pártok száma pedig 2,8-re süllyedt. A 2011-es választások során sem változott jelentősen az összkép; a PO és a PiS megőrizte domináns pozícióját; a többi párt jóval alacsonyabb támogatottsággal követte őket. Az ábrán az is látható, hogy az utóbbi két választás során a pártok effektív számát jelző görbék igen közel kerültek egymáshoz, köszönhetően az elveszett szavazatok alacsony arányának.

Rátérve a Golosov-indexre, a legfeltűnőbb tény az, hogy az indikátor 1991-ben magasabb értéket mutatott, mint a parlamenti pártok effektív számát mérő görbe, igazolva az extrém mértékű fragmentációt.⁶³⁹ A többi évben a háromszögek viszonylag közel helyezkednek el a mandátumok alapján számított Laakso-Taagepera-indexhez, ami azt jelenti, hogy a választások minden alkalommal két viszonylag kiegyenlített erejű párt között dőltek el. Az egyetlen kivételt a 2001-es választás jelenti: ekkor az SLD mintegy háromszor több szavazatot kapott, mint a második helyen végzett PO.

Fontos rámutatni, hogy a pártrendszer jelenlegi koncentrálttsága nem a magyarországi és a szlovákiai mintát követi, ugyanis – ellentétben az utóbbi két állammal – nem egy nagy párt (Fidesz, illetve Smer) áll szemben több kisebb párttal, hanem két, nagyságrendileg azonos erő rivalizálása határozza meg a pártok versenyét. Mintegy két héttel a 2015. októberi választások előtt a közvélemény-kutatási adatok alapján szinte teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy a PO és a PiS dominanciája folytatódni fog, így ez lehet egymást követően a negyedik olyan választás, amely a két párt között dől el.

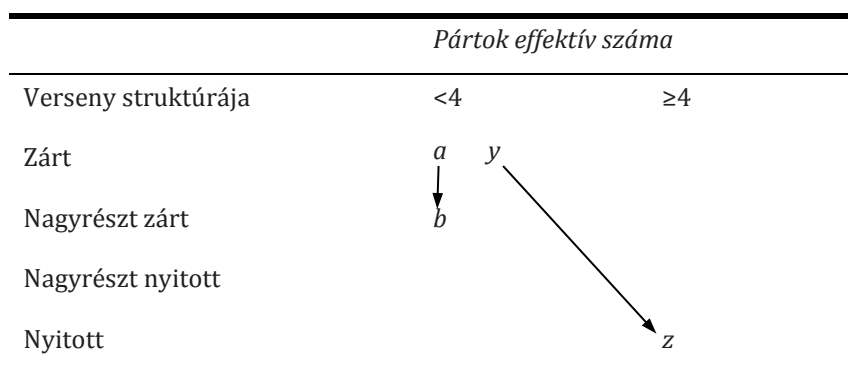
6.3. A verseny struktúrája a pártok effektív számának tükrében (Loomes modellje)

Amint az 1.3.4. alpontban már említettem, Mair modellje nemcsak a tesztelésre, empirikus tanulmányozásra volt alkalmas, hanem egyben az elmélet továbbgondolására, kiegészítésére is inspirálta a pártrendszerek kutatóit. A következőkben Gemma Loomes néhány évvel ezelőtti, a nyugat-európai pártok stratégiáját tárgyaló munkáját veszem alapul, amelyben a szerző Mair teóriáját a pártrendszer koncentrációjával egészíti ki.

⁶³⁹ A Golosov-index matematikai sajátosságai miatt ez nem kizárt.

Loomes kiindulópontja az, hogy Mair tipológiája nem reflektál a pártok számára, és ezzel nem képes megragadni azon pártrendszerek közötti különbséget, amelyek a három indikátor alapján ugyanazon kategóriába sorolhatóak.⁶⁴⁰ A szerző egyik példája a brit és a norvég pártrendszer, amelyek mindegyike zártnak minősíthető, ugyanakkor utóbbi jóval több parlamenti párt mellett mutatja ezt a zártságot. Annak érdekében, hogy a pártok számát, illetve ennek változását is be lehessen vonni a vizsgálatok körébe, Loomes egy olyan kétdimenziós rendszer alkalmazására tett javaslatot, amely egyszerre mutatja meg a zárt/nyitott skálán való elmozdulást és – az effektív pártok száma alapján – a pártrendszer koncentrációjának változását. Mindezt az alábbi ábrán szemlélteti:

18. ábra - A Mair-féle tipológia kiegészítése a pártok számával

Forrás: LOOMES, 2012: 104. (saját fordítás)

Az ábra két hipotetikus pártrendszer változását mutatja be. Kezdetben az *a* és az *y* pártrendszer mindegyike zárt és viszonylag koncentrált. Előbbiben egy kisebb változás következik be (a zártság némileg oldódik, de koncentráció nem változik lényegesen), utóbbi viszont egy radikális változást produkál: egyrészt teljesen nyitottá válik (függőleges irányú mozgás), másrészt pedig a koncentráció szintje is lecsökken (vízszintes irányú mozgás). Loomes szerint a pártrendszerben bekövetkezett változás annál nagyobb mértékű, minél több képzeletbeli rubrikát fed le az ábrán elmozdulás (azaz – tehetjük hozzá – minél hosszabb a változást jelképező nyíl). A pártrendszer zártsága és a koncentráció közötti összefüggést Enyedi és Casal Bértoa közelmúltbeli írása is tárgyalta. Számításaik alapján a pártrendszer zártsága és a pártok effektív száma között erős pozitív korreláció mutatható ki.⁶⁴¹ Toole a visegrádi pártrendszerek záródását vizsgáló, már

⁶⁴⁰ LOOMES, 2012: 102–104.

⁶⁴¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 13–14.

többször hivatkozott munkájában szintén érintette a fragmentáció kérdését – a rövid időtáv miatt azonban ő inkább csak feltételezte az előbbi összefüggést.⁶⁴²

A következőkben Loomes előbbi modelljét vezetem végig a visegrádi pártrendszeren. Amint látni fogjuk, az elemzés tárgyául szolgáló közel két és fél évtizedes időtáv már kellően hosszú ahhoz, bizonyos tendenciák kirajzolódjanak. A vizsgálatok során Loomes modelljére építék, megtartva a folyamatok vizuális ábrázolásának ötletét. A modell adaptációja során az eredeti sémától annyiban térek el, hogy kategóriák helyett mindkét dimenzióban *folyamatos* skálán mérem a pártrendszerek mozgását. Ennek oka az, hogy a kategóriák kialakítása újabb nehézséggel járna: mérlegelni kellene, hogy az egyes pártrendszerek a különböző időállapotukban a Loomes-féle négy blokk (lásd a 19. ábrát) melyikébe lennének besorolhatóak, valamint a pártok effektív számára is problémás lenne kategóriahatárokat kialakítani.⁶⁴³

Enyedi és Casal Bértoa fentebb hivatkozott vizsgálata egy statikusabb, összegző jellegű kimutatást tartalmaz a pártrendszerek intézményesültsége és a fragmentáció kapcsolatát illetően, ráadásul a szerzők a fragmentációt és a zártságot illetően mindössze két kategóriával (magas/alacsony, illetve nyitott/zárt) dolgoztak. Ezzel szemben magam a jelenségeket dinamikájában igyekszem megragadni, azaz azt kívánom megvizsgálni, hogy a pártrendszer záródásának a *folyamata* mennyiben jár együtt a fragmentáció csökkenésével, azaz ezek a folyamatok párhuzamosan futottak-e egymással. A számítások előtt le kell szögezni, hogy egy dinamikus vizsgálat mindenképpen nehezebb abból a szempontból, hogy minden egyes megfigyelési egységhez (ez esetben kormányváltáshoz) hozzá kell rendelni mindegyik paraméterből egy-egy értéket. Bár a koncentrációnál ez viszonylag könnyen megoldható (lévén vannak erre egzakt és bevett indikátorok), a pártrendszer záródásánál már problémásabb a helyzet. Azonban az PSI-index indikátora természeténél fogva arra is alkalmas, hogy egy-egy kormányváltást önmagában vizsgáljunk, azaz mindegyik kormányváltásnál kikalkulálható egy iPSI-érték, megmutatva, hogy az adott kormányváltás mennyiben járult hozzá a pártverseny struktúrájának záródásához vagy éppen nyitottabbá válásához. A korábban kifejtettek alapján a záródás irányába leginkább azok a kormányváltások mutatnak, amelyek teljesek vagy semmilyenek, egy már korábbi koalíciós formulát ismételnék és – előbbiből következően –

⁶⁴² TOOLE, 2000: 451–453.

⁶⁴³ Loomes az ábrájához fűzött megjegyzésében ugyanakkor utal arra, hogy pártok effektív számának kategóriahatárait a tanulmányozott pártrendszerhez kell igazítani, azaz a fenti példában szereplő 4-es érték csak egy példa. Csakhogy az általam vizsgált négy pártrendszer koncentrációja meglehetősen szélsőséges értékek között mozgott, így túlzottan sok kategóriát kellene kialakítani ahhoz, hogy minden „mozgás” kitapintható legyen.

nem tartalmaznak új pártot (így pl. a 2002-es magyar kormányváltás iPSI értéke 98,7%). Ezzel szemben azok a kormányváltások, amelyek részlegesek, új kormányzati formulát eredményeznek (innovatívak) és még új párt(ok) kormányra kerülésével is járnak, alacsony (akár 0%-os) iPSI értékkel esnek számításba, a nyitott irányba tolva ezzel a pártrendszer (mint pl. a hazai 1994-es kormányváltás).

Ezen túl további problémát jelent az, hogy a két paraméter mérhetősége különböző események bekövetkeztekor lehetséges. Míg az iPSI a kormányváltásokhoz kötődik, addig a pártok effektív számát egy-egy választást követően lehet kiszámolni. Amint a 2.1.2. alpontban láttuk, kormányváltásra sor kerülhet választások nélkül is (fordítva viszont – legalábbis ebben az elméleti keretben – nem lehetséges), így elvileg nem minden iPSI értékhez lehetne hozzárendelni egy koncentrációs indikátort. Ezt kiküszöbölendő, a következő módon végeztem el a számításokat:

1. a választási éveket és ezzel együtt az ezeket követő kormányváltásokat vettem alapul;
2. amennyiben az adott választásokat követően felálló kormány a ciklus során (tehát még a következő választásokat megelőzően) lecserélődött, a két kormányváltáshoz tartozó iPSI értéket átlagoltam;
3. az így keletkezett iPSI értékekhez az adott választásokat megelőző ciklusra, valamint az adott választásokra mért effektív pártok számának átlagát rendeltem hozzá. Az átlagolás azon megfontoláson alapul, hogy egy – választások nyomán bekövetkező – kormányváltásnál nemcsak a választások során előálló pártkoncentráció releváns, hanem a megelőző ciklusé is. (Ez a fajta mozgóátlagolás abból a szempontból is előnyös, hogy az egymás után következő értékek közötti különbségeket némileg „elsimítja”).

A vizsgálatok elvégzése után képet kaphatunk arról, hogy a pártok versenyének záródása, illetve nyitottabbá válása mutat-e valamilyen korrelációt a pártrendszer koncentrációjának alakulásával. (A 4.2. pontban a pártrendszerek záródási dinamikájának vizsgálatakor már utaltam rá, hogy az egyes pártrendszerek eltérő utat jártak be a fejlődésük során.) De ez esetben nem is a korreláció numerikus értéke a lényeges, hanem a kirajzolódó minták.

A 19–22. ábrákból levonható következtetéseket az alábbiakban lehet összegezni. A négy pártrendszerből kettőt – a magyart és a szlovákot – le lehet úgy írni, hogy a magasabb PSI-indexű kormányváltások szinte mindig a pártrendszer magasabb koncentrációs fokánál következnek be (illetve fordítva). A magyar pártrendszer első másfél évtizede a folyamatos

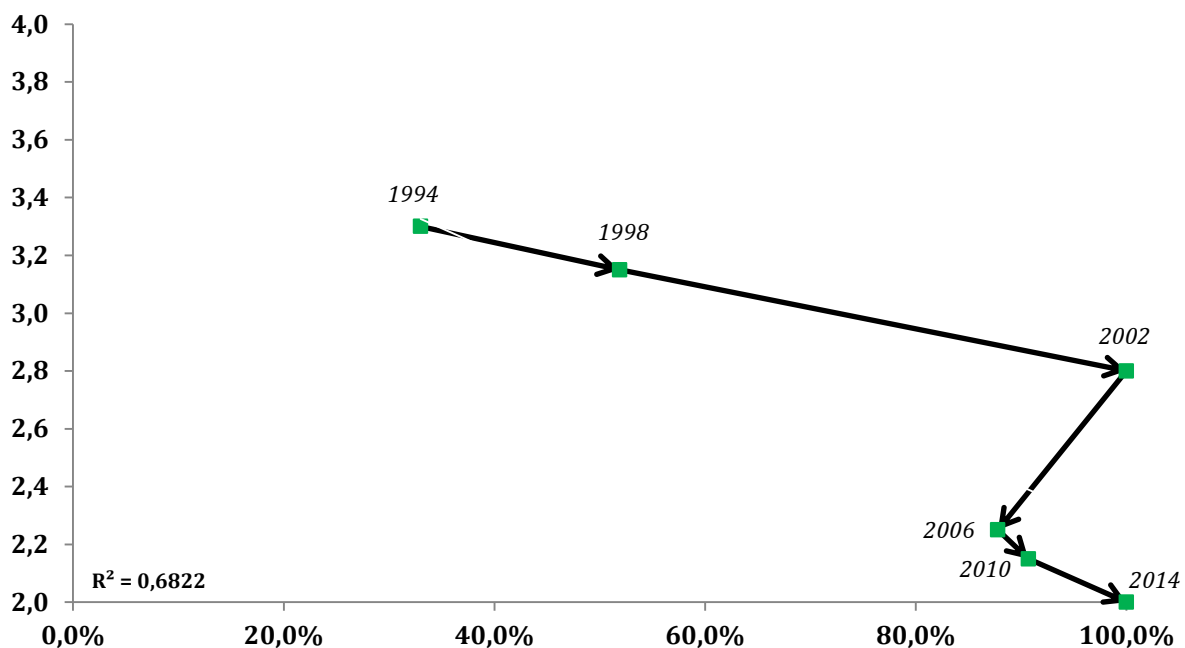
záródás jegyében telt. A 2006–2010-es ciklusban a 2008-as egypárti MSZP-kormány ugyan némileg megtörte a dinamikát, de ezt követően ismét folytatódott a pártverseny zártabbá válása. Az ábrán az is kirajzolódik, hogy mindez a pártrendszer koncentrálóásával párhuzamosan ment végbe. A pártrendszer záródása és a koncentráció közötti korreláció egyértelműen kimutatható.

A szlovák pártrendszer fejlődési ívét kiválóan illusztrálja a 22. ábra. A pártok versenye az 1990-es évektől egészen a 2000-es évek közepéig a záródásnak csak kevés jegyét mutatta. Az utolsó komolyabb innováció a 2006-os Smer–SNS–HZDS-koalíció volt; az azóta hivatalban levő kabinetek ennek, illetve a 2002-es *Dzurinda*-kormányoknak voltak a variánsai. A két indikátor közötti korreláció Szlovákia esetén bizonyult a legerősebbnek; különösen a 2006–2012 közötti időszakban mozogtak látványosan együtt a mutatók: a pártrendszer záródása együtt járt a pártrendszer koncentrációjának növekedésével.

A másik két ország esetén az összefüggések közel sem ennyire kézenfekvők. Csehországban a legmagasabb PSI-indexű kormányváltások pontosan akkor következtek be, amikor a pártrendszer viszonylagos fragmentált állapotban volt. (Különösen igaz ez a legutóbbi, 2013-as választások nyomán megalakuló kormányra, amikor is a pártrendszer koncentrációja nagyot esett.) Ezzel szemben amikor a (parlamentari) pártok effektív száma a legalacsonyabb volt (1998–2006), a kormányváltások relatíve alacsony PSI-index mellett következtek be.

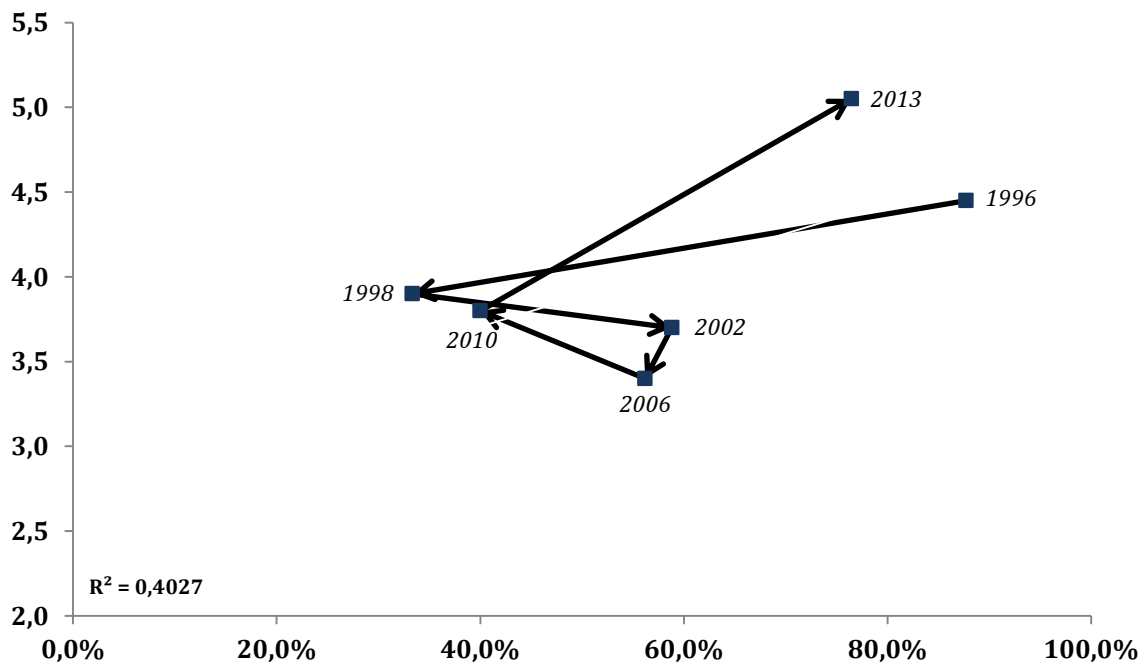
A lengyel pártrendszer első évtizede inkább a záródás jegyeit mutatta (a 2001-es választásokat követően megalakuló kormány már nagyon hasonlított az 1993-as kabinetre). A 2005-ös – és kisebb mértékben a 2007-es – kormányalakítás viszont innovációt hozott, így a pártrendszer erőteljesen elmozdult a nyitott irányba (ezzel párhuzamosan a pártrendszer fragmentációja is enyhén nőtt). Azzal viszont, hogy a PO–PSL-koalíció 2011 után is hivatalban maradt, a záródás jegyei erősödtek fel (amit a pártrendszer koncentrációjának növekedése kísért).

19. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Magyarországon

Forrás: saját szerkesztés a 12.1.1 és a 12.2.1 függelék alapján

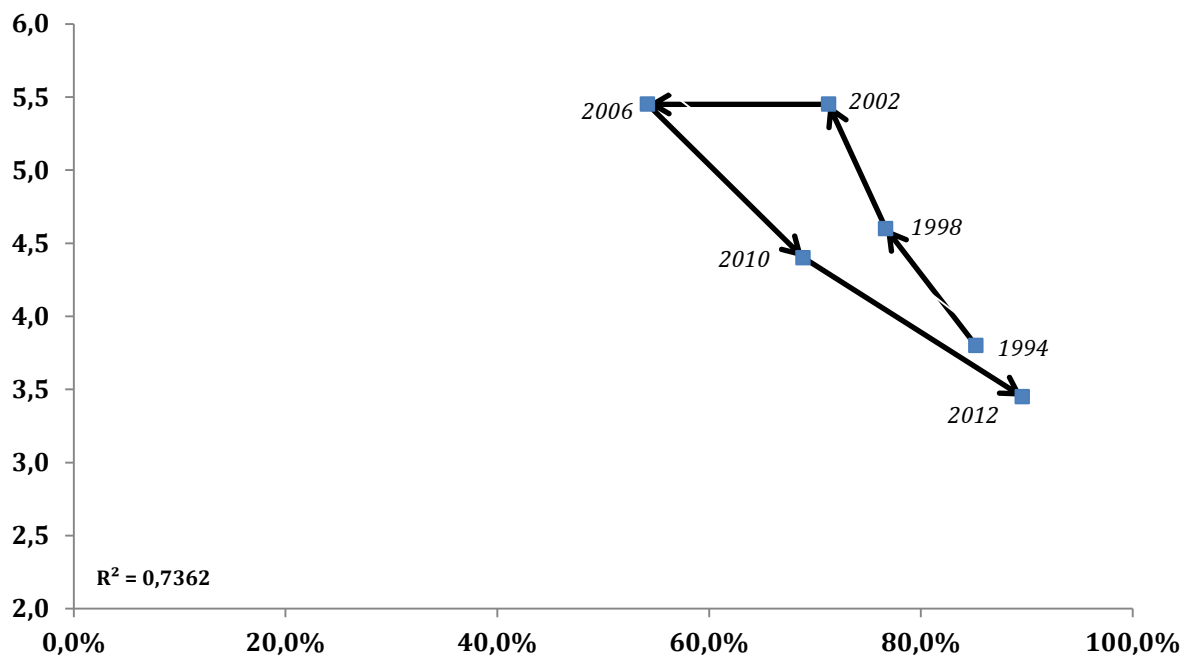
20. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Csehországban

Megjegyzés: a kalkulációk során a rendkívüli kormányokat is figyelembe vettem (lásd 16. táblázat)

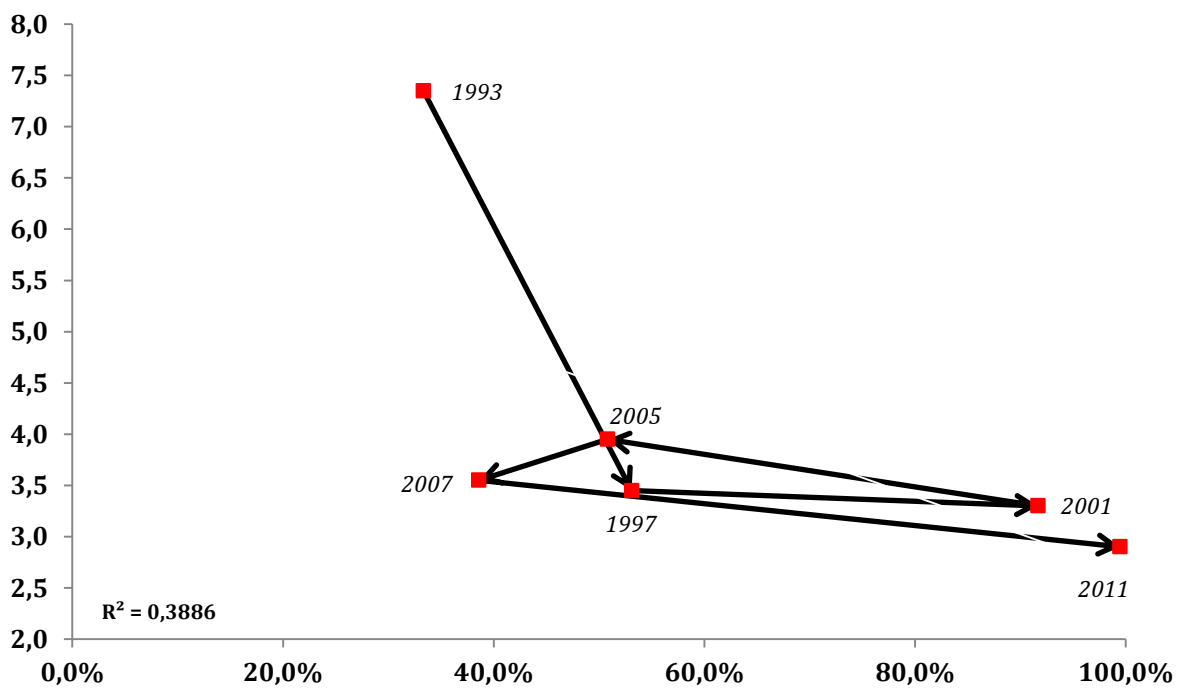
Forrás: saját szerkesztés a 12.1.2 és a 12.2.2 függelék alapján

21. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Szlovákiában

Forrás: saját szerkesztés a 12.1.3 és a 12.2.3 függelék alapján

22. ábra - Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Lengyelországban

Forrás: saját szerkesztés a 12.1.4 és a 12.2.4 függelék alapján

6.4. Egypárti vagy kétpárti dominancia? – A koncentráció profiljai

A 6.1. pontban már utaltam rá, hogy a pártok effektív száma nem ad képet arról, hogy a koncentráció inkább két (esetleg több) nagyságrendileg egyforma támogatottságú párt dominanciájára vezethető vissza, vagy pedig egy nagy párt áll szemben egy fragmentált ellenzékkel. Ez a vizsgálati szempont már Blondel 1968-as írásában is felmerült: a szerző a nyugati pártrendszereket összehasonlító munkájában többek között azt is elemezte, hogy a két legerősebb párt között átlagosan hány százalékpontos különbség mutatható ki.⁶⁴⁴ A kérdéskör vizsgálatát azért tartom fontosnak, mert amint látni fogjuk, az egyes pártrendszerek e tekintetben is igen eltérő fejlődési irányt mutattak fel.

A 23. ábra arra tesz kísérletet, hogy az egyes pártrendszerek koncentrációja mellett azt is megmutassa, hogy mely választások eredményezték a legfölkényesebb győzelmeket, azaz hol és mikor alakult ki – akár csak átmenetileg is – egy egypárti dominancia. Az ábrán mindegyik pont egy-egy parlamenti választásnak feleltethető meg. A vízszintes tengelyen azt ábrázolom, hogy a két legerősebb párt a szavazatok mekkora hányadát szerezte meg.⁶⁴⁵ Ez az ún. koncentrációs arányszám⁶⁴⁶ – hasonlóan a pártok effektív számához – plasztikusan jelzi a pártrendszer koncentrálódását, ugyanakkor önmagában keveset mond az erőviszonyok megoszlásáról. Követve Blondel fentebb hivatkozott munkájának gondolatmenetét, szükségesnek tartom azt is megvizsgálni, hogy a mindenkori győztes párt mekkora előnnyel rendelkezett a második legtámogatottabb párt előtt. Annak érdekében, hogy a pártrendszerek ezen utóbbi jellemzője is kimutatható legyen, a függőleges tengelyen elfoglalt pozíció arra utal, hogy az egyes választásokon a két legerősebb párt mennyiben volt egyensúlyban egymással, azaz a nagyobbik – tehát az adott választásokon győztes – párt hányszor több szavazatot kapott, mint a második helyezett ellenfele. Ennek megfelelően minél fentebbre kerül egy választás az ábrán, annál kiegyenlítettebb volt a versengés a két legerősebb párt között. Az eredmények könnyebb interpretációja az ábrát kilenc mezőre osztottam. A felső három mezőbe azok a választások kerültek, ahol a két legerősebb szavazataránya legfeljebb másfélszeres különbséget mutatott, az a két párt többé-kevésbé egy súlycsoportban volt egymással. A vízszintes középső mezőknél a különbség már lényegesen nagyobb (1,5–2,5-szeres

⁶⁴⁴ BLONDEL, 1968: 184–185.

⁶⁴⁵ Hasonló vizsgálatra lásd: LEWIS, 2006: 570–571.

⁶⁴⁶ A koncentrációs arányszámot természetesen nemcsak két, hanem több pártra vetítve is ki lehet számolni, ugyanis „A koncentrációs arányszám a k számú legnagyobb egységnek – amelynek nagyságát önkényesen mi határozzuk meg – az értékösszegeből való részesedését fejezi ki” (KOZMA, 2007: 41.).

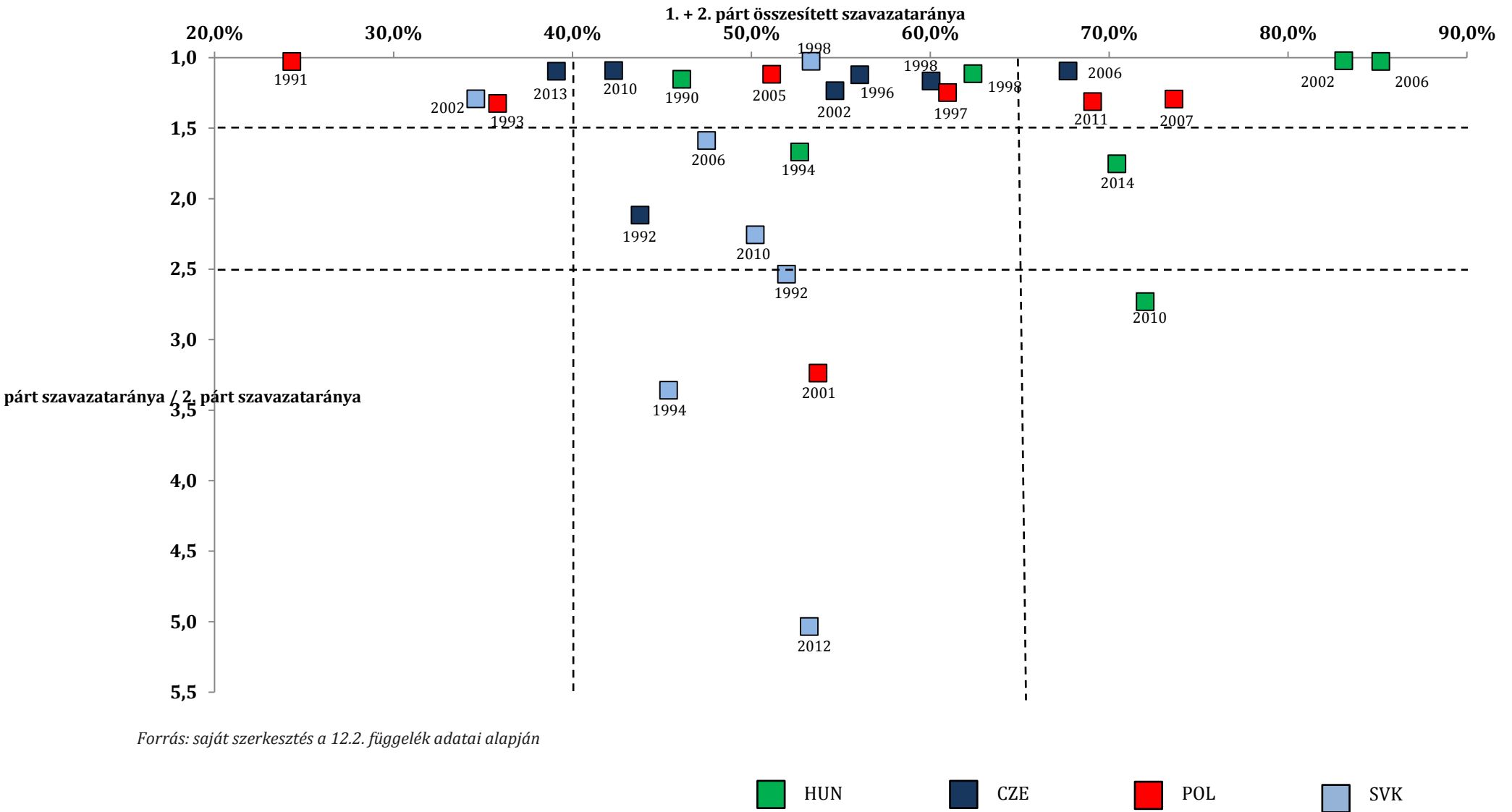
mértékű), míg az alsó három mezőben találhatóak azok a választások, amelyen a győztes erő abszolút hegemon szerepet töltött be (legalább 2,5-szer nagyobb szavazatarányt elérve a második legerősebb pártnál), messze kiemelkedve ezzel a versenyből.

Ami a vízszintes irányú felosztást illeti, a baloldali mezőkbe (pontosabban csak a bal felsőbe) kerültek azok a választások, amelyek a legnagyobb fragmentációval jártak; ezeken a két legerősebb párt együttesen sem szerezte meg a szavazatok 40%-át. A függőleges középső mezők már egy jelentősebb szavazatkonzentrációra utalnak: itt az első és a második helyen végzett pártokat együttesen a szavazók 40–65 %-a támogatta. Az ábra jobb oldalán található pontok pedig olyan választásokat jelentenek, amelyen a két legerősebb párt a voksok legalább kétharmadát megszerezte.

A pontok sűrűségét vizsgálva az első szembetűnő tény az, hogy a választások mintegy kétharmada a felső mezőkbe esik, azaz a politikai versengés nagyrészt megragadható két nagyságrendileg azonos támogatottságú párt küzdelmeként. Lefele haladva ritkulnak a pontok, ami arra utal, hogy kevés olyan választás volt, amelyen a győztes párt a második legerősebb pártnál kétszer-háromszor több szavazatot kapott. Másrészt az is kirajzolódik, hogy a pontok a középső oszlopban koncentrálnak, azaz az általános, hogy a két legerősebb párt a voksok 40–65 %-át szerzi meg; ennél erősebb szavazatkonzentráció ritkábban, alacsonyabb pedig még kivételesen fordul elő.

Rátérve az egyes országok pártrendszerére, a pontok szóródása fontos adalékul szolgál annak illusztrálására, hogy a koncentráció az erőviszonyok igen különböző alakulása mellett mehet végbe. Magyarország esetén elsőként arra kell rámutatni, hogy – egyedülként a négy állam közül – valamennyi pont a középső, illetve a jobboldali oszlopban található, azaz nem volt arra példa, hogy a két legerősebb párt együttesen ne szerezte meg volna a szavazatok minimum 40%-át. A 2002-es és a 2006-os választások kivételessége az ábrán is kirajzolódik: az MSZP és a Fidesz úgy tudott extrém mértékű szavazatkonzentrációt felmutatni, hogy a két párt lényegében egyenlő támogatottsággal rendelkezett. A 2010-es választás szintén különleges volt: a Fidesz úgy tudott fölényes győzelmet aratni, hogy a második helyen végzett MSZP is relatíve magas támogatottsággal rendelkezett.

23. ábra - Kétpárti dominancia a választások tükrében (1990–2014)

Csehország esetén az a leginkább feltűnő, hogy a pontok itt közelítik meg legjobban a felső tengelyt, ami a mindenkori két legerősebb párt kiegyenlített támogatottságára utal (az egyetlen kivételt a legrégebbi számbavett, 1992-es választás jelenti, amely során az ODS fölényes győzelmet aratott az akkor még formálódó baloldal felett). A vízszintes irányú szóródás ugyanakkor már nagyobb; itt tükröződik vissza a pártrendszer koncentrációjának hullámozása: a 2006-os érték még egy igen erős kétpárti dominanciára utal; a két legutóbbi adat viszont lényegében a nagypártok eltűnését jelenti.

Szlovákia mindkét dimenzióban markáns eltérést mutat a többi pártrendszertől. Egyrészt mindössze két választás esik a felső mezőbe, azaz Szlovákiában a kiegyenlített verseny minősül kivételnek. Amint azt az 5.4. pontban már tárgyaltam, a szlovák pártok versenyének egyik fontos sajátossága, hogy többnyire volt egy olyan erő, amely lényegesen nagyobb támogatottságra tett szert, mint a többi párt. Az 1990-es években a HZDS, majd a 2000-es évek második felétől a Smer emelkedett ki olyan mértékben a többi párt közül, amely a versenyt aszimmetrikussá tette, vagyis a mindenkori második legerősebb párt támogatottságát tekintve messze lemaradt ellenfele mögött – Deegan-Krause ezt a jelenséget nevezte aszimmetrikus fragmentációnak.⁶⁴⁷ Ez a dominancia a 2012-es választásokon már extrém méreteket öltött, hiszen a Smer több mint ötször annyi szavazatot kapott, mint a második helyen végzett KDH. Mindez – amint korábban láttuk – a kormányalakítási gyakorlatra is rányomta a bélyegét azzal, hogy gyakoriak voltak a sokpárti, „mindenki egy ellen” jellegű koalíciók. Másrészt – rátérve a vízszintes tengelyre – az is látható, hogy az ábra jobboldalán egyetlen szlovák választást sem találunk, azaz a mindenkori két legerősebb párt is csak a szavazatok alig több felét volt képes megszerezni. A lengyel pártrendszer annyiban hasonlít a csehre, hogy a mindenkori két legerősebb párt közötti különbség itt is viszonylag kicsi volt; a kivételt csak a 2001-es SLD-győzelem jelenti. A koncentráció ugyanakkor itt szélesebb skálán mozgott: míg 1991-ben és 1993-ban a két legerősebb párt együttesen is bőven 40 % alatt teljesített, addig a két legutóbbi (2007-es és 2011-es) választás már átcsúszott a jobb felső mezőbe. Egyúttal megjegyzést érdemel, hogy ebben a jobb felső mezőben található öt választás közül négy (Magyarország 2002 és 2006; Lengyelország 2007 és 2011) a két érintett pártrendszer leginkább stabil időszakához kötődnek.

A fentebb tárgyaltak lezárásaként érdemes visszautalni Mair egyik – az 5.1. pontban elején már idézett – meglátására, miszerint akkor szilárdul meg a verseny struktúrája, ha egy

⁶⁴⁷ DEEGAN-KRAUSE, 2006: 107. (vö. 103–105.) A szerző az aszimmetriát főként abból a szempontból vizsgálta, hogy a kisebb koalíciós partnerek mennyiben voltak képesek ellensúlyt képezni a legnagyobb kormánypárttal szemben.

bizonyos kitüntetett választás („vagy-vagy”) válik uralkodóvá. A teljes kormányváltásokkal jellemezhető, fragmentált pártrendszerű országpéldák tárgyalásakor Mair arra mutatott rá, hogy ezekben az államokban az egyik alternatíva majdnem mindig egy egypárti kormány (Írországbán a Fianna Fáil 1989-ig, Norvégiában a Munkáspárt, Svédországban a Szociáldemokrata Párt, Japánban az LDP 1993-ig).⁶⁴⁸ Másként közelítve, ritkábban fordul elő az, hogy mindegyik kormányzó alternatíva pártok meghatározott csoportjából (blokkból) áll (Mair példája ezen utóbbira Franciaország volt). A visegrádi államoknál eleinte – az első két évtizedben – inkább fordított volt a helyzet, azaz a valamiféle állandóságot mutató kormányzati alternatívák mindegyike két vagy több párt szövetségén alapultak (különösen pl. MSZP–SZDSZ Magyarországon, ODS–KDU–ČSL–ODA Csehországban, demokratikus-jobboldali koalíciók Szlovákiában, SLD–PSL vagy a Szolidaritás utódpartjai Lengyelországban). Magyarország és Szlovákia esetében ugyanakkor talán megkockáztatható egy óvatos jóslat, miszerint az utóbbi fél évtized fejleményei nyomán a Fidesz, illetve a Smer révén a két pártrendszer közel kerülhet az egypárti alternatívához. Az óvatosságot az indokolja, hogy egyelőre egyik államban sem történt meg egy „oda-vissza” jellegű, azaz *A–B–A* mintázatú kormányváltás-sorozat (ahol *A* az egyik, *B* pedig a másik alternatívát jelenti). Magyarországon 2010-ben, Szlovákiában pedig 2012-ben vette át a kormányzást a Fidesz, illetve a Smer, de a másik oldal (Magyarországon a baloldali, Szlovákiában pedig a jobboldali blokk) egyelőre nem tudta leváltani az előbbi két pártot (Szlovákiába erre legkorábban 2016-ban lesz lehetőség). Még az előbbieknél is bizonytalanabb a jövőre nézve az egypárti PiS-kormány lehetősége Lengyelországban.

⁶⁴⁸ MAIR, 1996: 91. (A két skandináv példa az utóbbi évtized fejleményeinek tükrében korrigálásra szorul: a norvég Munkáspárt 2005-ben, a Svéd Szociáldemokrata Párt 2014-ben lépett koalícióra – hosszú idő után először – lásd: SITTER, 2006; illetve AYLOTT–BOLIN, 2015.)

7. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA II.:

A PÁRTOK TARTÓSSÁGA

Az előző fejezetet azzal vezetem be, hogy egy pártrendszerben minél kevesebb és egyben minél nagyobb párt található, annál nagyobb esély kínálkozik arra, hogy a pártok interakciói kikristályosodjanak. Egyúttal arra is utaltam, hogy ahhoz, hogy a kormányra kerülésért folytatott versengés struktúrájában, valamint a kormányalakítási szokásokban kimutathatóak legyenek valamiféle szabályszerűségek, szükség van arra, hogy a kormányalakítás kiindulópontjaként szolgáló parlament mutasson egy bizonyos szintű állandóságot az oda bejutó pártokat illetően. A gondolatmenet alapja az, hogy a kormányalakításnál – leszámítva az egyes szakértői, válságkezelő stb. kabineteket – értelemszerűen a parlamenti pártok köre képezi a kiindulópontot, azaz a törvényhozásban képvisellel rendelkező pártok szolgálnak „választékul” a kormányalakításra kijelölt kormányfő részére. Amint Rose és Munro fogalmaz, *„egy stabil pártrendszer akkor minősíthető teljes mértékben intézményesültnek, ha létezik egy állandó egyensúly a kínálat és kereslet között, azaz az egymást követő választásokon ugyanazon pártok versenyeznek, és a szavazatarányok csak néhány százaléknnyit változnak az egyik választásról a másikra”*.⁶⁴⁹ Mainwaring és Torcal hasonlóan érvel az új demokráciák pártrendszereit vizsgáló írásában: *„egy intézményesült pártrendszerben stabilitás mutatkozik a tekintetben, hogy melyek a fő pártok és hogyan viselkednek”*.⁶⁵⁰ Lewis a pártok túlélési képességeit taglalva azt emeli ki, hogy *„a rendszert alkotó pártok stabilitása kritikus fontosságú az interakciók kikristályosodás szempontjából”*.⁶⁵¹

Amennyiben ciklusról ciklusra ugyanazok a pártok kerülnek be a parlamentbe, egyrészt értelemszerűen megnő az esélye az ismétlődő kormányzati formuláknak, másrészt pedig valamennyi indikátor mintázata könnyebben értékelhető. Ezzel szemben, ha a pártok folyamatosan cserélődnek a parlamentben (azaz magas a be- és kilépő pártok aránya), kisebb a lehetősége annak, hogy időről időre pontosan ugyanolyan pártösszetételű kormányok alakuljanak meg. Mindez különösen igaz lehet akkor, ha a pártok fluktuációjában a kormánypártok is érintve vannak, azaz a korábban kormányzó pártok is

⁶⁴⁹ ROSE–MUNRO, 2003: 71. (saját fordítás)

⁶⁵⁰ MAINWARING–TORCAL, 2006: 206. (saját fordítás)

⁶⁵¹ LEWIS, 2006: 571. (saját fordítás)

kieshetnek a parlamentből, illetve a parlamentbe újonnan bekerülő pártok is kormányzati szerepbe kerülhetnek. Összességében tehát a pártok állandósága a második (kormányzati formulák) és a harmadik indikátort (kormányra jutás lehetősége) is alapvetően meghatározhatja.

A következőkben azt vizsgálom, hogy a visegrádi pártrendszerekben a pártok – pontosabban a parlamenti pártok – milyen szintű állandóságot mutattak, és ez mennyiben volt kihatással a pártok versenyének struktúrájára. Elsőként azt vázolom fel, hogy a Mair által tárgyalt nyugati pártrendszerek (különösen azoknak a második világháború utáni kb. öt évtizede), illetve a visegrádi államok jelenősen különböznek a pártok tartósságát tekintve. Ezt követően két indikátor, a PST- és a WPA-index segítségével azt tárgyalom, hogy a négy vizsgált pártrendszer e tekintetben milyen eltéréseket mutatott egymáshoz képest. Végezetül arra mutatok rá, hogy a parlamenti pártok körének folyamatos változása az, amely mintegy kikényszeríti az innovatív kormányalakítást.

7.1. ‘Core persistence’ Nyugat-Európában és a visegrádi államokban

Mair a nyugati pártrendszereket alapul véve természetesnek vette, hogy a parlamenti pártok köre évtizedeken át mutat egyfajta állandóságot, amely lehetővé teszi a zárt és a nyitott struktúrájú rendszerek elkülönítését. A pártok tartósságának legátfogóbb elemzése Rose és Mackie nevéhez fűződik; a szerzők 19 nyugati demokrácia 369 pártját vizsgálták (országanként 13–41 választást alapul véve, 1982-vel bezárólag).⁶⁵² A kutatás során az intézményesültség mércéje a négy választási részvétel volt – erre a 369 pártból 337-nek lett volna elvi lehetősége 1982-ig (figyelemmel az egyes pártok alapításának eltérő időpontjára is). A kutatás szerint a 337 párt közel 58%-a volt képes elérni a fenti intézményesültségi szintet, és ezen 195 párt mintegy 55%-a mindenfajta elnevezésbeli és szervezeti változás nélkül, vagy pusztán kisebb változásokkal volt képes évtizedeken át, egészen a vizsgált időtáv végéig működni. (Sőt, amennyiben csak az 1945 után alapított pártokat vesszük alapul, 76%-ra ugrik fel ez az arány.⁶⁵³)

Itt érdemes felidézni még Smith 1989-es – tehát néhány évvel Mair tárgyalt írása előtt született – munkáját is, amelyben a pártrendszerek állandóságát az ún. magpártok (*‘core parties’*) aspektusából járta körül. A szerző itt egyrészt azt emeli ki, hogy a választói

⁶⁵² ROSE–MACKIE, 1988. A szerzők csak azon pártokat vették számításba, amelyek legalább egy alkalommal képesek voltak 1%-ot elérni az országos szintű parlamenti választásokon.

⁶⁵³ ROSE–MACKIE, 1988: 543., 550.

szuverenitást (értve ez alatt a pártpreferenciák módosulását) ellensúlyozza a pártok inerciája és a rendszerszintű állandóság.⁶⁵⁴ Később pedig arra mutat rá, hogy a pártrendszereknek van egy „magja”, amelyet azok a pártok képeznek, amelyek hosszabb időn át vezető szerepet töltenek be és/vagy különösen erős befolyással bírnak a rendszer működésére.⁶⁵⁵ Ezzel egybeesik Mair számítása, amely szerint az általa vizsgált 14 európai államban a „régi” pártok az 1960-as évek elején átlagosan a szavazatok 95%-át szerezték meg az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején pedig alig kevesebb, mint 84%-os támogatottsággal rendelkeztek.⁶⁵⁶ Drummond a választói illékonytságot a nyugati demokráciákban az 1970–1995-ös időszakban vizsgáló kutatása az előbbiekkal egybeesően azt emelte ki, hogy bár a régi pártok szavazóbázisa közel sem olyan stabil, mint a korábbi évtizedekben, még mindig ezen pártok a domináns szereplők.⁶⁵⁷ Wolinetz pedig arra mutatott rá, hogy a mai napig kevés példa akad arra, hogy egy intézményesült párt eltűnjön, vagy hogy helyét átvegye egy másik párt.⁶⁵⁸

Amennyiben a második világháborútól hozzátétőlegesen az ezredfordulóig⁶⁵⁹ röviden áttekintjük a Mair által legtöbbet hivatkozott országokat,⁶⁶⁰ világossá válik, hogy mindegyik pártrendszernek volt és van egy stabil gerince, azaz a meghatározó, rendszeresen kormányzó pártok négy-öt évtizeden át valóban egy nagyfokú állandóságot mutattak, megfelelően ezzel a Smith-féle *‘core persistence’* tézisnek.⁶⁶¹

Az Egyesült Királyságban a két nagy párt az 1990-es évek végéig minden alkalommal a mandátumok mintegy 90–99%-át szerezte meg (azóta valamivel 90% alatt teljesítenek), és rajtuk kívül csak a liberális demokratáknak, valamint – 2015-ben – a Skót Nemzeti Pártnak sikerült jelentősebb eredményt elérni. Írországban az 1950-es évektől a három tradicionális párt (Fianna Fáil, Fine Gael, Munkáspárt) folyamatosan jelen van a parlamentben és az egyéb pártok egészen 1987-ig csak néhány százalékos mandátumrészesedést értek el. (Az utóbbi évtizedekben a kisebb pártok súlya némileg megnőtt, de az előbbi trió továbbra is a parlamenti helyek mintegy 90%-át szerzi meg.)

Németországban a második világháborút követő első három választáson a CDU/CSU–SPD–FDP hármas mellett még néhány kisebb párt is átlépte a parlamenti küszöböt, de 1961-től

⁶⁵⁴ SMITH, 1989a: 157.

⁶⁵⁵ SMITH, 1989a: 161.

⁶⁵⁶ MAIR, 1993b: 126–128.

⁶⁵⁷ DRUMMOND, 2006: 641.

⁶⁵⁸ WOLINETZ, 2006a: 60.

⁶⁵⁹ Mair az 1996-os munkájában is hozzátétőlegesen ezen az időtávon vizsgálta a verseny struktúráját.

⁶⁶⁰ A nyugat-európai pártrendszerek áttekintésére lásd pl.: MAIR–SMITH, 1990; BROUGHTON–DONOVAN, 1999; valamint – magyar nyelven – FÁBIÁN–KOVÁCS, 2004. Az egyes országoknál tett megállapítások ezen forrásokon, valamint a választási eredmények elemzésén alapulnak.

⁶⁶¹ Smith téziseinek nyugat-, illetve közép-kelet-európai vizsgálatára lásd: WOLINETZ, 2006b.

– legalábbis szövetségi szinten – a keresztény-, a szociál-, és a szabad demokraták egészen 1983-ig kizárólagosságot élveztek a Bundestagban. Az azóta eltelt több mint 30 évben is mindössze három változás következett be: a zöldek, illetve a PDS (1983-ban, illetve 1990-ben) bekerült, az FDP pedig (2013-ban) kikerült a parlamentből. A pártok állandósága Ausztriában is figyelemre méltó szintet ért el: 1959 és 1986 között folyamatosan ugyanaz a három párt – SPÖ, ÖVP, FPÖ – jutott be a Nationalratba. Ebből a szempontból a következő két évtizedben is pusztán annyi változás történt, hogy az előbbieket kiegészültek zöldekkel (illetve egy rövidebb időszakra egy liberális párttal). Svájc parlamentje jóval fragmentáltabb, mint a német vagy az osztrák, viszont az 1920-as évektől egészen napjainkig folyamatosan ugyanaz a négy párt bizonyul a legtámogatottabbnak, megszerezve a mandátumok 80–85%-át.

Norvégiában már valamivel nagyobb fluktuáció mutatható ki, de a jelenlegi nyolc parlamenti párt közül négy a második világháború óta, egy 1957 óta, további kettő pedig 1973 óta szinte minden alkalommal tagja volt a törvényhozásnak. Finnországban hasonló a helyzet: itt is elkülöníthető az a négy meghatározó párt, amelyik 1945 óta folyamatosan jelen van a parlamentben. Sőt, egészen 2007-tel bezárólag minden választáson ezek a pártok végeztek az első négy helyen, megszerezve a mandátumok 80–85%-át. (A fennmaradó helyeken kisebb pártok osztoztak, amelyek már nagyobb fluktuációt mutattak.) A svéd pártrendszer egyedülálló stabilitást mutatott: 1948 és 1988 között minden alkalommal pontosan ugyanaz az öt párt került be a parlamentbe. Az elmúlt évtizedekben megjelent ugyan néhány új formáció is, illetve a pártok közötti erőviszonyok is változtak, de az öt régi párt még a legutóbbi választásokon is a mandátumok 74%-át szerezte meg.

Fontos rámutatni, hogy a pártok állandósága egyáltalán nem csak a zárt struktúrájú pártrendszereket jellemezte, ugyanis a meghatározó pártok a Mair által a nyitott pártrendszerek mintapéldájának tartott Dániában és Hollandiában tartósnak bizonyultak. Hollandiában az 1950-es évek végétől rendre a három meghatározó párt (kereszténydemokrata-, munkás- és liberális) minősült a legerősebbnek; ők együttesen többnyire a mandátumok 60–85%-át szerezték meg. (Mögöttük 1977-től mintegy negyed évszázadon át a D66 végzett.) Bár az ezredfordulót követően egyre több kihívás érte ezeket a régi pártokat, a három régi formáció a mai napig meghatározó jelentőséggel bír. Dániában négy olyan párt van, amely a második világháború óta folyamatos parlamenti képvisellel rendelkezik, ezekhez 1960-ban csatlakozott a Szocialista Néppárt, majd

1973-ban a Haladó Párt (utóbbi csak 2001-ig volt tagja a parlamentnek). Ezek a pártok az ezredfordulóig együttesen a mandátumok 80–100%-át szerezték meg.

A rendkívül fragmentált olasz pártrendszerben szintén kiemelhető az a hat-hét párt, amely – több más kisebb, kevésbé stabil formáció mellett – az köztársaság kikiáltása után egészen az 1990-es évek elejéig folyamatosan jelen volt a parlamentben. Az 1992-es, majd még inkább az 1994-es választások – részben az új választási rendszer következtében – alapos átrendeződést hoztak a pártok erőviszonyaiban, megnyitva az utat több új párt bekerülése előtt.

Franciaország annyiban kivételt jelent, hogy itt a pártok stabilitása nem érte el az előző államoknál látott szintet. Egyrészt a második világháború utáni időszakot tekintve eleve éles határvonalat jelentett az V. köztársaságra való áttérés, másrészt pedig a pártok elnevezése 1958 után is gyakran változott, valamint a jobb és a baloldali blokkok sem folyamatosan ugyanazon pártokból álltak. Ezzel együtt itt is kiemelhető az az öt-hat meghatározó politikai erő, amely változó súllyal, de folyamatosan jelen volt a parlamentben.

A fenti rövid és vázlatos nyugat-európai kitérő természetesen nem azt akarja sugallni, hogy a hivatkozott pártrendszerek mintegy mozdulatlanokba dermedve, érdemi változások nélkül töltötték a második világháború utáni 40–50 évet. Csupán arra kívántam rámutatni, hogy a parlamenti pártok köre – mint a kormányalakításhoz „választékul” szolgáló kínálat – egy olyan nagyfokú állandóságot mutatott, amely mellett könnyebben kikristályosodott a pártok interakcióinak mintázata. A pártok állandósága ugyanakkor nyilvánvalóan nem zárta ki azt, hogy az egyes pártok és/vagy maga a pártrendszer is mutasson változásokat. Egyrészt akár jelentősen megváltozhatott az egyes pártok súlya: egyes pártok alaposan meggyengültek (így pl. a norvég Munkáspárt az 1970-es években) vagy megerősödtek (mint pl. a Svájci Néppárt a 2000-es években); másrészt pedig a pártok kapcsolatrendszerében is fontos változások következtek be (mint pl. az 1989-es koalíció Írországon vagy az 1999-es Ausztriában), amelyek jelentősen megváltoztatták a pártok versenyét strukturáló konvenciókat. Mindazonáltal amennyiben évtizedeken keresztül legalább nagyrészt ugyanazok a pártok kerülnek be a parlamentbe, adottak a körülmények ahhoz, hogy a kormányalakítási szokások kirajzolódjanak, és ezáltal a pártverseny nyitott vagy zárt struktúrája (illetve ennek esetleges változása) is megállapítható legyen.

Visszatérve azonban a posztkommunista térségre, ez a fajta „magállandóság” sokkal kevésbé érvényesül. Rose és Munro „lebegő pártrendszerről” írt az új európai demokráciák vonatkozásában; számításaik szerint a vizsgált 11 államban átlagosan 30 párt vett részt

legalább egy választáson, viszont országonként átlagosan mindössze két olyan párt akadt, amelyik valamennyi választáson megmérettette magát.⁶⁶² Lewis a pártok állandóságát másfél évtized után elemezve arra mutatott rá, hogy a posztkommunista államoknak csak egy részéről – köztük Magyarországról és Csehországról – volt elmondható, hogy a meghatározó pártok választásról választásra képesek voltak parlamenti jelenlétüket tartósítani.⁶⁶³

A 3.2. pontban láttuk, hogy a négy vizsgált állam 35 kormányváltása közül mindössze öt alkalommal – ebből háromszor Magyarországon – fordult elő, hogy az újonnan hivatalba lépő kormány a pártösszetételét tekintve pontosan megegyezik egy korábbi kormánnyal. Mindez részben arra vezethető vissza, hogy a (parlamenti) pártok körében (azaz a „pártkínálatban”) olyan nagyarányú változások következtek be, amelyek eleve megnehezítették, hogy időről időre pontosan ugyanolyan pártösszetételű kormányok alakuljanak meg. A 28. táblázat – mintegy bevezető jelleggel – a visegrádi államok vonatkozásában azt mutatja meg, hogy a valaha kormányzati pozícióval rendelkező pártok jelenleg rendelkeznek-e még parlamenti képviseléssel. Bár a táblázat megközelítőleg csak két és fél évtizedet fog át – szemben a fenti nyugat-európai áttekintés mintegy kétszer ekkora időtávjával –, látható, hogy a korábbi kormánypártok kb. kétharmada (Csehországban pedig közel fele) ma már nem rendelkezik parlamenti képviseléssel. A kimutatás ebben a formában természetesen valamelyest felszínes (hiszen nincs figyelemmel pl. az egyes pártok súlyára, valamint pártok átalakulására, összeolvadására stb.), ugyanakkor már ebből az előzetes képből is látszik, hogy az egykori kormánypártok sokkal kevésbé bizonyultak tartósnak, mint a nyugati társaik.

⁶⁶² ROSE–MUNRO, 2009: 48.

⁶⁶³ LEWIS, 2006: 571–574.

28. táblázat - A korábbi kormánypartok helyzete 2015-ben

2015-ben is parlamenti párt			Már nem parlamenti párt		
Magyarország					
Fidesz MSZP		33,3%	FKgP MDF		SZDSZ KDNP ^a 66,6%
Csehország					
ANO2011 ČSSD KDU–ČSL ^b		55,6%	ODA SZ US–DEU VV		44,4%
Szlovákia					
KDH Most–Híd SaS		38,5%	ANO DS HZDS MKP SDL SNS SOP ZRS		61,5%
Lengyelország					
PiS PO	PSL SLD	30,8%	AWS LPR PC PL SRP UD UP UW ZChN		69,2%

^a A jelenlegi KDNP-t – a 2.2.1. alpontban tárgyaltnak megfelelően – nem tekintem önálló pártnak

^b A KDU-ČSL 2010–2013 között nem rendelkezett parlamenti képvisellel

Forrás: saját összeállítás a 12.2. függelék alapján

Az 29. táblázat további négy szempont alapján világítja meg a parlamenti pártok tartósságát. Egyrészt azt mutatja meg, hogy a négy országban – a parlamenti képvisellel valaha rendelkező pártokat alapul véve – egy párt átlagosan hány alkalommal került be a parlamentbe, illetve egy párt átlagosan hány évet töltött el a törvényhozásban. Másrészt az is kiolvasható belőle, hogy hány párt volt képes legalább négy alkalommal átlépni a parlamenti küszöböt, és – ezen belül – hány párt rendelkezik folyamatos parlamenti képvisellel az első szabad választások óta.

29. táblázat - A pártok tartósságának mutatói

	Magyarország		Csehország		Szlovákia		Lengyelország	
Parlamenti bejutások száma átlagosan (alkalom)	3,8		2,9		2,7		2,2	
Parlamentben eltöltött évek száma átlagosan^a (év)	13,3		8,5		7,9		7	
Min. négy folyamatos bejutásra képes pártok (db)	4	a 9-ből	4	a 14-ből	6	a 15-ből	4	a 20-ből
Kezdetektől parlamenti párt (db)	2		3		0/1 ^b		2	

^a A jelenlegi ciklus nélkül

^b A KDH az 1998–2002-es ciklusban *de facto* mint az SDK „tagja” jelen volt a parlamentben (lásd 2.2.2 alpont)

Forrás: saját számítások a 12.2. függelék alapján

Amint látható – és amint az a korábbi vizsgálatok alapján várható volt – a pártok Magyarország esetén minősültek a legtartósabbnak.⁶⁶⁴ Egy párt átlagosan közel négy alkalommal jutott be a parlamentbe, míg Csehország és Szlovákia esetén ez a mutató nem éri el a hármat, Lengyelországnál pedig alig haladja meg a kettőt. A parlamentben töltött évek száma alapján szintén szembeszökő a különbség: a magyar pártok átlagosan 13,3 éven át, mintegy másfélszer-kétszer hosszabb ideig rendelkeztek parlamenti képvisellel, mint a másik három ország pártjai. Emellett azonban mind a négy pártrendszer kitermelt legalább négy olyan pártot amely legalább négy alkalommal átlépte a parlamenti küszöböt, és ezzel az intézményesültség egy bizonyos fokáról tett tanúbizonyságot.⁶⁶⁵ A tartósság

⁶⁶⁴ A tartósság ebben az összefüggésben hangsúlyozottan a parlamenti jelenlétre – és nem a pártok valós élettartamára – utal. Egy friss kutatás Magyarország, Csehország és Szlovákia vonatkozásában azt mutatta ki, hogy a parlamentből való kiesést gyakran egy hosszabb „vegetációs” időszak követi, de a kiesett pártok domináns célkitűzése továbbra is a törvényhozásba való visszakerülés (BAKKE-SITTER, 2015: 8–10.).

⁶⁶⁵ A négy ciklusnyi parlamenti képviselő a „bukott” pártok vonatkozásában kategóriahatárként kezeli Bakke és Sitter is (BAKKE-SITTER, 2015: 4.). A szerzők Rose és Mackie – fentebb már általam is tárgyalt – munkájára hivatkoznak, azonban utóbbiak a négy alkalmat nem a parlamenti bejutásra, hanem a

legegyszerűbb bizonyítéka, a rendszerváltás óta tartó folyamatos parlamenti jelenlét azonban még kevesebb pártnál mutatható ki. Magyarországon és Lengyelországban kettő-kettő (Fidesz, MSZP, illetve a 2000-es évek közepére már csak kis pártnak minősülő PSL és SLD), Csehországban pedig három (ČSSD, KSČM, ODS) olyan párt van, amely a vizsgált időszakban folyamatos parlamenti képviselettel rendelkezett. Szlovákiában a KDH áll a legközelebb ehhez a kiváltsághoz, azonban a kereszténydemokraták az 1998–2002-es ciklusban csak az SDK-ba integrálódva voltak tagjai a törvényhozásnak, így a KDH ebben az időszakban *de jure* nem volt parlamenti párt, azonban *de facto* folyamatosan jelen van a parlamentben. Az utóbbi két szempont természetesen csak akkor értékelhető, ha figyelembe vesszük, hogy az egyes államokban hány parlamenti párt került azonosításra (2.2. pont). Összességében elmondható, hogy a valaha parlamenti képviselettel rendelkező pártok kevesebb, mint fele (Csehországban kevesebb, mint harmada, Lengyelországban pedig mindössze egyötöde) volt képes egymás után négyszer bekerülni a törvényhozásba. A kezdetektől a mai napig tartó folyamatos parlamenti jelenlétről pedig a pártok még kisebb hányadánál beszélhetünk. Itt ismét csak érdemes visszautalni a korábbi nyugat-európai kitérőre, ahol a pártok jóval nagyobb hányadáról volt megállapítható, hogy négy-öt évtizeden át megszakítás nélkül jelen voltak a parlamentben és többnyire a kormányban is. (Sőt, nem csak jelen voltak, hanem együttesen gyakran a mandátumok 80–90%-át is megszerezték.) Emlékeztetőül: Rose és Mackie vizsgálata alapján a második világháború után alapított pártok háromnegyede semmilyen vagy csak minimális szervezeti változásokkal még 1982-ben is létezett.⁶⁶⁶ Vagy ahogyan Lipset és Rokkan fogalmazott 1967-ben, majd megerősítőleg Mair 1993-ban: a pártok többnyire idősebbek, mint a szavazóik többsége.⁶⁶⁷ Az, hogy ez a kijelentés a posztkommunista államok tekintetében nem állja meg a helyét, csak részben magyarázható azzal, hogy a nyugati államoknak négy-öt-hat évtizedes „előnye” van. Legalább ilyen fontos rámutatni arra, hogy – amint a 28–29. táblázatból kiderül – a „rég” pártok csak kivételesen tudták a mai napig megőrizni parlamenti képviseletüket. Ennek ellenére egyáltalán nem alaptalan feltenni a kérdést, hogy a visegrádi pártrendszerek mennyiben rendelkeznek magpártokkal. Ezt vizsgálva Wolinetz 2006-ban arra jutott, hogy a magyar és a cseh pártrendszer ebből a

választásokon való indulásra értették (vö. „*a party is judged to have become institutionalized if it fights more than three national elections*” – ROSE–MACKIE, 1988: 536.). Ettől függetlenül a hét ciklusnyi időtávon négy alkalommal elért parlamenti képviselet valóban fontos indikátora lehet egy párt tartósságának.

⁶⁶⁶ Rose és Mackie vizsgálatának a visegrádi pártrendszerekkel való összevetése természetesen több szempontból is csak korlátozott érvényű lehet. Mindenekelőtt azért, mert a szerzők – amint fentebb már említettem – a legalább egy választáson legalább 1%-ot elért pártokat vették számításba, míg magam csak a parlamentbe bejutott pártokkal foglalkozom. Ugyanakkor a 29. táblázat alsó két sorának adatai akkor sem változnának nagyságrendileg, ha az 1% feletti eredmény lenne a számítás alapja.

⁶⁶⁷ LIPSET–ROKKAN, 1967: 50.; MAIR, 1993b: 132.

szempontból (is) nagyobb fokú stabilitást mutat, mint a szlovák és a lengyel.⁶⁶⁸ Magyarországon Fidesz–MSZP–MDF–SZDSZ-, míg Csehországban az ODS–ČSSD–KSČM–KDU–ČSL-négyes kétségtelenül erősítette az állandóságot a két pártrendszerben. Ugyanakkor 2010-ben az MDF és az SZDSZ, valamint a KDU–ČSL is kiesett a parlamentből, valamint az ODS is hanyatlásnak indult (különösen 2013-ban). Szlovákiában és Lengyelországban azonban – amint fentebb láttuk – már nehezebb olyan pártokat találni, amelyek a vizsgált időszak *egészében* jelentős szerepet tölthettek be a pártrendszerben. A pártok tartósságának előbbi mércéi előrevetítik, hogy a négy állam ebből a szempontból is eltérő utat járt be az elmúlt évtizedekben, azonban a szisztematikus összehasonlításra kevésbé alkalmasak. Annak érdekében, hogy egy pontosabb képet kapjunk a pártrendszerek ezen oldaláról is, a következőkben két indikátor, a pártok cserélődési aránya (PST-index) és a pártok súlyozott életkora (WPA-index) segítségével vizsgálom a pártok tartósságát a visegrádi országokban.

7.2. A pártok cserélődése (PST-index)

A magyar, a cseh és a lengyel pártrendszer első évtizedét összehasonlító munkájában Toole egy olyan indikátort dolgozott ki, amellyel mérhető, hogy az egyes választások nyomán mennyiben változik meg a parlament pártösszetétele. A pártrendszer forgalma (*party system turnover* – a továbbiakban PST) az adott választás során a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve az onnan kieső pártok együttes arányát méri.⁶⁶⁹ Az index képlete:

$$PST_t = \frac{(\text{bekerülő pártok száma} + \text{kieső pártok száma})_t}{[(\text{parlamenti pártok száma}_{t-1}) + (\text{parlamenti pártok száma}_t)] / 2}$$

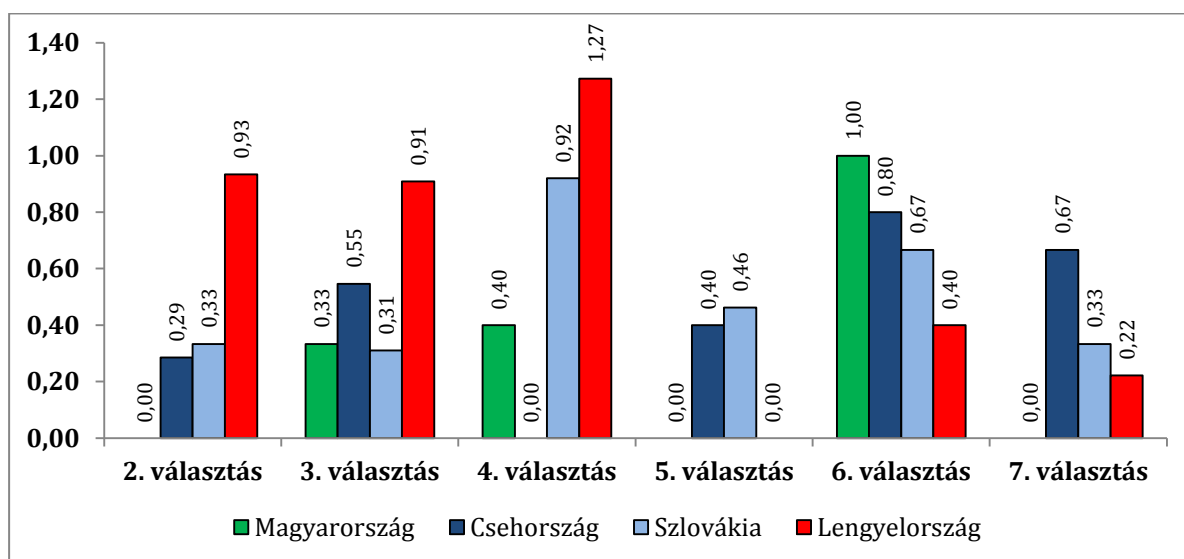
Amennyiben az adott választásokon sem kieső, sem újonnan bekerülő pártok nincsenek (mint pl. Magyarországon 1994-ben), akkor az index értéke 0. Az 1-nél nagyobb érték azt jelzi, hogy az adott választásokon a parlamenti pártok cserélődésének aránya nagyobb volt, mint az állandóságuk. (Így pl. a 2001-es lengyel választásokon a korábbi ciklus öt

⁶⁶⁸ WOLINETZ, 2006b: 11–14.

⁶⁶⁹ TOOLE, 2000: 450. és 458. A *party system turnover* kifejezés nem keverendő a *party replacement* fogalmával, amely az adott pártrendszerbe újonnan belépő pártok penetrációjának mérő indikátor, és amely az új – tehát a megelőző választáson nem induló – pártok által megszerzett szavazatarány által számolható ki (BIRCH, 2001; hasonlóan: ROBBINS–HUNTER, 2011). Az elhatárolás azért is fontos, mert Birch a *turnover of parties* és a *party replacement* kifejezéseket szinonimaként használta munkájában.

pártja közül három kiesett és egyúttal négy új párt is bejutott.) Az index előnye, hogy figyelembe veszi a parlament fragmentáltságát is, ugyanis értelemszerűen más a jelentősége annak, amikor egy hétpárti parlamentből esik egy párt, mintha egy hárompárti törvényhozásból távozik egy párt. Ugyanakkor az indikátor egyik gyenge pontjaként értékelhető, hogy minden pártot egyenlőként kezel, függetlenül annak szavazat- vagy mandátumarányától, azaz egy küszöböt éppen átlépő új formáció éppen annyival növeli meg az index értékét, mint egy 15%-os támogatottsággal bekerülő párt. Az index másik fogyatékosága abban nyilvánul meg, hogy értelemszerűen a kieső pártok „életkorára” is érzéketlen, vagyis nincs különbség egy egy ciklus és egy öt ciklus után kieső párt között. Ennek ellenére az indikátor alkalmas lehet arra, hogy egy átfogó, összegző jellegű képet adjon arról, hogy a négy vizsgált államban az egyes választások milyen mértékben jártak a parlament pártok körének átrendeződésével. A számításokat a visegrádi pártrendszerekre elvégezve a következő eredményeket kapjuk.⁶⁷⁰

24. ábra - A PST-index a visegrádi pártrendszerekben

Megjegyzés: figyelemmel az indikátor képletére, az első választásra értelemszerűen nem lehet kiszámítani a PST-indexet.

Forrás: saját számítások a 12.2. függelék adatai alapján

⁶⁷⁰ A számításokat 1990–1998-ra a szerző is elvégezte, azonban a felhasznált adatok helyessége több helyütt erősen kétséges. Így pl. az 1998-as választásokat követően a hazai parlamentet hétpártiként vette figyelembe; az 1992-ben megalakuló cseh parlamentben szintén hét párttal kalkulált, holott eleve nyolc lista lépte át a küszöböt. További tévedés, hogy az 1996-os csehországi választásokon volt egy újonnan bekerülő párt (valójában egyetlen új párt sem volt). Végezetül az is vitatható, hogy az 1997-es lengyel választások nyomán valóban három új parlamenti pártról beszélhetünk-e, hiszen az UW az előző ciklusban is parlamenti pártként működő UD, valamint a KLD összeolvadásából jött létre. Az előbbieket miatt a Toole által és az általam számított eredmények eltérnek egymástól.

A ábra két fontos jelenségre világít rá. Egyrészt látható, hogy a négy országban mindössze öt alkalommal fordult elő, hogy a választások nyomán nem változott meg a parlament pártösszetétele, azaz pontosan ugyanazok a pártok jutottak be, mint a korábbi választások során. Szemben tehát a korábban hivatkozott nyugati pártrendszerekkel, a térségben a parlament pártösszetételét tekintve egyértelműen a változás a főszabály és az állandóság minősül kivételnek. A másik kiemelendő tény az, hogy az egyes országokban eltérő volt a parlamenti pártok cserélődésének intenzitása. Magyarországon háromszor (1994, 2006, 2014) is előfordult, hogy a választások nyomán sem a parlamentbe újonnan belépő, sem pedig onnan kieső párt nem volt. A pártok állandóságát tovább erősítette a tény, hogy két évtizeden át, egészen 2010-ig mindössze egyetlen új (de a 3.3.3. alpontban hivatkozott Sikk-féle megközelítésben nem új!) párt került be a parlamentbe (a MIÉP 1998-ban).

Csehországban eleinte szintén viszonylag mérsékelt volt a pártok cserélődési aránya. Bár az 1996-ban és 1998-ban is volt két-két kieső párt, egészen 2010-ig mindössze két új pártnak sikerült átlépnie a küszöböt. Ebből a szempontból a 2002-es választás jelentette a legnagyobb stabilitást, ugyanis ekkor egyáltalán nem változott meg a parlamenti pártok köre. A pártrendszer 2010-zel kezdődő „kinyílása” a PST-index alakulásában is tükröződik: a be- és kilépő pártok aránya minden korábbinál magasabb volt.

A négy vizsgált állam közül Szlovákia az egyetlen, ahol eddig valamennyi választás változást hozott a parlamenti pártok körében, azaz nem találunk példát két egyforma pártösszetételű ciklusra. A jelenlegi közvélemény-kutatási adatok alapján az is szinte teljes bizonyossággal állítható, hogy az öt hónap múlva esedékes 2016. évi választások nyomán ismét cserélődni fognak a pártok a Nemzeti Tanácsban.

Az, hogy a 2001-es választás fontos mérföldkő volt a lengyel pártrendszer fejlődésében, abban is megnyilvánul, hogy az addig is magas PST-index ekkora tetőzött, ezt követően azonban egy viszonylagos állandóságot mutatott a Szejm: 2005-ben egyáltalán nem változtak a parlamenti pártok, 2007-ben volt ugyan két kieső párt, de új párt nem, míg 2011-ben mindössze a RP bejutása növelte az indikátor értékét.

7.3. A pártok súlyozott életkora (WPA-index)

A pártok állandóságának egy másik fontos indikátora a pártok életkorának súlyozott indexe (*weighted party age index – WPAI*),⁶⁷¹ amely úgy méri ciklusokon átívelően a

⁶⁷¹ KREUZER-PETTAI, 2011

pártrendszer életkorát, hogy figyelembe veszi a pártrendszert alkotó pártok – időszakonként természetesen különböző – súlyát is (azaz a pártok szavazat- vagy mandátumarányát). (Így pl. a 25 éves magyar pártrendszer mandátumok alapján kalkulált WPAI értéke akkor lenne 25, ha a jelenlegi parlamenti pártok mindegyike 25 év óta folyamatosan jelen lenne a törvényhozásban.) A számítások során a súlyozás tehát lehetővé teszi, hogy minden pártot „helyi értékén” kezeljünk, hiszen nem mindegy, hogy egy kisebb 6–8%-os támogatottságú (mint pl. Csehországban a KDU–ČSL), vagy egy 30–50%-os szavazatarányú párt (mint pl. a Fidesz) jelenti az állandóságot az adott pártrendszerben. A magas WPA-indexhez tehát önmagában nem elegendő az, hogy egyes régi pártok több évtizeden keresztül jelen legyenek a parlamentben, hanem az is szükséges, hogy szavazat- vagy mandátumarányuk mindvégig minél magasabb legyen. Az index egyik sajátossága, hogy a parlamentből kieső pártokra nem érzékeny, hanem kizárólag az újonnan bekerülő pártok módosítják az indikátor értékét – természetesen negatív irányban.⁶⁷² A súlyozás jelentősége abban nyilvánul meg, hogy az egyes újonnan megjelenő pártok eltérő erőt képviselnek a parlamentben, így nem egyforma mértékben „rontják le” a WPA-indexet (így pl. a MIÉP 1998-as megjelenése jóval kisebb mértékben „fiatalította meg” a pártrendszert, mint a több mint háromszor nagyobb mandátumaránnyal indító Jobbik 2010-ben). Az index egy másik jellemzője abban ragadható meg, hogy a parlamenti pártok között végbe menő erőviszony-eltolódásokra érzéketlen, azaz ha pl. évtizedeken keresztül ugyanazon pártok alkotják a parlamentet, úgy az index értéke akkor sem fog visszaesni, ha időközben egyes pártok megerősödnek, mások pedig meggyengülnek.

Haughton és Deegan-Krause egy idei évben megjelent írásában kilenc posztkommunista pártrendszer vonatkozásában elvégezte a WPAI számításokat.⁶⁷³ Tekintettel azonban arra, hogy a számítási szabályok nem derülnek ki az írásból, illetve az eredményeket bemutató

⁶⁷² Az index nem csak abban az esetben ugrik lefele, amikor új pártok kerülnek be a parlamentbe, hanem akkor is, ha ezek az új pártok később nagy arányban tudják növelni a mandátumarányukat a régi pártok rovására. Jól látszik ez a 2005-ös lengyel választásokon: bár ekkor új párt nem került be a parlamentbe, viszont a 2001-ben újonnan bekerülő pártok (PO, PIS, SRP, LPR) 2005-ben közel megduplázták mandátumarányukat (82% fölé növelve részesedésüket), aminek következtében a WPA-index nagyot esett. Arra is rá kell mutatni, hogy az sem mindegy, hogy az új pártok kinek a rovására növelik mandátumarányukat: minél régebbi az a párt, amelynek a visszaszorulását előidézik, annál jobban csökken az index. Az, hogy a 2001-es választás nyomán csak kis mértékben esett az indikátor értéke (noha az új pártok a mandátumok 43,5%-át szerezték meg!), azzal magyarázható, hogy ezek a pártok az AWS rovására erősödtek meg, azonban maga a „kiszorított” AWS is új formációnak számított a megelőző ciklusban, azaz – némi leegyszerűsítéssel – egy új erőt más új erők váltottak, így nagymértékű „megfiatalodásról” értelemszerűen nem lehetett szó. Az ellenpéldát a 2010-es szlovák választás jelenti: azáltal, hogy a parlamentből kiesett mindkét párt (HZDS, MKP) régi szereplő volt, a WPA-index annak ellenére is nagyot zuhant, hogy a korábbi ciklusban két párt együttes mandátumaránya is csak 23,3% volt.

⁶⁷³ HAUGHTON–DEEGAN-KRAUSE, 2015: 63.; korábban Szlovákiára lásd: HAUGHTON, 2014

ábra a pontos adatokat nem tartalmazza, a számításokat magam is elvégeztem.⁶⁷⁴ Az eredményeket a 25. ábra foglalja össze, plasztikusan megjelenítve az egyes választásoknak a kontinuitásra és a megújulásra gyakorolt hatását. Amint látható, a négy pártrendszer jelképező görbék az első ciklus során értelemszerűen az elméleti maximumot jelentő vonal mentén haladtak. Elsőként a lengyel pártrendszer tért le erről az útról előbb kisebb (1993-as választások), majd nagyobb mértékben (1997-es választások). Szlovákia esetén az 1994-es választás csak apróbb megújulást hozott, viszont 2002-ben nagyot esett a WPA-index.

A magyar és a cseh görbe ugyanakkor továbbra is szorosan a szaggatott vonal mentén haladt, attól csak kis mértékben tér el (hiszen a MIÉP, illetve az US, majd az SZ mint új pártok csak kis mandátumaránnyal jelentek meg a parlamentben az 1998-as választásokat követően). Komolyabb fordulatot mindkét országban csak a 2010-es választás hozott, ekkor a két-két új párt miatt jelentősen visszaesett a WPA-index (különösen Csehországban). Az ábrán az is látszik, hogy a legutóbbi választás Magyarországon nem járt egy újabb megújulással, szemben Csehországgal, ahol 2013 is fontos átrendeződéseket hozott. Visszatérve a másik két államra, a szlovák és a lengyel pártrendszer is több megújulási hullámon esett át, utóbbi azonban 2005 óta lényegében folyamatosan „öregszik” (az RP 2011-es bekerülése kis hatással volt a WPA-indexre). Ezzel szemben Szlovákiában még a 2010-es választás is jelentős csökkentette a pártok átlagos életkorát.

A számítások alapján a pártok életkorának súlyozott indexe messze a Magyarországon a legmagasabb 20,7 évvel. A második legidősebbnek a lengyel pártrendszer bizonyult 14,3 évvel, amely ugyan fundamentális átrendeződésen esett át a 2000-es évek első felében, ám az akkor kialakult struktúra napjainkig viszonylag kis mértékben változott meg. Csehországban az utóbbi fél évtized négy új párt megjelenését és a régi pártok visszaszorulását hozta, aminek köszönhetően a WPA-index 12,8-re esett vissza, azaz ezen számítási módszer szerint a cseh pártrendszer fiatalabb a lengyelnél. A pártok a szlovák pártrendszerben cserélődtek a legsűrűbben, és bár 2002–2010 között egy tartós „érési” folyamat mutatható ki, 2010-ben a két régi párt (HZDS, MKP) kiesése és két új formáció (Most–Híd, SaS) megjelenése alaposan visszavetette a WPA-index értékét, amely jelenleg 9,7, azaz a legalacsonyabb a négy államot tekintve.

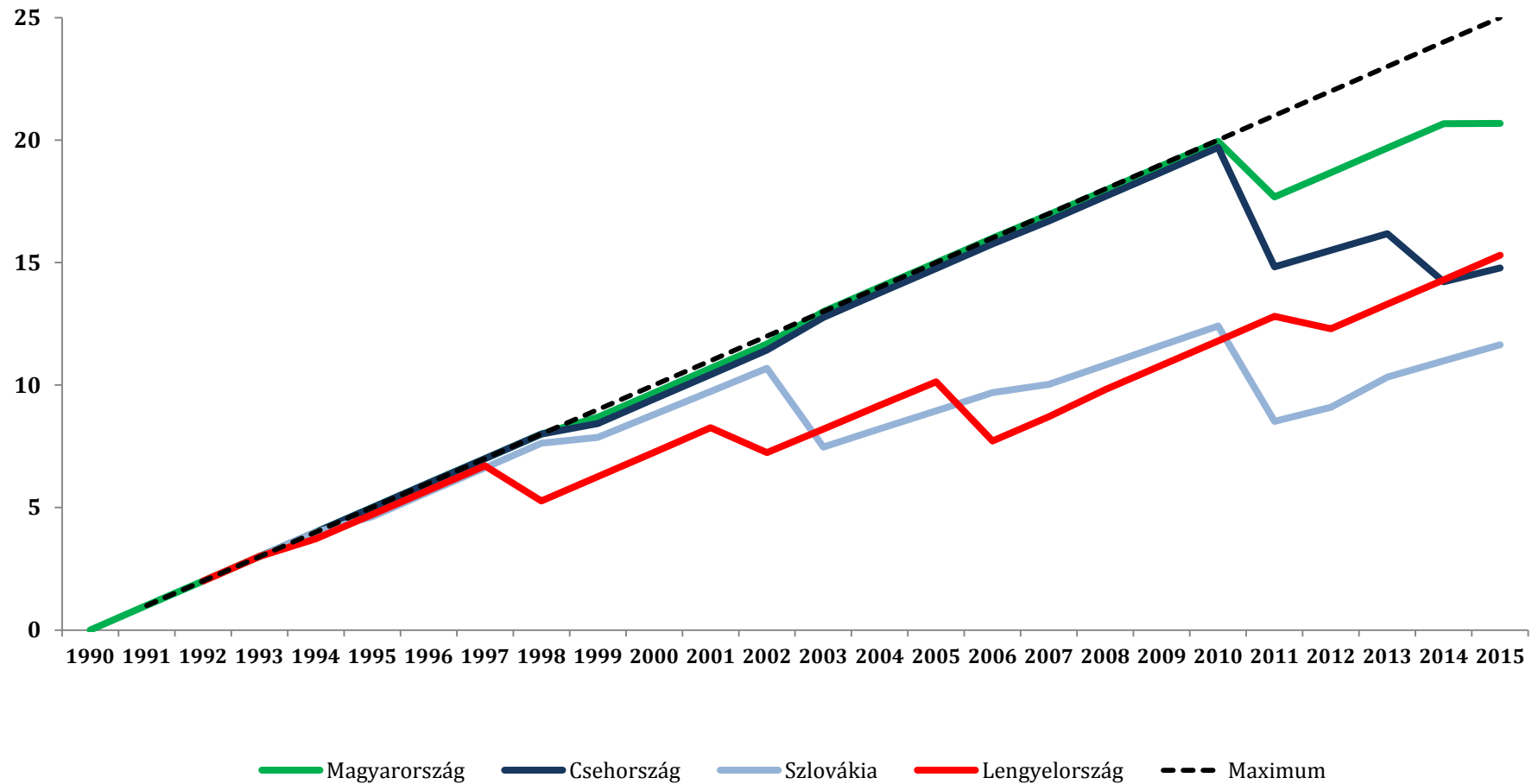
A szükséges számítások elvégzése után az adatokból az is megállapítható, hogy maguk az egyes pártok milyen WPA-indexszel rendelkeznek. Az indikátor értelmezése hasonló a fentiekhez: egy párt minél több ciklust és minél nagyobb mandátumaránnyal töltött a

⁶⁷⁴ A számítások alapja az egyes pártok által a választásokon megszerzett parlamenti mandátumok voltak. A ciklus alatti mandátummozgásokat nem vettem figyelembe.

parlamentben, annál nagyobb lesz a mutató értéke. (Így pl. ha valamelyik hazai párt folyamatosan 30%-os mandátumaránnyal lenne jelen a parlamentben, úgy a páért WPA-indexe $25 \times 0,3 = 7,5$ lenne.) A 26. ábra a vizsgált ciklusokban legalább egy alkalommal parlamentbe bejutó pártok összesített súlyát mutatja be ebből a szempontból. Ezen számítások alapján a rendszerváltás óta a visegrádi térség két legsikeresebb pártja a Fidesz és az MSZP volt, a magyar pártokat a cseh ČSSD és az ODS, majd a lengyel PO és SLD követi.⁶⁷⁵ (Az első hat párt közül tehát öt a kezdetektől egészen napjainkig folyamatosan rendelkezett parlamenti képviseléssel.) A két legerősebb szlovák párt, a HZDS és a Smer csak a 8–9. helyen szerezte meg.

⁶⁷⁵ Itt ismét szükséges megjegyezni, hogy a kalkulációk alapja az egyes pártok *mandátum*részesedése volt, ami a Fidesz és az MSZP számára abból a szempontból „kedvező”, hogy mindkét pártnak volt legalább egy olyan ciklusa, amikor a (listás) szavazatarányát jelentősen meghaladó mandátumaránnyal rendelkezett. Szavazatalapú számítások esetén a két párt bizonyosan nem emelkedne ki ilyen mértékben a többi közül.

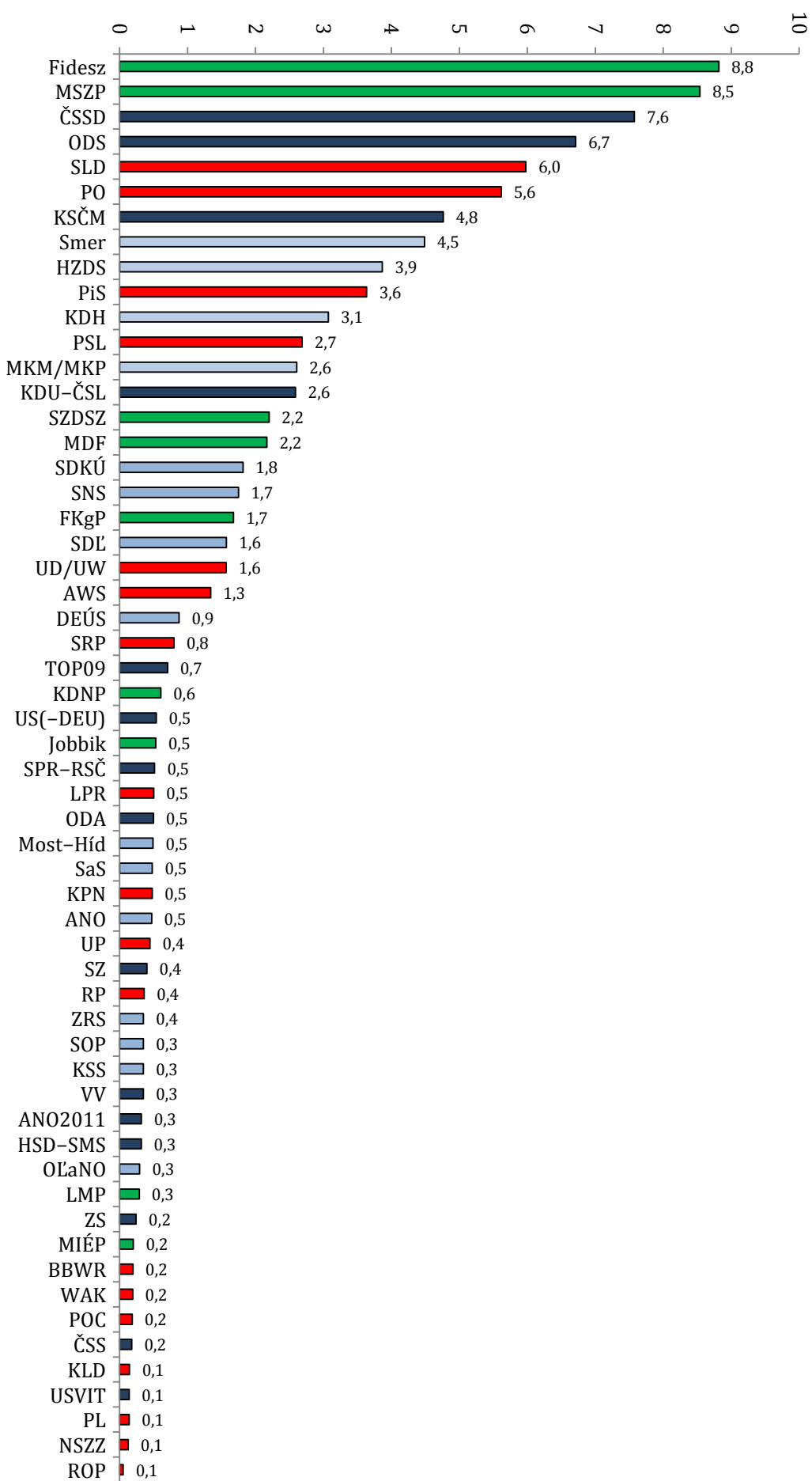
25. ábra - A pártrendszerek súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi államokban (1990–2015)

Megjegyzés: annak érdekében, hogy a magyar pártrendszer „előnye” (ti. a vizsgálódások itt 1990-től indulnak) ne érvényesüljön – és ezzel a négy pártrendszer jobban összehasonlíthatóbbá váljon –, a cseh és a szlovák pártrendszert két, a lengyelt pedig egy évvel elmozdítottam felfele az y tengely mentén. A további számítási szabályokat lásd a 12.4. függelékhez fűzött magyarázatban.

Forrás: saját számítások a 12.4. függelék alapján

26. ábra - A pártok súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi pártrendszerekben (1990–2015)

Forrás: saját számítások a 12.4. függelék alapján

7.4. A pártok tartóssága és a verseny struktúrája

Amint fentebb utaltam rá, a Mair 1996-os írásában hivatkozott államokról elmondható, hogy a parlamenti pártok köre évtizedeken át egyfajta állandóságot mutatott (ami – ismét kiemelem – nem azt jelentette, hogy a parlament folyamatosan pontosan ugyanazon pártokból állt). Bár Mair ebben a munkájában nem érintette a pártok állandóságának kérdését, viszont korábbi írásában óvatosan kezelte az új pártok megjelenésének, illetve a régiek eltűnésének a pártrendszer változására gyakorolt hatását. Egy 1989-es tanulmányában kifejtett álláspontja szerint az előbbi fejlemények önmagukban még nem járnak rendszerszintű hatásokkal, ugyanis kizárólag a pártrendszer „magjában” (*at the core of a party system*) bekövetkező változások minősülnek jelentősnek, míg a pártrendszer „peremén” (*at the margins*) megfigyelhető átrendeződések nem számítanak.⁶⁷⁶ Ezek alapján tehát – teszi hozzá a szerző – egy párt megjelenésének vagy eltűnésének fontossága nem a párt méretétől vagy ideológiai arculatától függ, hanem annak a rendszerben betöltött szerepétől – közelebbről attól, hogy az adott párt megjelenése vagy eltűnése nyomán megváltozik-e a verseny jellege vagy a kormányalakítás mintázata.

Mair fenti gondolatmenete több szempontból is érdekes. Egyrészt rávilágít arra, hogy – a sartoriánus perspektívának megfelelően – az egyes pártok be-, illetve kilépésének jelentősége igen eltérő lehet. Ezek alapján a 29. táblázat is átgondolásra szorulhat, hiszen a parlamentből kieső pártok közül nem mindegyik értelmezhető relevánsként. Másrészt pedig – az előbbiekkal összefüggésben – felmerülhet a kérdés, miszerint a (kormány)pártok fluktuációja ellenére a verseny struktúrája mutathat-e valamiféle állandóságot? Lehetséges-e úgy kiszámíthatóságról beszélni, hogy a parlamenti pártok köre esetenként folyamatosan változik?

Az utóbbi kérdést érintően – a problémát illusztrálандó – idézzük fel az 1998 és 2010 közötti demokratikus/jobboldali kormányok pártösszetételét Szlovákiában:

- 1998-as koalíció: SDK–SDL–MKP–SOP
- 2002-es koalíció: SDKÚ–KDH–MKP–ANO
- 2010-es koalíció: SDKÚ–KDH–Most–Híd–SaS

Szigorúan nézve egyetlen olyan pártot sem találunk, amelyik mindhárom koalíciónak tagja lett volna – ebből pedig értelemszerűen az is következik, hogy mindegyik kormány innovatívnak minősül. Azonban közelebbről vizsgálva természetesen kimutathatóak a

⁶⁷⁶ MAIR, 1989a: 257.

kapcsolódási pontok a három kormány között: egyrészt mindegyik gerincét a két jobbközép (egy liberálisabb és egy konzervatívabb) kereszténydemokrata formáció képezte (1998-ban még az SDK-ba olvasztva), másrészt mindegyik koalícióban részt vett egy – a parlamentben aktuálisan képvisellel rendelkező – magyar párt is. A harmadik közös jellemző egy olyan új – az adott választásokon először parlamenti képviselőhez jutó – párt (SOP, ANO, SaS) bevonása volt. Az előbbi három párt több tekintetben különbözött egymástól, de az elitellenesség, a régi pártok elutasítása, valamint a politika megújítása, a „változás” ígérete mindegyikük ideológiai arculatában visszaköszönt (utóbbi két pártot pedig az erős antikorrupciós profil is összekötötte).⁶⁷⁷ Ezentúl a három koalíciót még egy további fontos körülmény is összekötötte, nevezetesen a „közös ellenfél” (eleinte a HZDS, majd a Smer), amivel szemben az előbbi pártok összefogása viszonylag automatikusan történt.

Az 5.4.2. alpontban arra is utaltam, hogy amennyiben a 2016 márciusában esedékes választásokon a jobboldal győzne, az koalíciós összetétele szinte biztosan különbözne a 2012-estől (és természetesen a másik kettőtől is). A kontinuitás jegyében ennek a kormánynak is tagja lenne a KDH és – a magyar pártok részről – a Most-Híd. A többségi kormányhoz egészen biztosan szükség lenne új, korábban még nem kormányzó (vagy éppen először parlamentbe jutó) pártokra is – jelen állás szerint az OĽaNO és a Siet' lennének ezek az új pártok. (A SaS és az MKP bejutása egyelőre erősen kérdéses, de amennyiben átlépnék a küszöböt, minden bizonnyal az ő mandátumaikra is szükség lenne a Smer leváltásához.) Egy újabb jobboldali kormány megalakulásával a szlovák pártrendszer két szempontból is a nyitott struktúrájú verseny irányába tolódna el. Egyrészt a második mairi indikátornál (koalíciós variációk) ismét egy innovatív összetételű kormányt regisztrálhatnánk, hiszen a pártok támogatottságában bekövetkezett változások miatt a 2016-os parlament összetétele bizonyosan különbözni fog mind a 2010-estől, mind a mostanitól – ezzel lényegében kizárt annak esélye, hogy a 2010-es koalíció megismétlődjön.⁶⁷⁸ Másrészt a hipotetikus jobboldali koalíció egészen biztosan tartalmazna új, korábban még nem kormányzó (OĽaNO), és/vagy parlamentbe újonnan bekerülő pártot is (Siet')⁶⁷⁹ – utóbbi esetben folytatva a hagyományt, miszerint az újonnan bekerülő pártok előtt teljes mértékben nyitva áll a kormányzás lehetősége. Ahogyan

⁶⁷⁷ MESEŽNIKOV, 1999: 58–59.; ŠKOLKAY, 1999: 130.; UČEŇ, 2003: 49–51.; MESEŽNIKOV, 2011

⁶⁷⁸ Amint az 5.4.2. alpontban már utaltam rá, az SDKÚ-t 2015-ben általában 1–3% közé mérik a közvélemény-kutatók.

⁶⁷⁹ A tárcarészesedésen alapuló mérce természetesen árnyalná a koalíció innovatív jellegét, de egy esetleges Siet'-KDH-OĽaNO-Híd-Most összetételű kormányban az új pártok akár a miniszteri posztok felét is megkaphatják, vagyis az IFA- és az IC-indikátor értéke is alaposan visszaesne (egyedül az első indikátor, azaz a teljes kormányváltás erősítené a verseny zárt jellegét).

Deegan-Krause a 2010-es választásokról szóló elemzésében a *Radičová*-kormány összetételénél *déjà vu* érzésről írt,⁶⁸⁰ úgy a jobboldal 2016-os hipotetikus győzelme esetén is hasonló benyomásunk lehet. Az, hogy „miről szól” a verseny, lényegében 2006 óta változatlan, azaz a tét 2010-ben, 2012-ben és 2016-ban is ugyanaz: a fragmentált jobboldal le tudja-e győzni a Smert (és esetleges populista-nacionalista szövetségeseit).

A szlovák példa álláspontom szerint azt támasztja alá, hogy a parlamenti pártok folyamatos cserélődése ellenére is kialakulhat egy többé-kevésbé kiszámítható verseny. Ezzel egyidejűleg arra is rá kell mutatni, hogy a három jobboldali (amennyiben 2016-ban is a jobboldal győzne, akkor négy) kormány összetétele nem azért különbözött egymástól, mert a pártok interakciói vagy a verseny jellege átalakult volna – hanem azért, mert egyes korábbi kormánypártok (koalíciós partnerek) már kiestek a parlamentből, azaz a korábbi összetétel megismétlésére eleve volt lehetőség. Ilyen értelemben tehát egyfajta „kényszerű” innovációról beszélhetünk: 2002-ben az SDL és a SOP, 2010-ben pedig az ANO és az MKP már eleve nem jöhetett szóba koalíciós partnerként.⁶⁸¹ Könnyen lehet, hogy ez a mintázat a 2016-os választásokat követően is folytatódni fog, hiszen egy jobboldali kormány esetén az SDKÚ-val minden valószínűség szerint már nem lehet számolni. Összességében tehát elmondható, hogy Szlovákiában a pártok – legalábbis a „demokratikus” oldalon – olyan ütemben cserélődnek, ami ellehetetlenítette az ismétlődő összetételű koalíciókat, azaz eleve nem tudott működni – a 4.4.2. alpontban említett – Franklin-Mackie-féle inercia,

A négy pártrendszer közül Magyarországon mutatták a legnagyobb állandóságot a pártok, így a kényszerű innovációra nem tudunk példát említeni. A későbbiekben azonban még előfordulhat ilyen eset, ugyanis az MSZP támogatottságának tartós hanyatlása – majd ezt követően a baloldal 2010 után meginduló fragmentációja –, valamint – legfőképpen – az SZDSZ kiesése miatt a korábban három alkalommal is kormányzó MSZP-SZDSZ-koalíció már értelemszerűen nem ismétlődhet meg a jövőben. (Amint arra az 5.2.2. alpontban utaltam, a hazai kormányalakítási gyakorlat csak addig tudja kizárni az innovációt, amíg a Fidesz-KNDP képes egyedül kormányozni.)

Csehországban szintén akad példa arra, hogy a korábbi koalíciós partnerek kiesése idézett elő innovációt. Így pl. a 2006-os ODS vezette kormány azért nem tudta ismételni az 1992-

⁶⁸⁰ DEEGAN-KRAUSE, 2010

⁶⁸¹ A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy elképzelhetőek olyan esetek, amikor lenne lehetőség egy korábbi koalíciós formula megismétlésére, azonban az – a pártok gyengülése miatt – már nem (vagy megint nem) biztosítana parlamenti többséget. Ekkor alapvetően két út kínálkozik a kormánypártok részére: vagy vállalják a kisebbségi kormányzást (mint pl. a második *Klaus*-kabinet 1996-ban), vagy pedig bővítik a kormányt (mint pl. a *Špidla*-kabinet 2002-ben).

es és az 1996-os formulát, mert az ODA ekkor már nem volt tagja a törvényhozásnak. 2010-ben hasonló volt a helyzet: a 2007-es ODS-KDU-ČSL-SZ-koalíció eleve nem jöhetett szóba, hiszen a kereszténydemokraták és a zöldek is kiestek a parlamentből.

Lengyelországban a pártok állandósága szempontjából is érdekes lesz a 2015. októberi választás. Fentebb utaltam rá, hogy 2001 óta mindössze egy új párt került be a parlamentbe, ráadásul a kieső pártok száma is csupán kettő volt. A választásokra ismét a PO-PiS párharc jegyében kerül sor, a többi formációnak pedig leginkább csak a parlamenti küszöb átlépése vagy a kétszámjegyű eredmény elérése lehet a célkitűzése. Abban az esetben, ha a PiS úgy lesz a választások győztese, hogy nem szerez abszolút többséget, rá lesz kényszerítve az innovációra, ugyanis a korábbi koalíciós partnerei (az SRP és az LRP) már régen nem rendelkeznek parlamenti képvisellel.

Végezetül hadd térjek vissza Mair jelen pont elején idézett gondolatmenetéhez. (Bár a szerző ezen tézisei mintegy hét évvel korábban születtek, mint a disszertáció tárgyát képező 1996-os munkája, azonban az 1989-es írás mind fogalomkészlete, mind pedig szemléletmódja alapján szervesen kapcsolódik a későbbi munkáihoz.) Mair egyrészt azt állította, hogy csak a pártrendszer „magjában” bekövetkező változások fontosak, másrészt pedig leszögezte, hogy egy párt megjelenésének, illetve eltűnésének jelentősége a pártnak az adott rendszerben betöltött szerepétől függ (azaz megváltozik-e a verseny jellege vagy a kormányalakítás mintázata). Mindez felveti azt a kérdést, hogy a visegrádi pártrendszerekre miként adaptálható ez a megközelítés? Ennek megválaszolása előtt szükséges kiemelni, hogy Mair ebben a munkájában a pártrendszerek *változásával* foglalkozott: kiinduló kérdése az volt, hogy mikortól beszélhetünk egy *új* pártrendszerről egy adott állam vonatkozásában? Figyelemmel arra, hogy a visegrádi pártrendszerekben a pártok állandósága jóval elmarad(t) a Mair által vizsgált nyugati országokétól, magam nem is Mair kérdésére keresem a választ, hanem azt tekintem át röviden, hogy a verseny struktúrájának szempontjából mit is jelentett az egyes pártok megjelenése, illetve eltűnése a négy vizsgált országban. Egyes esetekben a pártok be- és kilépése valóban nem bírt semmilyen relevanciával a verseny mintázatát illetően – így pl. Szlovákiában a KSS egy ciklus erejéig (2002–2006) rendelkezett parlamenti képvisellel, mindvégig ellenzékben maradva. Csakhogy az új pártok esetében nem az előbbi az általános séma, a 9. táblázatban azt mutattam be, hogy – Magyarország kivételével – az új pártoknak is igen jó esélyeik vannak a kormányra kerülésre; a 28. táblázatból pedig az tűnt ki, hogy az egykori kormánypártok tetemes része mára nemcsak a kormányzati pozícióját, hanem a parlamenti képviselét is elvesztette. Vagyis látnunk kell, hogy a parlamenti pártok

körének folyamatos – bár országonként eltérő intenzitású – változása többnyire a kormányalakítást is érinti: vagy olyan módon, hogy az új pártok kormányra kerülnek (amint a 9. táblázatnál láttuk, mintegy 43%-uk nyomban az első parlamenti bejutásuk után, 21%-uk pedig a második ciklusban), vagy pedig azzal, hogy kiesnek a parlamentből. Természetesen egy új párt kormányra kerülése vagy a parlamentből történő kiesése még nem jár a verseny struktúrájának átalakulásával vagy a kormányalakítás mintázatának megváltozásával.

A 30. táblázat a lehetséges kimeneteket foglalja össze. Minden egyes kormányváltás vizsgálható egyrészt abból a szempontból, hogy a kabinetnek tagja lett-e új (korábban még nem kormányzó) párt, másrészt pedig az alapján is, hogy a kormányalakítás mintázata („szabályai”) változtak-e. Amint fentebb utaltam rá, egy új párt kormányra kerülése nem okvetlenül jár a koalíciókötési konvenciók módosulásával – erre kézenfekvő példaként említhető a 2002-es szlovák kormány, amelyben a SOP lecserélődött az ANO-ra anélkül, hogy ennek bármiféle rendszerszintű jelentősége lett volna. Máskor viszont az új párt(ok) kormányra kerülésével megváltozott a kormányalakítás mintázata (pl. Magyarországon 1994-ben). A táblázat jobb felső cellájába azok az esetek tartoznak, amikor a kormányalakításban nem volt érintett új párt, és a verseny jellege sem változott meg (pl. Magyarországon 2002-ben). A jobb alsó mezőbe azok a kormányalakítások jönnének, amikor annak ellenére módosult a pártok kapcsolatrendszere, hogy csak régi pártok kerültek kormányra – ilyen azonban még nem fordult elő a visegrádi országokban (de hipotetikus példaként megemlíthető pl. egy esetleges ČSSD–ODS-koalíció Csehországból vagy egy PiS–PO-kormány Lengyelországból).

30. táblázat - A kormányalakítás mintázatának változása az új pártok függvényében

		új párt a kormányban	
		igen	nem
kormányalakítás mintázata	változatlan	pl. Szlovákia, 2002 (ANO)	pl. Magyarország, 2002
	változik	pl. Magyarország, 1994 (MSZP, SZDSZ)	—

Forrás: saját összeállítás

Összegezve a fejezet téziseit, megállapítható, hogy bár a pártok állandósága alapján mért stabilitás önmagában nem garantálja a pártok közötti kapcsolatrendszer kiszámíthatóságát,⁶⁸² könnyen belátható, hogy a pártok közötti interakciók és a verseny mintázatának kikristályosodása lassabban következik be, ha a parlamenti aréna szereplői folyamatosan – esetenként egyik ciklusról a másikra is nagymértékben – változnak.⁶⁸³ Igaz, ehhez hozzátehetjük, hogy önmagában a pártok egy bizonyos szintű cserélődése nem okvetlenül befolyásolja a kormányalakítási szokásokat és ezen keresztül a verseny zárt jellegét.⁶⁸⁴ Csakhogy – amint a 3.3.3. alpontban láttuk – a kormányra kerülés lehetősége a pártok széles köre előtt nyitott volt: a négy országban azonosított 57 pártból mindössze 15 nem került kormányra, azaz a parlamentbe bejutott pártok közel háromnegyede legalább egyszer kipróbálhatta a kormányzást), tehát a vizsgált államok esetén nem arról van szó, hogy a parlamentbe be – és kilépő pártok semmiféle – sartori-i értelemben vett – relevanciával nem rendelkeznek.⁶⁸⁵ Az, hogy a négy pártrendszer zártságát összegző 11. táblázatban a legalacsonyabb pontszámok a második indikátornál születtek – vagyis a pártok közötti verseny a koalíciós variációk szempontjából tűnt a legkevésbé zártnak –, nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy kivételesen fordultak elő olyan választások, amelyek során nem változott a parlamenti pártok köre. A helyzet tehát az, hogy az új pártok kormányra kerülése minden esetben kihatással van a második indikátor értékére (akár a saját számítási módszeremet, akár az PSI-indexet vesszük alapul), azonban a számok mögé pillantva az is láthatóvá válik, hogy egyes esetekben a pártok kormányzati rotációja – amely sok esetben „kényszerű” innovációként értékelhető – valójában nem módosítja érdemben a verseny kiszámíthatóságát (ez különösen igaz Szlovákiára). A pártok intenzív cserélődése egyben azt is jelenti, hogy meglehetősen nehéz feladat lenne a Mair által említett két típusú – a pártrendszer magjában, illetve peremén bekövetkező – változás alapján értékelni a négy állam valamennyi választását.

⁶⁸² Vö. BAKKE-SITTER, 2005: 246. (a szerzők a magyar pártrendszerben az 1990-es évek közepén végbement változások alapján utaltak erre az összefüggésre)

⁶⁸³ Bár eltérő módszertan alapján, de hasonló következtetésre jutott Casal Bértoa (CASAL BÉRTOA, 2012: 456–458.).

⁶⁸⁴ Vö. MAIR, 1996: 97–105.

⁶⁸⁵ SARTORI, 2005 [1976]: 107–108.

8. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA III.:

A VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG

Az 1.3.2. alpontban már utaltam rá, hogy Mair szerint a pártok közötti verseny struktúrájára fókuszáló vizsgálatok lehetővé teszik, hogy a pártrendszerben bekövetkező változásokat elkülönítsük a választói attitűdök változásától, ugyanis a kettő nem feltétlenül jár együtt. Az, hogy Mair fenntartással kezelte a pártrendszereknek a pártok relatív súlyán (azaz a szavazatarányuk hullámzásán) alapuló tanulmányozását, a már többször hivatkozott 1989-es munkájából is kiderül.⁶⁸⁶ A szerző ebben az írásában arra mutatott rá, hogy a szakirodalomban létezik egyfajta sajátos részrehajlás (hangsúlyeltolódás) a választási eredmények vizsgálata iránt (*'electoral bias'*), ugyanis – emeli ki Mair – a pártok választási eredményei térben és időben is könnyen összehasonlíthatóak. Korábban már idéztem, hogy Mair attól a konvencionális megközelítéstől kívánt eltávolodni, amely szerint „*a pártrendszerek változása nagyrészt – vagy akár kizárólagosan – a választási eredmények változásának függvénye, vagy éppen szinonimája*”.⁶⁸⁷ A pártok közötti kapcsolatrendszer a választói preferenciák akár nagyarányú módosulása esetén is változatlan maradhat, viszont egyes esetekben a szavazói magatartás viszonylagos állandósága mellett is radikális változások következhetnek be a pártok közötti verseny struktúrájában (erről részletesen lásd majd a 8.3. pontot). Wolinetz szintén szkeptikus azt illetően, hogy a választói illékonyság mennyiben alkalmas a pártrendszerek intézményesültségi szintjének vizsgálatára – álláspontja szerint az illékonyság egész egyszerűen nem a *rendszer*, hanem csak az egyes pártok vizsgálatakor minősül fontosnak.⁶⁸⁸

Ugyanakkor a fenti megközelítések nem jelentik azt, hogy a választói illékonyság ne bírna relevanciával a verseny struktúrájának vizsgálatakor. Maga Mair is foglalkozott a pártok közötti verseny struktúrájának és a szavazatingadozásnak az összekötésével: a holland pártrendszert tárgyaló írásának következtetése az volt, hogy az erősen nyitott mintázatú,

⁶⁸⁶ MAIR, 1989a (különösen 271–273.)

⁶⁸⁷ MAIR, 1997: 214–215. (vö. MAIR, 1996. 97.)

⁶⁸⁸ WOLINETZ, 2006a. 60. Ennek a felfogásnak némileg ellentmond Rose és Munro már idézett tézise, amely szerint, „*egy stabil pártrendszer akkor minősíthető teljes mértékben intézményesültnek, ha létezik egy állandó egyensúly a kínálat és kereslet között, azaz az egymást követő választásokon ugyanazon pártok versenyeznek, és a szavazatarányok csak néhány százaléknál változnak az egyik választásról a másikra*” (ROSE–MUNRO, 2003: 71. [saját fordítás]).

strukturálatlan pártrendszer az utóbbi évtizedekben egyértelműen hozzájárult a magas – legalábbis nyugat-európai összevetésben magas – választói illékonysághoz.⁶⁸⁹ Toole a már többször hivatkozott munkájában szintén párhuzamba állította a pártrendszerek – a mairi indikátorok alapján számított – stabilizációját és a választói illékonyságot. Következtetése alapján a stabilabb (azaz a zárt verseny több jelét mutató) pártrendszerekben (közelebbről a magyarban és a csehben) alacsonyabb választói illékonyság volt megfigyelhető, mint a kevésbé stabil pártrendszerben (a lengyelben). Toole ugyanakkor leszögezi, hogy *„valószínűtlennek tűnik, hogy pártpreferenciák viszonylagos stabilitása Magyarországon és Csehországban jelentős hatással volt ezen pártrendszerek stabilizációjára”*.⁶⁹⁰

A magas választói illékonyság két szempontból is kihatással lehet a pártok kapcsolatrendszerére, különösen a kormányalakításra. Egyrészt a nagyfokú szavazatingadozás növeli annak esélyét, hogy a parlamenti pártok köre megváltozzon. Könnyen belátható, hogy amennyiben a szavazók tömegesen hagynak el egy pártot, az akár a párt parlamenti kiesésével járhat. Ennek inverze az a jelenség, amikor egy új párt olyan mértékben tudja növelni a támogatottságát, hogy – akár a „semmiből” – bekerül a parlamentbe.⁶⁹¹ A választói illékonyság más esetekben nem a parlamenti pártok körét alakítja át, hanem a pártok közötti erőviszonyokat: ezzel egyes pártok jelentősen megerősödhetnek, mások pedig meggyengülhetnek. (Kiváló példa erre a 1994-es hazai vagy a 2005-ös lengyel választás.) A támogatottságok radikális hullámozása kihatással lehet a kormányalakításra is, hiszen a korábbi kormánypártoktól történő tömeges elvándorlás csökkenti az esélyét annak, hogy a korábbi kabinet hivatalban maradjon – és egyben növeli annak a valószínűségét, hogy egy másik összetételű kormány alakuljon meg. Összességében a választók szerepét jól illusztrálja Smith gondolata, miszerint a választók a végső „urai” a pártrendszer változásának, és minden változás csak akkor válik tartóssá, ha azt a választók is megerősítik.⁶⁹²

A következőkben elsőként az összevont választói illékonyságot, mint a pártrendszerek leírásának egyik leggyakrabban használt indikátorát tárgyalom. Ezt követően azt vizsgálom meg, hogy az index hogyan alakult a visegrádi államokban a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben. Végül azt a kérdést járom körül, hogy – Mair elméleti kategóriáit

⁶⁸⁹ MAIR, 2008a. A teljes képhez hozzátartozik, hogy Mair meglátása szerint a verseny nyitott mintázata csak azóta járul hozzá a szavazatingadozáshoz, amióta (kb. az 1980-as évektől) a holland társadalom oszloposodott jellege erodálódott. A holland mintára a 8.3.3. alpontban térek ki részletesebben.

⁶⁹⁰ TOOLE, 2000: 453.

⁶⁹¹ Mindez akár azzal is járhat, hogy az új pártok egyes esetekben a mandátumok abszolút többségét is megszerezhetik (vö. ENYEDI, 2006c: 231.).

⁶⁹² SMITH, 1989b: 354.

alapul véve – milyen lehetséges összefüggések tárhatóak fel a választó illékonyság és a pártok interakcióinak változása között.

8.1. Az összevont választói illékonyság mint indikátor

A Pedersen által 1979-ben publikált *The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility* c. tanulmány⁶⁹³ kiemelkedő hatású munkának bizonyult a politikatudományban.⁶⁹⁴ Bár a szerző által kimunkált összevont választói illékonysági index (*aggregate volatility*) természetesen nem előzmények nélküli,⁶⁹⁵ a Pedersen-indexként is emlegetett formula a választói magatartás és a pártrendszerek stabilitásának elemzésekor megkerülhetetlen indikátorrá vált. A korábban alkalmazott kvantitatív indikátorok túlnyomó része (pl. Gini-együttható, Rae frakcionalizáltsági indexe) a pártok számára és a pártrendszerek koncentrációjára fókuszált, azonban az ilyen irányú számítások – amint arra Pedersen rámutatott – gyakran félrevezetőek, ugyanis a vizsgált pártrendszerek változásairól sok esetben hamis képet adnak, és képtelenek a trendek lényegének megragadására.⁶⁹⁶ Pedersen szerint ennek az az oka, hogy a korábban elterjedt indikátorok a pártrendszerek *állapotát* jelezték, nem pedig azok *változását*, így egy olyan indikátort állított a középpontba, amely a pártrendszerek statikája helyett azok dinamikáját ragadja meg. Az összevont választói illékonyság kiszámításához elsőként a pártok szavazatarányában beállt változások aggregátumát (*total net change, TNC*) kell megállapítani a következő képlet segítségével:

$$TNC_t = \sum_{i=1}^n |\Delta p_{i,t}|$$

ahol a Δp az i párt szavazatarányában beállt változást jelenti a t választásokon. Tekintve, hogy a szavazatnyereségek más pártoknál szavazatvesztésként realizálódnak, azaz a fenti számításban minden szavazatmozgást kétszer is regisztráltunk, az összevont választói illékonysági mutatót úgy kapjuk meg, ha a fenti összeget kettővel osztjuk, vagyis

⁶⁹³ PEDERSEN, 1979

⁶⁹⁴ A tanulmány hatásainak értékelésére lásd KATZ, 1997 és RATTINGER, 1997.

⁶⁹⁵ Lásd pl. ASCHER-TARROW, 1975. Az illékonyság (*volatility*) mérőszámként való alkalmazása már itt is megjelenik (481.), de a szerzők a pártonkénti szavazatingadozásra fókuszáltak.

⁶⁹⁶ PEDERSEN, 1980. A szerző öt fiktív pártrendszert vázolt fel négy választásnyi időtávban, majd három indikátor alapján végezte el a számításokat. Annak ellenére, hogy az egyes pártrendszerekben a változások jellege markánsan eltérő volt, az indikátorok értékeiben ez nem tükröződött vissza.

$$V_t = \frac{TNC_t}{2}$$

illetve részletesebben kifejtve:

$$V_t = \frac{\sum_{i=1}^n |p_{i,t-1} - p_{i,t}|}{2}$$

Bár a Pedersen-index a választói magatartás és a pártrendszer stabilitásának vizsgálata során nehezen megkerülhető szemponttá vált, az indikátor alkalmazását illetően számos probléma merült fel, amelyek alapvetően három kérdés mentén jelentkeznek:

- (1) hogyan mérjük az indexet;
- (2) pontosan mi is az, amit megmértünk;
- (3) mit jelentenek, hogyan interpretálhatóak a kapott eredmények.

A következőkben ezeket a kérdéseket röviden áttekintem annak érdekében, hogy a választói illékonyság mint indikátor természete és hasznosíthatósága kirajzolódjon.

8.1.1. Hogyan mérünk?

Ami a számítási-módszertani nehézségeket illeti, arra kell rámutatni, hogy az összevont választói illékonyság kalkulálása közel sem olyan egyszerű folyamat, mint pl. a pártok effektív számának megállapítása, amely utóbbi a választási adatok ismeretében lényegében egyértelműen meghatározható.⁶⁹⁷ Az illékonysági mutatók számítása során a legnagyobb nehézséget a pártok azonosítása, pontosabban „összepakosítása” okozza.⁶⁹⁸ Amennyiben a $t-1$ és a t választásokon pontosan ugyanazon pártok indulnak, ezzel a problémával természetesen nem szembesülünk, ám a valóságban ritkán akad példa ezen „ideális” állapotra. A Pedersen-index kalkulálása során mindenekelőtt a pártok átalakulásának értelmezése okozhat problémát. A számítási módszertannak ki kell térnie szétválások és az egyesülések (akár a pártok, akár a választási koalíciók szintjén történik) során alkalmazott eljárásokra.⁶⁹⁹ Amint Sikk rámutat, alapvetően három módszer

⁶⁹⁷ Ezekről bővebben lásd: HORVÁTH, 2013

⁶⁹⁸ Vö. HIRATA, 2000: 84.; BIRCH, 2001: 5.; BIRCH 2003: 123–124.; SIKK: 2005: 392; POWELL–TUCKER, 2014: 128; GALLAGHER et al, 2011: 318. Az „összepakosítás” aprólékos munkájára lásd pl.: ŠEDO, 2012: 5–8. A szerző táblázatos formában mutatta ki a 2002/2006-os, valamint a 2006/2010-es választásokon induló pártok közötti egyezőségeket. Birch külön függelékben tárgyalja, hogy mely pártokat tekinti egymás utódjának (BIRCH, 2003: 185–188.). A 12.5. függelékben magam is hasonló módon jártam el.

⁶⁹⁹ Így pl. reflektálni kell arra a jelenségre, ha a $t-1$ választásokon induló 'A' párt később felbomlik és a t választáson már egy 'A1' és egy 'A2' párt indul. (Közelebbről: az 'A' párt $t-1$ választáskori eredményét

kínálkozik a szétválások és az egyesülések kezelésére, de egyik eljárás sem tekinthető tökéletesnek:⁷⁰⁰

- a szétváló pártokra (választási koalíciókra) a soron következő választásokon úgy tekintünk, mintha azok *egyben maradtak volna* (tehát eredményeiket összeszámítjuk); az egyesülő pártok (választási koalíciók) esetében pedig a tagpártok korábbi szavazatarányát számítjuk össze);
- a szétváló pártoknál (választási koalícióknál) a *legnagyobb utódpárthoz* számítjuk hozzá a szavazatokat; az egyesülő pártok (választási koalíciók) esetén pedig a legnagyobb párt szavazatarányát vesszük alapul;
- mind a szétválásra, mind az egyesülésre úgy tekintünk, mintha azzal egy *teljesen új entitás* jött volna létre, azaz az utód-, illetve elődpárt eredményei nem válnak összevethetővé.

A 31. táblázatban a két példa arra világít rá, hogy a három számítási módszer adott esetben milyen jelentős kihatással lehet a választói illékonyság eredményére.

31. táblázat - A szétválások és az egyesülések kezelésének módjai (választói illékonyság)

		1. példa (szétválás) OF és utódjai (1990/1992)			2. példa (egyesülés) Fidesz-MDF (1998/2002)		
		1990	1992	V	1998	2002	V
számítási módszer	a)	OF (49,5%)	ODS+ODA+OH (Σ 40,3%)	9,25	Fidesz+MDF (Σ 32,3%)	Fidesz-MDF (41,1%)	8,8
	b)		ODS (29,7%)	19,8	Fidesz (29,5%)		11,6
	c)		—	49,5	—		41,1

Forrás: saját számítások a 12.5.1., illetve a 12.5.2. függelék alapján

miként vesszük figyelembe a pártot érintő illékonyság számításakor?) Hasonlóan kezelni kell azt a helyzetet, amikor a $t-1$ választáson még külön indul az 'A' és a 'B' párt, de a t választásra már egyesülnek vagy választási koalíciót kötnek.

⁷⁰⁰ SIKK, 2005: 393. Bár Sikk nem tér ki rá, de a magam részéről szükségesnek tartom elhatárolni a szétválást és a kiválást. Míg a szétválás esetén az utódpártok egyike sem feleltethető meg egyértelműen az elődpártnak, addig a kiválásnál megmarad ez a folytonosság. Az illékonysági számításoknál mindez azt jelenti, hogy a kiválásnál a kiváló párt eredményét nem kalkuláljuk hozzá az „anyapárt” eredményéhez azon megfontolásból, hogy a kiszakadó párt szavazóinak meg lett volna a lehetősége az anyapártra szavazni. Azzal viszont, hogy a kiváló pártot támogatták, mintegy elpártoltak az „anyapárttól”.

Az *a)* módszernél az időközben felbomló Civil Fórum szavazatarányát az utódpartok összesített eredményével vetettük össze, míg a második esetben a legnagyobb utódpart (ODS) volt a számítás alapja. A *c)* változat ugyanakkor azon alapul, hogy azzal, hogy az OF megszűnt, az 1990-es eredménye nem vethető össze az új pártok egyikével sem. A logika – természetesen ellenkező előjellel – hasonló a Fidesz–MDF példájánál. Az *a)* módszernél a 2002-es Fidesz–MDF közös lista eredménye a két párt 1998-as együttes szavazatarányával, míg a *b)* módszernél csak a Fidesz eredményével kerül összevetésre. A *c)* változat viszont új pártként tekint a közös listára. Amint a táblázat V-vel jelölt oszlopaiból kitűnik, a különböző számítási módszerek gyökeresen eltérő illékonyági eredményekhez vezetnek.

A pártok azonosításának folyamatában további nehézséget jelentenek a nevet változtató, valamint a *t* választásokon már nem induló pártok is, ugyanis be kell azonosítani, hogy a *t*–1 választásokon induló pártoknak mi lett a sorsa a *t* választásokon. Mindez – különösen a kisebb pártoknál – esetenként olyan aprólékos vizsgálatokat és alapos utánajárást igényel, amely jelentősen megnehezíti a pontos számításokat.⁷⁰¹ Az, hogy a probléma nem pusztán elméleti jellegű, leginkább abban nyilvánul meg, hogy amennyiben összevetjük a két egymást követő választásokon induló pártok körét, láthatóvá válik, hogy az egyezés kimondottan alacsony (32. táblázat).

32. táblázat - A megelőző választáson is induló pártok aránya a visegrádi államokban

	2. választás	3. választás	4. választás	5. választás	6. választás	7. választás
Magyarország	59,5%	52,9%	71,4%	53,6%	64,0%	42,9%
Csehország	48,6%	75,9%	43,9%	42,6%	42,3%	53,1%
Szlovákia	52,5%	50,0%	47,6%	60,9%	51,3%	50,0%
Lengyelország	50,8%	51,9%	42,9%	63,9%	56,3%	67,7%

Forrás: saját összeállítás a 12.5. függelék alapján

⁷⁰¹ Vö. LEWIS, 2000: 85–86. Így pl. a 2006-os és a 2010-es csehországi képviselőházi választásokon egyaránt 26 párt indult. A 2006-os 26 pártból mindössze 10 pártot lehet a névegyszőség révén könnyedén „összepárosítani” a 2010-es pártokkal. 16 párt esetén már elmélyültebb vizsgálatot igényel annak megállapítása, hogy 2010-ben más néven (esetleg egy másik párt listáján) megmérettették-e magukat vagy éppen nem is indultak. A képet árnyalja, hogy ez a 16 párt a szavazatoknak mindössze 5,08%-át szerezte meg 2006-ban, vagyis az esetleges tévedések vagy eltérő értelmezések viszonylag csekély mértékben befolyásolják a számítás végeredményét.

Számításaim alapján a $t-1$, illetve a t választásokon induló pártok közti átfedés az egyes államokban átlagosan 50–60% között mozgott, azaz a számítások alapjául szolgáló pártok alig több mint feléről mondható el, hogy mindkét választáson (t és $t-1$) részt vettek.

Összességében megállapítható, hogy a felvetett számítási-módszertani problémák könnyen oda vezethetnek, hogy az egyes választásokra vetített összevont választói illékonyságra szerzőnként és kutatásonként egymástól akár jelentősen eltérő adatokat találunk.⁷⁰² Éppen ezen megfontolásból nem hagytam ki a szakirodalomban és a különböző adatbázisokban fellelhető adatokra, hanem a számításokat minden esetben magam végeztem el, a lehető legalaposabban feltérképezve az egyes pártok közötti kapcsolódási pontokat.⁷⁰³

8.1.2. Mit (nem) mérünk?

Amennyiben megkapjuk egy adott választásra vonatkozóan a Pedersen-index értékét, arra is szükséges rámutatni, hogy tulajdonképpen mi az, amit a szám megmutat, illetve ezzel együtt mi az, amit nem mér. Az *összevont* illékonyság eleve arra utal, hogy a pártok közti szavazatvándorlások mintegy „nettósításra” kerülnek, ami azzal jár, hogy bizonyos folyamatok rejtve maradnak.⁷⁰⁴ Mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy az egyes pártokra vetített illékonyságnál kizárólag a szavazatok *menyisége*nek (pontosabban arányának) változása kerül vizsgálatra, vagyis amennyiben az 'A' párt a $t-1$ és a t választásokon is 40%-ot ér el, nullával „járul hozzá” az összevont választói illékonysághoz. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy mindez a lehető legritkább esetben jelenti azt, hogy a pártnak a t választásokon sikerült teljes egészében megőriznie a korábbi választói bázisát – utóbbi

⁷⁰² Illusztrációként egy példa: az 1994-es szlovákiai választásról az alábbi adatok lehettek fel:

- 13,6 (SIKK, 2005: 396.)
- 20,6 (BAKKE – SITTER, 2005: 250.)
- 23,1/25 (HIRATA, 2000: 90.)
- 23,8 (MARKOWSKI, 2001: 61.)

Magam az értéket 24,1-re kalkuláltam (31. ábra). A harmadik forrás kivételével valamennyi szerző kifejezetten utal arra, hogy a szétváló pártokra (választási koalíciókra) a soron következő választásokon úgy tekintenek, mintha azok egyben maradtak volna; az egyesülő pártok (választási koalíciók) esetében pedig a tagpártok korábbi szavazatarányát egybeszámítják. Ennek fényében nehezen magyarázható a Sikk 13,6-os értéke. Gallagher és szerzőtársai az 1990-es évek választásainak *átlagos* összevont választói illékonyságát számították ki (GALLAGHER et al., 2011: 318.). Ez Szlovákia esetében 19,9, ami közel esik Sikk 18,4-éhez és Bakke–Sitter 21-éhez, de viszonylag nagymértékben különbözik Hirata 24,3-as az általam számított 24,1-es értékétől. Megjegyzést érdemel, hogy Gallagherék szerint a kalkulált indexek „valószínűleg túlbecsülik az összevont választói illékonyság valós szintjét”, vagyis a szerzők szerint a valós értékek alacsonyabbak.

⁷⁰³ A kalkulációk menete és eredményei megtalálhatóak a 12.5. függelékben.

⁷⁰⁴ Vö. WOLINETZ, 2006b: 5. Amint a szerző rámutat, a Pedersen-index tipikusan alábecsüli a pártpreferenciát váltó szavazók arányát. Az indikátor értéke azt mutatja meg, hogy a választók *legkevesebb* hány százaléka változtatta meg a pártpreferenciáját a megelőző választások óta.

alatt ezúttal *ugyanazon* szavazópolgárok halmazát értve. Egy hipotetikus példán bemutatva: tegyük fel, hogy az 'A' pártot a $t-1$ választásokon egymillió választópolgár támogatta, – ami 80%-os részvétel mellett – 40%-os eredményt jelent. A t választásokon viszont a párt szavazói közül:

- a) 50 ezren kikerültek a választói névjegyzékből (elhalálozás stb. miatt),
- b) 250 ezren másik pártra szavaztak,
- c) 150 ezren távol maradtak a szavazástól;

ezzel párhuzamosan pedig a pártnál

- d) 50 ezer elsőszavazó és
- e) 250 ezer új szavazó jelent meg (akik a $t-1$ választásokon még egy másik pártot preferáltak), valamint
- f) a részvételi arány visszaesett 68%-ra.

A fenti folyamatok három fontos következménnyel jártak:

- a párt $t-1$ választáskori szavazóinak mindössze 55%-a támogatta ismét az 'A' pártot;
- a párt ismét 40%-os eredményt ért el;
- vagyis az összevont illékonysági mutató számításánál az 'A' párt 0-val jön számításba!

A példa arra mutat rá, hogy adott esetben a választói preferenciák átrendeződése nem lineáris módon tükröződik vissza a pártra vetített illékonysági mutatóban, és ezáltal az összevont választói illékonyságban sem.⁷⁰⁵ További megjegyzések:

- Ad a) és d): maga a szavazópolgárok halmaza is módosulhat választásról választásra, de ebben az esetben nem beszélhetünk illékonyságról. (Egyébként is egy marginális súlyú és a pártoktól teljes egészében független – mintegy objektíve adott – faktorról van szó.)
- Ad b) és e): itt a párt támogatói körében következnek be változások, amelyek adott esetben úgy is végbemehetnek, hogy a párttól elforduló választók által okozott szavazatvesztést ellensúlyozhatja azon szavazók támogatása, akik a korábbi választásokon még egy másik pártot preferáltak.⁷⁰⁶ Amennyiben nemcsak a „nettósított” szavazatvándorlásra vagyunk kíváncsiak, hanem a szavazóbázisokban bekövetkezett változásokat kívánjuk kutatni, akkor az egyéni szintű illékonyságot

⁷⁰⁵ Ersson és Lane ezen megfontolásokból az választók szintjén jelentkező változások három szintjét különböztette meg. Pártváltásról (*party switching*) akkor beszélünk, ha a választópolgár a korábbi választáshoz képest immár egy másik pártra szavaz. A „bruttó” illékonyság (*gross volatility*) már azokat a választókat is regisztrálja, akik szavazóból nem-szavazókká váltak (vagy fordítva). Végezetül az általános illékonyság (*overall volatility*) már a választójogosultsággal rendelkezők körének változását is figyelembe veszi (ERSSON-LANE, 1998: 25–26.; vö. CREWE, 1985: 9–10.; TÓKA, 1998).

⁷⁰⁶ Vö. ASCHER-TARROW, 1975: 480.

kell vizsgálni, amelyhez közvélemény-kutatási panelvizsgálatok vagy (visszaemlékezésen alapuló) visszamenőleges vizsgálatra van szükség.⁷⁰⁷

- Ad *c)* és *f)*: a Pedersen-index – természeténél fogva – nem vesz tudomást a változó részvételi arányról, így amennyiben egy adott párt a szavazóbázisának ugyanakkora hányadát veszíti el, mint amennyivel csökken a részvételi arány, akkor az általa megszerzett szavazatok aránya akkor is változatlan marad, ha egyetlen új szavazót sem szerzett.⁷⁰⁸

Míg az *a)* és a *d)* pontnál illékonyságról nem beszélhetünk, a *b)* és az *e)* pontnál preferenciaváltások sora történik (egyesek elhagyják a pártot, mások átpártolnak hozzá), viszont amennyiben ezen folyamatok kiegyenlítik egymást, az illékonyság nulla marad – holott a párt szavazóbázisában akár tekintélyes méretű átrendeződés következhetett be.⁷⁰⁹

Így amennyiben arra vagyunk kíváncsiak, hogy az 'A' párt $t-1$ választáskori szavazói mekkora arányban tartottak ki az 'A' párt mellett a t választásokon, önmagában a Pedersen-index alapján csak hozzávetőleges pontosságú választ adhatunk.

A „nettósításból” fakadó problémák mellett az indikátor egy másik fogyatékoságára is rá kell mutatni: az összevont választói illékonysági mutató nem képes arra, hogy kimutassa a szavazatingadozások irányát. A pártrendszer stabilizációja szempontjából ugyanis jelentős különbség van aközött, hogy egy adott mértékű illékonyság tartósan ugyanazon (tipikusan parlamenti) pártok között következik be, vagy pedig új pártok megjelenése és/vagy régebbi pártok eltűnése generálja a szavazatingadozást. A Pedersen-index ezen hiányosságát orvosolandó több megoldás is született, amelyek közül Birch, valamint Powell és Tucker módszere a legismertebb. Amint Birch rámutat, a két választás között mért összevont illékonyságot három tényező kombinációja határozza meg:

1. a mindkét választáson részt vevő választók pártpreferenciájában beállt változások;
2. a választók összetételében beállt változások (változás a szavazásra jogosultak összetételében és a részvételi adatokban);

⁷⁰⁷ CREWE, 1985: 10–11. Vö. RATTINGER, 1997: 87.; ERSSON-LANE, 1998: 27–29.; HIRATA, 2000: 85.; BIRCH, 2001: 4. Bartolini és Mair vizsgálatai alapján egyébként az egyéni és az összevont választói illékonyság között erős korreláció mutatható ki, azaz az ellensúlyozó hatást nem szabad túlbecsülni (BARTOLINI–MAIR, 1990: 34–40.).

⁷⁰⁸ Vö. RATTINGER, 1997: 89.

⁷⁰⁹ Matematikailag az sem kizárt, hogy a $t-1$ és a t választás között az összes szavazó preferenciát vált, az összevont illékonysági mutató viszont nulla marad, hiszen adott esetben a párttól elforduló és a párthoz átpártoló szavazók száma valamennyi pártnál kiegyenlítheti egymást.

3. a „pártkínálatban” beállt változások (új pártok alakulása, régiak megszűnése, egyesülése stb.).⁷¹⁰

Birch szerint az illékonysággal foglalkozó tanulmányok többsége főként az első, esetleg a második faktorról számol, a harmadikat viszont – a neki tulajdonított csekély jelentősége miatt – többnyire figyelmen kívül hagyják. Csakhogy a „pártkínálatban” beállt változások jóval hangsúlyosabban jelentkeznek a formálódó, kevésbé stabil pártrendszerekben, így az illékonysági adatokat is nagyobb mértékben befolyásolják, mint a stabil pártrendszerű államokban. Emiatt érdemes az illékonysági számításokat a „létező” pártokra (*existing parties*) szűkítve is elvégezni, utóbbiak alatt azon pártokat értve, amelyek részt vettek a $t-1$ és a t választáson is.⁷¹¹

A Pedersen-index korrigálására tett kísérletet Powell és Tucker is, azáltal, hogy az illékonyság mögött meghúzódó szavazatváltásokat két kategóriára bontotta:

- „A” típusú illékonyság:⁷¹² a pártrendszerbe belépő és az onnan kilépő pártok⁷¹³ által generált illékonyság;
- „B” típusú illékonyság: a már létező pártok által generált illékonyság.

Az „A” típus esetében tehát azokat a szavazatokat összesítjük, amelyeket (1) a pártrendszerbe újonnan belépő pártok szereznek a t választásokon, és amelyeket (2) a pártrendszerből kilépő pártok szereztek a korábbi azaz, a $t-1$ választásokon. Ezek alapján az „A” típusú illékonysági mutató képlete:

$$V_{A,t} = \frac{|\sum_{o=1}^n p_{o(t-1)} + \sum_{w=1}^n p_{w(t)}|}{2}$$

⁷¹⁰ BIRCH, 2001: 3., BIRCH, 2003: 122–123.

⁷¹¹ Az ekként értelmezett „valós” illékonysági index képlete:

$$V_t = \frac{\sum |c_{i,t} - c_{i,t-1}|}{\sum c_{i,t} + \sum c_{i,t-1}}$$

ahol a $c_{i,t}$ a mindkét választáson induló (*continuous*) i párt szavazataránya a t választáson, a $c_{i,t-1}$ pedig ugyanezen párt szavazataránya a $t-1$ választáson. Ezzel a vizsgálattal tehát megközelítőleg ki tudjuk szűrni a „pártkínálatban” beállt változások által generált illékonyságot. Megjegyzendő, hogy Markowski hasonló logika mentén tesz különbséget az *általános (general)* és a *választópolgári (citizens')* illékonyság között (MARKOWSKI, 2001: 57–58.). Előbbi figyelmen kívül hagyja azt, hogy pártok kerülnek be a politikai színtérre és kerülnek ki onnan, utóbbi viszont tekintettel van a politikai piac kínálati oldalára (pl. pártszakadások, pártegyesülések), és így mindig kisebb értéket jelent az előbbinél.

⁷¹² A könnyebb megjegyezhetőség végett a szerzők a két típusú illékonyságot így említik: „*Type A Volatility refers to volatility caused by 'A new party' and Type B Volatility refers to volatility 'Between existing parties'.*” (POWELL–TUCKER, 2014: 125.).

⁷¹³ Annak érdekében, hogy a számítások ne legyenek aránytalanul bonyolultak, a szerzők csak azon pártokkal foglalkoznak, amelyek vagy a $t-1$, vagy pedig a t választásokon legalább 2%-nyi szavazatot kaptak. 2 % alatti szavazatarány esetén a pártot nem létezőnek tekintik és a számítások során figyelmen kívül hagyják.

ahol a $p_{o(t-1)}$ a t választásra eltűnő („old”) párt szavazataránya a $t-1$ választáson; a $p_{w(t)}$ pedig a t választáson megjelenő (tehát a $t-1$ választáson még nem létező; „new”) párt szavazataránya a t választáson.⁷¹⁴ (A „B” típusú illékonyságra a szerzők az eredeti Pedersen-indexet alkalmazták azzal a kiegészítéssel, hogy a p a mindkét választáson létező pártot jelöli.⁷¹⁵) A két eljárás közül álláspontom szerint Powell és Tucker módszere könnyebben interpretálható, így a továbbiakban ezt a megoldást fogom használni annak kimutatására, hogy az új pártok mennyiben voltak hatással az összevont választói illékonyságra.⁷¹⁶

Végezetül megjegyzendő, hogy a Pedersen-index egy további módosítását jelenti az ún. blokkok közti illékonyság kiszámítása, amely értelemszerűen azt méri, hogy az egyes blokkok mennyiben rendelkeznek stabil választói bázissal.⁷¹⁷ (Ezt a kérdéskört azonban – a disszertáció terjedelmi kereteire figyelemmel – nem érintem.)

8.1.3. Miként értelmezzük?

A harmadik – és témám szempontjából a legfontosabb – kérdés arra irányul, hogy a választói illékonyságra irányuló vizsgálatok eredményei voltaképpen hogyan is interpretálhatóak a *pártrendszer* vonatkozásában. Amint láttuk, a Pedersen-index azt mutatja meg, hogy a választók milyen arányban tartanak ki korábbi pártpreferenciájuk mellett (pontosabban milyen arányban változtatják azt meg) – vagyis az index elsősorban a *választói* elköteleződés stabilitását méri. A sartorianus „paradigmán” belül az illékonysági adatok fenntartással kezelendők, ugyanis semmit nem mondanak el a pártok interakcióinak mintázatáról⁷¹⁸ (amint láttuk, Mair is kifejezetten óvakodott attól, hogy a választói preferenciák fluktuációjából vezessük le a pártrendszer változását). Ugyanakkor a fejezet elején már utaltam arra, hogy a választói illékonyság több szempontból is kihatással lehet pártrendszerre.

⁷¹⁴ POWELL–TUCKER, 2014: 126–127. (A választások idejét jelző jeleket módosítottam; a szerzők a korábbi választást t -vel, a későbbit pedig $t+1$ -gyel jelölték.)

⁷¹⁵ Az „A” és a „B” típusú illékonyság együttesen adja ki a „klasszikus” összevont választói illékonyságot, vagyis a Pedersen-index értékét.

⁷¹⁶ A két indikátor eltérésére lásd: HORVÁTH, 2013: 26–27. Az alapvető különbséget az jelenti, hogy míg Birch a pártkínálat változásából adódó illékonysági faktorokat kizárta (azaz az eredeti Pedersen-indexet *leszűkítette* a „létező” pártokra), addig Powell és Tucker nem *leszűkítette*, hanem *kétfelé bontotta* a Pedersen-indexet.

⁷¹⁷ Ez a vizsgálati szempont elsőként Mairnél jelent meg, még *‘inter-area volatility’* néven; a szerző arra mutatott rá, hogy ez az indikátor lényegesen alacsonyabb értékeket mutat, mint az összevont választói illékonyság (MAIR, 1983: 410–411.). A blokkok közti illékonyság legátfogóbb tárgyalására lásd: BARTOLINI–MAIR, 1990.

⁷¹⁸ Erről lásd pl. WOLINETZ, 2006b

Az illékonyság értelmezésénél alapvetően két kérdésre kell választ adnunk. Elsőként az a probléma merül fel, hogy a választói illékonyság és a pártrendszer változása együtt jár-e egymással, azaz kölcsönösen feltételezi-e egymást a két jelenség. Közelebbről: viszonylagosan stabil választói preferenciák mellett is változhat-e a pártrendszer, illetve nagyfokú választói illékonyság mellett is maradhat-e stabil a pártrendszer? Ami az első felvetést illeti, Crewe arra mutat rá, hogy a lassú, kumulatív trendek, azaz egyik vagy másik párt támogatottságának kismértékű, de folyamatos növekedése vagy csökkenése is járhat az erőviszonyok átrendeződésével. Így pl. a német SPD – mintegy három évtized alatt – beérte a kereszténydemokratákat. A másik példát a brit Munkáspárt 1950-es évektől kezdődő lassú hanyatlása jelenti.⁷¹⁹ A második jelenség sem példa nélküli, ugyanis a lazuló pártidentitás és az ezzel járó nagyobb mértékű szavazói illékonyság sem okvetlenül jár együtt a pártrendszer destabilizálódásával. Az egyes pártok között végbemenő szavazatingadozások iránya akár ki is egyenlítheti egymást, ami azzal jár, hogy az összevont választói illékonyság alacsony marad.⁷²⁰

Az előző két gondolatmenet azonban sokkal inkább kivételnek, mint főszabálynak tekinthető: amint Crewe is kiemeli, a választói illékonyság és a pártrendszer változása többnyire együtt jár. Ezzel el is érkeztünk a második vitatott ponthoz, ami nem más, mint a választói illékonyság és a pártrendszer instabilitása közötti ok-okozati kapcsolat iránya, tehát annak eldöntése, hogy inkább a választói illékonyság okozza-e a pártrendszer instabilitását, vagy pedig fordított az összefüggés, azaz inkább maga a pártrendszer instabilitása az, amely előidézi a választói illékonyságot. (Vagy a stabilitás felől közelítve: a csökkenő választói illékonyság vonja maga után a pártrendszer stabilitását, vagy pedig pártrendszer stabilitása járul hozzá a választói preferenciák megszilárdulásához.) Összességében elmondható, hogy az elmúlt három-négy évtizedben a pártrendszerekre irányuló számos vizsgálat a választói illékonyságra úgy tekintett, mint a pártrendszerek destabilizálódásának vagy instabilitásának forrására – de legalábbis az (in)stabilitás indikátoraként szolgált a Pedersen-index.⁷²¹ Ugyanakkor az ok-okozati kapcsolatot megfordító érvelésre is számos példát találunk. Így pl. Converse és Dupeux a francia IV. köztársaságot vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy bár a választók ideológiai alapállása viszonylag stabil, viszont a pártok körében olyan mértékű volt a fluktuáció, hogy

⁷¹⁹ CREWE, 1985: 18. Hasonlóan érvel MAIR, 1989a: 269.

⁷²⁰ Szemléletes példát jelent erre Kanada pártrendszere az 1970-es években. A Pedersen-index annak ellenére volt tartósan alacsony, hogy az évtized három választásán szavazók mintegy harmada nem ugyanazt a pártot támogatta folyamatosan. Lásd LEDUC, 1985: 54–60. A jelenség korábbi tárgyalására lásd: ROSE–URWIN, 1970: 292–293., valamint ASCHER–TARROW, 1975: 480–482.

⁷²¹ Különösen pl. BIELASIAK, 2002; BIRCH, 2003; SIKK, 2005; DRUMMOND, 2006; MAINWARING–TORCAL, 2006; LANE–ERSSON, 2007; MAINWARING–ZOCO, 2007

az megnehezítette a választókat abban, hogy időről időre ugyanazon pártra adják le szavazatukat.⁷²² A holland pártrendszer vonatkozásában van der Eijk és Niemoller azt emelte ki, hogy a folyamatosan bővülő pártkínálat bátorítja a pártpreferenciák változását (hiszen az egyes pártok közel kerülnek egymáshoz az ideológiai térben), noha a választók nagy része egyébként szilárd ideológiai pozícióval rendelkezik.⁷²³ Mair ezzel némileg egybecsengően úgy érvelt, hogy a nyitott struktúrájú verseny alapvetően hozzájárul a magas választói illékonysághoz.⁷²⁴ Barnes és szerzőtársai Spanyolország vonatkozásában hasonló összefüggést mutattak ki: *„A választók ingadozása a pártok illékonyságának az eredménye – utóbbiba beleértve a szétválásokat, egyesüléseket, belső viszályokat és az állandóság hiányát. A választók stabilak voltak az alapvető orientációikat tekintve”*.⁷²⁵ Vagyis – teszik hozzá a szerzők – nem a választók szeszélye, hanem az elitek taktikai és stratégiai döntései bizonyultak a választói instabilitás forrásának. Mindhárom hivatkozott munka azt a megközelítést látszik alátámasztani, miszerint maguk a pártok generálják a választói illékonyságot.

A probléma természetesen a posztkommunista pártrendszerek vonatkozásában is felmerült. Birch a Pedersen-index korrigálása során elhatárolta egymástól a keresleti és a kínálati oldalt, rámutatva, hogy a pártrendszer kínálati oldala főként az „elitek szeszélyén” múlik, azaz a választók igényei és preferenciái alig kerülnek figyelembe vételre.⁷²⁶ Rose és Munro hasonlóan érvelt; számításaik szerint a vizsgált 11 új európai demokráciában az illékonyság mintegy öthatoda a pártok megszűnésére, egyesülésére, illetve új pártok megjelenésére vezethető vissza.⁷²⁷ Toole azt valószínűsítette, hogy a pártrendszerek stabilitása (azaz a pártok állandósága) az, amely hozzájárul a választók pártpreferenciájának megszilárdulásához.⁷²⁸ Casal Bértoa és Mair a 13 új európai demokráciát vizsgáló írásában szintén feltételezte, hogy a magas választói illékonyság nem annyira az oka, hanem inkább a következménye a posztkommunista pártrendszerek alacsony fokú intézményesültségének (erre még visszatérek a 8.3. pontban).⁷²⁹

A kauzalitás irányának problémakörét legátfogóbban – a posztkommunista kelet-közép-európai európai pártrendszerekre vetítve – Tavits tárgyalta.⁷³⁰ A szerző következtetései

⁷²² CONVERSE-DUPEUX, 1962

⁷²³ VAN DER EIJK-NIEMOLLER, 1985. (A szinte tökéletesen arányos választási rendszer – párosulva az explicit küszöb hiányával – eleve nagyban bátorítja az új pártok megjelenését.)

⁷²⁴ MAIR, 2008a (erről részletesebben lásd a 8.3.3. alpontot)

⁷²⁵ BARNES et al., 1986: 75. (saját fordítás)

⁷²⁶ BIRCH, 2001: 3; BIRCH, 2003: 121–124.

⁷²⁷ ROSE-MUNRO, 2009: 50–54.

⁷²⁸ TOOLE, 2000: 453.

⁷²⁹ CASAL BÉRTOA-MAIR, 2012: 108–110.

⁷³⁰ TAVITS, 2008

nagyrészt egybevágnak a fentebb hivatkozott vizsgálatokkal: a választói illékonyság sokkal inkább az *okozata*, nem pedig az oka a pártkínálatban beálló változásoknak. A statisztikai összefüggések alapján a pártkínálatban beálló változások szignifikánsan befolyásolják a választói illékonyságot. *„Lehetséges, hogy a korábban támogatott pártjuk már eleve nem is indul a következő választáson, így [ti. a választók] pártpreferenciájuk megváltoztatására vagy a szavazástól való tartózkodásra kényszerülnek”* – mutat rá a tanulmány.⁷³¹

Megítélésem szerint viszont Tavits indokolatlanul nagy jelentőséget tulajdonít az így előálló – a pártok kínálatban beállt változásból eredő – kényszerű szavazatingadozásra. A problémakör tisztázásához szükségesnek tartom áttekinteni, hogy a $t-1$ választásokon induló, de a t választásokon már szervezeten részt nem vevő (azaz sem választási koalícióban [közös listán], sem pedig más néven vagy más pártba beolvadva, illetve más párttal egyesülve nem induló) pártok száma és súlya hogyan alakult a tárgyalt időszakban. A 12.6. függelék az „eltűnő” pártokat⁷³² öt szempont szerint vizsgálja; az adatokból megállapítható, hogy az eltűnő pártok száma széles skálán mozgott: volt, hogy mindössze két korábbi párt került le a szavazólapról, de sokszor tíznél is több volt ez a szám. Összességében mind a négy államról elmondható, hogy a $t-1$ választásokon induló pártok átlagosan közel fele a t választásokon már nem méretteti meg magát. Ugyanakkor a képet alaposan árnyalja, ha számításba vesszük a másik három vizsgálati szempontot. Amint látható, az eltűnő pártoknak igen kis hányada érte el az 1%-os szavazati arányt, azaz túlnyomó többségük néhány századnyi vagy tizednyi százalékos támogatottsággal rendelkező, politikailag súlytalan alakulat volt. Sőt, amennyiben a legalább 5%-ot elérő – ezzel az előző ciklusban parlamenti képviselettel rendelkező – pártokra szűkítjük le a vizsgálódást, elenyésző az eltűnő pártok száma. Ezzel párhuzamosan a 27. ábrából az is kitűnik, hogy az eltűnő pártokra jutó szavazatarány is viszonylagosan alacsony volt (a négy országra vetített átlag 6%), és csak a vizsgált választások mintegy negyedéről mondható el, hogy az eltűnő pártok által okozott szavazatingadozás jelentős, 10%-ot meghaladó mértékben járult hozzá az összevont választó illékonysághoz.⁷³³ Ezek alapján a „kényszerből” bekövetkező pártpreferencia-váltás – legalábbis a visegrádi államokban – kivételesnek tekinthető.

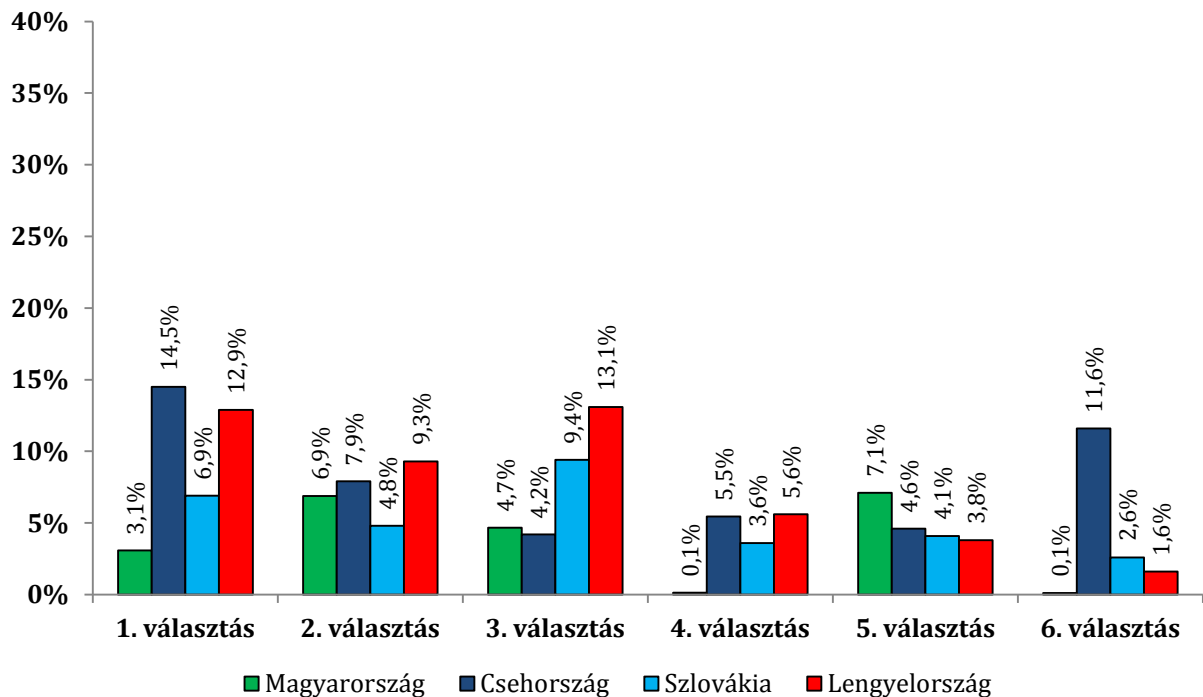
⁷³¹ TAVITS, 2008: 547. (saját fordítás)

⁷³² Az eltűnés a választási megmérettetésre vonatkozik, és nem okvetlenül jelenti a párt jogi megszűnését. Előfordul, hogy a párt nem indul a választásokon vagy egyes jelöltjei csak egy másik párt listáján indulnak.

⁷³³ Néhány példa arra egy-egy jelentősebb súlyú párt eltűnésére (zárójelben a megelőző választásokon elért szavazatarány):

- SOP, 2002 (8%)
- SZDSZ, 2010 (6,5%)
- VV, 2013 (10,9%).

27. ábra - Az „eltűnő” pártok szavazataránya

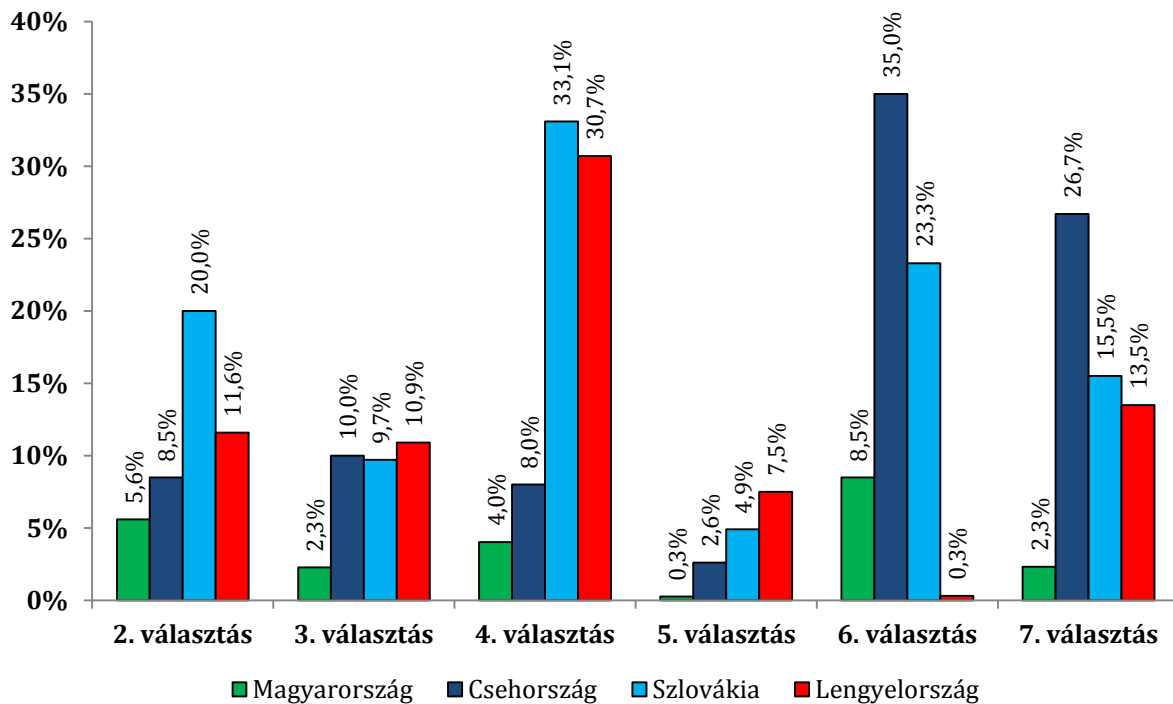
Megjegyzés: az egyes értékek azt mutatják meg, hogy az adott választáson hány százalékot értek el azok a pártok, amelyek a következő választáson már semmilyen formában nem indultak

Forrás: saját szerkesztés a 12.5. függelék alapján

A 12.6. függelékből az is kiderül, hogy az újonnan megjelenő pártok sokkal inkább hatással voltak a választói illékonyásra, mint az eltűnő pártok. Bár Magyarországon az új formációk átlagosan mindössze 3,8%-ot értek el, a másik három államban 12–18% közötti ez az érték. A 28. ábrán az is látható, hogy Magyarország kivételével az összes országban akadtak olyan választások, amelyeken az új pártok jelentős, akár 20%-ot meghaladó szavazatarányra tettek szert.⁷³⁴

⁷³⁴ A kalkulációk során valamennyi olyan formációt újnak tekintek, amely nem mérettette meg magát az előző választásokon, azaz az új pártok körét ezúttal sem szűkítem le a Sikk-féle *‘genuinely new parties’* kategóriára (3.3.3. alpont). Megjegyzendő, hogy Sikk vizsgálata alapján ezek a „valódi” új pártok – legalábbis a rendszerváltást követő első évtizedben – nem voltak túlzottan sikeresek, így kisebb mértékben járultak hozzá az illékonyági mutatókhoz. Ugyanakkor Sikk adataival szemben több ellenvetés is tehető. Így pl. Magyarország esetén 1994-ra 8,1%-ra, 1998-ra pedig 6,3%-ra kalkulálta a „valódi” új pártok szavazatarányát. Nyilvánvaló, hogy mindkét érték erősen pontatlan; a 12.5.1. függelék alapján megállapítható, ezen pártok támogatottsága 1994-ben legfeljebb 4%, 1998-ban pedig legfeljebb 1% volt.

28. ábra - Az újonnan megjelenő pártok szavazataránya

Megjegyzés: az egyes értékek azt mutatják meg, hogy az adott választáson hány százalékot értek el azok a pártok, amelyek a megelőző választáson nem indultak

Forrás: saját összeállítás a 12.6. függelék alapján

A következő pontban részletesebben is összevetem az eltűnő és a belépő pártok által generált szavazatingadozást a folyamatosan létező – tehát a $t-1$ és a t választásokon is induló – pártok közt végbemenő illékonysággal, azonban az már most is látszik, hogy a kínálati oldalon beállt változások összességében jóval kisebb mértékben járultak hozzá a Pedersen-indexhez, mint a meglevő pártok között lezajló erőviszony-átrendeződések. Visszatérve Tavits írására, a szerző nem kínál magyarázatot azokra az esetekre, amikor a választói illékonyság annak ellenére bizonyult igen magasnak, hogy az újonnan megjelenő és kilépő pártok marginális szerepet játszottak.⁷³⁵

⁷³⁵ Erre szemléletes példát jelentenek az 1994-es magyarországi és a 2005-ös lengyelországi választások. A parlament pártösszetétele mindkét esetben változatlan maradt, ráadásul mind az eltűnő, mind pedig az újonnan megjelenő pártok kimondottan alacsony (3–7,5%) összesített szavazataránnyal rendelkeztek, így a meglehetősen magas illékonyság aligha tudható be a pártkínálatban beálló változásoknak.

8.2. A választói illékonyság a visegrádi államokban

Pedersen 1979-es, mérőföldkőnek számító írását követően számos olyan tudományos igényű reflexió született, amely azt vizsgálta, hogy a korábban „befagyottnak” gondolt nyugat-európai pártrendszerek „kiolvadásnak” indultak-e.⁷³⁶ Annak ellenére, hogy a vizsgálatok középpontjában – és egyben az imént hivatkozott munkák címében is – leginkább a ‘*change*’ a fő motívum, a változás mértékét és jelentőségét már akkoriban is helyén kellett kezelni. Egyrészt a szavazói magatartás instabilitását indokolatlan lett volna eltúlozni – ezzel összefüggésben írt Mair a választói változékonyság mítoszáról.⁷³⁷ Bartolini és Mair számos alkalommal hivatkozott, 13 európai demokráciára fókuszáló vizsgálatában arra jutott, hogy 1885 és 1985 között az összevont választói illékonyság átlaga 8,6 volt.⁷³⁸ Gallagher és szerzőtársai számításai alapján (16 európai demokrácia átlagát alapul véve) a szavazatingadozás mértéke az 1950-es évektől az 1980-as évekig terjedő időszakban a különböző évtizedekben 7,4–8,6 között mozgott, de az 1990-es és a 2000-es években is alig emelkedett (12-re, illetve 11-re).⁷³⁹ Dassonneville és Hooghe – mintegy folytatva és kiegészítve Bartolini és Mair munkáját – azt bizonyította, hogy a Pedersen-index enyhe emelkedése Nyugat- és Észak-Európában annak tudható be, hogy a kisebb államokban erősebben nőtt az illékonyság; amennyiben viszont az értékeket súlyozzuk az egyes államok lakosságszámával, már alig beszélhetünk emelkedésről.⁷⁴⁰ A változások élet másrészt az a tény is tompította, hogy a „rég” pártok – amint azt a 7.1. pontban röviden bemutatam – kevés kivétellel még az új évezred elején is meghatározó szereplői voltak az egyes pártrendszereknek.⁷⁴¹

A rendszerváltás után a posztkommunista európai térségben ugyanakkor a választói illékonyság nagyságrendekkel meghaladta a nyugati demokráciákban mért értékeket.⁷⁴² A

⁷³⁶ DAALDER–MAIR, 1983; DALTON et al, 1984; CREWE–DENVER, 1985; BARTOLINI–MAIR, 1990; MAIR–SMITH, 1990; BROUGHTON–DONOVAN, 1999; DALTON–WATTENBERG, 2000; MAIR et al., 2004, hogy csak a témakörnek szentelt fontosabb köteteket említsem.

⁷³⁷ MAIR, 1993b; vö. ERSSON–LANE, 1998: 34.

⁷³⁸ BARTOLINI–MAIR, 1990: 69. (vö. PENNINGS–LANE, 1998: 15.)

⁷³⁹ GALLAGHER et al., 2011: 310.

⁷⁴⁰ DASSONNEVILLE–HOOGHE, 2011

⁷⁴¹ Vö. MAIR, 1993b: 125–128.; MAIR, 2001: 33–34.

⁷⁴² A különböző kalkulációkra lásd pl.: COTTA, 1996: 71.; KRUPAVICIUS, 1999: 9.; LEWIS, 2000: 84–85.; MARKOWSKI, 2001: 59–61.; HIRATA, 2000: 90.; BIRCH, 2001: 16; BIELASIAK, 2002: 199; BIRCH, 2003: 124.; BAKE–SITTER, 2005: 250.; SIKK, 2005: 396.; MAINWARING–TORCAL, 2006: 208.; LANE–ERSSON, 2007: 99.; TÓKA–HENJAK, 2007: 214.; ROSE–MUNRO, 2009: 51. (a szerzők nem a klasszikus Pedersen-indexszel számoltak); ENYEDI–CASAL BÉRTÓ, 2010: 23.; DASSONNEVILLE–HOOGHE, 2011: 35.; EPPERLY, 2011: 831–832.; GALLAGHER et al., 2011: 318.; POWELL–TUCKER, 2014: 131–133. Számításaim alapján a visegrádi államokban a vizsgált 24 választáson mért összevont illékonyság átlaga 27,5 volt. Ez az 1980-as és 1990-

négy vizsgált államban mindössze egyetlen egyszer (Magyarországon, 2006-ban) fordult elő, hogy az indikátor értéke egyszámjegyű legyen. (Sőt, ha a Mair által az 1950–2006-os időszak 11 legnagyobb arányú szavazatingadozással járó nyugat-európai választást tekintjük,⁷⁴³ megállapítható, hogy a visegrádi államok 24 eddigi parlamenti választásából nem kevesebb, mint 18 „beférne” ebbe a listába!). A választói illékonyság okainak feltárása nem képezi dolgozatom tárgyát, így ehelyütt csak röviden utalok arra, hogy a kommunizmus évtizedeinek tapasztalata eleve egy erőteljes pártellenes attitűdöt produkált a társadalomban,⁷⁴⁴ ráadásul a rendszerváltások elitvezérelt jellege többnyire felülről kiépített pártokat eredményezett, amelyek gyenge társadalmi beágyazottságot tudtak felmutatni.⁷⁴⁵ Egyes interpretációk szerint – amint azt a 8.1.3 alpontban láttuk – a magas illékonysághoz hozzájárult továbbá a pártkínálat állandó változása (folyamatosan újabb és újabb pártok jelentek meg, míg a korábbiak egy része eltűnt),⁷⁴⁶ valamint a pártrendszerek nagyfokú fragmentációja.⁷⁴⁷ Mindezekből pedig összességében az következett, hogy a szavazók és a pártok kötődése, azaz a választópolgári lojalitás alacsonyabb szintet ért el.⁷⁴⁸

Rátérve a négy vizsgált országra, a választói illékonyságra vonatkozó fontosabb adatokat a 30–33. ábrák tartalmazzák. Annak érdekében, hogy a szavazatingadozás több aspektusa is megragadható legyen, a kimutatások tartalmazzák az előző alpontban már ismertetett „A” és „B” típusú választói illékonyságot, valamint a korábban már szintén tárgyalt PST-indexet is. Amint látni fogjuk, a választói illékonyság és a pártrendszer forgalmának intenzitása nem okvetlenül mozog együtt. Egyes esetekben úgy is magas lehet a Pedersen-

es évek latin-amerikai átlagait (19,6, illetve 23,2) is meghaladja (ROBERTS–WIBBELS, 1999: 576.; vö. EPPERLY, 2011).

⁷⁴³ MAIR, 2008a: 239.

⁷⁴⁴ LEWIS, 2000: 103.; KOSTELECKÝ, 2002: 152–154.; VAN BIEZEN, 2003: 115.; ROSE–MUNRO, 2009: 34–38.

⁷⁴⁵ MAIR, 1997: 181–187.; ÁGH, 1998a: 101–112.; ROSE–MISHLER, 1998; KOPECKÝ, 2006; ROSE–MUNRO, 2009. Mainwaring és Torcal 39 pártrendszert vizsgálva azt hangsúlyozta, hogy az új demokráciák esetében a pártok alacsonyabb társadalmi beágyazottsága miatt kevésbé használhatóak a pártválasztásra vonatkozó, a régebbi nyugati pártrendszereken alapuló elméletek (pl. ideológiai alapú szavazás, program alapú szavazás) (MAINWARING–TORCAL, 2006).

⁷⁴⁶ TAVITS, 2008; ROSE–MUNRO, 2009

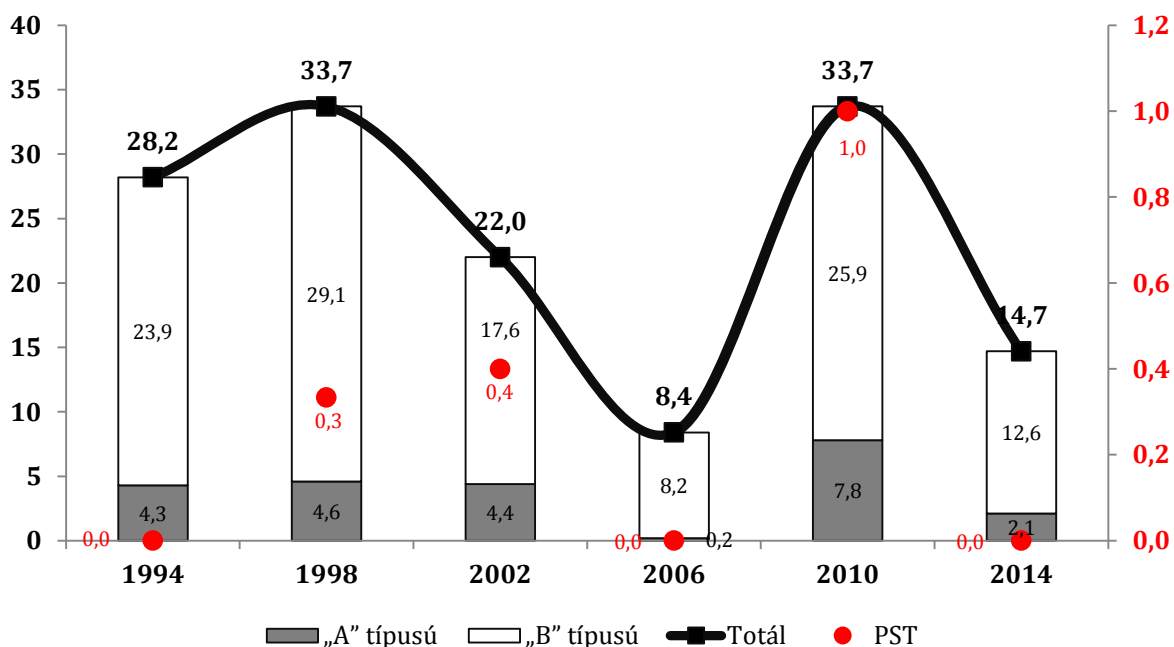
⁷⁴⁷ Ezen összefüggés mögött az az érvelés húzódik meg, hogy minél több (nem marginális jelentőségű) pártból választhatnak a választók, annál valószínűbb, hogy módosul a pártpreferenciájuk. (Erről lásd pl. PEDERSEN, 1983; BARTOLINI–MAIR, 1990: 127–140.; TÓKA, 1998: 595.; BIELASIAK, 2002: 202–203.; TAVITS, 2005: 291–292.; MAINWARING–ZOCO, 2007: 161–164; EPPERLY, 2011: 835.)

⁷⁴⁸ Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a választókat semmilyen tényező nem orientálta volna pártpreferenciájuk kialakításában. A négy visegrádi államot vizsgálva a rendszerváltás utáni első bő fél évtized alapján Tóka arra jutott, hogy leginkább az értékalapú szavazás (pl. vallásos/szekuláris, nacionalista/antinacionalista) járul hozzá a pártlojalítások stabilizációjához; ezzel szemben pl. a társadalmi-demográfiai tényezőknek kisebb a szerepe (TÓKA, 1998). Arra, hogy a választók egyáltalán nem véletlenszerűen szavaznak az egyes pártokra, már egy korábbi munkájában is rámutatott (TÓKA, 1996).

index, hogy a parlamenti pártok kilétében semmilyen változás nem történik – így pl. Magyarországon 1994-ben vagy Lengyelországban 2005-ben pontosan ugyanazok a pártok jutottak be a parlamentbe, mint a megelőző alkalommal, ennek ellenére az összevont választói illékonyság kimagasló volt. Ugyanakkor arra is akad példa, hogy a magas PST-index mellett is relatíve alacsony maradt a szavazatingadozás mértéke (így pl. az 1997-es lengyel választások nyomán alaposan átrendeződött a parlamenti pártok köre, miközben a Pedersen-index – legalábbis lengyel viszonylatban – nem volt kimagasló.)

Magyarországon a választói illékonyság egy sajátos hullámzást mutatott az elmúlt két és fél évtizedben.

29. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Magyarországon (1994–2014)

Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.1. függelék alapján

Az 1994-es és az 1998-as adatok kelet-közép-európai összevetésben is annak ellenére magasak voltak, hogy a pártok cserélődése igen mérsékelt volt: 1994-ben pontosan ugyanazok a pártok jutottak parlamenti képviselethez, mint négy évvel korábban; 1998-ban pedig pusztán a KNDP–MIÉP-„csere” jelentett változást. Ezzel párhuzamosan azonban bekövetkezett az MDF radikális meggyengülése, illetve az MSZP, majd a Fidesz támogatottságának nagyarányú növekedése. Nagyrészt ezen utóbbi fejleményeknek köszönhetően 1998-ra kialakultak a következő évtizedet meghatározó erőviszonyok, és

ettől kezdve látványosan csökkent a Pedersen-index értéke. A 2002-es eredmény már előrevetítette a szavazói preferenciák stabilizálódását, a 2006-ra mért 8,4-es érték (kombinálva a 0-s PST-indexszel) pedig nemcsak hazai viszonylatban bizonyult a legalacsonyabbnak, hanem a vizsgált négy állam értékei közül is a legkisebb – sőt, már megfelelt azt akkori nyugat-európai átlagoknak.⁷⁴⁹ A 2010-es kritikus választások nyomán ismét magasra szökött a mutató (tizednyi pontossággal megegyezve az 1998-as értékkel), és ezzel párhuzamosan a PST-index is tetőzött, jelezve, hogy a parlamenti pártok körében ekkor történt a legnagyobb mértékű átrendeződés. A legutóbbi választásokon megfigyelt választói magatartás viszont egy újabb „befagyást” jelezhet előre, ugyanis a 2010-ben kialakult erőviszonyok tavaly viszonylag kis mértékben változtak; a négy parlamenti párt pedig változatlan maradt.⁷⁵⁰

Az ábrából az is kirajzolódik, hogy a választói illékonyságért az újonnan megjelenő, illetve eltűnő pártok csak nagyon kis részben „felelősek”, azaz az „A” típusú illékonyság messze elmarad a „B” típusú mögött. A választói preferenciák tehát túlnyomórészt a meglevő pártok között ingadoztak, ezzel pedig a hazai pártrendszer éles kontrasztot képez a másik három állammal, amelyekben az „A” típusú illékonyság – néhány választás kivételével – jelentős szerepet játszott a pártpreferenciák átalakításában.⁷⁵¹ Mindez a 2006-os választásokon volt különösen látványos: a szavazatingadozás ekkor szinte kizárólag a korábban is létező pártok között ment végbe.

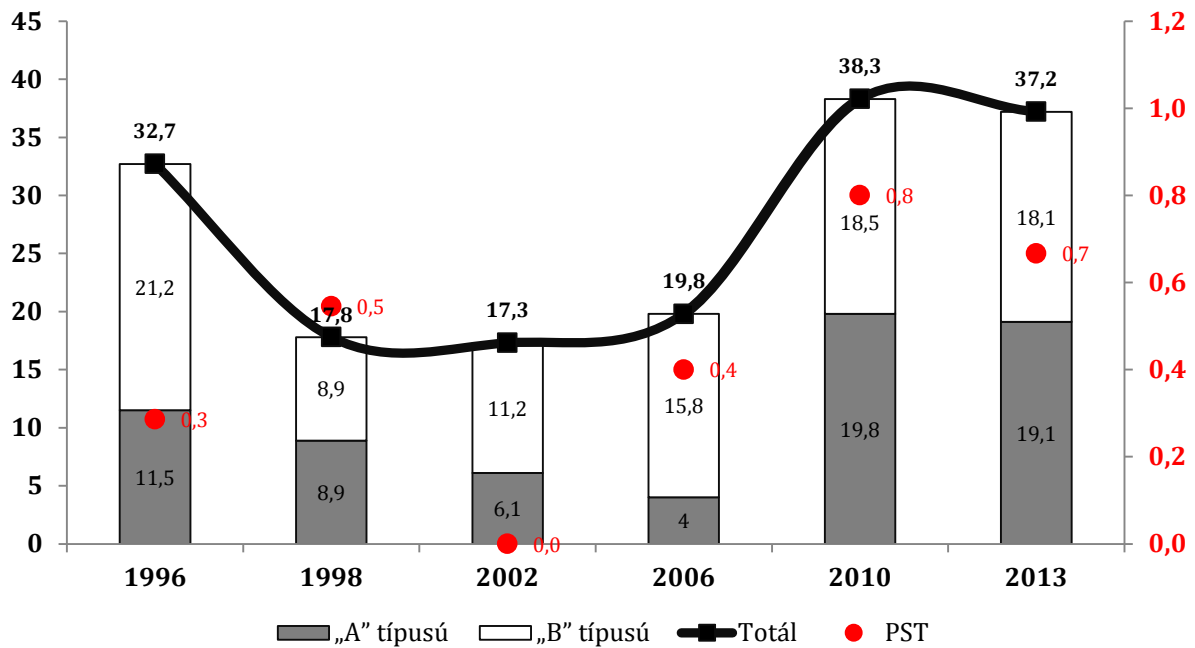
Csehországban a mért értékek egy olyan „U” alakot mutatnak, amely jól illusztrálja a pártrendszer által bejárt utat.

⁷⁴⁹ ENYEDI, 2004b: 122.

⁷⁵⁰ Itt azonban le kell szögezni, hogy a mind 2014-re számított, viszonylag alacsony 12,6-os értéket, mind pedig az „A” és a „B” típusú illékonyság egymáshoz való arányát fenntartásokkal kell kezelni, ugyanis a 2010 után fragmentálódó baloldal együtt indult a választásokon, és így a számítások során az MSZP 2010-es eredménye az MSZP–EGYÜTT–PM–DK–MLP szövetség 2014-es szavazatarányának lett megfeleltetve.

⁷⁵¹ A parlamenti pártokat kilétében a legnagyobb változásokat hozó 2010-es választásokkal kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy Jobbik ekkor már „létező” (azaz a korábbi választásokon már induló) pártnak minősült, így a nagyarányú szavazatnyerését a „B” típusú illékonyságnál vettem figyelembe (vö. POWELL–TUCKER, 2014: 128.).

30. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Csehországban (1996–2013)

Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.2. függelék alapján

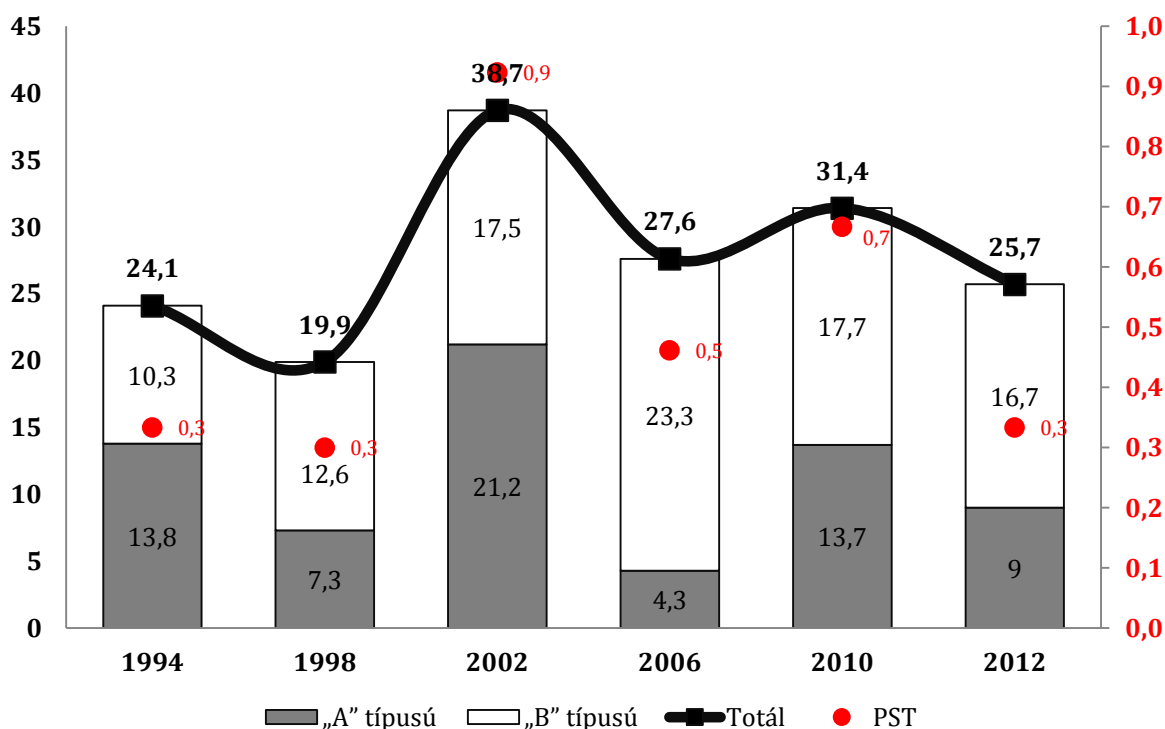
Amennyiben az 1992-es választásokat vesszük a cseh pártrendszer kiindulópontjának, az első érték 32,7, ami – hasonlóan a magyar és a lengyel adathoz – meglehetősen magasnak számított. A következő évtizedben azonban 20 alatt stabilizálódott az indikátor, ráadásul ekkoriban a parlamenti pártok is viszonylagos állandóságot mutattak, hozzájárulva ezzel a konszolidálódott cseh pártrendszerrel alkotott képhez. A 2010-es választás – Magyarországhoz hasonlóan – Csehországban is a pártpreferenciák radikális átrendeződésével járt (az ODS és a ČSSD jelentősen meggyengült; a KDU–ČSL közel két évtized után kiesett a parlamentből, míg új pártként a TOP09 és a VV bejutott); a Pedersen-index és a PST-index 2006-hoz képest mintegy kétszeresére ugrott. A 2013-as előrehozott választások további mélyreható átrendeződés hoztak a pártok támogatottságában, így mindkét indikátor értéke továbbra is magasnak bizonyult.

A szavazatingadozás belső szerkezete szintén jól illusztrálja a cseh választópolgárok preferenciájában bekövetkező fejleményeket. Az 1998–2006-os időszakban az „A” típusú illékonyság egyre kisebb részt hasított ki az összevont illékonyságból, azaz szavazók egyre inkább a már létező pártok között vándoroltak. A két legutóbbi választás azonban nemcsak maga a Pedersen-index szökött magasra, hanem az „A” típusú illékonyság aránya is,

mindkét alkalommal meghaladva a „B” típusút, demonstrálva ezzel az új pártok iránt megugró keresletet.

A választói illékonyság Szlovákiában abból a szempontból sajátos, hogy az 1990-es években alacsonyabb volt a szavazatingadozás aránya, mint a későbbi évtizedekben.

31. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Szlovákiában (1994–2012)

Megjegyzés: annak érdekében, hogy a PST-index 1998-ra és 2002-re ne adjon félrevezetően magas értékeket, az SDK-t 1998-ban úgy tekintettem, mint a KDH és a DÚ összeolvadását; 2002-ben pedig az SDKÚ-t és a KDH-t mint az SDK utódjait vettem számításba

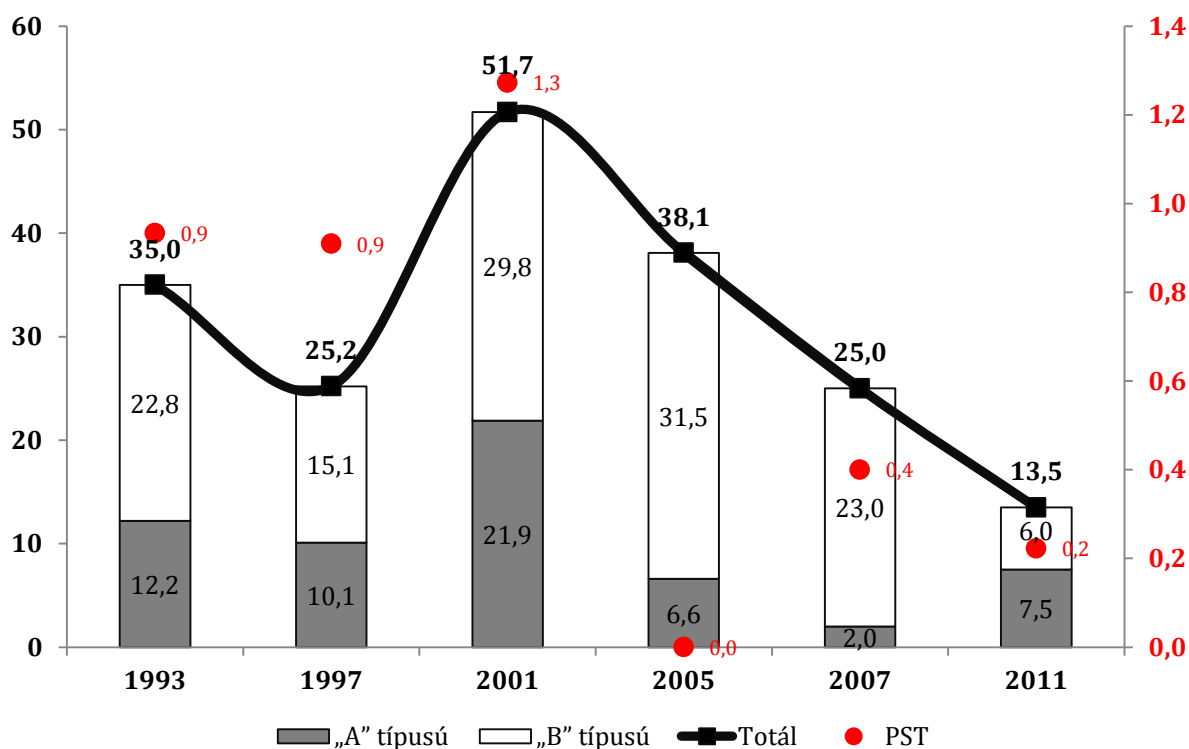
Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.3. függelék alapján

A Pedersen-index az 1990-es években enyhén csökkenő tendenciát mutatott, majd a 2002-es választásokon 38,7-del tetőzött az indikátor értéke, köszönhetően az SDL marginalizálódásának (és ezzel párhuzamosan a Smer előretörésének), valamint a HZDS újabb jelentős gyengülésének, illetve az ANO megjelenésének. Az azóta eltelt bő egy évtizedben is mindvégig magas volt a választói illékonyság (egy viszonylag szűk sávban, kb. 20–30 között ingadozik), azaz a cseh pártrendszerhez hasonlóan szlovákról is elmondható, hogy még nem volt olyan választás, amelyik az eredményeket tekintve az előző választás „megismétlésének” volt tekinthető (mint Magyarországon a 2006-os és –

kisebb mértékben – a 2014-es vagy Lengyelországban a 2011-es). Az ábráról leolvasható másik szlovákiai sajátosság az, hogy – szemben a másik három állammal – a PST-index még soha nem volt 0, azaz eddig valamennyi választás változást hozott a parlamenti pártok körében. Az ábrán ugyanakkor az is kirajzolódik, hogy az utolsó három választáson – különösen 2006-ban és 2012-ben – az illékonyság nagy része a meglevő pártokon belül ment végbe (ennek ellenére 2010-ben és 2012-ben is kerültek be új pártok a parlamentbe).

A választói illékonyság talán Lengyelországban mutatta a legszélsőségesebb kilengéseket.

32. ábra - A választói illékonyság és a PST-index Lengyelországban (1993–2011)

Megjegyzés: a PST-index 1993. évre vonatkozó kalkulációjánál a megelőző ciklust úgy tekintettem, hogy – egy hipotetikus 5%-os küszöböt felállítva – csak 9 párt jutott be a parlamentbe

Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.4. függelék alapján

Az indikátor 1993-as és a 1997-es értékei nem térnek el jelentősen a másik három államétól, viszont a választói illékonyság a 2001-es választásokon extrém módon tetőzött: az 51,7-es érték nemcsak Lengyelországban, hanem az egész visegrádi régióban a legmagasabbnak bizonyult. A nagymértékű szavazatvándorlás következtében a lengyel pártrendszer gyökeresen átalakult: a korábban kormányzó AWS támogatottsága a

hatodára esett vissza, miközben az újonnan megjelenő pártok (mindenekelőtt a PO, a PiS és az LPR) több mint 30%-ot értek el.⁷⁵² A nagy átrendeződést követően az indikátor folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott, bár még a 2005-ös érték is igen magasnak mondható (ekkor leginkább az SLD összeomlása növelte a szavazatingadozást). 2007-re már jelentősen kisebb értéket vett fel az index; ekkor a két populista párt, az SRP és az LRP marginalizálódására és ezzel párhuzamosan a PO és a PiS további erősödésére volt visszavezethető a szavazatingadozás. A legutóbbi választás 13,5-ös eredménye már a második legkisebb érték a négy vizsgált országban. Az index felbontása azt is megmutatja, hogy az első évtizedben az „A” típusú választói illékonyság a „B” típusúhoz képest kisebb részben járult hozzá az összesített szavazatingadozáshoz, de aránya mindvégig jelentős volt. 2005-ben és 2007-ben ugyanakkor az „A” típusú választói illékonyság alaposan visszaszorult, megmutatva, hogy az erőviszonyok átrendeződése ekkor nagyrészt a már létező pártok között ment végbe (különösen az SLD radikális meggyengülése, valamint a PiS és a PO előretörése alakította ekkor a pártrendszert). A 2011-es választásokon ismét túlsúlyba került az „A” típusú illékonyság (főként az RP megjelenésének köszönhetően).

A négy állam illékonysági indexeinek áttekintését követően egyrészt az állapítható meg, hogy a szavazatingadozás intenzitása eltérő utat járt be az egyes pártrendszerekben. Másrészt pedig – ezzel összefüggésben – az is kirajzolódott, hogy az idő múlása nem jár együtt egyértelmű módon a Pedersen-index csökkenésével.⁷⁵³ Bár Magyarország, valamint Csehország esetében a 4–5, illetve a 3–5. választások alacsonyabb illékonysággal jártak, mint a megelőző(ek), de ezt követően mindkét államban magasra szökött az indikátor értéke. Lengyelországban csak 2005-től beszélhetünk egyértelmű csökkenésről, Szlovákiában pedig pont hogy az 1990-es években volt alacsonyabb a szavazatingadozás, nem pedig az ezt követő időszakban. Ezek az eredmények egybevágnak Epperly tanulmányával, amelyben a választói illékonyság magyarázó tényezőit 19 posztkommunista államon vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az időfaktornak nem szignifikáns a hatása.⁷⁵⁴ (Az is figyelemre méltó, hogy a négy állam közül egyik sem

⁷⁵² Az 51,7-es érték abból a szempontból némileg félrevezető, hogy az AWS-ből kiszakadó új pártok – mindenekelőtt a PiS és a PO – eredményei 2001-ben külön lettek kezelve az AWS akkori eredményeitől, vagyis az AWS 1997-es 33,8%-a a 2001-es 5,6%-kal lett „összepakosítva”. A számítási mód mögött az a megfontolás húzódik meg, amire már a 700-as lábjegyzetben is utaltam: mivel az AWS 2001-ben is indult a választásokon, elvileg a PiS és a PO szavazóinak is „megvolt a lehetősége”, hogy kitarson az AWS mellett.

⁷⁵³ Mainwaring és Zoco átfogó, 47 demokráciára kiterjedő vizsgálata hasonló következtetésre jutott: nem jelenthető ki általános érvénnyel, hogy az idő előrehaladtával működik a stabilizációs hatás (MAINWARING–ZOCO, 2007: 168–169.). Vö. ENYEDI–CASAL BÉRTÓ, 2010: 22–24.; EPPERLY, 2011: 847.

⁷⁵⁴ EPPERLY, 2011: 841., 847. Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy Epperly a számításai során a Pedersen-index Birch által módosított formáját használta (BIRCH, 2001: 4.).

tudott három egymást követő választáson folyamatosan alacsonyabb indexet produkálni.) Mindez különösen annak fényében érdekes, hogy a korábbi – nagyjából a rendszerváltásokat követő első évtizedre fókuszáló – elemzések azt állapították meg, hogy az idő múlása összességében inkább csökkenti a szavazatingadozás arányát. Birch 2003-as, 19 új európai demokráciára kiterjedő kutatásából az rajzolódott ki, hogy az átlagok alapján a harmadik választás alacsonyabb összevont illékonysággal járt, mint a második; a negyedik pedig alacsonyabban, mint a harmadik.⁷⁵⁵ Tavits két évvel később úgy találta, hogy bár a posztkommunista pártrendszerekben kezdetben nő az illékonyság, azonban később – átlagosan a demokratikus átmenetet követő 11. év után – már csökkenést mutat az indikátor értéke.⁷⁵⁶ A visegrádi államok példája ugyanakkor azt mutatja, hogy szélesebb időtávon vizsgálva már jóval összetettebb a kép. A négy pártrendszer közül egyedül a lengyelnél jelenthető ki, hogy a második évtizedben (2001–2011) folyamatosan csökkent az összevont illékonyság.⁷⁵⁷ A második évtized összességében Magyarország esetében is alacsonyabb szavazatingadozással járt, azonban a 2010-es kiugróan magas érték árnyalja a képet. Csehországban és Szlovákiában viszont azt láttuk, hogy az utolsó három választáson kalkulált Pedersen-indexek átlaga lényegesen magasabb volt, mint a korábbi választásokra számított értékek.

Az illékonysági indexek hullámlásával kapcsolatban zárásként érdemesnek tartom felidézni Enyedi és Casal Bértoa meglátását. miszerint a szavazatingadozás a többi pártrendszert mérő indikátorokhoz képest „*kevésbé rendszerspecifikus, inkább ki van téve a politikai intézményrendszeren kívüli tényezőknek (gazdasági válságok, botrányok stb.)*”.⁷⁵⁸ Bár dolgozatomnak nem célja a választói illékonyság okainak feltárása, egyértelműen akadnak olyan választások, amelyek az előbbi idézetben foglaltakat maximálisan alátámasztják. Így pl. az SLD 2005-ös vagy az MSZP 2010-es összeomlása értelmezhető ebben a kontextusban, hiszen mindkét esetben bizonyos jól körülírható események vezettek a két párt radikális hanyatlásához, és ezzel az összevont illékonysági mutató felszökéséhez.

⁷⁵⁵ BIRCH, 2003: 124., 130–131.

⁷⁵⁶ TAVITS, 2005: 296.

⁷⁵⁷ A 2015. októberi közvélemény-kutatási adatok alapján azonban a soron következő parlamenti választás szinte bizonyosan nagyobb átrendeződéssel jár a pártpreferenciákat tekintve, mint a 2011-es.

⁷⁵⁸ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 22.

8.3. A választói illékonyság és a pártok interakciói

Az 1.3.2. alpontban már említettem, hogy Mair modelljének lényegi eleme, hogy a pártrendszer változásának értelmezését elszakítja a választói preferenciákban bekövetkezett változásoktól. A szerző szerint a választói preferenciák – akár nagymértékű – módosulása sem okvetlenül jár együtt a verseny struktúrájának – ezáltal pedig magának a pártrendszernek – átalakulásával. Az összefüggés fordítva is igaz: a pártok versenyének mintázata – és ezzel a pártrendszer jellege – akár jelentősebb választói fluktuáció *nélkül* is átalakulhat egyik választásról a másikra.⁷⁵⁹ Mair ezen gondolatmenete alapján felvázolható egy olyan mátrix, amelynek egyik tengelyén a választói preferenciák stabilitása kerül mérésre, a másikon pedig a pártok interakcióinak rendszerét (azaz – legalábbis Mair megközelítésében – lényegében a pártrendszerét) vizsgáljuk. (A táblázat abból a szempontból természetesen erősen egyszerűsített, hogy mindkét dimenzióban mindössze két kategóriát tartalmaz, azonban ehelyütt az illusztráció a célja, nem pedig a részletes kimutatások.)

33. táblázat - A választói illékonyság és a pártok interakciói Mair példáin

		választói preferenciák	
		stabil	változik
pártrendszer jellege (pártok interakciója)	stabil	pl. Egyesült Királyság 1945–2010 között ^a	Dánia 1973
	változik	Írország 1989	Olaszország 1994

^a Mair erre az esetre nem hozott explicit példát, de bármelyik zárt struktúrájú versennyel rendelkező pártrendszer idő sorolható „nyugalmi” állapotában

Forrás: saját szerkesztés MAIR, 1996: 97–105. alapján

⁷⁵⁹ MAIR, 1996: 97.

Mair interpretációja alapján a mátrix jobb felső mezejébe (instabil választói preferenciák / kevésbé változó pártrendszer) az 1973-ás dániai választás helyezhető el, amelyen az összevont választói illékonyság értéke a második világháború utáni Európában az egyik legmagasabb volt, illetve a parlamenti pártok száma megduplázódott (öt helyett tíz jutott képviselőre a törvényhozásban). Mair szerint ugyanakkor – figyelemmel az 1973 utáni fejleményekre – nem állítható, hogy az 1973-as események jelentős kihatással voltak a verseny jellegére, és maga a pártrendszer sem változott meg szignifikánsan.

Ezzel átellenesen – mintegy másik végletként (stabil választói preferenciák + alapjaiban megváltozó pártrendszer) – az 1989-es ír választás található, amely ugyan kevesebb, mint 8%-os összevont választói illékonysággal járt (ráadásul a parlamenti pártok körében is pusztán marginális változás történt: a zöldek egyetlen mandátummal bekerültek), viszont azzal, hogy a választásokat követően a Fianna Fáil – szakítva a több mint fél évszázados gyakorlatával – koalícióra lépett egy másik (viszonylag újnak számító) párttal, alapjaiban változott meg a verseny struktúrája – és ezáltal maga a pártrendszer is. Három évvel később pedig tovább erodálódott a pártverseny mintázata azáltal, hogy a Fianna Fáil ezúttal egy régi ellenféllel, a Munkáspárttal kezdett közös kormányzásba. Mair értékelése szerint ezzel *„semmi nem maradt a régi rendből”*.⁷⁶⁰

Az 1994-es olaszországi választások arra a változatra jelentenek példát, amikor a magasra szökő választói illékonyság egyben a pártok korábbi kapcsolatrendszerének gyökeres átalakulásával is jár. Bár Mair az 1996-os munkájában még nem foglalt állást a tekintetben, hogy ez mennyiben jelent rendszerszintű változást,⁷⁶¹ a későbbi elemzések egyértelműen mellett érveltek, hogy az ezredfordulóra alapvető módon átalakult az olasz pártrendszer.⁷⁶²

Végül a negyedik lehetséges kimenetel az lehet, amikor a szavazatingadozás mértéke is alacsony, és ezzel párhuzamosan a pártok interakcióiban sem következik be semmilyen lényeges fejlemény. Mair ezt az esetet nem tárgyalta részletesen, hiszen a pártrendszerrel kapcsolatban itt szóba sem jöhet a változás.

Mair 1996-os (illetve a témában íródott későbbi) munkájának olvasása során világossá válik, hogy a szerző miért szentelt különös figyelmet ezeknek a választásoknak. A két

⁷⁶⁰ MAIR, 1996: 101.

⁷⁶¹ Ugyanebben az évben hasonlóan érvelt Katz is, óvatosan értékelve a változások jövőbeli rendszerszintű hatását (KATZ, 1996).

⁷⁶² Így pl. DANIELS, 1999; REED, 2001; BARTOLINI et al., 2004. Reed írásában azt igazolja, hogy a választási rendszer átalakítását követően Duverger törvénye egyértelműen „működésbe lépett”, és a választókerületek túlnyomó többségében határozott elmozdulás történt a bipoláris verseny irányába. Bartolini és szerzőtársai pedig – figyelemmel a 2001-es választási eredményekre is – az állították, hogy a pártrendszer teljes egészében kétpólusúvá vált.

egymással polárisan szembenálló példa (Dánia, 1973, illetve Írország, 1989) kifejtése mintegy lezárja – és egyben alátámasztja – Mair elméletét, miszerint a pártrendszerek vonatkozásában a *változás* a választói preferenciák állandóságától vagy éppen átrendeződésétől függetlenül értelmezendő. Megítélésem szerint csak ezen esetek fényében érthető meg igazán, hogy Mair miért is kezelte fenntartással azokat az interpretációkat, amelyek a választói illékonyságból vezetik le a pártrendszerek stabilitását vagy éppen változását.

Mair fenti példái nyomán adódik a kérdés: vajon a visegrádi államok esetén is kimutathatóak-e az előbbi típusú változások? Voltak-e olyan választások, amelyek többé-kevésbé párhuzamba állíthatóak a dán, az ír vagy az olasz példával? Az ilyen irányú vizsgálatok előtt le kell szögezni, hogy az összevetés két szempontból is csak korlátozott érvényű lehet, azaz részben „sántíthat”. Elsőként arra kell rámutatni, hogy ahhoz, hogy egy változás megállapítható legyen, arra is szükség van, hogy a vizsgált jelenség (itt a pártok versenyének mintázata) egy viszonylagos állandóságot, stabilitást mutasson, *amihez képest* a változás értelmezhető (vagy éppen nem kimutatható). Míg a Mair által példaként említett pártrendszerekben több évtizedes minták jelentik a kiindulópontot (a „Fianna Fáil vs. többi párt” felállás Írországban; a centrifugális, erős centrummal bíró verseny Olaszországban; a részleges kormányváltásokon és az innováción alapuló dán koalíciók), addig a visegrádi államoknál eleve egy rövidebb időtáv áll rendelkezésre; ráadásul ha ezt a két és fél évtizedet még tovább bontjuk, akkor az egyes szakaszok csak néhány ciklusra korlátozódnak.

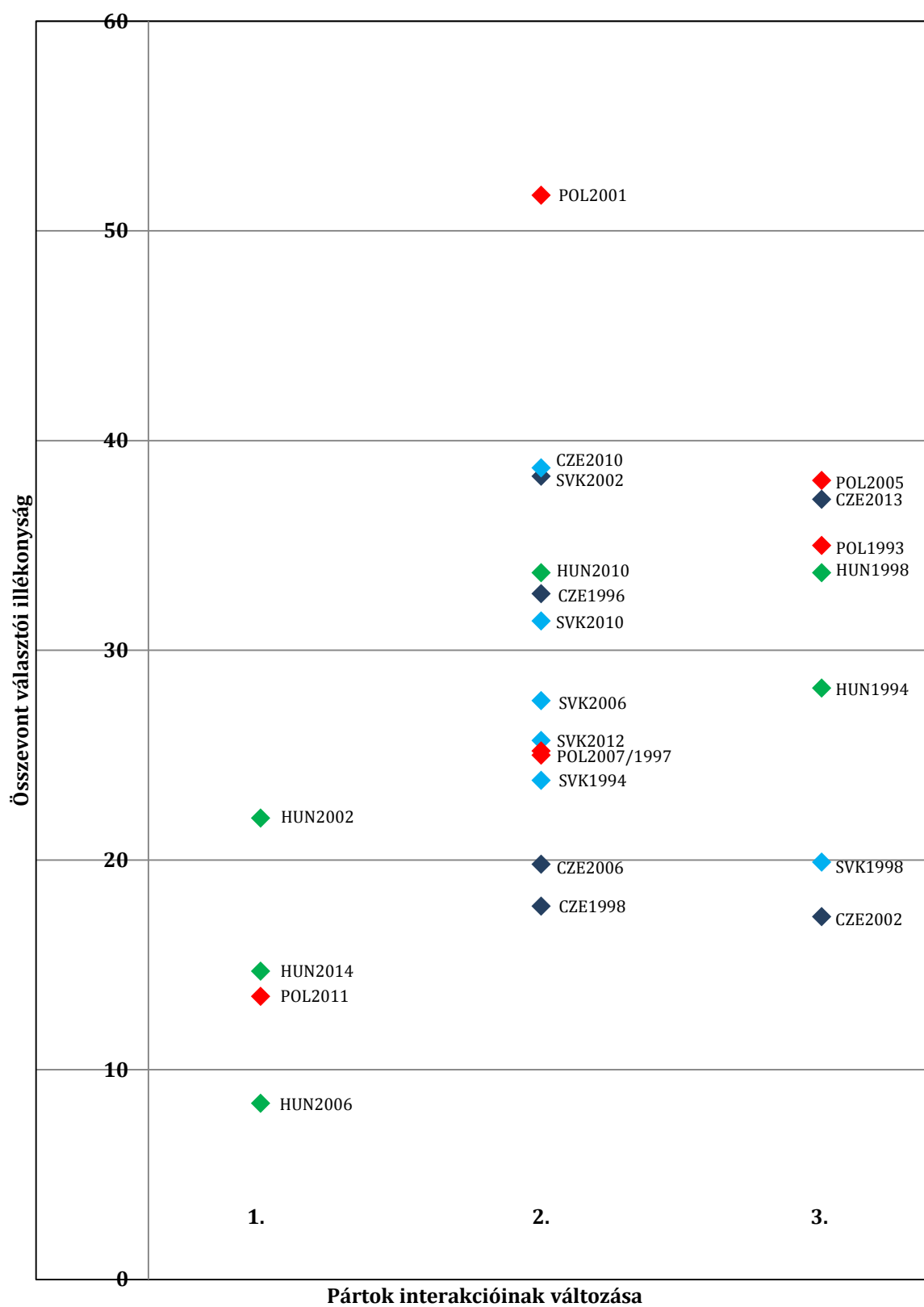
Az összehasonlítást nehezítő másik szempont a pártok állandósága: amint a 7.2. pontban láttuk, hogy a visegrádi államoknál a vizsgált 24 választásból mindössze öt olyan volt, ahol a PST-index 0 volt azaz, a parlamenti pártok köre teljes kontinuitást mutatott a korábbi ciklussal. Ezzel szemben a nyugati pártrendszerekben – ahogyan azt a 7.1. pontban röviden bemutattam – sokkal alacsonyabb volt a parlamentbe be-, illetve kikerülő pártok száma és mandátumaránya. (Az állandóság különösen igaz volt a legerősebb, rendszeresen kormányzó „főszereplőkre”.) A pártok viszonylagos állandósága elősegítette azt, hogy a pártok kapcsolatrendszere – és ezzel együtt a verseny struktúrája – teljes körűen kirajzolódjon, valamint megkönnyítette az interakciókban bekövetkező változások kimutatását is. A ‘core persistence’ ehhez képest jóval kisebb intenzitással volt jelen a posztkommunista pártrendszerekben, és a pártok folyamatos – bár országonként eltérő ütemű – cserélődése megnehezíti a különböző típusú – fentebb körvonalazott – változások kimutatását. Az előbbi két megjegyzésre figyelemmel tehát nem várható, hogy a visegrádi

államokban is a Mair példáihoz hasonló „tisza”, ideáltipikus szakaszhatárokat, fordulópontokat találjunk, ugyanakkor érdemesnek tartom az egyes pártrendszereket ilyen szempontból is megvizsgálni.

Az 33. ábrán az egyes választásokat kategorizáltam egyrészt az összevont választói illékonyság, másrészt pedig aszerint, hogy az adott választás mennyiben hozott változást a pártok versenyének struktúrájában. Utóbbinál – figyelemmel az 5. fejezetben tárgyaltakra is – egy kvalitatív értékeléseken nyugvó hármas felosztást alkalmaztam. Az 1-es kategóriába soroltam azokat a választásokat, amelyek semmilyen változást nem hoztak a pártok interakcióiban, és emellett a parlament pártok köre sem módosult érdemben. A második csoportba azok a választások kerültek, ahol az interakciók alapvetően nem változtak, viszont a pártok körében (és különösen a kormányzó pártok körében) már történtek változások. Végül a 3-as kategóriában azok a választások találhatók, amelyek során a pártok kapcsolatrendszere valamilyen fontos változáson ment keresztül (pl. a korábbiaktól teljesen eltérő kormányzati alternatíva került hatalomra és/vagy korábban szembenálló pártok léptek koalícióra).

Az ábra segítséget nyújthat ahhoz, hogy a vizsgált 24 választást közelebb tudjuk hozni a 33. táblázatnál alkalmazott megközelítéshez. A továbbiakban tehát azt járom körül, hogy ezek a választások, illetve az ezeket követő kormányalakítások hol helyezhetőek a fentebb tárgyalt négy kategóriát tekintve. (Megjegyzem ugyanakkor, hogy nem vállalkozom arra, hogy valamennyi választást elhelyezzek a mairi kategóriákon belül, ugyanis nagyrésztük valamifajta átmenetet képez ezen csoportok között.)

33. ábra - A választói illékonyság és a pártok interakciói a visegrádi államokban

Forrás: saját szerkesztés a 12.5. függelék adatai alapján

8.3.1. Stabil interakciók

Amint az ábrából kitűnik, kevés olyan választás akad, amelyet egyszerre jellemzett a választói preferenciák és a parlamenti pártok viszonylagos változatlansága, valamint ezzel együtt a pártok interakcióinak stabilitása. Az Evans és Norris által megerősítőnek (fenntartónak) (*'maintaining'*) nevezett választások⁷⁶³ közé a négy vizsgált állam elmúlt 25 évét tekintve leginkább a 2006-os magyar választás sorolható be: kimondottan alacsony mértékű szavazatingadozás; változatlan pártkínálat és lényegében változatlan kapcsolatrendszer a pártok között.⁷⁶⁴ Enyedi mindezt úgy foglalta össze, hogy „*Nőtt tehát a kiszámíthatóság: kevés párt, jól ismert kombinációban küzd az egyre kevésbé átcsábítható szavazók támogatásáért.*”⁷⁶⁵ Az idézet rávilágít a most tárgyalandó kettősségre: a jól ismert kombinációk (stabil interakciók) és a kevésbé átcsábítható szavazók (alacsony illékonyosság) egyszerre jellemezte a 2006-os választásokat. Ezen túl a 2014-es magyar, valamint a 2011-es lengyel választás is viszonylagos egyértelműséggel ide sorolható. Az összevont választói illékonyosság ezeken is relatíve alacsony volt (legalábbis a posztkommunista térség „mérceje” szerint), és sem a parlamenti erőviszonyokban, sem pedig a pártok interakcióiban nem következett be érdemi változás. (A képet Magyarország esetén a baloldal fragmentálódása, Lengyelországban pedig egy új párt megjelenése [RP] árnyalja – vagyis egyik esetben sem állítható, hogy a négy évvel korábbi állapotokhoz képest minden változatlan maradt.) Összességében ezekről a választásokról elmondható, hogy itt érvényesült leginkább a kiszámíthatóság, a rutinszerűség, ami egyébként a zárt struktúrájú verseny sajátossága. Azon túl, hogy a választási eredmények mind a négy esetben egyértelműen kijelölték a kormánypártokat, az új kormány összetétele egy korábbi mintát ismételt és – az előbbiből következően is – új párt nem jutott kormányzati pozícióhoz. A három esetben még az is közös, hogy a kormányváltás mindegyik alkalommal *non-alternation* jellegű volt (tehát a kormány megőrizte hatalmát), azonban ez a körülmény Mair modelljében nem okvetlenül szükséges a kiszámíthatósághoz, hiszen egy teljes kormányváltás is „elegendő” lett volna, amennyiben az egy korábbi kormányzati formula visszatérését eredményezi. (Így pl. amennyiben 2006-ban Fidesz–MDF-koalíció alakult volna, a választás ugyanúgy ebbe a kategóriába illene.)

⁷⁶³ NORRIS–EVANS, 1999: xxvii–xxviii.

⁷⁶⁴ A teljes képhez azonban az is hozzá tartozik, hogy 2006-ra a Fidesz–MDF-reláció némileg átalakult, ugyanis 2002 után az MDF igyekezett távolabb pozícionálni magát a Fidesztől (LÖFFLER, 2003; LÖFFLER, 2005).

⁷⁶⁵ ENYEDI, 2006a: 222.

A választói magatartás és a pártok kapcsolatrendszere változásának egy másik eredménye lehet az, amikor a pártok interakciói és a verseny jellege a választói preferenciák nagyarányú módosulása ellenére sem mutat érdemi változást (lásd a fenti dán példát). Erre az egyik lehetséges példa a 2002-es hazai választás, ahol a Pedersen-index valamivel 20 feletti (bár ez még mindig az alacsonyabbak közé tartozik mind a 24 választást tekintve), de a választásokat követő kormányváltás is a rutinszerűség jegyeit mutatta és megfelelt a zárt struktúrájú verseny követelményeinek.⁷⁶⁶ A választói illékonyság tehát magas volt (amint láttuk, a szavazatingadozás nyertesének a két nagy párt, az MSZP és a Fidesz minősült), a parlamenti pártok köre is módosult, ugyanakkor a legfontosabb tényező változatlan maradt 1998-hoz képest: az MSZP–SZDSZ-koalíció mint a jobboldali kormány alternatívája.

A 2002-es magyar példa mellett álláspontom szerint itt lehet még megemlíteni a 2002-es és a 2010-es szlovák választásokat. Mindkét alkalommal kimondottan magas volt az összevont választói illékonyság (38,7, illetve 31,4), ráadásul a parlamenti pártok körében is jelentős változások mentek végbe. Ugyanakkor a pártverseny struktúrája egyik esetben sem változott érdemben: 2002-ben folytatódott a demokratikus-jobbközép összefogás a populista-nacionalista erők – mindenekelőtt az akkorra már alaposan meggyengült HZDS – ellen, 2010-ben pedig a *Fico*-ellenes pártok döntöttek a közös kormányzás mellett. Amint az 5.4.2. alponthoz részletesen tárgyaltam, mindkét előbbi kormányalakításról elmondható, hogy a pártok nem lépték át a blokkok közötti törésvonalat, azaz az adott status quo mellett mindkét kabinet konzisztens volt (noha ez távolról sem jelentette a kormánypártok ideológiai konzisztenciáját). Meglátásom szerint tehát sem a második *Dzurinda*-kormány, sem pedig *Radičova* négypárti koalíciója sem jelentett törést a pártok interakciójában.

A 2001-es lengyel választás szintén ebbe a körbe sorolható. Dacára annak, hogy a Pedersen-index rekord magas értéket ért el, és nem kevesebb mint négy új párt jelent meg a parlamentben (miközben a két korábbi kormánypárt mindegyike kiesett), a megalakuló kormány (SLD–PSL–UP) szinte teljes mértékben megfeleltethető volt az 1993-as SLD–PSL-kabinetnek. Amint az 5.5.1. pontban bemutattam, a rendszerváltást követően két blokk (a poszt-Szolidaritás pártok, valamint a pártállami utódpartok) váltogatta egymást a kormányzás során. A 2001-es kormányváltás is illeszkedett ebbe a mintába: a megelőző ciklusban hatalmon levő poszt-Szolidaritás erők (AWS–UW-koalíció) helyébe a két

⁷⁶⁶ A 2002-es választásokat értékelő tanulmányának címében Benoit egyenesen *déjà vu* érzést emleget (BENOIT, 2002).

utódpart lépett (kiegészülve az UP-vel), miközben az újonnan megjelenő Szolidaritás-gyökerű formációk (az AWS-ből kiszakadó PO és PiS) ellenzékbe kerültek.

Az utóbb hivatkozott választások természetesen sok szempontból különböztek egymástól (az egyes indikátorokat, illetve jelentőségüket tekintve is), de kétségtelenül közös bennük az, hogy a választói pártpreferenciák fajsúlyos átrendeződése, valamint a pártok jelentékeny cserélődése ellenére a verseny tétje – és a koalíciókötés logikája – nem változott érdemben.

8.3.2. Átalakuló interakciók

Arra a kombinációra, amikor alacsony összevont választói illékonyság és a pártok viszonylagos állandósága mellett érdemben változik a pártverseny struktúrája (Mairnél ez volt a már hivatkozott ír példa) nehezebb egyértelmű példát találni. Ebben az esetben tehát arról lenne szó, hogy a parlamenti pártok kapcsolatrendszerében következik be egy olyan változás, ami egy új szakaszt jelent a pártrendszer fejlődésében – és mindez anélkül következik be, hogy a parlamenti erőviszonyok (beleértve a pártok körét és relatív erejüket) érdemben megváltoznának. Az 1989-es ír választás és az azt követő kormányalakítás persze eleve egy sarkos példa, hiszen a Fianna Fáil koalíciókötése egy több mint 50 éves gyakorlatot „rúgott fel”. Ilyen markáns törés már csak az előbb említett időtáv hiánya miatt sem fordulhatott elő a visegrádi államokban, ugyanakkor távolabbi analógiákat találhatunk. Csehországban a 2002-es választásokon viszonylag alacsony volt a szavazatingadozás (legalábbis kelet-közép-európai összevetésben), ráadásul pontosan ugyanaz az öt párt jutott parlamenti képviselőhez, mint 1998-ban – sőt, a pártok effektív száma is lényegében változatlan maradt. Ezek alapján tehát nem úgy tűnt, hogy a cseh pártrendszer érdemben változott volna, azonban amennyiben a pártok kapcsolatrendszerére fókuszálunk, a választások után megalakult ČSSD–KDU–ČSL–US–DEU koalíció mindenképpen fontos állomás volt a pártrendszer fejlődésében. Egyrészt ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a KDU–ČSL nem csak az ODS-szel hajlandó együtt kormányozni, hanem – a kereszténydemokratáktól kissé szokatlan módon – a szociáldemokrata párt is elfogadható számára koalíciós partnerként. A másik kevésbé kiszámítható fejlemény az ODS-ből kivált jobbközép-liberális US–DEU kormányhoz való csatlakozása volt, ami fokozta a koalíció ideológiai heterogenitását. Összességében ez volt az első olyan koalíció, amely átlépte az addig sem túlzottan stabil blokkhatárokat, és ezzel fokozta a kormányalakítási folyamatok kiszámíthatatlanságát.

Az 1998-as szlovák választások kimenetele többé-kevésbé szintén ehhez az esetkörhöz sorolható. Az illékonyság viszonylag alacsony volt (szlovák viszonylatban a legalacsonyabb), ugyanakkor a pártverseny logikájának kikristályosodásában rendkívül fontos esemény volt az 1998-as kormányalakítás. Ekkor vált világossá ugyanis, hogy a *Mečiar*-rezsim leváltásának feltétele egy széleskörű, különböző ideológiai profilú pártok szövetsége. Míg kezdetben a sokpárti, alapvetően jobbközép irányultságú koalíció a HZDS alternatívája volt, addig később már a Smerrel szemben képeztek és képeznek a jelenleg is ellenpólust. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy az 1998-as „minta” egészen a mai napig érezteti hatását.

Ehelyütt érdemes még megjegyezni, hogy több olyan hipotetikus példa is megemlíthető, amelyek bekövetkezésük esetén akkor is gyökeresen átalakítanák a pártrendszer szerkezetét, ha egyébként sem a parlamenti pártok köre, sem a támogatottságuk nem változna jelentősen (ezekkel az 5. fejezetben már foglalkoztam). Magyarországon ilyen esetnek minősülne, ha a Fidesz–KDNP bármelyik jelenlegi ellenzéki formációval koalícióra lépne; Csehországban pedig leginkább a kommunista párt kormányzati részvétele – történjen az bármilyen módon – nyitna új korszakot a pártverseny struktúrájában. Szlovákiában a Smer és a jobbközép blokkba sorolt valamelyik – jelenleg ellenzéki – párt(ok) esetleges koalíciója írná át a pártrendszer működési alapjait. Lengyelországban pedig egy PO–PiS nagykoalíció jelentené a pártrendszer legkomolyabb átalakulását.

Visszatérve a választói magatartás és a pártok kapcsolatrendszerének összefüggéseire, a negyedik lehetséges variáció az lehet, amikor a magas választói illékonyság a pártok interakcióinak átalakulásával párosul. Ezek tehát azok a választások/kormányalakítások, amelyek a leginkább átformálják a pártrendszert. A visegrádi államok vonatkozásában itt említhetők meg az 1993-as lengyel fejlemények, amikor – magas választói illékonyság mellett – világossá vált, hogy a poszt-Szolidaritás formációival szemben az utódpartok koalíciója jelenti a másik kormányzati alternatívát. Lengyelországnál a másik példát a 2005-ös választás, valamint az azt követő kormányalakítások (2005, 2006) jelentik. A választók ekkor is tömegesen változtatták meg pártpreferenciájukat (a Pedersen-index 40-hez közelített), és ezzel párhuzamosan a pártok kapcsolatrendszere is jelentősen átalakult. Utóbbi leginkább abban nyilvánult meg, hogy a verseny elsősorban immár nem az utódpartok és a poszt-Szolidaritás blokk között, hanem a poszt-Szolidaritás oldal pártjai között zajlott. Ezentúl a kormányalakítás innovációi is fokozták a változások mélységét: egy korábban még nem kormányzó formáció alakíthatott egypárti kormányt, ami rövidesen további – szintén először kormányra kerülő – pártokkal egészült ki.

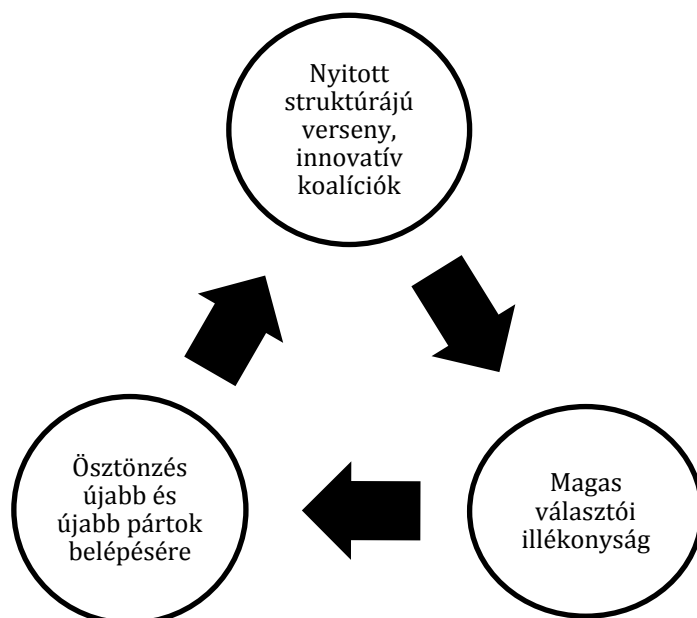
Magyarországról az 1994-es és az 1998-as választások és az ezeket követő kormányalakítások sorolhatóak ebben a kategóriába. A magas választói illékonyság itt is kimutatható volt, és egyben a pártok kapcsolatrendszere is gyökeresen átalakult. 1994-ben jött létre a mintegy másfél évtizeden át meghatározó MSZP–SZDSZ-blokk, 1998-ra pedig a Fidesz vezette jobboldal „épült fel”, és ezzel kialakult a dominánsnak bizonyuló MSZP–Fidesz szembeállítás (ami persze már évekkel korábban körvonalazódott). Csehországban a legutóbbi, 2013-as fejlemények említhetőek meg. A szavazatingadozás mértéke igen magas volt, és – amint azt az 5.3.2. alpontban részletesebben tárgyaltam – a korábbi kétpólusú, az ODS és a ČSSD által dominált verseny lényegében teljesen erodálódott azzal, hogy mindkét párt alaposan meggyengült, ráadásul a polgári demokraták mélyen 10% alá kerültek. Az erőviszonyok átrendeződésével együtt az is kijelenthető, hogy a mintegy másfél évtizeden át működő ODS–ČSSD dominanciájú verseny már a múlté.

8.3.3. Interakciók és illékonyság: van-e összefüggés?

A fentiekben többször utaltam rá, hogy maga Mair az 1996-os írása legfontosabb eredményének azt tartotta, hogy a pártok interakción alapuló versenystruktúrák (zárt és nyitott modell) révén a pártrendszerek változása – pontosabban a változások leírása – leválaszthatóvá vált a választói magatartásban bekövetkező és a pártpreferenciák hullámlásában megnyilvánuló változásoktól. A szerző meggyőzően bizonyította, hogy a két dimenziót egymástól elkülönítve kell kezelni, hiszen egyik sem okvetlenül feltételezi a másikat: nagymértékű szavazatingadozás sem feltétlenül alakítja át a pártok kapcsolatrendszerét – és magát a versenyt –, ugyanakkor az utóbbiakban a választói preferenciák átrendeződése nélkül is bekövetkezhet jelentős változás. Ezzel együtt azonban Mair nyitva hagyta azt a kérdést, hogy a választói illékonyság, valamint a pártok interakcióinak jellege és változása között kimutatható-e valamilyen összefüggés. Ebből a szempontból különösen fontos a holland pártrendszert tárgyaló 2008-as munkája, amelyben a következő összefüggést vázolja fel (34. ábra): a nyitott struktúrájú verseny magasabb választói illékonyságot idéz elő (a választók – legalábbis a pilléresdettség megszűnte után – eleve gyenge pártkötődéssel rendelkeznek); a nagymértékű szavazatingadozás pedig arra ösztönzi a politikai elitet, hogy újabb és újabb pártokkal lépjenek be a választási versengésbe (hiszen a választók könnyen „megszerezhetőek”). Az új pártok színre lépése viszont növeli az esélyét az innovatív koalícióknak és a nyitott

struktúrájú verseny fennmaradásának – azaz a Mair által „ördögi kör”-ként leírt folyamat bezárult.⁷⁶⁷

34. ábra - A nyitott verseny és a választói illékonyság összefüggése Mairnél

Forrás: saját összeállítás MAIR, 2008a: 252. alapján

Mindezek alapján tehát Mair alapállása az volt, hogy – legalábbis Hollandiában – a nyitott mintázatú, meglehetősen strukturálatlan verseny volt az, ami előidézte a nyugati mércével magasnak számító választói illékonyságot. Ugyanakkor a fentiekből az is kitűnik, hogy az intenzív mértékű szavazatingadozás – a pártkínálat bővülésének ösztönzése által – maga is visszahatott a nyitott struktúrájú verseny fennmaradására.

Korábban már utaltam rá, hogy Mair egy másik, Casal Bértoával közösen írt – a posztkommunista pártrendszerek intézményesültségét vizsgáló – tanulmányában szintén érintette a választói illékonyság és a pártrendszer zártsága közötti összefüggéseket.⁷⁶⁸ A szerzők érvelése hasonlít a fentebb kifejtettekhez: a gyengén intézményesült, nyitott struktúrájú pártrendszer bátorítja az újabb és újabb pártok megjelenését (ugyanis viszonylag könnyű a parlamentben képviselmet szerezni és akár kormányra kerülni is); a

⁷⁶⁷ MAIR, 2008a: 252. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a folyamat igen fontos részét képezi a szinte tökéletesen arányos, explicit küszöböt nem alkalmazó választási rendszer, amely alacsony támogatottság mellett biztosítja a parlamentbe kerülést (erről lásd pl. VAN DER KOLK–THOMASSEN, 2006).

⁷⁶⁸ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 108–110.

pártok fluktuációja viszont rontja az erősebb társadalmi beágyazódás esélyeit és gátolja a választói preferenciák stabilizálódását. Figyelemmel tehát az iménti fejtegetésekre, nem tűnik alaptalannak a pártverseny mintázatának kérdését összekapcsolni a választói illékonysággal.

A problémakör maga két szempontból is vizsgálható. Egyrészt az egyes esetekre (a választásokra és az azokat követő kormányalakításokra) fókuszálva, másrészt pedig átfogóan, a verseny struktúráját tekintve. Ami az előbbi szempontot illeti, itt azt kell megnézni, hogy a magasabb illékonyságot produkáló választások mennyiben növelik a pártok kapcsolatrendszerének átalakulásának esélyét. Ezzel kapcsolatban az első szembeötlő – és a 34. ábrán is kirajzolódó – összefüggés az, hogy a három legalacsonyabb összevont választói illékonysággal járó – fentebb megerősítőnek nevezett – választás mindegyikét olyan kormányalakítás követte, amelyik semmit nem módosított a pártok kapcsolatrendszerén. Az összefüggés majdnem fordítva is igaz: az 1-es kategóriába sorolt négy választás közül három a legalacsonyabb szavazatingadozást mutatta, de a negyediknél is viszonylag alacsony volt a Pedersen-index. Nem volt azonban olyan választás, amelyik a magas illékonyság ellenére is teljesen érintetlenül hagyta volna a pártok kapcsolatrendszerét. (A 2002-es magyarországi választásokon sem volt kiugróan magas a szavazatingadozás.)

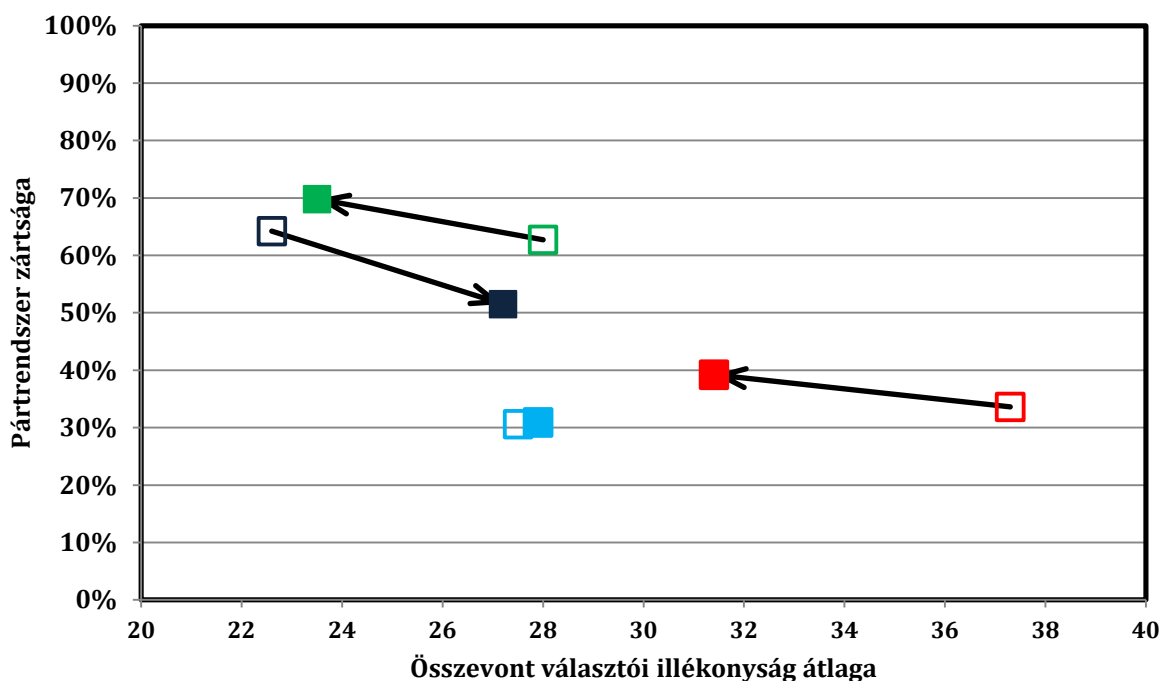
Másodsorban az érdekel megjegyzést, hogy a 2-es és a 3-as „intenzitású” interakcióváltozásoknál a két kategória között az összevont illékonyságot tekintve nincs lényeges különbség, ugyanis az indikátorok átlagai szinte pontosan megegyeznek (30,1, illetve 29,9). Ezek alapján tehát nem állítható, hogy a legmagasabb szavazatingadozással járó választások minden alkalommal fontos változásokat hoztak az egyes pártrendszerek működésében. Sőt, az ábrából éppen az tűnik ki, hogy a magas illékonysággal járó választások között is többségben voltak azok, amelyek csak kis mértékben érintették a pártok kapcsolatrendszerét (2-es kategória).

Rátérve a második, átfogóbb vizsgálati szempontra, itt azt lehet felmérni, hogy a választói illékonyság, valamint az egyes pártrendszerek által elért zártság között van-e összefüggés. Enyedi és Casal Bértoa hasonló szempontból vetett össze 11 posztkommunista európai pártrendszert (köztük a visegrádi államokat is). Eredményeik alapján a magasabb választói illékonyságot felmutató országokat többnyire a pártok versenyének nyitott struktúrája jellemzi.⁷⁶⁹ Az összesítő táblázatuk alapján a magyar és a szlovák pártrendszer esetén a viszonylag zárt struktúra alacsony illékonysággal párosul, míg Lengyelországban

⁷⁶⁹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 14. A szerzők a választói illékonyság és a pártrendszer zártsága mellett a pártrendszer fragmentációját is vizsgálták.

pontosan ellentétes a helyzet, ugyanis a nyitott mintázatú verseny magas választói illékonyssággal jár együtt. A szerzők szerint viszont Csehországot a magas választói illékonyság ellenére is zárt struktúrájú verseny jellemzi. A két paraméter közötti összefüggést magam is megvizsgáltam; a saját eredményeimet a 35. ábra tartalmazza.

35. ábra - A visegrádi pártrendszerek zártsága és a választói illékonyság

Forrás: saját számítások a 11–12. táblázatok, valamint a 12.5. függelék adatai alapján

Az ábrán az egyes pártrendszereket két szempont alapján helyeztem el. A vízszintes tengelyen elfoglalt pozíció az összevont választói illékonyság átlagát mutatja meg, míg a függőleges tengelyen a pártrendszer – a 4.1. pont alapján számított – zártsága került feltüntetésre. Annak érdekében, hogy az összefüggések jobban kirajzolódjanak, mind a négy országnál két pontot vettem fel: a teli négyzetek a teljes vizsgálati időszakra kalkulált adatokat tükrözik, míg az üresek az első évtizedre (a 2001-es, illetve a 2002-es választásokkal bezárólag) mért adatok alapján helyezkednek el.

A levonható következtetések ennek megfelelően kétirányúak. Ahogyan azt korábban láttuk, a magyar pártrendszernek mutatható ki a verseny legzártabb struktúrája és egyben a legalacsonyabb választói illékonyág. Ehhez képest Csehországnál egy nyitottabb verseny és egyben magasabb illékonyság rajzolódik ki. A sorba illeszkedik a lengyel pártrendszer is, ugyanis itt a még nyitottabb verseny még magasabb illékonyssággal járt együtt. A mintát

egyedül Szlovákia töri meg, ahol a négy állam közül a legnyitottabbnak bizonyult a verseny struktúrája, viszont a szavazatingadozás mértéke csak a második legmagasabb volt.

Másrészt a pártrendszerek elmozdulásának iránya is figyelmet érdemel. A magyar és a lengyel pártrendszer esetén a verseny zártabbá válása a választói illékonyság csökkenésével járt. Csehországban az változások iránya ezzel pontosan ellentétes volt: a verseny nyitottabbá válásával egyidejűleg a szavazatingadozás mértéke is lényegesen megnőtt az első évtizedhez képest. A szlovák pártrendszer ebből a szempontból jóval statikusabban viselkedett, hiszen egyik vizsgálati dimenzióban sem történt érdemi elmozdulás, azaz mind a verseny zártságánál, mind pedig a választói illékonyságnál szinte ugyanazok az értékek jönnek ki, amennyiben csak az első évtizedet, illetve az egész vizsgált időszakot tekintjük.

A fentieket összegezve úgy tűnik, hogy a pártverseny struktúrája és a választói illékonyság között van összefüggés. Akár a statikus (a vizsgált időszak egészére vonatkozó), akár a dinamikus (az első és a második évtized közötti „elmozdulást” mérő) mutatókat nézzük, a négy pártrendszerből három egyértelműen alátámasztja az előbbi feltételezést. Szlovákia az egyetlen, amelyik „kilóg” a sorból, ugyanis míg a választói illékonyságra vonatkozó adatok alapján a középmezőnyben foglal helyet, addig a saját számításaim alapján a verseny struktúrája itt volt a leginkább nyitott. A képet azonban árnyalja, ha számításba vesszük azt is, hogy bár az alkalmazott indikátorok alapján valóban alacsony szintet ért el a záródási folyamat, a koalíciókötések mintázata – amint azt az 5.4.2. alpontban részletesen tárgyaltam – nagyon is kiszámítható volt.

Visszatérve Enyedi és Casal Bértoa vizsgálatára, az itt született eredmények is erősítik az illékonyság és a verseny struktúrája közti összefüggés hipotézisét. A szerzők 12 kelet-közép-európai pártrendszert vizsgáltak, és ezekből öt a *viszonylag alacsony illékonyság és viszonylag zárt verseny* kategóriájába illeszkedett; további öt pedig mindkét szempont alapján ellentétes jegyeket mutatott (*viszonylag magas illékonyság és viszonylag nyitott verseny*).⁷⁷⁰ A két nem illeszkedő állam közül az egyik az a Csehország, amelynek viszonylagos zártsága úgy jött ki, hogy a szerzők a rendkívüli kormányokat nem vették figyelembe (erről lásd a 4.4.2. alpontot).

Végezetül röviden ki kell térni a kauzalitás problémájára is, nevezetesen arra, hogy a magas/alacsony illékonyság, illetve a viszonylag nyitott/zárt struktúrájú verseny közül melyik az ok és melyik az okozat. Fentebb utaltam rá, hogy Mair a holland pártrendszer

⁷⁷⁰ ENYEDI–CASAL BÉRTÓ, 2015: 14. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szerzők mindkét paraméter alapján mindössze két kategóriába rendezték az egyes pártrendszereket, azaz ebből a szempontból némileg fenntartással kezelendőek ezek az eredmények.

vizsgálata során alapvetően a nyitott mintázatú, strukturálatlan versenyt tekinti az oknak, míg a magas illékonyságot az okozatnak – bár utóbbi is visszahat az előbbire. A hollandhoz képest a visegrádi pártrendszerek számos dimenzióban különbözőek, így kérdéses, hogy az előbbi összefüggést mennyiben lehet adaptálni a négy vizsgált államra. Mair a pilléresedés erodálódásából vezette le a növekvő illékonyságot Hollandiában, rámutatva arra, hogy a választók alapvetően két módon kötődhetnek a pártjukhoz: vagy a törésvonal-struktúra által (mint pl. az 1950-960-as évek Hollandiájában), vagy pedig a pártverseny-struktúrája révén (vagy akár egyszerre mindkettő által).⁷⁷¹ A pilléresedés leépülése, valamint ezzel párhuzamosan a növekvő szekularizáció következtében az előbbi kötődés fellazult a holland pártrendszerben (az utóbbi pedig soha nem is volt meghatározó), aminek az eredménye a növekvő választói illékonyság. Mair azonban a 2012-es, Casal Bértoával írt munkájában is hasonlóan érvelt, rámutatva, hogy a posztkommunista pártrendszerekben a magas választói illékonyság nem annyira az oka, hanem inkább a következménye a posztkommunista pártrendszerek alacsony fokú intézményesültségének. A fejezet elején már utaltam arra, hogy a nagyfokú választói illékonyság két szempontból is kihatással lehet a pártok interakcióira: egyrészt azzal, hogy a szavazatingadozás révén egyes pártok kieshetnek, mások pedig bekerülhetnek a parlamentbe, ezzel pedig adott esetben kényszerűen innovatívvá válik a kormányalakítás. A másik hatás a pártok közötti erőviszonyok átrendeződésében érhető tetten: ezzel egyes pártok jelentősen megerősödhetnek, mások pedig meggyengülhetnek, ami szintén befolyásolhatja a kormányalakítást. Ezzel szemben az alacsony választói illékonyság nagyban elősegítheti, hogy az adott választásokon *ugyanazon pártok* és megközelítőleg *ugyanazon mandátumaránnal* kerüljenek be a parlamentbe – márpedig minél kisebbek az ilyen irányú változások, annál jobban beszűkül az innováció lehetősége. Itt ismét vissza kell utalni a 34. ábrára: a három legalacsonyabb Pedersen-indexet produkáló választás mindegyikéről elmondható, hogy az azt követő kormányalakítást az innováció teljes hiánya és a kiszámíthatóság jellemezte. Fentebb arra is rámutattam, hogy az összefüggés majdnem fordítva is igaz: az 1-es kategóriába sorolt (azaz a pártok interakciós rendszerét érintetlenül hagyó) négy választás közül három a legalacsonyabb szavazatingadozást mutatta, de a negyediknél is viszonylag mérsékelt volt a Pedersen-index. Ezen túl azonban arra is rá kell mutatni, hogy a *viszonylag* kismértékű szavazatingadozás nem garantálta a pártok kapcsolatrendszerének változatlanlanságát. A 8.3.2. alpontban bemutattam, hogy az 2002-es csehországi vagy az 1998-as szlovákiai választások relatíve alacsony

⁷⁷¹ MAIR, 2008a: 240–242.

illékonyssággal jártak, ugyanakkor a fontos változások történtek a pártok együttműködési mintázatában.

A fentiekből kiindulva erősen megkérdőjelezhetőnek érzem a Mair által felvázolt holland mintázat (35. ábra) érvényességét a visegrádi pártrendszerek vonatkozásában. A cáfolatra a legszemléletesebb példát az 1998 utáni időszak jelenti Magyarországon: mind a 2002-es, mind a 2006-os választások – és az ezeket követő kormányalakítás – a teljes kiszámíthatóság jegyében teltek, a verseny struktúrája a záródás erőteljes jegyeit mutatta, ugyanakkor 2010-ben *ennek ellenére* szökött rekordmagasra (egyben az 1998-assal megegyező mértékűre) a Pedersen-index. A másik példát a 2010-es csehországi választások jelentik: egészen addig még kimutatható volt valamiféle zártság a pártok versenyében (különösen a kormányra kerülés korlátozottsága tekintetében), azonban ezt követően minden korábbinál jelentősebb átrendeződések következtek be a pártrendszerben, amelyet megint csak a választói „szeszélyek” idéztek elő: 2010-ben két korábbi kormánypártot is „kiszavaztak” a parlamentből, és egyidejűleg két új formációt bejuttattak a törvényhozásba – közülük mindkettő azonnal kormánypárt lett. Az illékonyság 2013-ban is szokatlanul magas volt, ami tovább fokozta a verseny nyitottságát.⁷⁷²

Összességében álláspontom szerint a vizsgált kelet-közép-európai pártrendszereknél a verseny struktúrája és a választói illékonyság között az összefüggés éppen fordított ahhoz képest, mint amit Mair a holland példán bemutatott. A térségünkben a választói illékonyság az, ami elősegítheti, vagy éppen akadályozhatja a verseny záródását és a kiszámíthatóságot. Fentebb többször utaltam rá, hogy a három mairi indikátor közül kettő – a koalíciós variációk és az új pártok kormányra kerülési esélyei – közvetlenül összefügghet a választói illékonyssággal. Amennyiben a szavazók tömegesen változtatnak a pártpreferenciájukon (különösen, ha nagy arányban támogatnak új pártokat), úgy a választói magatartás instabilitása mintegy *kikényszeríti* az innovatív kormányzati formulákat és/vagy az új pártok kormányra kerülését. Természetesen a problémakör egy alaposabb, szisztematikus vizsgálat révén pontosítható lenne, bár a rendelkezésre álló időtáv eleve egy komoly korlátot jelent: Míg Mair a holland pártrendszert mintegy 60 éves időtávon elemezte, addig a visegrádi államoknál kevesebb, mint fele ilyen hosszú időtartam jöhet szóba.

⁷⁷² A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy ekkoriban minden bizonnyal fordítva is igaz volt az összefüggés, azaz a pártok átalakuló kapcsolatrendszere, a kormányváltások, illetve a két rendkívüli kabinet mind-mind fokozhatta a választók deorientációját.

9. ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A disszertáció elméleti kereteinek felvázolásakor jeleztem, hogy a dolgozatnak alapvetően két fókuszpontja van: Mair modellje és a visegrádi pártrendszerek. Ennek megfelelően a disszertáció utolsó fejezetét is két témakörre fűzöm fel: egyrészt azt járom körül, hogy milyen tapasztalatokkal járt Mair modelljének alkalmazása (illetve milyen problémák merültek fel), másrészt pedig a négy vizsgált pártrendszerről kialakult képet összegzem.

9.1. A modell alkalmazhatósága

A modell alkalmazhatóságát illetően felmerülhet a kérdés, hogy ez miért is minősül az egyik vizsgálati szempontnak. Fentebb többször utaltam arra, hogy Mair modellje és tézisei egy *másik időszak másik pártrendszereire* vonatkoztatva születtek meg. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy az alapvetően a nyugati demokráciák második világháború utáni négy-öt évtizede és a visegrádi államok rendszerváltás utáni évtizedei jelentősen különböznek egymástól a pártrendszerek fejlődését illetően. Az előbbi esetben az elemzés tárgyai nagyrészt (bár nem kizárólagosan) azok a nyugati pártrendszerek voltak, amelyek a vizsgált időszak nagy része alatt „befagyott” állapotban voltak. Ezzel szemben a visegrádi – és általában a posztkommunista – pártrendszerek számos szempontból különböztek a régi demokráciáktól – Mair szerint beleértve a demokratizálódási folyamatot, a választókat, a pártokat, valamint a verseny kontextusát és mintázatát is.⁷⁷³ A szerző az 1996-os írásában is csak futólag érintette a posztkommunista államokat, megjegyezve, hogy a konszolidáció – értve ez alatt egy zártabb struktúrájú versenyt – „*valamikor a következő évtizedben*” alakulhat ki.⁷⁷⁴

A következőkben két szempont alapján értékelem a modellnek a visegrádi pártrendszerekre történő adaptációját. Elsőként a három indikátort érintő megítélésaimat veszem számba, majd magának a modellnek az alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokat összegzem.

⁷⁷³ MAIR, 1997: 175–198.

⁷⁷⁴ MAIR, 1996: 96.

9.1.1. Az indikátorok alkalmazásának értékelése

Tekintve, hogy Mair modelljének „lelkét” a kormányváltás három indikátora képezi, elsőként egyesével is számba veszem ezeket a szempontokat, rámutatva, hogy összességében milyen tapasztalattal járt ezek alkalmazása.

1. Ami a kormányváltások jellegét illeti, a 3.1. pontban vizsgáltam részletesen ezen indikátor karakterét. Bár a kormányváltások negyede részlegesnek minősült, magam mellett érveltem, hogy az eseteket alaposabban szemügyre véve bebizonyosodik, hogy ezek többsége csak formailag minősül részleges kormányváltásnak. Nemcsak arról van szó tehát, hogy egyik államban sem alakult ki a *partial alternation* olyasfajta dominanciája, mint amit Mair különösen a német, a holland és az olasz példán taglalt, hanem kimondottan ritkán fordult elő olyan részleges kormányváltás, amelyik valóban megfelelt volna a szerző elméleti keretének. Amint korábban már utaltam rá, Mair a részleges kormányváltásokat azért tartotta érdekesnek, mert ezek – szemben a teljes kormányváltásokkal – azt tükrözik, hogy egyes pártok több irányban is koalícióképesek lehetnek, és/vagy eleve nem is létezik két, egymástól világosan elkülönülő, átjárhatatlan blokk (kormányzati alternatíva). Amennyiben viszont a koalíciós konfliktusokból fakadó kilépéseket figyelmen kívül hagyjuk, mindössze öt kormányváltás minősíthető részlegesnek (4. táblázat), amelyek közül az 1992-es lengyel és a 2002-es szlovák – figyelemmel a politikai kontextusra – csak korlátozottan sorolható ebbe a kategóriába. Összességében tehát megállapítható, hogy a részleges kormányváltás a vizsgált időszakban marginális jelentőségű maradt. Mindez arra vezethető vissza, hogy minimálisnak bizonyult azoknak a pártoknak a száma, amelyek többirányú koalíciós potenciállal rendelkeztek és/vagy tartósan kormányon voltak.

A semmilyen kormányváltások még a részlegesnél is ritkábban fordultak elő. Magyarország esetén a hét kormányváltás során kétszer maradt változatlan a kormány pártösszetétele (ami nem elhanyagolható arány), viszont Cseh- és Lengyelországban mindössze egy, Szlovákiában pedig egyetlen alkalommal sem fordult elő *non-alternation* jellegű kormányváltás. Az első indikátort illetően tehát a teljes kormányváltás abszolút dominanciája volt kimutatható, így pusztán a kormányváltás jellege alapján kevésbé lehetett megragadni a négy pártrendszer közti különbségeket.⁷⁷⁵ Amíg a Mair által tárgyalt

⁷⁷⁵ Casal Bértoa és Mair ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy a kormányváltások uralkodó jellege Magyarország esetén teljes, Csehország esetén részleges, míg Lengyelországnál és Szlovákiánál egyik típus túlsúlyát sem lehet kimutatni (CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 95.). A szerzők egyébként némileg eltérő módon értelmezték a kormányváltásokat, mint ahogyan magam tettem.

országok egymástól viszonylag élesen elütő mintázatot mutattak, addig a visegrádi államok között nem voltak ennyire szembeötlőek a különbségek.

2. A koalíciós variációk (kormányzati formulák) terén egyértelműen az innováció dominált. A 3.2. pontban láttuk, hogy az ismétlődő összetételű kormányok – Magyarországot ide nem értve – kivételesen fordultak elő. Az 5. fejezetben azonban tág teret szenteltem annak bizonyítására, hogy a folyamatosan változó összetételű kabinetek még a másik három államban sem jelentették azt, hogy a kormányalakítás a teljes kiszámíthatatlanság jegyében ment végbe, vagy hogy a verseny strukturálatlan volt. A 7.4. pontban kifejtettem, hogy az innováció a legtöbb esetben „kényszer” volt, ugyanis a parlamenti pártok cserélődése miatt eleve esélytelen volt egy korábbi koalíciós variáció megismétlődése. Mair az innovációt elsősorban a már intézményesült parlamenti pártok relációjában értelmezte – a disszertációban vizsgált országok esetében azonban az innováció nagyrészt az új parlamenti pártokra volt visszavezethető.

3. Végezetül az új pártok kormányra kerülési lehetőségére kell kitérni, amelynek értékelésénél arra is figyelemmel kell lenni, hogy a különböző munkáiban Mair némileg eltérően interpretálta ennek a vizsgálati szempontnak a tartalmát (részben a kormányra kerülés lehetőségét, részben pedig az abból való kizártságot értve ez alatt – lásd a 3.3. pontban írtakat). Megítélésem szerint ebből az aspektusból a legnagyobb a különbség a régi és az új pártrendszerek között. Mair az általa tárgyalt országokat meg tudta ragadni a kormányzati pozíció nyitottsága alapján, a visegrádi pártrendszereket azonban jóval nehezebb leírni ezen indikátor mentén. Utóbbi okai természetesen ezúttal is a pártok folyamatosan változó kínálatában rejlenek. Míg Mair a munkáiban olyan pártrendszereket érintett, amelyekben az új parlamenti pártok viszonylag ritka jelenségnek számítottak, addig a vizsgált négy országban – megint csak Magyarország kivételével – nagyságrendekkel nagyobb jelentőségük volt az újonnan belépő formációknak (különösen Szlovákiában és Lengyelországban). Mindez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a kormányzásból való kizártság ténye relativizálódott: a kormányra nem kerülő pártok túlnyomó része – a cseh kommunisták kivételével – még azelőtt kiesett a parlamentből, hogy a kormányzásból való kizártsága („outsider” jellege) megállapítható lett volna. Másrészt pedig maga az *új párt* kifejezés is viszonylagossá válik. Szemben a nyugati demokráciákkal, amelyekben négy-öt évtizeden át kimutatható volt egy állandó mag, amelyekhez képest értelmezhetőek voltak az új pártok, a posztkommunista pártrendszerekben jóval kisebb mértékű volt ez az állandóság, és ezzel együtt a parlamentbe újonnan bekerülő pártok gyakran azonnal kormányra is kerültek (9.

táblázat). A pártok gyors fluktuációja miatt egyszerűen nem volt arra lehetőség, hogy a kormányzati pozíció nyitottsága/kizártsága tekintetében egy olyan egyértelmű kép rajzolódjon ki, mint amit Mair a holland vagy az olasz példán keresztül felvázolt.⁷⁷⁶

9.1.2. A modell alkalmazásának tapasztalatai

Milyen következtetéseket lehet tehát levonni Mair téziseinek a visegrádi pártrendszerekre történő alkalmazását követően?

1. Elsőként azt szükséges kiemelni, hogy Mair modelljének az újonnan formálódó pártrendszerekre történő adaptálását némileg megnehezítette a parlamenti pártok körének folyamatos változása és az ezt kísérő szervezeti instabilitás. Amint láttuk, több esetben a kormányzó kabinet pártösszetétele sem volt egyértelmű; ezen túl – legalábbis Csehországnál – a rendkívüli kormányok is bonyolították a vizsgálatokat. Ugyan a rendkívüli kabinetek egyáltalán nem térségspecifikusak, de a pártok és a kormányok szervezeti instabilitása olyan tényezőnek tekinthető, ami jóval erősebben jelentkezik a posztkommunista demokráciákban, mint a Mair által vizsgált államokban.⁷⁷⁷ Ezeknek a nehézségeknek meglehetősen jelentős hatása van a vizsgálatokra, ugyanis az eredmények eltérhetnek egymástól annak függvényében, hogy a „kétes eseteket” (pl. részleges kiválás a koalícióból, rendkívüli kormányok) milyen módon vesszük figyelembe. Fentebb már többször utaltam rá, hogy miért fontos a vizsgálat alapegységeit átgondoltan meghatározni. A 4.4.2. alpontban pedig egy példán keresztül azt mutattam be, hogy a különböző vizsgálati eljárások hogyan befolyásolhatják a kvantitatív eredményeket. Kiegészítésként érdemes megjegyezni, hogy Casal Bértoa és Mair 2012-es írásában még Magyarország–Szlovákia–Lengyelország–Csehország volt a sorrend (a zártabbtól a nyitottabb felé haladva),⁷⁷⁸ néhány évvel később Casal Bértoa és Enyedi munkájában viszont a Magyarország–Szlovákia–Csehország–Lengyelország rangsor alakult ki.⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ Lengyelország és Szlovákia esetében a soron következő, 2015-ös, illetve 2016-os választások nyomán akár az is előfordulhat, hogy már nem lesz olyan párt a parlamentben, amely a kezdetektől (1991-től, illetve 1992-től) megszakítás nélkül tagja a törvényhozásnak. (Mindez Lengyelországban a az SLD és a PSL, Szlovákiában pedig a KDH kiesése esetén valósulna meg.)

⁷⁷⁷ Ezzel kapcsolatban Cotta kiemeli, hogy a formálódó pártrendszerekben a pártok egyesülése és szétválása, valamint a kormányzati koalíciók kialakulása jóval szorosabban összefüggnek egymással, mint a régebbi demokráciákban (COTTA, 1996: 72.).

⁷⁷⁸ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 95.

⁷⁷⁹ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 10. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy a két vizsgálat nem pontosan ugyanazt az időtávot fogta át (utóbbiban a 2011-es lengyel, a 2012-es szlovák, valamint a 2013-as cseh választások nyomán megalakuló kormány is számításba lett véve). Csakhogy ezzel a módosult sorrend nem magyarázható, hiszen Casal Bértoa és Enyedi munkájában Lengyelország annak ellenére sorolódott hátrébb, hogy a 2011-es *non-alternation* jellegű kormányváltás minden szempontból a zártabb struktúrájú verseny felé tolta el a lengyel pártrendszert.

Figyelemmel a 3.1.1. és a 4.4.2. alpontban kifejtettekre is, ismételtén ki kell emelni, hogy Mair modellje kimondottan érzékeny lehet a vizsgálati-értékelési szempontok és szabályok megválasztására, hiszen az eltérő módszerek könnyen eltérő eredményekre vezethetnek.

2. Összességében a legfontosabb megállapítás az lehet, hogy Mair modellje alapvetően alkalmazható a visegrádi pártrendszerekre is, azonban önmagukban az indikátorok a verseny logikájának leírására csak korlátozottan alkalmasak. Akár a 4.1. pontban használt számítási módokat, akár a 4.4. pontban ismertetett PSI-indexet vesszük alapul, a pusztán az indikátorokra, illetve azok kvantitatív eredményeire fókuszáló vizsgálatok esetenként némileg félrevezető képet adnak az egyes pártrendszerekről. Ugyanakkor maga Mair is hangsúlyozza, hogy a vizsgálatok során az egyes pártrendszerek egyedi sajátosságaira is figyelemmel kell lenni, azaz nem szabad a három indikátort túlzottan mechanikus módon alkalmazni. *„Noha a fentebb azonosított faktorok [a három indikátor – H. A.] általános iránymutatásként szolgálnak, azok jelentőségét mindig kontextusspecifikusan kell értelmezni”* – emeli ki a szerző.⁷⁸⁰ A visegrádi pártrendszerek esete – amint arra a következő pontban még kitérek – álláspontom szerint maximálisan alátámasztja az „indikátorok mögé pillantás” szükségességét.

3. Bár a disszertáció nem vállalkozott a visegrádi országok és a Mair munkáiban is vizsgált nyugati pártrendszerek szisztematikus összevetésére, annyi biztosan leszögezhető, hogy a Mair által a nyitott verseny egyik „ideáltipikus” példajaként kezelt holland pártrendszer több szempontból is eltér a – szintén inkább nyitott struktúrájú versenyt mutató – szlovák vagy lengyel pártrendszertől. Bár Hollandiában szinte valamennyi kormányváltás részleges volt, a pártok a legkülönbözőbb kombinációkban voltak képesek kormányozni, valamint – az egyébként kevés számú – új párt előtt is nyitva állt a kormányra kerülés lehetősége, a pártrendszert alkotó meghatározó pártok évtizedeken át ugyanazok voltak, azaz létezett egy stabil mag, amelynek talaján kialakulhatott és megszilárdulhatott ez a nyitott struktúrájú verseny. Ezzel szemben a lengyel, de különösen a szlovák pártrendszerben (illetve 2010-től Csehországban is) sokkal intenzívebb volt a pártok fluktuációja – ráadásul az új pártok nagy része nyomban kormányra is került (3.3.3 alpont). Ahogyan az a PST-, illetve a WPA-indexben is visszatükröződött, az előző három pártrendszert időről időre megújulások jellemezték a parlamenti pártok körét illetően, és – legalábbis Szlovákiában és Lengyelországban – a pártok csak kisebb hányadáról volt elmondható, hogy képes volt másfél-két évtizedre tartósítani a parlamenti képviselétét.

⁷⁸⁰ MAIR, 2006: 67. (saját fordítás)

A fentiek arra mutatnak rá, hogy az egyes pártrendszerek egymástól akár jelentősen eltérő módon – tehát nem csak eltérő mértékben – bizonyulhatnak nyitottnak. Míg Hollandiában vagy Dániában a részleges kormányváltások és elsősorban a parlamenti pártok körén alapuló innováció tolta el a versenyt a nyitott irányba, addig a visegrádi pártrendszerek esetében – amint arra az előző alponban utaltam – egyrészt jóval kisebb súlya volt a részleges kormányváltásnak, másrészt pedig a koalíciós formulák variálódása sokkal inkább az újonnan belépő pártoknak volt köszönhető. Másképp megközelítve, a harmadik indikátor (új kormánypártok) eleve meghatározta a második indikátor (kormányzati formulák) alakulását.⁷⁸¹ Ami pedig a *mértéket* illeti, a nyugati és a kelet-közép-európai pártrendszerek közti különbséget jól illusztrálja, hogy Casal Bértoa és Enyedi számításai alapján a holland pártrendszer – amelyet tehát Mair a nyitott struktúrájú verseny mintájaként írt körül! – kis mértékben *zártabbnak* minősült annál a magyar pártrendszerénél, amelyik minden vizsgálat alapján a leginkább zártnak bizonyult a posztkommunista térségre irányuló vizsgálatok alapján.⁷⁸²

4. A harmadik kérdés, amit érdemes feltenni, az az, hogy Mair megközelítése mennyiben alkalmas a vizsgált pártrendszerekben bekövetkező *változások* leírására. A felvetés relevanciája nem igényel különösebb magyarázatot: Mair a nyitott és a zárt struktúrájú versenyek modelljének kidolgozásával párhuzamosan különös figyelmet szentelt a pártrendszerek változásának megragadására. Az 1989-es írásában úgy fogalmazott, hogy „a pártrendszer változásáról abban az esetben beszélhetünk, ha az adott pártrendszer osztálya vagy típusa átalakul egy másikba”⁷⁸³ (értve ez alatt a Sartori-féle klasszifikációt, illetve tipológia kategóriáit). A 2006-os munkájában pedig azt szögezte le, hogy „a pártrendszer akkor változik meg, amikor megváltozik verseny struktúrája”.⁷⁸⁴ Később ehhez hozzátette, hogy – logikus módon – a változás csak akkor értelmezhető, ha már korábban kialakult egy többé-kevésbé kiforrott versenymintázat, ami mintegy viszonyítási alapként szolgál az esetleges későbbi változásokhoz. Mair arra is kitér az írásában, hogy az is egyfajta változásként – közelebbről: a pártrendszer intézményesüléseként – értelmezhető, ha a korábbi képlékeny struktúra helyébe egy stabilabb mintázatú rendszer lép.

⁷⁸¹ A két jelenség szétválasztása részben visszaköszön Mair 2001-es írásában, amelyben a Lipset-Rokkan-i befagyás-elméletet taglalja. A szerző szerint mind az egyes pártok, mind pedig maga a pártrendszer lehet „befagyott”, illetve „képlékeny” állapotban. Hollandia a befagyott pártok / képlékeny pártrendszer kombinációra jelent példát, míg a posztkommunista államoknál az egyes pártok és maga a pártrendszer is képlékeny (MAIR, 2001: 37.).

⁷⁸² CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2014: 10.

⁷⁸³ MAIR, 1989a: 256. (saját fordítás)

⁷⁸⁴ MAIR, 2006: 65. (saját fordítás)

A fentiek alapján adódik a kérdés: változtak-e – legalábbis mairi értelemben – a visegrádi pártrendszerek az elmúlt negyedszázadban? Az előbbiek fényében a változás két módon is értelmezhető: egyrészt az intézményesülés bekövetkeztére fókuszálva, másrészt pedig azt vizsgálva, hogy – amennyiben elfogadjuk, hogy intézményesült pártrendszerekről van szó – változott-e a verseny mintázata. Mindkét felvetést tárgyalni fogom a következő pontban, így itt csak azt tartom fontosnak leszögezni, hogy a négy vizsgált pártrendszer esetén a változások összességében talán kevésbé látványosan jelentkeztek, mint a Mair által tárgyalt államokban. Ennek egyrészt az az oka, hogy a vizsgálati időtáv eleve rövidebb, másrészt pedig ez alatt a rövidebb időszak alatt is hektikus mozgások mentek végbe a négy pártrendszerben, amelyek megnehezítik a hosszabb, egybefüggő szakaszok elkülönítését. Ugyanakkor az meglehetősen egyértelmű, hogy mind a négy pártrendszerben voltak olyan jelentős fordulópontok, amelyek nyomán megváltozott a verseny struktúrája. Így pl. Magyarországon az 1990-es évek vége vagy a 2010-es választások, Csehországban a 2010-től kibontakozó fejlemények vagy Lengyelországban a 2005-ös választások kimenetele jelentős mértékben alakította át a pártok kapcsolatrendszerét. Vagyis van értelme szakaszokról beszélni, viszont ezek a „mértékök” egymáshoz képest túlzottan közel helyezkednek el. Másképpen kifejezve, hiányoztak a több évtizeden át tartó, többé-kevésbé ugyanazon szereplőkre épülő, és állandó mintázatot mutató – legyen az nyitott vagy zárt struktúrájú verseny – szakaszok, amelyhez képest a változások igazán revelatív erejűek lettek volna. (Utóbbira Mairnál az 1989-es írországi vagy az 1994-es olaszországi fejlemények szolgáltak példaként.) Sőt, egyáltalán nincs kizárva, hogy a soron következő választások alapvető fordulatot hoznak az egyes pártrendszerekben. Ezek alapján úgy látom, hogy Mair modellje azokban az esetekben alkalmasabb a változások megragadására, amikor kimutathatóak hosszabb, legalább négy-öt cikluson átívelő „nyugalmi” szakaszok („befagyott” állapotok) – a posztkommunista pártrendszerek azonban nemigazán felelnek meg ennek a követelménynek. Ehelyütt érdemes utalni Müller és Fallend írására, amelyben az osztrák pártrendszer átalakulását elemezve arra mutattak rá, hogy a Mair-féle tipológia „türelmet igényel” – értve ez alatt azt, hogy a szerzők szerint számos választási ciklusra van ahhoz szükség, hogy egy pártrendszer bizonyos szakasza elhelyezhető legyen a nyitott–zárt verseny kontinuumon.⁷⁸⁵ Ennek fényében tehát csak fenntartásokkal lehet a vizsgált pártrendszereket szakaszolni, és egyben a változásokat megragadni.

⁷⁸⁵ MÜLLER–FALLEND, 2004: 833.

5. Végezetül Mair elméletével, illetve az erre épülő vizsgálatokkal kapcsolatban fontosnak tartok néhány kritikai meglátást is felvázolni. A modell adaptációja során az alábbi négy területen érzékeltetném némi inkonzisztenciát.

Az első felvetés a modell által alkalmazott kategorizálás koncepcióját illeti. Mair írásait tanulmányozva az a benyomásom alakult ki, hogy a nyitott struktúrájú versenyt felmutató pártrendszerek „rendszerűsége” nem egyértelmű. Még a disszertáció elején, az 1.3.3. alpontban utaltam rá, hogy Mair a pártrendszer (*'party system'*) kifejezés használatát illetően nem volt teljesen következetes. Az még védhető, hogy az újonnan formálódó pártrendszereknél a kifejezés létjogosultságát vitatta, viszont egyes esetekben a nyitott mintázatú pártrendszereknél – konkrétan a hollandnál – is idézőjelben használta a *system* szót, ugyanis érvelése szerint ezek a rendszerek csak csekély vagy semmilyen mértékben nem tudják strukturálni a választói magatartást, így a kifejezés használata ezen esetekben csak részben fogadható el.⁷⁸⁶ Mair eredeti, 1996-os írásából viszont nem következik, hogy csak a zárt mintázatú versenyt felmutató pártrendszerek minősülnek „valódi” pártrendszereknek – a szerző itt úgy vázolta fel a két versenymintázatot, mint a pártrendszerek két alapvető, „ideáltipikus” formáját. Igaz, a 2001-es munkájában úgy fogalmazott, hogy minél inkább kiszámíthatóbb (azaz – tehetjük hozzá – zártabb) egy pártrendszer, annál inkább tekinthető *rendszernek* mint olyannak, és annál inkább minősül intézményesültnek.⁷⁸⁷

A második észrevételem az első indikátorra, a kormányváltások jellegére vonatkozik. Amint a 2.1.2 alpontban kitértem rá, a Mair indikátorain nyugvó vizsgálatok túlnyomó többsége a kormány pártösszetételének ciklus közbeni megváltozását is kormányváltásnak – még hozzá részlegesnek – tekinti, és magam is ezt az eljárást követtem. Ugyanakkor a 3.1.2. alpontban már jeleztem, hogy a ciklus során bekövetkező, koalícióból történő kilépéseket bizonyos szempontból félrevezető részleges kormányváltásként kezelni, hiszen a kilépés önmagában nem jelenti azt, hogy a kormányból távozó párt a másik oldallal is koalícióképes lenne. Mair a részleges kormányváltást abból a szempontból tartotta fontosnak, hogy az ilyen típusú kormányváltás rontja a verseny kiszámíthatóságát, hiszen mintegy gátolja a két, egymástól jól elkülöníthető kormányzati alternatíva megszilárdulását. Csakhogy pl. egy koalíciós feszültségből adódó – gyakran a ciklus vége felé bekövetkező – kilépés rendszerszintű hatása nem igazán mérhető össze a holland vagy a német típusú részleges

⁷⁸⁶ MAIR, 2008a: 243–244.

⁷⁸⁷ MAIR, 2001: 35.

kormányváltással. Összességében tehát megfontolandónak tartom a koalíciós kilépéseket (esetleg a fentebb már szintén tárgyalt belépéseket is) másként (pl. kisebb súllyal) kezelni. A harmadik felvetésem a harmadik indikátort érinti. A 3.3. pontban igyekeztem tág teret szentelni a kérdésnek, hogy voltaképpen hogyan is lehet értelmezni a kormányzáshoz való hozzáférés / abból való kizártság problémakörét. Itt amellet érveltem, hogy ez az indikátor többféle interpretációt is lehetővé tesz attól függően, hogy a hozzáférésre vagy a kizártságra helyezük a hangsúlyt, illetve miként vesszük figyelembe az új pártokat, valamint hogyan értelmezzük a „sok párt” kifejezést – talán nem véletlen, hogy maga Mair is módosította az ezen indikátorhoz tartozó kritériumokat a kapcsolódó írásaiban. Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy a tárcaalapú operacionalizálás részben okafogyottá teszi ezt a kifogást, ugyanis az PSI-index meglehetősen egyértelműséggel tudja kezelni a problémát azzal, hogy az új, azaz korábban még nem kormányzó pártokra fókuszál az indikátor alkalmazása során.

Végezetül a vizsgálatok során kirajzolódott egy további fontos jelenség, ami ismét csak arra világít rá, hogy Mair modelljét körültekintéssel kell alkalmazni. Amennyiben ugyanis kizárólag a kormányalakítás mintázatára fókuszálunk, a pártrendszerben bekövetkező fontos változások esetenként rejtve maradhatnak. Erre a legszemléletesebb példát a 2010-es hazai fejlemények jelentik. Amint utaltam rá, a pártrendszer és a pártok versenye jelentősen átalakult azzal, hogy a korábbi két blokk helyett egy háromosztatú politikai tér jött létre (a centrumban a rendkívül erős Fidesszel), azonban ez a változás a kormányalakítás terén csak kisebb mértékben tükröződött vissza, hiszen a 2010-ben megalakult Fidesz–KDNP-kormányról nem állítható, hogy alapvetően különbözött volna az 1998–2002-es ciklus végére kialakult, a Fidesz dominanciáján alapuló formulától. Megjegyzendő, hogy az PSI-index is csak kevésbé képes megragadni ezeket a változásokat, ugyanis ez az indikátor is csak a kormányzó pártokat veszi számba. Csakhogy az is előfordulhat, hogy a kormányalakítás semmilyen vagy csak minimális innovációval jár, viszont a verseny – figyelmen kívül hagyott – kormányon kívüli (ellenzéki) szegmense jelentősen átalakul. Vagy másként megfogalmazva: a kormányzati formula úgy is ismétlődhet, hogy a vele szemben álló alternatíva (vagy alternatívák) alapvetően megváltoznak. Annak érdekében, hogy a vizsgálódások ne legyenek túlzottan aszimmetrikusak (azaz kizárólag a kormányalakításra fókuszáltak), szükséges volt valamennyi pártrendszert – különösen a magyart – alaposabban is körüljárni.

9.2. A visegrádi pártrendszerek: zárt vagy nyitott verseny?

A disszertáció utolsó pontjában a verseny jellegével kapcsolatos vizsgálatokat összegzem. Elsőként a négy pártrendszer relatív pozícióit vázolom fel, arra fókuszálva, hogy a négy állam *egymáshoz képest* hol helyezkedik el a képzeletbeli nyitott–zárt skálán. Ezt követően – az indikátoroktól és kvantifikált vizsgálatoktól elszakadva – arra keresem a választ, hogy a dolgozatban foglaltak alapján mennyiben érvényesült a verseny kiszámíthatósága, mint Mair teóriájának központi motívuma.

A két vizsgálati szempont előtt érdemes röviden arra utalni, hogy a posztkommunista pártrendszerek intézményesültségének (konszolidációjának) megítélése meglehetősen ellentétes volt az erre irányuló vizsgálatok tükrében. Lewis mintegy másfél évtizeddel a rendszerváltások után áttekintette, hogy a szakirodalomban milyen vélekedések kísérik a kelet-közép-európai pártrendszerek fejlődését.⁷⁸⁸ Egyes álláspontok inkább a nyugathoz való konvergenciát és a részleges konszolidációt emelték ki,⁷⁸⁹ míg más – ha úgy tetszik, szkeptikusabb – megközelítések az instabilitásra és az állandóság hiányára helyezték a hangsúlyt.⁷⁹⁰ (Az eredmények értelemszerűen a vizsgálati szempontoktól és az elemzésbe bevont országoktól is függöttek). Ami a verseny struktúráját és a pártok együttműködési mintázatát illeti, az egyes szerzők következtetései itt sem vágnak egybe. Sitter pl. arra mutatott rá, hogy – legalábbis a visegrádi országok esetében – a pártrendszer a pártok instabilitása és változékonysága mellett is elérhet egy bizonyos stabilitást; a pártok interakciói és a kormányalakítás mintázatai pedig meglehetősen korán, már a harmadik választások idejére (1997–1998) kikristályosodtak.⁷⁹¹ Strmiska – szintén a V4-eket vizsgálva – pedig azt emelte ki, hogy az 1990-es évek végére mind a négy pártrendszerben kimutathatóak voltak azok a pólusok, amelyek nagyban determinálták a pártok együttműködési mintázatát.⁷⁹² Ezzel szemben – mintegy egy évtizeddel később – Casal Bértoa és Mair a 13 posztkommunista európai demokráciákat vizsgáló 2012-es írásának összegzését azzal kezdte, hogy benyomásaik alapján ezek a pártrendszerek csak gyengén intézményesültek. Sőt – teszük hozzá – kevés kivétellel (pl. Magyarország és Ukrajna) az intézményesültség szintje – és ezzel párhuzamosan a kiszámíthatóság is – csökkent az utóbbi időszakban.⁷⁹³ Ezzel egyidejűleg Casal Bértoa úgy fogalmazott, hogy míg a magyar

⁷⁸⁸ LEWIS, 2006: 563–566.

⁷⁸⁹ Így pl. KITSCHOLT et al., 1999; ÁGH, 1998a; KOSTELECKY, 2002

⁷⁹⁰ Így pl. MAIR, 1997; LEWIS, 2000; INNES, 2002; BIELASIAK, 2005; ROSE-MUNRO, 2009

⁷⁹¹ SITTER, 2001b

⁷⁹² STRMISKA, 2001: 15–19.

⁷⁹³ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 103–104.

és a cseh pártrendszer a leginkább intézményesült pártrendszerek közé tartozik a régióban, addig Szlovákia és különösen Lengyelország nagyon messze van a pártok együttműködési mintázatának megszilárdulásától.⁷⁹⁴

9.2.1. A pártrendszerek relatív pozíciói

Az összegző fejezet második – és talán fontosabb – kérdése tehát nem más, mint hogy a mairi terminológia alapján milyen a verseny struktúrája a négy vizsgált államban? Mair ugyan eredetileg egy dichotóm kategóriában gondolkozott (zárt, illetve nyitott verseny), de – ahogyan arra a 4.1. pont elején is utaltam – kevés az olyan pártrendszer, amelyik egyértelműen besorolható valamelyik kategóriába. Természetesen a négy kelet-közép-európai ország sem jelent kivételt, így Mair jelzőit jelen esetben is óvatosan kell alkalmazni.

A visegrádi pártrendszerekkel kapcsolatban két értelemben is beszélhetünk összevetésről: a négy állam egyrészt összehasonlítható egymással, másrészt pedig más – leginkább a régebbi nyugati demokráciákhoz tartozó – országokkal. Amint a dolgozat célkitűzéseinek és módszertanának ismertetése során jeleztem, a disszertáció elsősorban az előbbi szempontra vállalkozott, így az összegzésem is főként erre a megközelítési módra fókuszál. A másik vizsgálati aspektus is kétségtelenül számos érdekességet rejt magában, azonban a dolgozat terjedelmi keretei nem tettek lehetővé egy átfogó, szisztematikus nyugati – vagy akár csak egy tagabb (közép-)-kelet-európai – összevetést.

A négy vizsgált ország relatív helyzetének felvázolását azzal kell kezdeni, hogy messze a **magyar** pártrendszer pozíciója a legeggyértelműbb. A témakörben végzett valamennyi elemzés alapján – természetesen beleértve a saját eredményeimet is – a hazai pártrendszer minősült a leginkább zártnak. (Sőt, ez nemcsak a V4-ek relációjában igaz, hanem az egész posztkommunista térségre is.⁷⁹⁵) Amint fentebb láttuk, a magyar pártrendszert mindhárom indikátor alapján meglehetősen zárt verseny jellemezte: a részleges kormányváltás csak egyszer fordult elő (az is koalíciós kilépés miatt); itt fordultak elő a legnagyobb számban ismétlődő kormányzati formulák; valamint itt volt a leginkább jellemző az, hogy a kormányzás a régi pártok privilégiuma (ugyanakkor a kormányzásból tartósan kizárt pártról – a 3.3.4. alpontban írtak alapján – nemigazán beszélhetünk.)

⁷⁹⁴ CASAL BÉRTÓ, 2012: 454.

⁷⁹⁵ Lásd erről: MÜLLER-ROMMEL, 2005; CASAL BÉRTÓ–MAIR, 2012; CASAL BÉRTÓ–ENYEDI, 2014

Ami a további sorrendet illeti, a másik három ország relatív pozíciója már közel sem ennyire egyértelmű. Ugyan saját számításaim alapján a **cseh** pártrendszer bizonyult a második legzártabbnak, az 5.3. pontban részletesen bemutatam, hogy az egyes indikátoroknál számított értékek nem igazán járnak együtt a pártok kiszámítható interakcióival vagy a verseny világos struktúrájával. Utóbbi szempontokból a cseh pártrendszer kimondottan komplikált képet mutatott; a 2010-es választásoktól kezdődően pedig a megelőző másfél évtizedet jellemző mintázatok is jelentősen átalakultak. Ezzel együtt a pártrendszer fragmentációja és az összevont választói illékonyság is ugrásszerűen megnőtt.

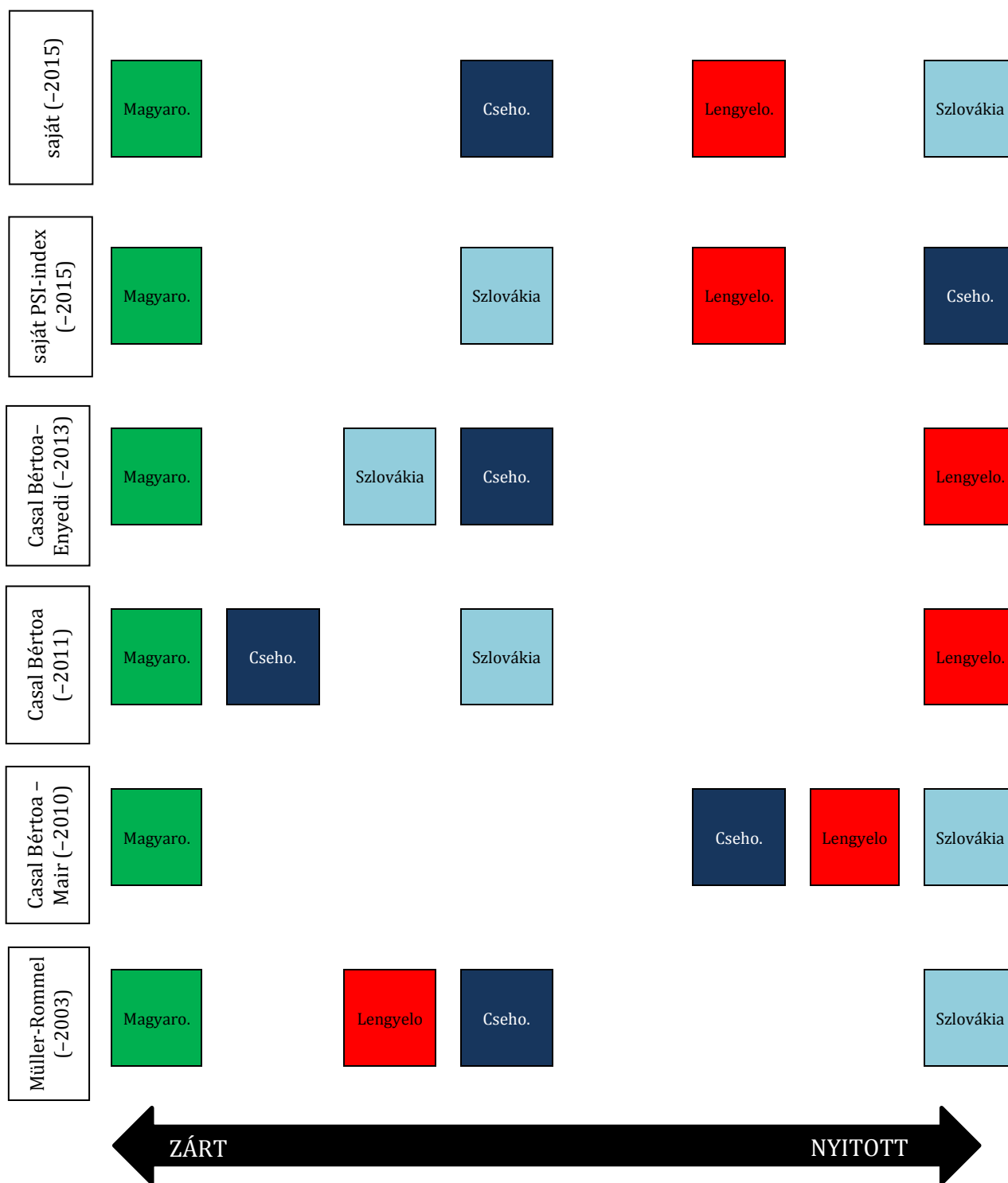
A 4.1. pont alapján a **lengyel** pártrendszer jóval nyitottabbnak bizonyult, mint a magyar és a cseh. Az utóbbi két pártrendszerhez képest a kormányalakítás terén erőteljesebben volt jelen az innováció, de ez nagyrészt a pártok cserélődéséből fakadó „kényszerinnováció” volt. A lengyel pártrendszer átfogó értékelését némileg megnehezíti, hogy a 2001-es választásokat a parlamenti pártok köre, majd négy évvel később a versenyt meghatározó alapvető szembenállás is jelentősen megváltozott. Ezzel párhuzamosan egyúttal koncentráltabbá vált a pártrendszer; a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve az onnan kieső pártok száma csökkent, valamint a választói illékonyság is egyre alacsonyabb értéket ért el.

Bár saját számításaim alapján a **szlovák** pártrendszer bizonyult a leginkább nyitottnak, az 5.4. pontban kifejtettek alaposan árnyalják ezt a képet. Dacára a folyamatosan változó összetételű kormányoknak és annak, hogy a parlamentbe újonnan belépő pártok igen nagy eséllyel azonnal kormányra is kerültek, a pártok együttműködési hajlandóságának egy nagyon világos, kiszámítható, a koalíciókötési logikát alapvetően meghatározó mintázata jött létre.

A fentiek fényében tehát egyáltalán nem tűnik egyszerűnek elhelyezni a négy pártrendszert a képzeletbeli zárt–nyitott skálán. Természetesen a különböző szerzők kvantitatív vizsgálatai révén kirajzolódott egyfajta sorrend – ám ez a sorrend vizsgálatonként eltér egymástól. A 36. ábra a saját eredményeimet, illetve a Mair modelljén alapuló további vizsgálatokat veti össze. Amint látható, a magyar pártrendszer pozíciója vitán felül áll, viszont a másik három ország egymáshoz képest elfoglalt helye már közel sem ennyire egyértelmű. Az eltéréseknek két kézenfekvő oka van: a vizsgálati időtáv és az alkalmazott operacionalizációs módszerek. (Messze Müller–Rommel adatai a legkorábbiak, így ezek az eredmények csak fenntartással vethetőek össze a többivel.) A számítási-módszertani különbségekre a 4.3. és a 4.4. pontban már rámutattam, és azt is

jeleztem, hogy Mair modellje rendkívül érzékeny a vizsgálati alapegységek megválasztására (különösen a kormányok elhatárolására) és az egyes indikátorok értelmezési-értékelési módjára. A különböző vizsgálati módszerek eltérő szabályrendszert fektettek le, és akaratlanul is kisebb vagy nagyobb hangsúlyokat helyeznek az egyes részmozzanatokra – így a végeredmények szükségképpen eltérnek egymástól. Összességében a fentiekből az a következtetés is levonható, hogy Mair elméletét egyáltalán nem könnyű operacionalizálni – ezt az is bizonyítja, hogy a tárcaalapú megközelítési mód is folyamatos korrigálásokon esett át a fentebb hivatkozott munkákban. Végezetül újfent rögzíteni kell, hogy a kvantifikált eredmények nem képesek az egyes pártrendszereket meghatározó versenyt és kiszámíthatóságot pontosan visszatükrözni; a teljesebb képhez szükséges volt azt is megvizsgálni, hogy milyen törésvonalak és blokkszerkezetek befolyásolták a pártok együttműködési hajlandóságát és a kormányalakítást.

36. ábra - Az egyes pártrendszerek relatív pozíciói a különböző vizsgálatok tükrében

Megjegyzések:

1. Mivel az egyes vizsgálatok különböző módon kvantifikálták az egyes pártrendszereket, az összevethetőség érdekében a legzártabbnak, illetve a legnyitottabb minősített pártrendszereket a skála két végpontján helyeztem el, majd a „köztes” országok helyzetét úgy határoztam meg, hogy vizuálisan is visszatükröződjének azok relatív pozíciói a két „szélsőértékhez” képest
2. Casal Bértoa és Mair vizsgálata esetén az egyes országoknál a három indikátornál „szerzett” pontszámokat átlagoltam.

Forrás: saját összeállítás a 11. és a 20. táblázat alapján; illetve CASAL BÉRTOA-ENYEDI, 2014: 10.; CASAL BÉRTOA, 2012:454.; CASAL BÉRTOA-MAIR, 2012; MÜLLER-ROMMEL, 2005: 672-673.

9.2.2. Zártság vs. kiszámíthatóság

Mair teóriájának – és ez vélhetően a disszertáció korábbi részeiből is kitűnt – alapvetően két értelmezési síkja és tesztelési módja lehet. A verseny struktúrája egyrészt vizsgálható a három indikátor operacionalizálása révén, kvantifikált módon. Ennek előnyei egyértelműek, hiszen ez az eljárás az elemzett pártrendszereket egymással összevethetővé teszi. A másik megközelítési mód nem annyira az indikátorok mechanikus értelmezésére támaszkodik, és azoktól elszakadva mintegy Mair írásainak lényegét megragadva vizsgálja a verseny jellegét. Az 5. fejezetben igyekeztem a *„miről szól a pártok versenye”* kérdést – mint Mair talán legfontosabb fordulátát – körüljárni. Amint arra többször utaltam, Mair másik visszatérő kifejezése a *kiszámíthatóság* (*'predictability'*), amely a zárt struktúrájú verseny lényege. A következőkben amellettt érvelek, hogy ez a kiszámíthatóság akár úgy is megvalósulhat – pontosabban *annak ellenére* is megvalósulhat –, hogy a mairi kritériumok csak kevésbé vagy egyáltalán nem teljesülnek.

A négy vizsgált állam közül az előbbi jelenség egyértelműen a **szlovák** pártrendszerénél mutatható ki leginkább. Az 5.4. pontban részletesen bemutatott nacionalista-populista/demokratikus, majd az ebből kifejlődő bal/jobbszélű törésvonal egy olyan szilárd blokkszerkezetet alakított ki, amely a kormányalakítást is látványosan meghatározta, hiszen a különböző blokkokhoz tartozó pártok lényegében minden alkalommal együtt mozogtak a kormány/ellenzék pozíciók között. Az, hogy mindez az indikátorokban nem tükröződött, azzal magyarázható, hogy – amint azt a WPA-indexnél is kirajzolódott – Szlovákiában volt a legnagyobb ütemű a pártok cserélődése, és az új pártok nagyobbik része nyomban kormányra is került. Ehelyütt érdemes idézni Mairnek a pártrendszerek változásáról szóló 1983-as írásából: *„egyes pártok felemelkedhetnek, majd eltűnhetnek, miközben a mobilizációjukat meghatározó konfliktus változatlan maradhat – azaz az ilyen esetekben a szereplők változnak, de maga a politika kevésbé”*.⁷⁹⁶ Az 5.4.2. alpontban amellettt érveltem, hogy az itteni pártrendszerben pontosan ez volt a helyzet: a versenyt meghatározó törésvonalak rendkívül tartósak és egyben átjárhatatlannak bizonyultak – függetlenül attól, hogy valamennyi választás változást hozott a parlamenti pártok körében. A kormányok összetételét tekintve az innováció tehát folyamatos volt, de – talán a 2006-os kabinet kivételével – ez többnyire inkább csak formai volt, kevésbé tartalmi. Szlovákia példája álláspontom szerint arra világít rá, hogy abban az esetben is lehet az interakciók világos rendszeréről és kiszámítható kormányalakításról beszélni, amikor is a második és a harmadik indikátor alapján kevés jele van a verseny záródásának.

⁷⁹⁶ MAIR, 1983: 409. (saját fordítás)

Lengyelország abból a szempontból hasonlít Szlovákiára, hogy az 1990-es évek közepévéigre kialakuló blokkszerkezet teljes mértékben kiszámíthatóvá tette a kormányalakítást. Bár a 2005-ös választás egy erős cezúrát jelentett a pártrendszer fejlődésében, mindkét szakaszból elmondható, hogy verseny „szólt valamiről”. Az első bő egy évtizedet a kommunista rendszer utódpártjainak, valamint a poszt-Szolidaritás formációk szembenállása jellemezte, amely a pártok együttműködési hajlandóságát és a kormányalakítási gyakorlatot is meghatározta. A 2005 utáni legjelentősebb fejlemény a PO–PiS szembenállás mint a versenyt strukturáló tényező megszilárdulása, egyúttal a rezsimtörésvonal elhalványulása – utóbbinak legfontosabb bizonyítéka a 2007-es PO–PSL-koalíció. A blokkszerkezet ugyanakkor nem teljesen kiforrott: a PO–PSL szövetség mint stabil pont mellett egyrészt az SLD helye kérdéses, másrészt pedig egyelőre nem látható, hogy a PiS kivel tudna a jövőben együtt kormányozni.

A **cseh** pártrendszer már másként viselkedett a kormányalakítás kiszámíthatóság szempontjából. Amint az 5.3. pontban részletesen tárgyaltam, 2010-ig az ODS és a ČSSD szembenállása, a kormányra kerülő pártok viszonylag szűk köre, valamint a KSČM kizártsága a verseny zárt jellegét erősítette, azonban a kormányalakítás ebben az időszakban sem volt kiszámítható és rutinszerű. Azzal, hogy a két nagy párt tartósította vezető pozícióját, a versenynek lett egyfajta bipoláris jellege, csakhogy számos tényező – mindenekelőtt a képlékeny centrum, a ČSSD és a KSČM ambivalens kapcsolata, valamint a rendkívüli kormányok – növelte a verseny kiszámíthatatlanságát. A cseh pártrendszer átfogó értékelését megnehezítik a 2010 utáni fejlemények, amelyek során a versenyt korábban strukturáló ODS–ČSSD szembenállás nagy mértékben veszített relevanciájából; ezen túl pedig számos új párt jelent meg a parlamentben (amelyek közül három kormányra is került, eltolva ezzel a második és a harmadik indikátort a nyitott verseny irányába). Összességében elmondható, hogy bár a különböző vizsgálatok a zártságát tekintve többnyire a magyar mögé, azaz a második helyre teszik a cseh pártrendszert (legalábbis a visegrádi négyek viszonylatában), a pártok interakciói és a kormányalakítás mintázata egyáltalán nem tűnt kiszámíthatóbbnak, mint Szlovákiában.

Ami a **magyar** pártrendszert illeti, a másik három államhoz képest elért legmagasabb szintű zártság egyben egyértelmű kiszámíthatóságot is jelentett. A verseny meghatározottságánál vizsgált tényezők szintén a magyar pártrendszer kivételességét mutatták: összességében ez bizonyult a legkevésbé fragmentált pártrendszernek; itt volt a legalacsonyabb a parlamenti pártok száma; itt mutatták a pártok a legnagyobb állandóságot (különösen 1990–2010 között), valamint összességében itt volt a

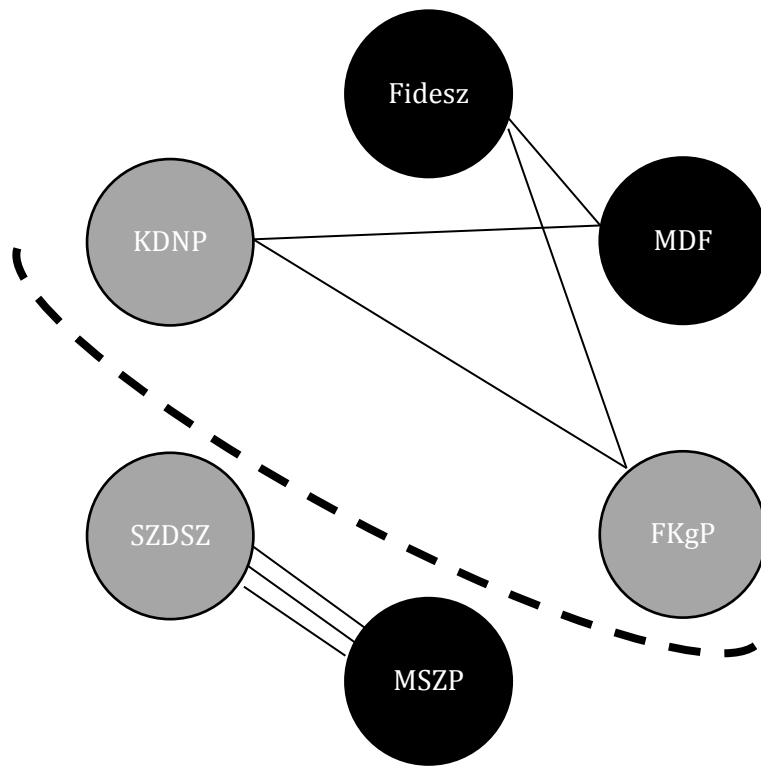
legalacsonyabb az összevont választói illékonyság. A 2010-es választásokon alapvető változások következtek be a pártrendszerben, azonban ezek (egyelőre?) nem éreztették hatásukat a kormányalakítási gyakorlaton.

A kiszámíthatósághoz kapcsolódóan a négy pártrendszert érdemes a bipolaritás szempontjából is összegezni, ugyanis Mair különös figyelmet fordított a versenyt – és a kormányalakítást – meghatározó „vagy-vagy” logikára, amely megnyilvánulhatott két párt vagy két blokk (sőt, egy párt és egy blokk) szembenállásában is. A zárt struktúrájú versenyt és a kiszámíthatóságot összekötötte a bipoláris, két „átfedésmentes” kormányzati alternatívára szűkülő vetélkedéssel; ezzel szemben pl. a holland pártrendszer tárgyalásánál a nyitott struktúrájú versenyt – többek között – pontosan a bipolaritás hiányából vezette le.⁷⁹⁷ Másrészt – és ezt az 5.1. pontban már említettem – Mair a pártrendszerek jövőjének taglalása során azt valószínűsítette, hogy Európa szerte egyre inkább a bipoláris verseny válik uralkodóvá, amelyben – a francia vagy az olasz mintához hasonlóan – „többé-kevésbé rugalmas, képlékeny blokkok” küzdenek egymással, amelyek közül egyik a jobbközéphez, a másik pedig a balközéphez sorolható.⁷⁹⁸ A 37. ábra ebből a szempontból tekinti át a visegrádi pártrendszereket, megmutatva, hogy a vizsgált időszak alatt az egyes kormánypártok mely más pártokkal léptek koalícióra, egyben vizuálisan is érzékeltetve a verseny *vagy-vagy* jellegét.

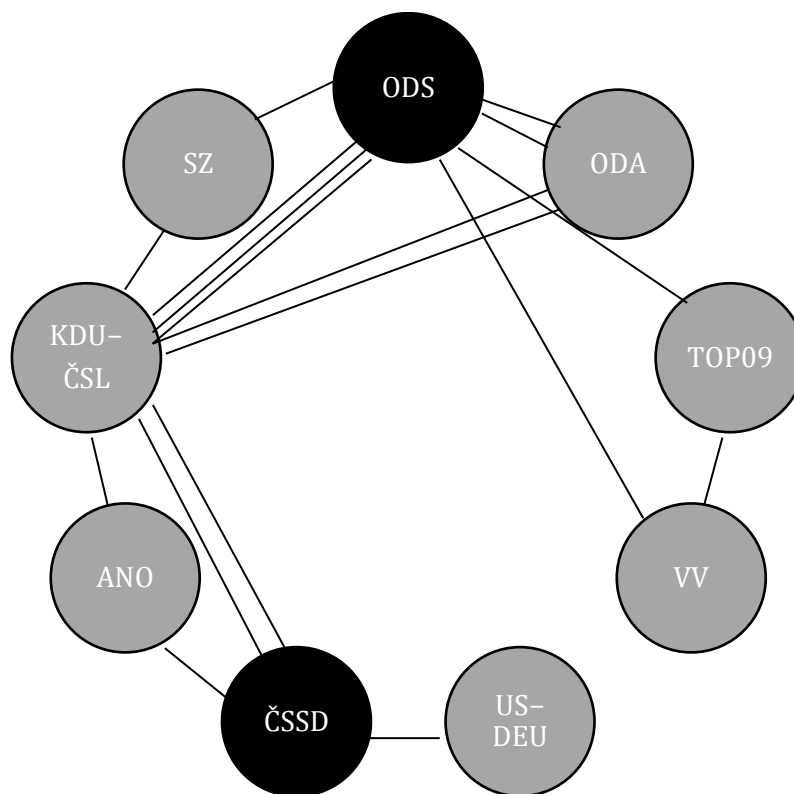
⁷⁹⁷ MAIR, 2008a: 247.

⁷⁹⁸ MAIR, 2006: 70–71.; vö. ENYEDI, 2006a: 222.

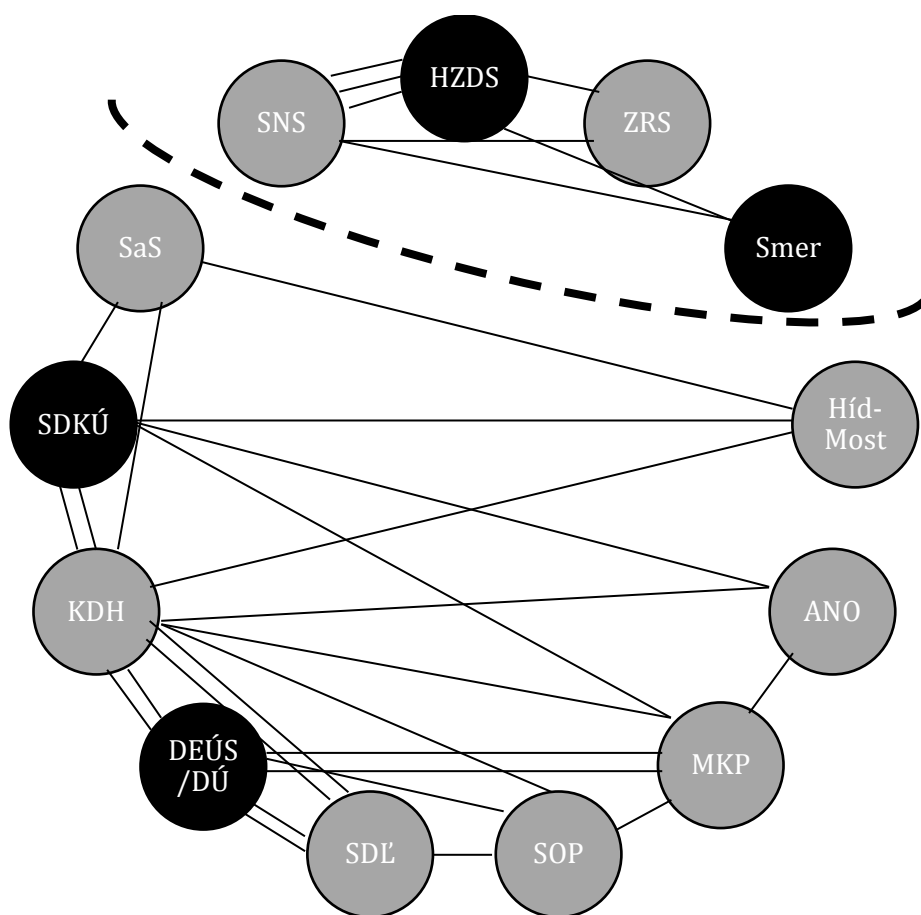
37. ábra - Blokkosodás és kormányalakítás

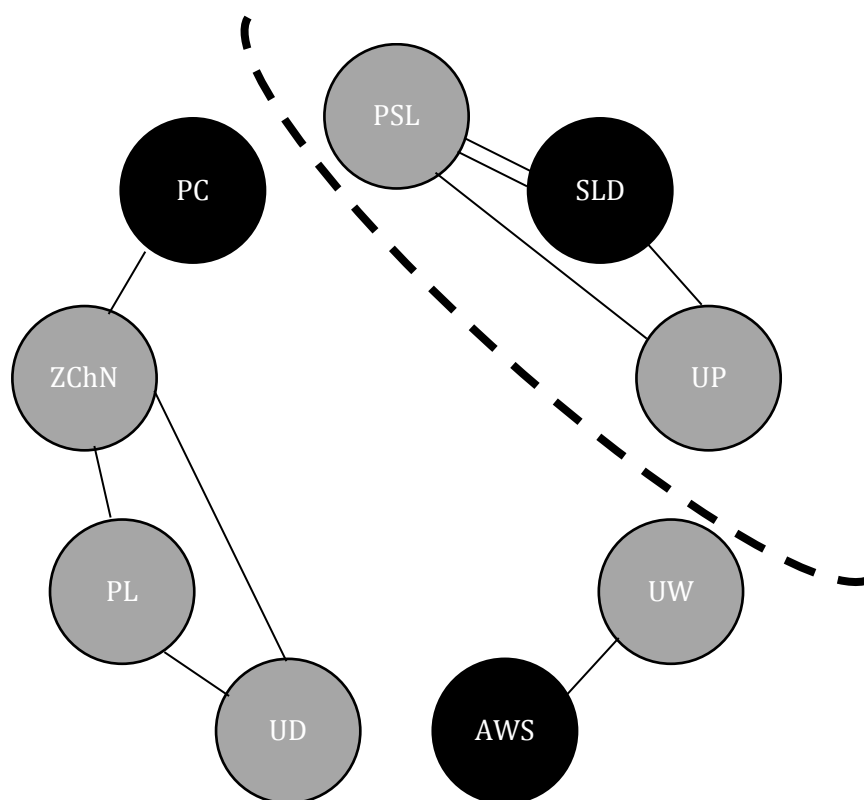
Magyarország

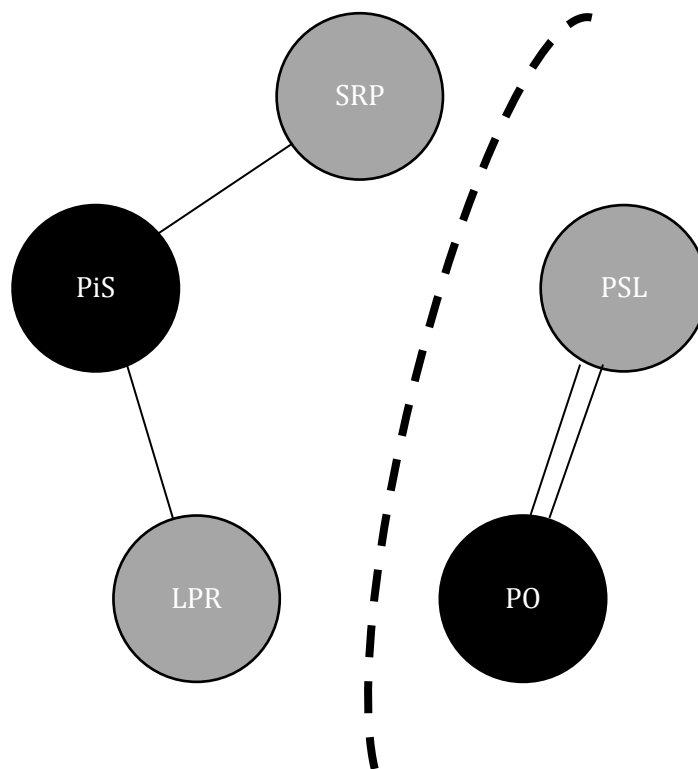
Csehország

Szlovákia

Lengyelország 1991-2005

Lengyelország 2005–

Megjegyzések:

- Az ábra csak a kormánypártokat tartalmazza
- A vezető kormánypártok feketével vannak kiemelve
- A pártok közti folytonos vonalak a koalíciós kormányzást jelentik (több koalíció esetén értelem szerűen több vonal köti össze az adott két pártot)
- A szaggatott vonal a blokkok határát jelenti
- Az 1991–2005 közötti Lengyelországra vonatkozó ábrán az első ciklusból csak a jelentősebb kormánypártok kerültek feltüntetésre

Forrás: saját összeállítás

Amint látható, a négy pártrendszer eltérő képet mutatott a bipolaritás szempontjából. Az egymástól elkülönülő kormányzati alternatívák nemcsak Magyarország, hanem Szlovákia esetén is jól kirajzolódtak. Bár ezek az alternatívák – különösen Szlovákiánál – távolról sem jelentettek időről időre azonos összetételű kormányokat, az ábrából az is kitűnik, hogy a két blokk között az egyik pártrendszerben sem volt átjárás. Csehországban – a KDU–ČSL „hídszerepének” köszönhetően – már más volt a helyzet; „átfedésmentes” alternatívákról nem beszélhetünk (így a blokkhatárt jelző szaggatott vonalat sem lehetett volna teljes egyértelműséggel behúzni). Bár a *vagy-vagy* logika annyiban érvényesült, hogy a vezető kormánypárt eddig minden alkalommal az ODS vagy a ČSSD volt (egyértelműen a

két párt vetélkedéséről szólt a verseny), a pártok együttműködési hajlandósága nem eredményezett olyan tiszta képletet, mint az előző két országban.

Lengyelország ebből a szempontból annyiban speciális, hogy a pártok – beleértve a kormánypártokat is – fluktuációja olyan intenzitású volt, hogy az első másfél évtizedet, illetve az azt követő időszakot elkülönítetten kell kezelni az ábrán. Bár a pártok elkülönültsége az első szakaszban is látható, a képet árnyalja, hogy a poszt-Szolidaritás tábor rendkívül képlékeny volt, és az ottani erők egymással is erős rivalizálást mutattak. A 2005 utáni helyzetet a PO–PiS szembenállás határozza meg, viszont a PiS–SRP–LRP-koalíció már biztosan csak egyszeri formula volt. A PO–PSL-szövetség ezzel szemben egy stabilabb pontot jelent a pártok kapcsolatrendszerében.

Visszatérve Mair „jóslatára”, miszerint a jövőben a bipoláris, két – egy balközép és egy jobbközép – blokk vetélkedésére épülő verseny egyre nagyobb teret nyer, a visegrádi pártrendszerek csak részben felelnek meg ennek a képnek.⁷⁹⁹ A Mair által vizionált felálláshoz a magyar pártrendszer jutott a legközelebb, de a blokkosodás Szlovákiában is erős volt (noha a balközép és a jobbközép jelzőkkel csak korlátozottan volt körülírható, illetve a blokkok „tartalma” folyamatosan változott). Csehországban és Lengyelországban ugyanakkor már kevésbé lehet leírni a kormányra kerülésért folytatott versenyt a blokkok küzdelmével: a cseheknél a képlékeny centrum, illetve a már tárgyalt „nem sztenderd” megoldások, a lengyel pártrendszerben pedig a 2000-es évek elején bekövetkező alapvető átrendeződés bonyolítja a képet. Ezen túl arra is ki kell térni, hogy az utóbbi fél évtized fejleményei két országban is erodálták a kétpólusú versenyt. Magyarországon a háromosztatú politikai tér, Csehországban pedig az ODS és – kisebb mértékben – a ČSSD hanyatlása, valamint a bizonytalan ideológiai profilú, centrista-populista pártok megjelenése (és kormányra kerülése) azok a tényezők, amelyek rontják a bipoláris logika érvényesülését. (Itt kell megjegyezni, hogy Casal Bértoa és Mair a posztkommunista pártrendszereket vizsgáló írásában arra a következtetésre jutott, hogy a két évtized alatt a verseny bipoláris jellege inkább gyengült, mint erősödött.⁸⁰⁰)

A disszertáció zárásaként – mintegy a jövőbe tekintve – hangsúlyozni kell, hogy a jelenlegi felállás mindegyik országban magában hordozza az – akár radikális – változás lehetőségét. Ami Magyarországot illeti, már többször utaltam rá, hogy 2010-re jelentősen átalakult a hazai pártrendszer, még ha ez a mairi modellben nem is rajzolódik ki egyértelműen.

⁷⁹⁹ Enyedi és Casal Bértoa a tíz posztkommunista pártrendszert vizsgáló írásában arra jutott, hogy a blokkok relevanciája Magyarországon nagyon magas, míg a másik három visegrádi államban „csak” magas. A jelzők azonban nem abszolút mércét jelentenek, hanem a térségen belüli átlaghoz viszonyítanak (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 19.).

⁸⁰⁰ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 95.

Amennyiben a 2018-ban esedékes választásokon nem jut abszolút többséghez a Fidesz–KDNP, a kormányalakítás bizonyosan az innováció jegyében megy végbe (kivéve a kisebbségi Fidesz–KDNP-kormányt) – azonban jelenleg egyáltalán nem látható, hogy a Fidesz–KDNP-kabinetnek milyen alternatívái lehetnek.

A cseh pártrendszert jelenlegi formájában még inkább a bizonytalanság jellemzi. Amint az 5.3.2. pontban bemutattam, hiányoznak azok az alapvető szembenállási, illetve együttműködési mintázatok, amelyek strukturálnák a versenyt. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a kiszámíthatatlanság nem a pártok majdani erősorrendjében nyilvánul meg, hanem az együttműködési hajlandóságban – közelebbről a 2017-es választások után szóba jöhető koalíciókat illetően. Szlovákiában a verseny kialakult képlete akkor lenne fenntartható a 2016-os választásokat követően, ha a Smer akár egyedül, akár az SNS-szel együtt képes lenne kormányt alakítani (a harmadik opció a kisebbségi kormányzás). A bizonytalansági faktort az okozza, hogy amennyiben a Smer úgy győzne 2016-ban, hogy nem szerezne abszolút többséget, képes lenne-e koalícióra lépni a jobboldali blokk bármelyik pártjával – ez utóbbi esetben alapvetően változna meg a verseny mintázata. Lengyelországban annyiban hasonló a helyzet a magyarhoz, hogy nem látható, milyen alternatívái lehetnek a hivatalban levő, második ciklusát záró PO–PSL-koalíciónak. Az 5.5.2. alpontban utaltam rá, hogy a 2015-ös választások csak abban az esetben nem járnának innovációval, ha a jelenlegi koalíció maradna hivatalban vagy egypárti PiS-kormány alakulna.

A fentiek rávilágítanak arra, hogy a vizsgált pártrendszerek által elért – egymástól természetesen eltérő mértékű – zártság törékeny; mind a négy országban előfordulhat, hogy a soron következő választásokat követő kormányalakítások átírják a verseny többé-kevésbé kiforrott struktúráját.

10. EPILOGUS: A 2015-ÖS LENGYELORSZÁGI ÉS A 2016-OS SZLOVÁKIAI VÁLASZTÁSOK

A következőkben a visegrádi pártrendszereket érintő két legutóbbi fejleményt, a 2015. októberi lengyelországi, valamint a 2016. márciusi szlovákiai választásokat, illetve az ezt követő kormányalakításokat tárgyalom röviden azzal a céllal, hogy megállapítsam, hogy ezek az események mennyiben hoztak változást a pártok kapcsolatrendszerében, illetve a verseny struktúrájában. (Tekintve, hogy ezek a választások kívül esnek a disszertáció által átfogott időtávon, a megelőző fejezetek vizsgálati módszereinek szisztematikus alkalmazásától eltekintek.)

10.1. Földrengés vagy rutinszerűség? A 2015. októberi lengyelországi választások

A 2015 során Lengyelországban májusban elnökválasztásra, októberben pedig parlamenti választásokra került sor. Bár a közvéleménykutatások az év elejétől folyamatosan a hivatalban levő, a PO által is támogatott jelölt, Komorowski meggyőző előnyét mutatták ki, a kormánypárt előbb az államfőválasztást, majd ősszel a parlamenti választást is elbukta a nagy rivális PiS ellen. A PiS fölényes győzelme egyben azt is jelentette, hogy a párt abszolút többséget szerzett a Szejmben,⁸⁰¹ így egypárti kormány alakulhatott. A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy két új erő is bekerült a parlamentbe (a populisták K'15, valamint a liberális Nowoczesna), miközben két párt (SLD, TR) elvesztette képviselőit a törvényhozásban.⁸⁰²

A fentiek alapján egyes elemzések a választások földrengés jellegére utalnak, azonban magam mellett érvelek, hogy a 2015-ös fejlemények érdemben nem hoztak változást a verseny struktúrájában, és érdemben nem tört meg a pártrendszer 2005 óta tartó záródása. Először is, a pártok versenyét meghatározó alapvető törésvonal lényegében változatlan maradt: a legutóbbi választás is a populisták és a liberális alternatíva között dőlt

⁸⁰¹ Az, hogy a PiS egy viszonylag arányos választási rendszerben a szavazatok 37,6%-ával abszolút többséget (51,1%) szerzett, úgy volt lehetséges, hogy a szavazatok 16,6%-a „elveszett”, jelentősen növelve ezzel a parlamentbe jutott pártok mandátumarányát (MARKOWSKI, 2016: 1314.).

⁸⁰² A parlamenti választások értékelésére lásd pl. SZCZERBIAK, 2015d; SZCZERBIAK, 2016; MARCINKIEWICZ-SZTEGMAIER, 2016; MARKOWSKI, 2016

el.⁸⁰³ Mindez ezúttal is elsősorban a PO–PiS-szembenállásban öltött testet; a 2015-ös volt sorban a negyedik választás, amelyen ez a két párt bizonyult a legtámogatottabb erőnek. Másodsor azt is ki kell emelni, hogy az egypárti PiS-kormány formálisan nem jelent innovációt, hiszen 2005–2006-ban már volt példa erre a variációra (bár az kisebbségi kabinetként működött). A másik két mairi szempont szintén arra utal, hogy a 2015-ös választás inkább a pártrendszer zártságát erősítette: egyrészt ezúttal is teljes kormányváltásra került sor, másrészt pedig egyetlen új párt sem került hatalomra (utóbbihoz kapcsolódóan megjegyzendő, hogy a PO 2007-es kormányra kerülése óta nem volt új kormánypárt Lengyelországban). Ezek alapján – visszautalva a 4.4. pontban tárgyalt tárcaalapú operacionalizálásra – a 2015-ös kormányváltás PSI-indexe a maximális 100.

A 9.1.2. alpont végén rámutattam, hogy Mair modelljének – pontosabban alkalmazásának – egyik inherens veszélye lehet, hogy amennyiben kizárólag a kormányalakítás mintázatára fókuszálunk, a pártrendszerben bekövetkező fontos változások esetenként rejtve maradhatnak. Lengyelországnál ez azt jelenti, hogy bár a 2015-ös kormányalakítás teljes egészében egy korábbi mintát ismételt, a pártrendszer jelentősebb változásokon esett át, mint a 2011-es választások során. Egyrészt a szavazatingadozás mértéke lényegesen magasabb volt a 2011-esnél (13,5 helyett 30), azaz a pártok támogatottságában jelentősebb átrendeződés történt, mint négy évvel korábban. Másrészt pedig – a két kieső és a két újonnan bekerülő formációnak köszönhetően – a parlamenti pártok köre is nagyobb átalakuláson ment át, mint 2001 után bármikor. Ezen felül arra is rá kell mutatni, hogy az új formációk felemelkedésével a pártok interakciót tekintve is több kérdés merült fel. Mindenekelőtt egyelőre bizonytalannak tűnik a PO és a Nowoczesna együttműködési hajlandósága – mint ahogyan még az sem látható, hogy a következő alkalommal melyikük lesz a PiS fő kihívója⁸⁰⁴ –, azaz vajon ketten együtt – esetleg a PSL-lel kiegészülve – jelentik-e majd az alternatívát a jelenleg egyedül kormányzó PiS-szel szemben. Egyelőre természetesen az is kérdéses, hogy a PiS-nek – amennyiben ez szükségessé válik – lesz-e szövetségese a későbbi kormányalakítások során (akár a K’15 személyében). (Itt jegyzendő meg, hogy amennyiben a PiS nem szerezte volna meg a mandátumok abszolút többségét, a kormányalakítási procedúra akár jelentősen is módosíthatta volna a pártok kapcsolatrendszerét.) Szczerbiak egyébként arra mutatott rá a 2015-ös választások után,

⁸⁰³ MARKOWSKI, 2016: 1316.

⁸⁰⁴ A közvélemény-kutatások alapján a röviddel a 2015. októberi választások után a Nowoczesna megelőzte a PO-t; jelenleg (2017. február) azonban a PO rendelkezik nagyobb támogatottsággal. A felmérések összefoglalására lásd:

https://en.wikipedia.org/wiki/Opinion_polling_for_the_next_Polish_parliamentary_election

hogy a 2005-ös megmérettetést követően kialakuló, és később megszilárduló – az 5.5.1. alpontban részletesen is körüljárt – liberális/populista politikai törésvonal (a szerző kifejezésével: ‘post-transition divide’) némileg halványulni látszik.⁸⁰⁵ Szeczerbiak többek között azzal érvelt, hogy a két nagy párt által együttesen megszerzett szavazatok aránya 2007 óta fokozatosan csökken; ráadásul a PO jövőbeli pozíciói bizonytalanok: egyrészt azért, mert lényegében minden választói szegmensben vereséget szenvedett a PiS-től, másrészt pedig azért, mert a PO ideológiai kötőereje – szemben a PiS-szel – meglehetősen gyenge.⁸⁰⁶

Összességében a 2015-ös lengyel választások és a kormányalakítás – legalábbis a mairi értelmezési keretet alapul véve – a rutinszerűség jegyében telt. Amint utaltam rá, ez volt sorrendben a negyedik választás, amely a PO és a PiS között dőlt el, és ugyan 2007-hez és – főként – 2011-hez képest megugrott a választói illékonyság, illetve a parlamenti pártok körében nagyobb fluktuáció ment végbe, a „miről szól a verseny” kérdésre alapvetően ugyanazt a választ lehet adni immár bő egy évtizede. Ezek alapján úgy értékelem, hogy a 2015-ös fejlemények is erősítették a lengyel pártrendszer zártságáról a megelőző évtizedben fokozatosan kialakult képet – még akkor is, ha 2011-ről 2015-re jelentősebb változások következtek be, mint 2007-ről 2011-re.

10.2. Formai és tartalmi innováció: a 2016. márciusi szlovákiai választások

Szemben a 2015-ös lengyelországi fejleményekkel, a mintegy fél évvel később rendezett szlovákiai választásokat követő kormányalakítás fundamentális változásokkal járt a verseny logikáját tekintve, ugyanis a pártok interakcióinak korábbi rendszere jelentősen átalakult.⁸⁰⁷ A választások kimenetele abból a szempontból a „szokásos” volt, hogy magas (34,3) összevont választói illékonysággal járt; ezúttal is volt új parlamenti párt (ahogyan 1994 óta mindig, ám ezúttal három, plusz az ismét bejutó SNS); illetve volt kieső párt is (ahogyan 1998 óta mindig).⁸⁰⁸ A Smer sorozatban negyedszer is megnyerte a választásokat, azonban most mindössze 28,3%-os eredménnyel végzett az első helyen,

⁸⁰⁵ SZCZERBIAK, 2016: 15.

⁸⁰⁶ SZCZERBIAK, 2016: 16–17. Amint az 595-ös lábjegyzetben láttuk, a szerző hasonló felvetéseket fogalmazott meg a 2011-es választásokat követően is (SZCZERBIAK, 2013: 494–496.).

⁸⁰⁷ A választások értékelésére lásd pl. RYBÁŘ–SPÁČ, 2016; SMREK, 2016; HLAVAC, 2016

⁸⁰⁸ Itt érdemes megjegyezni, hogy a KDH kiesése azt jelentette, hogy 2016 óta Szlovákiában nincs olyan párt, amely 1992 óta *folyamatos* parlamenti képviselttel rendelkezne.

aminél gyengébb szavazatarányt csak 2002-ben ért el a párt. Ez kevesebb, mint a parlamenti helyek harmadát jelentette, így az egypárti kormányzás szóba sem jöhetett. A korábbi kormányalakítások mintázatának fényében a parlamentbe ismét bejutó SNS-szel való koalíció –legalábbis a 2006-os koalíció alapján – „bevett” lépésnek tűnt, azonban a két párt együttes mandátumaránya sem biztosított volna abszolút többséget a Nemzeti Tanácsban. A rendkívül fragmentált (a pártok effektív száma csak 2002-ben volt magasabb), nem kevesebb, mint nyolc pártból álló parlamentben mindez egy sokpárti koalíciót vetített előre.⁸⁰⁹ A helyzetet némileg bonyolította (más szempontból viszont pont, hogy egyszerűsítette), hogy a SaS és az OĽaNO a *választások után is* kizárta a Smerrel történő közös kormányzást. Emiatt felmerült egy heterogén, de alapvetően jobboldali orientációjú (ötpárti!) koalíció (SaS–OĽaNO–SNS–SR–Híd–Most), azonban az SNS rövidesen kihátrált a tárgyalásokból azzal az indokkal, hogy *Fico* pártja nélkül nincs stabil kormányzás. Ezt követően – szakítva a korábbi álláspontjukkal – a Híd–Most és a Siet’ is kifejezte a csatlakozási szándékát arra hivatkozva, hogy ennek a négyes koalíciónak nincs reális alternatívája, és minden más megoldás (különösen egy ügyvezető kormány és/vagy előre hozott választások) ártana az EU soros elnöki posztját hónapokon belül átvevő országnak.

A kormányalakítási tárgyalások eredménye tehát egy négypárti Smer–SNS–Híd–Most–Siet’-koalíció lett, amely mindenképpen mérföldkőnek tekinthető a szlovák pártrendszer történetében. Az, hogy formailag innovatív ez a kabinet is, nem meglepő annak fényében, hogy eddig valamennyi kormány különbözött egymástól a pártösszetételét tekintve (lásd 2.3. pont). Azonban azzal, hogy a Smer vezette kormányba az SNS mellett jobbközép pártok is bekerültek, megvalósult az 5.4.1 alpontban tárgyalt – mindeddig „áthatalmatlannak” tűnő – blokkhatár átlépése is.⁸¹⁰ Sőt, a harmadik *Fico*-kabinetben közösen kormányoz a korábban erős nacionalista profillal rendelkező SNS és a magyar gyökerű, de önmagát vegyes pártként meghatározó Híd–Most.⁸¹¹ Mindezek egy olyan tartalmi innovációként értékelhetők, amely nyomán alapvetően erodálódni látszik az elmúlt bő egy évtizedet meghatározó Smer vs. jobbközép felállás. Amikor Írországból az 1992-es választásokat követően a Fianna Fáil egy régi ellenféllel, a Munkáspárttal kezdett közös kormányzásba. Mair – miként fentebb már idéztem – úgy fogalmazott, hogy ezzel

⁸⁰⁹ A kormányalakítás menetére és a felmerült koalíciós variációkra lásd: RYBÁŘ–SPÁČ, 2016: 155.; SMREK, 2016; HLAVAC, 2016: 443.

⁸¹⁰ vö. RYBÁŘ–SPÁČ, 2016: 155–156.

⁸¹¹ Mindez – a koalíciós kényszerhelyzetén kívül – azzal is magyarázható, hogy az SNS a parlamenten kívül töltött 2012–2016-os időszak alatt alábbhagyott a nacionalista hangvétellel.

„semmi nem maradt a régi rendből”.⁸¹² Szlovákia esetén talán (még) nem indokolt egy ilyen patetikus kijelentés, hiszen itt a „régí rend” is sokkal rövidebb időtávon értelmezhető, azonban azt látni kell, hogy a 2016-os fejlemények nyomán sokkal kiszámíthatatlanabbá, azaz nyitottabbá vált a szlovák pártrendszer. A disszertáció összegzésében a 9.2.2. alpontban azt állítottam, hogy *„a nacionalista-populista/demokratikus, majd az ebből kifejlődő bal/jobbs törésvonal egy olyan szilárd blokkszerkezetet alakított ki, amely a kormányalakítást is látványosan meghatározta, hiszen a különböző blokkokhoz tartozó pártok lényegében minden alkalommal együtt mozogtak a kormány/ellenzék pozíciók között”*. Mindezt azonban a tavalyi kormányalakítás alaposan megcáfolta. A kormányváltás egyrészt részleges volt (azaz ezúttal nem érvényesült a blokkok „együttmozgása” a kormányzati/ellenzéki pozíciók között), másrészt formailag és tartalmilag is innovatívnak bizonyult; harmadrészt pedig egy új parlamenti párt is része lett a koalíciónak. Ezek közül – legalábbis a dolgozat témaköre szempontjából – természetesen a tartalmi innováció a legfontosabb; felvetve egyben a kérdést, hogy a jövőben visszaállhat-e a kiszámítható blokkszerkezet, vagy éppen – a jelenlegi Csehországhoz hasonlóan – a lehetséges koalíciós variációknak egy komplexebb rendszere épül ki.

Végezetül egy másik – az 5.4.2. alpontban leszögezett – tézisem is veszített érvényességéből. *„Meggyőződésem szerint ebből a szempontból a szlovák pártrendszer markánsan eltér a Csehországnál látottakkal, ugyanis egy-egy párt választása lényegében egyúttal egy kormányzati alternatíva melletti döntésként is értékelhető volt (ez alól a 2006-os választás volt némileg kivétel), hiszen a pártok együttműködési mintázatai alapján a szavazók számára is világos volt, hogy a szavazat milyen irányultságú koalíció megalakulását segíti elő (Mečiar/nem Mečiar; majd Fico/nem Fico)”* – írtam fentebb. Nos, a 2016-os választás – valamint az ezt követő kormányalakítás – ezen aspektusból is másként viselkedett, ugyanis a Híd–Most és a Siet’ szimpatizánsai aligha azért szavaztak ezekre a pártokra, hogy aztán végül Fico kormányon maradását segítsék elő.⁸¹³

⁸¹² MAIR, 1996: 101.

⁸¹³ Itt kell megjegyezni, hogy mindkét pártot megosztotta a Smerrel közös koalíció. Ennek egyik következménye az volt, hogy a Híd–Most-ból egy, a Siet’ből pedig három képviselő kilépett a frakciójából, ezzel rögtön 81-re apaszta az eredetileg 85 fős parlamenti többséget. A felmérések alapján egyébként a két párt szavazóinak többsége sem helyezte a koalícióba való belépést (SMREK, 2016; RYBÁŘ–SPÁČ, 2016: 155.).

11. IRODALOMJEGYZÉK

- ABRAHÁM, Samuel (1995): Early Elections in Slovakia: A State of Deadlock, *Government and Opposition*, 30:1, 86–100.
- ÁGH Attila (1992): A pártok parlamentesedése Magyarországon, *Politikatudományi Szemle*, 1:1, 125–139.
- ÁGH, Attila (1994): The Hungarian Party System and Party Theory in the Transition of Central Europe, *Journal of Theoretical Politics*, 6:2, 217–238.
- ÁGH, Attila (1998a): *The Politics of Central Europe*. London: Sage
- ÁGH, Attila (1998b): *Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans*. Cheltenham: Edward Elgar
- ÁGH, Attila (2008): Democratization and Europeanization of the ECE countries: Post-accession crisis and catching-up process in the new member states, in: Attila ÁGH and Judit KIS-VARGA (eds): *New perspectives for the EU team presidencies: New members, new candidates and new neighbours*. Budapest: 'Together for Europe' Research Centre
- ÁGH, Attila (2016): The Decline of Democracy in East-Central Europe. Hungary as the Worst-Case scenario, *Problems of Post-Communism*, 63 [online first]
- AMORIM NETO, Octavio – Kaare STRØM (2006): Breaking the Parliamentary Chain of Delegation: Presidents and Nonpartisan Cabinet Members in European Democracies, *British Journal of Political Science*, 36:4, 619–643.
- ANCKAR, Carsten (1997): Determinants of Disproportionality and Wasted Votes, *Electoral Studies*, 16:4, 501–515.
- ANDEWEG, Rudolf B. (2000): Political Recruitment and Party Government, in: Jean BLONDEL – Maurizio COTTA (eds): *The Nature of Party Government: A Comparative European Perspective*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- ANDEWEG, Rudy B. (2005): The Netherlands: The Sanctity of Proportionality, in: Michael GALLAGHER – Paul MITCHELL (eds): *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press
- ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (2000): *Pártok között szabadon. Választók és társadalmi környezet a 90-es évek Magyarorszáján*. Budapest: Osiris Kiadó
- ARTER, David (1999): Sweden: A mild case of 'electoral instability syndrome', in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter
- ASCHER, William – Sidney TARROW (1975): The Stability of Communist Electorates: Evidence from a Longitudinal Analysis of French and Italian Aggregate Data, *American Journal of Political Science*, 19:3, 475–499.
- ASH, Timothy Garton (1986): Does Central Europe Exist?, *THE NEW YORK REVIEW OF BOOKS*, 33:15
- AYLOTT, Nicholas – Niklas BOLIN (2015): Polarising Pluralism: The Swedish Parliamentary Election of September 2014, *West European Politics*, 38:3, 730–740.

- BABOŠ, Pavol – Darina MALOVÁ (2013): Prelietaví voliči: Volebná volatilitav parlamentných voľbách medzi 2010 a 2012, *European Electoral Studies*, 8:2, 133–145.
- BAKKE, Elisabeth – Nick SITTER (2005): Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989, *Party Politics*, 11:2, 243–263.
- BAKKE, Elisabeth – Nick SITTER (2015): Where do parties go when they die? The fate of failed parties in the Czech Republic, Slovakia, and Hungary 1992–2013, *East European Politics*, 31:1, 1–22.
- BALÍK, Stanislav (2010): Neuskutečnené predčasné volby 2009, in: Stanislav BALÍK et al.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
- BALOGH László (2007): Jog és Igazság párt Lengyelországban, *Politikatudományi Szemle*, 16:2, 79–99.
- BALOGH László (2012): *Kormányformák, választási rendszerek, választások Kelet- és Közép-Európában*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- BALOGOVÁ, Beata (2006): No easy equations in coalition math, *The Slovak Spectator* (2006.06.29.)
<http://spectator.sme.sk/c/20002609/no-easy-equations-in-coalition-math.html>
- BANAC, Ivo (ed, 1992): *Eastern Europe in Revolution*. Ithaca–London: Cornell University Press
- BANKS, Arthur S. – Thomas C. MULLER – William R. OVERSTREET – Judith F. ISACOFF (eds, 2009): *Political Handbook of the World 2009*. Washington: CQ Press
- BARDI, Luciano – Peter MAIR (2008): The Parameters of Party Systems, *Party Politics*, 14:2, 147–166.
- BARNES, Samuel H. – Peter McDONOUGH – Antonio López PINA (1986): Volatile Parties and Stable Voters in Spain, *Government and Opposition*, 21:1, 56–75.
- BARTOLINI, Stefano – Alessandro CHIARAMONTE – Roberto D'ALIMONTE (2004): The Italian Party System between Parties and Coalitions, *West European Politics*, 27:1, 1–19.
- BARTOLINI, Stefano – Peter MAIR [1990] (2007): *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Colchester: ECPR Press
- BATT, Judy (1993): Czechoslovakia, in: Stephen WHITEFIELD (ed): *The New Institutional Architecture of Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- BENKŐ Péter (2002): A Független Kisgazdapárt, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2001-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- BENOIT, Kenneth (2002): PROFILE - Like Déjà Vu All Over Again: The Hungarian Parliamentary Elections of 2002, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:4, 119–133.
- BENOIT, Kenneth – Jacqueline HAYDEN (2004): Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989–2001, *The Journal of Politics*, 66:2, 396–427.
- BERGLUND, Sten – Jan Åke DELLENBRANT (eds, 1994): *The New Democracies in Eastern Europe Party Systems and Political Cleavages*. Aldershot: Edward Elgar [2nd edition]

- BERGLUND, Sten – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds, 2013): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition]
- BEST, Robin E. (2013): How Party System Fragmentation has Altered Political Opposition in Established Democracies, *Government and Opposition*, 48:3, 314–342.
- BIELASIAK, Jack (2002): The Institutionalization of Electoral and Party Systems in Postcommunist States, *Comparative Politics*, 34:2, 189–210.
- BIELASIAK, Jack (2006): Regime Diversity and Electoral Systems in Post-Communism, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 22:4, 407–430.
- BIELASIAK, Jack (2010): The paradox of Solidarity's legacy: contested values in Poland's transitional politics, *Nationalities Papers*, 38:1, 41–58.
- BIHARI Mihály (szerk., 1993): *A többpártrendszer kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989–1992*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- BIHARI Mihály (1999): Politikai libikóka, avagy kormányzati váltógazdálkodás, 1990–1998, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- BIRCH, Sarah (2001): *Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe* (Paper prepared at the 97th annual meeting of the American Political Science Association [San Francisco, US, 30 August – 2 September 2001])
- BIRCH, Sarah (2003): *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- BIRCH, Sarah – Frances MILLARD – Marina POPESCU – Kieran WILLIAMS (2002): *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- BLAHOŽ, Josef – Lubomír BROKL – Zdenka MANSFELDOVÁ (1999): Czech Political Parties and Cleavages after 1989, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- BLONDEL, Jean (1968): Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies, *Canadian Journal of Political Science*, 1:2, 180–203.
- BLONDEL, Jean – Ferdinand MÜLLER-ROMMEL (2001): Poland, in: Jean BLONDEL – Ferdinand MÜLLER-ROMMEL (eds): *Cabinets in Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- BOGDANOR, Vernon (1990): Founding Elections and Regime Change, *Electoral Studies*, 9:4, 288–294.
- BOZÓKI András (1997): Mozgalmi-értelmiségi politika a rendszerváltás után: a Demokratikus Charta, *Politikatudományi Szemle*, 6:1, 98–135.
- BOZÓKI András – John T. ISHIYAMA (eds, 2002): *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*. Armonk: M.E. Sharpe
- BÓHM Antal – SZOBOSZLAI György (szerk., 1995): *Parlamenti választások 1994. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete
- BRGLEZ, Milan – Jana ARBEITER – Boštjan UDOVIČ (2015): Is Slovenia a Central European Country?, *European Perspectives*, 7:2, 13–35.

- BRIER, Robert (2009): The Roots of the "Fourth Republic" Solidarity's Cultural Legacy to Polish Politics, *East European Politics and Societies*, 23:1, 63–85.
- BROKL, Lubomír – Zdenka MANSFELDOVÁ (1997): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 32:3–4, 339–350.
- BROKL, Lubomír – Zdenka MANSFELDOVÁ (1999a): How the Voters Respond in the Czech Republic, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- BROKL, Lubomír – Zdenka MANSFELDOVÁ (1999b): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 36:3–4, 349–369.
- BROUGHTON, David – Mark DONOVAN (eds, 1999): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter
- BROWNE, Eric C. – Dennis W. GLEIBER – Carolyn S. MASHOBA (1984): Evaluating Conflict of Interest Theory: Western European Cabinet Coalitions, 1945–80, *British Journal of Political Science*, 14:1, 1–32.
- BROWNE, Eric C. – Karen Ann FESTE (1975): Qualitative Dimensions of Coalition Payoffs. Evidence From European Party Governments, 1945–1970, *American Behavioral Scientist*, 18:4, 560–556.
- BRUNCLÍK, Miloš – Michal KUBÁT (2014): The Crisis of the Czech Politics 25 Years After the Velvet Revolution, *Politeja*, 28:2, 163–179.
- BÚTORA, Martin – Zora BÚTOROVÁ – Tatiana ROŠOVÁ (1991): The hard birth of democracy in Slovakia: The eighteen months following the 'tender' revolution, *Journal of Communist Studies*, 7:4, 435–459.
- BÚTORA, Martin – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds, 2007): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- BÚTOROVÁ, Zora – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Vladimír KRIVÝ (2007): Slovakia Votes: Public Opinion and Electoral Behavior, in: Martin BÚTORA – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- BÚTOROVÁ, Zora – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ (2011): Slovakia Votes: Public Opinion and Electoral Behavior, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- CABADA, Ladislava – Vít HLOUŠEK – Petr JUREK (2014): *Party Systems in East Central Europe*. Plymouth: Lexington Books
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2012): Parties, regime and cleavages: explaining party system institutionalisation in East Central Europe, *East European Politics*, 28:4, 452–472.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2014): Party systems and cleavage structures revisited: A sociological explanation of party system institutionalization in East Central Europe, *Party Politics*, 20:1, 16–36.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2015): It's Been Mostly About Money! A Multi-method Research Approach to the Sources of Institutionalization, *Sociological Methods & Research* [online first]

- CASAL BÉRTÓA, Fernando – Zsolt ENYEDI (2010): *Party system Closure: Conceptualization, Operationalization and Validation* Disc Working Paper Series , 2010/11.
https://disc.ceu.hu/sites/default/files/field_attachment/page/node-3320/discwp201011.pdf
- CASAL BÉRTÓA, Fernando – Zsolt ENYEDI (2014): Party system closure and openness: Conceptualization, operationalization and validation, *Party Politics* [online first]
- CASAL BÉRTÓA, Fernando – Peter MAIR (2010): *Two Decades On: How Institutionalized are the Post-Communist Party Systems?* EUI Working Papers 2010/3.
http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14594/SPS_2010_03.pdf
- CASAL BÉRTÓA, Fernando – Peter MAIR (2012): Party system institutionalisation across time in post-communist Europe, in: Hans KEMAN – Ferdinand MÜLLER-ROMMEL (eds): *Party Government in the New Europe*. Abingdon: Routledge
- CHIRU, Mihail (2015): Early Marriages Last Longer: Pre-electoral Coalitions and Government Survival in Europe, *Government and Opposition*, 50:2, 165–188.
- CHYTILEK, Roman (2005): České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy, in: Břetislav DANČÁK – Petr FIALA – Vít HLOUŠEK (eds): *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Masaryk University
- CONVERSE, Philip E. – Georges DUPEUX (1962): Politicization of the Electorate in France and the United States, *The Public Opinion Quarterly*, 26:1, 1–23.
- COTTA, Maurizio (1994): Building party systems after the dictatorship: the East European cases in a comparative perspective, in: Geoffrey PRIDHAM – Tatu VANHANEN (eds): *Democratization in Eastern Europe. Domestic and international perspectives*. London: Routledge
- COTTA, Maurizio (1996): Structuring the new party systems after the dictatorship: Coalitions, alliances, fusions and splits during the transition and post-transition stages, in: Geoffrey PRIDHAM – Paul G. LEWIS (eds): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge
- CRAWFORD, Keith (2001): A System of Disproportional Representation: The Proposed Electoral Law for the Czech Republic, *Representation*, 38:1, 46–58.
- CREWE, Ivor (1985): Introduction: Electoral Change in Western Democracies: A Framework for Analysis, in: Ivor CREWE – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm
- CREWE, Ivor – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm
- CSIZMADIA Ervin (1999): Az 1998-as választások értelmezése, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- DAALDER, Hans – Peter MAIR (eds, 1983): *Western European Party Systems. Continuity and Changes*. London: Sage Publications
- DAGHIE, Teodora-Maria (2015): Stability and dissolution of coalition governments in Central and Eastern Europe, *South-East European Journal of Political Science*, 3:2, 49–62.
- DALTON, Russell J. – Scott C. FLANAGAN – Paul Allen BECK (eds, 1984): *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press

- DALTON, Russell J. – Martin P. WATTENBERG (eds, 2000): *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press
- DANČÁK, Břetislav – Mateusz GNIAZDOWSKI – Judit HAMBERGER – Adam HUDEK (eds, 2011): *Two Decades of Visegrad Cooperation: Selected V4 Bibliography*. Bratislava: International Visegrad Fund
- DANIELS, Philip (1999): Italy: Rupture and Regeneration, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter
- DASSONNEVILLE, Ruth – Marc HOOGHE (2011): *Mapping Electoral Volatility in Europe* (Paper presented at the 1st European Conference on Comparative Electoral Research [Sofia, Bulgaria, 1–3 December 2011])
- DAWISHA, Karen – Bruce PARROTT (eds, 1997): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2000): Public Opinion and Party Choice in Slovakia and the Czech Republic, *Party Politics*, 6:1, 23–46.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2004): Uniting the Enemy: Politics and the Convergence of Nationalisms in Slovakia, *East European Politics and Societies*, 18:4, 651–696.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2006): *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and the Czech Republic*. Stanford: Stanford University Press
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2007): New Dimensions of Political Cleavage, in: Russell J. DALTON – Hans-Dieter KLINGEMANN (eds): *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2010): *2010 Slovak Parliamentary Elections: Post-Election Report* <http://www.pozorblog.com/blog/2010/07/2010-slovak-parliamentary-elections-post-election-report/>
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2013): Slovakia, in: Sten BERGLUND – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds, 2013): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition]
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2014): *Slovakia's Presidential Election: What the numbers say* <http://www.pozorblog.com/blog/2014/04/2110/>
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2010): A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990–2009, *Politologický časopis [Czech Journal of Political Science]*, 17:3, 227–241.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2014a): The 2010 parliamentary elections in Slovakia, *Electoral Studies*, 31:1, 222–225.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2014b): *2012 Parliamentary Elections in Slovakia: The Building Blocs of Success* <http://www.pozorblog.com/blog/2012/03/2012-parliamentary-elections-in-slovakia-the-building-blocs-of-success/>
- DODD, Lawrence C. (1976): *Coalitions in Parliamentary Government*. Princeton: Princeton University Press
- DRUCKMAN, James N. – Paul V. WARWICK (2005): The missing piece: Measuring portfolio salience in Western European parliamentary democracies, *European Journal of Political Research*, 44:1, 17–42.

- DRUMMOND, Andrew J. (2006): Electoral Volatility and Party Decline in Western Democracies: 1970–1995, *Political Studies*, 54:3, 628–647.
- DUMONT, Patrick – Raphaël KIES (2015): Luxembourg, *European Journal of Political Research*, 54:1, 199–206.
- DUNLEAVY, Patrick – Françoise BOUCEK (2003): Constructing the Number of Parties, *Party Politics*, 9:3, 291–315.
- DÚRÓ József – GALLAI Sándor (2012): *Az átmenet sajátosságai a visegrádi országokban*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem
- DUVERGER, Maurice [1954] (1969): *Political parties. Their organization and activity in the modern state*. London: Methuen
- ECKSTEIN, Harry (1968): Party Systems, in: David L. SILLS (ed): *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 11. New York: Crowell, Collier & Macmillan
- EKIERT, Grzegorz (1992): Peculiarities of Post-communist Politics: The Case of Poland, *Studies in Comparative Communism*, 24:4, 341–361.
- ELKLIT, Jørgen (2005): Denmark: Simplicity Embedded in Complexity (or is it the Other Way Round)?, in: Michael GALLAGHER – Paul MITCHELL (eds): *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press
- ENYEDI Zsolt (2004a): A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában, *Századvég*, 33, 3–27.
- ENYEDI Zsolt (2004b): Pártpolitika a posztkommunista világban és Nyugat-Európában, *Politikatudományi Szemle*, 13:3, 121–141.
- ENYEDI Zsolt (2006a): A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer, in: KARÁCSONY Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány – Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet
- ENYEDI Zsolt (2006b): The Survival of the Fittest: Party System Concentration in Hungary, in: Susanne JUNGERSTAM-MULDERS (ed): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate
- ENYEDI Zsolt (2006c): Party Politics in Post-communist Transition, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications
- ENYEDI Zsolt – Ken BENOIT (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal–jobb dimenzióban, in: ENYEDI Zsolt – SZABÓ Andrea – TARDOS Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány
- ENYEDI Zsolt – Fernando CASAL BÉRTOA (2010): Pártverseny-mintázatok és blokk-politika Kelet-közép Európában (1990–2009), *Politikatudományi Szemle*, 19:1, 7–30.
- ENYEDI Zsolt – Fernando CASAL BÉRTOA (2015): *Brothers in Arms? Party-blocs and party system closure* (Paper presented at the workshop on "Structures of Political Competition in Post-Communist Democracies: If Not Cleavages, Then What?" ECPR Joint Sessions [Warsaw, Poland, 29 March – 2 April 2015])
- ENYEDI Zsolt – FÁBIÁN Zoltán – TARDOS Róbert (2014): Pártok és szavazók, 2002–2014, in: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. Budapest: Társi
- ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest: Osiris Kiadó

- EPPELRY, Brad (2011): Institutions and Legacies: Electoral Volatility in the Postcommunist World, *Comparative Political Studies*, 47:7, 829–853.
- ERSSON, Svante – Jan-Erik LANE (1998): Electoral instability and party system change in Western Europe, in: Paul PENNINGS – Jan-Erik LANE (eds): *Comparing Party System Change*. London: Routledge
- EVANS, Geoffrey – Stephen WHITEFIELD (1993): Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe, *British Journal of Political Science*, 23:4, 521–548.
- EVANS, Geoffrey – Stephen WHITEFIELD (1995): Social and Ideological Cleavage Formation in Post-Communist Hungary, *Europe-Asia Studies*, 47:7, 1177–1204.
- EVANS, Geoffrey – Stephen WHITEFIELD (1998): The Structuring of Political Cleavages in Post-Communist Societies: the Case of the Czech Republic and Slovakia, *Political Studies*, 46:1, 115–139.
- EVANS, Jocelyn A. J. (2002): In Defence of Sartori. Party System Change, Voter Preference Distributions and Other Competitive Incentives, *Party Politics*, 8:2, 155–174.
- FAAS, Thorsten (2015): The German Federal Election of 2013: Merkel's Triumph, the Disappearance of the Liberal Party, and Yet Another Grand Coalition, *West European Politics*, 38:1, 238–247.
- FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre (1995): Az arányosság újabb dimenziói. Az 1990-es és az 1994-es magyar parlamenti választások eredményeinek összehasonlító elemzése, *Politikatudományi Szemle*, 4:2, 57–86.
- FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre (2004): *Parlamenti választások az Európai Unió országában (1945–2002)*. Budapest: Osiris Kiadó
- FARRELL, David M. (1999): Ireland: A Party System Transformed?, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter
- FAWN, Rick (2013): The International Transformation and Re-regionalization of 'Eastern Europe', in: Stephen WHITE – Paul G. LEWIS – Judy BLATT (eds): *Developments in Central and East European Politics 5*. Durham: Duke University Press
- FETTELSCHOSS, Katja – Csaba NIKOLENYI (2009): Learning to rule: ministerial careers in post-communist democracies, in: Keith DOWDING – Patrick DUMONT (eds): *The Selection of Ministers in Europe. Hiring and firing*. Abingdon: Routledge
- FISHER, Sharon (2006): *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. New York: Palgrave Macmillan
- FISHER, Sharon – John GOULD – Tim HAUGHTON (2007): Slovakia's Neoliberal Turn, *Europe-Asia Studies*, 59:6, 977–998.
- FITZMAURICE, John (1996): The 1996 Czech Elections, *Electoral Studies*, 15:4, 575–580.
- FITZMAURICE, John (1998): *Politics and Government in the Visegrad Countries*. Basingstoke: Macmillan Press
- FOWLER, Brigid (2004): Concentrated orange: Fidesz and the remaking of the Hungarian centre-right, 1994–2002, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 80–114.
- FRANKLIN, Mark N. – Thomas T. MACKIE (1983): Familiarity and Inertia in the Formation of Governing Coalitions in Parliamentary Democracies, *British Journal of Political Science*, 13:3, 275–298.

- FRICZ Tamás (1996): *A magyarországi pártrendszer 1987–1995. Kialakulástörténet és jellemzők – Politológiai elemzés*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó
- FRICZ Tamás (1999a): Kétpártrendszer vagy két fő pártrendszer Magyarországon? A politikai tagolódás iránya az 1998-as választásokat követően, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- FRICZ Tamás (1999b): Pártok és pártrendszerek Magyarországon, in: A. GERGELY András – BAYER József – KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A politikatudomány arcai*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- FRICZ Tamás (2000): Fidesz: egy sikeres kampánystratégia előzményei és jellemzői, in: BŐHM Antal – GAZSÓ Ferenc – STUMPF István – SZOBOSZLAI György (szerk.): *Parlamenti választások 1998*. Budapest: MTA PTI – Századvég Kiadó
- FRICZ Tamás (2011): 2010-től predomináns pártrendszer Magyarországon?, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- G. MÁRKUS György (1991): Pártok és törésvonalak, *Társadalomtudományi Közlemények*, 1–2, 71–91.
- G. MÁRKUS György (1994): Rokkan és Lipset törésvonal-elmélete és a posztkommunista Európa realitásai, in: BALOGH István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete
- G. MÁRKUS György (1997): A törésvonalak három családja a kelet-közép-európai pártrendszerekben - Magyarország példája, *Politikatudományi Szemle*, 6:1, 42–54.
- GABAL, Ivan (2007): The 2006 Parliamentary Elections in the Czech Republic: Continuity and Change, in: Martin BÚTORA – Ol'ga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- GALLAGHER, Michael – Michael LAVER – Peter MAIR (2011): *Representative Government In Modern Europe*. Berkshire: McGraw Hill [5th edition]
- GEBETHNER, Stanislaw – Krzysztof JASIEWICZ (1993): Poland, *European Journal of Political Research*, 24:4, 519–535.
- GHERGHINA, Sergiou (2015): *Party Organization and Electoral Volatility in Central and Eastern Europe: Enhancing voter loyalty*. Abingdon: Routledge
- GIJSBERTS, Mérove – Paul NIEUWBEERTA (2000): Class Cleavages in Party Preferences in the New Democracies in Eastern Europe. A Comparison with Western Democracies, *European Societies*, 2:4, 397–430.
- GLATZ Ferenc (szerk., 2004): *Proletárdiktatúrából a polgári demokráciába (1989–1992)*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ
- GOLDER, Sona Nadenichek (2006): Pre-Electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies, *British Journal of Political Science*, 36:2, 193–212.
- GOLOSOV, Grigorii V. (2010): The Effective Number of Parties: A New Approach, *Party Politics*, 16:2, 171–192.
- GOULD, John A. (2009): *Slovakia's Neoliberal Churn: The Political Economy of the Fico Government, 2006-2008*. Institute of European Studies and International Relations Working Paper (2009/1.)

- GRABOWSKI, Tomek (1996): The Party That Never Was: The Rise and Fall of the Solidarity Citizens' Committees in Poland, *East European Politics and Societies*, 10:2, 214–254.
- GREGOR, Kamil (2015): Comparing the structure of voting transitions around the presidential elections in the Czech Republic and Slovakia, *European Electoral Studies*, 9:1, 3–20.
- GROTZ, Florian – Till WEBER (2012): Party Systems and Government Stability in Central and Eastern Europe, *World Politics*, 64:4, 699–740.
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna M. (2001a): The Organizational Strategies of Communist Parties in East Central Europe, 1945–1989, *East European Politics and Societies*, 15:2, 421–453.
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna M. (2001b): Coalition Formation and the Regime Divide in New Democracies: East Central Europe, *Comparative Politics*, 34:1, 85–104.
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna M. (2002): *Redeeming the Communist Past: the Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- GWIAZDA, Anna (2008): The parliamentary election in Poland, October 2007, *Electoral Studies*, 27:4, 760–764.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga (2003): Voting Behavior, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga (2011): Slovenské parlamentné voľby 2010: nacionálna agenda na ústupe?, *Central European Political Studies Review*, 13:1, 65–84.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – Zora BÚTOROVÁ (2013): Fatal Attraction of Alternative Politics, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – Grigorij MESEŽNIKOV (eds, 2011): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- HAGUE, Rod – Martin HARROP (2004): *Comparative Government and Politics. An Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan [6th edition]
- HALÁSZ Iván (2006): Szlovákia 2006: hogyan tovább a választások után?, *Magyar Szemle*, 15:7–8.
- HALÁSZ Iván (2014): *Államfő, parlament, kormány. Az államszervezet fejlődése a visegrádi országokban 1989 után*. Budapest: Lucidus Kiadó
- HAMBERGER Judit (2007): A (baloldali) populizmus diadalmenete Szlovákiában: A Smer története, *Politikatudományi Szemle*, 16:2, 53–77.
- HAMBERGER Judit (2010): Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4), *Külügyi Szemle*, 9:2, 35–51.
- HAMBERGER Judit (2011): Generációváltás jelei a lengyel társadalomban – a választási eredmények alapján, *MKI-tanulmányok*, 2011/41.
- HANLEY, David (1999): France: Living with Instability, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter
- HANLEY, Seán (1999): The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of 'Czech Thatcherism', *Journal of Political Ideologies*, 4:2, 163–189.

- HANLEY, Seán (2001): Towards Breakthrough or Breakdown? The Consolidation of KSCM as a Neo-Communist Successor Party in the Czech Republic, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 17:3, 96–116.
- HANLEY, Seán (2004): Blue Velvet: the rise and decline of the new Czech right, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 28–54.
- HANLEY, Seán (2006): *Europe and the Czech Parliamentary Elections of June 2006*, Election Briefing No. 27 (European Parties Elections and Referendums Network)
- HANLEY, Seán (2008): *The New Right in the New Europe. Czech transformation and right-wing politics, 1989–2006*. Abingdon: Routledge
- HANLEY, Seán (2010a): *The Czech Republicans 1990–1998: Rise and Fall of a Populist Radical Right Outsider Party* (Paper prepared for the Workshop „The Ambivalence of Populism: Threat or Corrective for Democracy?“ [Berlin, Germany, 5–6 August 2010])
- HANLEY, Seán (2010b): The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis, *Czech Journal of Political Science*, 17:2, 115–132.
- HANLEY, Seán (2012): Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’, *East European Politics*, 28:2, 119–143.
- HAUGHTON, Tim (2001): HZDS: The Ideology, Organisation and Support Base of Slovakia's Most Successful Party, *Europe-Asia Studies*, 53:5, 745–769.
- HAUGHTON, Tim (2002): Vladimír Mečiar and His Role in the 1994-1998 Slovak Coalition Government, *Europe-Asia Studies*, 54:8, 1319–1338.
- HAUGHTON, Tim (2003): Facilitator and Impeder: The Institutional Framework of Slovak Politics during the Premiership of Vladimír Mečiar, *The Slavonic and East European Review*, 81:2, 267–290.
- HAUGHTON, Tim (2006): „Sociáldemokratizácia“ strany Smer – sociálna demokraciav horizonte volieb 2006, in: Martin MURÁNSKY (ed): *Vývoj a perspektívysociálnej demokraciena Slovensku– pohľad zvnútraa zvonku*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung
- HAUGHTON, Tim (ed, 2013): *Party Politics in Central and Eastern Europe: Does EU Membership Matter?* Abingdon: Routledge
- HAUGHTON, Tim (2014): Exit, choice and legacy: explaining the patterns of party politics in postcommunist Slovakia, *East European Politics*, 30:2, 210–229.
- HAUGHTON, Tim – Kevin DEEGAN-KRAUSE (2015): Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics, *East European Politics and Societies and Cultures*, 29:1, 61–80.
- HAUGHTON, Tim – Tereza NOVOTNÁ – Kevin DEEGAN-KRAUSE (2011): The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections: Red Cards to the 'Winners', *West European Politics*, 34:2, 394–402.
- HAUGHTON, Tim – Marek RYBAŘ (2004): All right now? Explaining the successes and failures of the Slovak centre-right, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 115–132.
- HAUGHTON, Tim – Marek RYBAŘ (2008): A Change of Direction: The 2006 Parliamentary Elections and Party Politics in Slovakia, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24:2, 232–255.
- HAVEL, Václav (1991): *Letní premítání*. Praha: Odeon

- HAVLÍK, Vlastimil (2010): Politické strany a jejich systém v letech 2006–2010, in: Stanislav BALÍK et al.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
- HAVLÍK, Vlastimil (2012): *Is there something rotten in the Czech Republic? The Rise of the populist Public Affairs Party and the 2010 parliamentary election* (Paper presented at the CEPSA Annual Conference „Crisis and Governance in East Central Europe” [Budapest, Hungary, October 26–27 2012])
- HAVLÍK, Vlastimil (2014a): From stability to uncertainty? Patterns of party system dynamics in the Czech Republic, *Scientia&Societas*, 10:1, 101–120.
- HAVLÍK, Vlastimil (2014b): The 2013 Parliamentary Election in the Czech Republic, *European Electoral Studies*, 9:1, 43–49.
- HAVLÍK, Vlastimil – Vratislav HAVLÍK (2015): *From the Return to Europe to Easy Money: Europeanization of Party Manifestoes in the Czech Republic* (nem publikált kézirat)
- HAVLÍK, Vlastimil – Vít HLOUŠEK (2014): Dr Jekyll and Mr Hyde: The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic, *Perspectives on European Politics and Society*, 15:4, 552–570.
- HAVLÍK, Vlastimil – Aneta PINKOVÁ (eds, 2012): *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Masaryk University
- HAVLÍK, Vlastimil – Petr VODA (2014): *Lost Stability? Re-Alignment of Party Politics and the Rise of New Political Parties in the Czech Republic* (Paper prepared for the Annual Meeting of the APSA [Washington D.C., US, August 28-31 2014])
- HEIDAR, Knut (1990): Norway: Levels of Party Competition and System Change, in: Peter MAIR – Gordon SMITH (eds): *Understanding Party System Change in Western Europe*. London: Frank Cass
- HENDERSON, Karen (2004): The Slovak Republic: explaining defects in democracy, *Democratization*, 11:5, 133–155.
- HIRATA Takesi (2000): A pártrendszer kialakulása és a választási illékonyság Közép-Európában, *Politikatudományi Szemle*, 9:2, 75–96.
- HIX, Simon – Michael MARSH (2007): Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections, *The Journal of Politics*, 69:2, 495–510.
- HLAVAC, Marek (2016): Performance of political parties in the 2016 parliamentary election in Slovakia: regional comparisons and district-level determinants, *Regional & Federal Studies*, 26:3, 433–443.
- HLOUŠEK, Vít (2010): Seeking a Type: the Czech Party System after 1989, *Politics in Central Europe*, 6:1, 90–109.
- HLOUŠEK, Vít (2014): Is the Czech Republic on its Way to Semi-Presidentialism?, *Baltic Journal of Law & Politics*, 7:2, 95–118.
- HLOUŠEK, Vít – Roman CHYTILEK (eds, 2007): *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno: Democracy and Culture Studies Centre
- HLOUŠEK, Vít – Petr KANIOK (2014): *Europe and the Czech Parliamentary Elections October 25-26 2013*, Election Briefing No. 74
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2008): Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change, *East European Politics and Societies*, 22:3, 518–552.

- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2010): *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties. East-Central and Western Europe Compared*. Farnham: Ashgate
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2014): Caretaker Governments in Czech Politics: What to Do about a Government Crisis, *Europe-Asia Studies*, 66:8, 1323–1349.
- HOBOLT, Sara B. – Jae-Jae SPOON – James TILLEY (2009): Vote Against Europe? Explaining Defection at the 1999 and 2004 European Parliament Elections, *British Journal of Political Science*, 39:1, 93–115.
- HOFFERBERT, Richard (ed, 1998): *Parties and Democracy: Party Structure and Party Performance in Old and New Democracies*. Oxford: Blackwell Publishers
- HOLUBEC, Stanislav – Gavin RAE (2010): A conservative convergence? The differences and similarities of the conservative right in the Czech Republic and Poland, *Contemporary Politics*, 16:2, 189–207.
- HOPKIN, Jonathan (2002): *Comparative Methods*, in: David MARSH – Gerry STOKER (eds): *Theory and Methods in Political Science*. New York: Palgrave Macmillan [3rd edition]
- HORVÁTH Attila (2008): Stabilization and Concentration in the Political Party Systems of the Visegrád Countries, in: Attila ÁGH and Judit KIS-VARGA (eds): *New perspectives for the EU team presidencies: New members, new candidates and new neighbours*. Budapest: 'Together for Europe' Research Centre
- HORVÁTH Attila (2010): Megérkezik-e a varsói gyors?: Párhuzamosságok és eltérések a magyar és a lengyel pártrendszerben, *Kommentár*, 5:2, 108–117.
- HORVÁTH Attila (2013): Hogyan mérhető a pártrendszerek stabilitása? Az illékonyági indikátorok típusai és összefüggései, in: KONCZ István – NAGY Edit (szerk.): *Nemzedékek együttműködése a tudományban*. PEME IV. PhD-konferencia. Budapest: Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület
- HORVÁTH Attila – NÓGRÁDI András (2015): Mit és hogyan ígérnek máshol? Az MSZP 2006-os programja közép-európai összehasonlító kontextusban, in: Soós Gábor (szerk.): *Ígéret, felhatalmazás, teljesítés. Választási programok és kormányzatimegvalósításuk, 1998–2010*. Budapest: MTA TK PTI
- HORVÁTH Attila – Soós Gábor (2015): Pártok és pártrendszer, in: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris–MTA TK PTI
- HORVÁTH Péter (2015): *Pártok és koalíciók. Kormányalakítás Magyarországon 1990–2014*. Budapest: Gondolat Kiadó
- HUBER, John – Ronald INGLEHART (1995): Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies, *Party Politics*, 1:1, 73–111.
- HYNČICA, Pavel (2007): SMER–SNS: Dlouhodobé ideové a strategické spojení?, *Politologická revue*, 14:2, 60–90.
- IBENSKAS, Raimondas (2015): Understanding Pre-electoral Coalitions in Central and Eastern Europe, *British Journal of Political Science* [first view article]
- IERACI, Giuseppe (2012): Government Alternation and Patterns of Competition in Europe: Comparative Data in Search of Explanations, *West European Politics*, 35:3, 530–560.
- ILONZSKI Gabriella (2014): Intézményi változások és a politikatudomány új feladatai, *Politikatudományi Szemle*, 23:3, 7–18.
- INNES, Abby (2002): Party Competition in Postcommunist Europe: The Great Electoral Lottery, *Comparative Politics*, 35:1, 85–104.

- IVO (2006): Slovensko pred voľbami [ppt file]
http://www.ivo.sk/buxus/docs//vyskum/subor/Slovensko_pred_voibami_06.ppt
- JAGODZIŃSKI, Andrzej (ed, 2006): *The Visegrad Group – A Central European Constellation*. Bratislava: International Visegrad Fund
- JASIEWICZ, Krzysztof (1992): Poland, *European Journal of Political Research*, 22:4, 489–504.
- JASIEWICZ, Krzysztof (1993): Polish Politics on the Eve of the 1993 Elections: Toward Fragmentation or Pluralism?, *Communist and Post-Communist Studies*, 26:4, 387–411.
- JASIEWICZ, Krzysztof (1994): Poland, *European Journal of Political Research*, 26:3–4, 397–408.
- JASIEWICZ, Krzysztof (2007): Poland: Party System by Default, in: Paul WEBB – Stephen WHITE (eds): *Party Politics in New Democracies*. New York: Oxford University Press
- JASIEWICZ, Krzysztof (2008): The (not always sweet) uses of opportunism: Post-communist political parties in Poland, *Communist and Post-Communist Studies*, 41:4, 421–442.
- JASIEWICZ, Krzysztof (2009): "The Past Is Never Dead": Identity, Class, and Voting Behavior in Contemporary Poland, *East European Politics and Societies*, 23:4, 491–508.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Stanisław GEBETHNER (1998): Poland, *European Journal of Political Research*, 34:3–4, 493–506.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2001): Poland, *European Journal of Political Research*, 38:3–4, 383–395.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2002): Poland, *European Journal of Political Research*, 41:7–8, 1057–1067.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2004): Poland, *European Journal of Political Research*, 43:7–8, 1106–1115.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2007): Poland, *European Journal of Political Research*, 46:7–8, 1063–1074.
- JEFFERY, Charlie (1999): Germany: From *Hyperstability to Change?*, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London–New York: Pinter
- JESZENSZKY, Géza (2006): The Origins and Enactment of the "Visegrad Idea", in: Andrzej JAGODZIŃSKI (ed): *The Visegrad Group – A Central European Constellation*. Bratislava: International Visegrad Fund
- JUNGERSTAM-MULDERS, Susanne (ed, 2006a): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate
- JUNGERSTAM-MULDERS, Susanne (2006b): Party System Stability in Post-Communist EU Member States, in: Susanne JUNGERSTAM-MULDERS (ed): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate
- JURINOVÁ, Martina (2006): A rocky political ride, *The Slovak Spectator* (2006.06.19.)
<http://spectator.sme.sk/c/20002620/a-rocky-political-ride.html>
- KARVAI, Alexander – Peter PLENTA (2010): Volebné správanie vo voľbách do Európskeho parlamentu. Platí koncept druhoradých volieb v nových členských štátoch EÚ?, *European Electoral Studies*, 5:1, 130–147.
- KATZ, Richard S. (1996): Electoral Reform and the Transformation of Party Politics in Italy, *Party Politics*, 2:1, 31–53.

- KATZ, Richard S. (1997): Changing patterns of electoral volatility, *European Journal of Political Research*, 31:1, 83–85.
- KITSCHOLT, Herbert (1992): The Formation of Party Systems in East Central Europe, *Politics & Society*, 20:1, 7–50.
- KITSCHOLT, Herbert (1995): Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions, *Party Politics*, 1:4, 447–472.
- KITSCHOLT, Herbert (2001): Divergent Paths of Post-communist Democracies, in: Larry DIAMOND – Richard GUNTHER (eds): *Political Parties and Democracy*. Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press
- KITSCHOLT, Herbert – Zdenka MANSFELDOVA – Radosław MARKOWSKI – Gábor TÓKA (1999): *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press
- KLAUS, Václav (1997): *Obhajoba zapomenutých myšlenek*. Prague: Academia
- KLÍMA, Michal (1998): Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic, *Political Studies*, 46:3, 492–510.
- KOLARSKA-BOBIŃSKA, Lena – Jacek KUCHARCZYK – Jarosław ZBIERANEK (eds, 2008): *Democracy in Poland 2005–2007*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych
- KOPEČEK, Lubomír (2003): *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvom desaťročí samostatnosti*. Brno: Masarykovy univerzity
- KOPEČEK, Lubomír (2004): Institutionalization of Slovak Political Parties and Charismatic Leaders, *Central European Political Studies Review*, 6:1
- KOPEČEK, Lubomír (2016): “I’m Paying, So I Decide”: Czech ANO as an Extreme Form of a Business-Firm Party, *East European Politics and Societies and Cultures* [online first]
- KOPEČEK, Lubomír – Pavel PŠEJA (2008): Czech Social Democracy and its “cohabitation” with the Communist Party: The story of a neglected affair, *Communist and Post-Communist Studies*, 41:3, 317–338.
- KOPECKÝ, Petr (2006): The rise of the power monopoly: Political parties in the Czech Republic, in: Susanne JUNGSTAM-MULDERS (ed): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate
- KOPECKÝ, Petr – Cas MUDDE (1999): The 1998 parliamentary and senate elections in the Czech Republic, *Electoral Studies*, 18:3, 415–424.
- KOPECKÝ, Petr – Cas MUDDE (2000): Explaining different paths of democratization: The Czech and Slovak republics, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 16:3, 63–84.
- KOSTELECKÝ, Tomáš (2000): Navrhované změny volebního zákona vzešlé z dodatků „opoziční smlouvy“ v roce 2000 a jejich možné důsledky, *Sociologický časopis*, 36:3, 299–305.
- KOSTELECKÝ, Tomáš (2002): *Political Parties after Communism: Developments in East-Central Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- KOZMA Viktória: (2007): Pártrendszer és koncentráció, *Politikatudományi Szemle*, 16:4, 31–67.
- KÖRÖSÉNYI, András (1991): Revival of the Past or New Beginning? The Nature of Post-Communist Politics, *The Political Quarterly*, 62:1, 52–74.

- KÖRÖSÉNYI, András (1993a): Stable or Fragile Democracy? Political Cleavages and Party System in Hungary, *Government and Opposition*, 28:1, 87–104.
- KÖRÖSÉNYI András (1993b): Bal és jobb. Az európai és a magyar politikai paletta, *Politikatudományi Szemle*, 2:3, 94–111.
- KÖRÖSÉNYI András (1995): Kényszerkoalíció vagy természetes szövetség?, in: GOMBÁR Csaba – HANKISS Elemér – LENGYEL László – VÁRNAI Györgyi (szerk.): *Kérdőjelek: a magyar kormány 1994–1995*. Budapest: Korridor Politikai Kutatások Központja
- KÖRÖSÉNYI András (1996): Nomenklatura és vallás – Törésvonalak és pártrendszer Magyarországon, *Századvég*, 1, 67–94.
- KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest: Osiris
- KRAUSE, Kevin (1996a): *The Czech Political Party System, Democracy, and the 1996 Elections*. Notre Dame: University of Notre Dame [kézirat]
<http://www.cla.wayne.edu/polisci/kdk/papers/avcr1996.htm>
- KRAUSE, Kevin (1996b): Dimensions of Party Competition in Slovakia, *Sociológia (Slovak Sociological Review)*, 1:2, 169–186.
- KREUZER, Marcus – VELLO PETTAI (2011): *Persistence and Decline Versus Transience and Genesis: The Challenge of Analyzing Patterns of Party System Formation in the Baltics* (Paper presented at the ECPR Joint Sessions [St. Gallen, Switzerland, April 12–17, 2011])
- KRIŠTOFIK, Matúš (2001). Ideové a programové vymedzenie strany SMER, *Stredoevropské politické studie*, 3:3
- KRIVÝ, Vladimír (2003): Election Results and Trends, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- KRIVÝ, Vladimír (2011): The 2010 Parliamentary Elections in Slovakia: Basic Results and Trends, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- KRUPAVIČIUS, Algis (1999): *Party Systems in Central East Europe: Dimensions of System Stability* (Studies in Public Policy No. 317). Glasgow: University of Strathclyde
- KRUPAVIČIUS, Algis (2004): Party Systems in Central Eastern Europe, *Lithuanian Political Science Yearbook*, 5:1, 31–55.
- KUBÁT, Michal (2010): *Political Opposition in Theory and Central European Practice*. Frankfurt am Main: Peter Lang
- KUBIK, Jan (1992): *Culture and Local Politics: Missing Dimension in the Study of Democratization* (Paper presented at the 8th International Conference of Europeanists [Chicago, US, March 27–29 1992])
- KUCHARCZYK, Jacek – Joanna FOMINA (2007): Poland after the 2005 Election: Domestic Discontent or EU Backlash?, in: Martin BÚTORA – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- KUCHARCZYK, Jacek – Olga WYSOCKA (2008): Poland, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Daniel SMILOV (eds): *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs

- KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk., 1999): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- LAAKSO, Markku – Rein TAAGEPERA (1979): The “Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, *Comparative Political Studies*, 12:1, 3–27.
- LAGZI Gábor (2007): Jobboldali győzelem és jobboldali vereség Lengyelországban, *Kommentár*, 2:5, 95–101.
- LANDMAN, Todd (2008): *Issues and Methods in Comparative Politics – An introduction*. Abingdon: Routledge [3rd edition]
- LANE, Jan-Erik – Svante ERSSON (2007): Party System Instability in Europe: Persistent Differences in Volatility between West and East?, *Democratization*, 14:1, 92–110.
- LÁSZLÓ Róbert (2014): *A választójogi szabályozás átalakulása 2010–2014*. MTA Law Working Papers 2014/21.
- LAVER, Michael (1989): Party Competition and Party System Change. The Interaction of Coalition Bargaining and Electoral Competition, *Journal of Theoretical Politics*, 1:3, 301–324.
- LAVER, Michael (2003): *Government termination*, *Annual Review of Political Science*, 6, 23–40.
- LAVER, Michael – Norman SCHOFIELD (1990): *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*. New York: Oxford University Press
- LAWSON, Kay (1999): Cleavages, Parties, and Voters, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- LAWSON, Kay – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds, 1999): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- LEBOVIČ, PETER (1999): Political Aspects of the Election Law Amendments, in: Martin BÚTORA – Grigorij MESEŽNIKOV – Zora BÚTOROVÁ – Sharon FISHER (eds): *The 1998 Parliamentary Elections and Democratic Rebirth in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- LEDUC, Lawrence (1985): Canada, in: Ivor CREWE – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm
- LEFF, Carol Skalnik (1996): Dysfunctional democratization? Institutional Conflict in Post Communist Slovakia, *Problems of Post- Communism*, 43:5, 36–50.
- LEWIS, Paul G. (1990): Non-competitive elections and regime change: Poland 1989, *Parliamentary Affairs*, 43:1, 90–107.
- LEWIS, Paul G. (ed, 1996): *Party Structure and Organization in East-Central Europe*. Cheltenham–Brookfield: Edward Elgar
- LEWIS, Paul G. (2000): *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London: Routledge
- LEWIS, Paul G. (ed, 2001): *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. The First Decade*. London: Frank Cass

- LEWIS, Paul G. (2006): Party systems in post-communist Central Europe: Patterns of stability and consolidation, *Democratization*, 13:4, 562–583
- LEWIS, Paul G. – Bill LOMAX – Gordon WIGHTMAN (1994): The emergence of multi-party systems in East-Central Europe: a comparative analysis, in: Geoffrey PRIDHAM – Tatu VANHANEN (eds): *Democratization in Eastern Europe. Domestic and international perspectives*. London: Routledge
- LIJPHART, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*. New Haven: Yale University Press
- LINEK, Lukáš (2003): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 42:7–8, 916–930.
- LINEK, Lukáš (2007): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 46:7–8, 929–937.
- LINEK, Lukáš (2008): Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM, *Politologický časopis*, 15:4, 318–336.
- LINEK, Lukáš (2013): Czech Republic, *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 52: 50–55.
- LINEK, Lukáš (2014): Czech Republic, *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 53:1, 92–103.
- LINEK, Lukáš – Tomáš LACINA (2010): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 49:7–8. 939–946.
- LINZ, Juan J. – José Ramón MONTERO (2001): The Party Systems of Spain: Old Cleavages and New Challenges, in: Lauri KARVONEN – Stein KUHNLE (eds): *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge
- LIPSET, Seymour M. – Stein ROKKAN (1967): Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: an Introduction, in: Seymour M. LIPSET – Stein ROKKAN (eds): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press
- LOOMES, Gemma (2012): *Party Strategies in Western Europe: Party Competition and Electoral Outcomes*. Abingdon: Routledge
- LÖFFLER Tibor (2002): Predomináns törésvonal és törésvonal-politika a magyar pártrendszerben. Hipotézisek a magyarországi politikai törésvonalak újraértelmezéséhez, *Politikatudományi Szemle*, 11:1–2, 177–211.
- LÖFFLER Tibor (2003): Rugalmas elszakadás (A lojális MDF az autonómia útján), in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2002-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- LÖFFLER Tibor (2005): Új politikai erőcentrum formálódik – az MDF 2004-ben, in: SÁNDOR Péter – VASS László – SÁNDOR Ágnes – TOLNAI Ágnes (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2004-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- LUNDELL, Krister (2011): Accountability and Patterns of Alternation in Pluralitarian, Majoritarian and Consensus Democracies, *Government and Opposition*, 46:2, 145–167.
- LUTHER, Kurt Richard – Kris DESCHOUWER (1999): Prudent Leadership to Successful Adaptation? Pillar Parties and Consociational Democracy Thirty Years On, in: Kurt Richard LUTHER – Kris DESCHOUWER (eds): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. London: Routledge

- MAINWARING, Scott – Timothy SCULLY (eds, 1995): *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press
- MAINWARING, Scott – Mariano TORCAL (2006): Party System Institutionalization and Party System Theory After The Third Wave of Democratization, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications
- MAINWARING, Scott – Edurne ZOCO (2007): Political Sequences and the Stabilization of Interparty Competition: Electoral Volatility in Old and New Democracies, *Party Politics*, 13:2, 155–178.
- MAIR, Peter (1983): Adaptation and Control: Towards Understanding of Party and Party System Change, in: Hans DAALDER – Peter MAIR (eds): *Western European Party Systems. Continuity and Changes*. London: Sage Publications
- MAIR, Peter (1989a): The Problem of Party System Change, *Journal of Theoretical Politics*, 3:1, 251–276.
- MAIR, Peter (1989b): Ireland: From Predominance to Moderate Pluralism, and Back Again?, *West European Politics*, 12:4, 129–142.
- MAIR, Peter (1990): The Irish party system into the 1990s, in: Michael GALLAGHER – Richard SINNOTT (eds): *How Ireland Voted 1989*. Galway: Centre for the Study of Irish Elections
- MAIR, Peter (1993a): Fianna Fail, Labour and the Irish Party System, in: Michael GALLAGHER – Michael LAVER (eds): *How Ireland Voted 1992*. Dublin: Blackwater Press
- MAIR, Peter (1993b): Myths of electoral change and the survival of traditional parties, *European Journal of Political Research*, 24:2, 121–133.
- MAIR, Peter (1996): Party Systems and Structures of Competition, in: Lawrence LEDUC – Richard G. NIEMI – Pippa NORRIS (eds): *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage Publications
- MAIR, Peter (1997): *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press
- MAIR, Peter (2001): The Freezing Hypothesis: an Evaluation, in: Lauri KARVONEN – Stein KUHNLE (eds): *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge
- MAIR, Peter (2002a): Comparing Party Systems, in: Lawrence LEDUC – Richard G. NIEMI – Pippa NORRIS (eds): *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. London: Sage Publications
- MAIR, Peter (2002b): In the Aggregate: Mass Political Behaviour in Western Europe, in: Hans KEMAN (ed): *Comparative Democratic Politics. A Guide to Contemporary Theory and Research*. London: Sage
- MAIR, Peter (2006): Party System Change, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications
- MAIR, Peter (2007): Party Systems and Alternation in Government, 1950-2000: Innovation and Institutionalisation, in: Siri GLOPPEN – Lise RAKNER (eds): *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties*. Bergen: Fagbokforlaget
- MAIR, Peter (2008a): Electoral Volatility and the Dutch Party System: A Comparative Perspective, *Acta Politica*, 43:2, 235–253.
- MAIR, Peter (2008b): The Challenge to Party Government, *West European Politics*, 31:1–2, 211–234.

- MAIR, Peter – Wolfgang C. MÜLLER – Fritz PLASSER (eds, 2004): *Political Parties and Electoral Change. Party Responses to Electoral Markets*. London: SAGE Publications
- MAIR, Peter – Gordon SMITH (eds, 1990): *Understanding Party System Change in Western Europe*. London: Frank Cass
- MAJCHERKIEWICZ, Tatiana (2005): Challenges of Coalition Building in Poland: Experiences of Central and Regional Politics, *NISPAcee News*, 12:2, 1–10.
- MALOVA, Darina – Marek RYBAŘ (2000): The Troubled Institutionalization of Parliamentary Democracy in Slovakia, *Politička Misao (Croatian Political Science Review)*, 37:5, 99–115.
- MALOVA, Darina – Peter UČEŇ (2007): Slovakia, *European Journal of Political Research*, 46:7–8, 1096–1106.
- MALOVA, Darina (1994): Slovakia, *European Journal of Political Research*, 26:3–4, 413–421.
- MANSFELDOVÁ, Zdenka – Petra GUASTI (2013): *Parliamentary Opposition in the Czech Republic* (Paper prepared for the 7th ECPR General Conference [Bordeaux, France, 4–7 September 2013])
- MANSFELDOVÁ, Zdenka (2013): The Czech Republic, in: Sten BERGLUND – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds, 2013): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition]
- MARCINKIEWICZ, Kamil – Mary STEGMAIER (2016): The parliamentary election in Poland, October 2015, *Electoral Studies*, 41, 221–224.
- MARKOVIĆ, Goran (2013): Challenges of the Czech Radical Left, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21:1, 67–85.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2001): Party System Institutionalization in New Democracies: Poland – a Trend-Setter with no Followers, in: Paul G. LEWIS (ed): *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. The First Decade*. London: Frank Cass
- MARKOWSKI, Radoslaw (2002): The Polish SLD in the 1990s, in: András BOZÓKI – John T. ISHIYAMA (eds): *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe
- MARKOWSKI, Radoslaw (2006): The polish elections of 2005: Pure chaos or a restructuring of the party system?, *West European Politics*, 29:4, 814–832.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2008): The 2007 Polish Parliamentary Election: Some Structuring, Still a Lot of Chaos, *West European Politics*, 31:5, 1055–1068.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2016): The Polish parliamentary election of 2015: a free and fair election that results in unfair political consequences, *West European Politics*, 39:6, 1311–1322.
- MARUŠIAK, Juraj (2005): Smer – From Pragmatism to Social Democracy? Seeking Identity, in: Lubomír KOPEČEK (ed): *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*. Brno: Democracy and Culture Studies Centre
- MAŠTALÍŘ, Linda (2006): *Green Party gives Bursik clear mandate to negotiate*, Radio Praha <http://radio.cz/en/section/news/green-party-gives-bursik-clear-mandate-to-negotiate>
- MATĚJŮ, Petr – Klára VLACHOVÁ (1998): Values and Electoral Decisions in the Czech Republic, *Communist and Post-Communist Studies*, 31:3, 249–269.

- MATUŠKOVÁ, Anna (2007): Poland: The Victory of "Social Oriented" over "Liberal Oriented" Poland, in: Pavel ŠARADÍN – Eva BRADOVÁ (eds): *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University
- MCDONNELL, Duncan – James L. NEWELL (eds, 2011): Outsider Parties, *Party Politics Special Issue*, 17:4
- MCDONNELL, Duncan – Marco VALBRUZZI (2014): Defining and classifying technocrat-led and technocratic governments, *European Journal of Political Research*, 53:4, 654–671.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (1995): The Parliamentary Election 1994: A Confirmation of the Split of the Party System in Slovakia, in: Soňa SZOMOLÁNYI – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Slovakia: Parliamentary Elections 1994. Causes – Consequences – Prospects*. Bratislava: Slovak Political Science Association – Friedrich Ebert Stiftung
- MESEŽNIKOV, Grigorij (1999): The 1998 Elections and the Development of the Party System in Slovakia, in: Martin BÚTORA – Grigorij MESEŽNIKOV – Zora BÚTOROVÁ – Sharon FISHER (eds): *The 1998 Parliamentary Elections and Democratic Rebirth in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2003): Parliamentary Elections in 2002 and the Development of the Political Party System, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2004): Coalition Building in Slovakia in the Period of 1990–2004, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ (eds): *Party Government in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2008): National populism in Slovakia: actors, issues, strategies, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ: *National populism in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2011): Parliamentary Elections 2010 in Slovakia and the System of Political Parties, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2013): Rise and Fall of New Political Parties in Slovakia, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MESEŽNIKOV, Grigorij – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Daniel SMILOV (eds, 2008): *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- MICHTA, Andrew A. (1997): Democratic consolidation in Poland after 1989, in: Karen DAWISHA – Bruce PARROTT (eds): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- MILLARD, Frances (2004): *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- MILLARD, Frances (2009): Poland: Parties without a Party System, 1991–2008, *Politics & Policy*, 37:4, 781–798.
- MILLARD, Frances (2010): *Democratic Elections in Poland, 1991–2007*. Abingdon: Routledge

- MOLINAR, Juan (1991): Counting the Number of Parties: An Alternative Index, *The American Political Science Review*, 85:4, 1383–1391.
- MOLNÁR Richárd (2014): Nem kell a koalíció?, *Népszava*, 2014.05.15.
<http://nepszava.hu/cikk/1020471-nem-kell-a-koalicio>
- MOUT, Nicolette (2006): Does Europe have a centre? Reflections on the history of Western and Central Europe, *European Review*, 14:2, 257–268.
- MRKLAS, Ladislav – Petr SOKOL (2003): Formování vlády České republiky v roce 2002: chronologie, složení, programatika, historická komparace, in: Linek, LUKÁŠ – Ladislav MRKLAS – Adéla SEIDLOVÁ – Petr SOKOL (eds): *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR
- MUDDE, Cas – Cristóbal Rovira KALTWASSER (eds, 2012): *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge: Cambridge University Press
- MÜLLER, Wolfgang C. – Franz FALLEND (2004): Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System, *West European Politics*, 27:5, 801–835.
- MÜLLER, Wolfgang C. – Kaare STRØM (eds, 2000): *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press
- MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand (2005): Parteienwettbewerb in mittelosteuropäischen Demokratien: Zum Zusammenhang von Strukturen der Regierungsbildung und Stabilität von Parteiensystemen, *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 36:3, 666–679.
- MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand – Katja FETTELSCHOSS – Philipp HARFST (2004): Party government in Central Eastern European democracies: A data collection (1990–2003), *European Journal of Political Research*, 43:6, 869–893.
- NEUGEBAUER, Gero – Richard STÖSS (2008): Die Partei DIE LINKE. Nach der Gründung in des Kaisers neuen Kleidern? Eine politische Bedarfsgemeinschaft als neue Partei imdeutschen Parteiensystem, in: Oskar NIEDERMAYER (Hrsg.): *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2005*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften
- NIKOLENYI, Csaba (2003): Coordination problem and grand coalition: the puzzle of the government formation game in the Czech Republic, 1998, *Communist and Post-Communist Studies*, 36:3, 325–344.
- NORRIS, Pippa – Geoffrey EVANS (1999): Introduction: Understanding Electoral Change, in: Geoffrey EVANS – Pippa NORRIS (eds): *Critical Elections. British Parties and Voters in Long-term Perspective*. London: SAGE Publications
- NOVÁK, Miroslav (1996): Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivydemokracie v ČR, *Sociologický časopis*, 32:4, 407–422.
- NWOKORA, Zim – Riccardo PELIZZO (2013): Sartori Reconsidered: Toward a New Predominant Party System, *Political Studies*, 62:4, 824–842.
- O'DWYER, Conor (2006): *Runaway State-Building. Patronage Politics and Democratic Development*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- OLSON, David M. (1998): Party Formation and Party System Consolidation in the New Democracies of Central Europe, *Political Studies*, 46:3, 432–464.
- ORGOVÁNI, Andrej (2006): Strana Smer – pokus o novú definíciu slovenskej ľavice, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Slovenské voľby '06. Výsledky, príčiny, súvislosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky

- PANEBIANCO, Angelo (1988): *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press
- PANKOWSKI, Rafal (2010): *The Populist Radical Right in Poland. The Patriots*. Abingdon: Routledge
- PARADOWSKA, Janina (2006): Tercet egzotyczny, *Polityka*, 19: 2553
- PASTORELLA, Giulia (2014): *Why have technocrats been appointed to govern European democracies?* (Paper prepared for the UACES General Conference [Cork, Ireland, September 1–3 2014])
- PEDERSEN, Mogens N. (1979): The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility, *European Journal of Political Research*, 7:1, 1–26.
- PEDERSEN, Mogens N. (1980): On Measuring Party System Change: A Methodological Critique and a Suggestion, *Comparative Political Studies*, 22:4, 387–403.
- PEDERSEN, Mogens N. (1983): Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1948–1977: Explorations in Explanation, in: Hans DAALDER – Peter MAIR (eds): *Western European Party Systems. Continuity and Changes*. London: Sage Publications
- PELCZYNSKI, Zbigniew – Sergiusz KOWALSKI (1990): Poland, *Electoral Studies*, 9:4, 346–354.
- PEMPEL, T. J. (eds, 1990): *Uncommon Democracies: The One Party Dominant Regimes*. New York: Cornell Univ Press
- PENNINGS, Paul (1998): The Triad of Party System Change: Votes, Office and Policy, in: Paul PENNINGS – Jan-Erik LANE (eds): *Comparing Party System Change*. London: Routledge
- PENNINGS, Paul – Jan-Erik LANE (1998): Introduction, in: Paul PENNINGS – Jan-Erik LANE (eds): *Comparing Party System Change*. London: Routledge
- PESTI Sándor (2006): Kül- és nemzetpolitika, in: PESTI Sándor (szerk.): *Szakpolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Rejtjel Kiadó
- PLECITA-VLACHOVA, Klára – Mary STEGMAIER (2003): The Chamber of Deputies election, Czech Republic 2002, *Electoral Studies*, 22:4, 772–778.
- PLECITA-VLACHOVA, Klára – Mary STEGMAIER (2008): The parliamentary election in the Czech Republic, June 2006, *Electoral Studies*, 27:1, 179–184.
- POWELL, Eleanor Neff – Joshua A. TUCKER (2014): Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches, *British Journal of Political Science*, 44:1, 123–147.
- PRIDHAM, Geoffrey (2002): Coalition Behaviour in New Democracies of Central and Eastern Europe: The Case of Slovakia, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:2, 75–102.
- PRIDHAM, Geoffrey – Paul G. LEWIS (eds, 1996): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge
- PROKSCH, Sven-Oliver – Jonathan B. SLAPIN (2006): Institutions and coalition formation: The German election of 2005, *West European Politics*, 29:3, 540–559.
- RACIBORSKI, Jacek (1999): How the Voters Respond: Poland, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers

- RACIBORSKI, Jacek (2007): Forming government elites in a new democracy: The case of Poland, *Communist and Post-Communist Studies*, 40:1, 17–40.
- RAE, Douglas W. (1968): A Note on The Fractionalization of Some European Party Systems, *Comparative Political Studies*, 1:3, 413–418.
- RAE, Gavin (2007): Back to the Future: The Resurgence of Poland's Conservative Right, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 15:2, 221–232.
- RAE, Gavin (2008): Two Rights Make a Wrong? The Remaking of Polish Politics after the 2007 Parliamentary Elections, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 16:1, 73–86.
- RATTINGER, Hans (1997): To swing or not to swing, *European Journal of Political Research*, 31:1, 86–93.
- REED, Steven R. (2001): Duverger's Law is Working in Italy, *Comparative Political Studies*, 34:3, 312–327.
- REIF, Karlheinz – Hermann SCHMITT (1980): Nine Second-order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results, *European Journal of Political Research*, 8:1, 3–44.
- RIVERA, Sharon Werning (1996): Historical Cleavages or Transition Mode?: Influences on the Emerging Party Systems in Poland, Hungary and Czechoslovakia, *Party Politics*, 2:2, 177–208.
- ROBBINS, Joseph W. – Lance Y. HUNTER (2012): Impact of electoral volatility and party replacement on voter turnout levels, *Party Politics*, 18:6, 919–939.
- RÓBERT Péter – PAPP Zsófia (2012): Kritikus választás? Pártos elkötelezettség és szavazói viselkedés a 2010-es országgyűlési választáson, in: BODA Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK PTI – Új Mandátum Kiadó
- ROBERTS, Andrew (2003): Demythologising the Czech opposition agreement, *Europe-Asia Studies*, 55:8, 1273–1303.
- ROBERTS, Kenneth M. – Erik WIBBELS (1999): Party Systems and Electoral Volatility in Latin America: A Test of Economic, Institutional, and Structural Explanations, *The American Political Science Review*, 93:3, 575–590.
- ROKKAN, Stein (1968): The Structuring of Mass Politics in the Smaller European Democracies: A Developmental Typology, *Comparative Studies in Society and History*, 10:2, 173–210.
- ROKKAN, Stein (1970): *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: Universitetsforlaget
- ROMSICS Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest: Napvilág Kiadó
- RÓNA Dániel (2008): A törésvonal fogalma a politikatudományban, *Politikatudományi Szemle*, 17:4, 121–144.
- ROSE, Richard – Thomas T. MACKIE (1988): Do Parties Persist or Fail? The Big Trade-off Facing Organizations, in: Kay LAWSON – Peter H. MERKL (eds): *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton: Princeton University Press
- ROSE, Richard – William MISHLER (1998): Negative and Positive Party Identification in Post-Communist Countries, *Electoral Studies*, 17:2, 217–234.

- ROSE, Richard – Neil MUNRO (2003): *Parties and Elections in New European Democracies*. Washington: Congressional Quarterly Press
- ROSE, Richard – Neil MUNRO (2009): *Parties and Elections in New European Democracies*. Colchester: ECPR Press [2nd edition]
- ROSE, Richard –Derek W. URWIN (1970): Persistence and change in western party systems since 1945, *Political Studies*, 18:3, 287–319.
- RÖMMELE, Andrea (1999): Cleavage Structures and Party Systems in East and Central Europe, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- RYBAŘ, Marek (2004): Party Politics and Changing Patterns of Party Competition in Slovakia, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYARFÁŠOVÁ (eds): *Party Government in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- RYBAŘ, Marek (2007): The parliamentary election in Slovakia, June 2006, *Electoral Studies*, 26:3, 699–703.
- RYBAŘ, Marek – Peter SPÁČ (2015): The March 2014 presidential elections in Slovakia: The victory of a political Novice, *Electoral Studies*, 38, 88–90.
- RYBAŘ, Marek – Peter SPÁČ (2016): The March 2016 parliamentary elections in Slovakia: A political earthquake, *Electoral Studies*, 45, 153–156.
- SAALFELD, Thomas (2002): The German Party System: Continuity and Change, *German Politics*, 11:3, 99–130.
- ŠARADÍN, Pavel (2007): Czech Republic: The Influence of the Strong Bi-polarization, in: Pavel ŠARADÍN – Eva BRADOVÁ (eds): *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University
- SARTORI, Giovanni [1976] (2005): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press
- SARTORI, Giovanni (1991): Comparing and Miscomparing, *Journal of Theoretical Politics*, 3:3, 243–257.
- SAVAGE, Lee Michael (2013): Identifying key players in the government-formation process: strong and dominant parties in Central and Eastern Europe, *East European Politics*, 29:1, 1–18.
- SAXONBERG, Steven (1999): A New Phase in Czech Politics, *Journal of Democracy*, 10:1, 96–111.
- SCHÖPFLIN György (1989): Közép-Európa régi és új meghatározásai, in: GYURGYÁK János (főszerk.): *Kell-e nekünk Közép-Európa*. Budapest: Héttorony Kiadó (Századvég különszám)
- ŠEDO, Jakub (2007): *Mixed systems in post-communist countries and their influence on the outcome of election* (Paper prepared for the 4th ECPR General Conference [Pisa, Italy, 6–8 September, 2007])
- ŠEDO, Jakub (2012): Study of volatility and Party System Transformation in the 2010 Election of the Czech Chamber of Deputies, *World Political Science Review*, 8:1, Art. 5.
- SHIELDS, Stuart (2007): From socialist Solidarity to neo-populist neoliberalisation? The paradoxes of Poland's post-communist transition, *Capital & Class*, 31:3, 159–178.

- SIAROFF, Alan (2003): Two-and-a-Half-Party Systems and the Comparative Role of the 'Half', *Party Politics*, 9:3, 267–290.
- SIKK, Alan (2005): How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, 44:3, 391–412.
- SIMON. János (1999): Cleavages and Spaces of Competition in Hungary, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- SITTER, Nick (2001a): *When is a Party System? A Systems Perspective on the Development of Competitive Party Systems in east Central Europe* (Paper prepared for the ECPR General Conference [Kent, UK, 6–10 September 2001])
- SITTER, Nick (2001b): Beyond Class vs. Nation: Cleavage Structures and Party Competition in East Central Europe, *Central European Political Science Review*, 2:3, 67–91.
- SITTER, Nick (2006): Norway's Storting election of September 2005: Back to the Left?, *West European Politics*, 29:3, 573–580.
- SITTER, Nick (2011): A magyar pártrendszer 2010-ben: polarizáltabb, kevésbé plurális, in: ENYEDI Zsolt – SZABÓ Andrea – TARDOS Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány
- ŠKOLKAY, Andrej (1999): The Media and Political Communication in the Election Campaign, in: Martin BÚTORA – Grigorij MESEŽNIKOV – Zora BÚTOROVÁ – Sharon FISHER (eds): *The 1998 Parliamentary Elections and Democratic Rebirth in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- SLOMCZYNSKI, Kazimierz M. – Irina TOMESCU-DUBROW (2006): Representation of Post-Communist European Countries in Cross-National Public Opinion Surveys, *Problems of Post-Communism*, 53:4, 42–52.
- SLOWIKOWSKA, Karolina – Christian LOWE (2013): *Coalition with left could keep Poland's Tusk in power*, Reuters
<http://www.reuters.com/article/us-poland-coalition-idUSBRE9990DJ20131010>
- SMITH, Gordon (1966): What is a party system?, *Parliamentary Affairs*, 19:3, 351–362.
- SMITH, Gordon (1989a): Core Persistence: Change and the 'People's Party', *West European Politics*, 12:4, 157–168.
- SMITH, Gordon (1989b): A System Perspective on Party System Change, *Journal of Theoretical Politics*, 3:1, 349–363.
- SMITH, Julie – Elizabeth TEAGUE (eds, 1999): *Democracy in the New Europe. The Politics of Post-Communism*. London: Greycoat Press
- SMREK, Michal (2016): Slovak Parliamentary Election. From 1998 Revolution 2.0 to Fico III, *Baltic Worlds*
<http://balticworlds.com/from-1998-revolution-2-0-to-fico-iii/>
- Soós Gábor (2012): Kétblokkrendszer Magyarországon, in: BODA Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK PTI – Új Mandátum Kiadó
- SOWA, Sławomir (2014): *Koalicja PO-SLD w Łodzi: Co się zmieni w mieście*, Dziennik Łódzki
<http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/3668962,koalicja-posld-w-lodzi-co-sie-zmieni-w-miescie-porozumienie-programowe,id,t.html?cookie=1>

- SPÁČ, Peter (2013): New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream?, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- SPÁČ, Peter (2014): The 2012 parliamentary elections in Slovakia, *Electoral Studies*, 33, 343–346.
- STANLEY, Ben (2011): Populism, nationalism, or national populism? An analysis of Slovak voting behaviour at the 2010 parliamentary election, *Communist and Post-Communist Studies*, 44:4, 257–270.
- STANLEY, Ben (2013): Poland, in: BERGLUND, Sten – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition]
- STEGMAIER, Mary – Lukáš LINEK (2014): The parliamentary election in the Czech Republic, October 2013, *Electoral Studies*, 35, 385–388.
- STEGMAIER, Mary – Klára VLACHOVÁ (2009): The Endurance of the Czech Communist Party, *Politics & Policy*, 37:4, 799–820.
- STEGMAIER, Mary – Klára VLACHOVÁ (2011): The parliamentary election in the Czech Republic, May 2010, *Electoral Studies*, 30:1, 238–241.
- STRMISKA, Maximilián (1999): Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování, *Politologický časopis*, 6:2, 162–169.
- STRMISKA, Maximilián (2000): The Czech Multipartism in the Late 1990s Some Remarks, *Central European Political Studies Review*, 2:2
- STRMISKA, Maximilián (2001): *Challenges of Consolidation and the post-communist Party Systems. Collection of Essays*. Brno: Masarykova Univerzita
- STRMISKA, Maximilián (2007): The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement, in: Vít HLOUŠEK – Roman CHYTILEK (eds): *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno: Democracy and Culture Studies Centre
- STUMPF István (1991): Pártosodás és választások Magyarországon, *Társadalomtudományi Közlemények*, 20:1–2, 59–70.
- SULA, Piotr (2008): Post-Communist Parties in Poland after 1989, in: Uwe BACKES – Patrick MOREAU (eds): *Communist and Post-Communist Parties in Europe*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht
- SZABÓ Andra (2015): A választók, in: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris–MTA TK PTI
- SZCZERBIAK, Aleks (2001): The Polish Peasant Party: a Mass Party in Postcommunist Eastern Europe?, *East European Politics and Societies*, 15:3, 554–588.
- SZCZERBIAK, Aleks (2002a): Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland, *Europa-Asia Studies*, 54:4, 553–572.
- SZCZERBIAK, Aleks (2002b): Poland's Unexpected Political Earthquake: The September 2001 Parliamentary Election, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:3, 41–76.
- SZCZERBIAK, Aleks (2003): Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support, *Europa-Asia Studies*, 55:5, 729–746.

- SZCZERBIAK, Aleks (2004): The Polish centre-right's (last?) best hope: the rise and fall of Solidarity Electoral Action, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 55–79.
- SZCZERBIAK, Aleks (2007): 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September–October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23:2, 203–232.
- SZCZERBIAK, Aleks (2008): The Birth of a Bipolar Party System or a Referendum on a Polarizing Government? The October 2007 Polish Parliamentary Election, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24:3, 415–443.
- SZCZERBIAK, Aleks (2012): *Europe and the October 2011 Polish Parliamentary Election*, Election Briefing No. 65 (European Parties Elections and Referendums Network)
- SZCZERBIAK, Aleks (2013): Poland (Mainly) Chooses Stability and Continuity: The October 2011 Polish Parliamentary Election, *Perspectives on European Politics and Society*, 14:4, 480–504.
- SZCZERBIAK, Aleks (2015a): *Is Paweł Kukiz a spent force?*, The Polish Politics Blog <https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/08/31/is-pawel-kukiz-a-spent-force/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2015b): *Why do the minor parties matter in the Polish election?*, The Polish Politics Blog <https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/10/17/why-do-the-minor-parties-matter-in-the-polish-election/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2015c): *Can Civic Platform still win the Polish election?*, The Polish Politics Blog <https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/08/03/can-civic-platform-still-win-the-polish-election/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2015d): *What does the parliamentary election tell us about Polish politics?*, The Polish Politics Blog <https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/10/30/what-does-the-parliamentary-election-tell-us-about-polish-politics/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2016): An anti-establishment backlash that shook up the party system? The October 2015 Polish parliamentary election, *European Politics and Society*, 18 [online first]
- SZCZERBIAK, Aleks – Seán HANLEY (2006): *Centre-Right Parties in Post-Communist East-Central Europe*. New York: Routledge
- SZILÁGYI Imre (2010): Közép-Európa délnyugati szárnya. Horvátok és szlovénok a közép-európai együttműködésről, *Külügyi Szemle*, 9:2, 16–34.
- SZOBOSZLAI György (szerk., 1990): *Parlamenti választások 1990. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Intézet
- SZOBOSZLAI György (1995): Változások a választási térképen: parlamenti és önkormányzati választások, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1994-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- SZOBOSZLAI György (1999): Választás, kormányozhatóság, arányosság, in: Bóhm Antal – Gázso Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Parlamenti választások 1998. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete-Századvég Kiadó

- SZOMOLÁNYI, Soňa (2007): The 2006 Parliamentary Elections and the Stability of Democracy in Slovakia, in: Martin BÚTORA – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- SZŰCS Jenő (1981): Vázlat Európa három történeti régiójáról, *Történelmi Szemle*, 24:3, 313–359.
- TAAGEPERA, Rein (1999): Supplementing the effective number of parties, *Electoral Studies*, 18:4, 497–504.
- TABORSKY, Edward (1961): *Communism in Czechoslovakia, 1948–1960*. Princeton: Princeton University Press
- TAVITS, Margit (2005): The Development of Stable Party Support: Electoral Dynamics in Post-Communist Europe, *American Journal of Political Science*, 49:2, 283–298.
- TAVITS, Margit (2008): On the linkage between electoral volatility and party system instability in Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, 47:5, 537–555.
- TAVITS, Margit (2013): *Post-Communist Democracies and Party Organization*. Cambridge: Cambridge University Press
- TÓKA Gábor (1992): A kakukk fészke. Pártrendszer és törésvonalak Magyarországon, *Politikatudományi Szemle*, 2:1, 123–159.
- TÓKA, Gábor (1993): Changing dimensions of party competition in Hungary 1990–1991, in: Gerd MEYER (Hrsg.): *Die politischen Kulturen Ostmitteleuropas im Umbruch*. Tübingen: Francke Verlag
- TÓKA, Gábor (1996): Parties and electoral choices in East-Central Europe, in: Geoffrey PRIDHAM – Paul G. LEWIS (eds): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge
- TÓKA, Gábor (1998): Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies, *Political Studies*, 46:3, 589–610.
- TÓKA Gábor (2005): A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer, in: ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány
- TÓKA, Gábor – Andrija HENJAK (2007): Party Systems and Voting Behaviour in the Visegrad Countries 15 Years After the Transition, in: Pavel ŠARADÍN – Eva BRADOVÁ (eds): *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University
- TÓKA, Gábor – Sebastian POPA (2013): Hungary, in: Sten BERGLUND – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition]
- TOOLE, James (2000): Government Formation and Party System Stabilization in East Central Europe, *Party Politics*, 6:4, 441–461.
- TÓTH Bálint László (2015): A Visegrádi csoport (V4) Nyugat-Balkán-politikája, *Külügyi Szemle*, 14:2, 25–41.
- TÓTH Csaba (2001): A magyar pártrendszer fejlődésének fő iránya, *Politikatudományi Szemle*, 10:3, 81–103.

- TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2014): Az új pártrendszer, in: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. Budapest: Társki
- TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2015): *Négy választás Magyarországon – A magyar politika az elmúlt 12 évben (2002–2014)*. Budapest: Osiris Kiadó
- TÓTH Csaba – WISZT Máté Zoltán (2009): A dilemmák éve – az SZDSZ 2008-ban, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2009-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- TÖRÖK Gábor (2011): Előre a múltba? – A magyar pártrendszer átalakulásának kérdései, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány
- TWORZECKI, Hubert (2003): *Learning to Choose. Electoral Politics in East-Central Europe*. Stanford: Stanford University Press
- TZELGOV, Eitan (2011): Communist successor parties and government survival in Central Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, 50:4, 530–558.
- UČEN, Peter (1999): A Decade of Conflict Within Slovak Polity: Party Politics Perspective, in: Vladimíra DVOŘÁKOVÁ (ed): *Success or Failure? Ten Years After*. Praha: Friedrich Ebert Stiftung
- UČEŇ, Peter (2003): Centrist Populism Parties and the Ingredients of Their Success, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Ol'ga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- UČEŇ, Peter (2011): Competitive Lines in the 2010 Slovak Parliamentary Elections, in: Ol'ga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- VAN BIEZEN, Ingrid (2003): *Political Parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East-Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- VAN DER EIJK, Cees – Broer NIEMÖLLER (1985): The Netherlands, in: Ivor CREWE – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm
- VAN DER KOLK, Henk – Jacques THOMASSEN (2006): Introduction - The Dutch Electoral System on Trial, *Acta Politica*, 41:2, 117–132.
- VERMEERSCH, Jan (1994): Social Democracy in the Czech Republic and Slovakia, in: Michael WALLER – Bruno COPPIETERS – Kris DESCHOUWER (eds): *Social Democracy in a Post-Communist Europe*. London: Frank Cass
- VILIKOVSKÁ, Zuzana (2014): SDKÚ attempts to regroup in joint caucus with SaS, is denied, *The Slovak Spectator* (2014.11.27.)
<http://spectator.sme.sk/c/20052781/sdku-attempts-to-regroup-in-joint-caucus-with-sas-is-denied.html>
- VLACHOVÁ, Klára (1997): Czech Political Parties and their Voters. An Analysis of Voting Patterns in the Czech Republic, *Czech Sociological Review*, 5:1, 39–56.
- WARE, Alan (1996): *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press
- WARWICK, Paul V. (1994): *Government survival in parliamentary democracies*. Cambridge: Cambridge University Press
- WEBB, Paul – Stephen WHITE (eds, 2007): *Party Politics in New Democracies*. New York: Oxford University Press

- WÉBER Attila (2010): *Metamorfózisok. A magyar jobboldal két évtizede*. Budapest: Napvilág Kiadó
- WESOŁOWSKI, Włodzimierz (1996): The formation of political parties in post-communist Poland, in: Geoffrey PRIDHAM – Paul G. LEWIS (eds): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge
- WHITE, Stephen – Paul G. LEWIS – Judy BLATT (eds, 2013): *Developments in Central and East European Politics 5*. Durham: Duke University Press
- WHITEFIELD, Stephen (ed, 1993): *The New Institutional Architecture of Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave MacMillan
- WHITEFIELD, Stephen – Geoffrey EVANS (1999): Political Culture Versus Rational Choice: Explaining Responses to Transition in the Czech Republic and Slovakia, *British Journal of Political Science*, 29:1, 129–154.
- WHITEFIELD, Stephen – Robert ROHRSCHEIDER (2009): Representational Consistency: Stability and Change in Political Cleavages in Central and Eastern Europe, *Politics & Policy*, 37:4, 667–690.
- WIATR, Jerzy J. (1970): Political Parties, Interest Representation and Economic Development in Poland, *The American Political Science Review*, 64:4, 1239–1245.
- WIATR, Jerzy J. (1993): Fragmented Parties in a New Democracy: Poland, in: Jerzy J. WIATR (ed): *The Politics of democratic transformation: Poland after 1989*. Warsaw: Scholar Agency
- WIATR, Jerzy J. (1999): Political Parties and Cleavage Crystallization in Poland, 1989–1993, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers
- WIGHTMAN, Gordon (1990): The June 1990 elections in Czechoslovakia: A plebiscite for democracy, *Representation*, 29:108, 18–23.
- WIGHTMAN, Gordon (ed, 1995): *Party Formation in East-Central Europe: Post-Communist Politics in Czechoslovakia, Hungary, Poland and Bulgaria*. Aldershot: Edward Elgar
- WIGHTMAN, Gordon – Sona SZOMOLÁNYI (1995): Parties and Society in Slovakia, *Party Politics*, 1:4, 609–618.
- WILSON, Alex (2012): Multi-level Party Systems in Spain, *Regional & Federal Studies*, 22:2, 123–139.
- WOJTAS, Kinga (2012): Poland, in: Vlastimil HAVLÍK – Aneta PINKOVÁ (eds): *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Masaryk University
- WOLCHIK, Sharon L. (1997): Democratization and political participation in Slovakia, in: Karen DAWISHA – Bruce PARROTT (eds): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- WOLINETZ, Steven B. (2006a): Party systems and party system types, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications
- WOLINETZ, Steven B. (2006b): *Party System Institutionalization: Bringing the System Back In* (Paper prepared for the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association [Saskatoon, Canada, May 29 – June 1 2006])

- ZUBA, Krzysztof (2013): The Present Through the Past: Polish Presidents and the Post-Communist Debate, 1989–2010, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21:1, 87–106.
- ZUBEK, Radoslaw (2009): Breaking with post-communism in Poland, in: Lars JOHANSEN – Karin Hilmer PEDERSEN (eds): *Pathways: A Study of Six Post-Communist Countries*. Aarhus: Aarhus University Press
- ZUBEK, Voytek (1991): The Threshold of Poland's Transition: 1989 Electoral Campaign as the Last Act of a United Solidarity, *Studies in Comparative Communism*, 24:4, 355–376.

12. FÜGGELÉK

12.1. A PSI-indexek alapjául szolgáló adatok és számítások

Megjegyzések:

1. A kormányok pártösszetételére vonatkozó adatoknál – a hibalehetőségek minimalizálása érdekében – minden esetben két forrást vettem alapul. Az alapvető források a *European Journal of Political Research* évkönyvei (*Political Data Yearbook*) voltak; az itt talált adatokat összevettem a *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* c. kiadvány (BERGLUND et al., 2013) országtanulmányainak mellékletével. Eltérés esetén további források (elsősorban média és kormányzati honlapok) segítségével igyekeztem az – egyébként kevés számú – ellentmondásokat feloldani.
2. Minden kormány esetén a megalakulás időpontjakor⁸¹⁴ fennálló tárcaelosztást vettem alapul; a szerkezet későbbi módosulásait – különösen új minisztériumok létrehozása, tárcavezetők kormánypártok közötti átcsoportosítása – figyelmen kívül hagytam.⁸¹⁵
3. A párton kívüli minisztereket ahhoz a párthoz számítottam, amelyik a koalíciós megállapodás alapján a jelölés jogával rendelkezett az adott tárca vonatkozásában. Mivel a lengyel koalíciós megállapodások több esetben nem tartalmazták a tárcaelosztásokat, lengyel szakértők tájékoztatására hagytam (Małgorzata Kaczorowska, University of Warsaw; Dominik Szczepański, University of Rzeszów).

⁸¹⁴ Itt emlékeztetek arra, hogy a kormány megalakulása – a 2.1.2. alpontban kifejtetteknek megfelelően – nem okvetlenül a közjogi megalakulást jelenti, hiszen az alkalmazott értelmezési keretben egy koalíciós párt kiválása is új kormányt eredményez.

⁸¹⁵ Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, amikor egyes miniszterek kinevezése a kormányalakítás utánra tolódott. A számítások során az utóbbi kormánytagokat is figyelembe vettem.

12.1.1. Magyarország

korm.- váltás sor- száma	régi kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	

1.	Antall/Boross 1990				Horn 1994				
	MDF	12	2	70,6%	MDF	0	0	0,0%	
	FKgP	4	0	23,5%	FKgP	0	0	0,0%	
	KDNP	1	0	5,9%	KDNP	0	0	0,0%	
	MSZP	0	0	0,0%	MSZP	11	0	78,6%	
	SZDSZ	0	0	0,0%	SZDSZ	3	0	21,4%	
		17	2	100,0%		14	0	100,0%	

2.	Horn 1994				Orbán I 1998				
	MSZP	11	0	78,6%	MSZP	0	0	0,0%	
	SZDSZ	3	0	21,4%	SZDSZ	0	0	0,0%	
	Fidesz	0	0	0,0%	Fidesz	13	7	72,2%	
	FKgP	0	0	0,0%	FKgP	4	1	22,2%	
	MDF	0	0	0,0%	MDF	1	0	5,6%	
		14	0	100,0%		18	8	100,0%	

3.	Orbán I 1998				Medgyessy/Gyurcsány I 2002				
	Fidesz	13	7	72,2%	Fidesz	0	0	0,0%	
	FKgP	4	1	22,2%	FKgP	0	0	0,0%	
	MDF	1	0	5,6%	MDF	0	0	0,0%	
	MSZP	0	0	0,0%	MSZP	12	6	75,0%	
	SZDSZ	0	0	0,0%	SZDSZ	4	1	25,0%	
		18	8	100,0%		16	7	100,0%	

4.	Medgyessy/Gyurcsány I 2002				Gyurcsány II 2006				
	MSZP	12	6	75,0%	MSZP	10	3	76,9%	
	SZDSZ	4	1	25,0%	SZDSZ	3	1	23,1%	
		16	7	100,0%		13	4	100,0%	

5.	Gyurcsány II 2006				Gyurcsány III/Bajnai 2008				
	MSZP	10	3	76,9%	MSZP	16	8	100,0%	
	SZDSZ	3	1	23,1%	SZDSZ	0	0	0,0%	
		13	4	100,0%		16	8	100,0%	

6.	Gyurcsány III/Bajnai 2008				Orbán II 2010				
	MSZP	16	8	100,0%	MSZP	0	0	0,0%	
	Fidesz-KDNP	0	0	0%	Fidesz-KDNP	10	3	100,0%	
		16	8	100%		10	3	100,0%	

7.	Orbán II 2010				Orbán III 2014				
	Fidesz-KDNP	10	3	100,0%	Fidesz-KDNP	11	2	100,0%	
		10	3	100,0%		11	2	100,0%	

12.1.2.Csehország

a) rendkívüli kormányokkal

korm.- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány -pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívéli	min.-i posztok (%)	kormány -pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívéli	min.-i posztok (%)	
1.	Klaus I 1992				Klaus II 1996				-18,4%
	ODS	11	0	57,9%	ODS	8	0	50,0%	
	KDS	2	0	10,5%					
	KDU-ČSL	4	0	21,1%					
	ODA	2	0	10,5%					
	19	0	100,0%		16	0	100,0%	18,4%	
2.	Klaus II 1996				Tošovský 1998				100,0%
	ODS	8	0	50,0%	rendkívéli kormány				
	KDU-ČSL	4	0	25,0%					
	ODA	4	0	25,0%					
	16	0	100,0%						
3.	Tošovský 1998				Zeman 1998				100,0%
	rendkívéli kormány				ČSSD	19	1	100,0%	
					19	1	100,0%		
4.	Zeman 1998				Spidla/Gross/Paroubek 2002				-35,3%
	ČSSD	19	1	100,0%	ČSSD	11	0	64,7%	
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	3	0	17,6%	
	US-DEU	0	0	0,0%	US-DEU	3	0	17,6%	
	19	1	100,0%		17	0	100,0%	35,3%	
5.	Spidla/Gross/Paroubek 2002				Topolánek I 2006				-64,7%
	ČSSD	11	0	64,7%	ČSSD	0	0	0,0%	
	KDU-ČSL	3	0	17,6%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	
	US-DEU	3	0	17,6%	US-DEU	0	0	0,0%	
	ODS	0	0	0,0%	ODS	15	6	100,0%	
	17	0	100,0%		15	6	100,0%	100,0%	
6.	Topolánek I 2006				Topolánek II 2007				-50,0%
	ODS	15	6	100,0%	ODS	9	0	50,0%	
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	5	1	27,8%	
	SZ	0	0	0,0%	SZ	4	1	22,2%	
	16	6	100,0%		18	2	100,0%	50,0%	
7.	Topolánek II 2007				Fischer 2009				100,0%
	ODS	9	0	50,0%	rendkívéli kormány				
	KDU-ČSL	5	1	27,8%					
	SZ	4	1	22,2%					
	18	2	100,0%						

8.	Fischer 2009				Nečas 2010				100,0%
	rendkívüli kormány				ODS	6	0	40,0%	
					TOP09	5	1	33,3%	
					VV	4	0	26,7%	
							15	1	

9.	Nečas 2010				Rusnok 2013				100,0%
	ODS	6	0	40,0%	rendkívüli kormány				
	TOP09	5	1	33,3%					
	VV	4	0	26,7%					
		15	1	100,0%					

10.	Rusnok 2013				Sobotka 2014				100,0%
	rendkívüli kormány				ČSSD	8	0	47,1%	
					ANO2011	6	0	35,3%	
					KDU–ČSL	3	0	17,6%	
						17	0	100,0%	

b) rendkívüli kormányok (illetve *Topolánek* első kormánya) nélkül

korm.- váltás sor- száma	régi kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány - pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	

1.	Klaus I 1992				Klaus II 1996				
	ODS	11	0	57,9%	ODS	8	0	50,0%	
	KDS	2	0	10,5%					
	KDU-ČSL	4	0	21,1%	KDU-ČSL	4	0	25,0%	
	ODA	2	0	10,5%	ODA	4	0	25,0%	
		19	0	100,0%		16	0	100,0%	18,4%

2.	Klaus II 1996				Zeman 1998				
	ODS	8	0	50,0%	ODS	0	0	0,0%	
	KDU-ČSL	4	0	25,0%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	
	ODA	4	0	25,0%	ODA	0	0	0,0%	
	ČSSD	0	0	0,0%	ČSSD	19	1	100,0%	
		16	0	100,0%		19	1	100,0%	100,0%

3.	Zeman 1998				Spidla/Gross/Paroubek 2002				
	ČSSD	19	1	100,0%	ČSSD	11	0	64,7%	
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	3	0	17,6%	
	US-DEU	0	0	0,0%	US-DEU	3	0	17,6%	
		19	1	100,0%		17	0	100,0%	

4.	Spidla/Gross/Paroubek 2002				Topolánek 2007				
	ČSSD	11	0	64,7%	ČSSD	0	0	0,0%	
	KDU-ČSL	3	0	17,6%	KDU-ČSL	5	1	27,8%	
	US-DEU	3	0	17,6%	US-DEU	0	0	0,0%	
	ODS	0	0	0,0%	ODS	9	0	50,0%	
	SZ	0	0	0,0%	SZ	4	1	22,2%	
		17	0	100,0%		18	2	100,0%	82,4%

5.	Topolánek 2007				Nečas 2010				
	ODS	9	0	50,0%	ODS	6	0	40,0%	
	KDU-ČSL	5	1	27,8%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	
	SZ	4	1	22,2%	SZ	0	0	0,0%	
	TOP09	0	0	0,0%	TOP09	5	1	33,3%	
	VV	0	0	0,0%	VV	4	0	26,7%	
		18	2	100,0%		15	1	100,0%	60,0%

6.	Nečas 2010				Sobotka 2014				
	ODS	6	0	40,0%	ODS	0	0	0,0%	
	TOP09	5	1	33,3%	TOP09	0	0	0,0%	
	VV	4	0	26,7%	VV	0	0	0,0%	
	ČSSD	0	0	0,0%	ČSSD	8	0	47,1%	
	ANO2011	0	0	0,0%	ANO2011	6	0	35,3%	
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	3	0	17,6%	
		15	1	100,0%		17	0	100,0%	100,0%

12.1.3.Szlovákia

korm.- váltás sor- száma	régi kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	

1.	Mečiar II 1992				Moravčík 1994				
	HZDS	14	1	93,3%	HZDS	0	0	0,0%	
	SNS	1	0	6,7%	SNS	0	0	0,0%	
	SDĽ	0	0	0,0%	SDĽ	7	0	38,9%	
	DU	0	0	0,0%	DU	6	0	33,3%	
	KDH	0	0	0,0%	KDH	5	0	27,8%	
		15	1	100,0%		18	0	100,0%	

2.	Moravčík 1994				Mečiar III 1994				
	SDL	7	0	38,9%	SDL	0	0	0,0%	
	DU	6	0	33,3%	DU	0	0	0,0%	
	KDH	5	0	27,8%	KDH	0	0	0,0%	
	HZDS	0	0	0,0%	HZDS	12	0	66,7%	
	ZSR	0	0	0,0%	ZSR	4	0	22,2%	
	SNS	0	0	0,0%	SNS	2	0	11,1%	
		18	0	100,0%		18	0	100,0%	

3.	Mečiar III 1994				Dzurinda I 1998				
	HZDS	12	0	66,7%	HZDS	0	0	0,0%	
	ZSR	4	0	22,2%	ZSR	0	0	0,0%	
	SNS	2	0	11,1%	SNS	0	0	0,0%	
	SDK	0	0	0,0%	SDK	9	0	45,0%	
	SDĽ	0	0	0,0%	SDĽ	6	0	30,0%	
	MKP	0	0	0,0%	MKP	3	0	15,0%	
	SOP	0	0	0,0%	SOP	2	0	10,0%	
		18	0	100,0%		20	0	100,0%	

4.	Dzurinda I 1998				Dzurinda II 2002				
	SDĽ	6	0	30,0%	SDĽ	0	0	0,0%	
	SOP	2	0	10,0%	SOP	0	0	0,0%	
	SDK	9	0	45,0%	SDKÚ	6	0	37,5%	
					KDH	3	0	18,8%	
	MKP	3	0	15,0%	MKP	4	0	25,0%	
	ANO	0	0	0	ANO	3	0	18,8%	
		20	0	100,0%		16	0	100,0%	

5.	Dzurinda II 2002				Dzurinda III 2006				
	SDKÚ	6	0	37,5%	SDKÚ	8	1	50,0%	
	KDH	3	0	18,8%	KDH	0	0	0,0%	
	MKP	4	0	25,0%	MKP	5	0	31,3%	
	ANO	3	0	18,8%	ANO	3	1	18,8%	
		16	0	100,0%		16	2	100,0%	
6.	Dzurinda III 2006				Fico I 2006				
	SDKÚ	8	0	50,0%	SDKÚ	0	0	0,0%	

	MKP	5	0	31,3%	MKP	0	0	0,0%	-31,3%
	ANO	3	0	18,8%	ANO	0	0	0,0%	-18,8%
	Smer	0	0	0,0%	Smer	11	0	68,8%	68,8%
	SNS	0	0	0,0%	SNS	3	0	18,8%	18,8%
	HZDS	0	0	0,0%	HZDS	2	0	12,5%	12,5%
		16	0	100,0%		16		100,0%	100,0%

7.	Fico I 2006				Radičová 2010				
	Smer	11	0	68,8%	Smer	0	0	0,0%	-68,8%
	SNS	3	0	18,8%	SNS	0	0	0,0%	-18,8%
	HZDS	2	0	12,5%	HZDS	0	0	0,0%	-12,5%
	SDKÚ	0	0	0,0%	SDKÚ	5	0	33,3%	33,3%
	SaS	0	0	0,0%	SaS	4	0	26,7%	26,7%
	KDH	0	0	0,0%	KDH	3	0	20,0%	20,0%
	Most-Híd	0	0	0,0%	Most-Híd	3	0	20,0%	20,0%
		16	0	100,0%		15	0	100,0%	100,0%

8.	Radičová 2010				Fico II 2012				
	SDKÚ	5	0	33,3%	SDKÚ	0	0	0,0%	-33,3%
	SaS	4	0	26,7%	SaS	0	0	0,0%	-26,7%
	KDH	3	0	20,0%	KDH	0	0	0,0%	-20,0%
	Most-Híd	3	0	20,0%	Most-Híd	0	0	0,0%	-20,0%
	Smer	0	0	0,0%	Smer	14	4	100,0%	100,0%
		15	0	80,0%		14	4	100,0%	100,0%

12.1.4.Lengyelország

korm.- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	

1.	Olszewski (1991)				Suchocka (1992)				
	PC	12	8	70,6%	PC	0	0	0,0%	
	ZChN	3	0	17,6%	ZChN	5	0	20,0%	
	PL	2	0	11,8%	PL	4	0	16,0%	
	UD	0	0	0,0%	UD	9	4	36,0%	
	KLD	0	0	0,0%	KLD	4	0	16,0%	
	PChD	0	0	0,0%	PChD	1	0	4,0%	
	PPPP (PPG)	0	0	0,0%	PPPP (PPG)	1	0	4,0%	
	SLCh	0	0	0,0%	SLCh	1	0	4,0%	
		17	8	100,0%		25	4	100,0%	

2.	Suchocka (1992)				Pawlak/Oleksey/Cimoszewicz (1993)*				
	ZChN	5	0	20,0%	ZChN	0	0	0,0%	
	PL	4	0	16,0%	PL	0	0	0,0%	
	UD	9	4	36,0%	UD	0	0	0,0%	
	KLD	4	0	16,0%	KLD	0	0	0,0%	
	PChD	1	0	4,0%	PChD	0	0	0,0%	
	PPPP (PPG)	1	0	4,0%	PPPP (PPG)	0	0	0,0%	
	SLCh	1	0	4,0%	SLCh	0	0	0,0%	
	SLD	0	0	0,0%	SLD	9	4	42,9%	
	PSL	0	0	0,0%	PSL	9	2	42,9%	
		25	4	100,0%		18	6	85,7%	

3.	Pawlak/Oleksey/Cimoszewicz 1993				Buzek I (1997)				
	SLD	9	4	50,0%	SLD	0	0	0,0%	
	PSL	9	2	50,0%	PSL	0	0	0,0%	
	AWS	0	0	0,0%	AWS	17	0	73,9%	
	UW	0	0	0,0%	UW	6	1	26,1%	
		18	6	85,7%		23	1	100,0%	

4.	Buzek I (1997)				Buzek II (2000)				
	AWS	17	0	73,9%	AWS	18	4	100,0%	
	UW	6	1	26,1%	UW	0	0	0,0%	
		23	1	100,0%		18	4	100,0%	

5.	Buzek II (2000)				Miller I (2001)				
	AWS	18	4	100,0%	AWS	0	0	0,0%	
	SLD	0	0	0,0%	SLD	13	2	81,3%	
	PSL	0	0	0,0%	PSL	2	0	12,5%	
	UP	0	0	0,0%	UP	1	0	6,3%	
		18	4	100,0%		16	2	100,0%	

6.	Miller I (2001)				Miller II/Belka (2003)				
	SLD	13	2	81,3%	SLD	15	5	93,8%	12,5%
	PSL	2	0	12,5%	PSL	0	0	0,0%	-12,5%
	UP	1	0	6,3%	UP	1	0	6,3%	0,0%
		16	2	100,0%		16	5	100,0%	12,5%
7.	Miller II/Belka (2003)				Marcinkiewicz I (2005)				
	SLD	15	5	93,8%	SLD	0	0	0,0%	-93,8%
	UP	1	0	6,3%	UP	0	0	0,0%	-6,3%
	PiS	0	0	0,0%	PiS	18	7	100,0%	100,0%
		16	5	100,0%		18	7	100,0%	100,0%
8.	Marcinkiewicz I (2005)				Marcinkiewicz II/Kaczyński (2006)				
	PiS	18	7	100,0%	PiS	16	5	76,2%	-23,8%
	SRP	0	0	0,0%	SRP	3	0	14,3%	14,3%
	LPR	0	0	0,0%	LPR	2	0	9,5%	9,5%
		18	7	100,0%		21	5	100,0%	23,8%
9.	Marcinkiewicz II/Kaczyński (2006)				Tusk I (2007)				
	PiS	16	5	76,2%	PiS	0	0	0,0%	-76,2%
	SRP	3	0	14,3%	SRP	0	0	0,0%	-14,3%
	LPR	2	0	9,5%	LPR	0	0	0,0%	-9,5%
	PO	0	0	0,0%	PO	16	7	84,2%	84,2%
	PSL	0	0	0,0%	PSL	3	0	15,8%	15,8%
		21	5	100,0%		19	7	100,0%	100,0%
10.	Tusk I (2007)				Tusk II/Kopacz (2011)				
	PO	16	7	84,2%	PO	17	5	85,0%	0,8%
	PSL	3	0	15,8%	PSL	3	0	15,0%	-0,8%
		19	7	100,0%		20	5	100,0%	0,8%

12.2. A pártok effektív számának számítása

A számítások forrásai többnyire a választási szervek honlapja:

- Magyarország: a Nemzeti Választási Iroda – korábban Országos Választási Iroda – honlapja (<http://valasztas.hu/>), illetve – 1990-re és 1994-re – SZOBOSZLAI, 1990: 596–597.; BÖHM–SZOBOSZLAI, 1995: 930.
- Csehország: a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (http://www.volby.cz/index_en.htm)
- Szlovákia: a Szlovák Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://volby.statistics.sk/index-en.html>)
- Lengyelország: az Állami Választási Bizottság honlapja (http://pkw.gov.pl/315_Wybory_do_Sejmu_i_do_Senatu), illetve 1991-re, 1993-ra és 1997-re ROSE–MUNRO, 2009: 202–208.

Megjegyzések:

- A pártok neveit/rövidítéseit olyan formában tüntettem fel, ahogyan az a fenti forrásokban szerepelt
- A parlamentbe (listán) bejutó pártok félkövérrel jelölve

12.2.1. Magyarország

1990

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MDF	24,73	42,75
SZDSZ	21,39	24,35
FKgP	11,73	11,4
MSZP	10,89	8,55
Fidesz	8,95	5,7
KDNP	6,46	5,44
MSZMP	3,68	0
MSZDP	3,55	0
AGRÁRSZÖVETSÉG	3,13	0
VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	1,89	0
HAZAFIAS VÁLASZTÁSI KOALÍCIÓ	1,87	0
MAGYAR NÉPPÁRT	0,75	0
MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,36	0
NEMZETI KISGAZDA ÉS POLG. PÁRT	0,20	0
MO.-I SZÖVETKEZETI AGRÁRPÁRT	0,10	0
FÜGGETL. MAGYAR DEMOKRATA PÁRT	0,06	0
SZABADSÁGPÁRT	0,06	0
MAGYAR FÜGGETLENSÉGI PÁRT	0,04	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,14908858	0,26856311
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	6,7	3,7

1994

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	32,99	54,15
SZDSZ	19,73	18,13
MDF	11,73	9,84
FKgP	8,82	6,74
KDNP	7,03	5,7
FIDESZ	7,01	5,18
MUNKÁSPÁRT	3,18	0
KÖZTÁRSASÁG PÁRT	2,53	0
AGRÁRSZÖVETSÉG	2,10	0
MIÉP	1,58	0
MSZDP	0,94	0
EGYESÜLT KISGAZDA PÁRT	0,82	0
LPSZ VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,61	0
NEMZETI DEMOKRATÁK	0,52	0
MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,16	0
KIEGYEZÉS KISGAZDAPÁRT	0,10	0
KONZERVATÍV PÁRT	0,03	0
PIACPÁRT	0,01	0
ZÖLD ALTERNATÍVA	0,01	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,18172142	0,3462495
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,5	2,9

1998

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	32,92	34,72
Fidesz	29,48	38,34
FKgP	13,15	12,44
SZDSZ	7,57	6,22
MIÉP	5,47	3,63
MUNKÁSPÁRT	3,95	0
MDF	2,80	4,4
KERESZTÉNYDEMOKRATA NÉPPÁRT	2,31	0
MDNP-NÉPPÁRT	1,34	0
ÚJ SZÖVETSÉG	0,49	0
EGYÜTT MAGYARORSZÁGÉRT UNIÓ	0,19	0
NEMZETISÉGI FÓRUM	0,13	0
MSZDP	0,08	0
ZÖLD PÁRT	0,07	0
VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,05	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,224415615	0,29014129
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,5	3,4

2002

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	42,05	46,11
Fidesz-MDF	41,07	48,7
SZDSZ	5,57	5,18
MIÉP	4,37	0
CENTRUM	3,9	0
MUNKÁSPÁRT	2,16	0
FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,75	0
ÚJ BALOLDAL	0,06	0
REFORM KISGAZDAPÁRT	0,02	0
SZDP	0,02	0
MRP	0,01	0
KISGAZDAPÁRT	0,01	0
MAVEP	0,01	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3525512	0,45246545
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentari
	2,8	2,2

2006

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	43,2	49,2
Fidesz-KDNP	42	42,5
SZDSZ	6,5	5,2
MDF	5,0	2,9
MIÉP-Jobbik	2,2	0
MUNKÁSPÁRT	0,4	0
CENTRUM	0,3	0
MCF	0,1	0
ZÖLDEK PÁRTJA	0,1	0
MVPP	0,1	0
KDP	0,0	0
FKNP	0,0	0
43	0,0	0
MESZ	0,0	0
MUNKÁSPÁRT 2006	0,0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,37030161	0,426234
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentari
	2,7	2,3

2010

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
FIDESZ-KDNP	52,73	68,1
MSZP	19,3	15,3
Jobbik	16,67	12,2
LEHET MÁÁS A POLITIKA	7,48	4,2
MDF	2,67	0
CIVILEK	0,89	0
MUNKÁSPÁRT	0,11	0
MSZDP	0,08	0
ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,05	0
MIÉP	0,03	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,34947251	0,503818
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	2,9	2,3

2014

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
FIDESZ-KDNP	44,87	66,8
MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	25,57	19,1
JOBBIK	20,22	11,6
LMP	5,34	2,5
MUNKÁSPÁRT	0,56	0
A HAZA NEM ELADÓ MOZGALOM PÁRT	0,47	0
SERES MÁRIA SZÖVETSÉGESEI	0,44	0
ZÖLDEK PÁRTJA	0,37	0
SZOCIÁLDEMOKRATÁK	0,3	0
EGYÜTT 2014	0,28	0
SEM	0,25	0
KTI	0,22	0
JESZ	0,2	0
MCP	0,17	0
FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,16	0
ÖSSZEFOGÁS	0,13	0
ÚDP	0,04	0
ÚMP	0,03	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3105764	0,496786
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,2	2,0

12.2.2.Csehország

1992

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Koalice ODS a KDS	29,73	38
Koalice Levý blok-KSČM,DL ČSFR	14,05	17,5
Čsl.sociální demokracie	6,53	8
Liberálně sociální unie	6,52	8
Křesť.dem.unie-Čsl.str.lidová	6,28	7,5
Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	5,98	7
Občanská demokratická aliance	5,93	7
Hnutí za sam.dem.-Sp.Mor.a Sl.	5,87	7
Občanské hnutí	4,59	0
Hnutí důchodců za živ.jistoty	3,77	0
Str.čs.podnik.živnost.a roln.	3,15	0
Klub angažovaných nestraníků	2,69	0
Nezávislá iniciativa (NEI)	1,37	0
Strana přátel piva	1,3	0
Hnutí za sociální spravedlnost	1,08	0
Demokraté 92 za společný stát	0,58	0
Rómská obč.an.iniciativa ČSFR	0,26	0
Str.republ.a nár.dem.jednoty	0,17	0
Nár.soc.strana-Čs.str.nár.soc.	0,15	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,13688756	0,20815
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	7,3	4,8

1996

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Občanská demokratická strana	29,62	34
Česká str.sociál.demokratická	26,44	30,5
Komunistická str.Čech a Moravy	10,33	11
Křesť.a dem.unie-Čs.str.lid.	8,08	9
Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	8,01	9
Občanská demokratická aliance	6,36	6,5
Důchodci za životní jistoty	3,09	0
Demokratická unie	2,8	0
Svobodní demokraté-LSNS	2,05	0
Levý blok	1,4	0
Nezávislí	0,5	0
Českomoravská unie středu	0,45	0
Hn.samosp.M.aSl.-Mor.nár.sjed.	0,42	0
Mor.nár.str.-Hn.slezskom.sjed.	0,27	0
Strana demokratické levice	0,13	0
Česká pravice	0,05	0
Pravý blok	0	0
Strana českosloven.komunistů	0	0
Strana zelených	0	0
Celostátní aktiv občanů	0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,18772948	0,24115
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,3	4,1

1998

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Česká str.sociálně demokrat.	32,31	37
Občanská demokratická strana	27,74	31,5
Komunistická str.Čech a Moravy	11,03	12
Křesť.demokr.unie-Čs.str.lid.	9	10
Unie svobody	8,6	9,5
Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	3,9	0
Důchodci za životní jistoty	3,06	0
Demokratická unie	1,45	0
Strana zelených	1,12	0
Nezávislí	0,87	0
Moravská demokratická strana	0,37	0
Česká strana národně sociální	0,29	0
Občanská koalice-Politic.klub	0,25	0
Celostátní aktiv občanů	0	0
Sdružení důchodců ČR	0	0
Alternativa 2000	0	0
Pravý blok	0	0
Občanská demokratická aliance	0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,21190355	0,26955
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,7	3,7

2002

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Ceska str.socialne demokrat.	30,2	35
Obcanska demokraticka strana	24,47	29
Komunisticka str.Cech a Moravy	18,51	20,5
Koalice KDU-CSL, US-DEU	14,27	15,5
Sdruzeni nezavislych	2,78	0
Strana zelenych	2,36	0
Republikani Miroslava Sladka	0,97	0
Str.venkova-spoj.obcan.sily	0,87	0
Strana za zivotni jistoty	0,86	0
Ceska strana narodne socialni	0,81	0
Nadeje	0,62	0
Pravy Blok	0,59	0
Obcanska demokraticka alianca	0,5	0
Volba pro budoucnost	0,35	0
Cesta zmeny	0,27	0
Moravska demokraticka strana	0,27	0
Strana zdraveho rozumu	0,22	0
Akce za zrus.Senatu a proti t.	0,2	0
Balbinova poeticka strana	0,19	0
Humanisticka alianca	0,17	0
Republikani	0,14	0
Narodne demokraticka strana	0,11	0
Demokraticka liga	0,08	0
Ceska pravice	0,04	0
Romska obcanska iniciativa CR	0,01	0
Ceske socialne demokrat.hnuti	0,01	0
Nove hnuti	0	0
Strana demokrat.socialismu	0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,20749095	0,27265
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,8	3,7

2006

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Obcanska demokraticka strana	35,38	40,5
Ceska str.socialne demokrat.	32,32	37
Komunisticka str.Cech a Moravy	12,81	13
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	7,22	6,5
Strana zelenych	6,29	3
SNK Evropsti demokrate	2,08	0
NEZ.DEMOKRATE(preds.V.Zelezny)	0,68	0
NEZAVISLI	0,61	0
Strana zdraveho rozumu	0,46	0
Pravy Blok	0,38	0
Unie svobody-Demokraticka unie	0,3	0
Pravo a Spravedlnost	0,23	0
Moravane	0,23	0
STRANA ROVNOST SANCI	0,2	0
Narodni strana	0,17	0
Koalice pro Ceskou republiku	0,15	0
Koruna Ceska (monarch.strana)	0,13	0
Balbinova poeticka strana	0,12	0
4 VIZE-www.4vize.cz	0,05	0
Helax-Ostrava se bavi	0,02	0
Ceska str.narod.socialisticka	0,02	0
Humanisticka strana	0,01	0
Folklor i Spolecnost	0,01	0
Ceske hnuti za narodni jednotu	0	0
Liberalni reformni strana	0	0
Ceska pravice	0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,25579543	0,32295
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,9	3,1

2010

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Ceska str.socialne demokrat.	22,08	28
Obcanska demokraticka strana	20,22	26,5
TOP 09	16,7	20,5
Komunisticka str.Cech a Moravy	11,27	13
Veci verejne	10,88	12
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	4,39	0
Strana Prav Obcanu ZEMANOVCÍ	4,33	0
Suverenita-blok J.Bobosikove	3,67	0
Strana zelenych	2,44	0
Delnic.str.socialni spravedl.	1,14	0
Ceska piratska strana	0,8	0
Strana svobodnych obcanu	0,74	0
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,47	0
OBCANE.CZ	0,25	0
Moravane	0,22	0
Konzervativni strana	0,08	0
Koruna Ceska (monarch.strana)	0,07	0
STOP	0,06	0
Sdruz.pro rep.-Republ.str.Csl.	0,03	0
Ceska str.narod.socialisticka	0,02	0
Klicove hnuti	0,02	0
Humanisticka strana	0,01	0
Liberalove.CZ	0	0
Ceska strana narodne socialni	0	0
NARODNI PROSPERITA	0	0
EVROPSKY STRED	0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,14809313	0,22195
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	6,8	4,5

2013

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Ceska str.socialne demokrat.	20,45	25
ANO 2011	18,65	23,5
Komunisticka str.Cech a Moravy	14,91	16,5
TOP 09	11,99	13
Obcanska demokraticka strana	7,72	8
Usvit prime demokr.T.Okamury	6,88	7
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	6,78	7
Strana zelenych	3,19	0
Ceska piratska strana	2,66	0
Strana svobodnych obcanu	2,46	0
Strana Prav Obcanu ZEMANOVC	1,51	0
Delnic.str.socialni spravedl.	0,86	0
politicke hnutí Zmena	0,57	0
HLAVU VZHURU - volebni blok	0,42	0
Suver.-Strana zdraveho rozumu	0,27	0
Strana soukromniku CR	0,26	0
Koruna Ceska (monarch.strana)	0,17	0
LEV 21-Narodni socialiste	0,07	0
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,02	0
Aktiv nezavislych obcanu	0,02	0
Romska demokraticka strana	0,01	0
Klub angazovanych nestraniku	0	0
OBCANE 2011	0	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,131199	0,17805
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	7,6	5,6

12.2.3.Szlovákia

1992

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko	37,26	49,33
Strana demokratickej ľavice	14,7	19,33
Kresťanskodemokratické hnutie	8,89	12
Slovenská národná strana	7,93	10
Maďarské kresťansko-demokratické hnutie, Együttélés-Spolužitie	7,42	9,33
Občianska demokratická strana	4,04	0
Sociálnodemokratická strana na Slovensku	4	0
Demokratická strana - Občianska demokratická strana	3,31	0
Slovenské kresťansko-demokratické hnutie	3,05	0
Magyar Polgári Párt - Maďarská občianska strana	2,29	0
Strana zelených na Slovensku	2,14	0
Strana zelených	1,08	0
Strana práce a istoty	0,97	0
Komunistická strana Slovenska '91	0,76	0
Rómská občianska iniciatíva	0,6	0
Združenie pre republiku - Republikánska strana Česko-Slovenska	0,33	0
Strana slobody - Strana národného zjednotenia	0,31	0
Slovenská ľudová strana	0,3	0
Hnutie za oslobodenie Slovenska	0,23	0
Hnutie za samosprávnú demokraciu - Spoločnosť pre Moravu a Sliezsko	0,13	0
Hnutie za sociálnu spravodlivosť	0,11	0
Národní liberáli	0,08	0
Hnutie za slobodu prejavu - Slovenská republikánska únia	0,07	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1867208	0,31381467
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,4	3,2

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko a Roľnícka strana Slovenska	34,96	40,67
Spoločná voľba - koalícia SDL, SDSS, SZS, HP	10,41	12
Maďarská koalícia (MKDH, ESWS, MOS)	10,18	11,33
Kresťanskodemokratické hnutie	10,08	11,33
Demokratická únia Slovenska	8,57	10
Združenie robotníkov Slovenska	7,34	8,67
Slovenská národná strana	5,4	6
Demokratická strana	3,42	0
Komunistická strana Slovenska 2	2,73	0
Kresťanská sociálna únia Slovenska	2,05	0
Nové Slovensko	1,33	0
Strana proti korupcii - za poriadok, prácu a peniaze pre všetkých slušných občanov	1,31	0
Hnutie za prosperujúce Česko + Slovensko	1,05	0
Rómska občianska iniciatíva v Slovenskej republike	0,67	0
Sociálna demokracia	0,24	0
Reálna sociálnodemokratická strana Slovákov	0,12	0
Združenie pre republiku - Republikáni	0,04	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,17207508	0,22659556
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,8	4,4

1998

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko	27	28,67
Slovenská demokratická koalícia	26,33	28
Strana demokratickej ľavice	14,66	15,33
Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció Pártja	9,12	10
Slovenská národná strana	9,07	9,33
Strana občianskeho porozumenia	8,01	8,67
Komunistická strana Slovenska	2,79	0
Združenie robotníkov Slovenska	1,3	0
Naše Slovensko	0,48	0
Slovenská ľudová strana	0,27	0
Maďarské ľudové hnutie za zmierenie a prosperitu - Magyar Népi Mozgalom a Megbékélésért és a Jólétért	0,19	0
Nezávislá iniciatíva (NEI) Slovenskej republiky	0,18	0
Béčko - Revolučná robotnícka strana	0,13	0
Slovenská národná jednota	0,13	0
Jednotná strana pracujúcich Slovenska	0,1	0
Národná alternatíva Slovenska	0,09	0
Hnutie tretej cesty	0,07	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,18766866	0,21031956
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,3	4,8

2002

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko	19,5	24
Slovenská demokratická a kresťanská únia	15,09	18,67
SMER	13,46	16,67
Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció Pártja	11,16	13,33
Kresťanskodemokratické hnutie	8,25	10
Aliancia nového občana	8,01	10
Komunistická strana Slovenska	6,32	7,33
Pravá Slovenská národná strana	3,65	0
Slovenská národná strana	3,32	0
Hnutie za demokraciu	3,28	0
Sociálnodemokratická alternatíva	1,79	0
Strana demokratickej ľavice	1,36	0
Strana zelených na Slovensku	0,98	0
Nezávislá občianska strana nezamestnaných a poškodených	0,91	0
Združenie robotníkov Slovenska	0,54	0
Žena a rodina	0,43	0
Občianska konzervatívna strana	0,32	0
Robotnícka strana ROSA	0,3	0
Rómska občianska iniciatíva SR	0,29	0
Strana za demokratické práva občanov	0,23	0
Ľavicový blok	0,22	0
Politické hnutie Rómov na Slovensku - ROMA	0,21	0
Slovenská národná jednota	0,15	0
Béčko - Revolučná robotnícka strana	0,09	0
Ľudová strana	0,02	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,11287152	0,16338756
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	8,9	6,1

2006

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
SMER - sociálna demokracia	29,14	33,33
Slovenská demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana	18,35	20,67
Slovenská národná strana	11,73	13,33
Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció Pártja	11,68	13,33
Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko	8,79	10
Kresťanskodemokratické hnutie	8,31	9,33
Komunistická strana Slovenska	3,88	0
Slobodné fórum	3,47	0
Aliancia nového občana	1,42	0
Hnutie za demokraciu	0,63	0
NÁDEJ	0,63	0
Ľavicový blok	0,39	0
Združenie robotníkov Slovenska	0,29	0
Občianska konzervatívna strana	0,27	0
Slovenská národná koalícia - Slovenská vzájomnosť	0,17	0
Slovenská ľudová strana	0,16	0
Prosperita Slovenska	0,13	0
Agrárna strana vidieka	0,13	0
Strana demokratickej ľavice	0,12	0
Strana občianskej solidarity	0,1	0
Misia 21 - Nová kresťanská demokracia	0,1	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,16365349	0,20805645
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	6,1	4,8

2010

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
SMER - sociálna demokracia	34,79	41,33
Slovenská demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana	15,42	18,67
Sloboda a Solidarita	12,14	14,67
Kresťanskodemokratické hnutie	8,52	10
MOST - HÍD	8,12	9,33
Slovenská národná strana	5,07	6
Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció Pártja	4,33	0
Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko	4,32	0
Strana demokratickej ľavice	2,41	0
Ľudová strana Naše Slovensko	1,33	0
Komunistická strana Slovenska	0,83	0
Únia - Strana pre Slovensko	0,7	0
Paliho Kapurková, veselá politická strana	0,57	0
EURÓPSKA DEMOKRATICKÁ STRANA	0,4	0
NOVÁ DEMOKRACIA	0,31	0
Strana rómskej koalície - SRK	0,27	0
Združenie robotníkov Slovenska	0,24	0
AZEN - Aliancia za Európu národov	0,13	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,18066254	0,24949956
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,5	4

2012

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
SMER - sociálna demokracia	44,41	55,33
Kresťanskodemokratické hnutie	8,82	10,67
OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti	8,55	10,67
MOST - HÍD	6,89	8,67
Slovenská demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana	6,09	7,33
Sloboda a Solidarita	5,88	7,33
Slovenská národná strana	4,55	0
Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció Pártja	4,28	0
Ľudová strana Naše Slovensko	1,58	0
99 % - občiansky hlas	1,58	0
Zmena zdola, Demokratická únia Slovenska	1,29	0
STRANA SLOBODNÉ SLOVO - NORY MOJSEJOVEJ	1,22	0
Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko	0,93	0
Komunistická strana Slovenska	0,72	0
Národ a Spravodlivosť - naša strana	0,63	0
Strana zelených	0,42	0
PRÁVO A SPRAVODLIVOSŤ	0,41	0
Robíme to pre deti - SF	0,34	0
Zelení	0,3	0
NÁŠ KRAJ	0,19	0
Strana demokratickej ľavice	0,18	0
Obyčajní ľudia	0,16	0
Strana občanov Slovenska	0,15	0
Strana živnostníkov Slovenska	0,15	0
Strana Rómskej únie na Slovensku	0,11	0
STRANA +1 HLAS	0,03	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,22919262	0,34717334
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,4	2,9

12.2.4. Lengyelország⁸¹⁶

1991

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Unia Demokratyczna	12,32	13,48
Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,99	13,04
Wyborcza Akcja Katolicka	8,74	10,65
Porozumienie Obywatelskie Centrum	8,71	9,57
Polskie Stronnictwo Ludowe Sojusz	8,67	10,43
Konfederacja Polski Niepodległej	7,5	10
Kongres Liberalno-Demokratyczny	7,49	8,04
Porozumienie Ludowe	5,47	6,09
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy	5,05	5,87
Polska Partia Przyjaciół Piwa	3,27	3,48
Chrześcijańska Demokracja	2,36	1,09
Unia Polityki Realnej	2,26	0,65
Solidarność Pracy	2,06	0,87
Stronnictwo Demokratyczne	1,42	0,22
Partia Chrześcijańskich Demokratów	1,12	0,87
Polska Partia Ekologiczna – Zielonych	0,82	0
Zdrowa Polska – Sojusz Ekologiczny	0,79	0
Partia Wolności	0,7	0
Stronnictwo Narodowe	0,66	0
Polska Partia Ekologiczna – Polska Partia	0,63	0
Partia X	0,47	0,65
Ruch Demokratyczno-Społeczny	0,46	0,22
Ludowe Porozumienie Wyborcze „Piast”	0,37	0,22
Ruch Autonomii Śląska	0,36	0,43
Blok Ludowo-Chrześcijański	0,33	0
Ruch Chrześcijańsko-Społeczny „Przymierze”	0,27	0
Wyborczy Blok Mniejszości	0,26	0
Krakowska Koalicja Solidarni z Prezydentem	0,25	0,22
Związek Podhalan (Nowy Sącz)	0,24	0,22
Polski Związek Zachodni	0,2	0,87
Koalicja Republikańska	0,21	0
Wielkopolsce i Polsce (Poznań)	0,21	0,22
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy	0,2	0
Wojewódzki KW Jedności Ludowej (Bydgoszcz)	0,17	0,22
Rzemiosło i Mała Przedsiębiorczość	0,13	0
KW Prawosławnych (Białystok)	0,12	0,22
„Solidarność-80” (Szczecin)	0,11	0,22
Kongres Rzeczypospolitej Samorządnej	0,11	0
NSZZ „Solidarność 80” Regionu Śląsko-	0,1	0
Koalicja Środowisk Kobiety	0,09	0
Unia Wielkopolan okręgu województwa	0,08	0,22
Białoruski KW	0,05	0
Polska Wspólnota Narodowa – Polskie	0,05	0
Związek Zawodowy Maszynistów PKP	0,05	0
Partia „Victoria”	0,04	0
Ruch Powszechnej Własności	0,04	0
Partia Konserwatywno-Liberalna	0,02	0
Narodowy KW	0,02	0
Sojusz Kobiet Przeciw Trudnościom Życia	0,02	0,22
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,07236105	0,09188624
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	13,8	10,9

⁸¹⁶ A német kisebbséget képviselő formáció (Mniejszość Niemiecka) adatai nélkül

1993

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Sojusz Lewicy Demokratycznej	20,41	37,17
Polskie Stronnictwo Ludowe	15,40	28,7
Unia Demokratyczna	10,59	16,09
Unia Pracy	7,28	8,91
Katolicki Komitet Wyborczy "Ojczyzna"	6,37	0
Konfederacja Polski Niepodległej	5,77	4,78
Bezpartyjny Blok Wspierania Reform	5,41	3,48
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	4,90	0
Porozumienie Centrum	4,42	0
Kongres Liberalno-Demokratyczny	3,99	0
Unia Polityki Realnej	3,18	0
Samoobrona – Leppera	2,78	0
Partia X	2,74	0
Koalicja dla Rzeczypospolitej	2,70	0
Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe	2,37	0
Ruch Autonomii Śląska	0,19	0
Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,17	0
Naczelna Organizacja Techniczna	0,16	0
Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,11	0
Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”	0,10	0
Polska Partia Przyjaciół Piwa	0,10	0
Związek Białoruski	0,07	0
Otwarta Kampania Niezależnych – Poza Układem	0,05	0
Polska Unia Pracujących	0,05	0
Rzemieślnicza Partia Polski	0,02	0
Narodowe Towarzystwo Oświatowe	0,00	0
Polska Partia Odnowy Kraju	0,00	0
Polski Front Narodowy	0,00	0
Polski Front Patriotyczny	0,00	0
Spółdzielczy Dom	0,00	0
Wyborcza Akcja Bezrobotnych	0,00	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,10198673	0,25785339
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	9,8	3,9

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Akcja Wyborcza Solidarność	33,83	43,70
Sojusz Lewicy Demokratycznej	27,13	35,65
Unia Wolności	13,37	13,04
Polskie Stronnictwo Ludowe	7,31	5,87
Ruch Odbudowy Polski	5,56	1,30
Unia Pracy	4,74	0,00
Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	2,18	0,00
Unia Prawicy Rzeczypospolitej	2,03	0,00
Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów Rzeczypospolitej Polskiej	1,63	0,00
Blok dla Polski	1,36	0,00
Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców - DFK	0,13	0,00
Stowarzyszenie Słowiańskiej Mniejszości Narodowej	0,1	0,00
Przymierze Samoobrona	0,08	0,00
Polska Wspólnota Narodowa	0,07	0,00
Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców Województwa Częstochowskiego	0,05	0,00
Pojednanie i Przyszłość Niemiecka Wspólnota	0,03	0,00
Sojusz Ludzi „Polska Praca Sprawiedliwość”	0,01	0,00
Mniejszość Niemiecka Województwa Olsztyńskiego	0,01	0,00
Niezależna i Bezpartyjna	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,21795017	0,3386801
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,6	3,0

2001

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Sojusz Lewicy Demokratycznej -Unia Pracy	41,04	46,96
Platforma Obywatelska	12,68	14,13
Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	10,20	11,52
Prawo i Sprawiedliwość	9,50	9,57
Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,98	9,13
Liga Polskich Rodzin	7,87	8,26
Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy	5,60	0
Unii Wolności	3,10	0
Alternatywa Ruch Społeczny	0,42	0
Polskiej Partii Socjalistycznej	0,10	0
Niemiecka Mniejszość Górnego Śląska	0,06	0
Polskiej Unii Gospodarczej	0,06	0
Polskiej Wspólnoty Narodowej	0,02	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,22230953	0,27807783
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,5	3,6

2005

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Prawo i Sprawiedliwość	26,99	33,7
Platforma Obywatelska RP	24,14	28,91
Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	11,41	12,17
Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,31	11,96
Liga Polskich Rodzin	7,97	7,39
Polskiego Stronnictwa Ludowego	6,96	5,43
Socjaldemokracji Polskiej	3,89	0
Partii Demokratycznej-demokracy.pl	2,45	0
Platformy Janusza Korwin-Mikke	1,57	0
Ruch Patriotyczny	1,05	0
Polska Partia Pracy	0,77	0
Polskiej Partii Narodowej	0,29	0
Dom Ojczysty	0,28	0
Centrum	0,19	0
Ogólnopolska Koalicja Obywatelska	0,14	0
Partii Inicjatywa RP	0,10	0
Polskiej Konfederacji - Godność i Praca	0,07	0
Narodowego Odrodzenia Polski	0,06	0
Społeczni Ratownicy	0,01	0
Stronnictwa Pracy	0,01	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,17067982	0,23467256
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,9	4,3

2007

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Platforma Obywatelska RP	41,51	45,43
Prawo i Sprawiedliwość	32,11	36,09
Lewica i Demokraci SLD+SDPL+PD+UP	13,15	11,52
Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,91	6,74
Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	1,53	0
Liga Polskich Rodzin	1,30	0
Polska Partia Pracy	0,99	0
Partii Kobiet	0,28	0
Samoobrona Patriotyczna	0,02	0
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,30115326	0,3544511
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,3	2,8

2011

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Platforma Obywatelska RP	39,18	45,00
Prawo i Sprawiedliwość	29,89	34,13
Ruch Palikota	10,02	8,70
Polskie Stronnictwo Ludowe	8,36	6,09
Sojusz Lewicy Demokratycznej	8,24	5,87
Polska Jest Najważniejsza	2,19	0,00
Nowa Prawica - Janusza Korwin-Mikke	1,06	0,00
Polska Partia Pracy - Sierpień 80	0,55	0,00
Prawica	0,24	0,00
Nasz Dom Polska-Samoobrona Andrzeja Leppera	0,07	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2672957	0,33
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,7	3

12.3. A PST-index számítása

	Választások éve	Új parlamenti pártok száma	Parlamentből kieső pártok száma	Parlamenti pártok száma		PST
				Választások előtt	Választások után	
Magyarország	1994	0	0	6	6	0,00
	1998	1	1	6	6	0,33
	2002	0	2	6	4	0,40
	2006	0	0	4	4	0,00
	2010	2	2	4	4	1,00
	2014	0	0	4	4	0,00
Csehország	1996	0	2	8	6	0,29
	1998	1	2	6	5	0,55
	2002	0	0	5	5	0,00
	2006	1	1	5	5	0,40
	2010	2	2	5	5	0,80
	2013	3	1	5	7	0,67
Szlovákia	1994	2	0	5	7	0,33
	1998	2	3	7	6	0,77
	2002	5	4	6	7	1,38
	2006	1	2	7	6	0,46
	2010	2	2	6	6	0,67
	2012	1	1	6	6	0,33
Lengyelország	1993	2	5	9	6	0,93
	1997	2	3	6	5	0,91
	2001	4	3	5	6	1,27
	2005	0	0	6	6	0,00
	2007	0	2	6	4	0,40
	2011	1	0	4	5	0,22

12.4. A WPA-index számítása⁸¹⁷

12.4.1. Magyarország

Évek Pártok	1990 0.	1991 1.	1992 2.	1993 3.	1994 4.	1995 5.	1996 6.	1997 7.	1998 8.	1999 9.	2000 10.	2001 11.	2002 12.
Fidesz	5,70% 0	5,70% 0,06	5,70% 0,11	5,70% 0,17	5,70% 0,23	5,18% 0,26	5,18% 0,31	5,18% 0,36	5,18% 0,41	38,34% 3,45	38,34% 3,83	38,34% 4,22	38,34% 4,60
MDF	42,75% 0	42,75% 0,43	42,75% 0,86	42,75% 1,28	42,75% 1,71	9,84% 0,49	9,84% 0,59	9,84% 0,69	9,84% 0,79	4,40% 0,40	4,40% 0,44	4,40% 0,48	4,40% 0,53
KDNP	5,44% 0	5,44% 0,05	5,44% 0,11	5,44% 0,16	5,44% 0,22	5,70% 0,29	5,70% 0,34	5,70% 0,40	5,70% 0,46	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
MSZP	8,55% 0	8,55% 0,09	8,55% 0,17	8,55% 0,26	8,55% 0,34	54,15% 2,71	54,15% 3,25	54,15% 3,79	54,15% 4,33	34,72% 3,12	34,72% 3,47	34,72% 3,82	34,72% 4,17
SZDSZ	24,35% 0	24,35% 0,24	24,35% 0,49	24,35% 0,73	24,35% 0,97	18,13% 0,91	18,13% 1,09	18,13% 1,27	18,13% 1,45	6,22% 0,56	6,22% 0,62	6,22% 0,68	6,22% 0,75
MIÉP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	3,63% 0,04	3,63% 0,07	3,63% 0,11	3,63% 0,15
FKgP	11,40% 0	11,40% 0,11	11,40% 0,23	11,40% 0,34	11,40% 0,46	6,74% 0,34	6,74% 0,40	6,74% 0,47	6,74% 0,54	12,44% 1,12	12,44% 1,24	12,44% 1,37	12,44% 1,49
Jobbik	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
LMP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
Σ	0,00	0,98	1,96	2,95	3,93	4,99	5,98	6,98	7,98	8,69	9,68	10,68	11,68

⁸¹⁷ Az egyes pártok mellett a felső sorban a ciklus *kezdetén* érvényes mandátumarány került feltüntetésre (a mandátumarányoknak a ciklus során bekövetkező változásait nem vettem figyelembe). A második sorban található piros színű számok a mandátumarány és a parlamentben eltöltött évek számának szorzatai.

Évek Pártok	2003 13.	2004 14.	2005 15.	2006 16.	2007 17.	2008 18.	2009 19.	2010 20.	2011 21.	2012 22.	2013 23.	2014 24.	2015 25.	Σ
Fidesz	42,49% 5,52	42,49% 5,95	42,49% 6,37	42,49% 6,80	42,49% 7,22	42,49% 7,65	42,49% 8,07	42,49% 8,50	68,13% 14,31	68,13% 14,99	68,13% 15,67	68,13% 16,35	66,83% 16,71	152,1
MDF	6,22% 0,81	6,22% 0,87	6,22% 0,93	6,22% 0,99	2,85% 0,48	2,85% 0,51	2,85% 0,54	2,85% 0,57	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	14,4
KDNP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	2,0
MSZP	46,11% 5,99	46,11% 6,46	46,11% 6,92	46,11% 7,38	49,22% 8,37	49,22% 8,86	49,22% 9,35	49,22% 9,84	15,28% 3,21	15,28% 3,36	15,28% 3,51	15,28% 3,67	13,07% 3,27	109,7
SZDSZ	5,18% 0,67	5,18% 0,73	5,18% 0,78	5,18% 0,83	5,18% 0,88	5,18% 0,93	5,18% 0,98	5,18% 1,04	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	16,6
MIÉP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,4
FKgP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	8,1
Jobbik	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	12,20% 0,12	12,20% 0,24	12,20% 0,37	12,20% 0,49	11,60% 0,58	1,8
LMP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	4,15% 0,04	4,15% 0,08	4,15% 0,12	4,15% 0,17	2,51% 0,13	0,5
Σ	13,00	14,00	15,00	16,00	16,96	17,95	18,95	19,95	17,68	18,68	19,67	20,67	20,68	

12.4.2.Csehország

Évek	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pártok	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
ODS	38,00% 0,00	38,00% 0,38	38,00% 0,76	38,00% 1,14	38,00% 1,52	34,00% 1,7	34,00% 2,04	31,50% 2,205	31,50% 2,52	31,50% 2,835	31,50% 3,15	29,00% 3,19	29,00% 3,48	29,00% 3,77	29,00% 4,06
ČSSD	8,00% 0,00	8,00% 0,08	8,00% 0,16	8,00% 0,24	8,00% 0,32	30,50% 1,525	30,50% 1,83	37,00% 2,59	37,00% 2,96	37,00% 3,33	37,00% 3,7	35,00% 3,85	35,00% 4,2	35,00% 4,55	35,00% 4,9
KSČM	17,50% 0,00	17,50% 0,175	17,50% 0,35	17,50% 0,525	17,50% 0,7	11,00% 0,55	11,00% 0,66	12,00% 0,84	12,00% 0,96	12,00% 1,08	12,00% 1,2	20,50% 2,255	20,50% 2,46	20,50% 2,665	20,50% 2,87
KDU-ČSL	7,50% 0,00	7,50% 0,075	7,50% 0,15	7,50% 0,225	7,50% 0,3	9,00% 0,45	9,00% 0,54	10,00% 0,7	10,00% 0,8	10,00% 0,9	10,00% 1	11,50% 1,265	11,50% 1,38	11,50% 1,495	11,50% 1,61
SPR-RSČ	7,00% 0,00	7,00% 0,07	7,00% 0,14	7,00% 0,21	7,00% 0,28	9,00% 0,45	9,00% 0,54	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
ODA	7,00% 0,00	7,00% 0,07	7,00% 0,14	7,00% 0,21	7,00% 0,28	6,50% 0,325	6,50% 0,39	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
HSD-SMS	7,00% 0,00	7,00% 0,07	7,00% 0,14	7,00% 0,21	7,00% 0,28	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
SZ	1,50% 0,00	1,50% 0,015	1,50% 0,03	1,50% 0,045	1,50% 0,06	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
US(-DEU)	0,00% 0,00	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	9,50% 0,095	9,50% 0,19	9,50% 0,285	9,50% 0,38	4,00% 0,2	4,00% 0,24	4,00% 0,28	4,00% 0,32
ČSNS	2,50% 0,00	2,50% 0,025	2,50% 0,05	2,50% 0,075	2,50% 0,1	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
ZS	4,00% 0,00	4,00% 0,04	4,00% 0,08	4,00% 0,12	4,00% 0,16	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
TOP09	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
VV	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
ANO2011	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
USVIT	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
Σ	0	1	2	3	4	5	6	6,43	7,43	8,43	9,43	10,76	11,76	12,76	13,76

Évek Pártok	2007 15.	2008 16.	2009 17.	2010 18.	2011 19.	2012 20.	2013 21.	2014 22.	2015 23.	Σ
ODS	40,50% 6,075	40,50% 6,48	40,50% 6,885	40,50% 7,29	26,50% 5,035	26,50% 5,3	26,50% 5,565	8,00% 1,76	8,00% 1,84	79,0
ČSSD	37,00% 5,55	37,00% 5,92	37,00% 6,29	37,00% 6,66	28,00% 5,32	28,00% 5,6	28,00% 5,88	25,00% 5,5	25,00% 5,75	86,7
KSČM	13,00% 1,95	13,00% 2,08	13,00% 2,21	13,00% 2,34	13,00% 2,47	13,00% 2,6	13,00% 2,73	16,50% 3,63	16,50% 3,795	41,1
KDU-ČSL	6,50% 0,975	6,50% 1,04	6,50% 1,105	6,50% 1,17	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7,00% 1,33	7,00% 1,4	17,9
SPR-RSČ	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	1,7
ODA	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	1,4
HSD-SMS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,7
SZ	3,00% 0,15	3,00% 0,18	3,00% 0,21	3,00% 0,24	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,9
US(-DEU)	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	2,0
ČSS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,3
ZS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,4
TOP09	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	20,50% 0,21	20,50% 0,41	20,50% 0,62	13,00% 0,52	13,00% 0,65	2,4
VV	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	12,00% 0,12	12,00% 0,24	12,00% 0,36	0,00% 0	0,00% 0	0,7
ANO2011	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	23,50% 0,24	23,50% 0,47	0,7
USVIT	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7,00% 0,07	7,00% 0,14	0,2
Σ	14,7	15,7	16,7	17,7	12,83	13,5	14,18	12,22	12,79	

12.4.3.Szlovákia

Évek	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pártok	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
HZDS	49,33% 0,00	49,33% 0,49	49,33% 0,99	40,67% 1,22	40,67% 1,63	40,67% 2,03	40,67% 2,44	28,67% 2,01	28,67% 2,29	28,67% 2,58	28,67% 2,87	24,00% 2,64	24,00% 2,88	24,00% 3,12	24,00% 3,36
SDĽ	19,33% 0,00	19,33% 0,19	19,33% 0,39	12,00% 0,36	12,00% 0,48	12,00% 0,60	12,00% 0,72	15,33% 1,07	15,33% 1,23	15,33% 1,38	15,33% 1,53	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
KDH	12,00% 0,00	12,00% 0,12	12,00% 0,24	11,33% 0,34	11,33% 0,45	11,33% 0,57	11,33% 0,68	12,00% 0,84	12,00% 0,96	12,00% 1,08	12,00% 1,20	10,00% 1,1	10,00% 1,2	10,00% 1,3	10,00% 1,4
SNS	10,00% 0,00	10,00% 0,10	10,00% 0,20	6,00% 0,18	6,00% 0,24	6,00% 0,30	6,00% 0,36	9,33% 0,65	9,33% 0,75	9,33% 0,84	9,33% 0,93	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
MKP	9,33% 0,00	9,33% 0,09	9,33% 0,19	11,33% 0,34	11,33% 0,45	11,33% 0,57	11,33% 0,68	10,00% 0,7	10,00% 0,8	10,00% 0,9	10,00% 1	13,33% 1,47	13,33% 1,60	13,33% 1,73	13,33% 1,87
DEÚS/DÚ	0,00% 0,00	0,00% 0	0,00% 0	10,00% 0,1	10,00% 0,2	10,00% 0,3	10,00% 0,4	10,00% 0,5	10,00% 0,6	10,00% 0,7	10,00% 0,8	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
ZRS	0,00% 0,00	0,00% 0	0,00% 0	8,67% 0,09	8,67% 0,17	8,67% 0,26	8,67% 0,35	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
SOP	0,00% 0,00	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	8,67% 0,09	8,67% 0,17	8,67% 0,26	8,67% 0,35	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
Smer	0,00% 0,00	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	16,67% 0,17	16,67% 0,33	16,67% 0,50	16,67% 0,67
ANO	0,00% 0,00	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	10,00% 0,1	10,00% 0,2	10,00% 0,3	10,00% 0,4
KSS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7,33% 0,07	7,33% 0,15	7,33% 0,22	7,33% 0,29
SDKÚ	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	18,67% 0,19	18,67% 0,37	18,67% 0,56	18,67% 0,75
SaS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
Most-Híd	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
OLaNO	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0
Σ	0,00	1,00	2,00	2,63	3,63	4,63	5,63	5,86	6,80	7,74	8,68	5,47	6,21	6,95	7,69

Évek Pártok	2007 15.	2008 16.	2009 17.	2010 18.	2011 19.	2012 20.	2013 21.	2014 22.	2015 23.	Σ
HZDS	10,00% 1,5	10,00% 1,6	10,00% 1,7	10,00% 1,8	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	37,2
SDĽ	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	8,0
KDH	9,33% 1,40	9,33% 1,49	9,33% 1,59	9,33% 1,68	10,00% 1,90	10,00% 2,00	10,67% 2,24	10,67% 2,35	10,67% 2,45	28,6
SNS	13,33% 1,47	13,33% 1,60	13,33% 1,73	13,33% 1,87	6,00% 0,90	6,00% 0,96	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	13,1
MKP	13,33% 2,00	13,33% 2,13	13,33% 2,27	13,33% 2,40	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	21,2
DEÚS/DÚ	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	3,6
ZRS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,9
SOP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,9
Smer	33,33% 1,67	33,33% 2,00	33,33% 2,33	33,33% 2,67	41,33% 3,72	41,33% 4,13	55,33% 6,09	55,33% 6,64	55,33% 7,19	38,1
ANO	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	1,0
KSS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,7
SDKÚ	20,67% 1,03	20,67% 1,24	20,67% 1,45	20,67% 1,65	18,67% 1,68	18,67% 1,87	7,33% 0,81	7,33% 0,88	7,33% 0,95	13,4
SaS	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	14,67% 0,15	14,67% 0,29	7,33% 0,22	7,33% 0,29	7,33% 0,37	1,3
Most-Híd	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	9,33% 0,09	9,33% 0,19	8,67% 0,26	8,67% 0,35	8,67% 0,43	1,3
OLaNO	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	0,00% 0,00	10,67% 0,11	10,67% 0,21	10,67% 0,32	0,6
Σ	8,03	8,83	9,62	10,41	6,52	7,09	8,33	8,99	9,65	

Megjegyzés: az SDK 1998-as 26,3%-os eredményének nagyrésztét felosztottam a DÚ (10%) és a KDH (12%) között. A maradék 4,3%-ot az SDK-ba tartozó három kisebb pártnak tudtam be.

12.4.4.Lengyelország

Évek	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Pártok	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
UD	13,48%	13,48%	13,48%	16,09%	16,09%	16,09%	16,09%	13,04%	13,04%	13,04%	13,04%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,13	0,27	0,48	0,64	0,80	0,97	0,91	1,04	1,17	1,30	0	0	0	0
SLD	13,04%	13,04%	13,04%	37,17%	37,17%	37,17%	37,17%	35,65%	35,65%	35,65%	35,65%	43,48%	43,48%	43,48%	43,48%
	0	0,13	0,26	1,12	1,49	1,86	2,23	2,50	2,85	3,21	3,57	4,78	5,22	5,65	6,09
WAK	10,65%	10,65%	10,65%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,11	0,21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
POC	9,57%	9,57%	9,57%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,10	0,19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PSL	10,43%	10,43%	10,43%	28,70%	28,70%	28,70%	28,70%	5,87%	5,87%	5,87%	5,87%	9,13%	9,13%	9,13%	9,13%
	0	0,10	0,21	0,86	1,15	1,44	1,72	0,41	0,47	0,53	0,59	1,00	1,10	1,19	1,28
KPN	10,00%	10,00%	10,00%	4,78%	4,78%	4,78%	4,78%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,1	0,2	0,14	0,19	0,24	0,29	0	0	0	0	0	0	0	0
KLD	8,04%	8,04%	8,04%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,08	0,16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PL	6,09%	6,09%	6,09%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,06	0,12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NSZZ	5,87%	5,87%	5,87%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,06	0,12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
UP	0,00%	0,00%	0,00%	8,91%	8,91%	8,91%	8,91%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,48%	3,48%	3,48%	3,48%
	0	0	0	0,09	0,18	0,27	0,36	0	0	0	0	0,02	0,02	0,02	0,03
BBWR	0,00%	0,00%	0,00%	3,48%	3,48%	3,48%	3,48%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0,03	0,07	0,10	0,14	0	0	0	0	0	0	0	0
AWS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	43,70%	43,70%	43,70%	43,70%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0,44	0,87	1,31	1,75	0	0	0	0
ROP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,30%	1,30%	1,30%	1,30%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0,01	0,03	0,04	0,05	0	0	0	0
PO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	14,13%	14,13%	14,13%	14,13%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,14	0,28	0,42	0,57
SRP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	11,52%	11,52%	11,52%	11,52%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,12	0,23	0,35	0,46
PiS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,57%	9,57%	9,57%	9,57%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,10	0,19	0,29	0,38
LPR	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	8,26%	8,26%	8,26%	8,26%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,08	0,17	0,25	0,33
RP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0,00	0,87	1,74	2,73	3,72	4,71	5,70	4,27	5,26	6,26	7,26	6,24	7,20	8,17	9,13

Évek Pártok	2006 15.	2007 16.	2008 17.	2009 18.	2010 19.	2011 20.	2012 21.	2013 22.	2014 23.	2015 24.	Σ
UD	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	7,7
SLD	11,96% 1,79	11,96% 1,91	11,52% 1,96	11,52% 2,07	11,52% 2,19	11,52% 2,30	5,87% 1,23	5,87% 1,29	5,87% 1,35	5,87% 1,41	58,5
WAK	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,3
POC	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	2,7
PSL	5,43% 0,81	5,43% 0,87	6,74% 1,15	6,74% 1,21	6,74% 1,28	6,74% 1,35	6,09% 1,28	6,09% 1,34	6,09% 1,40	6,09% 1,46	24,2
KPN	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	1,2
KLD	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,2
PL	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,2
NSZZ	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,2
UP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	1,0
BBWR	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,4
AWS	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	4,4
ROP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,1
PO	28,91% 1,45	28,91% 1,73	45,43% 3,18	45,43% 3,63	45,43% 4,09	45,43% 4,54	45,00% 4,95	45,00% 5,40	45,00% 5,85	45,00% 6,30	42,5
SRP	12,17% 0,61	12,17% 0,73	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	2,5
PiS	33,70% 1,69	33,70% 2,02	36,09% 2,53	36,09% 2,89	36,09% 3,25	36,09% 3,61	34,13% 3,75	34,13% 4,10	34,13% 4,44	34,13% 4,78	34,0
LPR	7,39% 0,37	7,39% 0,44	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	1,6
RP	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	0,00% 0	8,70% 0,09	8,70% 0,17	8,70% 0,26	8,70% 0,35	0,9
Σ	6,72	7,71	8,81	9,81	10,81	11,80	11,30	12,30	13,30	14,30	

Megjegyzés: az UW-t az UD utódjának tekintem

12.5. Az összevont választói illékonyság számítása

Megjegyzések:

1. Kiválás esetén a kiszakadó párt eredményeit nem számítottam össze (így pl. Csehországban az ODS 1996-os eredményét a párt 1998-as szavazatarányával vettem össze, azaz az ODS-ből kiszakadó US-re érkező szavazatokat külön kezeltem).⁸¹⁸
2. Egy párt vagy választási koalíció (közös lista) felbomlása esetén az utódpartok szavazatarányát együttesen vettem figyelembe (így pl. a 2002-es Fidesz–MDF közös lista eredményét 2006-ra a két párt – immár külön-külön – elért eredményének összegével vettem össze).
3. Az előbbi analógiájára egyesülés vagy beolvadás, valamint választási koalíció létrehozása esetén az egyesüléssel vagy beolvadással, illetve a választási koalícióban érintett pártok korábbi – még külön-külön elért – eredményeit összeszámítottam (így pl. Szlovákiában a Magyar Koalíció 1994-es szavazatarányát a koalíciót alkotó pártok által 1992-ben együttesen elért eredménnyel vettem össze).
4. Azokat a pártokat, amelyek sem önállóan, sem választási koalíció tagjaként nem indultak a választásokon, hanem csupán más pártok listájára került fel néhány képviselőjelöltjük (ez volt a helyzet pl. az SZDSZ-szel 2010-ben), úgy tekintettem, mintha nem semmilyen módon nem indultak volna, azaz megszűntek.
5. A táblázatokban a pártok neveit/rövidítéseit olyan formában tüntettem fel, ahogyan az a 12.2. függelékben említett forrásokban szerepelt.

⁸¹⁸ A számítási mód mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy a kiszakadás – szemben pl. a beolvadással – önmagában nem „kényszeríti” a választót arra, hogy megváltoztassa a preferenciáját, azaz – a fenti példára visszatérve – az US szavazói 1998-ban akár az ODS-t is választhatták volna (vö. 700-as lábjegyzet).

12.5.1.Magyarország

1994

		1990		1994		Különbség
		Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	HAZAFIAS VÁLASZTÁSI KOALÍCIÓ		1,87			1,87
	MAGYAR NÉPPÁRT		0,75			0,75
	NEMZETI KISGAZDA ÉS POLG. PÁRT		0,20			0,20
	MO.-I SZÖVETKEZETI AGRÁRPÁRT		0,10			0,10
	FÜGGETL. MAGYAR DEMOKRATA PÁRT		0,06			0,06
	SZABADSÁGPÁRT		0,06			0,06
	MAGYAR FÜGGETLENSÉGI PÁRT		0,04			0,04
„megmaradó” pártok	VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	1,89	0,61		LPSZ VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	1,28
	AGRÁRSZÖVETSÉG	3,13	2,10		AGRÁRSZÖVETSÉG	1,03
	MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,36	0,16		MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,20
	KDNP	6,46	7,03		KDNP	0,57
	MSZDP	3,55	0,94		MSZDP	2,61
	SZDSZ	21,39	19,73		SZDSZ	1,66
	FIDESZ	8,95	7,01		FIDESZ	1,94
	MDF	24,73	11,73		MDF	13,00
	MSZP	10,89	32,99		MSZP	22,10
	MSZMP	3,68	3,18		MUNKÁSPÁRT	0,50
	FKgP	11,73	8,82		FKgP	2,91
„belépő” pártok			1,58		MIÉP	1,58
			0,10		KIEGYEZÉS KISGAZDAPÁRT	0,10
			0,03		KONZERVATÍV PÁRT	0,03
			0,01		PIACPÁRT	0,01
			0,01		ZÖLD ALTERNATÍVA	0,01
			2,53		KÖZTÁRSASÁG PÁRT	2,53
			0,82		EGYESÜLT KISGAZDA PÁRT	0,82
			0,52		NEMZETI DEMOKRATÁK	0,52
TNC						56,48
Összevont választói illékonyság						28,24

„B” típusú:
23,90

1998

	1994		1998		Különbség	
	Párt	%	%	Párt		
„eltűnő” pártok	KÖZTÁRSASÁG PÁRT	2,53			2,53	
	AGRÁRSZÖVETSÉG	2,10			2,10	
	EGYESÜLT KISGAZDA PÁRT	0,82			0,82	
	NEMZETI DEMOKRATÁK	0,52			0,52	
	MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,16			0,16	
	KIEGYEZÉS KISGAZDAPÁRT	0,10			0,10	
	KONZERVATÍV PÁRT	0,03			0,03	
	PIACPÁRT	0,01			0,01	
	ZÖLD ALTERNATÍVA	0,01			0,01	
„megmaradó” pártok	LPSZ VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,61	0,05	VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,61	„B” típusú: 29,41
	KDNP	7,03	2,31	KDNP	4,72	
	MSZDP	0,94	0,08	MSZDP	0,86	
	SZDSZ	19,73	7,57	SZDSZ	12,16	
	MIÉP	1,58	5,47	MIÉP	3,89	
	FIDESZ	7,01	29,48	Fidesz	22,47	
	MDF	11,73	2,80	MDF	8,93	
	MSZP	32,99	32,92	MSZP	0,07	
	MUNKÁSPÁRT	3,18	3,95	MUNKÁSPÁRT	0,77	
FKgP	8,82	13,15	FKgP	4,33		
„belépő” pártok			1,34	MDNP-NÉPPÁRT	1,34	
			0,49	ÚJ SZÖVETSÉG	0,49	
			0,19	EGYÜTT MAGYARORSZÁGÉRT UNIÓ	0,19	
			0,13	NEMZETISÉGI FÓRUM	0,13	
			0,07	ZÖLD PÁRT	0,07	
TNC					67,32	
Összevont választói illékonyság					33,66	

„B” típusú:
29,41

2002

	1998		2002		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	KERESZTÉNYDEMOKRATA NÉPPÁRT	2,31			2,31
	MDNP-NÉPPÁRT	1,34			1,34
	ÚJ SZÖVETSÉG	0,49			0,49
	EGYÜTT MAGYARORSZÁGÉRT UNIÓ	0,19			0,19
	NEMZETISÉGI FÓRUM	0,13			0,13
	MSZDP	0,08			0,08
	ZÖLD PÁRT	0,07			0,07
	VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,05			0,05
„megmaradó” pártok	SZDSZ	7,57	5,57	SZDSZ	2,00
	MIÉP	5,47	4,37	MIÉP	1,10
	Fidesz	29,48	41,07	Fidesz-MDF	8,79
	MDF	2,80			
	MSZP	32,92	42,05	MSZP	9,13
	MUNKÁSPÁRT	3,95	2,16	MUNKÁSPÁRT	1,79
„belépő” pártok	FKgP	13,15	0,75	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	12,40
			0,06	ÚJ BALOLDAL	0,06
			0,02	REFORM KISGAZDAPÁRT	0,02
			0,02	SZDP	0,02
			0,01	MRP	0,01
			0,01	KISGAZDAPÁRT	0,01
			0,01	MAVEP	0,01
			3,9	CENTRUM	3,90
TNC					43,9
Összevont választói illékonyság					21,95

„B” típusú:
17,6

2006

		2002		2006		Különbség
		Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	ÚJ BALOLDAL		0,06			0,06
	REFORM KISGAZDAPÁRT		0,02			0,02
	SZDP		0,02			0,02
	MRP		0,01			0,01
	KISGAZDAPÁRT		0,01			0,01
	MAVEP		0,01			0,01
„megmaradó” pártok	CENTRUM		3,9	0,32	Centrum	3,58
	SZDSZ		5,57	6,50	SZDSZ	0,93
	MIÉP		4,37	2,20	MIÉP-Jobbik	2,17
	Fidesz-MDF		41,07	5,04	MDF	6,00
				42,03	Fidesz-KDNP	
	MSZP		42,05	43,21	MSZP	1,16
	MUNKÁSPÁRT		2,16	0,41	Munkáspárt	1,75
	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT		0,75	0,02	FKGP	0,73
„belépő” pártok				0,01	MESZ	0,01
				0,01	Munkáspárt 2006	0,01
				0,05	MVPP	0,05
				0,05	Zöldek Pártja	0,05
				0,08	MCF	0,08
				0,04	KDP	0,04
				0,02	FKNP	0,02
TNC						16,71
Összevont választói illékonyság						8,36

„B” típusú:
8,16

2010

	2006		2010		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	KDP	0,04			0,04
	FKNP	0,02			0,02
	FKGP	0,02			0,02
	MESZ	0,01			0,01
	Munkáspárt 2006	0,01			0,01
	MVPP	0,05			0,05
	Zöldek Pártja	0,05			0,05
	MCF	0,08			0,08
	Centrum	0,32			0,32
	SZDSZ	6,50			6,50
„megmaradó” pártok	MIÉP-Jobbik	2,20	0,03	MIÉP	14,5
			16,67	Jobbik	
	MDF	5,04	2,67	MDF	2,37
	Fidesz-KDNP	42,03	52,73	Fidesz-KDNP	10,70
	MSZP	43,21	19,3	MSZP	23,91
	Munkáspárt	0,41	0,11	MUNKÁSPÁRT	0,30
„belépő” pártok			0,05	ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,05
			7,48	LMP	7,48
			0,89	Civil Mozgalom	0,89
			0,08	MSZDP	0,08
TNC					67,38
Összevont választói illékonyság					33,69

„B” típusú:
25,89

2014

	2010		2014		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	MIÉP	0,03			0,03
	MSZDP	0,08			0,08
„megmaradó” pártok	MDF	2,67	0,2	IESZ	2,47
	Fidesz-KDNP	52,73	43,55	FIDESZ-KDNP	9,18
	MSZP	19,3	26,21	MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	6,91
	Jobbik	16,67	20,69	JOBBIK	4,02
	LMP	7,48	5,47	LMP	2,01
	MUNKÁSPÁRT	0,11	0,57	MUNKÁSPÁRT	0,46
	ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,05	0,13	ÖSSZEFOGÁS	0,08
	Civil Mozgalom	0,89	0,45	SERES MÁRIA SZÖVETSÉGESEI	0,44
„belépő” pártok			0,48	A HAZA NEM ELADÓ MOZGALOM PÁRT	0,48
			0,37	ZÖLDEK PÁRTJA	0,37
			0,31	SZOCIÁLDEMOKRATÁK	0,31
			0,29	EGYÜTT 2014	0,29
			0,25	SEM	0,25
			0,22	KTI	0,22
			0,18	MCP	0,18
			0,16	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,16
			0,04	ÚDP	0,04
			0,03	ÚMP	0,03
TNC					28,01
Összevont választói illékonyság					14,01

„B” típusú:
12,79

12.5.2.Csehország

1996

	1992		1996		Különbég
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Demokraté 92 za společný stát	0,58			0,58
	Hnutí důchodců za živ.jistoty	3,77			3,77
	Hnutí za sociální spravedlnost	1,08			1,08
	Klub angažovaných nestraníků	2,69			2,69
	Nár.soc.strana-Čs.str.nár.soc.	0,15			0,15
	Nezávislá iniciativa (NEI)	1,37			1,37
	Rómská občan.iniciativa ČSFR	0,26			0,26
	Str.čs.podnik.živnost.a roln.	3,15			3,15
	Str.republ.a nár.dem.jednoty	0,17			0,17
	Strana přátel piva	1,30			1,30
„megmaradó” pártok	Čsl.sociální demokracie	6,53	26,44	Česká str.sociál.demokratická	19,91
	Křesť.dem.unie-Čsl.str.lidová	6,28	8,08	Křesť.a dem.unie-Čs.str.lid.	1,8
	Koalice Levý blok-KSČM,DL ČSFR	14,05	10,33	Komunistická str.Čech a Moravy	3,59
			0,13	Strana demokratické levice	
	Koalice ODS a KDS	29,73	29,62	Občanská demokratická strana	0,11
	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	5,98	8,01	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	2,03
	Občanská demokratická aliance	5,93	6,36	Občanská demokratická aliance	0,43
	Občanské hnutí	4,59	2,05	Svobodní demokraté-LSNS	2,54
	Hnutí za sam.dem.-Sp.Mor.a Sl.	5,87	0,45	Českomoravská unie středu	11,94
Liberálně sociální unie	6,52				
„belépő” pártok			0,42	Hn.samosp.M.aSl.-Mor.nár.sjed.	0,42
			0,27	Mor.nár.str.-Hn.slezskom.sjed.	0,27
			3,09	Důchodci za životní jistoty	3,09
			0,50	Nezávislí	0,50
			1,40	Levý blok	1,40
			0,05	Česká pravice	0,05
			2,80	Demokratická unie	2,80
TNC					65,4
Összevont választói illékonyág					32,7

„B” típusú:
21,18

1998

	1996		1998		Kül.
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Levý blok	1,40			1,40
	Strana demokratické levice	0,13			0,13
	Česká pravice	0,05			0,05
	Občanská demokratická aliance	6,36			6,36
„megmaradó” pártok	Svobodní demokraté-LSNS	2,05	0,29	Česká strana národně sociální	1,76
	Českomoravská unie středu	0,45	0,37	Moravská demokratická strana	0,77
	Hn.samosp.M.aSl.-Mor.nár.sjed.	0,42			
	Mor.nár.str.-Hn.slezskom.sjed.	0,27			
	Důchodci za životní jistoty	3,09	3,06	Důchodci za životní jistoty	0,03
	Nezávislí	0,50	0,87	Nezávislí	0,37
	Česká str.sociál.demokratická	26,44	32,31	Česká str.sociálně demokrat.	5,87
	Křesť.a dem.unie-Čs.str.lid.	8,08	9,00	Křesť.demokr.unie-Čs.str.lid.	0,92
	Komunistická str.Čech a Moravy	10,33	11,03	Komunistická str.Čech a Moravy	0,7
	Občanská demokratická strana	29,62	27,74	Občanská demokratická strana	1,88
	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	8,01	3,90	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	4,11
Demokratická unie	2,80	1,45	Demokratická unie	1,35	
„belépő” pártok			0,25	Občanská koalice-Politic.klub	0,25
			8,60	Unie svobody	8,60
			1,12	Strana zelených	1,12
TNC					35,67
Összevont választói illékonyság					17,84

„B” típusú:
8,88

2002

		1998		2002		Különbség
		Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Občanská koalice-Politic.klub		0,25			0,25
	Důchodci za životní jistoty		3,06			3,06
	Nezávislí		0,87			0,87
„megmaradó” pártok	Česká strana národně sociální		0,29	0,81	Ceska strana narodne socialni	0,52
	Česká str.sociálně demokrat.		32,31	30,2	Ceska str.socialne demokrat.	2,11
	Křesť.demokr.unie-Čs.str.lid.		9,00			
	Demokratická unie		1,45	14,27	Koalice KDU-CSL, US-DEU	4,78
	Unie svobody		8,60			
	Komunistická str.Čech a Moravy		11,03	18,51	Komunistická str.Cech a Moravy	7,48
	Občanská demokratická strana		27,74	24,47	Obcanska demokraticka strana	3,27
	Strana zelených		1,12	2,36	Strana zelenych	1,24
	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.		3,90	0,97	Republikani Miroslava Sladka	2,93
	Moravská demokratická strana		0,37	0,27	Moravska demokraticka strana	0,1
„belépő” pártok				0,59	Pravv Blok	0,59
				0,22	Strana zdraveho rozumu	0,22
				2,78	Sdruzeni nezavislych	2,78
				0,2	Akce za zrus.Senatu a proti t.	0,2
				0,19	Balbinova poeticka strana	0,19
				0,01	Ceske socialne demokrat.hnuti	0,01
				0,27	Cesta zmeny	0,27
				0,08	Demokraticka liga	0,08
				0,62	Nadeje	0,62
				0,11	Narodne demokraticka strana	0,11
				0	Nove hnuti	0
				0,5	Obcanska demokraticka aliance	0,5
				0,14	Republikani	0,14
				0,17	Humanisticka aliance	0,17
				0,01	Romska obcanska iniciativa CR	0,01
				0,87	Str.venkova-spoj.obcan.sily	0,87
				0	Strana demokrat.socialismu	0
				0,86	Strana za zivotni jistoty	0,86
				0,35	Volba pro budoucnost	0,35
				0,04	Ceska pravice	0,04
				0,59	Pravy Blok	0,59
TNC						34,62
Összevont választói illékonyág						17,31

„B” típusú:
11,22

2006

	2002		2006		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Akce za zpus Senatu a proti t	0,2			0,2
	Balbinova poeticka strana	0,19			0,19
	Ceske socialne demokrat.hnuti	0,01			0,01
	Cesta zmeny	0,27			0,27
	Demokraticka liga	0,08			0,08
	Moravska demokraticka strana	0,27			0,27
	Nadeje	0,62			0,62
	Narodne demokraticka strana	0,11			0,11
	Nove hnuti	0			0
	Obcanska demokraticka aliance	0,5			0,5
	Republikani	0,14			0,14
	Republikani Miroslava Sladka	0,97			0,97
	Romska obcanska iniciativa CR	0,01			0,01
	Str.venkova-spoj.obcan.sily	0,87			0,87
	Strana demokrat.socialismu	0			0
	Strana za zivotni jistoty	0,86			0,86
	Volba pro budoucnost	0,35			0,35
„megmaradó” pártok	Ceska pravice	0,04	0	Ceska pravice	0,04
	Ceska strana narodne socialni	0,81	0,02	Ceska str.narod.socialisticka	0,79
	Ceska str.socialne demokrat	30,2	32,32	Ceska str.socialne demokrat	2,12
	Humanisticka aliance	0,17	0,01	Humanisticka strana	0,16
	Koalice KDU-CSL, US-DEU	14,27	7,22	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	6,75
			0,3	Unie svobody-Demokraticka unie	
	Komunisticka str.Cech a Moravy	18,51	12,81	Komunisticka str.Cech a Moravy	5,7
	Obcanska demokraticka strana	24,47	35,38	Obcanska demokraticka strana	10,91
	Pravy Blok	0,59	0,38	Pravy Blok	0,21
	Strana zdraveho rozumu	0,22	0,46	Strana zdraveho rozumu	0,24
	Strana zelenych	2,36	6,29	Strana zelenych	3,93
Sdruzeni nezavislych	2,78	2,08	SNK Evronsti demokrate	0,7	
„belépő” pártok			0,05	4 VIZE-www.4vize.cz	0,05
			0,12	Balbinova poeticka strana	0,12
			0	Ceske hnuti za narodni jednotu	0
			0,01	Folklor i Spolecnost	0,01
			0,02	Helax-Ostrava se bavi	0,02
			0,15	Koalice pro Ceskou republiku	0,15
			0,13	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,13
			0	Liberalni reformni strana	0
			0,23	Moravane	0,23
			0,17	Narodni strana	0,17
			0,68	NEZ.DEMOKRATE(preds.V.Zelezny)	0,68
			0,61	NEZAVISLI	0,61
			0,23	Pravo a Spravedlnost	0,23
			0,2	STRANA ROVNOST SANCI	0,2
	TNC				39,6
Összevont választói illékonyág				19,8	

„B” típusú:
15,78

2010

2006		2010		Különbség
Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	4.VIZE-www.4vize.cz	0,05		0,05
	Balbinova poetická strana	0,12		0,12
	Ceska pravice	0		0
	Ceske hnutí za národní jednotu	0		0
	Folklor i Společnost	0,01		0,01
	Helax-Ostrava se baví	0,02		0,02
	Koalice pro Českou republiku	0,15		0,15
	Liberalní reformní strana	0		0
	Národní strana	0,17		0,17
	NEZ.DEMOKRATE(preds.V.Zelezny)	0,68		0,68
	NEZAVISLI	0,61		0,61
	Právo a Spravedlnost	0,23		0,23
	SNK Evropské demokrate	2,08		2,08
	STRANA ROVNOST SANCÍ	0,2		0,2
	Unie svobody-Demokratická unie	0,3		0,3
„megmaradó” pártok	Ceska str.národ.socialistická	0,02	Ceska str.národ.socialistická	0
	Humanistická strana	0,01	Humanistická strana	0
	Moravane	0,23	Moravane	0,01
	Ceska str.socialne demokrat.	32,32	Ceska str.socialne demokrat.	10,24
	Komunistická str.Cech a Moravy	12,81	Komunistická str.Cech a Moravy	1,54
	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,13	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,06
	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	7,22	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	2,83
	Občanská demokratická strana	35,38	Občanská demokratická strana	15,16
	Pravý Blok	0,38	Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,09
	Strana zdravého rozumu	0,46	Suverenita-blok J.Bobosikove	3,21
„belépő” pártok	Strana zelených	6,29	Strana zelených	3,85
		0	Ceska strana národně socialistická	0
		0,8	Ceska pirátská strana	0,8
		1,14	Delnic.str.socialní spravedl.	1,14
		0	EVROPSKÝ STŘED	0
		0,02	Klíčové hnutí	0,02
		0,08	Konzervativní strana	0,08
		0	Liberalové.CZ	0
		0	NÁRODNÍ PROSPERITA	0
		0,25	OBCANÉ.CZ	0,25
		0,03	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Csl.	0,03
		0,06	STOP	0,06
		4,33	Strana Práv Občanů ZEMANOVCÍ	4,33
		0,74	Strana svobodných občanů	0,74
		16,7	TOP 09	16,7
		10,88	Veci veřejné	10,88
TNC				76,64
Összevont választói illékonyág				38,32

„B” típusú:
18,5

2013

	2010		2013		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Ceska str.narod.socialisticka	0,02			0,02
	Ceska strana narodne socialni	0			0
	EVROPSKY STRED	0			0
	Humanisticka strana	0,01			0,01
	Klicove hnuti	0,02			0,02
	Konzervativni strana	0,08			0,08
	Liberalove.CZ	0			0
	Moravane	0,22			0,22
	NARODNI PROSPERITA	0			0
	OBCANE.CZ	0,25			0,25
	Sdruz.pro rep.-Republ.str.Csl.	0,03			0,03
	STOP	0,06			0,06
Veci verejne	10,88			10,88	
„megmaradó” pártok	Ceska piratska strana	0,8	2,66	Ceska piratska strana	1,86
	Ceska str.socialne demokrat.	22,08	20,45	Ceska str.socialne demokrat.	1,63
	Delnic.str.socialni spravedl.	1,14	0,86	Delnic.str.socialni spravedl.	0,28
	Komunisticka str.Cech a Moravy	11,27	14,91	Komunisticka str.Cech a Moravy	3,64
	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,07	0,17	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,1
	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	4,39	6,78	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	2,39
	Obcanska demokraticka strana	20,22	7,72	Obcanska demokraticka strana	12,5
	Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI	4,33	1,51	Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI	2,82
	Strana svobodnych obcanu	0,74	2,46	Strana svobodnych obcanu	1,72
	Strana zelenych	2,44	3,19	Strana zelenych	0,75
	Suverenita-blok J.Bobosikove	3,67	0,42	HLAVU VZHURU - volebni blok	3,25
	TOP 09	16,7	11,99	TOP 09	4,71
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,47	0,02	Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,45	
„belépő” pártok			0,02	Aktiv nezavislych obcanu	0,02
			18,65	ANO 2011	18,65
			0	Klub angazovanych nestraniku	0
			0,07	LEV 21-Narodni socialiste	0,07
			0	OBCANE 2011	0
			0,57	politicke hnuti Zmena	0,57
			0,01	Romska demokraticka strana	0,01
			0,26	Strana soukromniku CR	0,26
			0,27	Suver.-Strana zdraveho rozumu	0,27
			6,88	Usvit prime demokr.T.Okamury	6,88
TNC					74,4
Összevont választói illékonyág					37,2

„B” típusú:
18,05

12.5.3.Szlovákia

1994

	1992		1994		Különbőség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Hnutie za oslobodenie Slovenska	0,23			0,23
	Hnutie za samosprávnú demokraciu - Spoločnosť pre	0,13			0,13
	Hnutie za slobodu prejavu - Slovenská republikánska	0,07			0,07
	Hnutie za sociálnu spravodlivosť	0,11			0,11
	Národní liberáli	0,08			0,08
	Slovenská ľudová strana	0,3			0,3
	Strana práce a istoty	0,97			0,97
	Strana slobody - Strana národného zjednotenia	0,31			0,31
	Strana zelených	1,08			1,08
	Združenie pre republiku - Republikánska strana	0,33			0,33
	Občianska demokratická únia	4,04			4,04
„megmaradó” pártok	Hnutie za demokratické Slovensko	37,26	34,97	Koalícia Hnutie za demokratické Slovensko a Roľnícka	2,29
	Komunistická strana Slovenska '91	0,76	2,73	Komunistická strana Slovenska (KSS)	1,97
	Slovenské kresťansko-demokratické hnutie	3,05	2,06	Kresťanská sociálna únia Slovenska (KSÚ)	0,99
	Kresťanskodemokratické hnutie	8,89	10,08	Kresťanskodemokratické hnutie (KDH)	1,19
	Maďarské kresťansko-demokratické hnutie,	7,42			
	Magyar Polgári Párt - Maďarská občianska strana	2,29	10,19	Magyar Koalíció – Maďarská koalícia	0,48
	Rómská občianska iniciatíva	0,6	0,68	Rómska občianska iniciatíva v Slovenskej republike	0,08
	Slovenská národná strana	7,93	5,4	Slovenská národná strana (SNS)	2,53
	Strana demokratickej ľavice	14,7			
	Sociálnodemokratická strana na Slovensku	4	10,42	Spoločná voľba (SV)	10,42
	Strana zelených na Slovensku	2,14			
Demokratická strana - Občianska demokratická strana	3,31	3,43	Demokratická strana (DS)	0,61	
„belépő” pártok			0,25	Sociálna demokracia (SD)	0,25
			1,32	Strana proti korupcii – za poriadok, prácu a peniaze	1,32
			0,05	Združenie pre republiku – Republikáni (ZPR-REP)	0,05
			7,35	Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)	7,35
			8,57	Demokratická únia Slovenska (DÚ)	8,57
			1,05	Hnutie za prosperujúce Česko + Slovensko (HZPČS)	1,05
			1,33	Nové Slovensko (NS)	1,33
			0,12	Reálna sociálnodemokratická strana Slovákov	0,12
TNC					48,25
Összevont választói illékonyság					24,13

„B” típusú:
10,28

1998

	1994		1998		Különbőség				
	Párt	%	%	Párt					
„eltűnő” pártok	Hnutie za prosperujúce Česko + Slovensko	1,05			1,05				
	Nové Slovensko (NS)	1,33			1,33				
	Reálna sociálnodemokratická strana Slovákov	0,12			0,12				
	Rómska občianska iniciatíva v Slovenskej	0,68			0,68				
	Sociálna demokracia (SD)	0,25			0,25				
	Strana proti korupcii – za poriadok, prácu a	1,32			1,32				
	Združenie pre republiku – Republikáni (ZPR-	0,05			0,05				
	„megmaradó” pártok	HZDS – RSS			34,97	27	Hnutie za demokratické Slovensko	7,97	„B” típusú: 12,63
Demokratická únia Slovenska (DÚ)		8,57	26,33	Slovenská demokratická koalícia	4,25				
Kresťanskodemokratické hnutie (KDH)		10,08							
Demokratická strana (DS)		3,43							
Slovenská národná strana (SNS)		5,4	9,07	Slovenská národná strana	1,61				
Kresťanská sociálna únia Slovenska (KSÚ)		2,06	14,66	Strana demokratickej ľavice	4,24				
Spoločná voľba (SV)		10,42							
Magyar Koalíció – Maďarská koalícia (MK)		10,19				9,12	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	1,07	
Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)		7,35				1,3	Združenie robotníkov Slovenska	6,05	
Komunistická strana Slovenska (KSS)	2,73	2,79	Komunistická strana Slovenska	0,06					
„belépő” pártok			8,01	Strana občianskeho porozumenia	8,01				
			0,27	Slovenská ľudová strana	0,27				
			0,13	Slovenská národná jednota	0,13				
			0,13	Béčko - Revolučná robotnícka strana	0,13				
			0,07	Hnutie tretej cesty	0,07				
			0,1	Jednotná strana pracujúcich Slovenska	0,1				
			0,19	Maďarské ľudové hnutie za zmierenie a	0,19				
			0,09	Národná alternatíva Slovenska	0,09				
			0,48	Naše Slovensko	0,48				
			0,18	Nezávislá iniciatíva (NEI) Slovenskej republiky	0,18				
	TNC				39,7				
	Összevont választói illékonyág				19,85				

„B” típusú:
12,63

2002

1998		2002		Különbség	
Párt	%	%	Párt		
„eltűnő” pártok	Hnutie tretej cesty	0,07		0,07	
	Jednotná strana pracujúcich Slovenska	0,1		0,1	
	Maďarské ľudové hnutie za zmierenie a	0,19		0,19	
	Národná alternatíva Slovenska	0,09		0,09	
	Naše Slovensko	0,48		0,48	
	Nezávislá iniciatíva (NEI) Slovenskej republiky	0,18		0,18	
	Slovenská ľudová strana	0,27		0,27	
	Strana občianskeho porozumenia	8,01		8,01	
„megmaradó” pártok	Béčko - Revolučná robotnícka strana	0,13	0,09	Béčko - Revolučná robotnícka strana	0,04
	Slovenská demokratická koalícia	26,33	8,25	Kresťanskodemokratické hnutie	2,01
			15,09	Slovenská demokratická a kresťanská únia	
			0,98	Strana zelených na Slovensku	
	Združenie robotníkov Slovenska	1,3	0,54	Združenie robotníkov Slovenska	0,76
	Komunistická strana Slovenska	2,79	6,32	Komunistická strana Slovenska	3,53
	Hnutie za demokratické Slovensko	27	19,5	Hnutie za demokratické Slovensko	7,5
	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	9,12	11,16	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	2,04
	Slovenská národná strana	9,07	3,32	Slovenská národná strana	5,75
Slovenská národná jednota	0,13	0,15	Slovenská národná jednota	0,02	
Strana demokratickej ľavice	14,66	1,36	Strana demokratickej ľavice	13,3	
„belépő” pártok			8,01	Aliancia nového občana	8,01
			3,28	Hnutie za demokraciu	3,28
			0,22	Ľavicový blok	0,22
			0,02	Ľudová strana	0,02
			0,91	Nezávislá občianska strana nezamestnaných a	0,91
			0,32	Občianska konzervatívna strana	0,32
			0,21	Politické hnutie Rómov na Slovensku - ROMA	0,21
			3,65	Pravá Slovenská národná strana	3,65
			0,3	Robotnícka strana ROSA	0,3
			0,29	Rómska občianska iniciatíva SR	0,29
			13,46	SMER	13,46
			1,79	Sociálnodemokratická alternatíva	1,79
			0,23	Strana za demokratické práva občanov	0,23
		0,43	Žena a rodina	0,43	
TNC				77,46	
Összevont választói illékonyág				38,73	

„B” típusú:
17,48

2006

	2002		2006		Különbőség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Béčko - Revolučná robotnícka strana	0,09			0,09
	Ľudová strana	0,02			0,02
	Nezávislá občianska strana nezamestnaných a	0,91			0,91
	Politické hnutie Rómov na Slovensku - ROMA	0,21			0,21
	Robotnícka strana ROSA	0,3			0,3
	Rómska občianska iniciatíva SR	0,29			0,29
	Slovenská národná jednota	0,15			0,15
	Strana za demokratické práva občanov	0,23			0,23
	Strana zelených na Slovensku	0,98			0,98
	Žena a rodina	0,43			0,43
„megmaradó” pártok	Aliancia nového občana	8,01	1,42	Aliancia nového občana	6,59
	Hnutie za demokraciu	3,28	0,63	Hnutie za demokraciu	2,65
	Združenie robotníkov Slovenska	0,54	0,29	Združenie robotníkov Slovenska	0,25
	Komunistická strana Slovenska	6,32	3,88	Komunistická strana Slovenska	2,44
	Kresťanskodemokratické hnutie	8,25	8,31	Kresťanskodemokratické hnutie	0,06
	Hnutie za demokratické Slovensko	19,5	8,79	Ľudová strana - Hnutie za demokratické	10,71
	SMER	13,46			
	Sociálnodemokratická alternatíva	1,79	29,14	SMER - sociálna demokracia	13,89
	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	11,16	11,68	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	0,52
	Slovenská národná strana	3,32			
	Pravá Slovenská národná strana	3,65	11,73	Slovenská národná strana	4,76
	Strana demokratickej ľavice	1,36	0,12	Strana demokratickej ľavice	1,24
	Občianska konzervatívna strana	0,32	0,27	Občianska konzervatívna strana	0,05
Slovenská demokratická a kresťanská únia	15,09	18,35	Slovenská demokratická a kresťanská únia -	3,26	
Ľavicový blok	0,22	0,39	Ľavicový blok	0,17	
„belépő” pártok			0,13	Agrárna strana vidieka	0,13
			0,1	Misia 21 - Nová kresťanská demokracia	0,1
			0,63	NÁDEJ	0,63
			0,13	Prosperita Slovenska	0,13
			3,47	Slobodné fórum	3,47
			0,16	Slovenská ľudová strana	0,16
			0,17	Slovenská národná koalícia - Slovenská	0,17
			0,1	Strana občianskej solidarity	0,1
TNC					55,09
Összevont választói illékonyág					27,55

„B” típusú:
23,30

2010

	2006		2010		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Agrárna strana vidieka	0,13			0,13
	Aliancia nového občana	1,42			1,42
	Hnutie za demokraciu	0,63			0,63
	Ľavicový blok	0,39			0,39
	Misia 21 - Nová kresťanská demokracia	0,1			0,1
	NÁDEJ	0,63			0,63
	Občianska konzervatívna strana	0,27			0,27
	Prosperita Slovenska	0,13			0,13
	Slovenská ľudová strana	0,16			0,16
	Slovenská národná koalícia - Slovenská	0,17			0,17
	Strana občianskej solidarity	0,1			0,1
„megmaradó” pártok	Združenie robotníkov Slovenska	0,29	0,24	Združenie robotníkov Slovenska	0,05
	Komunistická strana Slovenska	3,88	0,83	Komunistická strana Slovenska	3,05
	Kresťanskodemokratické hnutie	8,31	8,52	Kresťanskodemokratické hnutie	0,21
	Ľudová strana - Hnutie za demokratické	8,79	4,32	Ľudová strana - Hnutie za demokratické	4,47
	Slovenská demokratická a kresťanská únia -	18,35	15,42	Slovenská demokratická a kresťanská únia -	2,93
	Slovenská národná strana	11,73	5,07	Slovenská národná strana	6,66
	SMER - sociálna demokracia	29,14	34,79	SMER - sociálna demokracia	5,65
	Strana demokratickej ľavice	0,12	2,41	Strana demokratickej ľavice	2,29
	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	11,68	4,33	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	7,35
Slobodné fórum	3,47	0,7	Únia - Strana pre Slovensko	2,77	
„belépő” pártok			0,13	AZEN - Aliancia za Európu národov	0,13
			0,4	EURÓPSKA DEMOKRATICKÁ STRANA	0,4
			1,33	Ľudová strana Naše Slovensko	1,33
			8,12	MOST - HÍD	8,12
			0,31	NOVÁ DEMOKRACIA	0,31
			0,57	Paliho Kapurková, veselá politická strana	0,57
			12,14	Sloboda a Solidarita	12,14
			0,27	Strana rómskej koalície - SRK	0,27
TNC					62,83
Összevont választói illékonyság					31,42

„B” típusú:
17,72

2012

	2010		2012		Különb ­ ség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	AZEN - Aliancia za Európu národov	0,13			0,13
	EURÓPSKA DEMOKRATICKÁ STRANA	0,4			0,4
	NOVÁ DEMOKRACIA	0,31			0,31
	Paliho Kapurková, veselá politická strana	0,57			0,57
	Strana rómskej koalície - SRK	0,27			0,27
	Únia - Strana pre Slovensko	0,7			0,7
	Združenie robotníkov Slovenska	0,24			0,24
	„megmaradó” pártok	Komunistická strana Slovenska	0,83	0,72	Komunistická strana Slovenska
Kresťanskodemokratické hnutie		8,52	8,82	Kresťanskodemokratické hnutie	0,3
Ľudová strana - Hnutie za demokratické		4,32	0,93	Ľudová strana - Hnutie za demokratické	3,39
Ľudová strana Naše Slovensko		1,33	1,58	Ľudová strana Naše Slovensko	0,25
MOST - HÍD		8,12	6,89	MOST - HÍD	1,23
Sloboda a Solidarita		12,14	5,88	Sloboda a Solidarita	6,26
Slovenská demokratická a kresťanská únia -		15,42	6,09	Slovenská demokratická a kresťanská únia -	9,33
Slovenská národná strana		5,07	4,55	Slovenská národná strana	0,52
SMER - sociálna demokracia		34,79	44,41	SMER - sociálna demokracia	9,62
Strana demokratickej ľavice		2,41	0,18	Strana demokratickej ľavice	2,23
Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció		4,33	4,28	Strana maďarskej koalície - Magyar Koalíció	0,05
„belépő” pártok			0,63	Národ a Spravodlivosť - naša strana	0,63
			0,19	NÁŠ KRAJ	0,19
			0,16	Obyčajní ľudia	0,16
			8,55	OBYČAINÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti	8,55
			0,41	PRÁVO A SPRAVODLIVOSŤ	0,41
			0,34	Robíme to pre deti - SF	0,34
			0,03	STRANA +1 HLAS	0,03
			0,15	Strana občanov Slovenska	0,15
			0,11	Strana Rómskej únie na Slovensku	0,11
			1,22	STRANA SLOBODNÉ SLOVO - NORY MOISEIOVEI	1,22
			0,42	Strana zelených	0,42
			0,15	Strana živnostníkov Slovenska	0,15
			0,3	Zelení	0,3
			1,29	Zmena zdola, Demokratická únia Slovenska	1,29
			1,58	99 % - občiansky hlas	1,58
TNC					51,44
Összevont választói illékony ­ ság					25,72

„B” típusú:
16,65

12.5.4.Lengyelország

1993

	1991		1993		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Jedności Ludowej (Bydgoszcz)	0,17			0,17
	Krakowska Koalicja Solidarni z Prezydentem (Kraków)	0,25			0,25
	Ludowe Porozumienie Wyborcze "Piast" (Tarnów)	0,37			0,37
	Polskiego Związku Zachodniego, Zjednoczenie Ruchu Polskiego Śląska, Ruchu	0,23			0,23
	Pozostałe komitety	7,3			7,3
	Prawosławnych (Białystok)	0,12			0,12
	Sojuszu Kobiet Przeciw Trudnościom Życia (Kraków)	0,02			0,02
	Solidarność-80 (Szczecin)	0,11			0,11
	Unii Wielkopolan okręgu województwa leszczyńskiego (Zielona Góra)	0,08			0,08
	Wielkopolsce i Polsce (Poznań)	0,21			0,21
	Związku Podhalan (Nowy Sącz)	0,24			0,24
	Chrześcijańska Demokracja	2,36			2,36
	Stronnictwa Demokratycznego	1,42			1,42
„megmaradó” pártok	Wyborcza Akcja Katolicka	8,74	6,37	Katolicki Komitet Wyborczy "Ojczyzna"	3,49
	Partii Chrześcijańskich Demokratów	1,12			
	Konfederacji Polski Niepodległej	7,5	5,77	Konfederacja Polski Niepodległej	1,73
	Kongresu Liberalno-Demokratycznego	7,49	3,99	Kongres Liberalno-Demokratyczny	3,5
	Mniejszości Niemieckiej	1,18	0,51	Mniejszość Niemiecka	0,67
	Partii "X"	0,47	2,74	Partia X	2,27
	Polskie Stronnictwo Ludowe – Sojusz Programowy	8,67	15,40	Polskie Stronnictwo Ludowe	6,73
	Ruchu Autonomii Śląska	0,36	0,19	Ruch Autonomii Śląska	0,17
	Sojuszu Lewicy Demokratycznej	11,99	20,41	Sojusz Lewicy Demokratycznej	8,42
	Unia Demokratyczna	12,32	10,59	Unia Demokratyczna	1,73
	Unii Polityki Realnej	2,26	3,18	Unia Polityki Realnej	0,92
	NSZZ „Solidarność"	5,05	4,90	Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność"	0,15
	Porozumienie Obywatelskie Centrum	8,71	4,42	Porozumienie Centrum	4,29
	Porozumienie Ludowe	5,47	2,37	Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe	3,1
	Polskiej Partii Przyjaciół Piwa	3,27	0,10	Polska Partia Przyjaciół Piwa	3,17
„belépő” pártok	Solidarność Pracy	2,06			
	Ruchu Demokratyczno-Społecznego	0,46	7,28	Unia Pracy	5,22
		0,02	Mniejszość Niemiecka woj. olsztyńskiego	0,02	
		0,00	Narodowe Towarzystwo Oświatowe	0,00	
		0,10	Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość"	0,10	
		0,05	Otwarta Kampania Niezależnych – Poza Układem	0,05	
		0,00	Polska Partia Odnowy Kraju	0,00	
		0,05	Polska Unia Pracujących	0,05	
		0,11	Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,11	
		0,00	Polski Front Narodowy	0,00	
		0,00	Polski Front Patriotyczny	0,00	
		0,02	Rzemieślnicza Partia Polski	0,02	
		2,78	Samoobrona – Leppera	2,78	
		0,00	Spółdzielczy Dom	0,00	
		0,17	Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,17	
TNC					74,4
Összevont választói illékonyág					37,2

„B” típusú:
22,78

1997

	1993		1997		Különbség	
	Párt	%	%	Párt		
„eltűnő” pártok	Naczelna Organizacja Techniczna	0,16			0,16	
	Narodowe Towarzystwo Oświatowe	0,00			0,00	
	Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”	0,10			0,10	
	Otwarta Kampania Niezależnych – Poza Układem	0,05			0,05	
	Polska Partia Odnowy Kraju	0,00			0,00	
	Polska Partia Przyjaciół Piwa	0,10			0,10	
	Polska Unia Pracujących	0,05			0,05	
	Polski Front Narodowy	0,00			0,00	
	Polski Front Patriotyczny	0,00			0,00	
	Ruch Autonomii Śląska	0,19			0,19	
	Rzemieślnicza Partia Polski	0,02			0,02	
	Spółdzielczy Dom	0,00			0,00	
	Wyborcza Akcja Bezrobotnych	0,00			0,00	
	Związek Białoruski	0,07			0,07	
	Partia X	2,74			2,74	
Konfederacja Polski Niepodległej	5,77			5,77		
„megmaradó” pártok	Porozumienie Centrum	4,42	33,83	Akcja Wyborcza Solidarność	7,66	
	Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	4,90				
	Katolicki Komitet Wyborczy "Ojczyzna"	6,37				
	Koalicja dla Rzeczypospolitej	2,70				
	Bezpartyjny Blok Wspierania Reform	5,41				
	Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe	2,37				
	Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,11	0,07	Polska Wspólnota Narodowa	0,04	
	Polskie Stronnictwo Ludowe	15,40	7,31	Polskie Stronnictwo Ludowe	8,09	
	Samoobrona – Leppera	2,78	0,08	Przymierze Samoobrona	2,7	
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	20,41	27,13	Sojusz Lewicy Demokratycznej	6,72	
	Unia Pracy	7,28	4,74	Unia Pracy	2,54	
	Unia Polityki Realnej	3,18	2,03	Unia Prawicy Rzeczypospolitej	1,15	
	Unia Demokratyczna	10,59	13,37	Unia Wolności	1,21	
	Kongres Liberalno-Demokratyczny	3,99				
	Mniejszość Niemiecka	0,51				0,39
Mniejszość Niemiecka woj. olsztyńskiego	0,02	0,01	Mniejszość Niemiecka Województwa Olsztyńskiego	0,01		
Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,17	0,13	Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców - DFK	0,04		
„belépő” pártok			0	Związek Mniejszości Niemieckiej	0	
			1,36	Blok dla Polski	1,36	
			2,18	Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	2,18	
			1,63	Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów	1,63	
			0,01	Niezależna i Bezpartyjna	0,01	
			0,03	Pojednanie i Przyszłość Niemiecka Wspólnota	0,03	
			5,56	Ruch Odbudowy Polski	5,56	
			0,01	Sojusz Ludzi „Polska Praca Sprawiedliwość”	0,01	
			0,1	Stowarzyszenie Słowiańskiej Mniejszości Narodowej	0,1	
			0,05	Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego	0,05	
TNC					50,46	
Összevont választói illékonyág					25,23	

„B” típusú:
15,14

2001

	1997		2001		Különbség				
	Párt	%	%	Párt					
„eltűnő” pártok	Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Społeczno-Związek Mniejszości Niemieckiej	0,05 0			0,05 0				
	Sojusz Ludzi „Polska Praca Sprawiedliwość”	0,01			0,01				
	Stowarzyszenie Słowiańskiej Mniejszości	0,1			0,1				
	Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców -	0,13			0,13				
	Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	2,18			2,18				
	Mniejszość Niemiecka Województwa	0,01			0,01				
	Niezależna i Bezpartyjna	0,01			0,01				
	Pojednanie i Przyszłość Niemiecka Wspólnota	0,03			0,03				
	Unia Prawicy Rzeczypospolitej	2,03			2,03				
	Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów	1,63			1,63				
	Ruch Odbudowy Polski	5,56			5,56				
	Blok dla Polski	1,36			1,36				
	„megmaradó” pártok	Akcja Wyborcza Solidarność			33,83	5,60	Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy	28,23	„B” típusú: 29,77
		Mniejszość Niemiecka			0,39	0,36	Mniejszość Niemiecka	0,03	
Polskie Stronnictwo Ludowe		7,31	8,98	Polskiego Stronnictwa Ludowego	1,67				
Sojusz Lewicy Demokratycznej		27,13	41,04	Sojusz Lewicy Demokratycznej - Unia Pracy	9,17				
Unia Pracy		4,74							
Unia Wolności		13,37	3,10	Unii Wolności	10,27				
Przymierze Samoobrona		0,08	10,20	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	10,12				
Polska Wspólnota Narodowa		0,07	0,02	Polskiej Wspólnoty Narodowej	0,05				
„belépő” pártok			0,06	Polskiej Unii Gospodarczej	0,06				
			0,42	Alternatywa Ruch Społeczny	0,42				
			0,10	Polskiej Partii Socjalistycznej	0,10				
			9,50	Prawo i Sprawiedliwość	9,50				
			0,06	Niemiecka Mniejszość Górnego Śląska	0,06				
			12,68	Platforma Obywatelska	12,68				
			7,87	Liga Polskich Rodzin	7,87				
TNC					103,33				
Összevont választói illékonyág					51,67				

„B” típusú:
29,77

2005

	2001		2005		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy	5,60			5,60
	Polskiej Wspólnoty Narodowej	0,02			0,02
„megmaradó” pártok	Liga Polskich Rodzin	7,87	7,97	Liga Polskich Rodzin	0,1
	Mniejszość Niemiecka	0,36	0,29	Mniejszość Niemiecka	0,07
	Niemiecka Mniejszość Górnego Śląska	0,06	0,05	Mniejszości Niemieckiej Śląska	0,01
	Platforma Obywatelska	12,68	24,14	Platforma Obywatelska RP	11,46
	Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,98	6,96	Polskiego Stronnictwa Ludowego	2,02
	Prawo i Sprawiedliwość	9,50	26,99	Prawo i Sprawiedliwość	17,49
	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	10,20	11,41	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	1,21
	Sojusz Lewicy Demokratycznej - Unia Pracy	41,04	11,31	Sojusz Lewicy Demokratycznej	29,73
	Unii Wolności	3,10	2,45	Partii Demokratycznej-demokraci.pl	0,65
	Polskiej Unii Gospodarczej	0,06	0,14	Ogólnopolska Koalicja Obywatelska	0,08
	Alternatywa Ruch Społeczny	0,42			
	Polskiej Partii Socjalistycznej	0,10	0,77	Polska Partia Pracy	0,25
„belépő” pártok			0,01	Społeczni Ratownicy	0,01
			0,01	Stronnictwa Pracy	0,01
			0,06	Narodowego Odrodzenia Polski	0,06
			0,10	Partii Inicjatywa RP	0,10
			0,07	Polskiej Konfederacji - Godność i Praca	0,07
			0,29	Polskiej Partii Narodowej	0,29
			3,89	Socjaldemokracji Polskiej	3,89
			1,05	Ruch Patriotyczny	1,05
			1,57	Platformy Janusza Korwin-Mikke	1,57
			0,19	Centrum	0,19
			0,28	Dom Ojczysty	0,28
TNC					76,21
Összevont választói illékonyág					38,11

„B” típusú:
31,54

2007

	2005		2007		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	"Mniejszości Niemieckiej Śląska"	0,05			0,05
	Społeczni Ratownicy	0,01			0,01
	Stronnictwa Pracy	0,01			0,01
	Polskiej Konfederacji - Godność i Praca	0,07			0,07
	Partii Inicjatywa RP	0,10			0,10
	Ogólnopolska Koalicja Obywatelska	0,14			0,14
	Platformy Janusza Korwin-Mikke	1,57			1,57
	Centrum	0,19			0,19
	Polskiej Partii Narodowej	0,29			0,29
	Ruch Patriotyczny	1,05			1,05
	Dom Ojczysty	0,28			0,28
	Narodowego Odrodzenia Polski	0,06			0,06
„megmaradó” pártok	Liga Polskich Rodzin	7,97	1,30	Liga Polskich Rodzin	6,67
	Prawo i Sprawiedliwość	26,99	32,11	Prawo i Sprawiedliwość	5,12
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,31			
	Partii Demokratycznej-demokracy.pl	2,45	13,15	Lewica i Demokraci SLD+SDPL+PD+UP	4,5
	Socjaldemokracji Polskiej	3,89			
	Polskiego Stronnictwa Ludowego	6,96	8,91	Polskiego Stronnictwa Ludowego	1,95
	Platforma Obywatelska RP	24,14	41,51	Platforma Obywatelska RP	17,37
	Wyborców "Mniejszość Niemiecka"	0,29	0,20	Mniejszość Niemiecka	0,09
	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	11,41	1,53	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	9,88
	Polska Partia Pracy	0,77	0,99	Polska Partia Pracy	0,22
„belépő” pártok			0,02	Samoobrona Patriotyczna	0,02
			0,28	Partii Kobiet	0,28
TNC					49,92
Összevont választói illékonyág					24,96

„B” típusú:
22,9

2011

	2007		2011		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Samoobrona Patriotyczna	0,02			0,02
	Partii Kobiet	0,28			0,28
	Liga Polskich Rodzin	1,30			1,30
„megmaradó” pártok	Prawo i Sprawiedliwość	32,11	29,89	Prawo i Sprawiedliwość	2,22
	Lewica i Demokraci SLD+SDPL+PD+UP	13,15	8,24	Sojusz Lewicy Demokratycznej	4,91
	Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,91	8,36	Polskie Stronnictwo Ludowe	0,55
	Platforma Obywatelska RP	41,51	39,18	Platforma Obywatelska RP	2,33
	Mniejszość Niemiecka	0,20	0,19	Mniejszość Niemiecka	0,01
	Samoobrona Rzeczpospolitej Polskiej	1,53	0,07	Nasz Dom Polska-Samoobrona Andrzeja	1,46
	Polska Partia Pracy	0,99	0,55	Polska Partia Pracy - Sierpień 80	0,44
„belépő” pártok			1,06	Nowa Prawica - Janusza Korwin-Mikke	1,06
			0,24	Prawica	0,24
			10,02	Ruch Palikota	10,02
			2,19	Polska Jest Najważniejsza	2,19
TNC					27,03
Összevont választói illékonyság					13,52

„B” típusú:
5,96

12.6. Az eltűnő és az újonnan belépő pártokra vonatkozó adatok

Magyarország

		1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	7	10	8	6	10	2		7,2
	Arány ^b	38,9%	52,6%	53,3%	46,2%	66,7%	20,0%		46,3%
	1% feletti	1	2	2	0	1	1		1,2
	ebből 5% feletti	0	0	0	0	1	0		0,2
	Szavazatarány ^c	3,1%	6,9%	4,7%	0,1%	7,1%	0,1%		4%
Új pártok	Darab ^d		8	6	7	7	4	10	7,0
	Arány ^e		42,1%	40,0%	53,8%	46,7%	44,4%	55,6%	47,1%
	1% feletti		2	1	1	0	1	0	0,8
	ebből 5% feletti		0	0	0	0	1	0	0,2
	Szavazatarány ^f		5,6%	2,3%	4,0%	0,3%	8,5%	2,3%	3,8%

Csehország

		1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	10	4	3	17	15	13		10,3
	Arány ^b	52,6%	25,0%	23,1%	60,7%	57,7%	50%		44,9%
	1% feletti	6	2	1	0	1	1		1,8
	ebből 5% feletti	0	1	0	0	0	1		0,3
	Szavazatarány ^c	14,5%	7,9%	4,2%	5,5%	4,6%	11,6%		8,0%
Új pártok	Darab ^d		7	3	20	14	15	10	11,5
	Arány ^e		43,8%	23,1%	71,4%	53,8%	57,7%	43,5%	48,9%
	1% feletti		3	2	1	0	4	2	2,0
	ebből 5% feletti		0	1	0	0	2	2	0,8
	Szavazatarány ^f		8,5%	10,0%	8,0%	2,6%	35,0%	26,7%	15,1%

Szlovákia

		1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	11	7	8	10	11	7		9,0
	Arány ^b	47,8%	41,2%	47,1%	40,0%	52,4%	39%		44,6%
	1% feletti	2	3	1	0	1	0		1,2
	ebből 5% feletti	0	0	1	0	0	0		0,2
	Szavazatarány ^c	6,9%	4,8%	9,4%	3,6%	4,1%	2,6%		5,2%
Új pártok	Darab ^d		8	10	14	8	8	15	10,5
	Arány ^e		47,0%	58,8%	56,0%	38,1%	44,4%	57,7%	50,3%
	1% feletti		5	1	5	1	3	4	3,2
	ebből 5% feletti		2	1	2	0	2	1	1,3
	Szavazatarány ^f		20,0%	9,7%	33,1%	4,9%	23,3%	15,5%	17,8%

Lengyelország

		1991	1993	1997	2001	2005	2007	2011	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	7	13	13	2	12	3		8,3
	Arány ^b	43,3%	48,5%	61,9%	14,3%	54,5%	30,0%		42,1%
	1% feletti	2	2	5	1	2	1		2,2
	ebből 5% feletti	0	1	1	1	0	0		0,5
	Szavazatarány ^c	12,9%	9,3%	13,1%	5,6%	3,8%	1,6%		7,7%
Új pártok	Darab ^d		18	10	7	11	2	4	8,7
	Arány ^e		54,5%	47,6%	50,0%	50,0%	20,0%	36,4%	43,1%
	1% feletti		3	4	3	3	0	3	2,7
	ebből 5% feletti		1	1	3	0	0	1	1,0
	Szavazatarány ^f		11,6%	10,9%	30,7%	7,5%	0,3%	13,5%	12,4%

^a összesen hány olyan párt volt, amelyik a következő választáson már nem indult

^b a pártok mekkora hányada nem indult már a következő választásokon

^c a következő választásokon már nem induló pártok együttes szavazataránya

^d összesen hány olyan párt volt, amelyik az előző választáson még nem indult

^e a pártok mekkora hányada nem indult még az előző választásokon

^f az előző választásokon még nem induló pártok együttes szavazataránya

12.7. A külföldi pártok nevének rövidítései⁸¹⁹

12.7.1. Csehországi pártok

Rövidítés	Párt neve	
	cseh nyelven	magyarul
ANO2011	<i>Akce nespokojených občanů</i>	Elégedetlen Polgárok Akciója
ČSNS	<i>Česká strana národně sociální</i>	Cseh Nemzeti Szocialista Párt
ČSSD	<i>Česká strana sociálně demokratická</i>	Cseh Szociáldemokrata Párt
DEU	<i>Unie Svobody</i>	Szabadság Unió
DL	<i>Demokratická levice</i>	Demokratikus Baloldal
HSD-SMS	<i>Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko</i>	Mozgalom az Autonóm Demokráciáért – Egyesület Morvaországért és Sziléziáért
KDS	<i>Křesťanskodemokratická strana</i>	Kereszténydemokrata Párt
KDU–ČSL	<i>Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová</i>	Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt
KSČM	<i>Komunistická strana Čech a Moravy</i>	Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja
LB	<i>Levý blok</i>	Baloldali Blokk
LIDEM	<i>Liberální demokraté</i>	Liberális Demokraták
LSU	<i>Liberálně sociální unie</i>	Liberális Szociális Unió
ODA	<i>Občanská demokratická aliance</i>	Polgári Demokrata Mozgalom
ODS	<i>Občanská demokratická strana</i>	Polgári Demokrata Párt
OF	<i>Občanské fórum</i>	Polgári Fórum
OH	<i>Občanské Hnutí</i>	Civil Mozgalom
SPO	<i>Strana Práv Občanů</i>	Polgári Jogok Pártja
SPR–RSČ	<i>Sdružení pro Republiku - Republikánská strana Československa</i>	Szövetség a Köztársaságért – Csehszlovák Republikánus Párt
SZ	<i>Strana zelených</i>	Zöld Párt
TOP09	<i>Tradice Odpovědnost Prosperita</i>	Hagyomány, Felelősség, Jólét
US	<i>Demokratická unie</i>	Demokrata Unió
ÚSVIT	<i>Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury</i>	Közvetlen Demokrácia Hajnala Tomia Okamura
VV	<i>Věci veřejné</i>	Közügyek
ZS	<i>Zemědělská strana</i>	Agrárpárt

⁸¹⁹ A függelék csak a dolgozat törzsszövegében említett pártokat tartalmazza.

12.7.2.Szlovákai pártok

Rövidítés	Párt neve	
	szlovák nyelven	magyarul
ANO	<i>Aliancia Nového Občana</i>	Új Polgárok Szövetsége
DEÚS	<i>Demokratická únia Slovenska</i>	Szlovák Demokratikus Unió
DS	<i>Demokratická strana</i>	Demokrata Párt
DÚ	<i>Demokratická únia</i>	Demokrata Unió
Együttélés	<i>Spolužitie</i>	Együttélés
HPSR	<i>Hnutie poľnohospodárov Slovenskej republiky</i>	Szlovák Köztársaság Farmereinek Mozgalma
HZDS	<i>Hnutie za demokratické Slovensko</i>	Mozgalom a Demokratikus Szlovákiáért
KDH	<i>Kresťanskodemokratické hnutie</i>	Kereszténydemokrata Mozgalom
KSS	<i>Komunistická strana Slovenska</i>	Szlovák Kommunista Párt
MKDM	<i>Maďarské kresťanskodemokratické hnutie</i>	Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom
MKP	<i>Strana maďarskej koalície</i>	Magyar Koalíció Pártja
Most-Híd	<i>Most-Híd</i>	Most-Híd
MPP	<i>Maďarská občianska strana</i>	Magyar Polgári Párt
OLaNO	<i>Obyčajní Ľudia a nezávislé osobnosti</i>	Egyszerű emberek és Független Személyiségek
RSS	<i>Rolnícka strana Slovenska</i>	Szlovák Parasztpárt
SaS	<i>Sloboda a Solidarita</i>	Szabadság és Szolidaritás
SDA	<i>Sociálnodemokratická alternatíva</i>	Szociáldemokrata Alternatíva
SDK	<i>Slovenská demokratická koalícia</i>	Szlovák Demokratikus Koalíció
SDKÚ(–DS)	<i>Slovenská demokratická a kresťanská únia (– Demokratická strana)</i>	Szlovák Kereszténydemokrata Unió (– Demokrata Párt)
SĐĽ	<i>Strana demokratickej ľavice</i>	Demokratikus Baloldal Pártja
SDSS	<i>Sociálnodemokratická strana Slovenska</i>	Szlovák Szociáldemokrata Párt
Siet'	<i>Siet'</i>	Hálózat
Smer-SD	<i>Smer – sociálna demokracia</i>	Irány–Szociáldemokrácia
SNS	<i>Slovenská národná strana</i>	Szlovák Nemzeti Párt
SOP	<i>Strana občianskeho porozumenia</i>	Polgári Egyetértés Pártja
SR	<i>Sme Rodina – Boris Kollár</i>	Család vagyunk – Boris Kollár
SV	<i>Spoločná voľba</i>	Közös Választás
SZA	<i>Strana zelenej alternatívy</i>	Zöld Párt Alternatíva
SZS	<i>Strana zelených na Slovensku</i>	Szlovákia Zöld Pártja
VPN	<i>Verejnost' proti násiliu</i>	Nyilvánosság az Erőszak Ellen
ZRS	<i>Združenie robotníkov Slovenska</i>	Szlovákiai Munkások Uniója

12.7.3.Lengyelországi pártok

Rövidítés	Párt neve	
	lengyel nyelven	magyarul
AWS	<i>Akcja Wyborcza Solidarność</i>	Szolidaritás Választási Akció
BBWR	<i>Bezpартyjny Blok Wspierania Reform</i>	Párton Kívüliek Blokkja a Reformok Támogatásáért
K'15	<i>Kukiz'15</i>	Kukiz'15
KLD	<i>Kongres Liberalno-Demokratyczny</i>	Liberális Demokrata Kongresszus
KORWiN	<i>Koalicja Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja</i>	Koalíció a Köztársaság Megújításáért – Szabadság és Remény
KPN	<i>Konfederacja Polski Niepodległej</i>	Független Lengyelország Konföderáció
LiD	<i>Lewica i Demokraci</i>	Baloldaliak és Demokraták
LPR	<i>Liga Polskich Rodzin</i>	Lengyel Családok Ligája
Nowoczesna	<i>Nowoczesna</i>	Modern
NSZZ	<i>Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”</i>	„Szolidaritás” Független Szakszervezet
PC	<i>Porozumienie Centrum</i>	Centrum Szövetség
PChD	<i>Partia Chrześcijańskich Demokratów</i>	Kereszténydemokrata Párt
PiS	<i>Prawo i Sprawiedliwość</i>	Jog és Igazság
PL	<i>Porozumienie Ludowe</i>	Paraszi Egyetértés
PO	<i>Platforma Obywatelska</i>	Polgári Platform
POC	<i>Porozumienie Obywatelskie Centrum</i>	Centrum Polgári Szövetség
PPPP	<i>Polska Partia Przyjaciół Piwa</i>	Sörkedvelők Lengyelországi Pártja
PSL	<i>Polskie Stronnictwo Ludowe</i>	Lengyel Néppárt
ROP	<i>Ruch Odbudowy Polski</i>	Mozgalom Lengyelország Újjáépítéséért
RP	<i>Ruch Palikota</i>	Palikot Mozgalma
SdRP	<i>Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej</i>	Lengyel Köztársaság Szociáldemokráciája
SLCh	<i>Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie</i>	Keresztény Néppárt
SLD	<i>Sojusz Lewicy Demokratycznej</i>	Demokratikus Baloldali Szövetség
SRP	<i>Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej</i>	Lengyel Köztársaság Önvédelme
TR	<i>Twój Ruch</i>	Te Mozgalmad
UD	<i>Unia Demokratyczna</i>	Demokratikus Unió
UP	<i>Unia Pracy</i>	Munka Unió
UW	<i>Unia Wolności</i>	Szabadság Unió
WAK	<i>Wyborcza Akcja Katolicka</i>	Katolikus Választási Akció
ZChN	<i>Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe</i>	Keresztény Nemzeti Unió

12.7.4.Egyéb pártok

Rövidítés	Ország	Párt neve	
		idegen nyelven	magyarul
CDA	Hollandia	<i>Christen-Democratisch Appèl</i>	Kereszténydemokrata Akció
CDU/CSU	Németország	<i>Christlich Demokratische Union / Christlich-Soziale Union</i>	Kereszténydemokrata Unió / Keresztényszociális Unió
CSV	Luxemburg	<i>Chrëschtlech Sozial Vollekspartei</i>	Keresztényszocialista Néppárt
D'66	Hollandia	<i>Democraten 66</i>	66-os Demokraták
DC	Olaszország	<i>Democrazia Cristiana</i>	Kereszténydemokrácia
Die Linke	Németország	<i>Die Linke</i>	A Baloldal
FDP	Németország	<i>Freie Demokratische Partei</i>	Szabaddemokrata Párt
FPÖ	Ausztria	<i>Freiheitliche Partei Österreichs</i>	Osztrák Szabadságpárt
KVP	Hollandia	<i>Katholieke Volkspartij</i>	Katolikus Néppárt
ÖVP	Ausztria	<i>Österreichische Volkspartei</i>	Osztrák Néppárt
PDS	Németország	<i>Partei des Demokratischen Sozialismus</i>	Demokratikus Szocializmus Pártja
SPD	Németország	<i>Sozialdemokratische Partei Deutschlands</i>	Német Szociáldemokrata Párt
SPÖ	Ausztria	<i>Sozialdemokratische Partei Österreichs</i>	Osztrák Szociáldemokrata Párt

13. SUMMARY

Closed or open?

**The structure of competition of political parties in the
Visegrad countries
(1990–2015)**

13.1. Goals and methodology of the dissertation

The dissertation investigates the quarter century of the Visegrad party systems from a particular aspect, taking a model elaborated by Peter Mair, a recently passed away Irish political scientist as a basis. The thesis pursues two basic aims: on the one hand, it examines to what extent Mair's model and theory can be adapted to the Visegrad countries, and, on the other hand, it seeks for the answer for the question that how these party systems shall be described taking Mair's standard as a basis. The adoption of Mair's model to the Visegrad countries, induced mainly from the Western party systems, hopefully contributes to the exploration and understanding of the nature of the postcommunist party systems

13.1.1.Mair's model

As for Mair's model, the author's theory is based on the admired Sartori's work of 1976. Mair unfolded his theory for the first time in 1996 [Mair, 1996], but he modified and completed in his later works [MAIR, 1997, 2001, 2006, 2007, 2008].) Mair retained Sartori's approach focusing on the interaction of the parties, and he put emphasis on the structure of interparty competition, and especially the competition for government. According to Mair's view, in order to understand the internal logic and cohesion of a certain party system, one shall reveal how the competition for government looks like. As Mair claims, this approach which focuses on the patterns of inter-party competition is much more suitable for depicting the essence and the change of a party system than the theories based either on the quantification / categorization of the party systems, or on the (in)stability of voters preferences.

Mair distinguished two contrasting patterns in the structure of party competition: the closed and open one. He analysed the two forms of competition (or, by phrase of ENYEDI és CASAL BÉRTÓ (2010): governmental arenas) by three related factors:

- alternation in government, which may be either wholesale (a set of incumbents is wholly displaced by a former opposition), or partial (in which the party composition of a newly incumbent government and the previous government partly identical); finally, the third pattern is non-alternation (in which the same party or parties remain in power)

- coalition alternatives (governing formulas), which may be either familiar or innovative (in the latter case, the party composition of the cabinet is novel)
- access to government, which may be either restricted to a limited number of parties, or, in other party systems, open to (almost) all parties

In Mair's theory, the closed and the open structures of competition is described by the three indicators in the following way:

Indicators of the structure of inter-party competition

		structure of competition	
		closed	open
indicators	alternation of government	wholesale or none	1996: partial
			1997: mix of <i>both</i> partial and wholesale
	governing formulas	familiar	innovative
	access to government	restricted to a limited number of parties	1996: open to many parties
			1997: 'open to (almost) all parties

Source: MAIR, 1996: 95.; MAIR, 1997: 212.

Note: Mair set the criteria of the open structure competition differently in his works of 1996 and 1997

According to the author's point of view, the structure of competition may be qualified as closed in some party systems (e. g. in the United Kingdom), while obviously open in others (e. g. in the Netherlands).

13.1.2. Research goals

As mentioned above, one of the goals of the dissertation is to examine how the thesis of Mair (which was induced by the party systems of another region and another time period, since the author took mainly the Western party systems as a basis, from the second world war to the early 1990s) can be adapted to the Visegrad countries as to the party systems of a recently democratised region. Beyond the experiences of adaptation of Mair's model I am also interested how the three indicators work in the more fluid post-communist party systems, and from this aspect, is the correction of either the model or the indicators necessary. The other goal of the dissertation is to explore the structure of competition that emerged in the examined four party systems in the past 25 years. Mair claimed in 1996 that „a more closed and predictable structure might well develop in a number of the post-communist democracies in the next decade or so” (MAIR, 1996: 96.). From this aspect, my thesis serves as a test of Mair's previous „prediction”, too.

As I explain in detail in the subsection 1.3.4. of the dissertation, a number of studies made attempt to adapt Mair's model to the post-communist party systems (see especially TOOLE, 2000; MÜLLER-ROMMEL, 2005; CASAL BÉRTÓA–MAIR, 2012; CASAL BÉRTÓA–ENYEDI, 2014), thus, it is necessary to mention to what extent I am going to exceed these works (upon which, naturally, I have reclined several times in my thesis). Hopefully the dissertation contributes to the scientific discourse about Mair's model and the Visegrad party systems from at least four aspects.

Firstly, the **longer time span of my analyse** (1990–2015) allows me to evaluate the political developments of the recent years, which brought important changes in the structure of inter-party competition in all four countries. In light of the broader horizon, the validity of the former claims and predictions regarding the four party systems can be revised. (However, the time span of analyse of the four party systems does not coincide: because of the diverse character of the party-building processes on the one hand, and the different dates of the first free elections on the other hand, the analyse starts from 1990 in case of Hungary, from 1991 in case of Poland and from 1992 in case of the Czech Republic and Slovakia. [Since the parliamentary elections of October 2015 in Poland and of March 2016 in Slovakia coincided with the finalization of my dissertation, the outcomes of these elections are affected only tangential in the last chapter.])

Secondly, I carry out the operationalization and measurement of the indicators in an innovative way, which, in my opinion reflects better Mair's original conception, notwithstanding that it might be less properly interpreted from a certain aspect than the

so-called ministry-based operacionalization, developed by Mair in 2008 and later improved by Casal Bértoa and Enyedi.

Thirdly, mainly by Chapter 5, I wish to provide a large space for the **qualitative aspects** during the analyses. In my point of view, the former studies focusing on the structure of competition mostly failed to reveal the political processes beyond the number and indices. Given the fact that I deal only with four Visegrad party systems (and not with dozens of various party systems) and I investigate them in a large extent, the political context might be mapped in a more detailed way. As a consequence, I set also the goal to explore and evaluate the circumstances that influence the structure of the competition (especially the the political cleavages and blocs). By doing so, I aim to answer „what is the competition about?“, a vital question posed by Mair, pointing out the signs of predictability.

Fourth, I make an attempt in Chapters 6–8 to outline the frame of the structure of the competition, since the pattern of the competition is strongly related with other factors determining the party systems, like fragmentation, durability of the parties and electoral volatility. My goal is to detect how these factors affects the the emerging structure of competition.

13.1.3.Methodology

Since the dissertation examines no more than only four party systems (and only seven elections per country are analysed) it may be qualified as a so-called 'small N study.' Studies dealing with small number of cases obviously provide larger space for describing and evaluating the phenomena beyond the processes and data, thus, qualitative aspects are highlighted, while the statistical methods fade into the background. As Hopkin (2002:261) notes, qualitative investigations are often regarded as a methodologically 'soft' option, however, „it can provide a far more rigorous and sophisticated response to some types of research questions“. According to the terminology of HAGUE and HARROP (2004), the dissertation aims to carry out a **focused comparison**, concentrating on small number of cases. This method seems to be suitable technique for comparing the four countries by a certain aspect. As I already have mentioned at the research goals that beyond the quantitative comaprison I pay special attention to political context in which the structure of inter-party competition had been emerged and shaped (e. g. what is the reason of the different rate of partial alternation of governments; in which countries can one detect parties excluded from government, which factors enhanced or weakened the

predictability of the government formation processes). The small number of cases allows me to examine these four countries intensely in this regard.

The approach applied in the dissertation **centers around the elections and government formations**. Both of the parliamentary elections and the coalition formations play a special role in the evolution of a given party system. Although neither the impact of the European Parliament, of the local, of the senate, neither of the presidential elections are marginal at all, it is the national parliamentary (lower house) election which provide the most realistic picture of the weight and position of the certain parties – sometimes bringing fundamental changes regarding the power relations. Moreover, the parliamentary elections are the occasions when new parties may get into the parliament, and others may lose their parliamentary representation. The parliamentary elections are important for another reason: every election is followed by a new government (surely new from the aspect of constitutional law); however, in some cases the party composition of the government may change even during the electoral cycle. The context of the government formation process, the number of possible alternatives and the willingness for coalitional cooperation serve as an extremely important signs of pattern of the structure of party competition. (At the same time my thesis deals with the ideological profile of the parties and a relation of the electors and parties to a much lesser extent.)

Finally, it should be emphasized that **all the calculations in the dissertation have been carried out by myself**, and the data on which the calculations are based stem from my own collection. Although it has notably increased my workload, I regarded this solution as inevitably for several reasons. On the one hand, if one takes data from another source, they are rarely available in the desired form and for the period of time. On the other hand, I refrained myself from borrowing and completing data from other sources in order to avoid the inconsistent results.

13.2. Research conducted in the framework of the dissertation

Following the elaboration of the theoretical framework, the **second chapter of the dissertation sheds light on the basic research units**, namely the potential governments and (parliamentary) parties of the Visegrad countries. In an effort to ensure the accuracy and the groundedness of the research, a number of rules and principles had to be laid down, for example, in terms of the qualifications a political formation needs to meet in

oder to be deemed a political party; or the set of criteria that needs to be fulfilled when leaving a coalition. It must be emphasised that Mair's model is rather sensitive to the analysis of parties that form a government (as well as the precise „matching“ of predecessor- and successor governments) and thereby the avoidance of inaccurate research bases (i.e. the inappropriate judgement of the completeness- or partialness of the party turnover) that can lead to the incorrect analysis of the quantified data.

The **third chapter is the actual „testing phase“** – at least in the sense that I examine all government alternations of the four countries' based on Mair's three indicators. The specific research question here was how the examined government alterations can be described and to what extent these government alterations are compliant with Mair's model, based on the analysis carried out with regard to Mair's criteria. In the course of the research, special focus was laid on the third indicator (the possibility of forming a government) which, compared to the two other aspects, can be analysed in a more complex way, partly due to the fact that Mair himself has modified this criteria in his later works. Already at this stage of the analysis there were a number of signs indicating that the Hungarian party system is exceptional among the Visegrad countries.

The operationalisation and evaluation of the research results can be found in chapter 4. In compliance with the aims of the research, the main question here was where the four party systems can be placed on the scale of open-closed, based on the qualifications of each research indicator. I have thus attempted to apply a numeric approach to all three indicators of the party competition in order to be able to show all three aspects of Mair's model (which is the reason why the third indicator was divided into three sub-indicators).

Taking all three indicators into consideration, the results of my calculations show that the Hungarian party system is the most closed one out of the four, which is followed distantly by the Czech system. The third on the scale was Poland, the party system of which appeared significantly more open than that of the Czech Republic, and, finally, the most open party system was found to be the Slovakian system.

Summary of indicators

			Hungary	Czech Republic	Slovakia	Poland
Indicators	Alternation		85,7%	80%	75%	60%
	Innovation		62,5%	18,2%	0 %	18,2%
	Access to government	I. governing parties	33,3%	35,7%	13,3%	30%
		II. excluded parties	50%	100%	0%	10%
		III. new parties	100%	33,3%	40%	77,8%
		Average	61,1%	56,3%	17,8%	39,3%
	Rate of closure		69,8%	51,5%	30,9%	39,2%

Note: The higher percentages indicate a more closed structure of party system

In an effort to introduce the dynamics of the party competition, research into the closure of the party systems was also conducted the way that only the first half –the first 10-12 years – of the discussed time-frame was analysed, highlighting the vastly different directions tha the changes took in the four countries.

In Hungary and Poland the party systems have become significantly more closed by the second half of the examined timeframe, whereas the Czech party system has undergone the exact opposite changes; and, lastly, significant changes in Slovakia have not been detected.

Subsequently, I compared my research results to earlier works that have also been based on Mair's indicators. I have taken three works as the basis of the comparision, two of which (TOOLE, 2000 and MÜLLER-ROMMEL, 2005) look into the changes of the East Central European party system in a more simple manner, using a less complex research methodology over a shorter period of time. The third paper is the analysis of CASAL BÉRTOA and ENYEDI from 2014, which goes beyond the two aforementioned researches both in its timeframe as well as in terms of the complexity its methodology. However, the validity of this comparison is somewhat compromised by the fact that the research timeframes are not the same and, on the other hand, that the applied methods of operationalisation are also different.

The Hungarian party system has proved to be the closest by all research papers, but the sequence of the three other Visegrad countries in terms of openness is much less clear. In

the course of the comparison, particular attention was paid to the earlier work of CASAL BÉRTÓ and ENYEDI that makes the calculations based on the so-called ministry-based operationalisation of Mair's model (*index of party system institutionalization – iPSI*). The benefits of this method are beyond doubt, however, my dissertation highlights a number of its problematic areas (most of all the approach towards non-partisan ministers or the ignorance of extraordinary governments). (I have also calculated the iPSI scores for all four party systems based on slightly different calculation methods.)

Chapter 5 – the most extensive part of the dissertation – is less analytical in its nature than the previous chapters. Departing somewhat from the world of numbers and indicators, I looked into **the factors determining the formation of governments** in each of the four party systems of the Visegrad countries, or, in other words, „**what the party competition is about**”.

I discussed in length the question whether it is possible to identify blocks within each party system that determine the political course and thus make the process of governments predictable. In the meantime, I also examined if there were any examples of government formulas (with special regard to coalitions) that were not compatible with the earlier logics of party interaction. In this chapter, I argue that parties' willingness to cooperate –and thus to form a government as well – do have an established patterns even in systems where quantitative analysis found little evidence for the closure of the competition. In light of the foregoing, the formation of governments in *Slovakia* was determined by the authoritarian/democratic political cleavage in the 1990s which, at the turn of the millennium, was replaced by the left-wing-populist/right-wing dichotomy (this dichotomy, we might add, was significantly weakened by the elections in March 2016). In *Poland*, until 2005, parties' willingness to cooperate was determined by their relation to the communist past, creating a post-communist and a post-Solidarity block. As of 2005 however, the competition of political parties has been fully determined by the PiS/PO dichotomy. In the section about the *Czech Republic*, an attempt was made to prove that the situation in this system is the reverse: although the Czech party system is the second most closed one out of the four Visegrad countries (the first being Hungary), parties' willingness to cooperate was often found to be uncertain from a number of perspectives. A further complication was that the ODS/ ČSSD rivalry that has formed the structure of the Czech party competition for over a decade was shaken in the course of the elections in 2010 due to the fact that both parties have lost significant parts of their supporter bases and, by 2013, they have mostly taken the backseats of Czech politics as the civil democratic party

was only the fifth on the scale of popularity. In the case of *Hungary*, the left/right political dichotomy crystalising alongside the cultural-ideological dimension has made parties' willingness to cooperate very clear by the mid 1990s, so very early on.

In the following part of the paper (**chapters 6–8**), those party-system characteristics have been examined which, in my view, have closely „stuck” to the structure of the party system. These characteristics can also be considered as the **„context” of the party competition system**. Although Mair's thesis on the closed and open structure of the competition proved to be an innovative and rather impactful theory, one should not forget that this is just one of the possible approaches of the world of political parties. In terms of the factors in relation to the party competition, three (the concentration of the party systems, the stability of the parties, and the electoral volatility) is discussed in more detail. It is hoped that the inclusion of these factors into the present research contributes to the increased groundedness and clarity of the phenomena described in chapters 4. and 5. Furthermore, the inclusion of the second and third factors may become even more interesting in light of the fact that the Western party systems scrutinised by Mair greatly differ from the party systems of the post-communist countries both in terms of the stability of the parties as well as in relation to the intensity of electoral volatility.

The first such supplementary aspect of analysis is the **concentration of party systems (chapter 6)**. My theory here is laid on the conceptual foundations that in case of less – and therefore, logically bigger – (parliamentary) parties, the networks of parties crystallises easier as a smaller number of parties means both less inter-party contacts as well as a decreased number of potential coalition alternatives. My research into the party systems' concentration (or, adversely, the fragmentation thereof) has indicated that the four scrutinised countries have taken four different routes. What is even more important from the perspective of my research topic is the correlation between the concentration and the closure/openness of the competition. Application of the LOOMES modell (2012) to the Visegrad countries has revealed that, in the case of Hungary and Slovakia, the increasing closure of the party system went hand in hand with the growth of the party system's concentration. While the picture in Poland was much less clear, the exact opposite was found to be true for the Czech Republic. This chapter has also discussed how the competition of parties is either defined by the contest of two, approximately same-strength parties or that there is one defining force that is far stronger than any other party in the given system. From this perspective, it was the Slovakian party system that has indicated the greatest differences as the assymetric competition was strongest here.

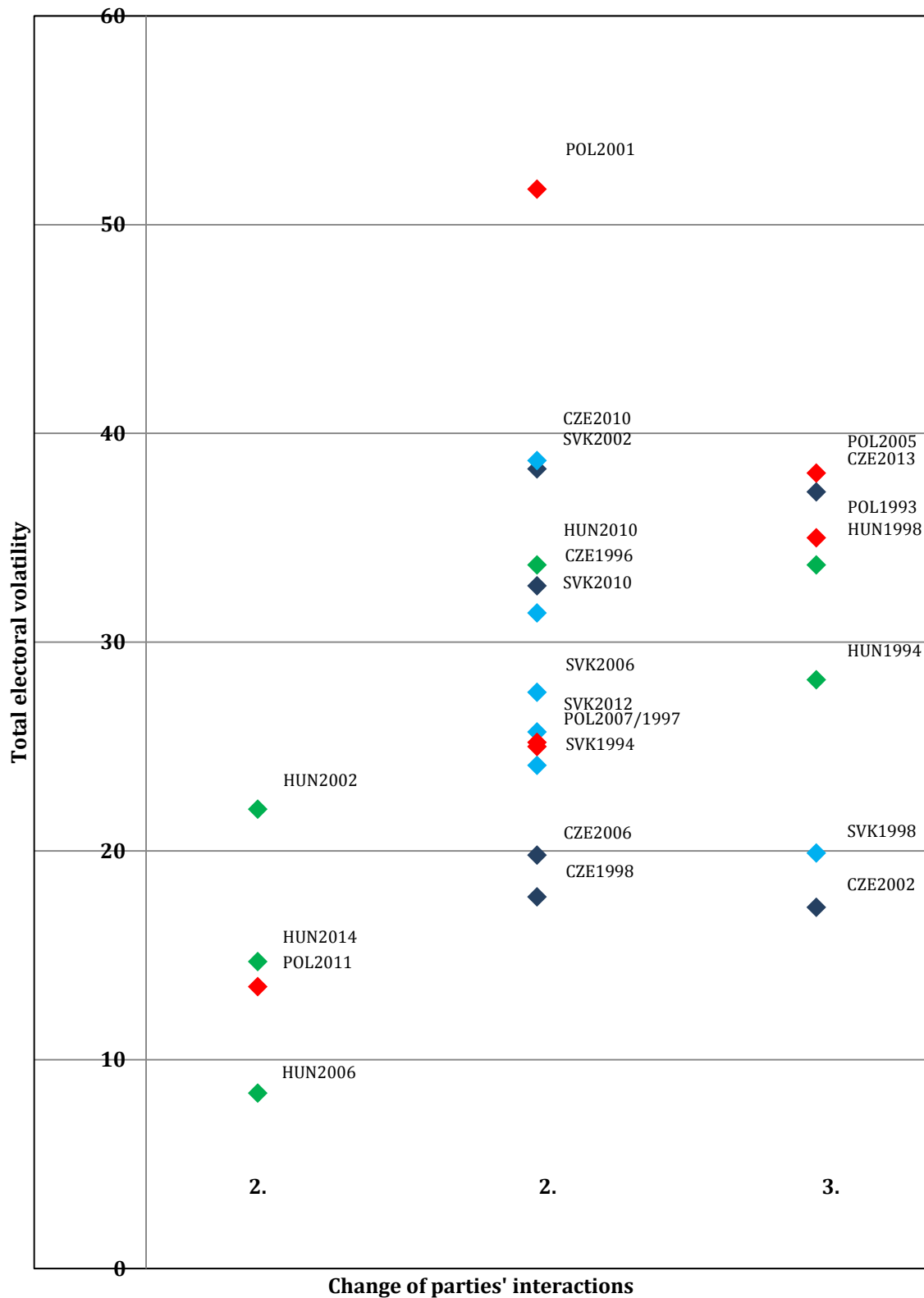
The second research angle was the **durability of the parties (chapter 7)**. In this chapter, I tried to find an answer to the research question as to how increased durability of the (parliamentary) parties has impacted the competition of the parties. The starting point here was the assumption according to which (similarly to the previous assumption) the pattern of competition emerges easier, and with that, the likelihood of the closed structure of the competition is greater, in the event that the pool of parties „available” in the course of the formation of the government is more stable. Adversely, in the event that there is a high level of fluctuation in the parliament amongst the political parties, meaning that the pool of available parties changes from election to election, the stabilisation of parties' relations becomes more difficult in theory.

The stability of the parties was described – amongst other features – by two indicators: the PST index used by TOOLE (2000) and the WPA-index of KREUZER-PETTAI (2011) (the previous indicator describes the intensity of changes within the parliamentary parties, whereas the latter shows the weighted party-age according to the ratio of seats won). Calculations have revealed that the positions taken by each system based on the closure of the competition is also reflected in the previous indicators, i.e. the structures that were more closed have always had a greater degree of party stability.

The third aspect was the **total electoral volatility (chapter 8)**, the main indicator of electoral behaviour as well as the stability of the party system. As indicated earlier, the main aim of Mair in setting up his theoretical model was to be able to describe the changes of a party system independently from the scrutiny of electoral behaviour, given his conviction that party systems are defined mainly by the patterns of party interactions and not the stability or instability of electoral party preferences.

At the same time –and especially in light of Mair's paper of 2008 discussing the Dutch party system (MAIR, 2008) – it may be logical to ask whether a more closed structure goes together with a lower level of fluctuation of the votes, or if a more open competition implies a higher degree of electoral volatility. Similarly to the fragmentation of the party system, the degree of electoral volatility was also very different in the four party systems of the Visegrad countries: while, in the second half of the scrutinised timeframe the electoral volatility was clearly lower in Hungary and Poland, the contrary was true for the Czech Republic, whereas there were no significant changes detected in Slovakia. On the other hand, and in relation to the foregoing, it has also been found that the passing of time does not necessarily go together with the decrease of the Pedersen-index (which is in compliance with a number of other research results – for example: pl. MAINWARING-ZOCO, 2007; ENYEDI-CASAL BÉRTÓ, 2010; and EPPERLY, 2011).

Electoral volatility and the interaction of parties in the Visegrad system

Note: the horizontal scales 1st category shows indicates that there were no significant changes in the parties' interaction or in the pattern of government formation. The 3rd category indicates major changes resulting from the formation of governments, and the 2nd field is an interim category.

Discussing the correlation between the electoral volatility and party interactions that has also been studied extensively by Mair, I revealed that significant changes in parties' relations (and thus, in the patterns of government formation) may also occur when the electoral volatility takes a relatively low value at a given election (for example in the course of the elections in Slovakia in 1998, in the elections in the Czech Republic in 2002 or the subsequent government formation). At the same time it is noteworthy that out of the three government formations I deemed to be of a routine nature, three (Hungary 2006 and 2014; Poland 2011) took place following elections that have produced the all-time lowest Pedersen-index values.

At the end of the chapter, I argue that the theory, which Mair has developed in the course of the examination of the Dutch party system in 2008 about the structure of the competition and the electoral volatility, does not seem to apply for the Visegrad countries. According to the author, the open competition results in a higher level of electoral volatility (voters in the Netherlands – at least since the pillarisation has ended – have a lower level of loyalty towards parties); the high level of fluctuation of the votes on the other hand motivates the political elite to enter the electoral competition with new parties (because voters are easy to „obtain“). The appearance of new parties increases the chance of innovative coalitions and the survival of the open competition structure – meaning that the process described as *circulus vitiosus* ends.

The best example for a rebuttal of this theory is perhaps the period after 1998 in Hungary: government formation following the elections in 2002 and 2006 occurred in the spirit of complete predictability, the structure of the competition has shown strong signs of closing, however, *despite all this*, in 2010, the Pedersen-index reached record-highs. The other example was brought forward by the elections in the Czech Republic in 2010: up until this point in time, a certain degree of closure could be detected in the competition of parties (especially with regard to forming a government), nevertheless, the changes that occurred subsequently as a result of „voters' whims“ were more significant than ever before: in 2010 two earlier government parties have been „voted out“ from the parliament and, at the same time, two new political formations have been made part of the legislature at the time and both have immediately become governing parties as well. Electoral volatility was also very high in 2013, further increasing the openness of the competition.

To sum up, my opinion is that, in case of the analysed East Central European party systems, the relation between the structure of the competition and the electoral volatility is the exact opposite to what Mair has described using the Dutch example. In our region, it is the

electoral volatility that motivates, or at times hinders, the closing of the compatibility and the predictability.

13.3. Conclusions and findings

13.3.1. Experiences of applying the research method

In relation to the adaptation of Mair's model to the Visegrad countries' party systems, the present paper inquired into what the experiences are of the application of the three indicators of government alteration, on the one hand. The following conclusions were drawn from the analysis of 35 government alterations in four states:

1. The dominance of **partial alternation of governments** described in the German, Dutch and Italian case studies by Mair did not become characteristic in the Visegrad countries. In fact, partial alternation of governments, as defined by Mair, only occurred very rarely. This was due to the fact that the number of parties that had a greater degree of coalition potential and/or were governing parties for a longer period of time was minimal.
2. **Non-alteration of governments** was even rarer than the partial alterations. In the course of the seven government alterations in Hungary, the construction of the governing party remained unchanged only twice (which is a considerable ratio), however, non-alteration of governments in the Czech Republic and Poland only occurred once, whereas in Slovakia there was no such occurrence. Conclusively, the **complete alternation of governments was absolutely dominant** in the examined countries, wherefore the method of government alterations alone is not sufficient to describe the differences between these four party systems.
3. **In terms of the coalition variations (government formulas), innovation was clearly dominant:** repetition of government constructions – with the exception of Hungary – occurred only in exceptional cases. However, the constant changes in the cabinets' structure did not mean that the government alterations were fully predictable or that the competition was unstructured. As discussed in section 7.4., the **innovation was „forced” in most cases** because the alternation of the parliamentary parties has made the repetition of the earlier coalitional variations impossible. Mair conceptualised innovation mainly in relation to the

institutionalised parliamentary parties – however, in the countries examined in the dissertation, innovation was largely due to the emergence of new parties.

4. Lastly, it is important to discuss the chance of **new parties to form governments**, but it must be noted that Mair himself applied different interpretations to this research perspective (to mean, in part, the chance to form governments but also the exclusion from forming a government – see section 3.3.) in his works. In my opinion, the difference between the old and the new party systems is the greatest from this perspective. Mair was able to describe the countries he had studied through the openness of the governing position, however, it is significantly more difficult to give an account of the Visegrad countries through the application of this indicator. The reasons for this can be found in the **constantly changing supply side of parties**. While Mair was studying party systems in which new parties were fairly rare phenomena, in the four Visegrad countries – again with the exception of Hungary – examined in this paper, the newly emerging formations have much greater significance (especially in Slovakia and Poland). On the one hand, this resulted in the **relativisation of the exclusion from government**: with the exception of the Czech communists, the overwhelming majority of the parties that did not form a government lost their seats in the parliament before their exclusion of the government (or, in other words, their „outsider” nature) became ascertainable. On the other hand, the term „*new party*” is relativised. Contrary to Western democracies, in which a core political power was demonstrable for four-five decades and the emergence of new political parties could be interpreted in this framework, in post-communist countries there was considerably less stability and, with that, parties newly winning seats in the parliament could often form governments immediately as well. Because of the fast fluctuation of the parties, a clear pattern – such as the ones Mair described through the Dutch or the Italian case studies – could not possibly be established here from the perspective of the openness/closure of the governmental position.

Departing from the examination of the single indicators, what are the conclusions that can be drawn from the application of Mair’s model to the Visegrad countries’ party systems?

1. On the whole, the most important finding is that **while Mair’s model can be applied to the Visegrad countries’ party systems, its indicators alone have only a limited ability to describe the logics of the party competition**. Taking as a basis the methods of calculation described in section 4.1. or the PSI-index introduced in section 4.4., it can be

concluded that the indicators alone as well as the focus on the results of quantitative research into the indicators, may at times paint a false picture of the party systems. At the same time, Mair himself has emphasised the importance of paying attention to the specificities of each party system, in that the three indicators should not be applied too mechanically. „*While the factors identified above [the three indicators – H. A.] offer a useful set of common guidelines, their weight will always remain context-specific*“, – highlights the author (MAIR, 2006). The case study of the Visegrad countries highlights the necessity to „look beyond the indicators“ in my view.

2. Although the dissertation did not undertake the task of a comprehensive comparative analysis of the Western and post-communist countries' party systems, what may be ascertained is that the Dutch system – described as the idealtypical example of an open competition by Mair – is in many aspects different from the Slovakian and Polish party systems which also display features of an open competition. Although almost all government alterations were partial in the Netherlands, parties were able to govern in a large variety of constellations, furthermore, the chance to govern was open to the new parties – which were few in number –, meaning that the defining parties making up the party system remained the same over decades, and have thus formed a stable core which served as grounds for the evolution and the stabilisation of the open structured competition.

On the other hand, in the Polish, but especially the Slovakian party system (and, as of 2010 in the Czech Republic as well) **the party fluctuation was considerably more intensive**, and, in addition, the majority of the new parties could immediately form a government. As reflected in the PST and WPA indexes, the previously mentioned three party systems' pool parliamentary parties has renewed itself from time to time and – at least in Slovakia and Poland – only a smaller proportion of parties was able to secure themselves parliamentary representation for 1,5-2 decades.

In light of the above, **party systems may prove to be open not only to different degrees but also in different ways**. While in the Netherlands and Denmark it was the partial government alterations and the innovation based on the parliamentary parties that have made the competition open, whereas, in comparison, in the Visegrad countries' party systems the **proportion of partial government alteration was much smaller on the one hand, and, on the other hand, variation of the coalition formulas was much more due to the emergence of new parties**. To put it differently, the third indicator (new

governing parties) has determined development of the second indicator (government formulas).

3. Finally, it is important to make a few **critical remarks** about Mair's theory and the examinations based thereupon. In the course of the model's adaptation, inconsistencies were found in the following four areas:

- In the Mair's works, **the „systematic nature“ of the party systems demonstrating open competition is not evident**: the author is not using the term „*party system*“ entirely consistently. While it can be defended that Mair debated the validity of this term in relation to the newly forming party systems, even in certain cases of open party systems – in concreto in case of the Dutch system- the term „*system*“ was put in brackets because, according to his reasoning, these systems have no or only limited capability or structuring electoral behaviour, wherefore the use of the term „*system*“ in these cases can only be accepted to some extent. It does not follow from Mair's original work of 1996 that only those party systems that demonstrate a closed pattern of competition qualify as „real“ party systems – the author described these two types of competition patterns as the two basic „idealtypical“ forms. It is true that in his work of 2001, the author said that the more predictable (and the more closed, we might add) a party system is, the more it can be considered a *system* as such and the more it can be qualified institutionalised.

- **In certain aspects, it might be misleading to consider parties leaving a coalition during a term to be a partial alteration of government** as a party's exit from the government alone does not mean that it is capable of forming a coalition with the opposition. Mair considered the partial alternation of government important in the sense that this type of government alteration lessens the predictability of the competition as it hinders the stabilisation of the two distinct government alternatives. However, just to give an example, the impact on the system that results from a party leaving a coalition due to tensions within the coalition, particularly in the end of a term, cannot be compared to an actual partial alteration of government in the Netherlands or Germany. All in all, I propose that the notion of parties leaving a coalition be approached differently (e.g. by giving it less significance).

- In relation to the problem of **access to government/exclusion from government**, I argue that this indicator allows for multiple interpretations depending on whether the emphasis is on accessibility or exclusion; how the new parties are taken into consideration; or how we understand the term „many parties“ – it is perhaps for a good

reason that Mair himself has modified the criteria of these indicators in his later works. At must be noted at the same time that the ministry-based operationalisation does make thus critique partly obsolete as the PSI-index is capable of clarifying this problem by focusing on new parties –i.e. parties that have not been on government before.

Finally, analysis has brought a further important phenomenon to surface, which also sheds light to the fact that one must be careful when applying Mair's model. **In the event that the focus is solely on the pattern of government alteration, changes occurring in the party system may remain hidden at times.** The best example for this were the political developments in Hungary in 2010. As indicated, the party system and the competition of parties has changed significantly when the earlier two-block system evolved into a three-cleft political arena (with the strong Fidesz in the center), however, this change was reflected in the alternation of government only to a small extent, as the Fidesz–KDNP government that was formed in 2010 can not be considered fundamentally different from the Fidesz-dominated formation that emerged by the end of the 1998-2002 term.

However, it may also happen that while the formation of government entails very little or no innovation, the ignored segment of competition – namely the competition outside the government (the opposition) – changes significantly. To put it differently: governmental formula may also be repeated in a way that its opposing alternative (or alternatives) change fundamentally. In order to ensure that the analyses do not become overly asymmetrical (i.e. by focusing exclusively on the formation of governments), it was important to inquire into all party systems – especially the Hungarian system – thoroughly.

13.3.2. Party systems in the Visegrad countries: open or closed competition?

Introduction of the relative situation of the four Visegrad countries must begin with the realisation that the position of the Hungarian party situation is by far the clearest. All research – including the present analysis – into this topic has found that **the Hungarian party system is the most closed one.** (Moreover, this statement is not only true in relation to the V-4 but for the entire post-communist region as well.)

The Hungarian party system can be deemed rather closed based on all three indicators: partial alteration of government has only occurred once (and even this was the result of a party leaving the coalition); the highest number of government formulas' repetition occurred in Hungary; and lastly, it was found to be the most characteristic feature of the Hungarian system that governing is deemed to be the privilege of the oldest parties (at

the same time we cannot really speak of the permanent exclusion of parties from governing).

As for the further ranking, **the relative position of the three remaining countries is far less clear**. Although according to my analysis, the Czech system appeared to be the second most closed, in section 5.3. it was also discussed in detail that the values calculated for each indicator are not really interlinked with the computable interactions of the parties or the clear structure of the competition. The **Czech** party system was pronouncedly complicated from the latter perspectives; as of the 2010 elections the patterns that had been characteristic for the previous decade and a half have undergone considerable changes. With this the fragmentation of the party system and the combined electoral volatility has increased dramatically.

As per section 4.1. the **Polish** party system appeared significantly more open than the Hungarian and the Czech. Compared to the two previous party systems, innovation was much stronger in forming a government, but this innovation was mainly „forced” by the large fluctuation of parties. An overarching evaluation of the Polish party system is hampered to some degree by the fact that, following the elections in 2001, both the circle of parliamentary parties as well as the dichotomy determining the competition has changed in 2005. In parallel to these changes, the party system as become increasingly concentrated; the number of parties winning and losing seats in the parliament has decreased and the level of electoral volatility was getting lower and lower as well.

Although the **Slovakian** party system has proved to be the most open, the points discussed in section 5.4. paint a considerably more nuanced picture. Despite the constantly changing constellation of governments and the fact that the new parties winning seats in the parliament will very likely become governing parties, parties’ willingness to cooperate has developed a very clear and predictable pattern, fundamentally determining the logics of coalition formation.

Lastly, I have looked into Mair’s „prophecy” as per **which a bipolar structure based on the competition of a center-right and a center-left block will gain considerable grounds – but the Visegrad party systems are only likely to adhere to this prediction to some degree**. The Hungarian party system has come closest to the constellation envisaged by Mair, although there was a strong tendency to form blocks in Slovakia as well (however, the blocks could be described as „center-right” and „center-left” to a limited extent, and the „contents” of the blocks were changing constantly as well). In the Czech Republic and Poland it is much harder to describe the competition for governance in

terms of the competition of blocks: the situation is complicated in the Czech Republic by the lack of a flexible center and the already discussed „non-standard” solutions and, in the Polish party system, the fundamental realignment in the beginning of the years from 2000. Moreover, it must also be noted that the developments over the past half a decade have eroded the bipolar competition in two countries. In Hungary the three-cleft political space and, in the Czech Republic, the demise of ODS and – to a lesser degree – the ČSSD as well as the emergence (and government formation) of centrist-populist parties with an uncertain ideology are the factors that hinder the predominance of the bipolar logic.